

प्रकाशकः—

शंभुलाल जगशी शाह

ग्रंथरत्न कार्यालय

गाधीरस्तो, अमदावाद

मुद्रक—

पंडित भगवानदास हरखचन्द दोशी

शारदामुद्रणालय

१५, जैन सोसाइटी, अमदावाद

પ્રવેશક

વૈદિક પરંપરાનું મૂળભૂત શાસ્ત્ર 'વેદો' છે, જરથોસ્તી પરંપરાનું મૂળભૂતશાસ્ત્ર 'અવેસ્તા' છે, બૌદ્ધ પરંપરાનું મૂળભૂત શાસ્ત્ર પાલી 'ત્રિપિટક' છે, તેમ જૈન પરંપરાનું મૂળભૂત શાસ્ત્ર દ્વાદશાંગ 'ગણિપિટક' છે.

મૂળ જૈન આગમો બાર અંગોમાં વહેંચાયેલા છે: ૧ આચાર, ૨ સૂયગડ, ૩ ટાણ, ૪ સમવાય, ૫ વિયાહપણત્તિ, ૬ નાયાધમ્મકહા, ૭ ઉવાસગદસા, ૮ અંતગડદસા, ૯ અણુત્તરોવવાહ્વદસા, ૧૦ પળ્હાવાગરણ, ૧૧ વિવાગ અને ૧૨ દિટ્ઠિવાય.

સમવાયમાં અંગસૂત્રોનો પરિચય આપ્યો છે ત્યાં અને નંદીસૂત્રમાં (પૃ ૨૦૧ થી ૨૪૬ સુધી) આ ચારે અંગોનો સચિસ્તર પરિચય આપેલો છે

વર્તમાનમાં અગિયાર અંગ ઉપલબ્ધ છે અને ચારમું અંગ-દિટ્ઠિવાય આજ ઘણા વચતથી વિચ્છેદ પામેલું છે. તથા જે અગિયાર અંગો ઉપલબ્ધ છે તે પણ જેવાં હતાં તેવાં ને તેવાં જ આજે છે એમ ન કહી શકાય.^૧

ઉક્ત ચાર અંગો ઉપરાંત બીજા પણ અનેક જિનઆગમોની વિદ્યમાનતાનો ઉલ્લેખ નંદીસૂત્રમાં મળે છે. આર્ય શ્રીદૂષ્યગણિના શિષ્ય

૧ દાક્ષણ તરીકે સાચારાગસૂત્રનું સાતમું અધ્યયન 'મહાપરિણા' ઉપલબ્ધ થતુ નથી. પ્રશ્નવ્યાકરણનો નંદિસૂત્રમાં જેવો પરિચય આપ્યો છે તે રીતે ૯ વિષયો એમાં ઉપલબ્ધ થતા નથી. આગમના પદોનો સંલ્યામા ઘણો ઘટાડો થઈ ગયેલો છે. નંદીસૂત્રના ઉલ્લેખ પ્રમાણે જ્ઞાતાધર્મ કથામા સાઢાત્રણ ક્રોડ કથાઓ હતી. આ ઉલ્લેખ કદાચ અતિશયોક્ત હોય તો પણ અત્યારે ૯ સૂત્રના માત્ર વીસ જ અધ્યયન મળે છે તે જોતા એમા ઘણો ઘટાડો થયો લાગે છે.

દેવવાચક ક્ષમાશ્રમણે રચેલા ઉક્ત નંદીસૂત્રમાં સમસ્ત મૂલ જૈન શ્રુતનો નામગ્રાહ સવિસ્તર ઉલ્લેખ આવે છે. તેમાં ‘ગમિકશ્રુત’^૨-અગમિકશ્રુત’ ‘અંગપ્રવિષ્ટશ્રુત’^૩-અંગવાહ્યશ્રુત’ ‘કાલિકશ્રુત’^૪-ઉત્કાલિકશ્રુત’ પમ અનેક વિભાગો વતાવીને ૫ ક્ષમાશ્રમણે શ્રુતજ્ઞાનને વર્ણવ્યું છે. તેમાં ઉત્કાલિકશ્રુતનાં નામો ગણાવતાં પ્રસ્તુત રાયપસેનાઇએ નોંધેલું છે. (સમિતિનું નંદીસૂત્ર પૃ. ૨૦૨)

નંદીસૂત્રમાં આવેલી રાયપસેનાઇઅના નામની નોંધ ઉપરથી પના સમય વિશે જરૂર થોડું વિચારી શકાય.

ગ્રન્થનો સમય

નંદીસૂત્રના પ્રણેતા દેવવાચકે સૂત્રના આરંભમાં પોતાની પરંપરા બતાવેલી છે. જેમાં પોતાના પૂર્વપુરુષોનાં બીજાં અનેક નામો સાથે બ્રહ્મદ્વીપિક શાસ્ત્રાના આર્ય સિંહસુરિ, માધુરીવાચનાના સૂત્રધાર આર્ય સ્કન્દિલાચાર્ય, આર્ય નાગાર્જુનાચાર્ય, નાગલિકુલ (નાગેન્દ્રકુલ) ના આર્ય ભૂતદિન્નાચાર્યનાં નામો પણ નોંધેલાં છે.

કલ્પસૂત્રમી પ્રાંતે વંચાતી સ્થવિરાવલીમાં જણાવ્યું છે કે “આર્ય સિંહગિરિના ચાર શિષ્યો: આર્ય ધનગિરિ, આર્યવજ્ર, આર્ય સમિશ અને આર્ય અરિહદિન્ન. તેમાં આર્ય સમિશથી બ્રહ્મદ્વીપિક શાસ્ત્રાનો ઉદ્ભવ થયો અને આર્ય વજ્રસ્વામીના શિષ્ય શ્રીવજ્રસેન દ્વારા આર્ય નાઇલી શાસ્ત્રા નીકળી”

૨ જેમાં વારંવાર એકસરખા પાઠો આવતા હોય તે ‘ગમિક’ શ્રુત કહેવાય. આ શ્રુતમાં દૃષ્ટિવાદસૂત્રનો જ માત્ર સમાવેશ થાય છે. આચારાગ વગેરે ‘અગમિક’ શ્રુત લેવાય છે.

૩ ગણધરોષ રચેલુ શ્રુત તે ‘અંગપ્રવિષ્ટ’ અને સ્થવિરોષ રચેલુ શ્રુત તે ‘અગવાહ્ય શ્રુત’ સમજવું. અથવા નિયત પાઠવાલુ શ્રુત તે ‘અંગપ્રવિષ્ટ’ શ્રુત અને અનિયત પાઠવાલુ શ્રુત તે ‘અગવાહ્ય શ્રુત’.

૪ જે શ્રુત અમુક નિયત કાઢે જ મળી શકાય તે ‘કાલિક’ શ્રુત અને જેના મળવા માટે કોઈ નિયત કાલ ન હોય તે ‘ઉત્કાલિક શ્રુત’

રાયપસેન-
ઇય સુતં

પ્રસ્તુત નાદલી શાંખા અને નંદીસૂત્રમાં સૂચવેલું નાગિલકુલ ૫ વંશે એક છે. બ્રહ્મદીપિક શાખાના ઉદ્ભાવક આર્ય સમિતીનો સમય વીરાત્ છઠ્ઠો સૈકો કહી શકાય અને નાગિલ શાખાના ઉત્પાદક શ્રીવજ્રસેનનો સમય વીરાત્ સાતમો સૈકો ગણી શકાય. પટલે નાગિલ શાખાનો સમય પણ વીરાત્ સાતમો સૈકો ઠરે. આ નાગિલ શાખામાં થયેલા ભૂતદિન આચાર્યના શિષ્ય લોહિત્યસુરિ અને તે પછી થયેલા દૃષ્યગણિના શિષ્ય દેવવાચક.

આ ગણના દ્વારા નંદીસૂત્રના પ્રણેતા દેવવાચકનો સમય વીરાત્ આઠમો વા નવમો સૈકો સહજે ઠરાવી શકાય. આ ગણનાને સાચી માનવાને વાધ ન હોય તો પ્રસ્તુત રાયપસેનહાનો સમય વીરાત્ નવમા સૈકા કરતાં ૪ પહેલો આવે. પટલે રાયપસેનહાને વિક્રમની પાંચમી શતાબ્દી કરતાં ૪ પૂર્વેનું માની શકાય આ એક ગણના.

નંદીસૂત્રમાં જૈન ગ્રંથો ઉપરાંત વૈદિક પરંપરાના કૌટિલ્ય, ઘોટકમુસલ વૈશેપિક, પટ્ટીતન્ત્ર, માઠર, પાતંજલ વગેરે ગ્રંથોનાં નામો પણ આવે છે અને ગ્રંથ તરીકે 'બુદ્ધવચન' નો પણ ઉલ્લેખ આવે છે. પટલે નંદીસૂત્રના પ્રણેતા, માઠર અને પતંજલિ પછી જ હોઈ શકે. આ ગણનાને આધારે પ્રસ્તુત રાયપસેનહાનો સમય માઠર અને પતંજલિ પહેલાંનો ઠરે અથવા સમસમય પણ કહી શકાય આ વીજી ગણના.

રાયપસેનહામાં પપ્પસી રાજાની સાથે સમ્બન્ધ ધરાવતી જે વધી હકીકત આવે છે તેને જ મઝતી હકીકત ત્રિપિટિકામાં દીઘનિકાયમાં પાયાસી રાજાના નામ સાથે સંકળાયેલી આજે પણ ઉપલબ્ધ છે. અને તેમાં રાજા પસેનદીપ આપેલ રાજદેય ભાગને રાજા પાયાસી ભોગવે છે, ૫ હકીકત પણ આપેલી છે ૫ વધું જોતાં દીઘનિકાયમાં આવેલી હકીકત અને રાયપસેનહામાં આવેલી હકીકતનો સમાન સમય કલ્પી શકાય, અને તે પણ રાજા પસેનદીનો જે સમય નિશ્ચિત થયો હોય તે આ ત્રીજી ગણના.

આ ત્રીજી ગણના ગ્રંથની હકીકતના સમય ઉપર પ્રકાશ પાડે છે, પરંતુ તે હકીકત ગ્રંથરૂપે લિપિવદ્ધ ક્યારે થઈ ૫ વિશે કશું સૂચવી શકતી નથી, ૫ ચ્યાલમાં રહે.

દેવદિગ્ગણિ ક્ષમાશ્રમણે જૈન આગમોને વીરાત્ ૯૮૦ માં પટલે વિક્રમાત્ છઠ્ઠા સૈકામાં લિપિવદ્ધ કર્યાં કે સંકલિત કર્યાં પવો મત

જૈન પરંપરામાં પ્રચલિત છે. ૫ જોતાં પ્રસ્તુત રાયપસેનઇય વિક્રમના છઠ્ઠા સૈકા પહેલાંનું ઠરે આ ચોથી ગણના. આમ પકંદર જોતાં પ્રસ્તુત ગ્રન્થનો મોડામાં મોડો સમય છઠ્ઠો સૈકો તો खरो જ.

ગ્રન્થનું નામ

‘નંદીસૂત્રના મુદ્રિત પુસ્તકમાં ‘રાયપસેણિય’ પદું નામ મળે છે, ત્યારે મારી પાસેની લિખિત પોથીઓમાં કેટલેક સ્થળે ‘રાયપસે-
ણઇય’ નામ મળે છે. વિવરણકાર શ્રીમલ્યગિરિસુરિ ‘રાયપસેણીય’ નામ સ્વીકારે છે. અને તેનો સંબંધ સંસ્કૃત ‘રાજપ્રશ્નીય’ સાથે જોડે છે. ‘પ્રશ્ન’ શબ્દનાં પ્રાકૃત ઉચ્ચારણ ‘પણ્ઠ’ અને ‘પસિણ’ વચ્ચે થાય છે, પરન્તુ ‘પસેણ’ પદું થઈ શકતું નથી. ઉચ્ચારણ શાસ્ત્રની વૈજ્ઞાનિક રીતને ધ્યાનમાં લઈપ તો ‘પસિણ’ રૂપસુધીનું પરિવર્તન ઉચિત લાગે છે, અને પ્રાકૃત વ્યાકરણની દૃષ્ટિ પળ ૫ જ ઘટમાન લાગે છે છતાં ‘આર્પ’ કહીને ‘પસેણ’ રૂપની પળ સંગતિ કરવા લલચાઈપ તો ‘આર્પ’ના અપવાદનો વધારે પડતો ઉપયોગ થયો ગણાય. અને ‘આર્પ’ને નામે શુદ્ધિઅશુદ્ધિનો વિવેક ક્યાં સમજવો તે નક્કી નહીં થાય.

આ સૂત્રમાં ‘રાજાપ કરેલ પ્રશ્નો છે’ એમ સમજીને વિવરણકારે સૂત્રના નામનો સંબંધ સંસ્કૃત ‘રાજપ્રશ્નીય’ શબ્દ સાથે યોલ્યો જણાય છે એમની વાત તો खરી છે, પરન્તુ પ્રસ્તુત વિવરણકાર કરતાં પૂર્વના આચાર્ય તત્ત્વાર્થવૃત્તિકાર ગંધહસ્તી-આચાર્ય સિદ્ધસેન આ સૂત્રનું નામ ‘રાજપ્રસેનકીય’ જણાવે છે, અને વાદો દેવસૂરિના ગુરુ શ્રીમુનિચંદ્રસૂરિ ‘રાજપ્રસેનજિત’ જણાવે છે. મેં પ્રાચીન આચા-

૧ પ્રસ્તુત રાયપસેણઇય સુત્તમા પળ ૧૬૫મી કંઠિકામાં ‘નંદિસુત્ત’નો ઉલ્લેખ આવે છે. ૫ ઉલ્લેખ ત્યા જ્ઞાનનો વધી હકીકત જાળવા માટે સંકલનાકારે ઉમેરેલો છે એમ સમજવાનું છે. નંદિસુત્ત દેશવાચકે કરેલુ છે ૫ નિશ્ચિત છે માટે કેશીશ્રમણના મુખમાંનો ૫ ઉલ્લેખ ‘રાયપસેણઇય’ અને ‘નંદિસુત્ત’ના પૌર્વાપર્યના સાધન તરીકે નિરૂપયોગી છે અથવા નંદિસૂત્રમા પળ એક ‘નંદી’ સૂત્રનો ઉલ્લેખ છે ૫ટલે આ વર્તમાન નંદિસૂત્ર કરતાં કોઈ વીજુ પ્રાચીન ‘નંદી’ હોય અને તેનો ઉલ્લેખ કેશીશ્રમણ કરતા હોય તો તે પળ ઘટમાન खરું.

યોંપ જગાવેલાં નામોને વિશેષ પ્રામાણિક સમજીને અને પ્રાચીન પાઠને આધારમૂત રાખીને 'રાયપસેનદ્વય' નામ માન્ય રાખ્યું છે જો કે નંદીસૂત્રના મુદ્રિત પુસ્તકમાં 'રાયપસેનિય' પાઠ છે, પણ સૂત્રોનું સંપાદનકામ જોતાં પ પાઠની પ્રામાણિકતા વિશે શંકા રહે છે. અને આ લખતી વખતે નંદીસૂત્રની લખેલી પોથીઓ જોવાનો સમય રહ્યો નથી. પટલે જ મેં ગંધહસ્તી અને મુનિચંદ્રસૂરિને માન્ય રાખ્યા છે. દીઘનિકાયમાં રાજા પ્રસેનજિતનો ઉલ્લેખ આવે છે પથી આ પુસ્તકની અભિધેય વસ્તુનો સંબંધ રાજા પાયાસિના વડારાજા પ્રસેનજિત સાથે જોડાપલો હોય. જો કે દીઘનિકાયમાં પણ પ્રશ્નકાર તો પાયાસિ જ છે, છતાં તેના વડારાજા તરીકે રાજા પ્રસેનજિતનું નામ હોવાથી પ્રસ્તુત સૂત્રનું નામ પણ તે નામે જૈન પરંપરામાં પ્રચલિત થયું હોય.

જે 'આચાર્યોંપ' 'રાજપ્રસેનકીય' અથવા 'રાજપ્રસેનજિત' નામો લખ્યાં છે તેમની શો કલ્પના હશે તે તો કેમ કહી શકાય ?

આજકાલ વર્તમાન રાયપસેનદ્વયમાં જે દ્વકીકત ઉપલબ્ધ છે તે જ દ્વકીકત જો ઉક્ત આચાર્ય સિદ્ધસેન ગણિ અને શ્રીમુનિચંદ્ર સૂરિના સમયમાં ઉપલબ્ધ થતા રાયપસેનદ્વયમાં હોય તો જે સૂત્રમાં રાજા પ્રસેનજિતનું નામનિશાન પણ નથી આવતું તે સૂત્રનું નામ પ આચાર્યોંપ રાજપ્રસેનકીય અથવા રાજપ્રસેનજિત પંચું જે આપ્યું છે તે ઉપરથી નીચેનો બે કલ્પનાઓ ઉઠે છે:

[૧] ચિવરણકાર ઘળી જગ્યાપ જણાવે છે કે પ્રસ્તુત સૂત્રમાં વાચનામેદની વહુલતા છે પ દ્વષ્ટિજ જોતાં વર્તમાન વાચના અને પ પૂર્વાચાર્યોના વાચનાની વાચનામાં જરૂર કોઈ પ્રકારનો પાઠમેદ હોય પમ માનવું વધારે પડતુ નથી. પટલે ઉપલબ્ધ વાચનામાં રાજા પ્રસેનજિતનો ઉલ્લેખ ન હોવા છતાં પ પૂર્વાચાર્યોના વાચનામાં રાજા પ્રસેનજિતનો ઉલ્લેખ હોય પમ સંભવી શકે છે, અને પ ઉલ્લેખને આધારે ઉક્ત આચાર્યોંપ પ સૂત્રનું નામ 'રાજપ્રસેનકીય' અથવા 'રાજપ્રસેનજિત' પંચું લખ્યું હોય તો પ સંગત કહેવાય.

આવા વહુશ્રુત અને આગમઘર આચાર્યોંને માટે પંચું કહેવું કે તેમણે ઉક્ત નામોની કલ્પના માત્ર વર્ણવિકારની દ્વષ્ટિ જ કરી છે અને આગમની અંદરની વસ્તુની ઉપેક્ષા કરી છે પ, પમનું વિશાળ જ્ઞાન જોતાં, અજુગતું લાગે છે

[૨] પમ પણ હોઈ શકે કે મૂલ સૂત્રમાં રાજા પ્રસેનજિતનો ઉલ્લેખ પમના વક્તવ્યમાં ન રહ્યો હોય, પણ પરંપરાથી પમણે પ સૂત્રમાં

રાજા પ્રસેનજિતનો સંવંધ હોવાનું જાણું હોય અને તે આધારે તેમણે રાજપ્રસેનકીય અથવા રાજપ્રસેનજિત પંડું નામ આપ્યું હોય આ સિવાય બીજી કોઈ પવી કલ્પના ચ્યાલમાં નથી આવતી કે જે ઉક્ત નામોનો ખુલાસો આપી શકે અને આ સૂત્રનાં જે નામો પ આચાર્યોપ લખ્યાં છે તેને છોટાં તો કહી જ કેમ શકાય ?

આ સૂત્રમાં આવતી પપસી-પ્રવેશીની હકીકત ઉપરથી વેવર મહાશયે 'રાયપસેનીય' ને વદલે 'રાયપસેનીય'ની કલ્પના કરી છે. વસ્તુ જોતાં આ નામ અન્વય લાગે છે, પણ પ કલ્પનાને કશો આધાર મળતો નથી

ઉપાંગ

પરંપરા પ્રમાણે આ સૂત્ર સૂર્યગહંગ સૂત્રનું ઉપાંગ કહેવાય છે આ પરંપરામાં કેટલું પ્રામાણ્ય છે પ વસ્તુ વિશેષ વિચારણીય છે. નંદીસૂત્રમાં ત્યાં શ્રુતદ્વાનના વિભાગો કર્યા છે તેમાં 'અંગ' 'ઉપાંગ' તરીકેનો વિભાગ જણાતો નથી, પરંતુ 'અંગ' અને 'અંગવાહ્ય' પવો વિભાગ મળે છે. વઢી તેમાં માત્ર અંગોનો જ પરિચય આપ્યો છે, પણ ઉપાંગો વિશે કે અમુક ઉપાંગના અમુક અંગ સાથેના સંવંધ વિશે કશું જણાવવામાં આવ્યું નથી, પટલે 'અમુક સૂત્રો ઉપાંગ છે અને તે અમુક સૂત્રોનાં ઉપાંગ છે' પવી માન્યતાને પ્રાચીન શાસ્ત્રોનો ટેકો ન મળે ત્યાં સુધી પ માન્યતા કેવલ પરંપરા જ ગણાય અને પ પરંપરાગત માન્યતાને સ્વીકારતાં, ઇતિહાસની દૃષ્ટિ, વહુ વિચાર કરવો પડે

ગ્રંથની વસ્તુ

આ સૂત્રમાં મુખ્ય નાયક રાજા પપસી છે, તદુપરાંત, ચિત્ત સારથિ, ભગવાન મહાવીર, કેશીકુમાર શ્રમણ, રાજા જિતશત્રુ, રાજા સેય, રાજા સેયની રાણી ધારિણી, પપસીની રાણી સૂર્યકાંતા, તેનો પુત્ર સૂર્યકાંત વગેરે વ્યક્તિઓ તથા અમલકળ્પા નગરી, શ્રાવસ્તી નગરી, શ્વેતાંબી નગરી, કેકયદેશ, કુળાલદેશ વગેરે સ્થળોનું વર્ણન આવે છે. પ વર્ણન તે વસતની નગરચત્તા, પ્રજાની સ્થિતિ, રાજાની સ્થિતિ

અને દેશની સ્થિતિ વિશે સારી સમજ આપે પડું છે આ ઉપરાંત સૂત્રની સંકલના કરનારે સૂત્રની વધી દુકીકત ભગવાન મહાવીરના મોઢામાં મૂકેલી છે. ભગવાન મહાવીર ફરતા ફરતા આમલકપ્પામાં આવ્યા છે, અને અંબસાલવનમાં અશોકવૃક્ષની નીચે एक मोटी काळी शिलापाट ઉપર બેઠા છે. ત્યાં પમની પાસે સૂર્યભદ્રેવ પમને વાંદવા આવે છે. આ પ્રસંગને લઈને સંકલનાકારે ભગવાન મહાવીરનું શારીરિક વર્ણન અને પમના આધ્યાત્મિક ભાવ બહુ સરસ રીતે વતાવેલા છે. અને સૂર્યભદ્રેવનું વર્ણન પણ ઠીક ઠીક આપેલું છે. સૂર્યભદ્રેવનું વર્ણન કરતાં તેના નિવાસરૂપ વિમાનના વર્ણને આ સૂત્રમાં ઘણા પાનાં રોક્યાં છે. વર્ણનકારે સૂર્યભદ્રેવના વિમાનની પ્રત્યેક વસ્તુનું-નલિયાં, વઢીઓ સિવલેખનું-ફીણવટ મર્યું વર્ણન કર્યું છે. આ વર્ણન પટલુ વધું ભરચક થઈ ગયું છે કે સામાન્ય વાંચનારના મન ઉપર કોઈ જાતની સ્પષ્ટ આકારની કલ્પના આવી શકતી નથી. તોપણ જો કોઈ શિલ્પશાસ્ત્રી આ વર્ણન વહુ જ ધીરજ અને खतથી વાંચે તો જરૂર તેને નવાં પ્રકારના एक मोटा महालयनी कल्पना करी શકે, અને શિલ્પવિદ્યાને લગતા કેટલાક પારિ-ભાષિક શબ્દો પણ મેલવી શકે. પમાના કેટલાક શબ્દો તો ગુજરાતી અને વીંજી ભાષામાં સારી રીતે પ્રચલિત છે જેમકે: मूळमां 'अगला' भाषामां 'आगळियो' (पृ० १५८) मूळमां एक 'अगलापासाय' शब्द आवे છે જેનો શબ્દાર્થ 'आगळियानो महेल' एवो थाय છે. (पृ० १५८) ए अर्थ जोतां आ शब्द, बंध करती वखते आगळियो जेना उपर रहे છે ते लाकडाने वतावतो होय पम मालुम पडे છે. भाषामां आ वस्तुने कया शब्दथी संबोधे છે ते आणवुं जोईए 'मूळमां' 'उत्तरंग' (पृ० १५७) मूळमां 'कवेल्लु' गुजराती भाषामां 'कवल्लु'—नल्लियुं (पृ० १५९) आ जातना घणा शब्दो मळे છે. पमांना કેટલાક શબ્દોના અર્થો ગમ્ય થઈ શકતા નથી.

આ સૂત્રમાં સૂર્યભદ્રેવ ભગવાન મહાવીર પાસે આવીને વાદન, સંગીત અને નાચ કરે છે અને પછો અભિનયાત્મક નાટક કરે છે. આને લગતું વર્ણન ઘણી સુંદર રીતે આમાં આપેલું છે. પમાં સંગીતનું સ્વરૂપ, સંગીતના પ્રકાર, અનેક પ્રકારનાં વાદ્યનાં નામો, જુદા જુદા વાદ્ય વગાડવાની જુદી જુદી રીતો વગેરે દુકીકત ઘણી વિશદ રીતે મૂલમાં જ વતાવેલી છે. વાદનવિદ્યાવિશારદ અને સંગીતવિદ્યા-વિશારદ માણસ એ તરફ ધ્યાન આપે તો ઘણું જ નહું સમજી શકે. પમ છે સૂર્યભદ્રેવે ભગવાન મહાવીરની પાસે વીંજીશ પ્રકારનું અભિ-

ન્યાત્મક નાટક કરી વતણું છે. ૫ અભિનયોમાં કેટલાક અભિનયો પ્રાકૃતિક છે. સાગરના તરંગનો અભિનય, ચંદ્રના ઝગવાનો અભિનય, સૂર્યના ઝગવાનો અભિનય, દ્વાર્થીની ગતિનો અભિનય વગેરે અનેક વિચિત્ર અભિનયો બતાવેલા છે. તદુપરાંત ૫માં લિપિના અભિનયો પણ વતાવ્યા છે. અને તેમાં માત્ર પાંચ વર્ગના અક્ષરોના અભિનયો નેંધેલા છે. ‘ક’નો અભિનય પટલે ‘ક’ની આકૃતિ જેવો અભિનય કરીને ગાન કરવું, નાચવું અને ઘગાડવું ૫ જ રીતે બીજા વધા અક્ષરોના અભિનય વિશે સમજવાનું છે ૫ અભિનયમાં સ્વરોને, અન્તસ્થ અક્ષરોને અને શ ષ સ હ ને સ્થાન નથી તે ખાસ વિચારવા જેવું સ્વરં. આમાંના કેટલાક અભિનયોનાં નામ ભરતના નાટ્ય-શાસ્ત્રમાં પણ આવે છે. આની નોંધ મેં મારા ભગવતીસૂત્રના અનુવાદના ચ્ઞણડ બીજાના પૃષ્ઠ ૪૪ માં ટિપ્પણમાં આપી છે. નાટકની અન્દર વચ્ચીશમું અભિન્યાત્મક નાટક વિશેષ ધ્યાન રહેવું છે, ૫માં સૂર્યાભદેવે ભગવાન મહાવીરના જીવનના પ્રસંગો અભિનયમાં ઉતાર્યા છે. ભગવાનની ચાલક્રીડા, ભગવાનની કામભોગની લીલા, ભગવાનની વીર્યા, ભગવાનની કેવલજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ, ભગવાનનું તીર્થપ્રવર્તન અને ભગવાનનું નિર્વાણ આ પ્રસંગોનો અભિનય કરી વતાવ્યો છે જ્યારે સૂર્યાભદેવે ભગવાન પાસે નાટક કરવા આવ્યો ત્યારે તેને ભગવાનની ૫ માટે સમ્મતિ માગી. ભગવાને ૫ને સમ્મતિ ન આપતાં મૌન રાખ્યું. સૂર્યાભદેવે બે-ત્રણ વાર પૂછ્યું, તો પણ ભગવાને મૌન જ રાખ્યું. અને તેમ છતાં સૂર્યાભદેવ તો નાટક કરીને જ રહ્યો. આ વધી દ્વકીકત વિશેષ વિચારણા માગે છે. આ જમાનામાં જેઓ દ્રવ્યપૂજાને વધૂ મહત્ત્વ આપે છે તેઓ આ તરફ વધૂ લક્ષ્ય કરશે તો તેમને ભગવાનના મૌનનો સ્વરો અર્થ સમજાશે. વિવરણકાર મલયનિગિરિ ભગવાનના મૌનનો ૫વો અર્થ કાઢ્યો છે કે ગૌતમાદિ શ્રમણોને સ્વાધ્યાયમાં વિદ્ધન આવે માટે ભગવાને ૫ને સમ્મતિ ન આપી. જ્યારે મલયનિગિરિ જેવા આચાર્ય, ભગવાનના મૌનનો આવો અર્થ કરે છે અને આવી ભક્તિને સાધુઓને માટે સ્વાધ્યાયની વિઘાતક સમજે છે ત્યારે અત્યાસની આ જાતની દ્રવ્યભક્તિનો પ્રકાર સાધુઓને માટે સ્વાધ્યાયનો વિઘાતક સ્વરો કે નહીં એ જરૂર વિચારણીય છે.

બીજું ગમે તેમ હો પરન્તુ પ્રાચીન કાલની અભિનયવિદ્યા, સંગીતવિદ્યા અને વાદનકલા ઉપર સૂર્યાભદેવના નાટકનું પ્રકરણ પેતિ-હાસિક દષ્ટિપ્રકાશ પાડે પડે છે. માટે અભિનય વિદ્યાના જિજ્ઞાસુઓ ભરતનું નાટ્યશાસ્ત્ર, આ પ્રકરણ, ૫ વક્ત્રે સાથે રાબીને

જોશે તો આધુનિક રંગભૂમિ ઉપર તેઓ કોઈ નવી કલ્પના ઝરૂર કરી શકશે.
આ ગ્રન્થના મૂલ્યનું પ્રમાણ અનુદુષ્ટ શ્લોકની ગણતરી ૨૧૨૦ શ્લોક લગભગનું તથા ટીકાનું પ્રમાણ ૩૭૦૦ શ્લોક જેટલું છે.

ગ્રંથની ભાષા

મૂલસૂત્રની ભાષા આર્યપ્રાકૃત છે આ સૂત્રની ભાષાનું આર્યપ્રાકૃતપણું પટલું સ્પષ્ટ છે કે પ વિશે કંઈ ચર્ચા કરવા જેવું રહેતું નથી મૂલસૂત્રમાં પવા ઘણા શબ્દો છે જે ગુજરાતી શબ્દો સાથે ભારોભાર સામ્ય ધરાવે છે. પ દષ્ટિપ ગુજરાતી ભાષાના અને જુની ગુજરાતી ભાષાના ઇતિહાસના અભ્યાસીપ આ સૂત્ર તેમ જ અન્ય જૈન સૂત્રો અવશ્ય વાંચવા જોઈપ

કર્તા અને ટીકાકાર

આ ગ્રન્થના મૂલસૂત્રના કર્તા વિશે કોઈ ચોક્કસ નામ જણાવી શકાતું નથી. પરંતુ ભગવાન મહાવીર ઘાસેથી સાંભળેલી હકીકત કોઈ ગુરુ કોઈ શિષ્યને કહેતા હોય પવો ભાસ રચનાશૈલી જોતાં થાય છે. પરંતુ આલો ગ્રન્થ જોવા છતાં કોઈ પણ વિશિષ્ટ કર્તાનો ઉલ્લેખ મળી શકતો નથી. પટલે પના કર્તા સમ્બન્ધી શોધ કરવાનો વાકી રહે છે. સાંપ્રદાયિક માન્યતા પ્રમાણે અંગવાદ્ય શ્રુતની રચના સ્થવિરો કરે છે પ જોતાં કોઈ સ્થવિર મુનિપ આ સૂત્ર રચ્યું હોય પમ કહી શકાય.

આ સૂત્રના ટીકાકાર આચાર્ય મલયગિરિ સમ્બન્ધી વિશેષ હકીકત ઉપલબ્ધ થઈ નથી. તેઓ આચાર્ય હેમચન્દ્રના સમસમયી છે પ વાત નિર્વિવાદ છે. તેમણે અંગ ઉપાંગ વગેરે ઉપર અનેક ટીકાઓ રચી છે, અને તેઓ એક ટીકાકાર તરીકે ઘણી જ ય્યાતિ પામેલા આચાર્ય છે તેમની ટીકામાં ઘણી જગ્યાએ તેમનું સ્વતન્ત્ર વ્યક્તિત્વ પણ મોલુમ પડે છે. તેમણે અનેક ટીકાઓ રચ્યા છતાં કોઈ પણ જગ્યાએ પોતાનો કશો પરિચય આપ્યો નથી પનું કારણ તે સમયે ઇતિહાસ લખવાનો રીવાજ નહીં પ કહેવા કરતાં તેમની નમ્રતા કહેવી પ વિશેષ ઉચિત છે તેઓ વૈયાકરણ પણ હતા તેમણે એક વ્યાકરણ પણ રચ્યું હતું. અને પોતાની ટીકામાં ઘણે સ્થળે પોતાના

વ્યાકરણનો ઉપયોગ કર્યો છે તેઓ પ્રાકૃતના પંડિત દ્વેષા ઉપરાન્ત દેશપ્રાકૃતના પણ પંડિત હતા તેથી જ તેમણે તેમની ટીકાઓમાં દેશ્ય શબ્દોના અર્થો સમજાવવા માટે ‘અભિમાનચિહ્ન’ નામના દેશી કોશકારનો ઉલ્લેખ કરીને તેમ જ કશા ઉલ્લેખ વિના પણ દેશી કોશનાં પ્રમાણો જગ્યાએ જગ્યાએ આપેલાં છે. તેમની ટીકાઓમાં ઘણી વસ્તુઓ તદ્દન નવી જ જાણવા મળે છે. કોઈ જિજ્ઞાસુ માત્ર તેમની ટીકાઓ ઉપર નિબંધ લેશે તો તેમની વિચારસરણીની નવીનતા જરૂર પ્રકાશમાં આવે. તેઓ શ્રદ્ધાલુ છે છતાં અનુગામી નથી એમ ચોક્કસ માલુમ પડે છે.

જિજ્ઞાસુનું જીવનવૃત્ત

આ સૂત્ર વાંચનારાએ પમાંથી શાસ શું સાર લેવાનો છે તેની સમજની જાતર આ નીચે આ સૂત્રના મૂલ નાયકનું ઘણું સંક્ષિપ્ત વૃત્તાન્ત આપવામાં આવ્યું છે:

આ સમગ્ર ગ્રંથમાં પદ્ય જિજ્ઞાસુની જીવનકથા આલેખાઈ છે. ગ્રંથકારે વાચકોની જિજ્ઞાસાને ઉત્તેજિત કરવા, જિજ્ઞાસુની જીવ-નીનો જે ઉત્તરભાગ^x છે તે પૂર્વભાગમાં ઉત્તરજક ભાષાદ્વારા વર્ણવેલો છે અને તેનો જે પૂર્વભાગ છે તે ઉત્તરભાગમાં સાંકળેલો છે.

આપણે અહીં ઉત્તરભાગમાં વર્ણવાયેલી અનુકરણીય જીવની વિશે જ વિચાર કરવાનો છે. સંવાદકથા જેવી જીવનીદ્વારા પણ ‘આપણા વર્તમાન જીવનમાં કયાં કેવો અને કઈ રીતે ફેરફાર કરો’ તો કલ્યાણમાર્ગની પ્રાપ્તિ માટેનો આપણો ચાલુ પ્રયાસ સફળ થઈ શકે’ એ સ્પષ્ટ સમજી શકાય એમ છે.

^xઆ ઉત્તરભાગ વાચનાર જિજ્ઞાસુ નીચેના પદ્યોનો ભાવ ધરાવતો લક્ષ્યગત કરે:

“દેવાદિગતિભંગમા જે સમજે શ્રુતજ્ઞાન, માને નિજ મત વેષનો આપ્રહ મુક્તિનિદાન”.

“જે જિનદેહ પ્રમાણને સમવસરણાદિ સિદ્ધિ, કર્ણન સમજે જિનનું રોકી રહે નિજબુદ્ધિ.”—શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર.

જિજ્ઞાસુનું નામ પપસી છે. અહીં તેને એક ક્રૂર રાજા તરીકે ઓળખાવેલા છે. તેનો એક મિત્ર કહો, અમાલ્ય કહો કે સારથિ કહો, તે ચિત્ત નામે કલ્યાણમિત્ર છે. એ રાજ્યકર્મકુશલ અને વિશેષ સમયજ્ઞ છે. ગ્રંથકારના કહેવા પ્રમાણે પપસીનો પિતા અને પિતામહ પણ તેની જેવો જ ક્રૂર હતો અને માતામહી તો ધર્મોનિષ્ઠ શ્રમણોપાસિકા હતી અને જીવ અજીવ તત્ત્વોની જાણકાર હતી. પપસીનું વર્ણન આપતાં મૂલકાર કહે છે કે તે અધાર્મિક ચંડ રૌદ્ર સાહસિક અને ઘાતક હતો, શ્રમણ બ્રાહ્મણ ગુરુજન કોઈનો વિનય ન કરતો, ઘટલું જ નહીં પણ એ પોતાના દેશનો કારખાર સુઢાં વરાવર ન ચલાવતો.

‘શરીરથી જુદો એક આત્મા છે’, ‘મરણ પછી જન્માંતર છે’ ‘પુણ્યપાપની પ્રવૃત્તિદ્વારા જ સુખદુઃખનું નિર્માણ છે’ એવા પંચા ચ્યાલોને તે સ્વીકારતો નહિ. તેને લીધે જ સંભવ છે કે તે પવો ક્રૂર અને અવિનયી થઈ ગયો હોય.

તેનો કલ્યાણમિત્ર ચિત્ત, પપસીના એ ચ્યાલો સંબંધે વહારથી તો ઉદાસીન-તટસ્થ જેવો રહેતો, પણ પોતાના મિત્ર રાજાને એ સંબંધે કહેવાનો-સમજાવવાનો-અવસર તો તે શોધ્યા જ કરતો.

એક પ્રસંગે ચિત્ત, રાજકીય કાર્ય માટે રાજધાની છોડી બીજે ગામ ગયો, ત્યાં તે, શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનની પરંપરાના કેશી નામના મુનિનો ધર્મોપદેશ સાંભળી તેમનો અનુયાયી થયો-શ્રમણોપાસક થયો.

એ ચિત્તે પોતાના ગુરુમૂત મુનિને પોતાના રાજાનો માન્યતાઓ વિશે વાત કરી અને રાજાની એ માન્યતાઓને લીધે પોતાના દેશની દુઃખમય કથની કહી સંભળાવી અને એ દુઃખમય સ્થિતિમાંથી દેશને અને રાજાને છોડવવા અને તે અર્થે પોતાની રાજધાનીમાં પધારવા તે મુનિરાજને તેણે આગ્રહ મર્યુ આમંત્રણ આપ્યું અને સાથે ઉમેર્યું કે, આપ આવશો તો રાજા જરૂર સુધરી જશે અને તે દ્વારા અમારો-અમારા આજ્ઞા દેશનો-દેશની સમસ્ત જનતાનો ઉદ્ધાર કરવાનું શ્રેય આપને મળશે.

રાજાનો ક્રૂર સ્વભાવ અને નાસ્તિકતા ભરેલા ચ્યાલો જાણી કેશી મુનિએ ચિત્તના તે આમંત્રણનો પ્રથમ તો અસ્વીકાર કર્યો અને તેના સમર્થનમાં જણાવ્યું કે-ચિત્ત ! જે વનમાં ઘણાં દુષ્ટ શ્વાપદો રહેતા હોય તે વનમાં વસવું સલામત કહેવાય ? તેમ જે નગરમાં

ક્રૂર રાજાનું શાસન પ્રવર્તતું હોય ત્યાં આવું શું શ્રેયરૂપ છે?

પછી તો તે ચિત્તે કેશી મુનિને કહ્યું કે-સ્વામી ! આપ દેવાનુપ્રિયને પપ્પસી રાજાનું શું કામ છે? રાજધાનીમાં બીજા ઘણા ય સાર્થવાહો ઇશ્યો વસે છે, તેઓ આપનો આદર કરશે અને જ્ઞાનપાન વગેરેની વિપુલ સામગ્રીદ્વારા આપનો સેવા કરશે

ચિત્તનું પ જાતનું સુવ્યવસ્થિત આગ્રહમયું આમંત્રણ જાણી કેશી મુનિએ કહ્યું કે, પમ છે તો વઢી પ્રસંગે વાત-પરતાં પરતાં ત્યાં આવી જશું

પછી તો ચિત્ત રાજધાની સેયવિયામાં આવ્યો, પોતાના ગુરુસંવંધે તેને ભારે ટકડો હતો તેથી આવતાં જ તેણે બગીચાના માલીઓને બોલાવ્યા અને તેમને ભારપૂર્વક ભલામણ કરી કે, આપણી આ રાજધાનીમાં શ્રીકેશી નામના પક મોટા જ્ઞાની મુનિરાજ આવવાના છે, તેઓ આપણા બગીચામાં જતરશે, તો તેઓ જ્યારે પધારે ત્યારે તમો બધા તેમનો બહુ વિનયપૂર્વક આદર કરજો, તેમને વાંદજો-નમજો અને જ્ઞાનપાનની સામગ્રીદ્વારા તેમનો સત્કાર કરજો.

વચ્ચત જતાં કેશી મુનિ પળ ગામેગામ પરતા રાજા પપ્પસીની રાજધાનીમાં જાવી પહોંચ્યા.

ચિત્તે તેમનો ખૂબ આદર કર્યો અને કહ્યું કે હું આપની પાસે રાજા પપ્પસીને કોઈનેકોઈ ન્હાને લાવીશ તો સ્વરો જ, પછી આપ તેને ધર્મ અર્ધર્મની સમજણ પાડશો, રાજાને સમજાવતો જરા પળ ગ્લાન ન થશો-કંટાળશો નહિ, તેમ જ તેને જે સમજાવવું હોય તે નીડર થઈને સમજાવજો, પમાં લેશ પળ અચકાશો નહિ.

ચિત્તની તો પહેલેથી જ ઇચ્છા હતી કે શ્રીકેશી મુનિ અને રાજા પપ્પસીનો સમાગમ થાય તો રાજાની વૃત્તિમાં કોમલતા આવે અને તેમ થાય તો કેકય દેશની પ્રજા પળ સુખી થાય.

બરાબર લાગ જોઈને પક વાર ચિત્તે કહ્યું મહારાજ ! આપણે ત્યાં કંવોજ દેશના પેલા જે ચાર ઘોડાઓ આવેલા છે તેમની તો હજુ પરીક્ષા પળ ન કરી, તે હવે ક્યારે કરવાના છો ?

राजाए कहुं: चित्त ! आज ज करीए, चाल तैयार था अने ए घोडाओने धरमां नाखी रथ जोडी लाव वने जणा रथमां बेसी अश्वपरीक्षा माटे वहार नीकल्या. चित्त सारथिए रथने पूरपाट हांकी सूक्यो, बहु दूर जई पहुँच्यो. राजा तो थाकी गयो अने गरमी तथा धूलथो गभरायो. एणे रथने पाछो वळाव्यो.

सुर अने समयक्ष चित्ते विभ्रान्ति माटे ते ज वगीचो पसंद कर्यो ज्यां तेना गुरु केशी मुनि उत्तर्या हता वगीचामां घोडा छोड्या, तेमने चारो नाख्यो अने वने जण थाक खावा वेठा. एवामां राजा पणसीने काने केशी मुनिनो घेरो अवाज अथडायो.

राजा वडवड्यो: आ मुंडको अहीं आटले छेटे थाक खावा आव्या छीए तोपण सुखे निरांते बेसवा देतो नथी, आ ते आवडो मोटो घोंघाट शेनो ?

चित्ते घणी ज नम्रताथी पोताना प्रिय राजाने मुनिनो परिचय कराव्यो अने तेमनी विद्वत्तानी थोडी प्रशंसा पण करी. सरळ स्वभावी राजा मुनिने मळवा उत्सुक थयो अने वने जणा-राजा अने अमात्य-मुनिश्री पासे पहुँच्यो.

राजाए आत्मा जन्मांतर अने पुण्य पाप संबंघेनी पोतानो जिज्ञासा मुनि समक्ष रजु करी अने कहुं: हे श्रमणायुष्मन् ! में आत्मा वगेरे तत्त्वोने शोधवा प्राप्त करवा घणा घणा प्रयोगो करी जोया छतां अत्यारसुधीमां हुं ए प्रयोगोमां अफळ नीवड्यो छुं अने अत्यारसुधीना मारा जातजातना ए प्रयोगो उपरथी हुं एवा निर्णय उपर आव्यो छुं के आत्मा नथी, जन्मांतर नथी अने पुण्य-पाप पण नथी. आ संबंघे आप कोई नवो प्रयोग बतावशो वा आपना विचारो प्रकट करशो तो कृपा थशे श्रीकेशी मुनि राजानी जिज्ञासा अने आत्मानो शोध माटेनी तालवेली वरावर समजी गया.

राजाए रजु करेली साफ साफ वातो द्वारा मुनिराजे तेना मानसनी स्थिति जाणी. 'आ राजा गतानुगतिक नथी' 'हा जी हा भणे पवो नथी' पण शुद्ध परीक्षाद्वारा-विशुद्ध प्रयोगद्वारा वस्तुतत्त्वने शोधनारो-समजनारो साचो ग्राहक छे, खरो जिज्ञासु छे, ए वावतनी

पाकी गात्री थई

चळी, राजा उपर दूरतानो वा अधार्मिकतानो जे आरोप छे ते आरोप मात्र छे, दृष्टिभेदजुं परिणाम छे. जेम कोई शोधक, पोताना जीवतनी शुद्धि माटे वा पोते स्वीकारेला मार्गनी परीक्षाद्वारा पाकी खात्री करवा माटे अनेक प्रयोगो करे-पोता उपर के बीजा उपर अनेक क्रियाओ करे, पवो कोई पण शोधक, गतानुगतिक लोक्रीनी नजरमां धूनी वा क्रूर ज लेखावानो, तेम आ राजा क्रूर लेखायो छे पवो अभिप्राय मुनिराजे राजा माटे बांध्यो

राजाए आत्मानी शोध माटे जे जे प्रयोगो करेला ते वधा मुनिराजे सावधानताथी सांभळ्या ते प्रत्येक प्रयोग पाछल राजानी प्रगर तर्कशक्तिनुं चळ दंतुं ते पण तेमना समजवामां आब्यु.

मुनिराजे राजाने कथुं: पपसी! तें श्रम तो खूब कयों छे पण तारो प श्रम शरूआतथी ज विपरीतता भणी जनारो होई तने तेमां संतोप के शांति न मळे ए यनवा जेवुं छे.

राजाना प्रयोगो संवधे चर्चा करतां कथा प्रयोगमां कयो कयो दीप हतो प हकीकत मुनिराजे स्पष्ट कही बतावी अने छेवटे कथुं के, पपसी! जे वृक्ष नीचे आपणे वेठा छीप तेनां पांदडां कोण हलावे छे? ऊडीने आपणा तरफ आवती आ धूळ कोण ऊडाडे छे? अं तुं ते पांदडां हलावनारने वा धूळ ऊडाडनारने जोई शकं छे?

पपसी बोल्थो महाराज! हलावनार तो पवन छे, पण हुं तेने जोई शकतो नथी.

मुनि बोल्था: पपसी! पवन तो रूप रस गंध स्पर्श अने शब्दवाळो छे छतां आपणे तेने नरी आंखे जोई शकता नथी, तो रूप रस गंध स्पर्श अने शब्दथी पर रहेला आकार विनाना पवा शमूर्त आत्माने आपणे नरी आंखे शी रीते निहाळी शकीए? आत्मा आंखनो वा बीजी कोई इन्द्रियनो विषय नथी, माटे तेने शोधवा तें करेला भौतिक प्रयोगो तदन नरामा नीचडे प वनवाजोग छे; ए तो एक मात्र अनुभवनो ज विषय छे.

હા, ૫ સ્વંદ કે, તે જે પ્રયોગો પેલા ચોરના શરીર ઉપર કર્યા તે જ પ્રયોગો તારા પોતાના શરીર ઉપર અજમાવ્યા હોત તો કદાચ તને આત્માની પ્રતીતિ થાત સ્ત્રી હજુ કાંઈ વચ્ચત વીત્યો નથી. તું ૫ જ પ્રયોગો તારી પોતાની જાત ઉપર-તારી ઇંદ્રિયો મન, શરીર અને સંકલ્પો ઉપર અજમાવીશ તો તને 'આત્મા છે' પવી લાગી થયા વિના નહિ રહે.

પપસી ! આત્માની પૂર્ણતયા પ્રતીતિ થાય ૫ માટે હું પળ મારી જાત ઉપર ઘણા આકરા પ્રયોગો અજમાવી રહ્યો છું, તેથી મને આત્માની પ્રતીતિ તો છે, પળ હજુ તેની પૂર્ણતયા પ્રતીતિ-આત્માનો પૂર્ણ સાક્ષાત્કાર-વીજા ઘણા આકરા પ્રયોગોની રાહ જુવ છે. ૫ વધા આકરામાં આકરા પ્રયોગોની કસોડીમાંથી અણીશુદ્ધ રીતે પસાર થઈ શકીશ તો જ હું પૂર્ણ આત્માને અનુભવી શકીશ.

પપસી ! આત્માનો અનુભવ મેલવવા અને તેનો સર્વ પ્રકારે સાક્ષાત્કાર પામવા તારે અંતર્મુખ થવું પડશે. રૂપ રસ ગંધ સ્પર્શ અને શબ્દજન્ય સુખોને મેલવવા મન અને ઇંદ્રિયો જે દોડાદોડી કરી રહ્યાં છે તેમને તારે સંયમમાં રાખવાં પડશે, આ સ્થૂલ શરીર સુખ પામે-તે કરમાઈ ન જાય, તે માટે તું જે હજારો પ્રયત્નો સેવી રહ્યો છે અને ૫ પ્રયત્નો માટે હજારો માનવોની શક્તિનો ઉપયોગ કરી રહ્યો છે તે વધું તારે જતું કરવું પડશે

આત્મસુખ આત્માદ્વારા જ વેદી શકાય છે. આત્મા પોતાના સુખથી સંતુષ્ટ છે. "આત્મન્યેવ આત્મના તુષ્ટઃ" ૫ સિદ્ધાંતને તારે જીવન-વ્યવહારમાં સાવધાનીથી આચરવો જોઈશે.

સ્વંદ કહું તો આપણે યદ્યા શરીર, ઇંદ્રિય, મન અને સંકલ્પોથી ઉપજતાં સુખમાં સંતોષ મેલવી અને તે જ સુખને પરમસુખ માની તેની પાછળ પડ્યા છીએ અને તે મિથ્યા પ્રયાસને લીધે જ આત્મસુખનો સ્વાદ ચાસી શકતા નથી

જેમ એક વ્યાપારી વ્યાપાર અર્થે દેશાંતરમાં જાય તે પવી મોટી આશા રાખે કે હું લક્ષ્યાધિપતિ થાઉં. રસ્તામાં જતાં તેને એક નિધાન મઠી જાય અને તેમાંથી તે માત્ર હજાર મુદ્રા પામી પાછો વળે અને તે દ્વારા જ સંતુષ્ટ થઈ જેમતેમ જીવનનિર્વાહ કરે. તેને વીજો વ્યાપારી સમજણ આપે કે, માર્હ ! આ હજાર મુદ્રાને વ્યાપારમાં રોકી તેમાંથી દસગુણી વીજી મુદ્રા કમા, પળ તે સાહસ

વિનાનો પમ કરતાં ભય પામે છે અને મઠેલી હજાર મુદ્રા વ્યાક ચાલી જાય તો પછી શું થાય? પમ સમજી સાહસ કરવા સમર્થ થતો નથી પોતે અનેક સાહસિકોને પ રીતે લક્ષ્યાધિપતિ થપલા નજરે પ્રત્યક્ષ જુદ છે છતાં તેનો પૂર્વગ્રહ છૂટતો નથી, તેમ આપણે પણ શરીર, ઇન્દ્રિય, મન અને સંકલ્પોથી જ થતાં સુખોમાં સપડાયા છીએ. તેથી પ સુખને છોડી વા પ સુખ ઉપર અંકુશ મુકી અંતર્મુખ થઈ શકતા નથી પૂર્વગ્રહજન્ય સુખો છોડતાં આપણે આપણી જાતને અશરણ ડુઃખી અને કષ્ટમય થઈ ગયેલી કલ્પીએ છીએ.

પપ્સી! જ્યાંસુધી આપણે આપણા પૂર્વગ્રહનો પ ગ્રંથિ મેદીને આગળ ન વધીએ ત્યાંસુધી આત્માના અનુભવ માટેના આપણા સર્વ પ્રયાસો નર્ચાં પાંખાં છે સાહસ કર્યા વિના છૂટકો જ નથી અહીં તો “માથા સાટે માલ છે.” “મહીં પડ્યા તે મહાસુખ માણે” પ જ ન્યાય છે માટે તારે હવે આ જ પ્રયોગ કરવાનો રહ્યો અને હું તારી જિજ્ઞાસા અને આત્માનુભવ સંવંધો તાલાવેલીથી જાણી શકું છું કે પ પ્રયોગને અંતે વિજય તારો જ છે

પપ્સી! પ પ્રયોગ તો ઘણા લોકો કરે છે પણ તેમાંના કેટલાક તો સાધનોમાં જ અટકી પડે છે, કેટલાક વાહ્ય પ્રવૃત્તિમાં જ ફસાઈ જાય છે, કેટલાક નરી પ્રતિષ્ઠામાં જ પટકાઈ પડે છે, માટે તારે પ પ્રયોગ કરતાં બરાબર વિવેક-સાવધાની રાખવી જરૂરી છે

સાંભળ,

“કોઈ ક્રિયાજડ થઈ રહ્યા શુષ્ક જ્ઞાનમાં કોઈ, વાહ્ય ક્રિયામાં રાવતા અંતર્ભેદ ન કાંઈ.”

“વંધ મોક્ષ છે કલ્પના ભાસે વાણી માંહિ, વર્તે મોહાવેશમાં શુષ્કજ્ઞાની તે આંહિ.”

“વૈરાગ્યાદિ સફળ તો જો સહ આતમજ્ઞાન, તેમ જ આતમજ્ઞાનની પ્રાપ્તિતળાં નિદાન.”

“ત્યાગ વિરાગ ન ચિત્તમાં થાય ન તેને જ્ઞાન, અટકે ત્યાગ વિરાગમાં તો મૂલે નિજમાન”

“જ્યાં જ્યાં જે જે યોગ્ય છે તહાં સમજવું તેહ, ત્યાં ત્યાં તે તે આવરે આત્માર્થી જન પહ.”

“હોય મુમુક્ષુ જીવ તે સમજે પદ્મ વિચાર, હોય મતાર્થી જીવ તે અવલો લે નિર્ધાર.”

“વાહ્ય ત્યાગ પળ જ્ઞાન નહીં તે માને ગુરુ સત્ય, અથવા નિજકુલધર્મના તે ગુરુમાં જ મમત્વ.”-શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર.

તાત પપ્પસી ! તારે એકડે એકથી શરૂ કરવાનું છે, ગમરાવાતુ કશું કારણ નથી તે અત્યારસુધીમાં હિન્દીયોના મનના અને સંકલ્પોના જે ઘોઢા પૂરપાટ દોડાવ્યા છે અને તે અર્થે કોઈના પળ સુખની પરવા કરી નથી તે વરાવર નથી કર્યું હવે તારે એ ઘોડાને અંકુશમાં લાવવા પડશે સર્વેથી સર્વેથી સર્વેથી એ કે એ ઘોડાનો વેગ તદ્દન વન્ધ જ થઈ જાય, પણ એ એકદમ તો ન જ વને તે હું મારા અનુભવથી સમજું છું, માટે જ તને એ પ્રવૃત્તિ ક્રમપૂર્વક કરવાની સૂચના કરું છું.

પ્રથમ તો તારે તારા પૂર્વગ્રહો ધીરે ધીરે છોડવા, અહિંસા-સર્વપ્રાણિપ્રેમ-વૃત્તિ કેળવવી, એ માટે પ્રથમ તો તારે તારી નિકટ વસતા માનવીઓના સુખદુઃખ જાણવા પ્રયત્ન કરવો અને એમના જીવનવિકાસને રંધનારાં એ દુઃખો મટાડવા માટે અસ્ખિન્નપણે ભરચક ઉદ્યમ સેવવો તથા એ માટે તારે તારી પોતાની જાતનો ભોગ આપવો પડે તોપણ જરૂર આપવો એક જ વાર તું એ રીતે તારી જાતનો ભોગ આપીશ ત્યારે તને જરૂર આત્માની ઝાંખી થવાની એ લાગીથી માન અને પછી જેમ જેમ એ તારો આપભોગ વધતો જશે તેમ તેમ તને તારા આત્માર્થને લગતા પ્રયાસમાં વધુને વધુ સફળતા મળશે.

શ્રીકૈશી મુનિરાજે જે કાંઈ કહ્યું તે વધું રાજા પપ્પસીએ ધ્યાનપૂર્વક-ઘણી જ સાવધાનતાથી-સાંભળ્યું-અવધાર્યું અને તેનું મનન કરી તે ધોરણે જીવનનો અલતરો કરવાનો તેને હમઝકો પળ થઈ આવ્યો.

રાજાને તેની સરઠ પ્રકૃતિ અને આત્માર્થ સમ્બંધી તાલાવેલીને લીધે એ વધું તદ્દન નવું છતાં અજમાવવા જેવું તો લાગ્યું જ. પછી તો તેણે

“સેવે સદ્ગુરુ ચરણને ત્યાગી દર્શ નિજપદ્મ, પાસે તે પરમાર્થને નિજપદ્મનો લે લક્ષ”

“પ્રત્યક્ષ સદ્ગુરુયોગથી સ્વચ્છંદ તે રોકાય, અન્ય ઉપાય કર્યા થકી પ્રાપ્તે વમણા થાય.”

“માનાવિક શત્રુ મહા નિજ હંદે ન મરાય, જાતાં સદ્ગુરુ શરણમાં અલપપ્રયાસે જાય.”-શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર.

આ પદ્યોક્ત ભાવને લક્ષ્યમાં રાહી રાજાપ સાધના શરૂ કરી અને ગુરુરાજના કહેવા પ્રમાણે પોતાની જાત ઉપર જ અલ્પતરો શરૂ કર્યો. સાધનાને મંગલમય ફરવા માટે પ્રથમ તો રાજા પપ્પસીપ પોતાના ગુરુદેવ કેશી મુનિને ક્ષમા આપવા માટે પ્રાર્થ્યા, રાજાપ ભરસમાં જાણવું કે, આ પવિત્ર મુનિરાજનો મેં ઘણો અવિનય કર્યો છે તે બદલ તે મહાત્મા મને ક્ષમા કરવા કૃપા કરે પ મારી તેમને નમ્ર ચિનંતી છે.

પછી તો રાજાપ પોતાની સર્વ સંપત્તિના ચાર સરસા ભાગ કર્યા, જેમાંનો એક ભાગ માત્ર તેણે દાન માટે જ ચોલ્યો અને દાનધર્મને દાનપારમિતાને-કેલવતો રાજા પોતાની સાધનામાં લયલીત રહેવા લાગ્યો

દેવે તે પટલો બધો સાધનામય વનવા લાગ્યો કે, તેને પોતાની પ્રિય રાણીની પળ ભોગસાધન તરીકેની વિસ્મૃતિ થવા લાગી, પટ-હુંજ નહિ પણ રાણીપ રાજાને વિપ આપ્યું અને તે રાજાની જાણમાં આવ્યું હતું તેણે એક રુંવાડું પણ ન ફરક્યું. તેને પોતાના દેહની પટલી વધી વિસ્મૃતિ થઈ ગઈ કે દેહનો નાશ કરનારી રાણી માટે તેને મનમાં કશું જ ન ઝગ્યું-તે તદ્દન સ્વસ્થ રહ્યો અને “આત્મન્યેવ આત્મના તુષ્ટઃ”ની પરિસ્થિતિપ લગભગ પહોંચું પહોંચું થતાં સૂર્યામ-સૂર્ય જેવી ક્ષગારા મારતી દિવ્ય-સ્થિતિને પામ્યો અને છેવટે* વિદેહ થઈ જ્યોતમાં જ્યોતની દશાને તે અનુભવશે.

ગતાનુગતિકતા, અંધશ્રદ્ધા, પરીક્ષણશક્તિનો વિરોધ વા અભાવ, નવા નવા પ્રયોગોને વિવેકપૂર્વક સ્વેચ્છાનું સાદસ ન હોવું, પૂર્વગ્રહનો અત્યધિક પક્ષપાત, કોઈપણ જાતની વિવેક વિનાની સ્થિતિચુસ્તતા, જિજ્ઞાસા જ ન થવી, તર્કશક્તિનો દુરુપયોગ, આડંબરપ્રિયતા, મુંઝવણને દવાવી દેવાની વૃત્તિ, શાંત કરવા માટે મુંઝવણને પ્રકટ કરવાની અશક્તિ વા પ્રકટ કરતાં કોઈ જાતના ભયની આશંકા इत्यादि અનેક દુર્ગુણો મુમુક્ષુ જિજ્ઞાસુના જીવનવિકાસનો સંહાર કરે છે

* શ્રી કેશી મુનિરાજ અને રાજા પપ્પસીના સવાદમાં મેં જે નવનીત જોયું છે તે અહીં જણાવેલું છે.

કથાનાયક પપ્પીમાં આ દુર્ગુણો ન હોવાથી જ તે વિદેહ સ્થિતિને પામે છે, એ આપણે ધ્યાનમાં રાખવા જેવું છે. હું સમજું છું ત્યાં સુધી આ સૂત્રનો સ્વાધ્યાય કરનારે રાજા પપ્પીના ચિત્ત શુદ્ધીકરણને જ ધ્યાનમાં રાખવાનું છે. એ સિવાય ધર્મને નામે કષાય વધે એ રીતે આ સૂત્રનો ઉપયોગ કરવો ઘટિત લાગતો નથી.

[એક વિલક્ષણ સમાનતા]

બૌદ્ધપરંપરા અને જૈનપરંપરા એ બંનેનું એક નામ શ્રમણપરંપરા છે. તે બંનેમાં અનેક પ્રકારની સમાનતાઓ રહેલી છે શબ્દરચનાની, ભાવસંકલનની, શ્રમણના આચારવંધારણની વા કેટલીક ખાસ જાણ શબ્દોની સમાનતાઓ ઉપરાંત આંદોઆંદો આલ્યાનોની સમાનતા પણ મળી આવે છે. જે આલ્યાન-આ પપ્પીનું આલ્યાન વાંચકોની દૃષ્ટિસમક્ષ છે તે આજું આલ્યાન જેવું ને તેવું જ બૌદ્ધ પરંપરાના ‘દીઘનિકાય’ નામના સુત્તપિટક ગ્રંથમાં પાયાસિસુત્તના મથાળા નીચે નોંધેલું છે

પપ્પીના આ આલ્યાનમાં મુખ્ય નાયક પપ્પી છે ત્યારે બૌદ્ધ આલ્યાનમાં નાયક પાયાસી છે.

ઉપદેશ ત્યાં કુમારકાદ્યપ છે ત્યારે અહીં કેશીકુમાર છે. બંને ઉપદેશ પાંચસો મિશ્રુઓના અધિષ્ઠાતા છે અને ઉપદેશનું સ્થાન બંને સ્થળે સેતવિયા-સેતવ્યા નગરી છે.

કલ્યાણમિત્ર અહીં ચિત્ત છે ત્યારે ત્યાં ચત્ત છે.

પ્રવૃત્ત્ય સ્થાનો-પરલોક નથી, કોઈ ઔપાતિક સત્તા નથી અને સુદૃઢ દુષ્કૃતરૂપ કર્મોનું ફલ નથી-એ વર્ણો વંચેમાં સમાન છે.

આ પ્રવૃત્ત્યો સંબંધે જે જે પ્રતિવચનો અને તેમને લગતી યુક્તિપ્રયુક્તિઓ આવી છે તે વધીય વંચેમાં લગભગ સમાન છે.

પેલા કંબોજ દેશના ઘોડાની હકીકત જે અહીંના આલ્યાનમાં છે તે પાયાસીની કથામાં નથી જણાતી અને પપ્પીનું જે ભાવી વૃત્તાંત આ આલ્યાનમાં પૂર્વમાં નોંધેલું છે તે પાયાસીના આલ્યાનમાં ક્રમ પ્રમાણે છેવટે જણાવેલું છે. તદુપરાંત સૂર્યાભદ્રેવે કરેલી નાટ્ય રચના અને વીજી વિધિઓ તે પાયાસીના આલ્યાનમાંથી નીકળી ગઈ છે.

આ રીતે થોડો ઘળો ફેરફાર છતાં મૂલ વસ્તુ બંને આખ્યાનમાં ચરાચર સચવાપલી છે. આ વિવાદ વિનાનું છે. આ ઉપરથી આ આખ્યાનની ઐતિહાસિક કિંમત ઘણી વધી જાય છે. અને આ બંને ભિન્નભિન્ન પરંપરાઓ પણ કેવી રીતે સમાનતાના પ્રવાહમાં વહી રહી છે તે પણ જણાઈ આવે છે.

રાજા પસેનજિત અને પપસી વા પાયાસી પ બંને એક નથી પ વસ્તુ કોઈ ન મૂલે.

આ માટે વિશેષ જાણવાની इच्छाવાलाए પાલી ટેક્સ્ટ સોસાઈટી તરફથી વહાર પડેલ અને શ્રી. ડી. હબલ્યુ રાઈસ હેવિડજ સંપાદિત 'दीघनिकाय'ની ૧૯૦૩ ની આવૃત્તિનું પૃ ૩૧૬થી ૩૫૮ સુધીમાંનું 'पायासीसुतंत' નામનું પ્રકરણ જોવું, હિન્દી ભાષાનું પુસ્તક જોવા इच्छनारे महाबोधि ग्रन्थमाला તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલ અને રાહુલ સાંકૃત્યાયને અનુવાદિત કરેલ 'दीघनिकाय' ગ્રન્થમાંનું પૃ. ૧૯૯થી ૨૧૧ સુધીમાંનું 'पायासिराजञ्ज सुतंत' નામક પ્રકરણ જોવું.

પાલીટેક્સ્ટ સોસાઈટીવાળું 'दीघनिकाय' વાપરવા દેવા માટે શેઠ અગરચંદ મૈરવદાન કોઠિયાનો હું આભારી છું.

સંશોધનનાં સાધનો

આ સૂત્રના સંપાદન માટે મેં હસ્તલિખિત સાત અને એક સમિતિવાલી મુદ્રિત પ્રત એમ આઠ પ્રતોનો ઉપયોગ કર્યો છે. જેમાંની પાંચ પ્રતો પાટણથી આવેલી છે અને બે પ્રતો ભાવનગરથી આવેલી છે. પાટણથી આવેલી મૂળની ત્રણ પ્રતોનો પરિચય આ પ્રમાણે છે:
પ ત્રણે પ્રતોનો સંકેત આ રીતે મેં રાખ્યો છે

૧ મૂળની પ્રત પા. ૧

૨ " પા. ૨

૩ " પા. ૩

પા. ૧-આ પ્રતિનાં પાનાં ૩૪ છે પ્રત્યેક પાનાની લંબાઈ ૧૨૥૥. ઇંચ અને પહોળાઈ ૫૧ ઇંચની છે. પ્રત્યેક પાનામાં પંદર લાइन અને પ્રત્યેક લાइनમાં લગભગ ૬૦ થી ૬૫ અક્ષરો છે. આ પ્રતના અંતમાં પુષ્પિકામાં સંવત લખ્યો નથી, પરંતુ લિપિ અને કાગળ ઉપરથી એમ કહી શકાય કે એ પ્રત ૩૦૦-૪૦૦ વર્ષની જુની હોવી જોઈએ. આમાં ગ્રંથાગ્ર ૨૧૨૦ શ્લોકનું આપ્યું છે. આની પુષ્પિકા આ પ્રમાણે છે: નમો જિણાં. જિયમયાણ ! નમો સુયદેવયાણ ભગવતીણ ! નમો અં ભગવતો અરહતો ! પસ્સે સુપસે પસસવણીણ નૈમો ! હા ! રાય-

પસેણઇય સૂત્રં સમાસં ।

પા. ૨-આ પ્રતનાં પાનાં ૪૭ છે પ્રત્યેક પાનાની લંબાઈ ૧૧૥૥. ઇંચ અને પહોળાઈ ૪૧ ઇંચ છે. પ્રત્યેક પાનામાં ૧૨ થી ૧૪ પંક્તિઓ અને પ્રત્યેક પંક્તિમાં લગભગ ૪૫ થી ૫૦ અક્ષરો છે. આમાં ગ્રંથાગ્ર ૨૦૭૯ શ્લોકનું છે. આ પ્રતમાં પહિમાત્રા છે. આ પ્રત વિ. સં. ૧૬૦૪માં લખાયેલી છે. પની પુષ્પિકા આ પ્રમાણે છે:

૫ આ ગ્રંથના અન્તમાં આપેલી અને બધી પ્રતિઓમાં મળતી મૂળગાઠની પુષ્પિકામાં ‘ભગવતો અરહતો પસ્સે સુપસે પસસવણીણ નમો’ એવું કોઈ જગ્યાએ, ‘ભગવતો અરહત પાસે સુપસે પસસવણીણ નમો’ એવું અને કોઈ જગ્યાએ ‘ભગવત અરહત પાસસસ । પસ્સે સુપસે પસસવણી નમો’ આવા આવા અનેક પ્રકારના પાઠો મળે છે. અને તેના અર્થ માટે આજ સુધી કશો પ્રયત્ન થયો હોય એમ લાગતું નથી. હુ પણ એનો શુદ્ધ અર્થ કરી શકું એમ જણાતુ નથી છતાં મારી કલ્પના પ્રમાણે એ પાઠને આ રીતે વાંચવામાં આવે તો તેનો કોઈક અર્થ નીકળી શકે: ‘નમો ભગવતો અરહતો પાસસસ । પસસસ પળ્હે પળ્ણવણીણ નમો’ એટલે કે આદિના વાક્યથી ભગવાન પાર્શ્વનાથને નમસ્કાર થાય છે અને પાછળના વાક્યથી પ્રદેશી રાજાના પ્રશ્નોને વતાવનાર આ સૂત્રને નમસ્કાર કર્યો છે. આ વાક્યોમાના વેવડા ‘સ’ ‘ળ’ જેવા દેખાય છે તેથી જ ‘પસ્સે’નું ‘પળ્ણે’ અને ‘પસસવણીણ’નું ‘પળ્ણવણીણ’ કલ્પવડ ઠીક લાગે છે. સ્વરી રીતે તો આવા દળા ઉતારાઓને સામે રાક્ષીને પહોં જ યોગ્ય નિર્ણય કરી શકાય.

નમો જિણાણં । નમો સુયદેવયાણ ભગવર્ણેણ । નમો પણ્ણત્તીણ ભગવર્ણેણ । નમો ભગવથો અરહુણ પાસે સુપસે પસસવણી નમો । રાય-
પસેણીયં સંમત્તં ।

સંવત્ ૧૬૦૪ વર્ષે માર્ગવદિ ૫ ગુરવાસરે । શ્રીવૃદ્ધતપાપક્ષે મહોપાધ્યાય શ્રી ૪ શ્રી જયમંદિરગણિગરુખ્યો નમઃ મટ્ટારિક શ્રી શ્રી ૪ શ્રી કલ્યાણરત્નસૂત્રિગરુખ્યો નમઃ ॥ પં શ્રી વદ્યારત્નમુનિપરિભોગ્યં સ્વયં વિલોકનાર્થે રાજપ્રસ્તી ઉપાંગસુત્રં વાચનાર્થે જ્ઞાતવ્યંઃ ॥

પા. ૩-આ પ્રતનાં પાનાં ૪૮ છે પ્રત્યેક પાનાની લંબાઈ ૧૧ ઇંચ અને પહોળાઈ ૪૧ ॥ ઇંચ છે. પ્રત્યેક પાનામાં ૧૫ પંક્તિ અને પ્રત્યેક પંક્તિમાં ૪૦ થી ૪૫ અક્ષરો છે આમાં ગ્રંથાગ્ર ૨૧૨૦ શ્લોકનુ છે. આ પ્રત વિ. સં. ૧૬૧૨ની છે. પની પુણ્ણિકા આ પ્રમાણે છે

નમો જિણાણં । જેમ્મદયાણં । નમો સુયદેવતાણ ભગવતીણ । નમો પણ્ણત્તિણ ભગવતીણ । નમો ભગવતો । અરહતો પસેસુ । પસે-
પસસવણીણ નમો । ઇતિ રાયપસેણી સૂત્રં સંમ્મત્તં સમાપ્તં । સંવત્ ૧૬૧૨ વર્ષે ॥ માઘમાસે । કુળ્ણપક્ષે । ત્રયોદશી તિથી । શુક્રવારે । પૂર્વા-
નક્ષત્રે । સિદ્ધનામજોનો । લશ્મિક દિને । શ્રીમજ્જોધપુરે ॥ રાજાધિરાય મહારાય શ્રીમાલદેવપદ્દે શ્રી રાય શ્રી ચંદ્રસેનરાજ્યે ॥ લિખિતં ।
શ્રી કોરંટગચ્છે । વા. શ્રી આસદેવપદ્દે ભોજદેવ । જહતિલક ભોજદેવપદ્દે વા. શ્રી દેવકલસપદ્દે વા. શ્રી દેવસુંદરશિષ્ય ગ. દેવમૂર્તિ । તત્
શિષ્ય શ્રી દેવપ્રમુણા રાજપ્રશ્ત્રી ગ્રંથં લિલેખિ ।

આ ઉપરાંત ટીકાવાળી જે ચાર પ્રતોનો ઉપયોગ કર્યો છે તેનો સંકેત નીચે પ્રમાણે રાખ્યો છે

પા. ૪ માત્ર ટીકાવાળી પાટણથી મળેલી પ્રત

પા. ૫ માત્ર ટીકાવાળી

મા. ૧ ટીકા તથા મૂલવાળી ભાવનગરથી મળેલી પ્રત.

મા. ૨

”

પા. ૪-આ પ્રતનાં પાનાં ૬૯ છે. પ્રત્યેક પાનાની લંબાઈ ૧૦૥.૥૬. ઇંચ અને પહોળાઈ ૪.૦૦.૦૦. ઇંચ છે. પ્રત્યેક પાનામાં ૧૫ પંક્તિઓ અને પ્રત્યેક પંક્તિમાં ૫૫ થી ૬૦ અક્ષર છે. આમાં ટીકાનું ગ્રન્થાગ્ર ૩૭૭૫ શ્લોકનું છે. આ પ્રત વિ. સં. ૧૫૭૫ લખાયેલી છે. પત્તી પુષ્પિકા આ પ્રમાણે છે:

इति मलयगिरिविरचिता राजप्रश्रीयोपांगवृत्तिका समर्थिता ॥ छ ॥ स्वस्ति संवत् १५७५ समये वैशाख शुदि १३ शुक्रवासरै । श्रीखरतरगच्छे भट्टारक श्री जिनराजसरि तत् सिष्य उपाध्या श्री राजसुंदर तस्यार्थे सांभवत्यागोत्रे साधु श्री गोपीचन्द लिखापितं दत्तं ।

પા. ૫-આ પ્રતનાં પાનાં ૫૯ છે. પ્રત્યેક પાનાની લંબાઈ ૧૩.૦૦.૦૦. ઇંચ અને પહોળાઈ ૫.૦૦.૦૦. ઇંચ છે. પ્રત્યેક પાનામાં ૧૬ પંક્તિઓ અને પ્રત્યેક પંક્તિમાં લગભગ ૬૫ અક્ષરો છે. આમાં ગ્રન્થાગ્ર ૩૭૦૦ શ્લોકનું છે. આ પ્રત વિ. સં. ૧૪૮૫ માં લખાયેલો છે. આમાં પડિમાત્રા છે. પાટણની પાંચ પ્રતોમાં આ પ્રત વિશેષ સુંદર છે. પત્તી પુષ્પિકા આ પ્રમાણે છે:

इति मलयगिरि विरचिता राजप्रश्रीयोपांगवृत्तिकाः समर्थिता । समाप्तमिति । प्रत्यक्षर गणनया ग्रंथाग्रं । प्रत्यक्षरगणनातो ग्रन्थमान विनिश्चितं । सप्तत्रिंशत् शतान्यत्र श्लोकानां सर्वसंख्यया ॥

સંવત્ ૧૪૮૫ વર્ષે ભાદ્રવા સુદિ ૩ શુક્રે ઉપાંગવૃત્તૌ સમાપ્તમિતિ વિપ્ર વૈજનાથેન લિખિતં ।

મા. ૧-આ પ્રતનાં પાનાં ૧૨૮ છે, આ ત્રિપાઠ પ્રત છે. પ્રત્યેક પાનામાં ૪૮૦ મૂળ અને ૪૮૦ ટીકા છે. આ પ્રતની લંબાઈ ૧૦૬.૦૦.૦૦. ઇંચ અને પહોળાઈ ૪.૦૦.૦૦. ઇંચ છે. ત્રિપાઠ હોવાથી પંક્તિ તથા અક્ષરોની ગણના એકસરખી જાળવાઈ નથી. આમાં મૂળનું ગ્રન્થાગ્ર ૨૦૭૯ અને ટીકામાં ૩૭૦૦ શ્લોકનું છે, આ પ્રત વિ. સં. ૧૬૮૫ની છે. આની પુષ્પિકા આ પ્રમાણે છે:

श्री णमो जिजाणं णमो सुयदेवयाप भगवद्वप णमो पणत्तिण भगवीण णमो भगवउ अरहउ पासस्स । पस्से सुपस्से पस्सवणीं णमो

રાયપસેણીયં સમ્મત્ત ।

સંવત્ ૧૬૮૫ વર્ષે ફાલ્ગુણમાસે શુક્લપક્ષે અષ્ટમ્યાં તિથી સંપૂર્ણ રાજપ્રશ્ત્રીઉપાંગમિતિ ।

इति श्री मलयगिरिविरचिता राजप्रश्रयीयोपांगवृत्तिः समर्थिता ।

भा. २-आ प्रतनां १४४ पानां छे आ त्रिपाठ प्रत छे प्रत्येक पानामां वच्चे मूळ अने उपर नीचे टीका छे प्रत्येक पानानी लंबाई ९॥ इंच अने पहोळाई ४ इंच छे त्रिपाठ होवाथी पंक्ति तथा अक्षरोनी गणना एकसरखी जळवाई नथी आ प्रतमां लख्या संवत् नथी आप्यो छतां अक्षरो अने कागळो जोतां लगभग ४०० वर्षेनी होवी जोईप. आमां मूळनुं ग्रंथाय २१०० अने टीकानुं ३६५० श्लोकनुं आप्यु छे. एनी पुष्पिका आ प्रमाणे छे:

नमो जिणणं । जियभयाणं नमो सुयदेवताए भगवतीए नमो भगवतो अरहतो । पस्से सुपस्से पस्सवणीए नमो । इति श्री राय-
‘पसेणइयं सूत्रं समाप्त ।

अधरीकृतचिन्तामणिकल्पलताकामधेनुमाहात्म्याः । विजयंतां गुरुपादा विमलीकृतशिष्यमतिविभवाः ॥

राजप्रश्रयीमिदं गम्भीरार्थं विवृण्वता । कुशलं यदवापि मलयगिरिणा साधुजनस्तेन भवतु कृती ॥

इति श्रीमलयगिरिविरचितायां श्रीराजप्रश्रयीयोपांगवृत्तिः समाप्ता ।

આ રીતે પંદરમા સૈકાથી માંડીને સત્તરમા સૈકા સુધીમાં લખાયેલી સાત પ્રતોનો મેં ઉપયોગ કર્યો છે આ પ્રતોમાં પાટણની ‘પા. ૫’ સંજ્ઞાવાળી અને ‘ભા. ૨’ સંજ્ઞાવાળી ૫ બે પ્રતો સરલામળીમાં વધારે શુદ્ધ કહી શકાય. વીજી પ્રતો પણ વહુ જ ભૂલોવાળી તો ન જ કહી શકાય.

આ ગ્રન્થનું સંશોધન કરતી વખતે મેં મૂળ પાઠનો નિર્ણય વિવરણને આધારે જ કરેલો છે અને ય્યાં વિવરણ નથી ત્યાં અર્થદ્રષ્ટિનો અને હસ્તલિખિત પ્રતોનો આધાર લીધેલો છે સમિતિવાઢી આવૃત્તિમાં છાપેલ મૂળ ઘણે સ્થલે વિવરણની સાથે મેઢ ખાતું નથી, ત્યાં વિવરણની પ્રતીકોને વિશેષ પ્રામાણિક માની મૂઢ તરીકે રાખેલી છે અને ય્યાં મૂઢ અને વિવરણનો દૂર ન કરી શકાય એવો વિસંવાદ છે ત્યાં કાંઈ પણ ફેરફાર કર્યો નથી, પરન્તુ ટિપ્પણમાં મૂઢ અને વિવરણના પાઠમેદનો ઉલ્લેખ કર્યો છે. વઢી કેટલેક સ્થલે કેવઢ વિવરણ જ છે, પણ મૂઢપાઠ ઉપલઢ્ધ નથી ત્યાં જીવાંજીવાંભિગમનો આધાર લઈને તે મૂઢપાઠ ટિપ્પણમાં ઢાંકી વતાવ્યો છે. આવાર્યે મઢયગિરિપ વિવરણમાં ઘણી જગ્યાપ લખ્યું છે કે અહીં ઘણો વાંચનામેદ છે, અહીં ઘણો પાઠમેદ છે, પ હકીકત ઢાસ ઢાસ સ્થલે ટિપ્પણમાં સ્પષ્ટીકરણ સાથે જણાવી છે. વાંચનામેદને લગતા ઢીકાકારના ઉલ્લેખો જોતાં એમ જણાય છે કે ઘણે સ્થલે આ સૂત્રમાં વઢુ પાઠમેદ થઈ ગયેલો હોવો જોઈપ. ય્યાં સુધી આવા ભિન્ન ભિન્ન પાઠો વિશે ષોક્કસ નિર્ણય ન થઈ શકે ત્યાંસુધી કોઈ પણ જાતનું પૃથક્કરણ કર્યાં સિવાય કે પાઠાન્તરો આપ્યા સિવાયનું આગમોનું સુદ્રણ કે ઉત્ક્રીર્ણીકરણ (પત્થરમાં કોતરવું તે) પુરાતત્ત્વની દ્રષ્ટિપ વિશ્વાસપાત્ર ન લેઢાય. શુદ્ધ સાહિત્યની દ્રષ્ટિપ આગમોનું સુદ્રણ કરવું હોય તો કોઈ પણ જાતનો આગ્રહ રાખ્યા સિવાય તેમનું સંશોધન થવું જોઈપ. અને તેવું સંશોધન કરવા માટે આગમના અનેક અધ્યાસીઓપ મઢીને અનેક પ્રતિઓનો ઉપયોગ કરવો જોઈપ. ઉપરાન્ત મૂઢપાઠના શુદ્ધીકરણ માટે આગમની નિર્યુક્તિ, માપ્ય, ષૂર્ણ અને ઢીકાનો ઢાસ આધાર લેવાવો જોઈપ તેમ કરવા છતાં ય ય્યાં મૂઢ અને નિર્યુક્તિ વગેરેમાં જે કાંઈ મેદ જેવું જણાય તેની પણ નોંધ લેવાવી જોઈપ.

સમિતિપ જે આગમો છપાવેલા છે તે સારી રીતે શોધાયા જ નથી તેમાં પાઠાંતર, પ્રસ્તાવના, પરિચય કે અર્થમેદને લગતાં ટિપ્પણો વા ઢીકામાં આવેલા અવતરણોનું સ્પષ્ટીકરણ વગેરે કશું જ આપવામાં આવ્યું નથી. પઢલું જ નહીં પણ મૂઢ પાઠ પણ ષિનકાઢજીથી છપાયેલો છે. આ સંવંધી વિશેષ વિસ્તારથી લખવાનું કે ઉદાહરણ આપવાનું આ સ્થલ નથી, છતાં માત્ર જાણની ઢાતર એક-ઢે ઉદાહરણો આપીપ છીપ;

સૂત્રકૃતાંગ સૂત્રના પહેલા અધ્યયનના ત્રીજા ઉદ્દેશની ત્રીજી ગાથા તેમાં આ રીતે છપાયેલી છે:

ઉદગસ્સ પમાવેળં સુક્કં સિદ્ધં તર્મિતિ ડ ।

આ ગાથા ઉપરની ટીકા જોતાં તેનું શુદ્ધરૂપ આ રીતે હોઈ શકે:

ઉદગસ્સ પમાવેળં સુક્કંસિ ધંતર્મિતિ ડ ।

રાયપસેણદ્વય સૂત્રમાં સમિતિનો આવૃત્તિમાં [પૃ૦ ૮૮ પ્રથમ બાજુ] મૂલમાં ‘જોયણં ઉવ્વેહેણં જોયણં ચિવ્વંમેણં’ પવો પાઠ છે અને તેના વિવરણમાં ‘અર્ધકોશમ્-અર્ધગલ્પ્યુત્તમુદ્ધેધેન અર્ધકોશં વિષ્કમ્મતઃ.’ આવો મૂલના માવથી હુદા માવવાલો પાઠ છે. આ પાઠમાં મૂલમાં ‘યોજન’ નું માપ વતાવું છે ત્યારે વિવરણકાર ‘અર્ધકોશ’નું માપ વતાવે છે આ કાંઈ સાધારણ વિસંવાદ ન ગણાય !

રાયપસેણદ્વય સૂત્રમાં સમિતિની આવૃત્તિમાં [પૃ૦ ૮૮] મૂલમાં ‘દસ જોયણાં ઉવ્વેહેણં’ પાઠ છે અને તેના વિવરણમાં ‘દ્વાસત્તિ-યોજનાનિ’ પાઠ છે. ‘દસ યોજન’નું વિવરણ કરતાં આગમનો અભ્યાસી વિવરણકાર ‘વહોતેર યોજન’ કેમ લખી શકે ?

આ રીતે આગમના છપાયેલા પ્રત્યેક પુસ્તકમાં મૂલ અને વિવરણમાં ઘણાય વિસંવાદો રહી ગયા છે, જેના નિરાકરણ માટે સંપાદકે અક્ષર પળ પાડ્યો નથી તેમ તેની નોંધ પળ લીધી નથી.

ત્યારે કે અત્યાર આગમન છપાયેલા આગમોમાં આ પ્રમાણે મૂલ તેમ જ વિવરણનો વિસંવાદ છે, મૂલના શુદ્ધ પાઠો અનિશ્ચિત છે અને વિવરણકારે અનેક પાઠમેદો નોંધેલા છે ત્યારે અમુક પ્રકારના પાઠનો નિર્ણય કર્યા વિના તે આગમોને શિલારૂઢ કરવા તેમાં પારમાર્થિક દૃષ્ટિ આગમની પૂજા છે સ્વરી ?

સંપાદનશૈલી

આ મુદ્રણમાં વિવરણમાં આવેલો મૂલની પ્રતીકો મૂલમાં જ આવો જતી હોવાથી તે વિવરણમાં મૂલમાં આવી નથી. પરંતુ જ્યાં આવશ્યક જેવું જણાયું ત્યાં તે પ્રતીકો રાખવામાં આવી છે. વીજું મૂલપાઠના જે જે શબ્દો ઉપર વિવરણ છે ત્યાં મૂલના શબ્દો ઉપર

તેમ જ વિવરણના શબ્દો ઉપર અંકો મૂકવામાં આવ્યા છે વાંચનાર મૂલ શબ્દનું વિવરણ ક્યાં છે તે સહેલાઈથી મેલવી શકે. ઉદેશથી આ પ્રમાણે કરવામાં આવ્યું છે વિવરણમાં જ્યાં જ્યાં વ્યાકરણ કે કોશના અવતરણો આપેલાં છે, તે અવતરણો વિવરણમાંથી જાણે તેની નીચે ટિપ્પણમાં મૂકેલા છે, અને તે અવતરણોનાં સ્થલો મઠી શક્યાં પડ્યાં મેલવીને નોંધેલાં છે. વિવરણ વાંચનાર સંલગ્ન વિવરણ વાંચી શકે તે માટે આ પ્રમાણે અવતરણો ટિપ્પણમાં મૂક્યાં છે અને વની શકે પડેલું વિવરણને સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યું છે. કોઈ જગ્યાપ વિવરણમાં અંકોનો ક્રમ એકસરખો નથી રહ્યો તેનું કારણ વિવરણની અન્યથાટી શૈલી છે. મૂલપાઠના વર્ણકોની પૂર્તિ માટે અને મૂલના વીજા કેટલાક પાઠો સમજાવવા માટે ઉવવાદિઅસૂત્ર, જીવાંતીવામિગમસૂત્ર અને નંદીસૂત્રનો આ સૂત્રના સંપાદનમાં ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે પ્રસ્તુત ગ્રંથના ૫૧ મા પાને વીસમી કંઠિકામાં 'દેવાદ' પંચ પદ છે. તેનું જે વિવરણ વિવરણકારે કરેલું છે તે વિચારણીય છે. મારા વિચાર પ્રમાણે 'દેવાદ' એક પદ નથી પણ વિવરણકારે તેને 'દેવાદિ' કહીને એક પદ કહ્યું છે. મારા અભિપ્રાયને શ્રીઅમયદેવસૂરિનો ટેકો પણ છે [જુઓ પૃ. ૫૧. ૫ શબ્દ ઉપરનું ટિપ્પણ] સૂત્રમાંના ચાલુ વિષયને સમજવા માટે તે તે સ્થલે હાંસિયામાં મથાળાં મૂકેલાં છે. ટિપ્પણમાં કેટલાક મૂલ શબ્દોને પ્રચલિત ભાષાના શબ્દો સાથે સરખાવેલા છે. પાછલ આ સૂત્રનો સારભૂત અનુવાદ મૂલસૂત્રની કંઠિકાવાર મૂક્યો છે. અનુવાદમાં પણ ઉપયુક્ત ટિપ્પણો આપેલાં છે. ગ્રંથની પાછલ વિશેષ નામોનો અને જાસ જાસ ઉપયુક્ત પદો પેતિહાસિક શબ્દોનો પુષ્ટવાર અકારાદિ અનુક્રમ આપેલો છે.

આભાર

પાટણની પ્રતો મોકલવા માટે પૂજ્યપાદ પ્રવર્તક શ્રીકાંતિવિજયજીના શિષ્ય પ્રશિષ્ય મુનિરાજ શ્રીચતુરવિજયજી અને પુણ્યવિજયજીનો હુ અનુગ્રહીત છું. અને ભાવનગરની વંજે પ્રતો માટે ધર્મવંશુ રા. રા. કુંવરજીભાઈ તેમજ શેઠ ડોસાભાઈ અમેચંદની પેઢીનો હું આભાર

मांनुं छुं आवां प्रकाशनो' यद्द्वार पाडवां प एक ज माणस माटे वहु मुदकेल वात होवा छतां आ सूत्रने प्रसिद्ध करवा माटे श्रीगुर्जर-
ग्रन्थरत्न कार्यालयवाळा भाई शंभुलाल जगशीभाई शाहने हुं अभिनन्दन आपुं छुं आ प्रकाशनमां क्रेटलीक खाभीओ रही गई छे अने
ते मारा ध्यान वहार नथी, परन्तु नवली आंखवाळो पकलो हुं, खूब इच्छा थतां, प खाभीओने दूर करी शक्यो नथी. कोई आगमंप्रमी
आ प्रकाशन मारफत आगमना विशेष शुद्धीकरण माटे पूर्वोक्त रीति प्रयत्न करशे तो हुं मारा आ प्रयत्नने सफल थयो मानीश.

१२/ब, भारतीनिवास सोसाईटी

एलिसब्रिज

अमदावाद.

शु० १५/११/९४ ।

}

बेचरदास.

કંડિકા	વિષય
૧	વિવરણકારે કલ્પેલો 'રાયપસેણદય' નો શબ્દાર્થ
૨	વિવરણકારે દર્શાવેલું 'રાયપસેણદય'નું ઉપાંગપણું
૩	'આમલકખા' નગરીનું વર્ણન
૪	'અંબસાલવણ' ચૈત્યનું વર્ણન
૫	'અસોગવર' વૃક્ષનું વર્ણન
૬	'પૃથ્વી શિલાપાટ' નું વર્ણન
૭	આમલકખાના રાજા 'સેઞ'નું વર્ણન
૮	'સેઞ'ની રાણી ધારિણીનું વર્ણન
૯	'ભગવાન મહાવીર' પદાર્થનું વર્ણન
૧૦	ભગવાન મહાવીરના શરીરનું વર્ણન
૧૧	ભગવાન મહાવીરના ગુણનું વર્ણન
૧૨	'પર્વદના નિર્ગમ' નું વર્ણન
૧૩	'પર્વદના વિસર્જન'નું વર્ણન
૧૪	સૂર્યાભદેવે ભગવાન મહાવીરને જોયાનું વર્ણન
૧૫	સૂર્યાભદેવે ભગવાન મહાવીરની સ્તુતિ કર્યાની દૃષ્ટીકત
૧૬-૧૭	ભગવાનને જોયા પછી સૂર્યાભદેવને થયેલો વિચાર
૧૮	સૂર્યાભદેવે આભિયોગિક દેવોને કરેલી આજ્ઞા
૧૯	પ આભિયોગિકો ભગવાન પાસે આવ્યા
૨૦	ભગવાન અને આભિયોગિક દેવોની વાતચીત
૨૧	આભિયોગિક દેવો ભગવાનના નિવાસની આસપાસનું વધું સ્થલ સાફ કરે છે
૨૨	—નિવાસની આસપાસ સુગંધી પાણી છાંટે છે
૨૩-૨૪	—નિવાસની આસપાસ ફૂલો વરસાવે છે

કંડિકા

વિષય

- ૨૫-૨૬ સૂર્યભદ્રેવે પોતાના સેનાપતિને આપેલી આજ્ઞા
૨૭ શ્રીભગવાન મહાવીર પાસે આવવા માટે દેવોનું સજ્જ થવું
૨૮-૨૯ ભગવાન પાસે જવા માટે વિમાન રચવાની આજ્ઞા
૩૦-૪૦ વિમાનની રચનાનું વર્ણન
૪૧ વિમાનમાં આવેલા પ્રેક્ષાગૃહમંડપોનું વર્ણન
૪૨ પ્રેક્ષાગૃહમાં આવેલા અઘાડાનું વર્ણન તથા અઘાડાનાં
મણિપીઠીકા અને સિંહાસનનું વર્ણન
૪૩—સિંહાસન ઉપરના વિજયદ્રુય અને ત્યાં લટકાવેલા ઘડા
જેવડાં મોતિઓના ડુમ્મરનું વર્ણન
૪૪ ભદ્રાસનોનું વર્ણન
૪૫ યાનવિમાનનું વર્ણન
૪૬ પરિવાર સાથે સૂર્યભિના વિમાનારોહણનું વર્ણન
૪૭-૪૮ યાન વિમાનનું પ્રસ્થાન અને સૂર્યભિનું ભગવંત
પાસે પહોંચવું
૪૯-૫૦ શ્રીમહાવીર ભગવાન અને સૂર્યભદ્રેવની વાતચીત
૫૧ ભગવાનનો ઉપદેશ

કંડિકા

વિષય

- ૫૨ સૂર્યભિ કરેલા પ્રશ્નો
૫૩ ભગવાનનો પ્રત્યુત્તર
૫૪ 'હે ભગવાન ! હું નાટ્યના પ્રકારોને ભજવી બતાવું' પ
રીતે ભગવાનને સૂર્યભિ કરેલી વિનંતી
૫૫ સૂર્યભિની પ વિનંતી તરફ ભગવાનનો અનાદર-મૌન
૫૬-૫૭ સૂર્યભિ નાટ્યપ્રયોગ કરી વતાવવા કરેલો ભક્તિ-
પૂર્વક પ્રયત્ન-સૂર્યભિના જમણા હાથમાંથી ૧૦૮ દેવકુમારો-
ના નીકળવાનું વર્ણન
૫૮ હાવા હાથમાંથી ૧૦૮ દેવકુમારીઓના નીકળવાનું વર્ણન
૫૯ પ્રત્યેક પ્રકારના પક્ષો આઠ વાજાં અને પક્ષો આઠ
વાજાં વગાડનારનું વર્ણન તથા વિશેષ પ્રકારનાં વાજાનાં
નામો
૬૦-૬૧ નીકળેલા દેવકુમારોને અને દેવકુમારીઓને નાટ્ય-
પ્રયોગ કરી વતાવવાની સૂર્યભિની આજ્ઞા
૬૨-૬૩ દેવોના સંગીતનું, નાચનું અને વાજાં વગાડવાનું વર્ણન
૬૪-૬૫ શંખ અને ચરમુખી વગેરે વાજાંઓને વગાડવાની રીતો

કંઠિકા

વિષય

- અને નાટકની અદ્ભુતતા
૬૬ પ્રથમ પ્રકારનું નાટક-સ્વસ્તિક વગેરે આઠ મંગલોનો અભિનય
૬૭ બીજા પ્રકારનું નાટક-સાગર તરંગ વગેરેનો અભિનય
૬૮ નાટકનો ત્રીજો પ્રકાર-વલ્લવ-ઘોડો-વનલતા વગેરેનો અભિનય
૬૯ ચોથું નાટક-ચક્ર-ચક્રાર્ધનો અભિનય
૭૦ પાંચમું નાટક-ચંદ્રાવલિ વગેરેનો અભિનય
૭૧ છઠ્ઠું નાટક-ચંદ્ર ઝગવા વગેરેનો અભિનય
૭૨ સાતમું નાટક-ચંદ્રાગમન વગેરેનો અભિનય
૭૩ આઠમું નાટક-ચંદ્રગ્રહણ વગેરેનો અભિનય
૭૪ નવમું નાટક-ચંદ્રનું આથમનું વગેરેનો અભિનય
૭૫ દસમું નાટક-ચંદ્રમંડલ વગેરેનો અભિનય
૭૬ અગ્યારમું નાટક-વૃષભની અને સિંહની લલિત ગતિ વગેરેનો અભિનય
૭૭ બારમું નાટક-સાગરના આકાર વગેરેનો અભિનય

કંઠિકા

વિષય

- ૭૮ તેરમું નાટક-ચંપાનગરી વગેરેનો અભિનય
૭૯ ચૌદમું નાટક-મત્સ્યાંડ વગેરેનો અભિનય
૮૦ પંચરમાથી ઓગણીસમું નાટક-ક લ વગેરે વર્ગીય ૨૫ વ્યંજનોના આકારનો અભિનય
૮૧ ધીસમું નાટક-અશોકનાં પલ્લવ વગેરેનો અભિનય
૮૨ એકવીસમું નાટક-પદ્મલતા વગેરેનો અભિનય
૮૩ ૨૨-૨૩-૨૪-૨૫-૨૬-૨૭-૨૮-૨૯-૩૦-૩૧મું નાટક-દ્રુત વગેરેનો અભિનય
૮૪ ૩૨ મું નાટક-ભગવાન મહાવીરની વાલક્રીડા-કામમો-ગની લીલા અને તેમનાં નિર્વાણ વગેરેનો અભિનય
૮૫ તત-વિતત-ઘન-અને શુષ્કિર ૫ ચાર જાતનાં વાજાં-ઓનું વગાડનું
૮૬ ઉલ્કિત વગેરે ચાર પ્રકારનું સંગીત
૮૭ અચિત વગેરે ચાર પ્રકારનું નૃત્ય
૮૮ દાષ્ટાંતિક વગેરે ચાર પ્રકારનો અભિનય
૮૯ નાટક પૂરું થયા પછી સૂર્યાભિદેવ પોતાના પરિવાર સાથે

કાંડિકા

વિષય

- પોતાને સ્થાને ચાલ્યો ગયો
૧૦-૧૪ સૂર્યામ્ની દેવમાયા વિશે શંકાશીલ ગૌતમનો પ્રશ્ન
અને ભગવાનનો ઉત્તર
૧૫-૧૬ સૂર્યામ્નિદેવનું વિમાન ક્યાં છે? પવો ગૌતમનો પ્રશ્ન
અને ભગવાનનો ઉત્તર
૧૭ વિમાનના પ્રાકારનું વર્ણન
૧૮-૧૦૭ વિમાનના વારણાનું વર્ણન
૧૦૮-૧૧૦ વિમાનની આજુબાજુના વનખંડો અને તેનાં તુળોના
મધુર ધ્વનિનું વર્ણન
૧૧૧ પ વનખંડોમાંના જલાશયોનું અને તેમની અંદરના
પાણીનું વર્ણન
૧૧૨-૧૧૬ ઉત્પાતપર્વતો વગેરે ક્રીડાસ્થળોનું વર્ણન
૧૧૭-૧૨૨ ચાર પ્રાસાદો, ઉપકારિકાલયન અને પદ્મવરવેદિ-
કાનું વર્ણન
૧૨૩ સુધર્મા સમાનું અને મંડપોનું વર્ણન
૧૨૪ વજ્રમય અઘાડાનું વર્ણન તથા ચાર જિનની પ્રતિમા-

કાંડિકા

વિષય

- ઓનું વર્ણન
૧૨૫ ચૈત્યવૃક્ષોનું વર્ણન
૧૨૬ ચૈત્યસ્તંભનું વર્ણન અને તે સ્તંભની વચ્ચેના શિકામાં
શ્રી જિનના સાથલના હાડકાંનું વર્ણન
૧૨૭ મણિમય પીઠિકા અને દેવશયનીયનું વર્ણન
૧૨૮ વજ્રમય શલ્યમંડારનું વર્ણન
૧૨૯ સિદ્ધાયતન અને તેમાંની પક્ષોને આઠ જિનપ્રતિમા-
ઓનું વર્ણન
૧૩૦ છત્રધારક ચામરધારક પ્રતિમાઓનું તથા નાગની,
મૂતની અને યક્ષની પ્રતિમાઓનું વર્ણન તથા પક્ષોને
આઠ ઘંટો વગેરેનું વર્ણન
૧૩૧ ઉપપાત સમા-અભિયેક સમા-અલંકાર સમા-વ્યવસાય
સમાનું તથા વ્યવસાય સમામાં આવેલા પુસ્તકનું અને
પુસ્તકનાં પાનાં, શાહી, અક્ષરો વગેરેનું વર્ણન
૧૩૨ સૂર્યામ્નિદેવનો જન્મ અને તેનો પોતાના કર્તવ્ય વિશેનો
વિચાર

कंडिका

विषय

- १३३ सूर्याभदेवना सामानिक देवोए करेली कर्तव्य मार्गनी सूचना
- १३४-१३६ सूर्याभदेवतुं स्नान, तेनो इंद्राभिषेक तथा अभिषेकनी प्रवृत्तिथी थपलो देवोने आनंद वगैरेतुं वर्णन
- १३७ सूर्याभदेवे पहेरेला वख्र अने आभूषणेतुं वर्णन
- १३८-१३९ सूर्याभदेवे पुस्तक वांची ते द्वारा धार्मिक व्यवसाय नी माहिती मेळवी अने पूर्वोक्त सिद्धायतनां आवेली जिनप्रतिमाओनी पूजा करी तेमनी स्तुति करी तेतुं वर्णन तथा पोताना आखा विमाननी अंदरनी पूतळीओ वगैरेनी अर्चना करी अने करावो तेतुं वर्णन
- १४० सूर्याभदेवनो परिवार अने तेनी सभाना भभकानुं वर्णन
- १४१ सूर्याभदेवे आतुं स्वर्गीय सुख शायी मेळवुं? एवो गौतमनो प्रश्न अने तेना जवाबमां भगवाने कही संभळावेली राजा पपसीनी कथा

कंडिका

विषय

राजा पपसीनी कथा

- १४२ 'केकरिय' नामनो अर्ध आर्य देश अने 'सेयविया' नगरीतुं वर्णन तथा राजा पपसीनुं वर्णन
- १४३ पपसीनी राणीनी हकीकत
- १४४ पपसीना मोटापुत्रनी हकीकत
- १४५ पपसीना मोटाभाई चित्त सारथितुं वर्णन
- १४६ कुणाल देशनी सावथी नगरी तथा तेना राजा जित-शत्रुतुं वर्णन तथा चित्त सारथितुं सावथी तरफ जवानु वर्णन
- १४७ पार्श्वपत्य केशीकुमारतुं वर्णन
- १४८ केशीकुमार पासे जता लोकोतुं वर्णन
- १४९ चित्त सारथितुं केशिकुमार पासे जतुं
- १५०-१५१ चित्तसारथि श्रमणोपासक थयो
- १५२ चित्तनु सेयविया तरफ प्रयाण
- १५३ सेयविया तरफ आनवा माटे चित्ते केशिश्रमणने करेली

કંડિકા

વિષય

ચિનતી અને પપસી અધાર્મિક હોવાથી ચિત્તની પ
ચિનંતિનો અસ્વીકાર

૧૫૪ ઘીજા કેટલાય ગૃહસ્થો આપનો આદર કરશે માટે
પપસીથી આપને શું કામ છે ? એમ કહી ચિંતે સેય-
વિયા આવવા કેશિને કરેલો આગ્રહ

૧૫૫ કેશિશ્રમણના આદર માટે ચિંતે પોતાના ઉદ્યાનપાલકોને
કરેલી ભલામણ

૧૫૬ ચિત્ત સેયવિયા જઈને રાજા પપસિને મળ્યો

૧૫૭ કેશીકુમાર શ્રમણ સેયવિયા પહોંચ્યા અને ચિત્ત-
સારથિના માઠીઓપ તેમને સત્કાર્યા

૧૫૮ ચિત્તસારથિ કેશીકુમાર પાસે ગયો

૧૫૯ ચિત્તે તેમને રાજા પપસીને ધર્મબોધ આપવા ચિનંતી
કરી. ધર્મ સાંભળવાની તક મળવા અને ન મળવા
વાચત કુમારશ્રમણનું વિવેચન

૧૬૦ ઘોડાની પરીક્ષાને બ્હાને રાજા પપસીને કેશીશ્રમણ
પાસે લઈ જવાનો ચિત્તનો સંકલ્પ

કંડિકા

વિષય

૧૬૧ ચિત્તસારથી પપસીને શ્રમણ પાસે લઈ ગયો
૧૬૨ કેશીશ્રમણને જોઈને રાજા પપસીને થયેલી અસહિ
૧૬૩ ચિત્તસારથિપ રાજા પપસીને આપેલી કેશીશ્રમણની
ઓઠઠાણ

૧૬૪ શ્રમણ અને રાજા વચ્ચેની ચાતવીત

૧૬૫ શ્રમણની ચિદ્વત્તા વિશે રાજાએ કરેલી પડપૂછના
ઉત્તરમાં શ્રમણે કરેલું પોતાના જ્ઞાનનું વિવેચન

૧૬૬ 'જીવ અને શરીર જુદાં જુદાં છે' પવો કેશીશ્રમણનો મત

૧૬૭ જીવ અને શરીર જુદાં જુદાં હોય તો મારો અધર્મી
દાદો શ્રમણના કહેવા પ્રમાણે નરકે ગયેલો હોવો
જોઈએ અને એમ હોય તો તે ત્યાંથી મને નરકનાં
દુઃખ વાવત સૂચના કરવા કેમ ન આવે ? આજસુધી
નથી આવ્યો માટે જીવ અને શરીર જુદાં જુદાં નથી
પણ એક છે

૧૬૮ શ્રમણ: પપસી ! તારી પટ્ટરાણી સાથે જારકર્મ કર-
નારને તું સખતમાં સખત સજા કરે અને પવી સજાની

સુવના આપવા તે જારીને, પોતાને ઘરે તુ થોડીવાર માટે પણ ન જવા દે તેમ નરકપાલો સજા પામેલા નારકીને થોડીવાર માટે પણ છુટો મૂકતા નથી માટે જ તેઓ-સજા પામેલા નારકીઓ-અહીં આવી શક્તા નથી અને એમ છે માટે જીવ અને શરીર જુદાં જુદાં છે પણ એક નથી. નારકી અહીં ન આવી શકે તેનાં કારણોની ચર્ચા

૧૬૯. જીવ અને શરીર જુદાં જુદાં હોય તો મારી ધર્માત્મા દાદી શ્રમણના કહેવા પ્રમાણે સ્વર્ગે ગપ્પી હોવી જોઈએ અને એમ હોય તો તે ત્યાંથી મને સ્વર્ગનાં સુખો વાવત સૂચના કરવા કેમ ન આવે? આજસુધી નથી આવી માટે જીવ અને શરીર જુદાં જુદાં નથી પણ એક છે. દેવ અહીં ન આવી ન શકે તેનાં કારણોની ચર્ચા

૧૭૦. સ્વર્ગમાં ગપ્પો પ્રાણી સ્વર્ગીય ભોગોની આસક્તિને

લીધે અહીં ન આવી શકે માટે જીવ નથી એમ ન કહેવાય

૧૭૧. લોહાની કુંભીમાં નાંખેલા ચોરના ઉદાહરણથી અજીવવાદ
૧૭૨. સજ્જડ વંધ કરેલા ઘરમાંથી જેમ શબ્દ બહાર આવે છે તેમ સજ્જડ વંધ કરેલી કુંભીમાંથી જીવ નીકળી શકે છે

૧૭૩. મરેલો ચોર કુંભીમાં કૃમિરૂપ થયો છે માટે અજીવવાદ
૧૭૪. તપેલા લોહામાં જેમ અગ્ની પેસે છે તેમ કાળાં વગરની કુંભીમાં પણ જીવો પેસે છે

૧૭૫. ચાલ અને ચુવકના ઉદાહરણથી અજીવવાદ
૧૭૬-૧૭૮. ચુવકના વીજા પ્રકારના ઉદાહરણ દ્વારા જીવવાદ
૧૭૯. જીવતાના અને મુપ્પાના વજનમાં ફરક નથી માટે જીવ નથી

૧૮૦. પવનથી ભરેલી કોથળીમાં અને સ્વાલી કોથળીમાં વજનનો ફરક નથી માટે પવન નથી?

કંડિકા

વિષય

- ૧૮૧ ચોરના શરીરને ચીરી ચીરીને જોયાં છતાં જીવ ન મળ્યા-
યો માટે જીવ નથી
- ૧૮૨ અરણીના લાકડાને ચીરી ચીરી અગ્નિને જોનારનો પેટે
પપ્સી રાજાની મૂઢતા
- ૧૮૩ તમે વૃક્ષ થઈને મારું અપમાન કેમ કરો છો? એમ પપ્સી
ચોલ્યો
- ૧૮૪ ક્ષત્રિયર્પણ બગેરેના નિયમોનું વર્ણન
- ૧૮૫ વ્યવહારના ચાર પ્રકાર
- ૧૮૬ આત્માને હથેલીમાં ન વતાવી શકાય? પ પ્રશ્નનો ઉત્તર-મૂર્તે વાયુ પણ ન જોઈ શકાય તો અમૂર્તે આત્મા કેમ જોઈ શકાય?
- ૧૮૭ દ્વાયીના અને કંથવાના જીવની સમાનતા વિશે પ્રશ્નોત્તર
- ૧૮૮ મારો પરંપરા કેમ છોડું? એમ પપ્સીનું કથન
- ૧૮૯ સોટી પરંપરા છોડવી જ જોઈએ પંડું ઉદાહરણ સાથે સમર્થન

કંડિકા

વિષય

- ૧૯૦ પપ્સીની ધર્મ સાંમળવાની વૃત્તિ
- ૧૯૧ આચાર્યોના પ્રકાર અને તેની સેવાની પદ્ધતિઓ
- ૧૯૨—પપ્સીએ માંગેલી સવિનય ક્ષમા
- ૧૯૩—કેશીની ધર્મવેદશના
- ૧૯૪-૧૯૯ જૈન ધર્મ સ્વીકાર્યા પછી તું અરમણીય ન થઈશ એમ ઉદાહરણો સાથેનું કેશીનું કથન
- ૨૦૦-૨૦૧ પપ્સીએ કરેલી પોતાનાં ધનનો સુવ્યવસ્થા અને લીધેલાં વ્રતોનું પાલન
- ૨૦૨-૨૦૩ ધર્મદૃષ્ટિની પ્રવલતાને લીધે પરિગ્રહાદિ તરફ પપ્સીની અલ્પવૃત્તિ તેથી રાજાને મારવાનો રાણીનો સંકલ્પ
- ૨૦૪ માર્યો ગયેલો પપ્સી ક્ષોભ પામતો નથી અને પોતાના ધર્મને યાદ કરતો મરણ પામી સૂર્યામ દેવ થયો
- ૨૦૫-૨૦૬ ૧૪૧ મી કંડિકામાં પૂઢેલા પ્રશ્નનો જવાબ પૂરો થયો

કાંડિકા

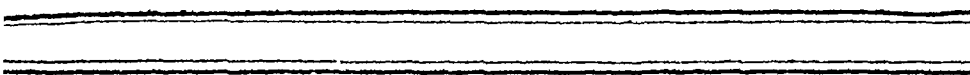
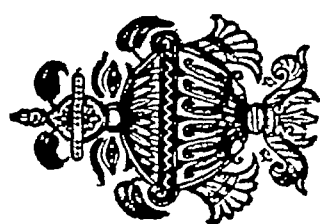
વિષય

- ૨૦૭-૨૧૫ સૂર્યામ ધેવ ચ્યવીને મહાવિદેહમાં દુઢપ્રતિજ્ઞ નામે
જન્મ પામી નિર્વાણ પામશે પ હકીકત અને દુઢપ્રતિ-
જ્ઞનું સવિસ્તર જીવનચરિત્ર
૨૦૬-દુઢપ્રતિજ્ઞના જન્મસંસ્કાર-નામકરણ-અન્નપ્રાશન વગેરે
સંસ્કારો
૨૧૦-દુઢપ્રતિજ્ઞની સાચવળીમાટે પાંચ દાયળો તથા આર્ય
અને અનાર્યકુલની દાસીઓ તથા અનેક કંચુકીઓ-
વર્પઘરો-કૃત્રિમ હોજડાઓ

કાંડિકા

વિષય

- ૨૧૧-દુઢપ્રતિજ્ઞ કરેલું વહોતેરકઢાનું પ્રયોગાત્મક અધ્યયન
૨૧૨-દુઢપ્રતિજ્ઞના ગુરુનું સન્માન
૨૧૩-દુઢપ્રતિજ્ઞનું અનેક ભાષાવિશારદપણું અને ભોગસમર્થતા
૨૧૪-ભોગો ભોગવવા માટે માતાપિતાદ દુઢપ્રતિજ્ઞને કરેલું
આમંત્રણ
૨૧૫-દુઢપ્રતિજ્ઞની અનાસકવૃત્તિ અને નિર્વાણપ્રાપ્તિ
૨૧૬-પ્રશનકાર ગૌતમનો ચિદ્ધાર
૨૧૭-સૂત્રસમાપ્તિ અને અંતિમ મંગલમય નમસ્કાર

૧ પાઠભેદ અને ૨ વાચનાભેદ

૧ જ્યાં જ્યાં ટીકાકારે પાઠભેદ વતાવ્યા છે ત્યાં ત્યાં વધે ટિપ્પણમાં પ વાતને નોંધી વતાવી છે.
૨ ટીકાકારે બે ત્રણ ઠેકાણે વિશેષ વાચનાભેદની સૂચના કરી છે તે સૂચના, વિચારક વાચકના ધ્યાન ઉપર આવે માટે તેને મોટા જાડા અક્ષરમાં છાપેલી છે. આવા વિશેષ વાચનાભેદ પૃ૦ ૨૧૯ પં૦ ૧૨ । પૃ૦ ૨૪૧ પં૦ ૭ । ઉપર છે. મારી સમજ પ્રમાણે આ વાચનાભેદ વિશેષ અર્થસૂચક છે તેથી આગમ્યાર્થના જિજ્ઞાસુઓ અને અનાગ્રહી વાચકો પ વાચત જરૂર વિચારશે.

૧ સુધારો અને ૨ વધારો

૧ —સુધારો		૨ —વધારો	
પૃ૦ પં૦	અશુદ્ધ —	પૃ૦ પં૦	અશુદ્ધ —
૮ ૧	આસિત્તોસિત્ત	૧૦૫ ૧૨	પાનિય
૮ ૮	આસિત્તાવસિત્ત	૨૧૩ ૮	૧૧૩
૪૧ ૩	સિરસા કંઠે માલ-	૨૧૩ ૧૩	[પૃ૦ પં૦]
૪૭ ૫	તિર્યક		
૮૮ ૧૩	કા વિકુરો-		
૯૩ ૧૧	'પારનિયમેન' इत्यादि		
	વારમી પવિત્રના 'વાગ્ધ્યા'		
	શુદ્ધ —		
	આસિત્તોસિત્ત		
	આસિત્તાવસિત્ત		
	સિરસાકંઠેમાલ		
	તિર્યક્		
	—કા વિકુરો		
	વારમી પવિત્રના 'વાગ્ધ્યા'		

શબ્દની સાથે જોડીને વાંચવું
અર્થાત્ 'વાગ્ધ્યાપારનિયમેન
પરિશુદ્ધં પ્રતિભાતિ' એમ વાંચવું
પાનિય
૨૧૩ અને આ પછીના પળ
ખોટા અંકો સુધારીને વાંચવા.
[પૃ૦ ૧૯ પં૦ ૮]

- ૩૩૪ પપ્પસિ (હાંસિયામાં) પપ્પસી
૩૩૫ ૧૩ મિથ્યા મિથ્યા
૩૩૬ પપ્પસિ (હાંસિયામાં) પપ્પસી
૩૩૭ ૬ ગંધબ્વણકટ્ટ ગંધબ્વણકટ્ટ
ગૂજરાતી-સાર પૃ ૪૬ પં ૧૩ લીલા અરીઠા જેવા-જુઓ
કાગડાના વચ્ચા જેવા ટીકા પૃ ૮૪ - ટિપ્પણ
આ સિવાય વીજી પળ જે કાઈ કાનો, માત્રા વા અક્ષ-
રની અશુદ્ધિઓ રહી ગઈ હોય તે, ગુણજ્ઞ વાચક સુધારીને
વાંચવા કૃપા કરશે
૨ - વધારો
પૃ ૫૦
૨૪ ૧૪ 'જોણિસુદ્ધો' આ ગાથા જીતકલ્પભાષ્યમાં ૧૯૯૭ મી
છે પૃ ૧૭૧.
૩૪ ૬ મૂલ 'આગાસપાલિહમર્ણ'ને વડલે ટીકાની વધી

- પ્રતોમાં 'આગાસપાલિયામર્ણ' પવો પાઠ છે.
૩૪ ૧૪ 'તટિ' શબ્દનું વિવરણ—" 'તટિ'-વિસ્તારિત-" ઔપ-
પાતિક વૃત્તિ પૃ ૨૧ ।
૨૮ ૯ 'ચક્કલા' શબ્દનું વિવરણ—"ચક્કલાનિ પાદાનામધ પ્ર-
દેશાઃ" જીવાજીવાભિગમવિવરણ પ્ર૦પૃ ૨૧૦ પં ૪.
૧૨૨ ૧૨ 'પહિહ્થં' इत्यादि वचन 'अभिमानचिह्न' नामना
देशी-कोशकारनुं છે एम नंदीसूत्रनो टीकामां पृ ४६
पं ११ मां लखेलुं છે.

કેટલેક સ્થળે મૂલ પાઠ ઉપર અંક આપ્યો છે છતાં ટી-
કામાં તે અંકવાળો શબ્દ નથી ત્યાં ટીકાકારે એ શબ્દની
વ્યાખ્યા નથી કરી એ વતાવવા મૂલપાઠ ઉપર અંક રાખ્યો છે.

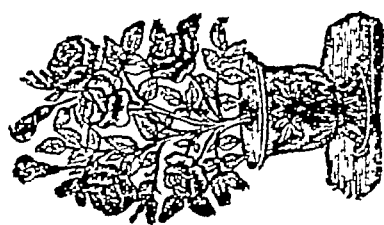
ટીકાકારે સાક્ષી તરીકે ચાપરેલા ગ્રંથો

ઔપપાતિક સૂત્ર

જીવાજીવાભિગમમૂલટીકા

१ संपादके उपयोगमां लीधेला ग्रंथोनी यादी अने २ संकेतोनुं स्पष्टीकरण

आखुं नाम	संकेत	पाइअलच्छीनाममाला
१ औपपातिक वृत्ति	औ० वृ०	जंवूद्धीपप्रक्षसिधृत्ति
अमरकोश		ह्वाताघर्मकथावृत्ति
हैमशब्दानुशासन	हैमश० अथवा हैम०	हैमअनेकार्थकोश
काशिकावृत्ति		२-श्लो०
व्याख्याप्रक्षसिमूल अने वृत्ति		सू०
भरतप्रणीत नाट्यशास्त्र		गा०
हैमअभिधानचिन्तामणि	हैमअभिधानचिन्ता०	लि०
देशीनाममाला	देशीना० देशीनाम०	श्रीपुण्य०
जीवाजीवाभिगमसूत्र	जीवाजीवा०	वर्ग
जीवाजीवाभिगमसूत्रविवरण	जीवा० वि०	श्रीपुण्यविजयजी महाराज पासेनुं
पंचकल्पभाष्य		राजप्रश्रीयविवरण-श्री मलयनिरिजीनुं
श्लोकवार्तिक	श्लो० वा०	विवरण चाह्य पाठ

॥ नमो तस्स समणस्स भगवओ वद्धमाणस्स ॥

आचार्यश्रीमलयगिरिचिहितविवरणयुतम्-

रायपसेणइयं ।

प्रणमत वीरजिनेश्वरचरणयुगं परमपाटलच्छायम् । अधरीकृतनतवासवमुकुटस्थितरत्नरुचिचक्रम् ॥
राजप्रभूनीयमहं विवृणोमि यथाऽऽजमं गुरुनियोगात् । तत्र च शक्तिमशक्तिं गुरवो जानन्ति का चिन्ता ? ॥

अथ कस्माद् इदमुपाङ्गं राजप्रश्रीयाभिधानमिति ? उच्यते, इह प्रदेशिनामा राजा भगवतः केशिकुमारश्रमणस्य समीपे
यान् जीवविषयान् प्रश्नानकार्षीत्, यानि च तस्मै केशिकुमारश्रमणो ब्रणभृत् व्याकरणानि व्याकृतवान्, यच्च व्याकरणसम्यक्परिण-
तिभावतो बोधिमासाद्य मरणान्ते शुभानुशययोगतः प्रथमे सौधर्मनाम्नि नाकलोके विमानमाधिपत्येनाव्यतिष्ठत्, यथा च विमाना-
धिपत्यप्राप्त्यनन्तरं सम्यगवधिज्ञानाभोगतः श्रीमद्वर्धमानस्वामिनं भगवन्तमालोक्य भक्त्यतिशयपरीतचेताः सर्वस्वसामग्रीसमेत

इहावतीर्थं भगवतः पुरतो द्वात्रिंशद्विधिं नाटयमनरीनुत्यत्, नर्तित्वा च यथाऽऽयुष्कं दिवि सुखमनुभूय ततश्च्युत्वा यत्र समागत्य श्रुक्तिपदमवाप्स्यति, तदेतत् सर्वमस्मिन् उपाङ्गेऽभिधेयम्, परं सकलवक्तव्यतामूलम्—‘राजप्रश्नीय’ इति—राजप्रश्नेषु भवं राजप्रश्नीयम् ।

अथ कस्याङ्गस्य इदमुपाङ्गम् ? उच्यते, सूत्रकृताङ्गस्य, कथं तदुपाङ्गतेति चेत्, उच्यते, सूत्रकृते ह्यङ्गे अशीत्यधिकं शतं क्रिया-
वादिनाम्, चतुरशीतिः अक्रियावादिनाम्, सप्तषष्टिः अज्ञानिकानाम्, द्वात्रिंशत् वैनयिकानाम्—सर्वसंख्यया त्रीणि शतानि त्रिषष्ट्य-
धिकानि पाखण्डिकशतानि प्रतिक्षिप्य स्वसमयः स्थाप्यते । उक्तं च नन्द्यध्ययने—“सूर्यगडे णं असीयस्स किरियावाइसयस्स, चतुरा-
सीईए अकिरियावाईणं, सत्तट्ठीए अण्णाणियवाईणं, वत्तीसाए वेणइयवाईणं—तिण्हं तेसट्ठणं पासंडियसयाणं वूहं किच्चा ससमए ठावि-
अइ”ति [नन्दीसूत्र-अङ्गप्रविष्टाधिकार पृ० २१२] प्रदर्शनी च राजा पूर्वम्—अक्रियावादिमतभाविमना आसीत्, अक्रियावादिमतमेव
चावलम्ब्य जीवविषयान् प्रश्नानकरोत्, केशिकुमारश्रमणश्च गणधारी सूत्रकृताङ्गश्चचितमक्रियावादिमतप्रक्षेपमुपजीव्य व्याकरणानि व्या-
कार्षीत्, ततो यान्येव सूत्रकृताङ्गश्चचितानि केशिकुमारश्रमणेन व्याकरणानि व्याकृतानि तान्येवात्र सविस्तरमुक्तानीति सूत्रकृताङ्ग-
गतविशेषप्रकटनाद् इदमुपाङ्गं सूत्रकृताङ्गस्येति ।

एतद्वक्तव्यता च भगवता वर्द्धमानस्वामिना गौतमाय साक्षादभिहिता, तत्र यस्यां नगर्यां येन प्रक्रमेण अभ्यधीयत तदेतत् सर्व-
मभिधित्सुरिदमाह—

१ “सूत्रकृते अशीत्यधिकस्य क्रियावादिशतस्य, चतुरशीतिः अक्रियावादिनाम्, सप्तषष्टेः अज्ञानिकानाम्, द्वात्रिंशतो वैनयिकानाम्—सर्वसंख्यया
त्रयाणां त्रिषष्ट्यधिकानां पाखण्डिशतानां व्यूहम्—प्रतिक्षेपं कृत्वा स्वसमयः स्थाप्यते”—इति नन्दीसूत्रस्य श्रीमल्यगिरिकृता वृत्तिः ।

[१] 'ते णं काले णं ते णं समए णं आमलकप्पा नामं नयरी होत्था-^३रिद्ध-^३त्थिमिय-^३समिद्धा जाय
[पेसुहयजण-जाणवया आइणजणमणूस

[१] १ 'ते णं काले णं ते णं' इत्यादि । 'ते' इति प्राकृतशैलीवशात् 'तस्मिन्' इति द्रष्टव्यम्-अस्यायमर्थः-यस्मिन् काले भगवान्
वर्द्धमानस्वामी स्वयं विहरति स्म तस्मिन्निति । 'णं' इति वाक्यालङ्कारः, दृष्टश्चान्यत्रापि 'णं' शब्दो वाक्यालङ्कारार्थः-यथा-“इमा णं
पुढ्वी” [इत्यादाविति । 'काले' अधिकृतावसर्पिणीचतुर्थविभागरूपे, अत्रापि 'णं' शब्दो वाक्यालङ्कृतौ । 'ते णं समए णं' समयोऽवसर-
वाची, तथा च लोके वक्तारः-“नाद्याप्येतस्य वक्तव्यस्य समयो वर्तते”-किमुक्तं भवति-नाद्याप्येतस्य वक्तव्यस्यावसरो वर्तते इति ।

'तस्मिन्' इति यस्मिन् समये भगवान् सूर्याभदेववक्तव्यतामचकथत् तस्मिन् समये आमलकल्पा नाम नगरी अभवत्, ननु
इदानीमपि सा नगरी वर्तते ततः कथमुक्तम् 'अभवत्' इति ? उच्यते, वक्ष्यमाणवर्णकग्रन्थोक्तविभूतिसमन्विता तदैवाभवत्, न तु
विवाक्षितोपाङ्गविधानकाले, तदपि कथमवसेयम् ? इति चेत्, उच्यते, अयं कालः अवसर्पिणी, अवसर्पिण्यां च प्रतिक्षणं शुभा भावा
हानिमुपगच्छन्ति, एतच्च सुगतीतं जिनवचनवेदिनाम् अतः 'अभवत्' इत्युच्यमानं न विरोधभाक् ।

सम्प्रत्यस्या नगर्या वर्णकमाह-२ क्रद्धा-भवनैः पौरजनैश्चातीव बृद्धिमुपागता, “ऋधि बृद्धौ” [दिवादि-४३-धातुपारायण] इति
वचनात् । ३ स्तिमिता-स्वचक्रपरचक्रतस्करडमरादिसमुत्थभयकल्लोलमालाविवर्जिता । ४ समुद्धा-धनधान्यादिविभूतियुक्ता, ततः पद-
त्रयस्य विशेषणसमासः । यावच्छब्देन-१ प्रमुदिताः-प्रमोदवन्तः प्रमोदेहेतुवस्तूनां तत्र सद्भावात्, जना-नगरीवास्तव्यलोकाः जान-
पदाः-जनपदभवाः तत्र प्रयोजनवशाद् आयाताः सन्तो यत्र सा प्रमुदितजन-जानपदा । ६ मनुष्यजनैराकीर्णा, प्राकृतत्वात् पदव्यत्ययः ।

हलसयसहस्रसंकिट्टविगिट्टलट्टपणत्तसेउसीमा कुक्कुडसंडेयगामपउरा उच्छु-जव-सालिकलिआ गो-
महिस-गवे-लगपभूया आथारवंतचेइय-जुवइविसिद्धसन्निविट्टबहुला उक्कोडिय-गाय-गंठिभेद-तक्कर-खंड-
रक्खरहिया खेमा निरुवदवा सुंभिक्खा वीसत्थसुहावासा अण्णेगकोडिकोडुंबियाइण्णणिन्वुत्तसुहा नड-
नट्ट-जल्ल-मल्ल-सुट्टिय-वेलंबग-कहग-पवग-लासग-आइक्खग-लंख-मंख —

७हलानां शतैः सहस्रैश्च संकृष्टा-विलिखिता विकृष्टा-नगर्या दूरवर्त्तिनी बहिर्वर्त्तिनीति भावः, लष्टा-मनोज्ञा प्राज्ञैः-छेकैराप्ता प्राज्ञाप्ताः-
छेकपुरुषपरिकर्मिता इति भावः-सेतुसीमा कुल्याजलसेक्यक्षेत्रसीमा यस्याः सा हलशतसहस्रसंकृष्टविकृष्टलष्टप्राज्ञाप्तासेतुसीमा । ८कुक्कुः
टसम्पात्या ग्रामाः सर्वासु दिक्षु विदिक्षु च प्रचुरा यस्याः सा कुक्कुटसण्डेयग्रामप्रचुरा । ९इक्षु-यव-शालिकलिता । १०गावो-बलीवद्रीः
महिषाः-प्रतीताः गावः-स्त्रीगव्यः एडकाः-उरभ्राः ते प्रभूता यस्यां सा तथा । ११आकाखन्ति-सुन्दराकाराणि चैत्यानि, युवतीनां च-
पण्यतरुणीनामिति भावः-विशिष्टानि सन्निविष्टानि-सन्निवेशपाटका इति भावः-बहुलानि-बहूनि यस्यां सा तथा । १२उत्कोटा-लज्जा
तथा चरन्ति उत्कोटिकासैः गात्रभेदैः-शरीरविनाशकारिभिः ग्रन्थिभेदैः-ग्रन्थिच्छेदैः तस्करैः खण्डरक्षैः-दण्डपाशिकै रहिता, अनेन १०
तत्रोपद्रवकारिणामभावमाह । १३'क्षेमा'अशिवाभावात् । १४निरुपद्रवा राजादिकृतोपद्रवाभावात् । १५सुभिक्षा भिक्षुकाणां भिक्षायाः सुलः
भत्वात् । १६विश्वस्तसुखावासा-विश्वस्तो-निर्भयः सुखमात्रासो लोकानां यस्यां सा तथा । १७ अनेककोटीभिः-अनेककोटिसंख्याकैः
कौटुम्बिकैराकीर्णा निर्वृत्ता सन्तुष्टजनयोगात् शुभा शुभवस्तूपेतत्वात्, ततः पदत्रयस्य कर्मधारयः । १८नटा-नाटयितारः, नर्तका ये
नृत्यन्ति, जल्लाः-राज्ञः स्तोत्रपाठकाः, मल्लाः प्रतीताः मौष्टिका-मह्ला एव ये मुष्टिभिः प्रहरन्ति, विडम्बकाः-विदूषकाः, कथकाः-प्रतीताः,

तूणइल्ल-तुंबवीणिय-अणेगतालाचराणुचरिया आराम-उज्जाण-अगड-तलाग-दीहिय-वप्पिणगुणोववेया उ-
च्चिद्विउलंगंभीरखात-फलहा चैक्क-गय-मुसंदि-ओरोह-सयग्गि-जमलकवाडघणदुप्पवेसा धेणुक्कुडिलवंक-
पागारपरिक्खत्ता कैविसीसयवट्टइयसंठियविरायमाणा अट्टालय-~~अट्टालय~~-गोपुर-तोरण-उन्नय-सुवि-

प्लवका-ये उत्प्लवन्ते नद्यादिकं वा तरन्ति, लासकाः-ये रासकान् गायन्ति, जयशब्दप्रयोक्तारो वा भाण्डा इत्यर्थः, आख्यायिकाः-ये
शुभाशुभमाख्यान्ति, लङ्घाः-महावंशग्रखेलकाः, मङ्घाः-चित्रफलकहस्ता भिक्षुकाः, 'तूणइल्ल'-तूणाभिधानवाद्यविशेषवन्तः, तुम्बवी-
णिकाः-तुम्बवीणावादकाः अनेके च ये तालाचराः-तालादानेन प्रेक्षाकारिणः, एतैः सर्वैरनुचरिता-आसेविता या सा तथा । १९ आरामाः
यत्र माधवीलतागृहादिषु दम्पत्यादीनि आगत्य रमन्ते, उद्यानानि-पुष्पादिमद्बृक्षसंकुलानि उत्सवादौ बहुजनभोग्यानि, 'अगड'त्ति-अव-
टाः कूपाः तडाकानि-प्रतीतानि, दीर्घिकाः-सारिण्यः, 'वप्पिण'त्ति-केदाराः, एते गुणोपपेता-रम्यतादिगुणोपपेता यस्यां सा तथा ।
२० उच्चिद्वं-उण्डम् विउलं-विस्तीर्णम् गम्भीरम्-अलब्धमध्यम् खातम्-उपरिविस्तीर्णम् अथःसङ्कुचितम् परिखा च-अथ उपरि च सम-
खातरूपा यस्यां सा तथा २१ चक्राणि-ग्रहरणविशेषरूपाणि, गदाः-ग्रहरणविशेषाः, मुषण्डयोऽप्येवंरूपाः, अवरोधः-प्रतोलीद्वारेष्वन्तः-
प्राकारः सम्भाव्यते, शतधन्यो-महायष्टयो महाशिला वा याः पातिताः शतानि पुरुषाणां घ्नन्ति, यमलानि-समस्थितद्रव्यरूपाणि यानि
कपाटानि घनानि च-निच्छिद्राणि तैर्दुष्प्रवेशा या सा तथा । २२ 'धणुक्कुडिल' कुटिलं धनुस्ततोऽपि वक्त्रेण प्राकारेण परिक्षिप्ता या सा तथा ।
२३ कपिशिर्षकैर्द्वृत्तरचितसंस्थितैः-वर्तुलकृतसंस्थानैर्विराजमाना-शोभमाना या सा तथा । २४ अट्टालकाः-प्राकारोपरिभृत्याश्रयविशेषाः
चरिका अष्टहस्तप्रमाणो मार्गः द्वाराणि-भवन-देवकुलादीनाम् गोपुराणि-प्राकारद्वाराणि तोरणानि च उन्नतानि-उच्चानि यस्यां सा तथा,

भत्तरायमग्गा ^{२५} छेयायरियइयदढफलिह-इंदकीला ^{२६} विवणि-वणिच्छित्त-सिप्पिआइणनिब्बुयसुहा ^{२७} सिंघा-
लुग-तिय-चउक्क-चच्चर-पणियापणविविहवसुपरिमंडिया ^{२८} सुम्मसा ^{२९} नरवइ-पविइण्णअहिचइपहा ^{३०} अणेगवरतुरग-
मत्तकुंजर-रहपहकर-सीय-संदमाणीआइणजाणजोगा ^{३१} विमउलनवनल्लिणसोअियजला ^{३२} पंडुरवरभवणपंति-

सुविभक्ताः-विविक्ताः राजमार्गा यस्यां सा तथा । ततः पदद्वयस्य कर्मधारयः । २५ छेकेन-निपुणेन आचार्येण-शिल्पोपाध्यायेन
रचितो दृढः-बलवान् परिघः-अर्गला इन्द्रकीलश्च-संपाटितकपाटद्वयाधारभूतः प्रवेशमध्यभागो यस्यां सा तथा । २६ विपणीनां-वणिक्-
पथानां हट्टमार्गाणाम् वणिजां च क्षेत्रं-स्थानं सा विपणिवणिक्क्षेत्रं तथा शिल्पिभिः कुम्भकारादिभिर्निर्द्दतैः-सुखिभिः शुभैः-स्वस्वकर्म-
कुशलैराक्रीर्णा । प्राकृतत्वाच्च सूत्रेऽन्यथा पदोपन्यासः ततः पूर्वपदेन कर्मधारयः । २७ शृङ्गाटकत्रिकचतुर्ऋचत्वरैः पणितानि-क्रयाणकानि
तत्प्रश्नानेषु आपणेषु यानि विविधानि वसूनि-द्रव्याणि तैश्च परिमण्डिता । शृङ्गाटकम्-त्रिकोणं स्थानम्, त्रिकम्-यत्र स्थयात्रयं मिलति,
चतुष्कम्-स्थयाचतुष्कमीलनात्मकम्, चत्वरम्-बहुरथयापातस्थानम् । २८ सुरम्या-अतिरम्या । २९ नरपतिना-राज्ञा प्रविक्रीर्णो-गमना-
गमनाभ्यां व्याप्तो महीपतिपथो-राजमार्गो यस्यां सा तथा । ३० अनेकैर्वरतुरगाणाम्, मत्तकुञ्जराणाम्, स्थानां च पहकरैः-सङ्घातैः तथा
शिविकाभिः स्पन्दमानीभिः यानैः युगैश्च आक्रीर्णा-व्याप्ता या सा तथा । आक्रीर्णशब्दस्य मध्यनिपातः प्राकृतत्वात् । तत्र शिविकाः
कूटाकारेणाच्छादिता जम्पानविशेषाः, स्पन्दमानिकाः-पुरुषप्रमाणा जम्पानविशेषाः, यानानि-शकटादीनि, युग्यानि-गोल्लुविवयप्रसिद्धानि
द्विहस्तप्रमाणानि वेदिकोपशोभितानि जम्पानान्येव । ३१ विमुकुलैः-विकसितैर्वर्नलिनैः-कमलैः शोभितानि जलानि यस्यां सा तथा ।
३२ पाण्डुरवरभवनपङ्क्तिर्महिता ।

महिया उत्ताणयनयणापिच्छणिज्जा] प्रासादीया दूरिसणिज्जा अभिरूवा पंडिरूवा ।

[२] तीसे णं आमलकप्पाए नयरीए बैहिया उत्तरपुरत्थिसे दिसीभाए अंबसालवणे नामं च्चेइए होत्था-
[छ]र्चिरातीते पुब्बपुरिसपणत्ते पोरणे सदिए कित्तिए नाए सच्छत्ते सज्जए सधंटे सपडाणे पडागाइपडागअंडिए
सलोमहत्थे कयवेयड्डिए लाइयउल्लोइयमहिए गोसीससरसरत्तचंदणदहरदिणपंचंगुलितले उवच्चियचंदणकलसे

३ उच्चानकनयनप्रेक्षणीया इति सुगमम् । ३४ प्रासादेषु भवा प्रासादीया-प्रासादबहुला इत्यर्थः । अत एव ३५ दर्शनीया द्रष्टुं योग्या,
प्रासादानामतिरमणीयत्वात् । तथा ३६ अभि द्रष्टुन् प्रति प्रत्येकमभिसुखमतीव चेतोहारित्वात् रूपम्-आकारो यस्याः सा अभिरूपा ।
एतदेव व्याचष्टे-३७ प्रतिरूपा प्रतिविशिष्टम्-असाधारणम् रूपम्-आकारो यस्याः सा प्रतिरूपा ॥

[२] १ तस्यां ‘णं’ इति पूर्ववत् । २ आमलकल्पायां नगर्यां ३ वहिः ४ उत्तरपौरस्त्ये-उत्तरपूर्वोरूपे ईशानकोणे-इत्यर्थः-दिग्-
भागे । ५ ‘अंबसालवणे’ इति आर्द्रः शालैश्च अतिप्रचुरतयोपलक्षितं यद् वनं तद् आग्रशालवनम् तद्योगात् चैत्यमपि आग्रशालवनम्
६ चितेः-लेप्यादिचयनस्य भावः कर्म वा चैत्यम् तच्च इह संज्ञाशब्दत्वात् देवताप्रतिविम्बे प्रसिद्धम् ततस्तदाश्रयभूतं यद् देवताया गृहं
तदप्युपचारात् चैत्यम् तच्चेह व्यन्तरायतनं द्रष्टव्यम् न तु भगवतामर्हतामायतनम् । ७ होत्थं’ति अभवत् । तच्च किंविशिष्टमित्याह-

*चिरातीतम् पूर्वपुरुषप्रज्ञप्तम् पुराणम् शब्दितम् कीर्तितम् ज्ञातम् सच्छत्रम् सध्वजम् सपताकम् पताकातिपताकामण्डितम् सलोमहस्तम्
कृतचित्तिर्दिकाम् +लाइय-उल्लोइय-महिय गोशीर्षसरसरत्तचन्दनदर्दरदत्तपञ्चाङ्गुलितलम् उपचितचन्दनकलशम् चन्दनघटसुकृततोरणप्रतिद्वारदेशभागम्

+ “लाइयं भूमेच्छगणादिना उपलेपनम् उल्लोइयं कुड्यमालाना सेटिकादिभिः समृष्टीकरणम् ततस्ताभ्या महितम्-पूजितम् तत् लाइय-

चंदणघडसुकयतोरणपडिदुवारदेसभाए आसित्तोसित्तविउलवट्टवघारियमल्लदामकलावे पंचवणसरससुराभि-
सुक्कपुप्फपुंजोवयारकलिए कालागुरु-पवरकुंदुरुक्क-तुरुक्कधूवमधंतगंधुद्ध्याभिरामे सुगंधवरगंधगंधिए गंधवट्ठि-
भूए णड-णट्टग-जल्ल-मल्ल-सुट्ठिय-वेलंबग-पवग-कहग-लासग-आइक्खग-लंख-मंख-तूणइल्ल-तुंबवीणिय-
सुयग-मागहपरिगए बहुजण-जाणवयस्स विससुयकित्तिए बहुजणस्स आहुस्स आहुणिज्जे पाहुणिज्जे अच्चणिज्जे
वंदणिज्जे नमंसणिज्जे पूयणिज्जे सक्कारणिज्जे सम्माणणिज्जे कल्लाणं मंगलं देवयं चेइयं विणएणं पज्जुवासणिज्जे ५
दिब्बे सच्चे सच्चोवाए जागसहस्स भागपडिच्छए बहुजणो अचेइ आगम्म अंबसालवणचेइयं अंबसालवणचेइयं]

८ ‘चिरातीते पुराणे’ यावच्छब्दकरणात् ‘सदिए कित्तिए नाए सच्छत्ते सज्झाए’ इत्यादि-औपपातिकग्रन्थप्रसिद्धवर्णकपरिग्रहः* ।

आसिक्तावसिक्ताविपुलवृत्तलम्बमानमाल्यदामकलापम् पञ्चवर्ण-सरससुराभिमुक्तपुष्पपुञ्जोपचारकलितम् कालागुरु-ध्रुवकुन्दुरुक्क-तुरुक्कधूपमधमधायमान-
गन्धोद्धृताभिरामम् सुगन्धवरगन्धगन्धितम् गन्धवर्तिभूतम् नट-नर्तक-जल्ल-मल्ल-मौष्टिक-विडम्बक-लत्रक-कथक-रासक-आल्यायक-लङ्घ-मल्ल-तूणिक-
तुम्बवीणिक-भुजग (भुजगा भोगिनः) मागधपरिगतम् बहुजन-जानपदस्य विश्रुतकीर्तितम् बहुजनस्य आहोतुः आहवनीयम् प्राहवनीयम् अर्चनीयम्
वन्दनीयम् नमस्यनीयम् पूजनीयम् सत्कारणीयम् सम्माननीयम् कल्याणम् मङ्गलम् दैवतम् चैत्यम् (इव) विनयेन पर्युपासनीयम् दिव्यम् सत्यम्
सत्योपायम् यागसहस्रभागप्रतीच्छकम् बहुजनः अर्चति आगम्य आम्रशालवनचैत्यम् आम्रशालवनचैत्यम् ।

उल्लोइय-महिंयं”-औपपातिकवृत्तिः * विवरणकारनिर्दिष्टः एष चैत्यवर्णकपरिग्रहः औपपातिकग्रन्थमाश्रित्य इह मूले एव संकलितः ।

*[‘से’ णं अंवसालवणे चेइए एणेणं महया वणसंडेणं सव्वओ समंता संपरिक्खित्तं । से णं वणसंडे
किण्हे किण्होभासे नीले नीलोभासे हरिए हरिओभासे सीए सीओभासे तिब्बे तिब्बोभासे,
किण्हे किण्हच्छाए नीले नीलच्छाए हरिए हरियच्छाए सीए सीअच्छाए तिब्बे तिब्बच्छाए
घणकडिअकडिच्छाए रम्मे महामेहणिकुरंभभूए पासाइए दरिसणिज्जे अभिरूवे पडिरूवे] ।

एवंरूपं च चैत्यवर्णकमुक्त्वा वनखण्डवक्तव्यता वक्तव्या । सा चैवं-१ ‘से णं अंवसालवणे चेइए एणेणं महया वणसंडेणं
सव्वओ समंता संपरिक्खित्ते, से णं वणसंडे किण्होभासे’ इत्यादि यावत् ‘पासाइए दरिसणिज्जे अभिरूवे पडिरूवे’ । तत्र २ प्रसादी-
यम्-कृष्णावभासत्वादिना गुणेन मनःप्रसादेहेतुत्वात् ३ दर्शनीयं चक्षुरानन्दहेतुत्वात् ४ अभिरूपप्रतिरूपशब्दार्थः प्राणवत्, तत उक्तम्-
‘जाव पडिरूवे’ ।

* तद् आम्रशालवनं चैत्यम् एकेन महता वनसण्डेन सर्वतः समन्तात् सपरिक्षिप्तम् । स वनसण्डः कृष्णः कृष्णावभासः नीलः नीलावभासः
हरितः हरितावभासः शीतः शीतावभासः स्निग्धः स्निग्धावभासः तीव्रः तीव्रावभासः कृष्णः कृष्णच्छायः नीलः नीलच्छायः हरितः हरितच्छायः
शीतः शीतच्छायः स्निग्धः स्निग्धच्छायः तीव्रः तीव्रच्छायः X घणकडिअकडिच्छाए रम्यः महामेघनिकुरन्वभूतः प्रतिरूपः ।

X “अन्योन्यं शाखानुप्रवेशाद् बहलनिरन्तरच्छायः”-औ० वृ० ।

[३] [‘तस्स णं’ वणसंडस्स बहुमज्झदेसभाए इत्थ णं भंहे एणे] असोगवरपायवे [पिन्नत्ते हुंरुग्गयकंदमूल-
वट्ट-लट्टसंधि-असिलिहे] ‘घण-मसिण-सिणिद्ध-अणुपुब्बिसुजाय-निरुवहत-उब्बिद्ध-पवरखंवे अणेगणरप-

[३] अशोकवरपादपस्य पृथिवीशिलापट्टकस्य च वक्तव्यता औपपातिकग्रन्थानुसारेण ज्ञेया+ । अस्या व्याख्या-१ तस्य ‘णं’ इति
पूर्ववत् २ वनखण्डस्य इव बहुमध्यदेशभागे ४ अत्र एतस्मिन् प्रदेशे ५ महान् ६ एकः ७ अशोकवरपादपः ८ प्रज्ञप्तस्तीर्थकर-गणधरैः ।
स च किम्भूतः ? इत्याह-‘जात्र पडिरूवे’ अत्र ‘यावत्’ शब्देन ग्रन्थान्तरप्रसिद्धं विशेषणजातं - स्तूचितम् । ९ दूरम् उत्त-
प्राचल्येन गतं कन्दस्याधस्तात् मूलं यस्य स दूरोद्गतकन्दमूलः तथा वृत्तभावेन परिणतः-एवं नाम सर्वासु दिक्षु विदिक्षु च शाखाभिः
प्रशाखाभिश्च प्रसृतो यथा वृत्तल-मतिभासते इति, तथा लघाः-मनोज्ञाः सन्धयः-शाखागता यस्य स लट्टसन्धिः तथा
अश्लिष्टः-अन्यैः पादैः सहासम्पृक्तः-विविक्त इत्यर्थः । ततो विशेषणसमासः स च पदद्वयमीलेनावसेयः बहूनां पदानां
विशेषणसमासानभ्युपगमात् । तथा १० घनः-निविडः, मसुणः-कोमलत्वक् न कर्कशस्पर्शः, स्निग्धः-शुभकान्तिः, आनुपूर्व्या-
मूलादिपरिपाट्या सुष्ठु जन्मदोषरहितं यथा भवति एवं जातः आनुपूर्वीसुजातः, तथा निरुपहतः-उपदेहिकाद्युपद्रवरहितः, उद्विद्धः-
उच्चः, प्रवरः-प्रधानः स्कन्धो यस्य स घनमसुणस्निग्धाः आनुपूर्वीसुजातनिरुपहतोद्विद्धप्रवरस्कन्धः । तथा ११ अनेकस्य नरस्य-मनुष्यस्य ये
प्रवराः-प्रलम्बा भुजाः-बाहवः तैर्ग्राह्यः-अपरिमेयः अनेकनरप्रवरभुजाग्राह्यः-अनेकपुरुषव्यापैरपि अप्रतिमेयस्थौल्य इत्यर्थः । तथा

+ सा च वक्तव्यता औपपातिकग्रन्थमाश्रित्य अप्रैव मूले संयोजिता । - विवरणकारसूचितं ग्रन्थान्तरप्रसिद्धं विशेषणजातम् मूलेन सह
निवेशितम् ।

रायपसेण-
इयं ।

वरसुयअगेज्जे, कुसुमभरसमोणभंत-पत्तल-विसाल-साले भट्टकरि-भसरगण-गुमगुमाइय-णिलित्त-उड्डुत्तस-
स्सिरिए णाणासउणगणभिहुणसुमहुर-कणसुह-पलत्त-सदमहुरे कुसविक्कुसविखुखसुह-पासादीए दरि-

१३कुसुमभरेण-पुष्पसम्भारेण सम्-ईषदवनमन्त्यः पत्रसमुद्धाः-“पत्तसमिद्धं तिकखं च पत्तलं” [इति वचनात्-विशालाः-विस्तीर्णाः
शालाः-शाखा यस्य स कुसुमभरसमवनमत्पत्रलविशालशालः । तथा १४ मधुकरिणां भ्रमराणां च ये गणाः ‘गुमगुमायिता’ गुमगुमा-
यन्ति स्म-कर्मकर्तृत्वात् कर्तरि ‘क्त’ ग्रन्थयः-गुमगुमेति शब्दं कृतवन्तः सन्त इत्यर्थः, निलीयमानाः-आश्रयन्तः उड्डीयमानाः-तत्प्रत्या-
सन्नमाकाशे परिभ्रमन्तः तैः सश्रीकः मधुकरीभ्रमरगणगुमगुमायितानिलीयमानोड्डीयमानसश्रीकः । तथा १५ नानाजातीयानां शकुन-
गणानां यानि मिथुनानि-स्त्रीपुंसयुग्मानि तेषां प्रमोदवशतो यानि परस्परसुमधुराणि अत एव कर्णसुखानि-कर्णसुखदायकानि प्रलप्तानि-
भाषणानि-शकुनगणानां हि स्वेच्छया क्रीडतां प्रमोदभरवशतो यानि भाषणानि तानि ‘प्रलप्तानि’ इति प्रसिद्धानि ततः ‘पलत्तं’ इत्युक्तम्-
तेषां यः शब्दो-ध्वनिः तेन मधुरः नानाशकुनगणमिथुनसुमधुरकर्णसुखप्रलप्तशब्दमधुरः । तथा १६ कुशा-दर्भादयः विकुशा-चलवजा-
दयः तैर्विशुद्धं-रहितं वृक्षस्य-सकलस्याशोकपादपस्य-इह मूलं शाखादीनामपि आदिमो भागो लक्षणया प्रोच्यते यथा ‘शाखामूल-
मिदम्’ ‘प्रशाखामूलमिदम्’ इत्यादि ततः सकलाशोकपादपसक्तमूलप्रतिपत्तये वृक्षग्रहणम्-मूलं यस्य स कुशविकुशविशुद्धवृक्षमूलः १७
यैश्चैवाविधः स द्रष्टव्यां चित्तसन्तोषाय भवति, तत आह-प्रासादीयः-प्रसादाय-चित्तसन्तोषाय-हितः तदुत्पादकत्वात् प्रासादीयः । १८

§ “पत्तसमिद्धं पत्तलं”-पाइअलच्छीनाममाला अङ्क ३४८ । “पत्तल-पडुवइया पत्तिसमिद्धं चैव तिकखम्मि”-देशीनाममाला वर्ग ६ गा० १४ ।

सणिल्ले अभिरूवे पंडिरूवे]

[से णं असोगवरपायवे अन्नेहिं बहूहिं तिलएहिं लउएहिं छत्तोवगेहिं सिरीसेहिं सत्तवण्णेहिं दधिवन्नेहिं लोढेहिं धवेहिं चंदणेहिं अज्जुणेहिं नीवेहिं कयंवेहिं फणसेहिं दाडिमेहिं तालेहिं तमालेहिं पियालेहिं पियंगूहिं रायरुक्खेहिं जाव नंदिरुक्खेहिं सव्वओ समंता संपरिविखत्ते । ते णं तिलगा जाव नंदिरुक्खा कुसविकुसविसुद्धरुक्खमूला मूलमतो कैदमतो जाव खंधिमन्तो तयामन्तो सालमन्तो पैवालमन्तो पैत्तमन्तो पुप्फमन्तो-

-अत एव दर्शनीयो-द्रष्टुं योग्यः । कस्मादित्याह १९ अभिरूपः द्रष्टारं द्रष्टारं प्रति-अभिमुखं न कस्यचिद् विरागेहेतु रूपम्-आकारो यस्यसावभिरूपः एवंपोऽपि कुतः ? इत्याह २० प्रतिरूपः-प्रतिविशिष्टम् सकलजगदसाधारणं रूपं यस्य स प्रतिरूपः ।

१ 'से णं असोगवरपायवे' इत्यादि 'जाव नंदिरुक्खेहिं' इत्यत्र *यावच्छब्दकरणात् २ एते च तिलक-लवक-च्छत्रोपग-शिरीष-सप्तपर्ण-दधिपर्ण-लुब्धक-धव-चन्दन-अर्जुन-नीप-कदम्ब-फनस-दाडिम-ताल-तमाल-प्रियाल-प्रियङ्गु-राजवृक्ष-नन्दिवृक्षाः प्रायः सुप्रसिद्धाः । ३ 'ते णं तिलगा जाव नंदिरुक्खा कुसविकुस' इत्यादि । ते तिलका यावन्नन्दिवृक्षाः कुशविकुशविशुद्धवृक्षमूलाः । अत्र व्याख्या पूर्ववत् । ४ मूलवन्तः मूलानि प्रभूतानि दूरावगाढानि च सन्त्येषामिति मूलवन्तः । ५ कन्दः एषामस्तीति कन्दवन्तः । *यावच्छब्दकरणात् । अस्य व्याख्या-इह मूलानि सुप्रतीतानि यानि कन्दस्याधः प्रसरन्ति, कन्दास्तेषां मूलानामुपरिवर्तिनस्ते अपि प्रतीताः । ६ खंघी-धुडम् ७ त्वक्-छल्ली ८ शालाः-शाखाः ९ प्रवालः-पल्लवाङ्गरः १० पत्रपुष्पफलबीजानि सुप्रसिद्धानि । सर्वत्रातिशयेन क्वचिद्

* अत्र 'यावत्' शब्देन यत् सूचितम् तदत्र मूले एव स्थापितम् ।

फलमन्तो-धीयमन्तो अणुपुण्ड्रिवसुजायहलवटभावपरिणया ऐगखंधी अणेगसाहप्पसाहविडिमा अणेगनरवाम-
सुप्पसारियअगिज्झघणविपुलवटखंधा अच्छिदपत्ता अविरलपत्ता अवार्हणपत्ता

रायपसेण-
इयं ।

भूमि वा 'मनुप्' प्रत्ययः । ? आनुपूर्व्या-मूलादिपरिपाटया सुष्ठु जाता आनुपूर्वीसुजाताः रुचिराः-स्निग्धतया देदीप्यमानच्छविमन्तः
तथा वृत्तभावेन परिणता वृत्तभावपरिणताः, किमुक्तं भवति ?-एवं नाम सर्वासु दिक्षु विदिक्षु च शाखाभिः प्रशाखाभिश्च प्रसृता यथा
वर्तुलाः संजाता इति, आनुपूर्वीसुजाताश्च ते रुचिराश्च आनुपूर्वीसुजातरुचिराः ते च ते वृत्तभावपरिणताश्च आनुपूर्वीसुजातरुचिरवृत्तभाव-
परिणताः ते तथा । २ तिलकादयः पादपाः प्रत्येकमेकस्कन्धाः, प्राकृते *चास्य स्त्रीत्वमिति 'एगखंधी' इति सूत्रपाठः । ३ तथा अने-
काभिः शाखाभिः प्रशाखाभिश्च मध्यभागे विटपः-विस्तारो येषां ते तथा । ४ तिर्यग् बाहुद्वयं प्रसारणप्रमाणो व्यामः-व्यामीयन्ते
परिच्छिद्यन्ते रज्ज्वादि अनेनेति व्यामः-बहुलवचनात् करणे "क्वचित्" [५-१-१७१ हैमश०] इति 'ड'प्रत्ययः-अनेकैर्नरव्यामैः-
पुरुषव्यामैः सुप्रसारितैरग्राह्यः अग्रमेयः घनो-निबिडो विपुलः-विस्तीर्णो वृत्तस्कन्धो येषां ते अनेकनरव्यामसुप्रसारिताग्राह्यघनवि-
पुलवृत्तस्कन्धाः । तथा ५ अच्छिद्राणि पत्राणि येषां ते अच्छिद्रपत्राः-किमुक्तं भवति ?-न तेषां पत्रेषु वातदोषतः कालदोषतो वा
गड्डरिकादिरीति-रूपजातो येन तेषु पत्रेषु छिद्राण्यभविष्यन्नित्यच्छिद्रपत्राः अथवा एवं नाम अन्योऽन्यं शाखाप्रशाखानुप्रवेशात् पत्राणि
पत्राणामुपरि जातानि येन मनागपि अपान्तरालरूपं छिद्रं नोपलक्ष्यते इति । तथा चाह-६ 'अविरलपत्ता' इति, अत्र हेतौ प्रथमा,
ततोऽयमर्थः-यतः अविरलपत्रा अतोऽच्छिद्रपत्राः । अविरलपत्राः इत्यपि कुतः ? इत्याह-७ अवातीनपत्राः वातीनानि-वातोपहतानि-

* अस्य 'खंध' शब्दस्य । + अतिवृष्टि-अनादृष्टिप्रमुखोपद्रवविशेषः इति ।

अणईइपत्ता 'निद्धूयजरढपंडुपत्ता नवहरियभिसंतपत्तभारंधयारंगभीरदरिसणिज्जा उंचनिग्गयनवतरुणपत्ता-
पल्लवकोमलउज्जलचलंतकिसलसुद्धुमालपवालसोभियपवरवरंकुरगगसिहरा' निचं कुसुभिया

वातेन पातितानीत्यर्थः, न वातीनानि अवातीनानि पत्राणि येषां ते तथा-किमुक्तं भवति ?-न प्रगलेन खरपरुषेण वातेन तेषां पत्राणि
भूमौ निपात्यन्ते, ततोऽवातीनपत्रत्वादविरलपत्रा इति अच्छिद्रपत्रा इति । १ 'अच्छिद्रपत्राः' इत्यत्र प्रथमव्याख्यानपक्षमधिकृत्य
हेतुमाह-'अणईइपत्ता' न विद्यते इति:-गडुरिकारिरूपा येषां तानि अनीतीनि, अनीतीनि पत्राणि येषां ते अनीतिपत्राः, अनीतिपत्रत्वाच्च ५
अच्छिद्रपत्राः । २ निर्दूतानि-अपनीतानि जरठानि पाण्डुपत्राणि येभ्यस्ते निर्दूतजरठपाण्डुपत्राः-किमुक्तं भवति ?-यानि वृक्षस्थानि
जरठानि पाण्डुपत्राणि वातेन निर्दूय निर्दूय भूमौ पातितानि, भूमेरपि च प्रायो निर्दूय निर्दूयान्यत्रापसारितानीति । ३ नवेन-
प्रत्यग्रेण हरितेन-नीलेन भासमानेन स्निग्धत्वेन वा दीप्यमानेन पत्रभारेण-दलसञ्चयेन यो जातोऽन्धकारस्तेन गम्भीराः-अलब्धमभ्य-
भागाः सन्तो दर्शनीयाः नवहरितभासमानपत्रभारान्धकारगम्भीरदर्शनीयाः तथा ४ उपविनिर्गतैः निरन्तरविनिर्गतैरिति भावः, नवतरु-
णपत्रपल्लवैः तथा कोमलैः-मनोज्ञैः उज्ज्वलैः-शुद्धैः चलद्भिः-ईषत्कम्पमानैः किशलयैः-अवस्थाविशेषोपैतैः पल्लवविशेषैः तथा सुकुमारैः १०
प्रवालैः-पल्लवाङ्कुरैः शोभितानि वराङ्कुराणि-वराङ्कुरोपेतानि अग्रशिखराणि येषां ते उपविनिर्गतनवतरुणपत्रपल्लवकोमलोज्ज्वलचलः-तेक-
शल्यसुद्धुमालप्रवालशोभितवराङ्कुराग्रशिखराः । इह अङ्कुर-प्रवालयोः कालकृतावस्थाविशेषाद् विशेषो भावनीयः । तथा ५ नित्यम् सर्व-
कालम्-षट्सोपि ऋतुषु इत्यर्थः । ६ कुसुमिताः कुसुमानि-पुष्पाणि संजातान्येषामिति कुसुमिताः, तारकादिदर्शनात् 'इत'प्रत्ययः ।

‘निचं मडलिया निचं लवइया’^३ निचं थवइया ‘निचं गोच्छया’^४ निचं जमलिया ‘निचं
जुयलिया’^५ निचं विणमिया ‘निचं पणमिया’^६ निचं सुविभत्तपडिमंजरिवडिसयधरा’^७ निचं कुसुमिय-
मडलिय-लवइय-थवइय-गोच्छिय-जमलिय-जुयलिय-विणमिय-पणमिय-सुविभत्तपडिमंजरिवडिसयधरा
‘सुक-वरहिण-मयणसलागा-कोइल-कोरुग-कोभव-भिगारक-कोडलग-जीवंजीवक-नन्दीमुख-कविल-पिङ्ग-
लक्खग-कारंडव-चक्काक-कलहंस-सारसअणेगसउणगणमिहुणवियरियसदोन्नइयमहुरसरणाइया

१ नित्यं-सर्वकालं मुकुलितानि, मुकुलानि नाम कुड्मलानि कलिका इत्यर्थः । २ पछविताः । ३ नित्यं स्तवकिताः स्तवकभाखन्त
इत्यर्थः । ४ नित्यं गुल्मिताः स्तवकगुल्मौ गुच्छविशेषौ । ५ नित्यं गोच्छवन्तः ६ नित्यं यमलम्-नाम-समानजातीयोयुग्मम्
तत् संजातमेवामिति यमलिताः । ७ नित्यं युगलिता युगलम्-सजातीयविजातीययोर्द्वन्द्वम् तदेषां संजातमिति युगलिताः । तथा
८ नित्यं-सर्वकालं फलभरेण विनताः-ईषन्नताः, तथा ९ नित्यं महता फलभरेण प्रकर्षणातिदूरं नताः प्रणताः । तथा १० नित्यं
सर्वकालं सुविभक्तः-सुविच्छिन्निकः प्रतिविशिष्टो मञ्जरीरूपो योऽवतंसकस्तद्वरास्तद्वारिणः । एवं सर्वोऽपि कुसुमितत्वादिको धर्म एकै-
कस्य वृक्षस्योक्तः । साम्प्रतं केषाञ्चिद् वृक्षाणां सकलकुसुमितत्वादिधर्मप्रतिपादनार्थमाह-११ ‘निचं कुसुमियमडलिय’ इत्यादि । किमुक्तं
भवति-केचित् कुसुमिताद्यैकगुणयुक्ताः केचित् समस्तकुसुमितादिगुणयुक्ता इति, अत एव ‘कुसुमिय-मडलिय’-इत्यादिपदेषु ‘कर्म-
धारयः । तथा १२ शुक्र-वर्हिण-मदनशालिका-कोकिला-कोरक-कोभव-भिङ्गारक-कोण्डलक-जीवंजीवक-नन्दीमुख-कपिल-पिङ्ग-
लाक्ष-कारण्डव-चक्काक कलहंस-सारसाख्यानामनेकेषां शकुनगणानां मिथुनैः-स्त्रीपुंसयुक्तैर्यद् विचरितम्-इतस्ततो गमनम् यच्च शब्दो-

सुरम्मा 'संपिडियदरियभमर'—महुयरिपहकरपरिलितमत्तच्छप्पयकुसुमासवलोलमहुरगुमगुमंतगुजंतदेसभागा
अडिभतरपुप्फफला 'बाहिरपत्तोच्छण्णा' पत्तेहि य पुप्फेहि य उच्छन्नपलिच्छन्ना 'नीरोगका' अकंदका
नतिकम् उन्नतशब्दकम् मधुरस्वरं च नादितम्—लपितं येषु ते तथा—अत एव १' सुरम्याः सुष्ठु रमणीयाः—अत्र शुक्राः कीराः, बहिणो
मयूराः, मदनशालिकाः शारिकाः, कोकिलाः—पिकाः, चक्रवाक—कलहंस—सारसाः प्रतीताः, शेषास्तु जीवविशेषा लोकतो वेदितव्याः ।
तथा २ सम्पिण्डिताः—एकत्र पिण्डीभूताः दत्ताः—मदोन्मत्तया दर्पाध्माता अमरमधुकरीणां [पहकराः सङ्घाताः—'पहकर—ओरोह—
संघाया'] [ ] इति *देशीनाममालावचनात्—यत्र ते सम्पिण्डितद्वयभ्रमरमधुकरीपहकराः, तथा परिलीयमानाः—अन्यतः आगत्याश्रयन्तः
मत्ताः षट्पदाः कुसुमासवलोलः—किञ्जल्कपानलम्पटाः मधुरं गुमगुमायमानाः गुञ्जन्तश्च—शब्दविशेषं च विदधाना देशभागेषु येषां ते
परिलीयमानमत्तपट्कुसुमासवलोलमधुरगुमगुमायमानगुञ्जदेशभागाः । गमकत्वादेवमपि समासः ततो भूयः पूर्वपदेन विशेषणस-
मासः । तथा ३ अभ्यन्तराणि अभ्यन्तरभागवतीनि पुष्पाणि च फलानि च पुष्पफलानि येषां ते तथा । ४ बहिस्तः पत्रैश्छन्नाः—व्याप्ताः
बहिःपत्रच्छन्नाः । तथा ५ पत्रैश्च पुष्पैश्च अवच्छन्नपरिच्छन्नाः—अत्यन्तमाच्छादिताः । तथा ६ नीरोगकाः—रोगवर्जिताः । ७ अक-

१०

* आचार्यहेमचन्द्रविरचितायां देशीनाममालायां नैतद् वचनं दृश्यते । अत एतद् वचनं संभवेत् ततोऽपि प्राचीनतरायां कस्यांचिद् देशी-
नाममालायाम् । धनपाल—हेमचन्द्रनिर्मितयोः पाइअलच्छी—देशीनाममालयोः 'ओरोह' शब्दो न दृश्यते समूहवाची अतः अस्मिन् वचने 'पहकर-
पयर—ओह—संघाया' इति पाठः साधुतरः स्यात् । 'पहयरो गणो पयरो । ओहो निवहो संघो संघाओ'—पाइअल० अं० १८ । 'पग्गेज्ज—पहयरा
णियरे'—दे० ना० वर्ग ६ गा० १५ ।

‘साउफला’ निद्धफला ‘णाणाविहगुच्छगुम्भमंडवगसोहिया’ विचित्तसुहकेउबहुला ‘वावि-पुक्वरिणी-दीहि-
यासु य सुनिवेशियरम्मजालघरगा’ पिडिमनीहारिमसुगंधिसुहसुरभिमणहरं च महया गंधद्विणि मुंचंता
‘सुहसेउ-केउयहुला’ अणेगरह-सगड-जाण-जुग-गिछि-थिछि-सिविय-संदमाणिपापडिमोयणा

पटककाः-कण्टकरहिताः, न तेषां प्रत्यासन्ना वन्बूलादिदृक्षाः सन्तीति भावः । तथा १ स्वादूनि फलानि येषां ते स्वादुफलाः । २ तथा
स्निग्धानि फलानि येषां ते स्निग्धफलाः । तथा प्रत्यासन्नैः ३ नानाविधैः-नानाप्रकारैर्गुच्छैः दृन्ताकीप्रभृतिभिः शुभैः नवमालिकादि-
भिर्मण्डपकैः शोभिताः-नानाविधगुच्छगुल्ममण्डपकशोभिताः । तथा ४ विचित्रैः-नानाप्रकारैः शुभैः-मण्डनभूतैः केतुभिः-ध्वजैर्ब-
हुलाः व्याप्ताः विचित्रशुभभेकेतुबहुलाः । तथा ५ वाप्यश्चतुरस्राकाराः, ता एव दृन्ताः पुष्करिण्यः, यदिवा पुष्कराणि वर्तन्ते यासु ताः पुष्क-
रिण्यः, दीर्घिकाः-ऋजुसारिण्यः, वापीषु पुष्करिणीषु दीर्घिकासु च सुष्ठु निवेशितानि रस्याणि जालगृहकाणि येषु ते वापी-पुष्करिणी-
दीर्घिकासु सुनिवेशितरम्यजालगृहकाः । ६ तथा पिण्डिता सती निर्हारिमा-दूरं विनिर्गच्छन्ती पिण्डिमनिर्हारिमा तां
सुगन्धिम् सुगन्धिकाम् शुभसुरभिभ्यो गन्धान्तरेभ्यः सकाशात् मनोहरा शुभसुरभिर्मनोहरा तां च-‘महया’ इति प्राकृतत्वात् द्विती-
यां तृतीया-महतीम्-इत्यर्थः-गन्धघ्राणि यावद्भिर्गन्धपुद्गलैर्गन्धविषये गन्धघ्राणिरुपजायते तावती गन्धपुद्गलसंहतिः-उपचारा-
त्-गन्धघ्राणिरित्युच्यते, तां निरन्तरं मुञ्चन्तः । तथा ७ शुभाः-प्रधाना इति-सेतवः-मार्गाः आलवालपाल्यो वा केतवः-ध्वजाः
बहुलाः-बहवो येषां ते तथा । ८ ‘अणेगरह-सगड-जाण-जुग-गिछि-थिछि-सिविय-संदमाणिपापडिमोयणा’ इति, रथा द्विविधाः-

* ‘गिछि’-“हस्तिनः उपरि कोष्ठरूपा या मानुषं गिलतीव”-औ० वृ० । लोकभाषायां ‘अंवाडी’ इति प्रसिद्धा । - थिछि-“लटानां यानि

‘पासाईया दरिसणिज्जा अभिरूवा जाव पडिरूवा ।

ते णं तिलगा जाव नन्दिरूक्खा अत्ताहिं बहूहिं पउमलयाहिं नागलयाहिं असोगलयाहिं चंपगलयाहिं चूय-
लयाहिं वणलयाहिं वासंतियलयाहिं अहसुत्तयलयाहिं कुंदलयाहिं सामलयाहिं सब्वतो समंता संपरिविखत्ता ।

ताओ णं पउमलयाओ जाव सामलयाओ निच्चं कुसुमियाओ निच्चं मउलियाओ निच्चं लवइयाओ निच्चं
थवइयाओ निच्चं गुच्छियाओ निच्चं गुम्मियाओ निच्चं जमलियाओ निच्चं जुयलियाओ निच्चं विणमिया-
ओ निच्चं पणमियाओ सुविभत्तपडिमंजरिवडिसगधरीओ निच्चं कुसुमियमउलियथवइयलवइयगुम्मियजम-

क्रीडारथाः संग्रामरथाश्च, शकटानि मतीतानि, यानानि-सामान्यतः शेषाणि वाहनानि, गुग्यानि-गोष्ठविषयप्रसिद्धानि द्विहस्तप्रमाणानि
[चतुरस्राणि] वेदिकोपशोभितानि जम्पानानि, शिचिकाः-कूटाकारेणाच्छादिता जम्पानविशेषाः, स्पन्दमानिकाः-पुरुषप्रमाणजम्पान-
विशेषाः, अनेकेषां रथशकटादीनाम् अधोऽतिविस्तीर्णत्वात् प्रतिमोचनं येषु ते तथा । १ ‘पासादीया’ इत्यादिपदचतुष्टयं प्राग्वत् ।

‘ते णं तिलगा’ इत्यादि पाठसिद्धम् । नवरम् २ ‘नागलयाहिं’ ति नागाः-द्रुमविशेषाः ३ ‘वणलयाहिं’ ति वना अपि द्रुमवि-
शेषाः, द्रुमाणां च लतात्वम् एकशाखाकानां द्रष्टव्यम् ये हि हि द्रुमा ऊर्ध्वगतैकशाखा न तु दिग्विदिक्प्रसृतबहुशाखाः ते लता इति
प्रसिद्धाः ।

४ एतच्च समस्तं प्राग्वद् (पृ० १४ पं० १२ अं० ५) व्याख्येयं ।

अवृपल्यानानि तानि अन्यविषयेषु ‘थिछीओ’ अभिधीयन्ते”-औ० वृ० । थिछि-वे घोडानी बगी १-थिछि-ठेला गाडी ?

लियजुयलियगुच्छियविणमियपणमियसुविभत्तपडिमंजरिवडिसगधरीओ संपिडियदरियभमर-महुयरिपरहक-
रपरिलितमत्तछप्पयकुसुमासवलोलमहुरगुमगुमंतगुंजंतदेसभागाओ जाव पासादीयाओ दरिसणिज्जाओ अभि-
रूवाओ पडिरूवाओ ।

तंस णं असोगवरपायवस्स उवरिं बहवे अट्ठ अट्ठ मङ्गलगा पन्नत्ता । तं जहा-सोत्थिय-सिरिवच्छ-न-
न्दियावत्त-वड्डमाणग-भंदासण-कलस-मच्छ-दप्पणा संवरयणामया अच्छा सण्हा लण्हा धट्ठा मट्ठा णीरया

१ तस्य 'णं' इति प्राग्वत् । २ अशोकवरपादपस्य उपरि ३ बहूनि ४ + अष्टावष्टौ मङ्गलकावि प्रज्ञप्तानि । ५ तद् यथा-६ स्वास्तिकः ।
७ - श्रीवृक्षः । ८ * नन्दावर्त्तः, कचिद्- 'नन्दावर्त्त'-इति पाठः, तत्र 'नन्दावर्त्तः' इति शब्दसंस्कारः । ९ = वर्द्धमानकम् शरावसंपुटम् । १०
भद्रासनम् । ११ कलशः । १२ मत्स्ययुगम् । १३ दर्पणः-एतानि चाष्टावपि मङ्गलकानि १४ सर्वरत्नमयानि । १५ अच्छानि-आका-
शस्फटिकवदतीव स्वच्छानि । १६ श्लक्ष्णानि-श्लक्ष्णपुद्गलस्कन्धनिष्पन्नानि श्लक्ष्णनिष्पन्नपटवत् । १७ लण्हानि-मसृणानि घुण्टित-
पटवत् । १८ घृष्टानीव घृष्टानि खरशाणया पाषाणप्रतिमावत् । १९ मृष्टानीव मृष्टानि सुकुमारशाणया पाषाणप्रतिमेव । २० अत एव

+ " 'अष्टौ अष्टौ' इति वीप्साकरणात् प्रत्येकं ते अष्टौ इति वृद्धाः । अन्ये तु अष्टौ इति संख्या, अष्टमङ्गलकानि इति च संज्ञा " - औ०
वृ० । - " श्रीवत्सः तीर्थकारहृदयावयवविशेषाकारः " - औ० वृ० । " श्रिया युक्तो वत्सो वक्षः अनेन श्रीवत्सः रोमावर्तविशेषः " - अभिधान० कां०
२ श्लो० १३६ । * " नन्दावर्त्तः प्रतिदिश्वकोणः स्वास्तिकविशेषः रूडिगम्यः " - औ० वृ० । = " वर्द्धमानकम् शरावम्, पुरुषारूढः पुरुषः
इत्यन्ये " - औ० वृ० ।

‘निम्मला^३ निपंका^३ निक्कडच्छाया संपभा^३ समिरीया सउज्जोया पासादीया दरिसणिज्जा अभिरूवा पडिरूवा । तस्स णं असोगवरपायवस्स उंवरिं बहवे^३ किण्हचामरज्झया^३ नीलचामरज्झया^३ लोहियचामरज्झया^३ हेलि-
हचामरज्झया^३ सुक्खिचामरज्झया^३ अच्छा सण्हा लण्हा रूपपट्टा वंहरामयदंडा जलयामलगंधिया सुरम्मा पा-
सादीया दरिसणिज्जा अभिरूवा पडिरूवा ।

नीरजांसि-स्वाभाविकजोराहितत्वात् । १ निर्मलानि-आगन्तुकमलाभावात् । २ निष्पङ्कानि-कलङ्कविकलानि कर्दमराहितानि वा । ३ निष्कङ्कटा-निष्कवचा-निरावरणा निरुपघातेति भावार्थः-छाया-दीप्तिर्येषां तानि निष्कङ्कटच्छायानि । ४ सप्रभाणि स्वरूपतः प्रभावन्ति ५ समरीचीनि बहिर्विनिर्गतकिरणजालानि । अत एव ६ सोद्ध्योतानि-बहिर्व्यवस्थितवस्तुस्तोमप्रकाशकराणि । ७ ‘पासादया’ इत्यादिपदचतुष्टयव्याख्या पूर्ववत् ।

८ तस्य ‘णं’ इति ग्राह्यत् । ९ अशोकवरपादपस्य १० उपरि ११ बहवः १२ कृष्णचामरध्वजाः, चामराणि च ध्वजाश्च चामर-
ध्वजाः कृष्णाश्च ते चामरध्वजाश्च कृष्णचामरध्वजाः । एवं १३ नीलचामरध्वजाः, १४ लोहितचामरध्वजाः, १५ हारिद्रचामरध्वजाः,
१६ शुक्लचामरध्वजाः । एते च कथम्भूताः ? इत्याह-१७ अच्छाः-स्फटिकवदतिनिर्मलाः । १८ श्लक्ष्णाः-श्लक्ष्णपुद्गलस्कन्धनिष्पन्नाः ।
१९ रूप्यः रूप्यमयः वज्रमयस्य दण्डस्योपरि पट्टो येषां ते रूप्यपट्टाः । ‘वहरदण्डा’ इति २० वज्रः-वज्ररत्नमयः दण्डो रूप्यपट्टमध्य-
वर्ती येषां ते वज्रदण्डाः । तथा २१ जलजानामिव-जलजकुसुमानां पद्मादीनामिव अमलो गन्धो येषां ते जलजामलगन्धकाः । अत
एव २२ सुरम्याः-अतिशयेन रमणीयाः । २३ ‘पासादया’ इत्यादि पूर्ववत् ।

तैस्स णं असो गवरपायवस्स उवरिं बह्वे छत्ताइच्छत्ता पडागाइपडागा घंटाजुयला चामरजुयला उप्पलह-
त्थगा पउमहत्थगा कुमुयहत्थगा नल्लिणहत्थगा सुभगहत्थगा सोगंधियहत्थगा पोडरियहत्थगा महापोड-
रियहत्थगा सैयपत्तहत्थगा सहस्सपत्तहत्थगा संवरयणामया अच्छा जाव पडिरूवा]

[४] तैस्स णं असो गवरपायवस्स हेट्ठा एत्थ णं एगे

१ ‘तस्स णं’ इति ग्राग्वत् । २ अशोकवरपादपस्योपरि ३ बहूनि छत्रातिच्छत्राणि छत्रात्-लोकप्रसिद्धाद् एकसंख्याकाद् अतिशायीनि
छत्राणि उपर्यधोभागेन द्विसंख्यानि त्रिसंख्यानि वा छत्राणि छत्रातिच्छत्राणि । तथा ४ बह्वयः पताकाभ्यो लोकप्रसिद्धाभ्योऽतिशायि-
न्यः पताकाः पताकातिपताकाः । ५ बहूनि तेष्वेव छत्रातिच्छत्रादिषु घण्टायुगलानि । ६ चामरयुगलानि । तथा ७ तत्र तत्र प्रदेशे उत्पल-
हस्तकाः-उत्पलाख्या जलजकुसुमसंघातविशेषाः । एवं ८ पद्महस्तकाः ९ कुमुदहस्तकाः १० नल्लिणहस्तकाः ११ सुभगहस्तकाः १२
सौगन्धिकहस्तकाः १३ पुण्डरीकहस्तकाः १४ महापुण्डरीकहस्तकाः १५ शतपत्रहस्तकाः १६ सहस्रपत्रहस्तकाः ।

७ उत्पलं-गर्दभकम् । ८ पद्मं-सूर्यविकाशि पङ्कजम् ९ कुमुदं-कैरवम् । १० नल्लिणम्-ईषद्रक्तं पद्मम् । ११ सुभगं-पद्मविशेषः
१२ सौगन्धिकं-कल्हास्म् १३ पुण्डरीकं-श्वेताम्बुजम् १४ तदेवातिविशालं महापुण्डरीकम् १५-१६ शतपत्र-सहस्रपत्रे पत्रसंख्याविशेषा-
वच्छिन्नौ पद्मविशेषौ । एते च छत्रातिच्छत्रादयः सर्वेऽपि १७ सर्वरत्नमयाः-सर्वात्मना रत्नमयाः १८ ‘अच्छा सण्हा’ इत्यादि विशेषे-
षणजातं पूर्ववत् (पृ० १९ पं० ८ अं० १५) ।

[४] १९ तस्य ‘णं’ इति ग्राग्वत् । २० अशोकवरपादपस्य यदधः २२ अत्र ‘णं’ इति पूर्ववत् । २३ एको

महं पुढविसिलापट्टए । वत्तव्वया उववातियगमेणं नेया । [पन्नत्ते ईसिखंभायाम-सुप्पमाणे
किण्हे अंजणग-घण-कुवलय-हलधरकोसेल्लसरिसे आगास-केस-कज्जल-कक्केयण-इंदनील-अयसिक्कुसुमप्पगासे
भिग-अंजणभंगमेय-रिट्ठग-नीलगुलिय-गवलाहरेगे भमरनिकुखंभूए जंबूफल-असणकुसुमबंधण-नीलु-
प्पलपत्तनिकर-मरगय-आसासग-नयणकीय-असिचन्ने निद्ध धेणे अज्झुसिरे रुव्वंगपडिरुव्वगदरिसणिज्जे

६ महान् ? पृथ्वीशिलापट्टकः २ प्रज्ञप्तः । कथम्भूतः ? इत्याह-३ इह स्कन्धः स्थुडमित्युच्यते, तस्याशोकवरपादपस्य यत् स्थुडं तत्
ईषट्-भनाक् सम्यग् लीनस्तदासन्न इत्यर्थ इति । ४ विष्कम्भेणायामेन च शोभनम्-औचित्यानतिव्रति प्रमाणं यस्य स विष्कम्भा-
यामसुप्रमाणः । ५ कृष्णः । कृष्णत्वमेव निरूपयति ६ अञ्जनको-वनस्पतिविशेषः घनो-मेघः कुवल्यं-नीलोत्पलम् हलधरकौ-
शेयं-बलदेववस्त्रं तैः सदृशः-समानवर्णः । ७ आकाशं धूलीमेघादिविरहितम् केशाः-शिरसिजाः, कज्जलं-प्रतीतम् कर्केतनेन्द्रनीलौ-
मणिविशेषौ, अतसीकुसुमं प्रसिद्धम् एतेषामिव प्रकाशो-दीप्तिर्यस्य स तथा । ८ भृङ्गः-चतुरिन्द्रियः पक्षिविशेषः अञ्जनं-सौवीराञ्ज-
नम् तस्य भङ्गेन-विच्छिद्यया भेदः-छेदोऽञ्जनभङ्गभेदः रिष्टको-रत्नविशेषः नीलगुटिकाः-प्रतीताः गवलं-माहिषं शृङ्गम् तेभ्योऽपि
कृष्णत्वेनातिरेको यस्य स तथा । ९ अत्र भूतशब्दः औपम्यवाची-यथा अयं लाटदेशः सुरलोकभूतः-सुरलोकोपमः इत्यर्थः-ततो-
ऽयमर्थः-भ्रमरनिकुरुम्बोपमः । १० जम्बूफलानि प्रतीतानि असनकुसुमवन्धनं-असनपुष्पवृन्तम् नीलोत्पलपत्रनिकरः मरकतमणिः
प्रतीतः आसासको-बीयकाभिधानो वृक्षः, नयनकीकः-नेत्रमध्यताराः, असिः-खड्गम् तेषामिव वर्णो यस्य स तथा । ११ स्निग्धो न
तु रूक्षः । १२ घनो-निविडो न तु कोष्ठक इव मध्यशुषिरः । १३ 'अज्झुसिरे' इति श्लक्ष्णशुषिररहितः । १४ रूपकाणां यानि-तत्र

आयंसगतलोचमे सुरम्मे सीहासणसंठिए सुखे मुत्ताजालखइयंतकम्मे आइणग-रुत-बूर-नवणीय-तूलफासे सव्वरयणामए अच्छे जाव पडिरूवे ।

[५] [नित्थ णं आमलकप्पाए नयरीए] ‘सेओ’ राया [होत्था भँहयाहिमवंत-महंतमलय-मंदर-महिंदसारे अंचंतविमुद्धरायकुलवंसप्पसूए^१ निरंतरं रायलक्खणचिराइयंगमंगे

संक्रान्तानि प्रतिरूपकाणि प्रतिबिम्बानि तैः दर्शनीयो रूपकप्रतिरूपकदर्शनीयः । १ आदर्शतलोपमः-आदर्शो-दर्पणस्तस्य तलं तेन समतयोपमा यस्य स आदर्शतलोपमः । २ सुष्ठु मनांसि रमयतीति सुरम्यः “कृद् बहुलम्” [ ] इति वचनात् कर्त्तरि ‘य’प्रत्ययः । ३ सिंहासनस्येव संस्थितं-संस्थानं यस्य स सिंहासनसंस्थितः । अत एव ४ सूरूपः-शोभनम् रूपम्-आकारी यस्य स सूरूपः । इतश्च सूरूपो यत आह-५ मुक्ताजालानि-मुक्ताफलसमूहाः खचितानि अन्तर्कर्मसु-प्रान्तप्रदेशेषु यस्य स मुक्ताजालखचितान्तर्कर्म । ६ आजिनकं-चर्मभयं वस्त्रम् रुतं-प्रतीतम् बुरो-वनस्पतिविशेषः नवनीतं-अक्षणम् तुलं-अर्कतूलम् तेषामिव कोमलतया स्पर्शो यस्य स आजिनकरुतबूरनवनीततूलस्पर्शः । ७ ‘सव्वरयणामए’ इत्यादिविशेषणकदम्बकं प्राग्वत् (पृ० १९ पं० ८ अं० १४) ।

[५] <तस्यां ९ आमलकल्पायां नगर्यां १० श्वेतो नाम राजा । ११ महाहिमवान् हैमवतस्य क्षेत्रस्योत्तरतः सीमाकारी वर्षधरपर्वतः, मलयः-पर्वतविशेषः सुप्रतीतः, मन्दरो-मेरुः महेन्द्रः-शक्रादिको देवराजः तद्वत् सारः-प्रधानः-महाहिमवत्-महामलय-मन्दर-महेन्द्रसारः । तथा १२ अत्यन्तविशुद्धे राजकुलवंशे प्रसूतः अत्यन्तविशुद्धराजकुलवंशप्रसूतः । तथा १३ निरन्तरम्-अपलक्षणव्यवधानाभावेन राजलक्षणैः-

* सेणिए राया भा० । सेणिओ राया पा० १-३ (३ लि० स० वि० व० १६१९)

बहुजनबहुमाणपूहए संव्वगुणसमिद्ध खत्तिए मुहए मुद्धाभिसित्ते भाउपिउसुजाए दयपत्ते सीमंकरे सीमंधरे
“खेमंकरे” खेमंधरे “मणुस्सिदे जेणवयपिया जेणवयपाले

राज्यसूचकैलक्षणैर्विराजितानि अङ्गमङ्गानि-अङ्गप्रत्यङ्गानि यस्य स निरन्तराजलक्षणविराजिताङ्गमङ्गः । तथा १ बहुभिर्जनैः बहुमानेन-
अन्तरङ्गग्रीत्या पूजितो बहुजनबहुमानपूजितः । कस्मात् ? इत्याह-२ सर्वैः शौर्योपशमादिभिर्गुणैः समृद्धः-स्फीतः सर्वगुणसमृद्धः । ततो बहु-
जनबहुमानपूजितः गुणवत्सु प्रायः सर्वेषामपि बहुमानसम्भवात् । तथा ३ क्षत्रस्थापत्यं क्षत्रियः “क्षत्रादियः” [६-१-९३ हैमश०] इति ‘इय’
प्रत्ययः, अनेन नवमाष्टमादिनन्दवत् राजकुलप्रसूतोऽपि न हीनजातीयः, इत्यावेदितम् । तथा ४ *मुदितः सर्व-
कालं हर्षवान्, प्रत्यनीकोपद्रवासम्भवात्, तदसम्भवश्च प्रत्यनीकानामेवाभावात् । तथा चाह-५ प्रायः सर्वैरपि प्रत्यन्तराजैः प्रतापमस-
हमानैः ‘नान्यथाऽस्माकं गतिः’ इति परिभाष्य मूर्धभिः-मस्तकैरभिषिक्तः-पूजितो मूर्द्धाभिषिक्तः । तथा ६ मातृपितृभ्यां सुजातो मातृ-
पितृसुजातः, अनेन समस्तगर्भाधानप्रभृतिसम्भविदोषविकलः इत्यावेदितः । तथा ७ +दयाप्राप्तः स्वभावतः शुद्धजीवद्रव्यत्वात् । तथा
८ सेवागतानामपूर्वापूर्वनृपाणां सीमां-मर्यादां करोति यथा ‘एवं वर्तितव्यमेवं न’ इति सीमङ्करः । तथा ९ पूर्वपुरुषपरम्परायातां
स्वदेशप्रवर्त्तमानां सीमां-मर्यादां धारयति न तु विलुम्पतीति सीमन्धरः । तथा १० क्षेमं-वशवर्त्तिनां उपद्रवाभावं करोति
क्षेमङ्करः चौरादिसंहारात् । तथा ११ तद् धारयति आरक्षकनियोजनात् क्षेमन्धरः । अत एव १२ मनुष्येन्द्रः । तथा १३ जनपदस्य
पितेव जनपदपिता । कथं पितेव ? इत्यत आह-१४ जनपदपालः-जनपदं पालयतीति जनपदपालः, ततो भवति जनपदस्य पितेव ।

* “मुहए”ति निर्दोषमातृकः । यदाह-मुहओ जो होइ, जोणिसुद्धो”-औ० वृ० । + “‘दयपत्ते’ति प्राप्तकरुणागुणः”-औ० वृ० ।

अणवयपुरोहिण् सेउकरे केउकरे नरपवरे पुरिससवीहे पुरिससवग्घे पुरिसआसीविसे पुरिसवरपोडरीए
पुरिसवरगंधहत्थी अहे वित्ते वित्ते वित्तिन्नविपुलभवण-सयण-आसण-जाण-वाहणाइण्णे बहुधण-बहुजा-
यरूव-रजए आओग-पओगसंपउत्ते विच्छङ्खियपउरभत्तपाणे

तथा १ जनपदस्य शान्तिकारितया पुरोहित इव जनपदपुरोहितः । तथा २ सेतुः-मार्गस्तं करोतीति सेतुकरः-मार्गदेशक इति
भावः ३ केतुः-चिह्नं तत् करोतीति केतुकरः-अदृश्यतसंविधानककारीति भावः । तथा ४ नरेषु-मनुष्येषु मध्ये प्रवरो-नरप्रवरः । स
च सामान्यमनुष्यापेक्षयापि स्यात् अत आह-५ पुरुषेषु-पुरुषाभिमानिषु मध्ये वरः-प्रधानः उत्तमयोरुषोपेतत्वादिति पुरुषवरः । यतः
६ पुरुषः सिंह इवाप्रतिमहत्तया पुरुषसिंहः । ७ तथा पुरुषो व्याघ्र इव शूरतया पुरुषव्याघ्रः । ८ पुरुषः आशीविष इव दोषविनाशन-
शीलतया पुरुषाशीविषः । ९ पुरुषः वरपुण्डरीकमिवोत्तमतया भुवनसरोवरभूषकत्वात् पुरुषवरपुण्डरीकः । १० पुरुषः वरगन्धहस्तीव
परान् असहमानान् प्रतीति पुरुषवरगन्धहस्ती, ततो भवति पुरुषवरः । तथा ११ आढ्यः-समृद्धः । १२ दीप्तः शरीरत्वचा देदीप्य-
मानत्वात् दृप्तो वा दम्भारिमानमर्दनशीलत्वात् । अत एव १३ विचो-जगत्प्रतीतः । यदुक्तम् आढ्यः इति तदेव सविस्तरमुपदर्शयति-१४
विस्तीर्णानि-विस्तारवन्ति विपुलानि-प्रभूतानि भवनानि-गृहाणि शयनानि आसनानि च प्रतीतानि यानानि-रथादीनि वाहनानि-
अश्वादीनि एतैराकीर्णो-व्याप्तो युक्तः- विस्तीर्णविपुलभवनशयनासनयानवाहनाकीर्णः । १५ तथा बहु धनम् बहु जातरूपं-सुवर्णम्
रजतं च-रूप्यं यस्य स बहुधनबहुजातरूप-रजतः । तथा १६ आयोगप्रयोगसम्प्रयुक्तः-आवाहनविसर्जनकुशलः । तथा १७ विच्छ-

बहुदासी-दास-गो-महिस-गो-महिस-गो-पडिपुत्रजंत-कोस-कोडागार-आउहधरे बलवं दुबलपच्चाभित्ते ओहयकंदयं मलियकंदयं उद्धियकंदयं अप्पडिकंदयं ओहयसत्तुं निहंयसत्तुं मलियसत्तुं

दितं-तथाविधं*विशिष्टोपकाराकारितया विसृष्टम् ४ उद्धृतकादिषु प्रचुरं भक्तपानं यस्मिन् राज्यमनुशासति स विच्छदितप्रचुरभक्तपानः-
अनेन पुण्याधिकतया न तस्मिन् राज्यमनुशासति दुर्भिक्षमभूदिति कथितम् । तथा १ बहूनां दासीनां दासानां गवां-बलीवर्दीनां
महिषाणां गवां-स्त्रीगवानां एडकानां च प्रभुः बहुदासीदासगोमहिषगवेलकप्रभुः-ततः स्वाधिक 'क'प्रत्ययविधानात् प्रभुकः । तथा २
प्रतिपूर्णानि-भूतानि यन्त्रकोशकोष्ठागाराणि-यन्त्रगृहाणि, कोशगृहाणि-भाण्डागाराणि, कोष्ठगृहाणि-धान्यानां कोष्ठागाराणि गृहाणि
इति भावः, आयुधगृहाणि च यस्य स प्रतिपूर्णयन्त्रकोशकोष्ठागारायुधगृहः । तथा ३ बलं शारीरिकम् मानसिकं च यस्यास्ति स
बलवान् ४ दुर्बलप्रत्ययमित्रः-दुर्बलानामकारणवत्सल इति भावः । एवंभूतः सन् राज्यं प्रशासत् विहरति-अवतिष्ठते इति योगः ।
कथम्भूतं राज्यम् ? इत्याह-५ अपहतकण्टकम्-इह देशोपद्रवकारिणश्चरताः कण्टका इव कण्टकाः ते अपहृता अवकाशानासादनेन स्थ-
गिता यस्मिन् तत् अपहतकण्टकम् तथा ६ मलिताः-उपद्रवं कुर्वाणा मानम्लानिमापादिताः कण्टका यत्र तद् मलितकण्टकम् । तथा
७ उद्धृताः स्वदेशत्याजनेन जीवितत्याजनेन वा कण्टका यत्र तत् उद्धृतकण्टकम् । तथा ८ न विद्यते प्रतिमल्लः कण्टको यत्र तद् अप्रति-
मल्लकण्टकम् तथा ९ प्रत्यनीकाः राजानः शत्रवः ते अपहृताः स्वावकाशमलभमानीकृता यत्र तत् अपहतशत्रु । तथा १० निहृताः-
रणाङ्गणे पातिताः शत्रवो यत्र तद् निहतशत्रु तथा ११ मलिताः-तद्रतसैन्यत्रासापादनेन मानम्लानिमापादिताः शत्रवो यत्र तत्

*-विशिष्टोपकाराकारितया पा० ५ (लि० स० वि० व० १४८५) भा० । ४ भाषायाम् 'लकारो' इति प्रसिद्धं मलनिक्षेपणस्थानम् । अस्य

उद्दिश्यसत्तुं निजियसत्तुं पैराहयसत्तुं वैवगयदुब्भिवखदोसमारि भयविष्पमुक्कं खेमं स्रिवं सुभिवखं पंसंतडि-
बडमरं रज्जं पसासेमाणे विहरइ ।

[६] [तिस्र णं सेयरणो] धारिणी [नामं] देवी [होत्या सुकुमालपाणिपादा “अहीणपडिपुण्णपंचिदियसरीरा

मलितशत्रु । तथा १ स्वातन्त्र्यव्यावनेन स्वदेशव्यावनेन जीवितव्यावनेन वा उद्धृताः शत्रवो यत्र तत् उद्धृतशत्रु । एतदेव विशेष-
णद्वयेन व्याचष्टे-२ निर्जितशत्रु । ३ पराजितशत्रु । तथा ४ व्यपगतं दुर्भिक्षं दोषो मारिश्च यत्र तत् व्यपगतदुर्भिक्षदोषमारि तथा ५ भयेन
स्वदेशोत्थेन परचक्रुतेन वा विप्रमुक्तम् । अत एव ६ क्षेमं-निरुपद्रवम् । ७ शिवम्-शान्तम् । ८ सुभिक्षम् शोभना-शुभा भिक्षा
दर्शनिनां दीनानाथादीनां च यत्र तत् सुभिक्षम् । तथा ९ प्रशान्तानि डिम्बानि-विघ्नाः उमराणि-राजकुमारादिकृतविडवरा* यत्र
तत् प्रशान्तडिम्बडमरम् ।

[६] १ तस्य समस्तान्तःपुरप्रधाना भार्या सकलगुणधारिणी २ धारिणीनामा ३ देवी । ‘जाव समोसरणं समत्तं’ इति यावच्छब्द-
करणाद् राजवर्णको देवीवर्णकः समवसरणं च औपपातिकानुसारेण तावद् वक्तव्यं ४ ×यावत् समवसरणं समाप्तम् । देवीवर्णके ४ सुकु-
मारौ पाणी पादौ च यस्याः सा सुकुमारपाणिपादा । तथा ५ अहीनानि-अन्यूनानि स्वरूपतः प्रतिपूर्णाणि लक्षणतः पञ्चापीन्द्रियाणि

मूलप्रकृतिः सं० ‘उत्कर’ शब्दः समूहवाची । * विडूरो वैराज्यम्-राज्यविरुद्धता । ×‘यावत्’ शब्देन यत् यत् सूचितं तत् समग्रं विवरणकारक-
नानुसारेण औपपातिकसूत्रपाठमनुसृत्य अत्र तत्तत्स्थाने मूले यथोचितं निक्षिप्तम् ।

लक्ष्मण-वंजण-गुणोववेया माण-उम्माण-पमाणपडिपुणसुजायसव्वंगसुंदरंगी ससिसोमागारकंतपियदंसणा
सुरूवा कैरयलपरिभियपसत्थतिवलिबलियमज्झा कुंडलुल्लिहियगंडलेहा कौमुहरयणियरविमलपडिपुणसो-

यस्मिन् तथाविधं शरीरं यस्याः सा अहीनप्रतिपूर्णपञ्चेन्द्रियशरीरा तथा १ लक्षणानि-स्वस्तिक-चक्रादीनि व्यञ्जनानि-मयी-तिलका-
दीनि गुणाः-सौभाग्यादयस्तैरुपेता लक्षणव्यञ्जनगुणोपेता । ‘उप अप इत’ इति शब्दत्रयस्थाने “पृषोदरादयः” [३-२-१५५ हैमश०]
इति अपाऽकारस्य लोपे उपेता इति द्रष्टव्यम् । तत्र २ मानं-जलद्रोणप्रमाणता, कथमिति चेत्, उच्यते, जलस्यातिभृते कुण्डे पुरुषे
स्त्रियां वा निवेशितायां यज्जलं निस्सरति तद्यदि द्रोणप्रमाणं भवति तदा स पुरुषः स्त्री वा मानप्राप्त उच्यते, तथा उन्मानं-अर्द्धभारप्रमा-
णता, सा चैवम्-तुलायामरोपितः पुरुषः स्त्री वा यद्यर्द्धभारं तुलति तदा स उन्मानप्राप्तोऽभिधीयते, प्रमाणं-स्वाङ्गुलेनाष्टोत्तरशतोच्छ्रितता,
ततो मानोन्मानप्रमाणैः प्रतिपूर्णानि-अन्यूनानि सुजातानि-जन्मदोषरहितानि सर्वाणि अङ्गानि-शिरःप्रभृतीनि यानि तैः सुन्दराङ्गी
मानोन्मानप्रमाणप्रतिपूर्णसुजातसर्वाङ्गसुन्दराङ्गी । तथा ३ शशिवत् सोमाकारम्-अरौद्राकारम् कान्तं-कमनीयम् प्रियं द्रष्टृणामानन्दो-
त्पादकम् दर्शनं-रूपं यस्याः सा शशिसोमाकारकान्तप्रियदर्शना । अत एव ४ सुरूपा, तथा ५ करतलपरिमितो-मुष्टिग्राह्यः प्रशस्त-
लक्षणोपेतः त्रिवलीको-वलित्रयोपेतो रेखात्रयोपेतो बलिको-बलवान् मध्यो-मध्यभागो यस्याः सा करतलपरिमितप्रशस्तत्रिवली-
कबलिकमध्या । ६ तथा कुण्डलाभ्यां उल्लिखिता-घृष्टा गण्डलेखा-कपोलविरचितमृगमदादिरेवा यस्याः सा कुण्डलोल्लिखित-
गण्डलेखा । ७ कौमुदी-कार्तिकी पौर्णमासी तस्यां रजनिकरः-चन्द्रमाः तद्वद् विमलं-निर्मलम् प्रतिपूर्णम् अन्यूनानि-रिक्तमानम्

मवयणा 'सिंगारागारचारुवेसा' संगयगय-हसिय-भणिय-चिट्टिय-विलास-ललिय-संलावनिउणजुत्तोवया-
रकुसला सुंदर-थण-जघण-वयण-कर-चरण-नयणलायणविलासकलिया *सेएण रणणा सद्धि अणुरत्ता
अविरत्ता इडे सद्-फरिसे रस-रुव-गंधे पंचविहे माणुस्सए कामभोगे पच्चणुभवमाणा विहरइ।

सौम्यम्-अरौद्राकारं वदनं यस्याः सा तथा । ? शृङ्गारस्य-रसविशेषस्य अगारमिव अगारम् अथवा शृङ्गारो-मण्डनभूषणा-
दोपस्तप्रधान आकारः-आकृतिर्यस्याः सा तथा, चारुः वेपो-नेपथ्यं यस्याः सा तथा-ततः कर्मधारयः-शृङ्गाराऽगा(ऽऽका)रचारुवेषा ।
तथा २ सङ्गता ये गत-हसित-भणित-चेष्टित-विलासाः यश्च निपुणो युक्तश्च स्वजन-परजनान् प्रति उपचारः तेषु कुशला संगत-
गतहसितभणितचेष्टितविलास-ललितसंलापनिपुणयुक्तोपचारकुशला, तत्र सङ्गतं नासङ्गतम् गतं यद् गुप्ततया गृहस्यैवान्तर्गमनं
न तु बहिः स्वेच्छाचारितया, सङ्गतं हसितं यत् कपोलविकाशमात्रम्वचितं न त्वदृष्टहासादि । “हसियं कपोलकहियं” [ ] इति
वचनात् । सङ्गतं भणितं यत् समागते प्रयोजने नर्मभणितिपरिहारेण विवक्षितार्थमात्रप्रतिपादनम्, सङ्गतं चेष्टितं यद् कुचजघनाद्यव-
यवाच्छादनपरतयोपवेशनशयनोत्थानादि, रङ्गतो विलासः-स्वकुलौचित्येन शृङ्गारादिकरणम् । तथा ३ सुन्दरैः स्तन-जघन-वदन-
कर-चरण-नयनलावण्यविलासैः कलिता, अत्र विलासः-स्थानासनगमनादिरूपश्रेष्ठाविशेषः । उक्तं च-“स्थानासनगमनानां हस्त-

* श्वेतेन राज्ञा सार्धम् अनुरक्ता अत्रिरक्ता इष्टान् शब्द-स्पर्शान् रस-रूप-गन्धान् पञ्चविधान् +मानुषकान् -कामभोगान् प्रत्यनुभवन्ती
विहरति । - ललितसंलापः प्रतीतः अत एव विवरणकारेण न व्याख्यातः । * विवरणकारकथनानुसारेण ‘श्वेतेन’ इति ।

+मनुष्यभोग्यान् । - श्रोत्र-नेत्रगम्यौ कामौ-शब्दः रूपं च । घ्राण-रसन-स्पर्शनगम्या भोगाः-गन्धः, स्वाद स्पर्शश्च ।

[७] ० सामी समोसहे [ते णं काले णं ते णं समए णं समणे भगवं महावीरे आइगरे तित्थगरे सहसंबुद्धे पुरिसुत्तमे पुरिससीहे पुरिसवरपुंडरीए पुरिसवरगंधहत्थी अभयदए चक्रबुदए मग्गदए सरणदए जीवदए दीवो ताणं सरणं गई पइहा धम्मवरचाउरंतचक्कवद्दी अप्पडिहयवरनाणदंसणधरे वियट्ठउमे जिणे जावए तिण्णे तारए मुत्ते मोयए बुद्धे बोहए सब्बणू सब्बदरिसी सिवं अयलं असुयं अणंतं अक्खयं अब्बाबाहं अपुणरावत्ति-
अं सिद्धिगइणामधेज्जं ठाणं संपाविकामे अरहा जिणे केवली ।

अनेत्रकर्मणां चैव । उत्पद्यते विशेषो यः श्लिष्टोऽसौ विलासः स्यात् ॥ [ ] । अन्ये त्वाहुः—“विलासो नेत्रजो विकारः” [ ]
तथा चोक्तम्—“हावो मुखविकारः स्यात् भावाश्चित्तसमुद्भवः । विलासो नेत्रजो द्वेयो विभ्रमो भ्रूसमुद्भवः” ॥ [ ]

[७] समस्तोऽपि औपपातिकग्रन्थप्रसिद्धो भगवद्वर्णको वाच्यः, स चातिगरीयानिति न लिख्यते, केवलमौपपातिकग्रन्थादवसेयः* ।

० स्वामी समवसृतः—तस्मिन् काले तस्मिन् समये श्रमणः भगवान् महावीरः आदिकारः तीर्थकारः सहसंबुद्धः पुरुषोत्तमः पुरुषार्थसिंहः पुरुषवरपुण्ड-
रीकः पुरुषवरगन्धहस्ती अभयदयः चक्षुर्दयः मार्गदयः शरणदयः जीवदयः द्वीपः त्राणम् शरणम् गतिः प्रतिष्ठा धर्मवरचातुरन्तचक्रवर्ती अप्रतिहतवरज्ञान-
दर्शनधरः व्यावृत्तच्छमा जिनः जापकः तीर्णः तारकः मुक्तः मोचकः बुद्धः बोधकः सर्वज्ञः सर्वदर्शी शिवम् अचलम् अरुजम् अनन्तम् अक्षतम्

* विवरणकारसूचनानुसारेण समस्तोऽपि भगवद्वर्णकः औपपातिकग्रन्थाद् अत्र मूले उद्धृतः ।

[८] ८सत्तहत्थुस्सेहे समचउरंससंठाणसंठिए वज्जरिसहनारायसंघयणे अणुलोमवाउवेगे कंकगगहणी कवोय-
परिणामे सउणिपोसपिण्ठतरोरुपरिणए पउसुप्पलंगंधसरिसनिस्साससुराभिवयणे छवी निरायंकउत्तमपसत्थअ-
इसेयनिरुवमपले जल्लमल्लकलंकसेयरयोसवज्जियसरीरनिरुवलेवे छायाउज्जोइयंगमंगे घणनिचियसुबद्धलक्खणु-
णायकूडागारनिभपिण्डियगगसिरए सामलिबौडघणनिचियप्फोडियसिउविसयपसत्थसुहुमलक्खणसुगंधसुंदर-
सुयमोयगभिगनेलक्खलपहट्टभमरणनिद्धनिकुरंबनिचियकुंचियपयाहिणावत्तमुद्धसिरए दालिमपुप्फप्पगास-
तवणिज्जसरिसनिम्मलसुणिद्धकैसंतकैसभूमी छत्तागारुत्तिभंगदेसे णिव्वणसमलट्टमट्टचंदद्धसज्जिण्डाले उडुवइ-
पडिपुण्णसोमवयणे अल्लीणपमाणजुत्तसवणे सुस्सवणे पीणसंसलक्खोलेदसभाए आणाभियचायरुइलकिणहब्भ-

अव्याबाधम् अपुनरावृत्तिकम् सिद्धिगतिनामधेयं स्थानं सम्राप्तुकामः अर्हन् जिनः केवली ।

८सत्तहत्थोत्सेधः समचतुरस्रसंस्थानसंस्थितः वज्रवृषभनाराचसंहननः अनुलोमवायुवेगः = कङ्कग्रहणिः X कपोतपरिणामः = शकुनिपोस-पृष्ठान्तरो-
रुपरिणतः पद्मोत्पलान्धसदृशनिःश्वाससुरभिवदनः छविमान् निरातङ्कउत्तमप्रशस्तअतिश्रेतनिरुपमपलः = जल्ल-मल्लकलङ्कस्वेदरजोदोषव्रजितशरीरनिरुपलेपः
छायोद्द्योतिताङ्गाङ्गः घननिचितसुबद्धलक्षणोन्नतकूटाकारनिभपिण्डिताप्रशिरस्कः शाल्मलिवोण्ड ० घननिचितस्फोटितमृदुविशदप्रशस्तसूक्ष्मलक्षणसुगन्धसुन्दर-
भुजमोचक-भृङ्ग-नैल-क्खल-प्रहृष्टभ्रमरणस्निग्धनिकुरम्बनिचितकुञ्चितप्रदक्षिणावर्तैर्मूर्धशिरोजः दाडिमपुयप्रकाशतपनीयसदृशनिर्मलसुस्तिग्धकेशान्तकेश-
भूमिः छत्राकारोत्तमाङ्गदेशः निर्त्रणसमलष्टमृष्टचन्द्रार्धसमललाटः उडुपतिप्रतिपूर्णसोमवदनः आलीनप्रमाणयुक्तश्रवणः सुश्रवणः पीनमांसलक्खपोलदेशभागः

= कङ्कपक्षिवद् ग्रहणी गुदाशयो यस्य । X कपोतस्य जठराग्निः पाषाणलवानपि जरयति इति श्रुतिः । = 'पोस' अपानदेशः-यस्य
अपानदेशः शकुनेरिव निर्लेपः । - याति च लगति च जल्लः, स्वल्पप्रयत्नापनेयो मल्लो-मलः । ० बौड च फलम् ।

राइतणुक्सिणिद्धभसुहे अवदालियपुंडरीयणयणे कोयासियधवलपत्तलच्छे गरुलाययउज्जुतुंगणासे उवचि-
यसिलप्पवालबिंबफलसणिणभाहरोठे पंडुरससिसयलविमलणिम्मलसंखगोक्खीरफेणकुंदगरयसुणालियाधव-
लदंतसेही अखंडदंते अण्कुडियदंते अविरलदंते सुणिद्धदंते सुजायदंते एगदंतसेही विव अणेगदंते हुयवहणि-
द्धंतधोयतत्तवणिज्जरत्तलतालुजीहे अवट्टियसुविभत्तचित्तमंख मंसलसंठियपसत्थसदूलविउलहणुए चउरं-
गुलसुप्पमाणकंबुवरसरिसग्गीवे वरमहिसवरहसीहसदूलउसभनागवरपडिपुणविउलकलंखे जुगसन्निभपीणर-
इयपीवरपउट्टसुसंठियसुसिलिद्धचिसिद्धयणथिरसुबद्धसंधिपुरवरफलिवट्टियसुए सुयगीखरविउलभोगआयाण-
पलिहउच्छददीहबाहू रत्ततलोवइयमउयमसलजायलकखणपसत्थअच्छिद्दजालपाणी पीवरकोमलवरंगुली आयंब-
तंबतलिणसुइरुहलणिद्धनखे चंदपाणिलेहे संखपाणिलेहे चिक्कपाणिलेहे दिस्सासोत्थियपाणिलेहे चंद-सूर-संख-

आनामितचापरुचिरकुणाअराजितनुकुणास्निग्धभूः अवदारितपुण्डरीकनयन. विकसितधवलपत्रलाक्षः गरुडायतन्त्रजुह्वनासः उपचितशिलाप्रवालविम्बफलस-
न्निभाधरोष्ठः पाण्डुरशशिसकलविमलनिर्मलशङ्खगोक्षीरफेनकुन्दकरजोमृणालिकाधवलदन्तश्रेणि. अखण्डदन्त. अस्फुटितदन्तः अविरलदन्तः सुस्निग्धदन्तः
सुजातदन्तः एकदन्तश्रेणिः इव अनेकदन्तः हुतवहन्निर्धर्मातधौततप्ततपनीयरक्तलतालुजिह्वः अवस्थितसुविभक्तचित्रमश्रुः मासलसस्थितप्रशस्तशार्दूलविपुल-
हनुकः चतुरङ्गुलसुप्रमाणकम्बुवरसदृशग्रीवः वरमहिवरार्हसिहशार्दूलवृषभनागवरप्रतिपूर्णविपुलस्कन्धः युगसन्निभपीनरतिदवीवरप्रकोष्ठसुसस्थितसुच्छिविशिष्ट-
घनस्थिरसुन्नद्धसंधिपुरवरपरिघवर्तितभुजः भुजगेश्वरविपुलभोगआदानपरिघउक्षितदीर्घबाहुः रक्ततलोपचितमृदुकमासलजातलक्षणप्रशस्तअच्छिद्दजालपाणिः पीव-
रकोमलवरान्जुलिः आताम्रताम्रतल्लिनशुचिरुचिरस्निग्धनखः चन्द्रपाणिलेखः शङ्खपाणिलेखः दिशस्त्वस्तिकपाणिलेखः चन्द्र-सूर्य-शङ्ख-चक्र-

× तल्लिन सूर्यमम् ।

चक्ष-दिसासोत्थियपाणि लेहे कणगसिलायलुज्जलपसत्थसमतलउवचियविथिणपिहुलवच्छे सिरिवच्छं कियव-
च्छे अकरण्डुकणगरुययनिम्मलसुजायनिरुवहयेहधारी संनयपासे संगतपासे सुंदरपासे सुजायपासे मियमाइ-
यपीणरइयपासे उज्जुयसमसहिंयजच्चतणुकसिणणिद्धआइज्जलडहरमणिज्जरोमराई झसविहगसुजायपीणकुच्छी-
झसोयरे सुइकरणे पडमवियडणाभे गंगावत्तगपयाहिणावत्ततरंगभंगुरविकिरणतरुणवोहियअकोसायंतपडम-
गंभीरवियडणाभे साहयसोणंदमुसलदप्पणिगरियवरकणगच्छरुसरिसवरवइवलियमज्झे पमुइयवरतुरगसीह-
वरवट्टियकडी वरतुरगसुजायगुज्जदेसे आइणणहउ व्व गिरुवलेवे वरवारणतुल्लुविक्कमविलसियगई गयससण-
सुजायसन्निभोरु समुगगनिमगगूढजाणू एणीकुरुर्विदावत्तवट्टाणुपुव्वजंघे संठियसुसिलिडगूढगुप्फे सुप्पइट्टिय-

दिशास्त्तिकपाणिलेखः कनकशिलातलोज्ज्वलप्रशस्तसमतलउपचितविस्तीर्णपृथुलवक्षाः श्रीवत्साङ्कितवक्षाः +अकरण्डुकवानक*रुचकनिर्मलसुजातनिरुपह-
तदेहधारी संनतपार्श्व संगतपार्श्वः सुन्दरपार्श्वः सुजातपार्श्वः =मितमात्रिकपीनरचितपार्श्वः ऋजुकसमसहितजात्यतनुकृष्णस्निग्धआदेयलडहXरमणीयरोमराजिः
झषविहगसुजातपीनकुक्षिः झषोदरः शुचिकरणः पद्मविकटनामः गङ्गावर्तकप्रदक्षिणावर्ततरङ्गभङ्गुरविकिरणतरुणवोधितविकासमानपद्मगम्भीरविकटनामः
सहस्रसोणंदमुसलदर्पण-निगरियवरकनक्तसरुसदशवरचव्रवलितमध्यः प्रमुदितवरतुरगसिंहवरवर्तितकटिः वरतुरगसुजातगुह्यदेशः आजन्यहय इव निरुप-
लेपः वरवारणतुल्यविक्रमविलसितगतिः गजश्वसनसुजातसंनिभोरुः समुद्रनिमगगूढजालुः एणीकुरुविन्दावर्तवृत्तानुपूर्वजङ्घः सस्थितसुक्लिष्टगूढगुल्फः सुप्रति-

+ अकरण्डुकम्-मांसलतया अनुपलस्यमाणपृष्ठवशास्थिकम् । * रुचकः रुचिः । = भित्तात्रिकौ उचितपरिमाणयुक्तौ । X लडह लावण्ययुक्तम् ।
O सोणंदं त्रिकाश्रिका इत्याकारो घटाधारः । ~ निगरियं सारीकृतम् ।

कुम्भचारुचलणे अणुपुन्वसुसंहयंगुलीए उण्णयतणुतंबणिद्वणक्खे रत्तुप्पलपत्तमउयसुकुमालकोमलतले नगन-
गरमगरसागरचक्कंकरंगमंगलंकियचलणे विसिट्ठरूवे हुयवहनिद्धूमजलियतडितडियतरुणरविकिरणसरिसतेए
अट्टसहस्सवरपुरिसलक्खणधरे× ।

[९]*अणासवे अममे अकिंचणे छिन्नसोए निरुवलेवे ववगयपेमरागदोसमोहे निगंथस्स पवयणस्स देसए सत्थि-
नायगे पइट्ठावए समणगणवई समणगविंदपरिअट्टए चउत्तीसबुद्धवयणाइसेससंपत्ते पैणतीससच्चवयणातिसेस-
संपत्ते आगासगएणं चक्केणं आगासगएणं छत्तेणं आगासियाहिं चामराहिं आगासफालिहमएणं सपायपीढेणं

[९] १ चतुस्त्रिंशद् बुद्धानाम्-भगवतामर्हतां वचनप्रमुखाः “सर्वस्वभाषानुगतं वचनं धर्मावबोधकरम्” [ ] इत्यादिना उक्तस्वरूपा
ये अतिशेषा-अतिशयाः तान् प्राप्ताः-चतुस्त्रिंशद्बुद्धवचनातिशेषसम्प्राप्ताः । इह वचनातिशेषस्योपादानमत्यन्तोपकारितया प्राधान्य-
ष्ठितकूर्मचारुचरणः अनुपूर्वसुसंहताद्भुलिकः उन्नततनुताम्रस्निग्धनखः रक्तोत्पलपत्रपट्टदुकुसुकुमालकोमलतलः नगनगरमकरसागरचक्राङ्कमङ्गलाङ्कित-
चरणः विशिष्टरूपः हुतवहनिर्धूमज्वलितः तटितडिततरुणरधिकिरणसदृशतेजाः अष्टसहस्रवर्पुरुषलक्षणधरः ।

*अनास्रवः अममः अकिञ्चन छिन्नस्रोताः निरुपलेपः व्यपगतप्रेमरागद्वेषमोहः निर्धन्यस्य प्रवचनस्य देशकः शास्तृनायकः प्रतिष्ठापकः श्रमण-
गणपतिः श्रमणकवृन्दपरिवर्तकः चतुस्त्रिंशद्बुद्धवचनातिशेषसंप्राप्तः पञ्चात्रिंशत्सत्यवचनातिशेषसंप्राप्तः आकाशगतेन चक्रेण आकाशगतेन छत्रेण

× अयं च समस्तोऽपि शरीरवर्णकः प्रसन्नव्याकरणसूत्रे देवकुरु-उत्तरकुरुनिवासिना शरीरवर्णके प्रायोऽक्षरशः समुपलभ्यते ।

8 पतन्त्या विद्युतः ‘तड् तड्’ इति जायमानस्य ध्वनेः अनुकरणम् ‘तटि’ इति ।

ख्यापनार्थम्, अन्यथा देहवैमल्यादयस्ते पठ्यन्ते । तथा च—“देहं विमलसुगन्धं आमयपस्सेयवज्जियं अरयं । रुहिरं गोक्षीरामं निव्विस्सं पंडुरं मंसं” ॥ [ ] इत्यादि । २ पञ्चत्रिंशत् ये सत्यवचनस्यातिशेषा—“अतिशयास्तान् सम्प्राप्तः पञ्चत्रिंशद्वचनानातिशेषसम्प्राप्तः । ते चामी सत्यवचनानातिशेषाः—संस्कारवत्त्वम्^१ उदात्तत्वम्^२ उपचारोपेतत्वम्^३ अनुनादित्वम्^४ दक्षिणत्वम्^५ उपनीतरागत्वम्^६ महार्थत्वम्^७ अव्याहृतपौर्वापर्यत्वम्^८ शिष्टत्वम्^९ असन्दिग्धत्वम्^{१०} अपहतान्योत्तरत्वम्^{११} हृदयग्राहित्वम्^{१२} उपनीतरागत्वम्^{१३} तत्त्वानुरूपत्वम्^{१४} अग्रकीर्णप्रसृतत्वम्^{१५} अन्योऽन्यग्रगृहीतत्वम्^{१६} अभिजातत्वम्^{१७} अतिसिग्ध्यमधुरत्वम्^{१८} देशकालाव्यतीतत्वम्^{१९} अर्थधर्माभ्यासानुपेतत्वम्^{२०} उदारत्वम्^{२१} परनिन्दात्मोत्कर्षविप्रमुक्तत्वम्^{२२} उपगतश्लाघत्वम्^{२३} अपरमर्मेवेधित्वम्^{२४} उत्पादितविच्छिन्नकौतूहलत्वम्^{२५} अद्भुतत्वम्^{२६} अनतिविलम्बित्वम्^{२७} विभ्रमविक्षेपकिलिकिञ्चितादिवि-
युक्तत्वम्^{२८} अपनीतत्वम्^{२९} उत्पादितविच्छिन्नकौतूहलत्वम्^{३०} अद्भुतत्वम्^{३१} अनतिविलम्बित्वम्^{३२} साकारत्वम्^{३३} सत्त्वपरिगृहीतत्वम्^{३४} अपरिखेदितत्वम्^{३५} अव्युच्छेदितत्वं चेति ।

तत्र^{३६} संस्कारवत्त्वं संस्कृतादिलक्षणयुक्तत्वम्^{३७} उदात्तत्वं उच्चैर्द्युत्तिता^{३८} उपचारोपेतत्वम्—अग्राम्यता^{३९} गम्भीरशब्दत्वं मेघस्येव^{४०} अनुनादिता प्रतिरोवोपेतत्वम्^{४१} दक्षिणत्वं सरलता^{४२} उपनीतरागत्वं—उत्पादिता श्रोतृजने स्वविषयबहुमानता । एते सप्त शब्दापेक्षा अतिशयाः । अत ऊर्ध्वं तु अर्थाश्रयाः—तत्र महार्थत्वं—परिपुष्टार्थाभिधायिता^{४३} अव्याहृतपौर्वापर्यत्वं—पूर्वापरवाक्याविरोधः^{४४} शिष्टत्वं

* देहो विमलसुगन्धः आमय—प्रस्वेदवर्जितः अरजाः । रुहिर गोक्षीरामम् निर्विघ्नं पाण्डुर मांसम् ॥

+ “सत्यवचनानातिशया आगमे न दृष्टाः । एते तु ग्रन्थान्तरदृष्टाः संभाविताः” —समवायाज्ञसूत्रटीकाया श्रीअभयदेवसूरयः पृ० ६३ ।

वक्तुः शिष्टत्वम्वचनात् असन्दिग्धत्वं परिस्फुटार्थप्रतिपादनात् ^{१२} अपहतान्योत्तरत्वं-परदूषणाविषयता ^{१३} हृदयग्राहित्वं-दुर्गमस्या-
प्यर्थस्य परहृदये प्रवेशकरणम् ^{१४} देशकालाव्यतीतत्वं प्रस्तावोचितता ^{१५} तच्चानुरूपत्वं-विवक्षितवस्तुस्वरूपानुसारिता ^{१६} अग्रकीर्ण-
प्रसृतत्वं-संबन्धाधिकारपरिमिता ^{१७} अन्योऽन्यप्रगृहीतत्वं-पदानां वाक्यानां वा परस्परसापेक्षता ^{१८} अभिजातत्वं-यथाविवक्षिता-
र्थाभिधानशीलता ^{१९} अतिलिङ्गमधुरत्वं-बुद्धितस्य दृढतुङ्गादिवत् परमसुखकारिता ^{२०} अपरमर्मवेधित्वं-परममनुद्धृष्टनशीलता
^{२१} अर्थधर्माभ्यासानपेतत्वं-अर्थधर्मप्रतिबद्धता ^{२२} उदारत्वं-अतिविशिष्टगुण्युक्तता प्रतुच्छाथप्रतिपादकता वा ^{२३} परनिन्दा-
त्मोत्कर्षविप्रमुक्तत्वं प्रतीतम् ^{२४} उपगतश्लाघत्वं-उक्तगुणयोगतः प्राप्तश्लाघता ^{२५} अपनीतत्वं-कारककालवचनलिङ्गादिव्यत्ययरूपव-
चनदोषापेक्षता उत्पादिताविच्छिन्नकुतूहलत्वं-श्रोतॄणां स्वविषये उत्पादितं-जनितमविच्छिन्नं कौतूहलं-कौतुकं येन तत् तथा तद्भावस्तत्त्वम्
श्रोतॄणु स्वविषयाद्भुतविस्मयकारितेति भावः ^{२६} अद्भुतत्वम् ^{२७} अनतिविलम्बित्वम् च प्रतीतम् ^{२८} विभ्रमविक्षेपकिलिक्लिश्चिता-
दिवियुक्तत्वमिति-विभ्रमो-वक्तुर्गतान्तमनस्कता विक्षेपो-वक्तुरेवाभिधेयार्थं प्रत्यनासक्तता किलिक्लिश्चितं-रोषभयलोभादिभावानां
युगपदसकृत्करणं आदिशब्दाद् मनोदोषान्तरपरिग्रहः तैर्वियुक्तं यत् तत् तथा तद्भावस्तत्त्वम् ^{२९} अनेकजातिसंश्रयाद् विचित्रत्वं-
सर्वभाषानुयायितया चित्ररूपता ^{३०} आहितविशेषत्वं-शेषपुरुषवचनापेक्षया शिष्येषूपपादितमतिविशेषता ^{३१} साकारत्वं-विच्छिन्नपद-
वाक्यता ^{३२} सत्त्वपरिगृहीतत्वम्-ओजस्विता ^{३३} अपरिखेदित्वम्-अनायाससंभवात् ^{३४} अव्युच्छेदितत्वं-विवक्षितार्थसम्यक्सिद्धिं यावद्
अविच्छिन्नवचनप्रमेयता इति ।

३ आकाशस्फटिकं-यद् आकाशवत् अतिस्वच्छं स्फटिकं तन्मयेन ।

सीहासणेणं पुरतो धम्मज्झएणं पगढिज्जमाणेणं चउइसहिं समणसाहस्सीहिं छत्तीसाए अज्जियासाहस्सीहिं सद्धिं संपरिवुडे पुंवाणुपुड्वि चरमाणे गामाणुगामं दुइज्जमाणे सुहंसुहेणं विहरमाणे जेणेव आमलकप्पा नयरी जेणेव वणसंडे ० जेणेव असोगवरपायवे जेणेव पुढविसिलापट्टं ११ तेणेव उवागच्छइ उवागच्छिता अहापडिरुवं

१ धर्मचक्रवर्तित्वसूचकेन केतुना महेन्द्रध्वजेनेत्यर्थः, तथा २ पूर्वानुपूर्व्या क्रमेणेत्यर्थः ३ चरन्-सञ्चरन्, एतदेवाह ४ ग्रामश्च अनुग्रामश्च-विवक्षितग्रामादनन्तरं ग्रामो ग्रामानुग्रामः तम् ५ द्रवन्-गच्छन्-एकस्मादनन्तरं ग्राममनुल्लङ्घयन् इत्यर्थः-अनेनाप्रतिबद्धविहारिता ख्यापिता । तत्राप्यौत्सुक्याभावमाह-६ सुखं सुखेन-शरीरखेदाभावेन * च= ७ ग्रामादिषु विहरन्-अवतिष्ठमानः ८ + 'जेणेव' यस्मिन्नेव देशे आमलकल्पा नगरी ९ यस्मिन्नेव प्रदेशे च वनखण्डः १० यस्मिन्नेव देशे सोऽनन्तरोक्तस्वरूपः शिलापट्टकः । ११ तस्मिन्नेव देशे उपागच्छति, १२ उपागत्य च १३ यथाप्रतिरूपं यथोचितं मुनिजनस्य

आकाशिकाभिः चामराभिः आकाशस्फाटिकमयेन सपादपीठिनः सिंहासनेन पुरतः धर्मध्वजेन प्रकृत्यमाणेन चतुर्दशभिः श्रमणसहस्रैः षट्त्रिंशद्भिः आर्यिकासहस्रैः सार्धं संपरिवृतः पूर्वानुपूर्वं चरन् ग्रामानुग्रामं द्रवन् सुखं सुखेन विहरन् येनैव * आमलकल्पा नगरी येनैव वनखण्डः येनैव अशो-

० यस्मिन्नेव अशोकवरपादपः । × संयमः अवाध्यः यस्मिन् विहारे-विचरणे-तेन । * संयमावाध्यविहारेण-पा० ४ । संयमवाधाविरहेण-भा० २ । = वा-पा० ४ । + 'जेणेव' इति 'प्राकृतत्वात् सप्तम्यर्थे तृतीया' - विवरणकारः । यथा वा संस्कृतभाषायां 'पूर्वेण' इति 'एन' प्रत्ययान्तं सविभक्तिप्रतिरूपकमव्यय 'पूर्वस्मिन्' अर्थे प्रयुज्यते तथा 'येन-जेण' इति अव्ययं 'यस्मिन्' अर्थे प्राकृते व्यवहियमाणं बोध्यम् । तथैव 'तेण' इत्यस्यापि निष्पत्तिर्ज्ञेया । * विवरणकारकथनानुसारेण 'आमलकल्पा' इति ।

उगहं उगिणहं उगिणहं असो गवरपायवस्स अहे पुंढविसिलापट्ठांसि पुंरत्थाभिमुहे संपलिअंकनिसन्ने
संजमेणं तवसा अप्पाणं भावेमाणे विहरति ।

[१०] परिसा निग्गया जाव राया पज्जुवासइ [तए णं आमलकप्पानयरीए सिंघाडन-तिय-चउक्क-चच्चर-
चउममुह-महापहेसु बहुजणो अणमणं एवं आइक्खइ एवं आसिइ एवं पणवेइ एवं परूवेइ-एवं खलु देवाणु-
१ अवग्रहम्-आवासम् अनुज्ञापनापूर्वकम् २ अवग्रहति ३ अवग्रहश्च अशोकवरपादपस्य ४ अधः ५ पृथिवीशिलापट्टके ६ पूर्वोभि-
मुखः-तीर्थकृतो हि भगवन्तः सदा समवसरणे पृथिवीशिलापट्टके वा देशनायै पूर्वोभिमुखा अवतिष्ठन्ते-७ संपर्यङ्कनिषणः ८ संय-
मेन तपसा चात्मानं भावयन् ९ विहरति आस्ते । ततः पर्पन्निर्गमो + वाच्यः ।

क्वरपादपः येनैव पृथिवीशिलापट्टकः तेनैव उपागच्छति उपागम्य यथाप्रतिरूपम् अवग्रहम् अवगृह्य अशोकवरपादपस्य अधः पृथिवीशिलापट्टके
पौरस्त्याभिमुखः संपर्यङ्कनिषणः संयमेन तपसा आत्मानम् भावयमानः विहरति ।

(१०) पर्षद् निर्गता यावत् राजा पट्टिपास्ते ततः आमलकल्पानगार्याम् १ शृङ्गाटुक-त्रिक-चतुष्क-चत्वर-चतुर्मुख-महापथेषु बहुजनः अन्योन्यम् २०

— “उत्तरदिक् पूर्वदिक् च लोके पूर्या, ततस्तस्याः पृष्ठप्रदाने लोकमध्येऽवर्णवादो भवति” इत्यादि-सर्नियुक्ति-भाष्य-वृत्तिकवृहत्कल्पसूत्र
पृ० १३२ गा० ४५६-४५ । + अयं च निर्गमः औपपातिकसूत्रमाश्रित्य अत्र मूले संयोजितः । १ शृङ्गाटुकम्—शृङ्गाटकाभिधानफलविशेषाकारं
स्थानम्-त्रिकोणम् । त्रिकम्-यत्र स्थाने रथ्यात्रयमीलकः । चतुष्कम्-रथ्याचतुष्कमीलकः । चत्वरम्-यत्र बहवो मार्गा मिलन्ति । चतुर्मुखम्-तथाविधदेव-
कुलादि । महापथो राजमार्गः ।

पिपया ! समणे भगवं महावीरे जाव आगासएणं छत्तेणं जाव [पृ० ३० पं० १ पृ० ३८ पं० २] संजमेणं तवसा अण्णाणं आवेमाणे विहरति, तं महाफलं खलु देवानुप्पियाणं तहारूपाणं अरहंताणं नाम-गोयस्स वि सव-
णयाए किमंग पुण अभिगमणवंदणनंसणपडिपुच्छणपञ्जुवासणयाए ? तं सेयं खलु एगस्स वि आरियस्स
धम्मियस्स सुवयणस्स सवणयाए किमंग पुण विउलस्स अट्टस्स गहणयाए ? तं गच्छामो णं देवानुप्पिया !
समणं भगवं महावीरं वंदामो णमंसामो सक्कारेमो सम्माणेमो कल्लाणं मंगलं देवयं चेइयं पञ्जुवासेमो, एयं तं इह-
भवे परभवे य हियाए सुहाए खमाए निस्सेयसाए आणुगामियत्ताए भविस्सइ, तए णं आमलकप्पाए नयरीए

‘तए णं आमलकप्पाए नयरीए बहवे उग्गा भोगा’ इत्यादि औपपातिक * ग्रन्थोक्तं सर्वमवसातव्यं यावत् समग्राऽपि राज-
प्रभृतिका परिषत् पर्युपासीना अवतिष्ठते ।

एवम् आख्याति एवं भाषते एवं प्रज्ञापयति-एवं प्ररूपयति-एवं खलु देवानुप्रियाः ! श्रमणो भगवान् महावीरः यावत् आकाशगतोऽनेन छत्रेण यावत्
संयमेन तपसा आत्मानं भावयमानः विहरति, तत् महाफलं खलु देवानुप्रियाणा तथारूपाणाम् अर्हता नामगोत्रस्यापि श्रवणतया किमङ्ग पुनः
अभिगमन-वन्दन-प्रतिप्रच्छन-पर्युपासनतया ? तत् श्रेयः खलु एकस्यापि आर्यस्य धार्मिकस्य सुवचनस्य श्रवणतया किमङ्ग पुनः विपुलस्य
आर्यस्य ग्रहणतया ? तद् गच्छामः देवानुप्रियाः ! श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दामहे नमस्यामः सत्कारयामः सम्मानयामः कल्याणं मङ्गलं देवता
कृत्यं पर्युपास्महे, एतत् तद् इहभवे परभवे च हिताय सुखाय २ क्षमाय निःश्रेयसाय आनुगामिकतया भविष्यति, ततः आमलकल्पायाः नगर्याः

* औपपातिकग्रन्थोक्तमेतत् सर्वं तं ग्रन्थमाश्रित्य मूले सन्निवेशितम् । २ क्षमाय संगतत्वाय ।

बह्वे उग्गा उग्गपुत्ता भोगा भोगपुत्ता राहणपुत्ता खत्तिया खत्तियपुत्ता भडा भडपुत्ता जोहा जोहपुत्ता पसत्थारो मल्लई मल्लइपुत्ता लेच्छई लेच्छइपुत्ता अण्णे य बह्वे राईसरतलवरमाडंबियकोडुविय-इब्भसेट्टिसेणावइसत्थवाहप्पभित्तयो अप्पेगइया वंदणवत्तियं एवं सक्कारवत्तियं सम्माणवत्तियं दंसणवत्तियं कोऊहलवत्तियं, अप्पेगइया अट्टविणिच्छयहेउं-अस्सुयाइं सुणेस्सामो सुयाइं निस्संकियाइं करिस्सामो, अप्पेगइया अट्टाइं हेऊइं कारणाइं वागरणाइं पुच्छिस्सामो, अप्पेगइया सव्वओ समंता मुंडे भवित्ता ५

बह्वः ३ उग्गाः उग्रपुत्राः भोगाः भोगपुत्राः राजन्याः राजन्यपुत्राः क्षत्रियाः क्षत्रियपुत्राः भटाः भटपुत्राः योधाः योधपुत्राः प्रशास्तारः मल्लकिनः मल्लविपुत्राः लिच्छवितः लिच्छविपुत्राः अन्ये च बह्वः ४ राज-ईश्वर-तलवर-माडम्बिक-कौटुम्बिक-इम्य-श्रेष्ठि-सेनापति-सार्थवाहप्रभृतयः ५ अप्ये-कक्काः वन्दनवृत्तिकम् अप्येकक्काः पूजनवृत्तिकम् एवं सक्कारवृत्तिकम् दर्शनवृत्तिकम् कुण्डहलवृत्तिकम्, अप्येकक्काः अर्थविनिश्चयहेतुम्-अश्रु-तानि श्रोत्र्यामः श्रुनानि निःशङ्कितानि करिष्यामः, अप्येकक्काः अर्थान् हेतुम् कारणानि व्याकरणानि प्रक्ष्यामः, अप्येकक्काः सर्वतः समन्तात् मुण्डा १०

३ उग्र-भोग-राज-य-क्षत्रिय-भट-योध-प्रशास्तृ-मल्लकि-लिच्छविशब्दा विशिष्टराजवंशसूचकाः । ४ राजा-माण्डलिकः । ईश्वरः युवराजः । तलवरः परितुष्टनरपतिप्रदत्तपद्मन्धविभूषितो राजस्थानीयः । माण्डविको मण्डपाधिपः । कौटुम्बिकः-कतिपयकुटुम्बप्रभुः । इम्यः यदूहव्यनिचयाच्छन्नो महेभो न दृश्यते । श्रेष्ठी श्रीदेवतामुद्रायुक्तमुवर्णपट्टविभूषितोत्तमाङ्गः । सेनापतिः नृपतिनियुक्तश्चतुरङ्गसेनापतिः । सार्थवाहः सार्थनायकः । ५ अपि एककाः-कैचन ।

अगाराओ अणगारियं पव्वइस्सामो, पंचाणुव्वइयं सत्तसिक्खावइयं दुवालसविहं गिहिधम्मं पडिवज्जिस्सामो, अप्पेगइया जिणभत्तिसणेणं अप्पेगइया 'जीयमेयं' ति कट्टु ण्हाया कयवलिकम्मा कयकोउयभंगलपायच्छित्ता सिरसा कंठे मालकडा आविद्धमणिसुवण्णा कप्पियहार-अद्धहार-तिसर-पालव-पलंबमाणकडिस्सुत्तयकयसो-हाभरणा पवरवत्थपरिहिया चंदणोलित्तगायसरीरा, अप्पेगइया हयगया एवं गयगया रहगया सिबियागया संवमाणियागया अप्पेगइया पायविहारचारेणं पुरिसवग्गुरापरिक्खित्ता महया उक्खिइसीहपायबोलकलकल-रवेणं पक्खुडिभयमहासमुदरवभूयं पिव करेमाणा आमलकप्पाए नयरीए मज्झमज्जेणं णिगगच्छन्ति णिगग-च्छित्ता जेणेव अंयसालवणे जेइए तेणेव उवागच्छन्ति उवागच्छित्ता समणस्स-

भूत्वा अगाराद् अनगारिकं प्रव्रजिष्यामः, पञ्चानुव्रतिकं सप्तशिक्षाव्रतिकं द्वादशविधं गृहिधर्मं प्रतिपत्स्यामहे, अप्येककाः जिनभक्तिरागेण, अप्येककाः ६ 'जीतम् एतत्' इति कृत्वा स्नाताः कृतबलिकर्मणः कृतकौतुकपङ्गुप्रयाश्चिताः शिरसा कण्ठे कृतमालाः आविद्धमणिसुवर्णाः कल्पितहार-अर्घुहार-त्रिसर-मालम्ब-प्रलम्बमानकटिसूत्रककृतशोभाभरणाः परिहितप्रवरवल्बाः चन्दनावलिसगाप्रशरीराः, अप्येककाः हयगताः एवम् गजगताः रथगताः शिबिकागताः स्पन्दमानिकागताः, अप्येककाः पादविहारचारेण पुरुषवागुरापरिक्षिताः महता उक्कटसिहनाद ७ बोलकलकलरवेण प्रक्षुब्धमहासमुद्रवभूतमिव कुर्वन्तः आमलकल्पायाः नगर्याः ८ मध्यमध्येन निर्गच्छन्ति, निर्गम्य येनैव आप्रशाल्वनं चैत्यम् तेनैव उपागच्छन्ति उपागम्य श्रमणस्य

६ जीतम् आचारः-प्रथा-परम्परा ७ बोलः अस्पृष्टशब्दः । कलकलः स्पृष्टशब्दः । ८ 'मध्यमध्येन' इत्यर्थः । 'गृहगृहेण' 'मध्यमध्येन' 'पदपदेन' 'सुखसुखेन' इत्यादयः शब्दाः चिरतनव्याकरणेषु सुसाधवः प्रतिपादिता इति नायम् अपप्रयोगः—श्रीमलयगिरिकृतं रायपसेणइयंविवरणम् ।

भगवओ महावीरस्स अदूरसामन्ते छत्तादीए तित्थयराइसेसे पासन्ति पासित्ता जाण-वाहणाइं ठवंति उवित्ता जाण-वाहणेहिंतो पच्चोरुहन्ति पच्चोरुहिन्ता जेणेव भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छन्ति उवागच्छित्ता समणं भगवं महावीरं तिकखुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेति करित्ता वंदंति णमंसंति वंदित्ता णमस्सित्ता णच्चा-सण्णे णाहदूरे सुस्ससमाणा णमंसमाणा अभिमुहा विणएणं पञ्जलिउडा पज्जुवासंति]

४[तए णं से सेए राया नयणमालासहस्सेहिं पेच्छिज्जमाणे जाव सा णं धारिणी देवी जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छन्ति उवागच्छित्ता जाव समणं भगवं महावीरं तिकखुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेति वन्दंति णमंसंति सेअरायं पुरओ कहु जाव विणएणं पञ्जलिकडाओ पज्जुवासंति]

-[तए णं समणे भगवं महावीरे सेअस्स रण्णे धारिणीए देवीए तीसे य महइमहालियाए परिसाए जाव

भगवतो महावीरस्य अदूरसामन्ते छत्रादिकान् तीर्थकरातिशेषान् पश्यन्ति दृष्ट्वा यान-वाहनानि स्थापयन्ति स्थापयित्वा यान-वाहनेभ्यः प्रत्यवरोहन्ति प्रत्यवरुह्य येनैव श्रमणो भगवान् महावीरः तेनैव उपागच्छन्ति उपागम्य श्रमणं भगवन्त महावीरं ९ प्रिकृत्वः आदक्षिणप्रदक्षिणं कुर्वन्ति कृत्वा वन्दन्ते नमस्यन्ति वन्दित्वा नमस्यित्वा नात्यासन्ते नातिदूरे शुश्रूषमाणः नमस्यमानाः अभिमुखाः विनयेन प्राञ्जलिपुटाः पयुंपासते । ८ ततः स श्वेतो राजा नयनमालासदृशैः प्रेक्ष्यमाणः प्रेक्ष्यमाणः यावत् सा धारिणी देवी येनैव श्रमणो भगवान् महावीरः तेनैव उपागच्छन्ति उपागम्य यावत् भगवन्तं महावीरं प्रिकृत्वः आदक्षिणप्रदक्षिणं कुर्वन्ति वन्दन्ते नमस्यन्ति श्वेतराजं पुरतः कृत्वा यावत् विनयेन कृतप्राञ्जलयः पयुंपासते ।

न्ततः श्रमणो भगवान् महावीरः श्वेतस्य राज्ञः धारिण्या देव्याः तस्याश्च महातिमहत्याः पर्वदः यावत् धर्मं परिकथयति ।

९ प्रिकृत्वः वारप्रयम् ।

धम्मं परिकहेह]

[११] [तए णं सा महहमहालिया मणूसपरिसा समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए धम्मं सोच्चा णिसम्म हट्टुठ जाव हियया जाव समणं भगवं महावीरं वंदिता एवं वयासी-सुअक्खाए ते भन्ते ! निगगन्थे पावयणे जाव णत्थि णं अण्णे केइ समणे वा माहणे वा जे एरिसं धम्मं आइक्खित्तए किमङ्ग पुण एत्तो उत्तर-तरं ? एवं वदिता जामेव दिसं पाउब्भूया तामेव दिसं पडिगया]

× [तए णं से सेए राया सा धारिणी देवी समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए धम्मं सोच्चा णिसम्म हट्टुठ जाव हियया उट्ठाए उट्ठंति उट्ठिता सुअक्खाए णं भन्ते ! निगगन्थे पावयणे एवं वदिता जामेव दिसिं पाउब्भूयाओ तामेव दिसिं पडिगयाओ]

१०

[११] ततः सा महातिमहती मनुष्यपर्वद् श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य अन्तिके धर्मे श्रुत्वा निशम्य हृष्टतुष्टा-यावत् १०-हृदया यावत् श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दित्वा एवम् अवादीत्-सुआख्यातं त्वया भगवन् ! नैर्ग्रन्थं प्रवचनम् यावत् नास्ति अन्यः कश्चित् श्रमणो वा ब्राह्मणो वा य ईदृशं धर्मम् आख्यातुम्, किमङ्ग पुनः इतः ११ उत्तरतरम् ? एवम् उदित्वा यामेव दिशं प्रादुर्भूता तामेव दिशं प्रतिगता ।

× ततः स श्रेतो राजा सा धारिणी देवी श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य अन्तिके धर्मे श्रुत्वा निशम्य हृष्टतुष्टा यावत् हृदया उत्पया उत्तिष्ठन्ति उत्थाय सुआख्यात भगवन् ! नैर्ग्रन्थं प्रवचनम् एवम् उदित्वा यामेव दिशं प्रादुर्भूताः तामेव दिशं प्रतिगताः ।

१० 'यावत्' शब्देन 'आनन्दितचित्ता नन्दिता प्रीतिमनाः परमसौमनस्यता हर्षवशविसर्पद्धृदया' इति पूर्तिज्ञेया । ११ उत्तमततरम् ।

[१२] 'ते णं काले णं ते णं समए णं' सूरियाभे णंभं ० देवे सोहम्मे कप्पे 'सूरियाभे विमाणे सँभाए सुहम्माए' सूरियाभंसि सिंहासणंसि चउहिं सँभाणियसाहस्सीहिं, चउहिं अग्गमहिस्सीहिं-सँपरिवाराहिं,

[१२] १ 'ते' इति प्राकृतशैलीवशात् 'तस्मिन्' इति द्रष्टव्यम् यस्मिन् काले भगवान् वर्धमानस्वामी साक्षाद् विहरति तस्मिन् काले २ तस्मिन् समये यस्मिन्नवसरे भगवान् आश्रयालवने चैत्ये देशनां कृत्वोपरतस्तस्मिन्नवसरे इति भावः, ३ सूर्याभः ४ नाम्ना देवः । नामशब्दो ह्यवययरूपोऽप्यस्ति ततो विभक्तिलोपः । ५ सौधर्मे सौधर्मत्वे कल्पे यत् ६ सूर्याभम्-सूर्याभ-नामकं विमानं तस्मिन् या ७ सभा सुधर्माभिधा तस्याम् ८ यत् सूर्याभभिधानं सिंहासनम् तत्रोपविष्टः सन्निति गम्यते । ९ समाने द्युतिविभवादौ भवाः सामानिकाः-अध्यात्मादित्वाद् -'इकण्'-विमानाधिपतिस्सूर्याभदेवसदृशद्युतिविभवादिका देवा इत्यर्थः, ते च मातृ-पितृ-गुरु-उपाध्याय-महत्तरवत् सूर्याभदेवस्य पूजनीयाः केवलं विमानाधिपतित्वहीना इति सूर्याभं देवं स्वामिनं प्रतिपन्नाः, तेषां सहस्राणि सामानिकसहस्राणि तैश्चतुर्भिः, प्राकृतत्वाच्च सूत्रे * सकारस्य दीर्घत्वम् स्वीत्वं च । १० चतसृभिरग्रम-हिषीभिः-इह ऋकृताभिषेका देवी महिषी इत्युच्यते, सा च स्वपरिवारभूतानां सर्वासामपि देवीनामग्रा इत्यग्रा, अग्राश्च ता महिष्यश्च अग्रमहिष्यस्ताभिश्चतसृभिः । कथम्भूताभिः? इत्याह-११ सपरिवाराभिः परिवारः सह यासां ताः सपरिवारास्ताभिः, परिवारश्चैकैकस्या

० लिखितादर्शेषु मुद्रितपुस्तकेऽपि चासन् 'णाम्' शब्दः विवरणकारविवरणानुसारेण अस्माभिर्मूले योजितः । - "अध्यात्मादिभ्य इकण्"- [६-३-७८ हैमश०] * 'सहस्स' शब्दस्य आद्यसकारो दीर्घो जातः । × "या कृताभिषेका नृपत्नी ब्रियौ भोगिन्य इत्युच्यन्ते" अमरकोश० द्वि० का० मनुष्यव० श्लो० ५ ।

सूर्याभदेवेन
भगवानव-
लोकितः

‘त्तिहिं परिसाहिं, सत्तहिं अणिएहिं, सत्तहिं अणियाहिर्वहिं, सीलसहिं आयरक्खदेवसाहस्सीहिं,

देव्याः सहस्रं सहस्रं देवीनाम् । तथा १ तिसृभिः पर्यङ्भिः, तिस्रो हि विमानाधिपतेः सर्वस्यापि पर्यङः, तद्यथा-अभ्यन्तरा मध्या बाह्या च, तत्र या वयस्यमण्डलीस्थानीया परमभिन्नसंहतिसदृशी सा अभ्यन्तरपर्यङ्, तथा सह अपर्यालोचितं स्वल्पमपि प्रयोजनं न विदधाति । अभ्यन्तरपर्यङ्दा सह पर्यालोचितं यस्यै निवेद्यते यथा-‘इदमस्माकं पर्यालोचितं सम्मतमागतम् युष्माकमपीदं सम्मतं किं वा न’? इति-सा मध्यमा । यस्याः पुनरभ्यन्तरपर्यङ्दा सह पर्यालोचितं मध्यमया च सह दृढीकृतं करणायैव निरूप्यते यथा-‘इदं क्रियताम्’ इति-सा बाह्या । तथा २ अनीकानि-सैन्यानि, तानि च सप्त-तद्यथा-हयानीकम् गजानीकम् रथानीकम् पत्तयनीकम् वृषभानीकम् गन्धर्वानीकम् नाट्यानीकम्, तत्राद्यानि पञ्चानीकानि संग्रामाय कल्पन्ते, गन्धर्व-नाट्यानीके पुनरुपभोगाय-तैः सप्तभिर्नीकैः ३ अनीकानि स्वस्वाधिपतिव्यतिरेकेण न सम्यक् प्रयोजने समापतिते सत्पुष्पकल्पन्ते ततः सप्तानीकाधिपतयोऽपि तस्य वेदितव्याः, तथा चाह-‘सत्तहिं अणियाहिर्वहिं’ । तथा ४ षोडशभिः आत्मरक्षदेवसहस्रैः इति-विमानाधिपतेः सूर्याभस्य देवस्यात्मानं रक्षयन्तीत्यात्मरक्षाः-“कर्मणोऽण्”[५-१-७२ हैमश०] इति ‘अण्’-प्रत्ययः-तै च शिरस्त्राणकल्पाः-यथा हि शिरस्त्राणं शिरस्याविद्धं प्राणरक्षकं भवति तथा तेऽप्यात्मरक्षका गृहीतधनुर्दण्डादिग्रहरणाः समन्ततः पृष्ठतः पार्श्वतोऽग्रतश्चावस्थायिनो विमानाधिपतेः सूर्याभस्य देवस्य प्राणरक्षकाः । देवानामपायाभावात् तेषां तथाग्रहणपुरस्सरमवस्थानं निरर्थकमिति चेत्, न, स्थितिमात्रपरिपालनहेतुत्वात् प्रीतिप्रकर्षहेतुत्वाच्च, तथाहि-तै समन्ततः सर्वासु दिक्षु गृहीतग्रहरणा ऊर्ध्वस्थिता अवतिष्ठमानाः स्वनायकशरीररक्षणपरायणाः स्वनायकैकनिवर्णदृष्टयः परेषामसहमानानां क्षोभभापादयन्तो जनयन्ति स्वनायकस्य परां प्रीतिमिति । एते च नियतसंख्याकाः सूर्याभस्य

अनेहं बहूहिं स्वरियाभविमाणवासीहिं वेमाणिएहिं देवेहिं य सद्धिं संपरिवुडे महया अहयनेद-
गीयवाइयतंतीतलतालुडियधणमुइंगपडुप्पवादियरवेणं 'दिब्बाइं' भोगभोगाइं सुझमाणे विहरति, इमं
च णं "केवलकण्पं

देवस्य परिवारभूता देवा उक्ताः । १ ये तु तस्मिन् सूर्याभे विमाने पौरजनपदस्थानीयाः, ये त्वाभियोग्याः-दासकल्पाः-तेऽतिभू-
यांसः आस्थानमण्डल्यामपि चानियतसंख्याका इति तेषां सामान्यत उपादानमाह-‘अनेहिं बहूहिं स्वरियाभविमाणवासीहिं देवेहिं
देवीहिं य सद्धिं संपरिवुडे’-एतैः सामानिकप्रभृतिभिः सार्धम् २ संपरिवृतः-सम्यग्नायकैकचिचाराधनपरतया-परिवृतः । ३ ‘महता
रवेण’ इति योगः ४ ‘अहय’ इति “आख्यानकप्रतिबद्धानि” इति वृद्धाः । अथवा अहतानि-अव्याहतानि-अक्षतानि इति भावः-
५ नाख्यगीतवादितानि च ६ तन्त्री-वीणा तलाः-हस्ततालाः तालाः कंसिकाः *तुटितानि-शेषतूर्याणि, तथा ७ घनः-घनसदृशो
ध्वनिसाधर्म्यात् यो मुदङ्गः-मर्दलः पडुना-दक्षपुरुषेण प्रवादितः-तत एतेषां पदानां द्वन्द्वः-तेषां यो खस्तेन ८ दिव्यान्-दिवि
भवान् अतिप्रधानानित्यर्थः, ९ ‘भोगभोगाइं’ इति भोगार्हा ये भोगाः-शब्दादयस्तान्-सूत्रे Xनपुंसकता प्राकृत्वात्, प्राकृते हि
लिङ्गव्यभिचारः । यदाह पाणिनिः स्वप्राकृतलक्षणे-“लिङ्गं व्यभिचार्यपि” [ ] इति-सुझानो विहरति आस्ते । न केवलमास्ते किंतु
१० इमं-प्रत्यक्षतया उपलभ्यमानं ११ केवलकल्पम्-ईषदपरि८समाप्तं =केवलं-केवलकल्पम्-परिपूर्णतया केवलसदृशमिति भावः
इति आचार्य-

* स० तूर्य-प्रा० तुरिय-तुडिय-तुटित-इति शब्दपरिवर्तनम् । X ‘भोग’शब्दस्य । - लिङ्गमतन्त्रम् [८-४-४४५] इति आचार्य-
हेमचन्द्रः ४ -समाप्त परिसमाप्त केवल केवलज्ञानकेवल-भा० १ । = केवलं केवलज्ञानं केवल-पा० ५ । भा० २ ।

जम्बुद्वीवं दीवं विउल्लं ओहिणा आभोएमाणे आभोएमाणे पासति ।

[१३] तत्थ संमणं भगवं महावीरं जम्बुद्वीवे भारहे वासे आमलकप्पाए नयरीए बहिया अंघसालवणे चेइए अहापडिरुवं उग्गहं उग्गिण्हित्ता संजमेणं तवसां अप्पाणं भवेमाणं पासति, पासित्ता हंइतुंइचित्तमाणंदिए

१ जम्बवा रत्नमय्या उत्तरकुलवासिन्या उपलक्षितो द्वीपो जम्बूद्वीपस्तं जम्बूद्वीपम्-जम्बूद्वीपाभिधानं द्वीपम् २ विपुलेन विस्तीर्णेन अवधिना, तस्य हि स्त्रियाभस्य देवस्यावधिः-अधः प्रथमां पृथिवीं यावत्-तिर्यक संख्येयान्(?) द्वीपसमुद्रानिति भवति विस्तीर्णस्तेन ३ आभोगयन् आभोगयन्-परिभावयन् पश्यति, अनेन 'सत्यप्यवधौ यदि तं ह्येयविषयमाभोगं न करोति तदा न किञ्चिदपि तेन जानाति पश्यति च' इत्यावेदितम् ।

[१३]४ 'तत्र' तस्मिन् विपुलेनोवाधिना जम्बूद्वीपविषये दर्शने प्रवर्तमाने सति ५ श्रमणम्-श्राम्यति-तपस्यति नानाविधमिति श्रमणः ६ भगः-समग्रैश्वर्यादिलक्षणः उक्तं च-"ऐश्वर्यस्य समग्रस्य रूपस्य यशसः श्रियः । धर्मस्याथ प्रयत्नस्य ऋणां भग इतीज्जना" [ ] भगोऽस्यास्तीति भगवान् तम्-भगवन्तम् ७ "शूर वीरं विक्रान्तौ" वीरयति-कषायान् प्रति विक्रामंति स्मेति वीरः महाश्रान्तौ वीरश्च महावीरस्तम् ८ जम्बूद्वीपे भारते केषां आमलकल्पायां नगर्यां बहिर-आम्रशालवने चैत्ये अशोकवरपादस्याधः पृथिवीशिलापट्टके सम्पर्यङ्कनिषण्णं गणसमृद्धिसंपरिवृतं यथाप्रतिरूपमवग्रहं गृहीत्वा संयमेन तपसा आत्मानं भावयन्तं पश्यति दृष्ट्वा च-९ हृष्टतुष्टोऽतीवतुष्ट

- तिर्यक् असंख्येयान्-मुद्रिते एव पुस्तके पाठः । "सौधर्म-एशानयोर्देवा अवधिविषयेण अधो रत्नप्रभां पश्यन्ति, तिर्यग् असंख्येयानि योजन-सहस्राणि, ऊर्ध्वम् आ स्वभगमात्"-तत्त्वार्थभाष्ये अ० ४ सू० २१ ।

भीइमणे परमसोमणस्सिए हरिसवसविसप्पमाणहियए *विकसियवरकमलणयणे पैयलियवरकडगतुडियकेऊर-
मडकुंडल-हारविरायंतरइयवच्छे पालंबपलंबमाणघोलंतभूसणधरे

इति भावः, अथवा हृष्टो नाम विस्मयमापन्नो यथा-‘अहो भगवानास्ते’ इति, तुष्टः-‘तौषं कृतवान् यथा-भव्यमभूद् यन्मया भगवान्-
वलोक्तिः तोषवशादेव चित्तमानन्दितं-स्फीतीभूतं-“हु नहु समृद्धौ” इति वचनात्-यस्य स चित्तानन्दितः, सुखादिदर्शनात्*पाक्षिको
निष्ठान्तस्य परनिपातः, मकारः प्राकृतत्वादलाक्षणिक्स्ततः पदत्रयस्य पदद्वयमीलनेन कर्मधारयः १ प्रीतिर्मनसि यस्यासौ प्रीति-
मनाः-भगवति बहुमानपरायण इति भावः ततः क्रमेण बहुमानोत्कर्षवशात् २ शोभनं मनो यस्य स सुमनास्तस्य भावः सौमन-
स्यम् परमं च तत् सौमनस्यं च परमसौमनस्यम् तत् सञ्जातमस्येति परमसौमनस्यतः एतदेव व्यक्तीकुर्वन्नाह-३ हर्षवशेन विसर्पत्-
विस्तारयायि हृदयं यस्य स हर्षवशादेव विकसिते वरकमलवत् नयने यस्य सः ५ तथा हर्षवशादेव शरीरो-
द्धरणं प्रचलितानि वराणि कटकानि-कलाचिकाभरणानि ८ त्रुटितानि-चाह्वारभरणविशेषरूपाणि मुकुटो-मौलि-
भूषणम् कुण्डले-कर्णाभरणे यस्य स प्रचलितवरकटकत्रुटितकेयूरमुकुटकुण्डलः, तथा ६ हारेण विराजमानेन रचितं-शोभितं
७ वक्षो यस्य स हारविराजमानरचितवक्षाः ततः पूर्वपदेन कर्मधारयसमासः तथा ७ प्रलम्बते इति ० प्रलम्बः=‘पदकणु’-प्रलम्ब-

१ “जाति-काल-सुखादिभ्यः परवचनम्” इति काशिकावृत्तौ-२-२-३६ । ४ “त्रुटिकाश्च बाहुरक्षकाः”-औ० वृ० । ७ वक्षो यस्य स इह
विवक्षित-पा० ५-४ । भा० १ । ० “प्रालम्बो झुम्बनकम्”-औ० वृ० । “झ्रमणु” इति भाषा । “सुवर्णनिर्मिता-आनाभिलम्बितकण्ठिका प्राल-
म्बिका” इति अमरकोशः द्वि० का० मनुष्यव० श्लो० १०४ । = ‘पदकणु’ इत्ययं शब्दो देशभाषायाः प्रतीयते ।

संसंभमं तुरियं चयलं सुरवरे ×सीहासणाओ अब्मुट्टेइ अब्मुट्टिता पायपीठाओ पच्चोरुहांते पच्चोरुहत्ता पाउ-
याओ ओमुयइ ओमुयइत्ता एगसाडियं उत्तरासंगं करेति करित्ता तित्थयराभिमुहे सत्तट्ठपयाइं अणुगच्छइ
अणुगच्छित्ता वामं जाणुं ४अंचेइ दाहिणं जाणुं धरणितलंसि निहट्टु तिकलुत्तो सुद्धाणं धरणितलंसि निमेइ
निमित्ता ईसिं पच्चुन्नमइ पच्चुन्नमित्ता कडय-तुडियथंभियमुयाओ साहरइ साहरिता करयलपरिगगहिंयं दसणहं
सिरसावत्तं मत्थए अजल्लिं कट्टु एवं वयासी—

मानम्-आभरणविशेषम्-घोलन्ति⁺ च भूषणानि धरन्तीति प्रलम्बप्रलम्बमानघोलद्भूषणधरः । सूत्रे च 'प्रलम्बमान'पदस्य विशेष्यात्
परतो निपातः प्राकृतत्वात् । हर्षवशादेव १ ससंभ्रमम् संभ्रमः इह विवक्षितक्रियाया बहुमानपूर्विका प्रवृत्तिः, सह सम्भ्रमो यस्य
वन्दनस्य = गमनस्य वा तत् ससम्भ्रमम् क्रियाविशेषणमेतत्, २ त्वरितं-शीघ्रम् ३ चपलं-सम्भ्रमवशादेव व्याकुलं, यथा भवत्येवं
४ सुरवरो-देववरः ।

× सिंहासनाद् अभ्युत्तिष्ठति अभ्युत्थाय पादपीठात् प्रत्यवरोहति प्रत्यवरुद्ध पादुकाः अवमुञ्चति अवमुच्य एकशाटिकम् उत्तरासङ्गं करोति
कृत्वा तीर्थक्षराभिमुखः सप्ताष्टपदानि अनुगच्छति अनुगम्य वाम जानुम्-अञ्चति दक्षिण जानु धरणितले निधाय त्रिकुलः मूर्धानं धरणितले निम्न-
यति निम्नयित्वा ईषत् प्रत्युन्नमति प्रत्युन्नम्य ० कटक-तुट्टिकस्तब्धमुजान् सहरति संहृत्य करतलपरिगृहीतां दशनखा शिरस्यावर्ता मस्तके अक्षलिं
कृत्वा एवमवादीत्- ४ "उत्पाटयति"-ऊर्ध्वं करोति । "निम्नयति"-नीचैः करोति । + 'घोलत्' शब्दस्य द्वितीयाबहुवचनम् । घोलन्ति-चलानि-
चञ्चलानि इति भावः । = स्थ नमनस्य-पा० १-४ ।

○ "कटक-तुट्टिकैः-हस्ताभरण-बाह्याभरणविशेषैः"-औ० वृ० ।

[१४] ० नमोऽस्तु णं अरिहंताणं भगवंताणं आदिगराणं तित्थगराणं सयंसंबुद्धाणं पुरिस्सुत्तमाणं पुरिस्ससीहाणं पुरिस्सवरपुण्डरीयाणं पुरिस्सवरगन्धहत्थीणं लोगुत्तमाणं लोगनाहाणं लोगहिआणं लोगपईवाणं लोगपज्जोयगराणं अभयदयाणं चक्खुदयाणं मग्गदयाणं जीवदयाणं सरणदयाणं बोहिदयाणं धम्मदयाणं धम्मदेसयाणं धम्मनायगाणं धम्मसारहीणं धम्मवरचाउरंतचक्कवट्ठीणं अप्पडिहयवरनाणदंसणधराणं वियट्ठछउमाणं जिणाणं जावयाणं तिण्णाणं तारयाणं बुद्धाणं बोहयाणं सुत्ताणं मोयगाणं सव्वन्नूणं सव्वदरिसीणं सिवं अयलं अरुयं अणंतं अक्खयं अब्बाबाहं अपुणरावत्तिं सिद्धिगइनामधेयं ठाणं संपत्ताणं ।

[१५] नमोऽस्तु णं समणस्स भगवओ महावीरस्स आदिगरस्स तित्थयरस्स जाव [कण्डिका १४] संपाविड-
कामस्स, वन्दाभि णं भगवन्तं तत्थगयं इहगते, पांसइ मे भगवं तत्थगते इहगतं^३ ति कट्ठु वन्दति णमंसति^३
वदित्ता णमंसित्ता सीहासणवरगए पुँव्वाभिमुहं सणिसण्णे ।

[१५] १ पश्यति मां स भगवान् तत्रगतः इहगतम् २ इति कृत्वा वन्दते-स्तौति नमस्यति-कायेन मनसा च ३ वन्दित्वा नम-
स्यित्वा च भूयः ४ सिंहासनवरगतः गत्वा च ५ पूर्वाभिमुखं सन्निषण्णः । १०

[१६] ० एषां शब्दानां व्याख्यानं पृ० ३० ० टिप्पणे द्रष्टव्यम् केवलं विभक्तिभेदः । तत्र अनागतानां तु व्याख्यानमेवं बोध्यम्-नमोऽस्तु
अर्हताम् भगवताम् स्वयंसंबुद्धानाम् लोकोत्तमानाम् लोकनायानाम् लोकहितानाम् लोकप्रदीपानाम् लोकप्रबोधितकराणाम् शरणदयानाम् बोधिदयानाम्
धर्मदयानाम् धर्मदेशकानाम् धर्मनायकानाम् धर्मसारथीनाम्....सप्राप्तानाम्

[१६] तए णं तेस्स-सूरियाभस्स-इमे एतारूवे *अज्झत्थिते चिन्तिते पत्थिते मणोगतं *संकप्पे संसुपज्जित्था-
[१७] 'सेयं खलु' मे समणे भगवं महावीरे जम्बूद्वीवे दीवे भारहे वासे आमलकप्पाए णयरीए वहिया अम्ब-
सालवणे चेइए अहापडिरूवं उग्गहं उग्गिण्हित्ता संजमेणं तवसा अप्पाणं भावेमाणे विहरति, तं महाफलं खलु
तहारूवाणं भगवन्ताणं णामगोयस्स वि सवणयाए किमङ्ग पुण अभिगमणवन्दणमंसणपडिपुच्छणपज्जुवास-
णयाए ? एणस्स वि आरियस्स धम्मियस्स सुवयणस्स सवणयाए किमङ्ग पुण विउलस्स अट्टस्स गहणयाए ?
तं गच्छामि णं सेमणं भगवं महावीरं वन्दामि णमंसामि सक्कारेमि

[१६] १ ततः निषदनानन्तरम् २ तस्य-सूर्याभदेवस्य ३ अयम् ४ एतद्रूपः सङ्कल्पः समुदपद्यत । कथम्भूतः ? इत्याह-५ मनोगतः
मनसि गतो-व्यवस्थितः नाद्यापि वचसा प्रकाशितस्वरूप इति भावः । पुनः कथम्भूतः ? इत्याह-६ आध्यात्मिकः आत्मनि अधि अध्या-
त्मम् तत्र भव आध्यात्मिकः-आत्मविषय इति भावः । सङ्कल्पश्च द्विधा भवति-कश्चिद् ध्यानान्तकः अपरश्चिन्तान्तकः, तत्रायं चिन्ता-
त्मकः इति प्रतिपादनार्थमाह-७ चिन्तितः चिन्ता सज्जाता अस्मेति चिन्तितः-चिन्तान्तक इति भावः, सोऽपि कश्चिदभिलाषात्मको
भवति कश्चिदन्यथा, तत्रायमभिलाषात्मकः, तथा चाह-८ प्रार्थितः प्रार्थनं प्रार्थः-णिजन्तत्वात् 'अल्'प्रत्ययः-प्रार्थः सज्जातोऽस्मेति
प्रार्थितः-अभिलाषात्मक इति भावः । किंस्वरूपः ? इत्याह-

[१७] ९ श्रेयः १० खलु निश्चितम् ११ मे मम श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दितुं कायेन मनसा च प्रणन्तुम् । सत्कार-

* अत्र मूले टीकार्या च पदाना व्युत्क्रमः । ४ इदं विवरणं प्रस्तुतं मूलपाठं शब्दशो नानुसरति अतो ज्ञायते यत् विवरणकारस्य दृष्टौ कश्चिद्

सम्मानेभिः कल्याणं सङ्गलं चेतियं देवयं पञ्जुवासासि, एयं मे पेच्चा हियाए सुहाए खासाए गिस्सेयसाए आणुगा-
मियत्ताए भविस्सति तिं कहु एवं^३ संपेहेइ, एवं संपेहिता आभिओगे देवे सद्दवेइ सद्दविच्चा एवं वयासी-

[१८] एवं खलु देवाणुप्पिया ! समणे भगवं महावीरे जम्बूद्वीवे दीवे भारहे वासे आललकप्पाए नयरीए
बहिया अम्बसालवणे चेइए अहापडिखवं उगगहं उगिगणिहत्ता संजमेणं तबसा अप्पाणं आवेमाणे विहरइ ।
तं गच्छह णं तुमे देवाणुप्पिया ! जम्बूद्वीवं दीवं भारहं वासं^४ आमलकप्पं णयरिं

यितुम्-कुसुमाञ्जलिमोचनेन पूजयितुम्, सम्मानयितुम्-उचितप्रतिपत्तिभिराराधयितुम्, कल्याणं कल्याणकारित्वात् मङ्गलं दुरितो-
पशमकारित्वात् देवतां-देवं त्रैलोक्यार्थापतित्वात् चैत्यं सुप्रशस्तमनोहेतुत्वात् पर्युपासितुं-सेवितुम् ? इतिकृत्वा इतिहेतोः २ एवं यथा
वक्ष्यमाणं तथा ३ सम्प्रेक्षते बुद्ध्या परिभावयति, संप्रेक्ष्य च ४ आभियोगिकान्-आभिमुख्येन योजनं अभियोगः-श्रेष्ठ्यकर्मसु व्या-
पार्यमाणत्वम्-अभियोगेन जीवन्ति इति आभियोगिकाः “वेतनादेर्जीवति” [६-४-१५ हैमश०] इति ‘इकण्’प्रत्ययः-आभियोगिकाः-
स्वकर्मकरास्तान् ५ शब्दापयति-आकाशयति ६ शब्दापयित्वा च तेषां सम्मुखम् ७ एवमवादीत्-

[१८] ८ एवं खलु देवानांप्रियाः ! इत्यादि सुगमम् नवरं ९ देवानांप्रियाः-ऋजवः प्राज्ञाः । १० यस्मादेवं भगवान् विहरन्
वर्तते तत्-तस्माद्-देवानांप्रियाः ! यूयं गच्छत ११ जम्बूद्वीपं द्वीपश्च तत्रापि १२ भारतं वर्षम् तत्रापि १३ आमलकल्यां नगरीम्
परिवर्तितो मूलपाठो भवेत् ।

अम्बसालवणं चेइयं सभेणं भगवं महावीरं तिवखुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेह करेत्ता चंदहे णमंसह वन्दिता
णअसित्ता साइ साइ नामंगोयाइं साहेह साहिता समणस्स भगवओ महावीरस्स संबओ समन्तो जोयणं
परिमण्डलं १३ जं किंचि ४ तंणं वा पत्तं वा कट्ठं वा सक्करं वा असुइं अचोक्खं वा पूइंअं दुडिभंगन्धं २१ तं
सच्चं आहुणिअं आहुणिय एगन्ते एडेह एडेत्ता

५

तत्रापि १ आम्रशालवनं चैत्यम् २ श्रमणं भगवन्तं महावीरं ३ त्रिकृत्वः—त्रीन् वारान् ४ आदक्षिणप्रदक्षिणं कुरुत—आदक्षिणाद्-
दक्षिणहस्तादारभ्य प्रदक्षिणः—परितो आरभ्यतो दक्षिण एव आदक्षिणप्रदक्षिणस्तं कुरुत । कृत्वा च ५ वन्दध्वम् नमस्यत, वन्दि-
त्वा नमस्यित्वा च ६ स्वानि-स्वानि आत्मीयानि आत्मीयानि ७ नामगोत्राणि, गोत्रम्—अन्वर्थस्तेन युक्तानि नामानि नाम-
गोत्राणि । ० राजदन्तादिदर्शनात् ‘नाम’ शब्दस्य पूर्वनिपातः । ८ साधयत—कथयत, कथयित्वा च ९ श्रमणस्य भगवतो महा-
वीरस्य १० सर्वतः—सर्वासु दिक्षु ११ समन्ततः—सर्वालु विदिक्षु १२ योजनपरिमण्डलं—परिमाण्डलेन योजनप्रमाणं यत् क्षेत्रं तत्र
१३ यत् १४ तृणं कलिञ्चादि १६ काष्ठं वा काष्ठशकलं वा १५ पत्रं वा निम्बाऽश्वत्थादिपत्रजातम् कचवरं वा—लक्ष्णतृणधूल्या-
दिपुञ्जरूपं कथम्भूतम् ? इत्याह—१७ अशुचि अशुचिसमन्वितम्, १८ अचोक्षम्—अपवित्रम्, १९ पूयितं—कुथितम् अत एव २०
दुरभिगन्धं २१ तत् सर्वचक्रवातविकुर्वणेन २२ आहत्याहत्य २३ एकान्ते—योजनपरिमण्डलात् क्षेत्राद् दवीयसि देशे २४ एडयत अप-

१०

४ अत्रापि विवरणकारस्य दृष्टौ कश्चित् परिवर्तितः मूलपाठो भवेत् । स च विवरणानुसारेण एवं संभवेत्—‘तणं वा कट्ठं वा कट्टसगलं वा
पत्तं वा कचवरं वा असुइं’ ० “राजदन्तादिषु” [३-१-१४९ हैमरा०]

णञ्चोदगं णाईमद्वियं पविरैलपप्फुसियं रयरेणुविणासणं दिव्वं सुरभिगन्धोदयवासं वासह वासिता णिहययं
णट्टरंयं अट्टरंयं उयसंतरंयं पसंतरंयं करेह करित्ता कुसुमस्स जाणुस्सेहपमाणमिच्चं ओहि वासं वासह वासित्ता
जलयथलयआरुणरप्पभूयस्स

नयत एडयित्वा च ? नात्सुदकम् २ नाप्यतिमुत्तिकं यथा भवति एवं ६ सुरभिगन्धोदकवर्षं ७ वर्षत, कथंभूतम् ? इत्याह-
५ दिव्यं-प्रधानं सुरभिगन्धोपेतत्वात्, पुनः कथम्भूतम् ? इत्याह-३ प्रकर्षेण यावद् रेणवः स्थगिता भवन्ति तावन्मात्रेणोत्क-
र्षणेति भावः, स्पर्शनानि प्रस्पृष्टानि प्रविरलानि धनभावे कर्दमसम्भवात् प्रस्पृष्टानि-प्रकर्षवन्ति स्पर्शनानि-मन्दस्पर्शनसम्भवे
रेणुस्थगनासम्भवात्-यस्मिन् वर्षे तत् प्रविरलप्रस्पृष्टम् अत एव ४ श्लक्ष्णतरा रेणुपुद्गला-रजः त एव स्थूला रेणवः, रजांसि
च रेणवश्च रजोरेणवस्तेषां विनाशनम् । एवम्भूतम् च सुरभिगन्धोदकं वर्षं वर्षित्वा योजनपरिमण्डलं क्षेत्रं ८ निहतरजः
कुरुतेति योगः, निहतं रजो-भूय उत्थानासम्भवात्-यत्र तद् निहतरजः, तत्र निहतत्वं रजसः क्षणमात्रमुत्थानाभावेनापि सम्भ-
वति तत आह-९ नष्टरजः-नष्टं सर्वथाऽदृश्यीभूतं रजो यत्र तद् नष्टरजः, तथा १० अष्ट-वातोद्भूततया योजनमात्रात् क्षेत्राद्
दूरतः पलायितं रजो यस्मात् तद् अष्टरजः एतदेव एकार्थिकद्वयेन प्रकटयति-११ उपशान्तरजः १२ प्रशान्तरजः १३ कुरुत, कृत्वा
च १४ कुसुमस्य जातवेकवचनं कुसुमजातस्य १५ जानूस्सेधप्रमाणमात्रम् १६ ओधेन-सामान्येन सर्वत्र योजनपरिमण्डले क्षेत्रे १७
वर्षं वर्षत, किंविशिष्टस्य कुसुमस्य ? इत्याह-१८ जलजं च स्थलजं च जलजस्थलजम्-जलजं पद्मादि स्थलजं विचकिलादि भास्वरं-
दीप्यमानम् प्रभूतं-अतिप्रचुरम् ततः कर्मधारयः, भास्वरं च तत् प्रभूतं च भास्वरप्रभूतं जलजस्थलजं च तत् भास्वरप्रभूतं च जलजस्थ-

विंढाईस्स दसद्धवणस्स कालागुरुपवरकुन्दुरुक्कतुरुक्कधूवमघमघंतगन्धुद्धयाभिरामं सुगन्धवर्गगन्धियं गन्धव-
द्विभूतं दिह्वं सुरवराभिगमणजोगं करेह कारवेह करिंता य कारवेत्ता य खिप्पामेव एयमाणत्तियं
पच्चप्पिण्ह ।

लजभाखरप्रभूतम् तस्य पुनः कथम्भूतस्य ? इत्याह—? वृन्तेन-अधोवर्तिना तिष्ठतीत्येवंशीलं वृन्तस्थायि तस्य वृन्तस्थायिनः—वृन्त-
मधोभागे उपरि पत्राणीत्येवंस्थानशीलस्येत्यर्थः । २ दशानामर्थं पञ्च दशार्थं वर्णा यस्य तद् दशार्धवर्णं तस्य पञ्चवर्णस्येति
भावः । इत्थम्भूतस्य च कुसुमजातस्य वर्षं वर्धित्वा ततः योजनपरिमण्डलं क्षेत्रं ६ दिव्यं—प्रधानं ७ सुरवराभिगमनयोग्यं ८ कुरुत ।
इत्यत आह—३ कालागुरुः प्रसिद्धः, पवरः—प्रधानः कुन्दुरुक्कः—चीडा तुरुक्कं—सिल्हकम् कालागुरुश्च प्रवरकुन्दुरुक्कतुरुक्कौ च काला-
गुरुप्रवरकुन्दुरुक्कतुरुक्काः तेषां धूपस्य यो मघमघायमानो गन्धः उद्धूतः—इतस्ततो विप्रसृतस्तेनाभिरामं—रमणीयं कालागुरुप्रवर-
कुन्दुरुक्कतुरुक्कधूपमघमघायमानगन्धोद्धूताभिरामम् तथा ४ शोभनो गन्धो येषां ते सुगन्धास्ते च ते वरगन्धाश्च—वासाः सुगन्धवर-
गन्धास्तेषां गन्धः सोऽस्यास्तीति सुगन्धवरगन्धिकम् “अतोऽनेकखरात्” [७-२-६ हैमश०] इति ‘इक्’ प्रत्ययः, अत एव ५
गन्धवर्चिभूतम्—सौरभ्यातिशयात् गन्धद्रव्यगुटिकाकल्पमिति भावः, न केवलं स्वयं कुरुत किन्त्वन्यैरपि ९ कारयत १० कृत्वा च
कारयित्वा च १२ एताम् आज्ञप्तिकां ११ क्षिप्रमेव—शीघ्रमेव १३ प्रत्यर्पयत—यथोक्तकार्यसम्पादनेन सफलां कृत्वा निवेदयत ।

[१९] तए णं ते आभियोगिया देवा सूरियाभेणं देवेणं एवं बुत्ता समाणा हँदुतुड-जाव-हियया ×करयलप-
रिगहिंयं ×दँसनहं सिरसावत्तं× मत्थए अंजलिं कँदु 'एवं देवो ! तहत्ति आणाए' विणएणं वयणं पडिसुणंति,
'एवं देवो तहत्ति आणाए' विणएणं वयणं पडिसुणेत्ता उत्तरपुरत्थिं दिस्सिभागं अवक्कमन्ति, उत्तरपुरत्थिं
दिस्सिभागं अवक्कमिन्ता वेडन्विचयंसमुघाएणं समोहणंन्ति समोहणिन्ता संखेज्जाइं जोयणाइं दँण्डं

[१९] १ ततो 'णं' इति पूर्ववत् २ ते आभियोगिका देवाः ३ सूर्याभिण देवेन ४ एवमुक्ताः सन्तः ५ 'हँदुतुड-जाव हियया'
इति, अत्र 'यावत्' शब्दकरणात् [पृ० ४३ टिप्पण १०] इति द्रष्टव्यम् । १० द्वयोर्हस्तयोरन्योऽन्यान्तरितङ्गुलिकयोः सम्पुटरूपतया
यदेकत्र मीलनं सा अञ्जलिः ताम् ६ करतलाभ्यां परिगृहीता निष्पादिता करतलपरिगृहीता ताम् ७ दश नखा यस्यां एकैक-
स्मिन् हस्ते नखपञ्चकसम्भवात् दशनखा ताम् तथा ८ आवर्तनमावर्तः शिरस्यावर्त्तो यस्याः सा शिरस्यावर्त्ती- 'कण्ठेकालः'
'उरसिलोमा' इत्यादिवत् अलुक्समासः-ताम् अत एवाह-९ मस्तके ११ कृत्वा १३ विनयेन १४ वचनं सूर्याभस्य देवस्य १५ प्रति-
गृण्वन्ति-अभ्युप-गच्छन्ति । कथम्भूतेन विनयेन ? इत्याह-१२ 'हे देव ! एवं यथैव यूयमादिशत तथैवाज्ञया =भवदादेशेन कुर्मः' १०
इत्येवंरूपेण । 'देवो' इत्यत्र ओकारः आमन्त्रणे प्राकृतलक्षणवशात् यथा 'अजो !' इत्यत्र । १६प्रतिश्रुत्य वचनम् १७उत्तरपूर्वदिग्भागम्
ईशानकोणमित्यर्थः, तस्यात्यन्तं प्रशस्तत्वात् १८ अपक्रामन्ति-गच्छन्ति अपक्रम्य च १९ वैक्रियसमुद्घातेन वैक्रियकरणाय प्रयत्न-
विशेषेण २० समवहन्यन्ते समवहता भवन्तीत्यर्थः, समवहताश्चात्मप्रदेशान् दूरतो विक्षिपन्ति, तथा चाह-२२ दण्ड इव दण्डः-

× एतानि त्रीणि अञ्जलेर्विशेषणानि । - गच्छन्ति अपक्रम्य-पा० ५-४ । भा० १ । = भगवदा-भा० २ ।

निस्सिरन्ति, तंजहा-रयणाणं वयराणं वेरुलियाणं लोहियक्खाणं मसारगच्छाणं हंसगंभाणं पुल्लगाणं सोगन्धि-
भाणं जोईरसाणं अज्जणपुल्लगाणं रयथाणं जायख्वाणं अङ्काणं फलिहाणं रिद्धाणं अहाबाय्थरे पुग्गले
परिसाडन्ति परिसाडित्ता अहासुहुमे पुग्गले परियायन्ति परियाइत्ता दोच्चं पि वेउव्वियससुग्घाएणं समोहणंति
समोहणित्ता उत्तरवेउव्वियाइं ख्वाइं चिउव्वन्ति

ऊर्ध्वाय आयतः शरीरबाह्व्यो जीवप्रदेशसमूहस्तं शरीराद् बहिः २१ संख्येयानि योजनानि यावत् १ निम्बजन्ति-निष्काशयन्ति, नि-
सृज्य तथाविधान् पुद्गलानाददते । एतदेव दर्शयति, तद्यथा २-रत्नानाम्-कर्केतनादीनाम् ३ वज्राणाम् ४ वैडूर्याणाम् ५ लो-
हिताक्षानाम् ६ मसारगच्छानाम् ७ हंसगर्भाणाम् ८ पुलकानाम् ९ सौगन्धिकानाम् १० *ज्योतीरसानाम् ११ अञ्जनानाम् १२
अञ्जनपुलकानां १३ रजतानाम् १४ जातरूपाणाम् १५ अङ्कानाम् १६ स्फटिकानाम् १७ रिष्टानाम् १८ योग्यान् यथावादान् १९-
असारान् पुद्गलान् २० परिशतयन्ति २१ यथासूक्ष्मान् २२-सारान् पुद्गलान् २३ पर्याददते पर्यादाय च चिकीर्षितरूपनिर्माणार्थं
२४ द्वितीयमपि वारं वैक्रिय *समुद्घातेन २५ समवहन्यन्ते, समवहत्य च यथोक्तानां रत्नादीनाम्=अयोग्यान् यथावादान् पुद्गलान्
परिशतयन्ति यथासूक्ष्मानाददते आदाय च ईप्सितानि २६ उत्तरवैक्रियाणि २७ विकुर्वन्ति ननु रत्नादीनां प्रायोग्याः पुद्गला
औदारिकाः, उत्तरवैक्रियरूपयोग्याश्च पुद्गला ग्राह्या वैक्रियास्ततः कथमेवमुक्तमिति ? उच्यते, इह रत्नादिग्रहणं सारतामात्रप्रतिपादनार्थम्
ननु 'रत्नादीनामेव' परिग्रहार्थम् ततो रत्नादीनामिवेति द्रष्टव्यमिति न कश्चिद् दोषः । अथवा औदारिका अपि तेऽ गृहीताः सन्तो

* ज्योतीरत्नानाम्-पा० ५-४ भा० १ । * समुद्घटनेन-पा० ५-४ भा० २ । =ना योग्याना य-पा० ५-४ भा० १ । ४ तैः-मु० पु० ।

विंउन्विता ताए उक्किट्टाए तुरियाए चवलाए चंडाए जवणाए सिर्धाए उद्धूयाए दिव्वाए देवर्गईए^{१३} तिरियं^{१३} अस्स-
खेज्जाणं दीवससुद्धाणं भैल्लंमज्जेणं पीईवयमाणे पीईवयमाणे जेणेव जंबुदीचे दीवे जेणेव भारहे वासे जेणेव आम-
लकप्पा णयरी जेणेव अंबसालवणे चेतिए जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छति, तेणेव उवागच्छिता
समणं भगवं महावीरं तिवखुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेति वंदति नमंसंति वंदिता नमंसित्ता एवं वदासि-
अम्हे णं भंते ! सूरियाभस्स देवस्स आभियोगा देवा देवाणुप्पियाणं वंदामो णमं सामो सक्कारेमो सम्माणेमो

वैक्रियतया परिणमन्ते, पुद्गलानां तत्तत्सामग्रीवशात् तथातथापरिणमनस्वभावत्वात् अतोऽपि न कश्चिदोषः । १ तत एवमुत्तरवैक्रियाणि
रूपाणि कृत्वा २ तया देवजनप्रसिद्धया ३ उत्कृष्टया प्रशस्तविहायोगतिनामोदयात् प्रशस्तया ४ शीघ्रसञ्चरणात् त्वरितया त्वरा
सञ्जाता अस्या इति त्वरिता ५ तया +प्रदेशान्तराऽऽक्रमणमिति चपला तया ६ ×क्रोधादविमृशेव श्रमासंवेदनात् चण्डेव चण्डा तया
८ निरन्तरं शीघ्रत्वगुणयोगात् शीघ्रा तया शीघ्रया ७ परमोत्कृष्टवेगपरिणामोपेता जवना तया ९ वातोद्धृतस्य दिगन्तव्यापिनो
रजस इव या गतिः सा उद्धृता तया १० दिव्यया-दिवि देवलोके भवा दिव्या तया ११ देवगत्या १२ तिर्यग् १३ अस्संख्येयानां
द्वीपसमुद्राणां १४ मध्यमध्येन-मध्येनेत्यर्थः । अवपतन्तोऽवपतन्तः-समागच्छन्त इति भावः, पूर्वाच्च द्वीपसमुद्रान् व्यतिक्रामन्तो
व्यतिक्रामन्तः उल्लङ्घयन्त इत्यर्थः । शेषं सुगमं यावत्—

+ प्रदेशान्तराक्रमणमिति-भा० १ । त्वरितगत्या हि प्रदेशान्तराक्रमणं भवति इति त्वरितगतिरेव 'चपला' शब्देन विशेष्यते इति भावो गम्यते ।
× क्रोधादिव श्रमा-भा० २ । क्रोधाविष्टस्येव श्र-मु० पु० । = पु० ४१ टिप्पण ८ ।

कल्याणं मगलं देवयं चेइयं पज्जुवांसामो ।

[२०] *देवाइ समणे भगवं महावीरे ते देवे एवं वदासी-पोराणमेयं देवा ! +जीयमेयं देवा ! किच्चमेयं देवा !

१ *देवादियोगात् देवादिः श्रमणो भगवान् महावीरः २ तान् देवान् ३ एवमवादीत्-४पुराणेषु भवं पौराणमेतत् कर्म भो देवाः ! चिरन्तनैरपि देवैः कृतमिदं चिरन्तनान् तीर्थङ्करान् प्रतीति तात्पर्यार्थः । ४देयमेतद् वन्दनादिकं तीर्थकृद्भ्यो भो देवाः !

* देवा य समणे भा० २ । + नायं पाठः पा० ३ । परंतु केनचिद् वाचकेन तत्प्रतिकर्णिकाया लिखितः ।

*अत्र विवरणकारः ‘देवाइ’ इत्येवंरूपं मूलपाठं दृष्ट्वा ‘देवादियोगात् देवादिः’ इति तद्व्याख्यानं करोति । अनेन विवरणेन ‘देवादिः’ इति पद ‘श्रमणो भगवान्’ इत्यस्य विशेषणभूत जायते परंतु ‘देवादियोगात् देवादिः’ इति व्याख्याय विवरणकारः भगवतो महावीरस्य कमभिनवं विशेषं ज्ञापयति इति न सम्यग् अवगम्यते । ‘देवेषु आदिख्यः योगो यस्य अर्थात् सर्वेषु देवेषु आदिभूतो भगवान्’ इत्यर्थोऽभिप्रेतस्तदा संगतिर्भवेत् । परंतु नायमर्थः प्रासादिकः । मदाभिप्रायेण तु ‘देवा इ’ इति पदद्वयम् । तस्यार्थस्तु ‘देवा’-‘हे देवाः’ ‘इ’-‘इति’ सर्वोध्य भगवान् तान् देवान् एवमुवाच । ‘इ’ शब्दः ‘इति-इइ-इअ-इ’ एतत्क्रमेण ‘इति’ शब्दस्य रूपान्तरम् । एवंप्रकारा वाक्यरचना अन्यत्रापि समायता । यथा “गोयमा इ समणे भगवं महावीरे भगव गोयमं एव वयासी” [व्याख्याप्रज्ञप्तिटीकाकृता श्रीमता अभयदेवसूरिणाऽपि मदभिप्राय एव समर्थितः । श्रमणो भगवान् महावीरः भगवन्तं गौतमम् एवम् अवादीत्” । व्याख्याप्रज्ञप्तिटीकाकृता श्रीमता अभयदेवसूरिणाऽपि मदभिप्राय एव समर्थितः । तथाहि-“‘गोयमा इ’ ति गौतम ! इति एवम्, आमन्त्र्य इति शेषः” । अतः ‘देवा इ’ इति पदद्वयमेव सुसंगतम् । ४ मूलपाठे ‘पोराणमेयं देवा ! इति पाठानन्तरम् ‘जीयमेय देवा !’ इति पाठः सर्वेषु अपि मूलप्रतिपुस्तकेषु लभ्यते परंतु टीकाप्रतिपुस्तकेषु क्वापि तत्पाठविवरणं न लब्धम् । टीकाप्रतिपुस्तकेषु सर्वेऽपि ‘पोराण’-इत्यादिपाठविवरणानन्तरम् ‘देयमेतद् वन्दनादिकम्’ इत्येव पाठो लब्धः इति ।

‘करणिज्जमेयं देवा ! आचिन्नामेयं देवा ! अबभणुणायमेयं देवा ! जं णं भवेणवह-वाणअंतर-जोइसिय-वेसा-
णिया देया अरहंते भगवंते वंदति’ नअंसंति वंदित्ता नअंसित्ता तओ साइं साइं पाअणोयाइं =साधितिं तं
पोराणंमेयं देवा ! जाव अबभणुणायमेयं देवा ! ।

३ यतोऽभ्यनु-ज्ञातमेतत् सर्वैरपि तीर्थकृद्भिर्भो देवाः ! ततः कृतव्यमेतद् शुष्मादृशां भो देवाः ! एतदेव व्याचष्टे-१ करणीयमेतद् भो
देवाः ! २ आचीर्णं ० सेतत् कल्पभूतमेतद् भो देवाः ! किं तत् ? इत्याह-४ ‘जं णं’इत्यादि, यत् ‘णं’इति पूर्ववत् ५ भवनपति-व्यन्तर-
ज्योतिष्क-वैमानिका देवाः ६ अर्हतो भगवतो ७ वन्दन्ते नमस्यन्ति, वन्दित्वा नमस्यित्वा च पश्चात् ८ स्वानि स्वानि आत्मीयानि
आत्मीयानि नामगोत्राणि ९ कथयन्ति, ततो शुष्माकमपि भो देवाः ! १० पौराणमेतत् यावत्-आचीर्णमेतदिति ।

= साविति पा० १-२ । * अत्रापि मूलपाठ-विवरणकारलब्धमूलपाठयोर्भेदः । स च यथा-मूले ‘किञ्चमेयं देवा ! करणिज्जमेयं देवा ! आचि-
न्नमेयं देवा ! अबभणुणायमेयं देवा !’ इति पाठक्रमः । विवरणे तु ‘किञ्चमेयं’ इति पाठो नः व्याख्यातः किन्तु ‘करणिज्जमेयं’ इति पाठव्याख्या-
नात् पूर्वमेव ‘अबभणुणायमेयं’ इति पाठविवरणम्, तदनन्तरं ‘करणिज्जमेयं’ इत्यस्य विवरणम् । तदनन्तरं च ‘आचिन्नमेयं’ इत्यस्य विवरणम् । १०
तात्पर्यं तु न भिद्यते । केवलं शब्दानुपूर्वी विभिन्ना । विवरणकारलब्धमूलपाठानुसारी पाठ एवं कल्पनीयः-पौराणमेयं देवा ! देयमेयं देवा !
अबभणुणायमेयं देवा ! करणिज्जमेयं देवा ! आचिण्णमेयं देवा ! । ० -मेतत् भो देवाः-पा० ५-४ । भा० १ ।

[२१] ० तए णं ते आभिओगिया देवा समणेणं भगवथा महावीरेणं एवं वुत्ता समाणा हट्ट जाव हियया समणं भगवं महावीरं वन्दन्ति णमंसंति वन्दिता णमंसिता उत्तरपुरत्थिभं दिसीभाणं अवक्कमंति अवक्कमित्ता वेउव्वियससुग्घाएणं समोहणन्ति समोहणित्ता संखेब्बाइं जोघणाइं दण्डं निस्सिरंति । तं जहा-रयणाणं जाव [कण्डिका १९ पं० ५] रिट्ठाणं अहाबायरे पोगंले परिसाडंति अहाबायरे परिसाडित्ता दोच्चं पि वेउव्वियससुग्घाएणं समोहणन्ति समोहणित्ता संवट्टयवाए विउव्वन्ति । से^३ जहानामए भइयदारए^४ सिंया तंरुणे

[२१] ? 'तए णं' इत्यादि सुगमम् २ स वक्ष्यमाणगुणो ३ यथानामकोऽनिर्दिष्टनामकः कश्चिद् ४ भृतिकदारकः—भृति करोति भृतिकः—कर्मकरः तस्य दारको भृतिकदारकः ५ स्यात्, किंविशिष्टः ? इत्याह—६ तरुणः प्रवर्धमानवयाः आह—दारकः प्रवर्धमानवया एव भवति ततः किमनेन विशेषणेन ? न, आसन्नमृत्युः प्रवर्धमानवयस्त्वाभावात्, न ह्यासन्नमृत्युः प्रवर्धमानवया भवति, न च तस्य

० ततः ते आभियोगिका देवाः श्रमणेन भगवता महावीरेण एवम् उक्ताः सन्तः हृष्टयावत् हृदयाः । [पृ० ४३ टिप्पण १०] श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दन्ते नमस्यन्ति वन्दित्वा नमस्यित्वा उत्तरपौरस्त्यं दिग्भाणं अपक्रामन्ति अपक्राम्य वैकुर्विकसमुद्घातेन समवहन्यन्ते समवहत्य संखेयानि योजनानि दण्ड निरुजन्ति । तद् यथा—रत्नानां यावत् रिष्टानाम् [कण्डिका १९ पं० ५] यथाबादरान् पुद्गलान् परिशतयन्ति यथाबादरान् परिशाल्य द्वितीयमपि वैकुर्विकसमुद्घातेन समवहन्यन्ते, समवहत्य संवर्तकज्ञातान् विरुजन्ति ।

४ सर्वेषु मूलपाठ-आदर्शेषु कम्मरदारए । परन्तु विवरणकारेण 'भइअदारए' पाठो लब्धः स एव च व्याख्यातः नाम्न अर्थभेदः ।

० मानवया एव-पा० ४ भा० २ । मानतया एव-भा० १ ।

आभियो-
गिका देवा-
श्रीमहावीर-
स्य सर्वतः
समन्तात्
स्थूल प्रमा-
जयन्ति

॥६१॥

बलं जुग्वं जुवाणे - अप्पायंके थिरैगग^xहत्थे दहपाणिपायपिटुन्तरो⁺रूपरिणए धणनिचियवट्टवलियखंधे
चम्मेट्टगदुघणलुट्टियसमाहयगत्ते उरस्सवलसमन्नागए

विशिष्टसामर्थ्यसम्भवः आसन्नमृत्युत्वादेव, विशिष्टसामर्थ्यप्रतिपादनार्थश्चैव आरम्भस्ततोऽर्थवद् विशेषणम् । अन्ये तु व्याचक्षते-
“इह यद् द्रव्यं विशिष्टवर्णादिगुणोपेतमभिनवं च तत् तरुणमिति लोके प्रसिद्धम् यथा-‘तरुणमिदमश्वत्थपत्रम्’ इति । ततः स श्रुतिक-
दारकस्तरुण इति । किमुक्तं भवति ?-अभिनवो विशिष्टवर्णादिगुणोपेतश्च” इति । बलं-सामर्थ्यं तद् यस्यास्तीति बलवान् । तथा रयुगं-
सुषमदुष्यमादिकालः स स्वेन रूपेण यस्यास्ति न दोषदुष्टः स युगवान्, किमुक्तं भवति ?-कालोपद्रवोऽपि सामर्थ्यविघ्नहेतुः स चास्य
नास्तीति प्रतिपत्त्यर्थमेतद् विशेषणम् । ३ युवा-यौवनस्थः युवावस्थायां हि बलातिशय इत्येतदुपादानम् । ४ अल्पशब्दोऽभावाची,
अल्पः-सर्वथा अविद्यमान आतङ्को-ज्वरादिर्यस्य सोऽल्पातङ्कः । ५ स्थिरोऽग्रहस्तो यस्य स स्थिराग्रहस्तः । ६ दृढानि-अतिनिविडचया-
पन्नानि पाणिपादपृष्ठान्तरोरूणि परिणतानि यस्य स दृढपाणिपादपृष्ठान्तरोरुपरिणतः- । तथा ७ धनम्-अतिशयेन निचितौ-निविड-
तरचयमापन्नौ बलिताविव बलितौ वृत्तौ स्कन्धौ यस्य स धननिचितबलितवृत्तस्कन्धः । ८ चर्मेट्टकेन दुधणेन मुष्टिकया च-मुष्टया
समाहृत्य ये निचितीकृतगात्रास्ते चर्मेट्टकदुधणमुष्टिकसमाहतनिचितगात्राः तेषामिव गात्रं यस्य स चर्मेट्टकदुधणमुष्टिकसमा-
हृतनिचितगात्रः । ९ उरसि भवं उरस्यं तच्च तद् बलं च उरस्यबलं तत् समन्वागतः-समनुप्राप्तः उरस्यबलसमन्वागतः आन्तरोत्साह-

- अप्पायंके थिरसंघयणे थिर-वि० वा० । X -हत्थे पडिपुण्णपाणि-वि० वा० । + -रुसंधायपरिणए-वि० वा० ।

- “सुखादिदर्शनात् पाक्षिकः क्तान्तस्य परनिपातः” राय० विव० । पृ० ४८ * टिप्पण

तलर्जमलजुयल*बाहू लङ्घणपवणजवणपमद्दणसमत्थे छेए देवले पेट्टे कुसले मेधावी णिणसिप्पोवगए एगं मंहं सलागाहत्थगं वा दण्डसंपुच्छणिं वा वेणुसंलागिगं वा गहार्यं रायङ्गणं वा रायतेपुरं वा देवकुलं वा संभं वा पवं

वीर्ययुक्त इति भावः । १ तलौ-तालवृक्षौ तयोर्धमलयुगलं-समश्रेणीकं युगलं तलयमलयुगलं तद्वदतिसरलौ पीवरौ च बाहू यस्य स तलयमलयुगलबाहुः । २ लङ्घने-अतिक्रमणे, प्लवने-मनाक् पृथुतरविक्रमवति गमने, जवने-अतिशीघ्रगतौ प्रमर्दने-कठिनस्यापि वस्तु-नश्वर्णकरणे समर्थः लङ्घन-प्लवन-जवन-प्रमर्दनसमर्थः । क्वचित् 'लङ्घणपवणजवणवायामणसमत्थे' इति पाठः, तत्र व्यायामने-व्यायामकरणे इति व्याख्येयम् । ३ छेको-द्वासप्ततिकलापण्डितः । ४ दक्षः-कार्याणामविलम्बितकारी । ५ प्रष्टो-वाग्मी । ६ कुशलः सम्यक्क्रियापरिज्ञानवान् । ७ मेधावी परस्परव्याहृतपूर्वापरानुसन्धानदक्षः, अत एव ८ निपुणं यथा भवति एवं शिल्पं-क्रियासु कौशलं उपगतः-प्राप्तो निपुणशिल्पोपगतः । ९ एकं १० महान्तं ११ शलाकाहस्तकं-सरित्पणीदिशलाकासमुद्भायं सरित्पणीदिशलाकामयीं सम्मार्जनीमित्यर्थः । 'वा'शब्दो विकल्पार्थः । १२ दण्डयुक्ता-सम्पुंसनी-सम्मार्जनी दण्डसम्पुंसनी तां वा । १३ वेणुः-वंशस्तस्य शलाका वेणुशलाकास्ताभिर्निर्वृत्ता वेणुशलाकिकी-वेणुशलाकामयी सम्मार्जनी तां वा १४ गृहीत्वा १५ राजाङ्गणं वा १६ राजान्तःपुरं वा १७ देव-कुलं वा १८ सभां वा सन्तो भान्त्यस्यामिति सभा-ग्रामप्रधानानां नगरप्रधानानां वा यथासुखमवस्थानहेतुर्मण्डपिका-तां वा १९ प्रपां वा

* -लभालिहनिमन्ना-वि० वा० । * -स्तकं परित्पणीदि-पा० ५ । * -स्तकंः सूरित्पणीदि-भा० २ । -स्तकसूरित्पणीदि-भा० १ । ४ अत्र 'सरित्पणे' शब्दः कामर्थं गमयति इति नावगम्यते । 'सरित्पणे' स्थाने 'श्रीपणी' संभवेत् ? । >द्भायं शरित्पणीदि-पा० ५ । = सम्पुच्छनी मु० पु० ।

वा आरामं वा उल्लाणं वा अतुरियं अचवलं असंभन्तं निरंतरं सुनिउणं सव्वतो ससन्ता संपसंउजेज्जा, एवमेव तेऽवि सूरियाभस्स देवस्स आभिओगिया देवा संवट्ठयाए विउव्वंति, विउव्वित्ता सभणस्स भगवथो सहावीरस्स सव्वतो समन्ता जोयणपरिमण्डलं जं किंचि तणं वा पत्तं वा तहेव सव्वं आहुणिय आहुणिय एगंते एडंति एडित्ता खिप्पासेव उव्वसमन्ति । [कण्डिका १८ पं० ५]

पानीयशालां वा १ आगत्यागाल्य भोगपुरुषा वरतरुणीभिः सह यत्र रमन्ते-क्रीडन्ति स आरामो नगरान्नातिदूरवर्त्ती क्रीडाश्रयः तरुखण्डः तम् २ ऊर्ध्वं त्रिलम्बितानि प्रयोजनाभावात् यानानि यत्र तद् उद्यानं-नगरात् प्रत्यासन्नवर्त्ती यानवाहनक्रीडागृहाद्याश्रयस्तरुखण्डः तद् वा । ३ अत्वारितम् ४ अचपलम् ५ असम्भ्रान्तम् त्वरायां चापल्ये सम्भ्रमे वा सम्यक्चक्रवराद्यपगमासम्भवात् । ६ निरन्तरं न त्वपान्तरालमोचनेन, ७ सुनिपुणं श्लक्ष्णस्याप्यचोक्षस्यापसारणेन ८ सर्वतः-सर्वासु दिक्षु ९ समन्ततः-सामस्त्येन १० सम्प्रमार्जयेत् । ११ 'एवमेव' इत्यादि सुगमं यावत्-खिप्पामेव पञ्चुवसमंति' इत्यादि । १२ एकान्ते तृणकाष्ठाद्यपनीय १३ क्षिप्रमेव शीघ्रमेव १४ ७ प्रत्युपशाम्यन्ति प्रत्येकं ते आभियोगिका देवाः उपशाम्यन्ति-संवर्त्तकवायुविकुर्वणान्निवर्त्तन्ते संवर्त्तकवात-श्रुपसंहरन्तीति भावः ।

७ मूले तु उव्वसमन्ति, टीकायाप् 'प्रति'अधिकः ।

[२२] दोषं पि वेडेव्वियसमुद्घाएणं समोहणन्ति, समोहणित्ता अब्भवइलए विउव्वन्ति । "से जहाणामए भइगदारणे सिया तरुणे [कण्डिका २१ पं० ५] जाव-सिप्पोवणए एणं महं दगवारगं वा दगकुम्भगं वा दगथालगं वा दगकलसगं वा गहाय आरामं वा जाव [पु० ६३ पं० २] पवं वा अतुरियं जाव सब्वतो समंता आवरिसेज्जा, एवामेव तेज्जि खूरियाभस्स देवस्स आभियोगिया देवा अब्भवइलए विउव्वन्ति विउव्वित्ता खिप्पामेव पतणत्त-पायन्ति पतणत्तणाइत्ता खिप्पामेव विज्जुय्यंति विज्जुयाइत्ता समणस्स भगवओ महावीरस्स सब्वओ समन्ता [कं० १८ पं० ५] जोयणपरिअण्डलं णच्चोदगं णातिमहिंयं तं पविरलपप्फुसियं रयरएणुविणासणं दिव्वं सुरभिगन्धो-

[२२] १ संवत्तकनातविकुर्वणार्थं हि यद् वेलाइयमपि वैक्रियसमुद्घातेन समवहननं तत् किलैकम् इदं तु अब्रवाद्दलकविकुर्वणार्थं द्वितीयमत उक्तम्-द्वितीयमपि वारं २ वैक्रियसमुद्घातेन समवहन्यन्ते समवहत्य च ३ अब्रवादलकानि विकुर्वन्ति वाः पानीयं तस्य दलानि वार्दलान्येव वार्दलकानि मेघा इत्यर्थः अपो बिभ्रतीति ४ अब्रवाणि-मेघाः-आकाशमित्यर्थः, अब्रवे वार्दलकानि अब्रवादल-लकानि तानि ४ विकुर्वन्ति-आकाशे मेघान् विकुर्वन्तीत्यर्थः । ५ "से जहानामए भइगदारणे सिया" इत्यादि पूर्ववत् यावत् [कंडिका २१ पं० ५] 'निउणसिप्पोवणए एणं महं' इत्यादि-स यथानामको भुतिकदारकः दएकं महान्तम् दकवारकं वा मृत्तिकामयभाजनविशेषम् ७ दकव-टम् ८ दकस्थालकं वा-कंसादिमयमुदकमृतं भाजनं ९ दककलशं वा-उदकमृतं भृङ्गारम् १० आवपेइ आ-समन्तात् सिञ्चेत् । ११ 'पतणत्तणांयति' अनुकरणवचनमेतत्-अर्कषेण स्तानितं कुर्वन्तीत्यर्थः, १२ अर्कषेण विद्युतं विदधति ।

४ "अब्रवाणि सन्ति अस्मिन् इति "अत्रादिस्यः" [७-२-४६ हैमश०] इति मत्वर्थीयः 'अ' प्रत्ययः"-राय० विव०।

सि

दगं वासं वासंति यासेत्ता णिह्यरयं णट्टरयं भट्टरयं उवसंतरयं पसंतरयं करेति, करित्ता खिप्पामेव उवसामन्ति ।

[२३] तवं पि वेउब्बियसमुग्घाएणं समोहणन्ति पुष्पवड्ढलए विउब्बन्ति । से जहाणामए मालागारदारए सिया तरुणे जाव [कण्डिका २१ पं० ५]-सिप्पोवगए एगं महं × पुष्पड्डल्लियं वा पुष्पपडलंगं वा = पुष्पचञ्जरियं वा गहाय रायङ्गणं वा जाव [कण्डिका २१ पं० ९] सव्वतो संमंता केयगगहगहियकरयलपडभट्टविप्पमुक्केणं दस-द्वयमेणं कुलुमेणं मुक्कपुष्पपुंजोवयारकलितं करेज्जा, एवामेव ते सूरियाभस्स देवस्स आभिओगिया देवा पुष्पच-एलए विउब्बन्ति खिप्पामेव पतणतणायन्ति जाव जोयणपरिमण्डलं जलयथलयभासुरप्पभूयस्स [कण्डिका

[२३] १ पुष्पवृष्टियोग्यानि वार्दलकानि पुष्पवार्दलकानि-पुष्पवर्षुकान् मेघान् वि कुर्वन्तीति भावः । २ एकां महतीं ३ छाद्यते-उपरि स्थग्यते इति छाद्या छाद्यैव छाधिका पुष्पैर्धृता छाधिका पुष्पछाधिका तां वा । ४ पटलकानि-प्रतीतानि । ५ इह मैथुनसंरम्भे यद् युवतेः केशेषु ग्रहणं स कचग्रहस्तेन गृहीतं कचग्रहगृहीतम् तथा कर्त-लाद् विप्रमुक्तं सत् प्रअटं करतलप्र*अष्टवि-० प्रमुक्तम् तेन ।

× पा० ३ प्रती नेप शब्दः । पुष्पउड्डियं पुष्पगल्पियं इत्यधिकः पाठः पा० २ । पुष्पगल्पियं-पुथप्रस्थिकाम् पुष्पपात्रिकाम् इत्यर्थः सभाव्यते । = पा० १ प्रती नेप पाठः । ÷ लाद् विमु-पा० ५-४ भा० १ । * -अष्टविमु-पा० ५-४ भा० १ । ० “प्राकृतत्वाद् = पदव्यत्ययः ततो विशेषणसमासः”-राय० विव० ।

==‘अष्ट’-‘विप्रमुक्त’पदयोर्व्यत्ययः ।

१८ पं० १०] विंदट्टाहस्स दसद्धवन्नकुसुमस्स जाणुस्सेहपमाणमेत्ति + ओहि वासन्ति वासित्ता कालागुरुपवरकुन्दु-
ककुरुकधूवमघमघन्तगन्धुद्धयाभिरामं [कण्डिका १८ पं० ११] सुगंधवरगन्धियं गन्धवद्विभूतं दिव्वं सुरवरा-
भिगमणजोगं करेति य कारवेत्ति य करेत्ता य कारवेत्ता य खिप्पामेव उवसामन्ति ।

[२४] जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छन्ति तेणेव उवागच्छित्ता समणं भगवं महावीरं तिक्खुत्तो
जाव वन्दिता नमसित्ता समणस्स भगवओ महावीरस्स अन्तियातो अम्बसालवणानो चेइयातो पडिनिक्ख-
मन्ति पडिनिक्खमित्ता ताए उक्किट्ठाए [कण्डिका १९ पं० ९] जाव वीइवयमाणा वीइवयमाणा जेणेव सोहम्मे
कप्पे जेणेव सूरियाभे विमाणे जेणेव सभा सुहम्मा जेणेव सूरियाभे देवे तेणेव उवागच्छन्ति सूरियाभं देवं कर-
यलपरिगग्हियं सिरसावत्तं मत्थए अञ्जलिं कट्ठु जएणं विजएणं वद्धावेत्ता तमाणात्तियं पच्चप्पणन्ति ।

[२४] शेषं सुगमं यावत् १ 'जएणं विजएणं वद्धावेत्ति'—जयेन विजयेन वर्धापयन्ति—जय त्वं देव ! विजयस्व त्वं देव ! इत्येवं
वर्धापयन्ति—इत्यर्थः । तत्र जयः—परैरनभिभूयमानता प्रतापवृद्धिश्च विजयस्तु—परेषामसहमानानामभिभवोत्पादः, २ वद्धापयित्वा
च ३ तां पूर्वोक्तामाज्ञप्तिं ४ प्रत्यर्पयन्ति—आदिष्टकार्यसम्पादनेन निवेदयन्तीत्यर्थः ।

+ विवरणकारेण 'ओहि' शब्दस्य विवरणं 'ओघेन' इत्येवं कृतम् [पृ० ५४ पं० १२] तथापि 'ओहि' इत्यस्य विवरणम् 'अवधिम्' इति
समुचितं भाति ।

[२५] तए णं 'से सूरियासे देवे तेहिं आभियोगियाणं देवाणं अंति ए एयमहं सोचां निसम्म हटुहं-जाव [कं० १३ पं० २]-हियए पार्थिताणियाहिं देवं सद्धवेति सद्धवेत्ता एवं वदासी-

'खिप्पासेव भो ! देवानुत्पिया ! सूरियासे विमाणे सभाए सुहम्माए' 'मेघोघरसियगंभीरमहुरसद्धं जोयणपरिमण्डलं' 'सूसरं पंडं तिक्खुत्तो उल्लालेमाणे उल्लालेमाणे महया सद्धेणं उग्घोसेमाणे उग्घोसेमाणे एवं खयाहि-' 'अणवेति णं भो ! सूरियासे देवे गच्छति णं भो ! सूरियासे देवे जंबूद्वीपे दीवे भारहे वासे आमलक-

[२५] १ ततो 'णं' इति पूर्ववत् २ स सूर्याभो देवः ३ तेषाम् आ-समन्तादाभिमुख्येन युज्यन्ते-प्रेष्यकर्मसु व्यापार्यन्ते इत्याभियोग्याः-आभियोगिका इत्यर्थः तेषामाभियोग्याणां देवानाम् अन्तिके-समीपे ४ एनम्-अनन्तरोक्तमर्थं ५ श्रुत्वा श्रवणविषयं कृत्वा श्रवणानन्तरं च निशम्य-परिग्राह्य ६ पदात्यनीकाधिपतिं देवं ७ शब्दयति, शब्दयित्वा ८ एवमवादीत्-२ क्षिप्रमेव १० भो ! देवानांप्रिय ! ११ सभायां सुवर्मायां-सुवर्माभिधानायाम् १२ मेवानसोघः-संघातो मेघौघस्तस्य रसितं-गर्जितं तद्वद् गम्भीरो मधुरश्च शब्दो यस्याः सा मेघौघरसितगम्भीरमधुरशब्दा ताम् १३ योजनं योजनप्रमाणं परिमण्डलं पारिमाण्डल्यं यस्याः सा योजनपरिमण्डला ताम् १४ सुस्वरां-सुस्वराभिधानां घण्टाम् १५ उल्लालयन् उल्लालयन् ताडयन् ताडयन् चित्तरथः, १६ महता महता शब्देन १७ उद्घोषयन्-उद्घोषणां कुर्वन् १८ एवं च-१९ आज्ञायति २० भो ! २१ सूर्याभो देवः यथा २२ गच्छति २३ भो ! २४ सूर्याभो देवो २५ जम्बूद्वीपं २६ भारतं वर्षं २७ आ-

= सुस्सर पा० १ । X अयं पाठः भा० १ प्रतावेव लभ्यते तथापि अनेनैव च पाठेन मूलार्थमंगतिः । मुद्रितः 'धयासी' इति पाठस्तु भूतकालसूचकः स चात्र न सर्गति गच्छति । अत्र तु आज्ञार्थमुच्यते पाठस्योचितत्वम् । + "गुणप्रधानोऽय निर्देशः" राय० वि० । परिमण्डलम्-सर्वतः समन्तात् मण्डलाकारता-वृत्ताकारता । ४ वदति मु० पु० ।

सूर्याभस्य
स्वपदात्य-
नीकाधि-
पतिं प्रति
आदेशः

एषाण् णयरीए अवसालवणे चेतिते समणं भगवं महावीरं अभिचंदए, तुब्भेऽचि णं भो ! देवाणुप्पिया !
*सन्विद्धीए

मलकल्पां नगरीम् १ आग्रशालवनं चैत्यं २ श्रमणं भगवन्तं महावीरं ३ वन्दितुम् तत् तस्मात् ४ यूयमपि देवानां प्रियाः ! ५ सर्वद्वर्था-परिवारादिक्रया सर्वदुत्या यथाशक्ति विस्फारितेन समस्तेन शरीरतेजसा सर्वबलेन-समस्तेन हस्त्यादिसैन्येन सर्वसमुदायेन-स्वस्वाभियोग्यादिममस्तपरिवारेण, सर्वादरेण-समस्तयावच्छक्तिं ० मूलेन सर्वविभूत्या-समस्तस्वाभ्यन्तरैकक्रियकरणादिबाह्यरत्नादिसम्पदा सर्वविभूषया यावच्छक्तिस्फारोदारशृङ्गारकरणेन 'सर्वसंभमेण' ति सर्वोत्कृष्टेन संभ्रमेण-सर्वोत्कृष्टसम्भ्रमो नाम इह स्वनायकविषयबहुमानख्यापन-परा स्वनायकोपदिष्टकार्यसम्पादनाय यावच्छक्तित्वरितत्वरिता प्रवृत्तिः 'सर्वपुष्पवत्तथंगंधमल्लालंकारेण' अत्र गन्धा वासाः मालयानि-पुष्पदामानि अलङ्काराः-आभरणविशेषाः, = 'सर्वदिव्यतुडियसहसंनिनाएणं' इति सर्वाणि च तानि दिव्यतुडितानि च दिव्यतूर्याणि

- 'अभिचंदए' इत्यस्य विवरणम् 'वन्दितुम्' इति कृत विवरणकारेण, अतः अभिवन्दए-अभिवन्दकः अत्र तुमर्थे 'णकच्' प्रत्ययो बोध्यः "क्रियायां क्रियार्थाया तुम् णकच् भविष्यन्ती" [५-३-१३ हैमश०] इति सूत्रं 'णकच्' प्रत्ययविधायकम् । *विवरणकारेण 'सन्विद्धीए' पदं व्याख्याय 'सर्वद्वर्था' 'सर्वबलेन' 'सर्वसमुदायेन' 'सर्वादरेण' 'सर्वविभूत्या' 'सर्वविभूषया' 'सर्वसंभमेण' 'सर्वपुष्पवत्तथंगंधमल्लालंकारेण' 'सर्वदिव्यतुडियसहसंनिनाएण' 'महताए इदीए' 'महताए जुईए' 'महता वरतुडितयमकसमकपटुपुरुषप्रवादितरवेण सह-पणव-पडह-भेरि-शल्लरि-खरमुहि-हुडुक्क-सुरज-मुङ्ग-हुडुभिनिग्घोसनाइतरवेण' एतान्यपि पदानि कानिचित् सप्रतीक व्याख्यातानि अतो ज्ञायते यत् विवरणकारासमूलपोठे एतानि सर्वाण्यपि पदानि मूले एव अभूवन् । ० -वित्तुलेनेन-भा० २ । = "ततः समाहारो द्वन्द्व ततः सर्वशब्देन सह विशेषणसमासः" राय० त्रिव० ।

जाव-नाइतरवेण णियग्गपरिवालसद्धिं संपरिवुडा सान्तिं सान्तिं जाणविमाणाइं दुरूढा समाणा अकालपरिहीणं
चेव सूरियाभस्स देवस्स अन्तिऐ पाउब्भवह' ।

सर्वदिव्यतुडितानि तेषां शब्दाः सर्वदिव्यतुडितशब्दाः तेषामेकत्र मीलनेन यः सङ्गतेन नितरां नादो-महान् घोषः =सर्वतुडितदिव्य-
शब्दसन्निदास्तेन । इह अल्पेष्वपि 'सर्व'शब्दो दृष्टः यथा-'अनेन सर्वं पीतं घृतम्' इति तत आह-'महताए इड्डीए' इत्यादि महत्या
यावच्छक्तितुलितया क्रद्ध्या परिवारादिकया, एवं 'महताए जुईए' इत्याद्यपि भावनीयं, तथा महता-स्फूर्तिमता वराणां-प्रधानानां
तुडितानाम्-आतोद्यानां यमकसमकम्-एककालं पटुभिः पुरुषैः प्रवादितानां यो स्वस्तेन, एतदेव विशेषेणाचष्टे-१ 'संख-पणव-पडह-
मेरि-झल्लरि-खरमुहि-हुडुक्क-० मुरज-मुइंग-दुंदुभि-निग्घोसनाइतरवेण' शङ्खः-प्रतीतः पणवो भाण्डानाम् पटहः प्रतीतः मेरी-ढक्का,
झल्लरी-चर्मावनद्धा विस्तीर्णा वलयाकारा, खरमुही-काहला, हुडुक्का-प्रतीता, महाप्रमाणो मईलो मुरजः, स एव लघुर्मृदङ्गः दुन्दु-
भिः-भेर्याकारा सङ्कटशुखी^४ तासां निर्घोषो-महान् ध्वानो नादितं च-घण्टायामिव वादनोत्तरकालभावी सततध्वनिः तल्लक्ष्णो यो
स्वस्तेन २ निजकः-आत्मीयः आत्मीयो यः परिवारस्तेन सार्द्धम्, ३ तत्र सहभावः परिवाररीतिमन्तरेणापि सम्भवति तत आह-
'संपरिवुडा' सम्यक्-परिवाररीत्या परिश्रुताः सम्परिश्रुताः ४ परिहानिः-परिहीनं कालस्य परिहीनं कालविलम्ब इति भावः न विद्यते
कालपरिहीनं यत्र प्रादुर्भवने तत् *अकालपरिहीनम्-५ अन्तिके-समीपे ६ प्रादुर्भवत समागच्छतेति भावः ।

०-मुरवुमु-पा० ५ । -मुरवमु-भा० २ । -मुरवुमु-भा० १ । ४ "एतेषां द्वन्द्वः"-राय० त्रिव० । * "क्रियाविशेषणमेतत्" । राय० त्रिव० ।

[२६] तए णं से पायत्ताणियाहिबती देवे स्वरियाभेणं देवेणं एवं वुत्ते समणे हट्ठुड जाव [कं० १३ पं० २]—हियए एवं देवो ! तहत्ति आणाए विणएणं वयणं पडिसुणेति [कं० १९ पं० २] पडिसुणिता जेणेव स्वरियाभे विमाणे जेणेव सभा सुहम्मा जेणेव मेघोघरसियगम्भीरमहुरसद्दा जोयणपरिमण्डला सुस्सरा घंटा तेणेव उवागच्छति उवागच्छिता तं मेघोघरसितगम्भीरमहुरसद्दं जोयणपरिमंडलं सुसरं घटं तिकखुत्तो उल्लालेति । तए णं तीसे मेघोघरसितगंभीरमहुरसद्दाए जोयणपरिमंडलाए सुसरंए घंटाए तिकखुत्तो उल्लालियाए समाणीए^{११} से^{१२} स्वरियाभे विमाणे पासायविमाणणिकखुडाविडियसद्दंघंटापडिसुयासयसहस्ससंकुले जाए याऽवि^{१३} होत्था ।

[२६] १ त्रिकृत्यः—त्रीन् वारान् २ उल्लालयति—ताडयति ३ ततः—४‘णं’ इति वाक्यालङ्कारे ४ तस्यां ५ मेघोघरसितगम्भीरमधुरशब्दायाम् ६ योजनपरिमण्डलायाम् ७ सुखराभिधानायाम् ८ घण्टायाम् ९ त्रिकृत्यः १० ताडितायाम् ११ सत्याम् १२ यत् सूर्याभं विमानं १३ तत्प्रासादनिष्कुटेषु च ये आपतिताः शब्दाः—शब्दवर्गणापुद्गलास्तेभ्यः समुच्छलितानि यानि घण्टाप्रतिश्रुतां शतसहस्राणि—घण्टाग्रतिशब्दलक्षणि तैः—संकुलम् १५ अपि १४ जातम् १६ अभूत्—किमुक्तं भवति ?—घण्टायां महता प्रयत्नेन ताडितायां ये विनिर्गताः शब्दपुद्गलास्तत्प्रतिघातवशतः सर्वासु दिक्षु विदिक्षु च^{१७} दिव्यानुभावतः समुच्छलितैः प्रतिशब्दैः सकलमपि विमानमेकयोजनलक्षमानमपि बाधिरितमुपजायत इति । एतेन ‘द्वादशभ्यो योजनेभ्यः समागतः शब्दः श्रोत्रग्राह्यो भवति न परतः ततः कथमेकत्र ताडितायां घण्टायां सर्वत्र तच्छब्दश्रुतिरुपजायते ?’ इति यच्चोद्यते तदपाकृतमवसेयम्, सर्वत्र दिव्यानुभावतः तथारू-

४ विवरणकारेण एतत् सूचनं नारवारं कृतम्, तच्च अस्माभिः सर्वत्र न न्यस्तम् । * च शब्दानु-पा० ५ ।

तए णं तेसिं सूरियाभविमाणवासिणं बहूणं वेमाणियाणं देवाण य देवीण य एगंतरइपसत्तनिच्चप्पसत्तविसय-
सुहसुच्छियाणं सुसर^३घंटारवविउलबोलुतुरियचचलपडिबोहणे कए समाणे धोसणकोउहलदिन्नकन्नएगगचित्त-
उवउत्तमाणसाणं "से पायत्ताणीयाहिबई देवे तंसिं घंटारवंसि णिसंतपसंतंसि

पप्रतिरूपप्रतिशब्दोच्छलने यथोक्तदोषासंभवात् ।

१ ततः २ तेषां सूर्याभविमाननासिनां बहूनां वैमानिकदेवानां देवीनां च एकान्तेन सर्वात्मना रतौ-रमणे प्रसक्ता एका-
न्तरतिप्रसक्ता अत एव नित्यं-सर्वकालं प्रमत्ता नित्यप्रमत्ताः, कस्मादिति चेत्? अत आह-विषयमुखेषु मूर्च्छिता-अध्युपपन्ना
विषयसुखमूर्च्छिताः ततो नित्यप्रमत्ताः, ० तेषाम् ३ सुखराभिधानाया घण्टाया स्वस्य यः सर्वासु दिक्षु विदिक्षु च प्रतिशब्दो-
च्छलनेन विपुलः-सकलविमानव्यापितया विस्तीर्णो बोलः-कोलाहलस्तेन त्वरितं-शीघ्रं चपलं-आकुलं प्रतिबोधने कृते सति ४
'कीदृग्' नाम घोषणं भाविष्यति' इत्येवं घोषणे कुतूहलेन दत्तौ कर्णौ यैस्ते घोषणकुतूहलदत्तकर्णाः तथा एकाग्रं-घोषणाश्रवणैक-
विषयं चित्तं येषां ते एकाग्रचित्ताः एकाग्रचित्तत्वेऽपि कदाचिदनुपयोगः स्यात् अत आह-उपयुक्तमानसाः ० तेषाम् ५ पदात्यनीका-
धिपतिर्देवः ६ तस्मिन् घण्टारवे नितरां शान्तो निशान्तः-अत्यन्तमन्दीभूतस्ततः प्रकर्षेण-सर्वात्मना शान्तः प्रशान्तः* तस्मिन्

० "ततः पदत्रयस्य पदद्वयमीलनेन विशेषणसमासः"-राय० विव० । ० "ततः पूर्वपदेन विशेषणसमासः" राय० विव० । * "ततः

महया महया सहेनं उग्घोसेमाणे उग्घोसेमाणे एव वदासी-हंदं सुणंतु भवन्तो सूरियाभविमाणवासिणो बहवे वेमाणिया देवा य देवीओ य सूरियाभविमाणवइणो वर्यणं हियसुहत्थं-‘आणवेइ णं भो ! सूरियाभे देवे, भंछइ णं भो ! सूरियाभे देवे’^३ जंबूदीवं दीवं भारहं वासं आमलकणं नयरीं अंबसालवणं चेइयं समणं भगवं महावीरं अभिवंदइ, तं तुव्भेइवि णं देवाणुप्पिया ! सच्चिदीए अकालपरिहीणा चैव सूरियाभस्स देवस्स अन्तियं पाउवभवह’ ।

१ महता महता शब्देन २ उद्घोषयन् ३ एवमवादीत्-४ ‘हन्त’ इति हर्षं हर्षश्च स्वाभिनाऽऽदिष्टत्वात् श्रीमन्महावीरपादवन्दनार्थं च= प्रशानसमारम्भात्, ५ शृण्वन्तु ६ भवन्तो बहवः सूर्याभविमानवासिनो वैमानिकदेवा देव्यश्च ७ सूर्याभविमानपतेः ८ वचनं हितसुखार्थं हितार्थं सुखार्थं चेत्यर्थः तत्र हितं जन्मान्तरेऽपि कल्याणावहम्-तथाविधकुशलम् सुखं तस्मिन् भवे निरुपद्रवता ९ आज्ञापयति १० भोः ! देवानांप्रियाः ! ११ सूर्याभो देवो यथा १२ गच्छति भोः ! सूर्याभो देवो १३ ‘जम्बूदीपं द्वीपम्’ इत्यादि तदेव यावत् ‘अन्तिके प्रादुर्भवत्’ । [पृ० ६८ पं० ५]

—‘छिन्नप्ररूढः’ इत्यादौ इव विशेषणसमासः—राय० विव० । ४ ‘उक्तं च “हन्त* हर्षेऽनुकम्पायाम्” इत्यादि’—राय० विव० । = च समारम्भात् पा० ५-४ । भा० १ ।

— पूर्वं छिन्नः पश्चात् प्ररूढः ‘छिन्नप्ररूढः’ तद्वत् अत्र निशान्त-प्रशान्तपदयोः समासः । * “हन्त हर्षेऽनुकम्पायां वाक्यारम्भविधादयोः”—अमरकोशः नानार्थवत् पृ० का० श्लो० २४३ ।

[२७]तए णं ते^२ सुरियाभविमाणवासिनो बहवे वेष्मणिआ देवा देवीओ य पायत्ताणिआहिबइस्स देवस्स अंतिए^३ ऐयमट्ठं सीआ णिसस्म हट्ठुड जाव [कं० १३ पं० २]-हियया अप्पे=गइया वन्दणवत्तियाए अप्पेगंइया पूयणवत्तियाए अप्पेगइया^४ संस्कारवत्तियाए^५ अप्पेगइया^६ संमाणवत्तियाए अप्पेगइया^७ कोऊहलजिणभत्तिराणेणं

[२७]? ततः २ ते सूर्याभविमानवासिनो बहवो वैमानिका देवा देव्यश्च ३ पदात्यनीकाधिपतेर्देवस्य ४ समीपे ५ एनम्-अ-नन्तरोक्तमर्थं ६ श्रुत्वा ७ अपिः सम्भावनायाम् एककाः-केचन ८ वन्दनप्रत्ययम्-वन्दनम्-अभिवादनं प्रशस्तकायवाग्मनःप्रवृ-त्तिरूपं तत्प्रत्ययम्-तत् मया भगवतः श्री-मन्महावीरस्य कर्तव्यमित्येवंनिमित्तम्, ९ अप्येककाः १० पूजनप्रत्ययम्-पूजनं-गन्ध-माल्यादिभिः समभ्यर्चनम् ११ अप्येककाः १२ सत्कारप्रत्ययम्-सत्कारः-स्तुत्यादिगुणोन्नतिकरणम् १३ अप्येककाः १४ सम्मानो-मानसः प्रीतिविशेषः, १५ अप्येककाः १६ कु=तुहलजिनभक्तिराणेण-कुतुहलेन-कौतुकेन 'कीदृशो भगवान् सर्वज्ञः सर्वदर्शी श्रीमन्महा-

= अपि+एककाः-अप्येककाः-अप्पेगइआ । + -ए एवं संमाण-वि० वा० । - -मन्महावीरेण इत्येवं रूपेण यो जिने भगवति-भा० २ ।
= लिखितप्रतिगते मूलसूत्रपाठे 'कोऊहलवत्तियाए'..... 'जिणभत्तिराणेण' इत्येवंरूपेण सुव्यवहितः पृथक् पृथक् निर्देशो लभ्यते । विवरणकारस्तु 'कुतुहलजिनभक्तिराणेण' इत्येवं समस्तमिव एकं पदं व्याख्याति, ततः विवरणकारप्राप्तपाठः प्रतिगतमल्लापाठः भिन्नः प्रतिभाति । अत्र च विवरणा-नुसारो पाठक्रमो न्यस्तः ।

अप्येगईया स्वरियाभस्स देवस्स वैयण॥मणुयत्तेमाणा अप्येगईया अस्सुयाइं सुणेस्सामो अप्येगईया सुयाइं नि-
स्संक्कियाइं करिस्सामो [पृ० ४० पं० ४] अप्येगतिया अन्नमन्नमणुयत्तमाणा अप्येगइया जिणभत्तिराणेणं अप्ये-
गइया 'धम्मो'त्ति अप्येगईया 'जीयमेयं'ति कट्टु संविट्ठीए [पृ० ६९ पं० १] जाव अकालपरिहीणा चेव स्वरि-
याभस्स देवस्स अन्तियं पाउवभवन्ति ।

[२८]तए० णं से स्वरियाभे देवे ते स्वरियाभविमाणवासिणो बह्वे वेमाणिया देवा य देवीओ य अकालपरिहीणा
चेव अन्तियं पाउवभवमाणे पासति पासित्ता हट्टुट्ट [कं० १३ पं० २] जाव-हियए आभिओगियं देवं सहवेति
वीरः' इत्येवरूपेण =यो जिने-भगवति वर्द्धगानक्षाभिनि भक्तिरागो-भक्तिपूर्वकोऽनुरागस्तेन १ अप्येके २ सूर्याभस्य देवस्य ३ वच-
नम्-आज्ञामनुवर्त्तमानाः ४ अप्येककाः ५ 'अश्रुतानि-पूर्वमनाकर्णितानि स्वर्गमोक्षप्रसाधनकानि वचांसि श्रोण्यामः' इति बुद्ध्या ६
अप्येककाः ७ 'अश्रुतानि-पूर्वमाकर्णितानि यानि शङ्कितानि जातानि तानि इदानीं निःशङ्कितानि करिण्यामः' इति बुद्ध्या ८ अप्येककाः
९ जीतमेतत्-कल्प एष इति कृत्वा । १० 'संविट्ठीए' इत्यादि प्राग्वत् [पृ० ६९ पं० ३]

॥ -मणुमन्नेमाणा-भा० १-२ । ० ततः स सूर्यभो देवः तान् सूर्याभविमानवासिनः बहून् वैमानिकान् देवांश्च देवीश्च अकालपरिही-
नान् चैव अन्तिकं प्रादुर्भवमानान् पश्यति दृष्ट्वा हट्टुट्ट-यात्रद्-द्वयः आभियोगिकं देवं शब्दापयति शब्दापयित्वा एवम् अवादीत्-क्षिप्रमेव
भो ! देवानुप्रियाः ! = यो जिने-पा० ५ । यो जिने 'भगवान्' रूपेण यो जिने 'भगवान्' इति 'वर्धमानस्वामी' इति भक्ति-
रा-पा० ४ । ८ रागेण भक्ति-भा० १ ।

सहाविद्धा एवं वयासी-खिप्पामेव भो ! देवाणुप्पिया ! अणेगंखम्भसयसंनिविट्ठं लीलहियसालभंजियागं ईहा-
भियउसभतुरगनरभगरविहगवालगकिंनररुसरभचभरकुञ्जरवणलयपउमलयभत्तिचित्तं खं सुग्गय*वइरवेइया-
परिगयाभिरामं विज्जाहरजमलजुय० लजंतजुत्तं पिव अच्चीसहस्समालणीयं रुवगसहस्सकलियं भिंसमाणं
भिंविभसमाणं चंक्खुल्लोयणलेसं सुहंफासं सैसिसरीयरूचं घण्टावल्लिचलियमहुरमणहरसरं

[२८] १ अनेकेषु स्तम्भशतेषु सन्निविट्ठं, २ लीलाया स्थिता लीलास्थिताः, अनेन तासां पुत्तलिकानां सौभाग्यमावेदयति, लीलास्थिताः
शालभञ्जिकाः-पुत्तलिका यत्र तत् तथा ३ ईहामृगा-वृका व्यालाः-स्वापदभुजङ्गा ईहामृगकृषभतुरगनरमकरविहगञ्जालकिन्नररुसर-
भचभरकुञ्जरवनलतापद्मलतानां भक्त्या-विच्छिन्न्या चित्रम्-आलेखो यत्र तत् तथा ४ तथा स्तम्भोद्भूतया-स्तम्भोपरिवर्त्तिन्या वज्ररत्न-
मय्या वेदिकया परिगतं सत् यदभिरामं तत् स्तम्भोद्भूतवज्रवेदिकापरिगताभिरामम् ५ विद्याधरयोरीयद् यमलयुगलं-समश्रेणीकं द्वन्द्वं वि-
द्याधरयमलयुगलं तच्च तद् यच्च च-सञ्चरिष्णुपुरुषप्रतिमाद्वयरूपं तेन युक्तं तदिव ६ तथा अर्चिपां-किरणानां सहस्रमालिनीयं-परिवा-
रणीयं० अर्चिःसहस्रमालिनीयम् तथा ७ रूपकसहस्रकलितं ८ दीप्यमानं ९ अतिशयेन देदीप्यमानं, १० चक्षुः-कर्तुं-लोकेने लिस-
तीव-दर्शनीयत्वातिशयात् श्लिष्यतीव यत्र तत् तथा, ११ शुभः-कोमलः स्पर्शो यस्य तत् तथा १२ सश्रीकानि-सशोभकानि रूपा-
णि-रूपकाणि यत्र तत् सश्रीकरूपं १३ घण्टावलेः-घण्टापङ्केर्वातिवशेन ० चलितायाः-कम्पितायाः मधुरः-श्रोत्रग्रियो मनोहरो-मनो-

* -यत्रगइ-भा० १ । ० -यल जंत-भा० २ । ० -यं अर्चिसहस्रकलितं दी-पा० ५-४ । भा० १ । ० “चलितशब्दस्य विशेष्यात्
परनिपातः प्राकृतत्वात्”-राय० विव० ।

सुहं कन्तं दरिसंनिजं णिण्डणं चियमिस्सिमिस्सितमणिरयणघण्टियाजालपरिखत्तं जोयणसयसहस्सचित्थिणं दिव्वं गमणसज्जं सिग्घगमणं णाम जाणविमाणं वि० उव्वहि, विउव्वित्ता खिप्पामेव एयभाणत्तियं पच्च-
=प्पिणाहि ।

[२९] तए णं से आभिओगिए देवे सूरियासेणं देवेणं एवं वुत्ते समाणे हट्ठे जाव-हियए करयलपरिगगहिंयं जाव पडिसुणेइ जाव पडिसुणेत्ता उत्तरपुरत्थिसं दिसीभागं अवक्कमति [कं० १९ पं० ३] अवक्कमित्ता वेउव्वियस-
सुग्घाएणं समोहणह समोहणित्ता संखेज्जाइं जोयणाइं जाव अहाबायरे पोग्गले परिसाडंति परिसाडित्ता अहा-
सुहुसे पोग्गले परियाएइ परियाइत्ता दोच्चं पि वेउव्वियसमुग्घाएणं समोहणित्ता अणेगखम्भसयससिचिट्ठं
[पृ० ७६ पं० १] जाव दिव्वं जाणविमाणं ० विउव्विउं पवत्ते यावि होत्था ।

निर्वृत्तिकरः स्वरो यत्र तत् तथा १ शुभं यथोदितवास्तुलक्षणोपेतत्वात् २ कान्तं कमनीयं, अत एव ३ दर्शनीयं, तथा ४ निपुण-
क्रियम्-५ उचितानि-खचितानि ६ देदीप्यमानानि मणिरत्नानि यत्र घण्टिकाजाले तत् तथा तेन घण्टिकाजालेन-क्षुद्रघण्टिकासमूहेन
परि-सामस्येन क्षिप्तं-व्याप्तं यत् तत् तथा ७ योजनशतसहस्रविस्तीर्णं-योजनलक्षविस्तारं ८ दिव्यं प्रधानं गमनसज्जं गमनप्रवर्णं
९ शीघ्रगमननामधेयं १० यानरूपं-वाहनरूपं विमानं यानविमानम् । शेषं प्राग्वत् ।

० -उव्वह भा० २ । = -पिणह भा० २ ।

[२९] ० विदुर्दितु प्रवृत्तश्चापि अभूत् ।

[३०] तए णं से आभिओनिए देवे तंस्स दिव्वस्स जाणविमाणस्स तिदिस्सि ४ तिसोवाणपडिरूवए विउच्चति, तंजहा-पुरत्थिसेणं दाहिणेणं उत्तरेणं, तेस्सि तिसोवाणपडिरूवगणं इमे एयारूवे वर्णवासे पणत्ते, तंजहा-वईरामया णिंरमा रिट्ठांमया पत्तिट्ठाणां वेरुलिंमया खंभा खुवणरूपमया फल्लगा लोहितकखमइयाओ सूई-ओ वयंरमया संधी पाणामणिमयं अवलंबेणा अवलंबेणाओ य पासादीया [पृ० १८ पं० १] जाव

[३०] १ तस्य दिव्यस्य यानविमानस्य २ तिस्रो दिशः समाहुतास्त्रिदिक् तस्मिन् त्रिदिशि ३ त्रीणि एकैकस्यां दिशि एकैकस्य भावात् त्रिसोपानग्रतिरूपकाणि प्रतिविशिष्टं रूपं येषां तानि प्रतिरूपकाणि त्रयाणां सोपानानां समाहारस्त्रिसोपानं त्रिसोपानानि च तानि प्रतिरूपकाणि * च ४ तेषां च त्रिसोपानग्रतिरूपकाणाम् ५ अयमेतद्रूपो-वक्ष्यमाणस्वरूपो ६ वर्णावासो वर्णकनिवेशः प्रज्ञप्तः, ७ तद्यथा-८ वज्रमया वज्ररत्नमया ९ नेमाः-भूमिकातः ऊर्ध्वं निर्गच्छन्तः प्रदेशाः, १० रिष्टरत्नमयानि ११ प्रतिष्ठानानि त्रिसोपानमूलप्रदेशाः, १२ वैदूर्यमयाः १३ स्तम्भाः, १४ सुवर्णरूप्यमयानि १५ फलकानि-त्रिसोपानाङ्गभूतानि, १६ लोहिताक्षमय्यः १७ सूचयः-फलकद्वयसम्बन्धविधटनाभावहेतु ० पादुकास्थानीयाः, १८ वज्रमया वज्ररत्नपूरिताः १९ सन्धयः फलकद्वयापान्तरालप्रदेशाः, २० नानामणिमयानि २१ अवलम्बयन्ते इति अवलम्बनानि-अवतरतामुत्तरतां चालम्बनहेतुभूता अवलम्बनवाहातो विनिर्गताः केचिदवयवाः, २२ अवलम्बनवाहाश्च नानामणिमय्यः, अवलम्बनवाहा नाम उभयोः पार्श्वयोरवलम्बनाश्रयभूता भिन्नयः २३ 'पासाइयाओ' इत्यादि

४ तिसोमाण-भा० १ । * "इति विशेषणसमासः विशेषणस्यात्र परनिपातः प्राकृतत्वात्"-राय० विव० । ० -पादका-भा० १-२ ।

पा० ४-५ ।

पडिरूवा ।

[३१] तेसिं नं तिसोवाणपडिरूवगणं पुरओ पत्तेयं पत्तेयं तोरणं पण्णत्तं, तेसिं नं तोरणणं इमे एयारूवे वरणे-
वासि पण्णत्ते, तंजहा-^{११} तोरणा णाणामणिमया णाणामणिमएसु धम्मेषु उवनिविट्ठसंनिविट्ठा^{१२} विविहसुत्तन्त-
सारूवोवचिया^{१३} विविहतारारूवोवचिया [पृ० ७६ पं० २] जाव पडिरूवा ।

पदचतुष्टयं प्राग्वत् ।

[३१] १ तेषां २ त्रिसोपानप्रतिरूपकाणां ३ पुरतः ४ प्रत्येकं प्रत्येकं ५ तोरणं ६ प्रज्ञप्तं, ७ तेषां च तोरणानाम् ८ अयमेतद्गो ९
वर्णावासो-वर्णकनिवेशः प्रज्ञप्तः, १० तद्यथा-११ तोरणा १२ नानामणिमया इत्यादि, क्वचिदेवं पाठः-‘तेसिं नं तिसोवाणपडिरूव-
गाणं पुरतो तोरणे विउव्वइ तोरणा नाणामणिमया’ इत्यादि । मणयः-चन्द्रकान्ताद्याः, विविधमणिमयानि तोरणानि १३ नानामणि-
मयेषु १४ स्तम्भेषु १५ उपनिविट्ठानि-सामीप्येन स्थितानि, १६ तानि च कदाचिच्चलानि अथवा अपदपतितानि वाऽऽशङ्क्येरन् तत
आह-सम्यक्-निश्चलतया अपदपरिहारेण च निविट्ठानि, उपनिविट्ठसन्निविट्ठानि, १७ विविधा-विविधविच्छित्तिकलिता मुक्ता-मु-
क्ताफलानि ‘अन्तरा’ इति अन्तराशब्दोऽगृहीतवीप्सोऽपि सामर्थ्याद् वीप्सां गमयति, अन्तरा अन्तरा रूपोपचितानि यावता यत्र तानि
तथा, १८ विविधैस्तारारूपैः-तारिकारूपैरुपचितानि, तोरणेषु हि शोभार्थं तारिका निवध्यन्ते इति प्रतीतं लोकेऽपि इति विविधतारा-
रूपोपचितानि १९ ‘जाव पडिरूवा’ इति ‘यावत्’ करणात् ‘ईहामिगउसभतुरगनरमगरविहगवालगकिंनररुसरभचमरकुञ्जरवणलयपउम-

= विवरणकारदर्शितं पाठान्तरम् । - “ततो विशेषणसमासः”-राय० विव० ।

[३२] तेषि जं तोरणणं उप्पि अट्टमङ्गलगा पणत्ता, तंजहा-सोत्थिय-सिरिवच्छ-णन्दियावत्त-वद्ध-
जागग-भद्दासण-कलस-त्तच्छ-दप्पणा जाव [पृ० १९ पं० ४-पृ० २० पं० १] पडिख्वा । तेषि च णं तोरणणं
उप्पि अहणे किण्हचामरज्झया [पृ० २० पं० २] जाव सुक्खिच्चामरज्झया अञ्छा सण्हारूपपट्टा वहरदण्डा
जलंयामलगन्धिया सुरब्भा पासादीया दरिसणिज्जा अभिरूवा पडिख्वा विउव्वति ।

लयभत्तिचिच्चा स्वसुगयवहरवेइयापरिगयाभिरामा विजाहरजलजुगलजंतुत्ता विव' एवं नाम स्तम्भद्वयसन्निविष्टानि तोरणानि व्यव-
स्थितानि यथ' विद्याधरयमलयुगलयन्त्रयुक्तानीय प्रतिभासन्ते इति, 'अचीसहस्समालणीया रूवगसहस्सकलिया भिसमाणा भिडिभ-
समाणा चक्खुल्लोयणलेसा सुहफासा सस्सिरीयरूवा [पृ० ७६ पं० १-४] पासाइया दरिसणिज्जा अभिरूवा' इति परिग्रहः, क्वचिदेतत्
साक्षालिलिखितमपि दृश्यते = ।

[३२] १ तेषां तोरणानाम् २ उपरि ३ बहवः कृष्णचामरयुक्ताः ध्वजाः कृष्णचामरध्वजाः [पृ० २० पं० ९] एवं बहवो नील-
चामरध्वजाः, लोहितचामरध्वजाः, हारिद्रचामरध्वजाः, धशुक्लचामरध्वजाः, कथम्भूता एते सर्वेऽपि ? इत्यत आह-^५अञ्छा-आकाश-
स्फटिकवदतिनिर्मलाः ६ श्लक्ष्णाः-^७श्लक्ष्णपुद्गलस्कन्धनिर्मापिताः ७ रूप्यो-रूप्यमयो वज्रमयस्य दण्डस्योपरि पड्डो येषां ते रूप्यपट्टाः
८ वज्रो-वज्ररत्नमयो दण्डो रूप्यपट्टमध्यवर्त्ती येषां ते वज्रदण्डाः, ९ तथा जलजानामिव-जलजकुसुमानां पद्मादीनामिवामलो न तु
कुद्रव्यगन्धसम्भिन्नो यो गन्धः स जलजागलगन्धः स विद्यते येषां ते जलजागलगन्धिकाः, अत एव १० सुरम्याः प्रासादीयाः-इत्यादि-

= निवरणकारदर्शितः पाठभेदः ।

तेसिं^{११} णं तोरणणं उडिपि बहवे [पृ० २१ पं० १] छत्तातिछत्ते पंडागाहपडागे घंटोजुगले उप्पलहत्थए कुसुद-णालिण-
सुभग-सोगंधिय-पोंडरीय-महापोंडरीय-सतपत्त सहस्सपत्तहत्थए सव्वरयणामए अच्छे जाव पडिरुवे विउव्वति ।
[३३] तए णं से आभिओगिए देवे तस्स दिव्वस्स जाणविआणस्स अंतो बहुसमरमणिज्जं भूमिभागं विउव्व-
ति । से जहाँ णंम ए आलिंणपुक्खरे तिं

विशेषणचतुष्टयं प्राग्वत् । [पृ० ११ पं० १२-] ११तेषां तोरणानामुपरि १२बहूनि [पृ० २१ पं० १-६] १३छत्रातिच्छत्राणि-छत्रात्-
लोकप्रसिद्धात् एकसंख्याकात् अतिशायीनि छत्राणि उपर्यधोभावेन द्विसंख्यानि त्रिसंख्यानि वा छत्रातिच्छत्राणि १४पताकाभ्यो लोक-
प्रसिद्धाभ्योऽतिशायिन्यो दीर्घत्वेन विस्तारेण च पताकाः, १५बहूनि घण्टायुगलानि, बहूनि चामरयुगलानि, १६बहव उत्पलहस्ताः-
उत्पलख्यजलजकुसुमसमूहविशेषाः, एव बहवः १७पद्महस्ताः नलिनहस्ताः सुभगहस्ताः सौगन्धिकहस्ताः पुण्डरीकहस्ताः शत-
पत्रहस्ताः सहस्रपत्रहस्ताः, पद्मादिविभागव्याख्यानं प्राग्वत् [पृ० २१ पं० १०] एते च छत्रातिच्छत्रादयः १८सर्वरत्नमया अच्छा-
आकाशस्फटिकवदतिनिर्मला १९‘यावत्’करणात् ‘सण्हा लण्हा अभिरूवा’ [पृ० १९ पं० ५-पृ० २० पं० १] इति परिग्रहः ।

[३३] १तस्य दिव्यस्य यानविमानस्य २अन्तः-मध्ये ३बहुसप्तः सन् रमणीयो बहुसप्तः रमणीयो भूमिभागः ग्रहसप्तः, किंविशिष्टः ?
इत्याह-४तत्-सकललोकप्रसिद्धं ५‘यथा’ इति दृष्टान्तोपदर्शने ६‘नाम’ इति शिष्यामन्त्रणे ७‘ए’ इति वाक्यालङ्कारे ८आलिङ्गो-मुरज-
नामा वाद्यविशेषः तस्य पुष्करं-+चर्मपुलकं तत् किलात्यन्तसममिति तेनोपमा क्रियते ९ ‘इति’ शब्दाः सर्वेऽपि स्वस्वोपमाभूतवस्तु-

‘वा सुङ्ग’पुनरे ३ वा परिपुणे सरतले इ वा कैरतले इ वा चंदमंडले इ वा सुरमण्डले इ वा आयंसमंडले इ वा उरुभचम्मे ३ वा वसहचम्मे इ वा वराहचम्मे इ वा सीहचम्मे इ वा वग्घचम्मे इ वा छगलचम्मे इ वा दीधियचम्मे ३ वा अणेगसंकुकीलगसहस्सवितते णाणाविहपंचवन्नेहिं मणीहिं उवसोभिते आवड-पच्चवड-^{२३}सेडि-पेसेडि-

परिममाप्तिद्योतकाः ? ० ‘वा’शब्दाः समुच्चये १ मृदङ्गो लोकप्रतीतो मर्दलस्तस्य पुष्करं मृदङ्गपुष्करं १२ परिपूर्ण-पानीयेन भृतं तडाकं मरस्तस्य तलम्-उपरितनो भागः सरस्तलं, १३ रुतलं प्रतीतं, १४ चन्द्रमण्डलं सूर्यमण्डलं च यद्यपि तच्चवृत्त्या उचानीकृतार्द्धकपित्थाकारं पीठप्रासादापेक्षया वृत्तलेखमिति तद्वतो दृश्यमानो भागो न समतलस्तथापि प्रतिभासते समतल इति तदुपादानं १५ आदर्शमण्डलं सुप्रसिद्धं १६ ‘उरुभचम्मे इ वा’ इत्यादि, अत्र सर्वत्रापि ‘अणेगतं कुकीलगसहस्सवितते’ इति विशेषणयोगः, उरभ्रः-ऊरणः १७ दृग्भ-वराह-सिंह-व्याघ्र-छगलाः प्रतीताः १८ द्वीपी-चित्रकः एतेषां प्रत्येकं चर्म १९ अनेकैः शङ्कुग्रमाणैः कीलकसहस्रैः, महद्भिर्हि कीलकैस्ताडितं प्रायो मध्ये धामं भवति तथारूपताडासम्भवात् अतः शङ्कुग्रहणं, विततं विततीकृतं ताडितमिति भावः, यथाऽत्यन्तं बहुसमं भवति तथा तस्यापि यानविमानस्यान्तर्वहुसमो भूमिभागः । पुनः कथम्भूतः ? इत्याह-२० नानाविधाः-जातिभेदानानाप्रकारा ये पञ्चवर्णा मणयस्तरुपशोभितः, कथम्भूतैः ? इत्याह-आवर्त्तदीनि मणीनां लक्षणानि-२१ तत्र आवर्त्तः प्रतीतः २२ एरुस्यावर्त्तस्य प्रत्यभिमुख आवर्त्तः प्रत्यावर्त्तः २३ श्रेणिः-तथाविधचिन्दुजातादेः पङ्क्तिः २४ तस्याश्च श्रेणेर्या च निर्गता अन्या श्रेणिः

× वा भिगचम्मे इ वा छ-त्रि० त्रा० ।

सोत्थिय-सो^{३६}त्थिय-पू^{३७}स-माणव-^{३८}द्व^{३९}माणग-म^{४०}च्छंङग-ज^{४१}ार-मार-कु^{४२}ल्लावलि-पउमपत्त-सागरतरंग-
वसंतल^{४३}य-पउमलयभत्तिचित्तेहिं स^{४४}च्छाएहिं स^{४५}प्पमेहिं समरी^{४६}एहिं सउ^{४७}जोएहिं गा^{४८}याविहपंचवणोहिं मणीहिं
उवसोभिए तंजहा-किण्हेहिं नीलेहिं लोहि^{४९}एहिं हालिदेहिं सुक्खिलेहिं ।

[३४] तंत्य णं जे ते किण्हा मणी तेसिं णं मणीणं ईमे एतारूवे वणणावासे पणत्ते. सै जहा नाम ए जीमूतए

सा प्रश्रेणिः २५ स्वस्तिकः प्रतीतः २६ सौवस्तिक-पुष्यमाणवौ लक्षणविशेषौ लक्षणविशेषौ लोकाव प्रत्येतव्यौ २७ वर्द्धमानकं-शरावसम्पुटं २८ मत्स्यका-
ण्डक-मकरकाण्डके प्रतीते २९ जार-मार इति लक्षणविशेषौ सम्यग्मणिलक्षणवेदिनो लोकाद्वेदितव्यौ ३० पुष्पावलि-३१ पद्मपत्र-३२ साग-
रतरङ्ग-३३ वासन्तीलता-पद्मलताः सुप्रतीता तासां ३४ भक्त्या-विच्छिन्न्या चित्रम्-आलेखो येषु ते आवर्त्तय्यावर्त्तश्रेणिश्रेणिस्वस्तिक-
सौवस्तिकपुष्यमाणवर्द्धमानकमत्स्याण्डकजारमारपुष्पावलिपद्मपत्रसागरतरङ्गासन्तीलतापद्मलताभक्तिचित्रास्तैः, किमुक्तं भ-
वति ?-आवर्त्तादिलक्षणोपेतैः तथा ३५ सच्छायैः सती-शोभना छाया-निर्मलत्वरूपा येषां ते सच्छायाः, तथा ३६ सती-शोभना प्रभा-
कान्तिर्येषां ते सन्प्रभाः तैः ३७ समरीचिकैः-बहिर्विनिर्गतकिरणजालसहितैः ३८ सोद्द्योतैः-बहिर्व्यवस्थितप्रत्यासन्नवस्तुस्तोमप्रकाशक-
रोद्द्योतसहितैः ३९ एवम्भूतैर्नानाजातीयैः पञ्चवर्णैर्मणिभिरुपशोभितः, तानेव पञ्चवर्णानाह-४० 'तंजहा-किण्हेहिं' इत्यादि सुगमम् ।

[३४] १ तत्र तेषां पञ्चवर्णानां मणीनां मध्ये २ × ये ते कृष्णा मणयः, ३ तेषां ४ अयम्-अनन्तरमुद्दिश्यमान एतद्रूपः-अनन्तरमेव
वक्ष्यमाणस्वरूपो ५ वर्णवासो-वर्णकनिवेशः प्रज्ञप्तः, तद्यथा-६ स यथा नाम ७ जीमूतो-बलाहकः, स चेह प्रावृट्प्रारम्भसमये जलभृतो

× “ ये कृष्णमणयः’ इत्येव-सिद्धे ‘ते’ इति वचनं भाषाक्रमार्थम्”-राय० विव० ।

इ वां अंजणे इ वा खंजणे इ वा कंजले इ वा भंसी इ वा अंसीगुलिया इ वा गवलगुलिया इ वा भंभरे
इ वा भमरावलिया इ वा भंभरपतंगसारे ति वा जंभूफले ति वा अंदारिटे इ वा परपुटे इ वा गैए इ वा गयंकलभे
इ वा किंण्हसण्ये इ वा किंण्हकेसरे इ वा आगासथिगले इ वा किंण्हकणवीरे इ वा किंण्हंबंधुजीवे

वेदितव्यः तस्यैव प्रायोऽतिकालिमसम्भवात्, ८ 'इति' शब्दः उपमाभूतवस्तुनामपरिसमाप्तिद्योतकः ९ 'वा' शब्दः उपमानान्तरापेक्षया
समुच्चये एवं सर्वत्र १० अञ्जनं-सौवीराञ्जनम् रत्नविशेषो वा ११ खञ्जनं-दीपमल्लिकामलः, १२ कज्जलं-दीपशिखापतितं, १३ मपी-तदेव
कज्जलं ताम्रभाजनादिषु सामग्रीविशेषेण घोलितम् १४ मसीगुलिका-घोलितकज्जलगुटिका, क्वचिन् ४ 'मसी' इति वा मसीगुलिया इति
वा' न दृश्यते १५ गवलं माहिषं शृङ्गं तदपि चोपरितनत्वगभागापसारेण द्रष्टव्यं तत्रैव विशिष्टस्य कालिम्नः सम्भवात् १६ तथा च तस्यैव
माहिषशृङ्गनिविडतरसारनिर्वृतिता गुटिका गवलगुटिका १७ भ्रमरः-प्रतीतः १८ भ्रमरावली-भ्रमरपङ्क्तिः १९ भ्रमरपतङ्गसारः-भ्रमर-
पक्षान्तगती विशिष्टकालिमोपचितप्रदेशः २० जम्बूफलं प्रतीतं २१ आर्द्रा-ऽरिष्टकः-कोमलः काकः २२ परपुटः-कोकिलः २३ गजो २४
गजकलभश्च प्रतीतः २५ कृष्णसर्पः कृष्णवर्गसर्पजातिविशेषः २६ कृष्णकेसरः-कृष्णबकुलः २७ आकाशशिगलं शरदि मेघविनिर्मुक्तमा-
काशखण्डं तद्वि कृष्णमतीव प्रतिभातीति तदुपादानं २८ कृष्णाशोक-२९ कृष्णकणवीर-३० कृष्णवन्धुजीवाः अशोक-कणवीर-बन्धु
जीववृक्षभेदाः अशोकादयो हि पञ्चवर्णा भवन्ति ततः शेषवर्णव्युदासार्थं कृष्णग्रहणम् । एतावत्युक्ते त्वरावानिव शिष्यः पृच्छति-

४ विवरणकारदर्शित पाठान्तरम् । -भाषायाम् 'कूणु-लीछु अरीठुं' । 'अरिष्टो लघुने निम्बे फेनिले कङ्क-काकयोः' [हिमअने० तु० का०
श्लो० १४२] इति वचनात् अत्र 'काकः' इति निर्देशः संभाव्यते ।

इ वा, भवे एयारूवे सिया ? जो इण्डे समडे, ओवम्मं समणाउसो ! ते णं किण्हा मणी इत्तो इडतराए चेव कंततराए चेव मणुणंतराए चेव मणामतराए चेव वण्णेणं पणत्ता ।

३१ भवेत् मणीनां कृष्णो वर्णः ३२ एतद्रूपो जीमूतादिरूपः ? स्वरिराह-३३ नायमर्थः समर्थः नायमर्थ उपपन्नः यदुत-एवम्भूतः कृष्णो वर्णो मणीनामिति, यद्येवं तर्हि किमर्थं जीमूतादीनां दृष्टान्तत्वेनोपादानम् ? अत आह-३४ औपम्यम्-उपमामात्रमेतत् उदितं हे ३५ श्रमण-आयुष्मन् ! ३६ यावता पुनस्ते कृष्णा मणयः ३७ इतो जीमूतादेः ३८ इष्टतरका एव कृष्णेन वर्णेन अभीप्सिततरका एव, ३९ तत्र किञ्चिदकान्तमपि केषाञ्चिदिष्टतमं भवति ततोऽकान्तताव्यवच्छिन्न्यर्थमाह-कान्ततरका एव अतिस्निग्धमनोहारिकालिमोपचिततया जीमूतादेः कमनीयतरकाः ४० अत एव मनोज्ञतरका एव-मनसा ज्ञायते-अनुकूलतया स्वप्रवृत्तिविषयीक्रियते इति *मनोज्ञं मनोऽनुकूलं ४१ तत्र मनोज्ञतरमपि किञ्चिद् मध्यमं भवेत् ततः सर्वोत्कर्षप्रतिपादनार्थमाह-+मनआपतरका एव द्रष्टृणां मनांसि आप्नुवन्ति-आत्मवशतां नयन्तीति मनआपाः- ।

* “ततः प्रकर्षविवक्षायां ‘तरप्’ प्रत्ययः”-राय० वि० । + नवाङ्गीवृत्तिकारः श्रीअभयदेवसूरिः व्याख्याप्रज्ञसिधुत्तौ ‘मणाम’शब्द संस्कृत-‘मनोऽम’ (मनस्+अम्-‘अम्’ धातुः ‘गम्’ धातोः पर्याय) शब्देन सह तुल्यति, “अमनोऽम्यतया चिन्तयाऽपि अमनोगम्यतया”-श० १ उ० १ राय० जिना० भा० १ पृ० ६२ । - “ततः प्रकर्षविवक्षायां ‘तरप्’प्रत्ययः प्राकृतत्वाच्च ‘प’कारस्य ‘म’कारे ‘मणामतरा’ इति भवति”-राय० वि० ।

[३५] तत्थ णं जे' ते नीला मणी तेसिं णं लणीणं ईसे एयारूवे वणवासे पणत्ते, से^६ जहा नाम ए भिंजे इ वा भिंगपत्ते इ वा सुपं इ वा सुयं पिच्छे इ वा चासे इ वा चासपिच्छे इ वा^१ धीली इ वा^२ नीलीभेदे इ वा^३ नीली-गुलिया इ वा मामा^४ इ वा उचनं^५ इ वा वणरती^६ इ वा हलधरवसणे इ वा मोरगीवा^७ इ वा पारेवयगीवा इ वा अयसिं^८ सुमे इ वा वणकुसुमे इ वा अंजणकेसियाकुसुमे इ वा नीलुण्डे^९ इ वा नीलासोने इ वा^{१०} नीलक-णवीरे इ वा नीलचंधुजीवे इ वा, भंवे एयारूवे सिया? णो इण्हे सण्हे, ते णं नीला मणी एत्तो इटतराए चैव

[३५] १ तत्र तेषां मणीनां मध्ये २ ये ते नीला मणयः ३ तेषाम् ४ अयमेतद्रूपो ५ वर्णावासो-वर्णकनिनेशः मञ्जसः, तद्यथा ६ स यथा नाम ७ भृङ्गः-कीटविशेषः पक्षमलः ८ भृङ्गपत्रं तस्यैव भृङ्गाभिधानस्य कीटविशेषस्य पक्षमः ९ शुक्रः-कीरः १० शुक्रपिच्छं-शुक्रस्य पत्रं ११ चापः-पक्षिविशेषः १२ चापपिच्छं चापपत्रं १३ नीली प्रतीता १४ नीलीभेदो-नीलीच्छेदः १५ नीलीगुलिका-गुलिका-द्रव्यगुटिका १६ श्यामाको-धान्यविशेषः १७ उचंतगो दन्तरागः १८ वनराजी प्रतीता १९ हलधरो-वलदेवतस्य वसनं हलधर-वसनं तच्च किल नीलं भवति सदैव तथास्वभावतया, हलधरस्य नीलपत्रपरिधानात् २० मयूरीया-२१ पारावतग्रीवा-२२-अतसी-कुसुम-२३ वाणवृक्षकुसुमानि प्रतीतानि, इत ऊर्ध्वं क्वचित् = 'इंदनीले इ वा महानीले इ वा मरगते इ वा' इति दृश्यते तत्रेन्द्रनील-महानील-मरुता रत्नविशेषाः प्रतीताः, २४ अञ्जनकेशिका-वनस्पतिविशेषः तस्य कुसुममञ्जनकेशिकारुमुमं २५ नीलोत्पलं-कुवलयं, २६ नीलाशोक-२७ नीलकणचीर-२८ नीलचन्धुजीवा अशोकादिवृक्षविशेषाः । २९ 'भवे एयारूवे' इत्यादि प्राग्वद् [पृ०

= विवरणकारनिर्दिष्ट पाठान्तरम् ।

जाव [पृ० ८५ पं० २] वणणेणं पणणात्ता ।

[३६] तत्थ णं जे^३ ते लोहियगा मणी तेसि^३ णं मणीणं ईमेयाख्खे वणेणावासे पणणत्ते, से^६ जहा णाम ए सस-
रुहिरे इ वा उररु^३भरुहिरे इ वा* वररु^३हरुहिरे इ वा मणुस्सरु^३हिरे इ वा बालि^३देगोवे इ वा बाल-
दिवाकरे इ वा संझव^३भरणे इ वा गुंजद्व^३रणे इ वा जासुअणकुसुमे इ वा किं^३सुयकुसुमे इ वा पालि^३यायकुसुमे
इ वा जाईहिं^३गुलए ति वा सिल^३पवाले ति वा पवाल^३अंकुरे इ वा

८५ पं० ३] व्याख्येयम् ।

[३६] तथा १ तत्र तेषां मणीनां मध्ये २ये ते लोहिता मणयः ३तेषाम् ४ अयमेतद्रूपो ५वर्णावासः प्रज्ञप्तः, तद्यथा-६ तद्यथा नाम
७ शशकरुधिरं ८ सरभ्रः-ऊरणस्तस्य रुधिरं, ९ वराहः-शूकरस्तस्य रुधिरं, १० मनुष्यरुधिरं ११ महिषरुधिरं च प्रतीतं एतानि हि
किल शेषरुधिरेभ्यो लोहितवर्णैस्त्कटानि भवन्ति तत एतेषामुपादानम् । १२ बालेन्द्रगोपकः-सद्योजातेन्द्रगोपकः स हि प्रवृद्धः सन्त्री-
पत्पाण्डुरो रक्तो भवति ततो बालग्रहणं इन्द्रगोपकः-प्रथमप्रावृत्कालभावी कीटाविशेषः १३ बालदिवाकरः-प्रथममुदच्छन् सूर्यः
१४ सन्ध्याभ्ररगो-वर्षासु सन्ध्यासमयभावी अभ्ररगः १५ गुञ्जा-लोकप्रतीता तस्यार्द्धे रगो गुञ्जार्द्धरगः, गुञ्जाया हि अर्द्धमति-
रक्तं भवति अर्द्धं चातिकृष्णमिति गुञ्जार्द्धग्रहणं १६ जपाकुसुम-१७ किंशुककुसुम-१८-पारिजातकुसुम-१९ जात्यहिङ्गुला लोकप्र-
सिद्धाः, २० शिलाप्रवालं-प्रवालनामा रत्नविशेषः २१ प्रवालाङ्कुरः-तस्यैव रत्नविशेषस्य प्रवालस्य अङ्कुरः, स हि तत्पथमोद्गतत्वेनात्य-

* वा नररुहिरे इ वा व-वि० बा० । X स० पारिजात-प्रा० पारिजाय, पारियाय मागधी-पालिजाय, पालियाय ।

लोहियक्खमैणी इ वा लक्खारसंगे ति वा किमिरागक्खले ति वा चीणपिट्ठरसी ति वा रत्तुप्पले इ वा रत्ता-
संगे ति वा रत्तकर्णवीरे ति वा रत्तबंघुजीवे ति वा, भवे एयारूवे सिया ? णो इण्ठे सभ्भे, ते णं लोहिया
मणी इत्तो इट्ठतराए चैव जाव [पृ० ८५ पं० २] वण्णेणं पणत्ता ।

[३७] तर्त्थ णंजे^३ ते हालिद्वा मणी तेसिं णं मणीणं इमेयारूवे वण्णावासे पणत्ते-से^६ जहा णाम ए^९ चंपए
ति वा चंपछल्ली ति वा चंपगभेए^९ इ वा हल्लिद्वा इ वा हल्लिद्वागुलिया ति वा हरियालिया^३ वा
हरियालभेदे ति वा हरियालगुलिया ति वा चिउरे^६ इ वा चिउरंगराते ति

न्तरक्तो भवति ततस्तदुपादानं २२ लोहिताक्षमणिर्नाम रत्नविशेषः २३ लाक्षारस-२४ कृमिरागरक्तकम्बल-२५ चीनपिट्ठराशि-
२६ रक्तोत्पल-२७ रक्ताशोक-२८ रक्तकणवीर-२९ रक्तबन्धुजीवाः प्रतीताः । ३० 'भवे एयारूवे' इत्यादि [पृ० ८५ पं० ३] प्राणवत् ।
[३७] ? तत्र तेषां मणीनां मध्ये २ये हरिद्रा मणयः ३तेषाम् ४एतदूयो ५वर्णवासः प्रज्ञप्तः, तद्यथा-६स यथा नाम ७चम्पकः सामा-
न्यतः सुवर्णचम्पको वृक्षः, ८ चम्पकच्छल्ली-सुवर्णचम्पकत्वक्, ९ चम्पकभेदः-सुवर्णचम्पकच्छेदः १० हरिद्रा प्रतीता ११ हरिद्रा-
भेदो-हरिद्राच्छेदः १२ हरिद्रागुटिका हरिद्रासारनिर्वर्तिता गुटिका १३ हरितालिका-पृथिवीविकाररूपा प्रतीता १४ हरितालिकाभेदो-
हरितालिकाच्छेदः १५ हरितालिकागुटिका-हरितालिकासारनिर्वर्तिता गुटिका= १६ चिक्कुरो-रागद्रव्यविशेषः १७ चिक्कुराङ्गरागः-

= का विकुरो-पा० ५ । * -कुरो गन्धद्रव्य-भा० २ । x 'अङ्गराग' स्थाने 'अंगराय' इति अर्वाचीनप्राकृतशब्दविकारापेक्षया जायते, परंतु
प्राचीनप्राकृतशब्दविकारापेक्षया 'अंगरात' इति अत्र मूलपाठे उल्लिखितम् । अर्वाचीने हि प्राकृते स्वरात् परेषा अस्युक्ताना क-ग-च-ज-त-

वा^४ वरकणगनिघसे इ वा वरपुरिसवसणे ति वा अल्लकीकुसुमे इ वा चंपाकुसुमे इ वा कुहंडियाकुसुमे इ वा कोरंटकमल्लदामे ति वा तडवडाकुसुमे इ वा घोसिडियाकुसुमे इ वा सुवण्णजूरहियाकुसुमे इ वा सुहिरण्णकुसुमे ति वा वीययकुसुमे इ वा पीयासोगे ति वा पीयंकणवीरे ति वा पीयंबंधुजीवे ति वा, भवे एयारूवे सिया ? णो इण्ठे सम्भट्ठे, ते णं हाल्लिहा मणी एत्तो इट्ठतराए च्चेव जाव [पृ० ८५ पं० २] वण्णेणं पणत्ता ।

चिकुरसंयोगनिमित्तो वच्चादौ रागः, १८ वरकनकस्य-जात्यसुवर्णस्य यः कषपट्टके निघर्षः स वरकनकनिघर्षः १९ वरपुरुषो-वासुदेवस्तस्य वसनं वरपुरुषवसनम् तच्च किल पीतमेव भवतीति तदुपादानं, २० अल्लकीकुसुमं लोकतोऽवसेयं, २१ चम्पककुसुमं-सुवर्णचम्पकपुष्पं २२ कूष्माण्डीकुसुमं-पुष्पफलीकुसुमम् २३ कोरण्टकः-पुष्पजातिविशेषः तस्य दाम कोरण्टकदाम २४ तडवडा-⁺आउली तस्याः कुसुमं तडवडाकुसुमं २५ घोशातकीकुसुमं २६ सुवर्णयूथिकाकुसुमं च प्रतीतं २७ सुहिरण्यका-वनस्पतिविशेषस्तस्याः कुसुमं सुहिरण्यकाकुसुमं २८ वीयको वृक्षः प्रतीतः तस्य कुसुमं वीयककुसुमं २९ पीताशोक-३० पीतकणवीर-३१ पीतबन्धुजीवाः प्रतीताः ३२ 'भवे एयारूवे' इत्यादि प्राग्वत् । [पृ० ८५ पं० ३]

द-प-य-यानां (८-१-१७७ हैमश०) विरलमुच्चारण भवति, प्राचीने तु प्राकृते तेषां तादृशा कादीना स्थाने 'त' कारोच्चारण जायमान दृश्यते-अत्र प्राचीनाः प्रयोगा एव प्रमाणम् । यद्वा तत्कारबहुले उच्चारणे "चर्मण्वती नदीपारे ये चारुदसमाश्रिताः । तत्कारबहुला नित्य तेषु भाषा प्रयो-जयेत् ॥" (भरतप्रणीत नाट्यशा० अ० १७ श्लो० ६२ नि०) इति वचनं समाधानम् । ४ वा वरकणगे इ वा व-वि० वा० । + भाषायाम्-आवळ । × "कोशातकी पटोलिका" - हैमअभिधानचिन्ता० ४ कां० श्लो० २५४ । भाषाया 'पटोल' शाकं प्रतीतिम् ।

[३८] तत्थ णं जे ते सुक्खिहा मणी तेसिं णं मणीणं ईसे*यारूवे वैणणाचासे पणत्ते । से जहा नाम ए अंके ति वा संखे ति वा चन्दे ति वा कुंमुद-उदक-द्वय-द्वि-घणवलीर-क्षीरपूरे ति वा कोंचावली ति वा हारावली ति वा हंसावली इ वा बलागावली ति वा, चंदावली ति वा सारतियबलाहए ति वा धर्तयोयरूपपट्टे इ वा सालि-पिट्टरासी ति वा कुंदपुष्करासी ति वा कुमुदरासी ति वा सुक्खिवाडी ति वा पिहुणंमिजिया ति वा

[३८] १ तत्र तेषां मणीनां मध्ये २ये शुक्ला मणयः ३तेषाम् ४ अयमेतद्रूपो ५ वर्णावासः प्रज्ञः, तद्यथा ६ स यथा नाम ७ अङ्को रत्नविशेषः ८ शङ्ख-९ चन्द्र-१० कुमुद-११ उदक-१२ उदकरजो-१३ दधि-१४ घ ० नक्षीर-१५ क्षीरपूर-१६ क्रौञ्चावलि-१७ हारावलि-१८ हंसावलि-१९ बलाकावलयः प्रतीताः २० चन्द्रावली-तडागादिषु जलमध्यप्रतिबिम्बितचन्द्रपङ्क्तिः २१ शारदिकः-शरत्कालभावी बलाहको-मेघः २२ ध्मातः-अशिसंपर्केण निर्मलीकृतो धौतः-भूति-स्वरणितहस्तसंमार्जनेन अतिनिशितीकृतो यो रूप्यपट्टो-रजतपत्रकं स ध्मातधौतरूप्यपट्टः, ० अन्ये तु व्याचक्षते-“ध्मातेन-अग्निसंयोगेन यो धौतः-शोधितो रूप्यपट्टः स ध्मातधौतरूप्यपट्टः” [ ] २३ शालिपिट्टराशिः-शालिक्षोदपुञ्जः, २४ कुन्दपुष्परशिः २५ कुमुदराशिश्च प्रतीतः २६ -छेवाडिनाम-बह्लादिफलिका सा च क्वचिद् देशविशेषे शुष्का सती अतीव शुक्ला भवति ततस्तदुपादानम् =पेहुणं-२७ मयूरपिच्छं तन्मध्यवर्त्तिनी पेहुणमिजिका सा

* ईसे+पयारूवे=ईसेयारूवे । (हिम० ८-१-४०) ० -नगोक्षीरपूर-मु० पु० । -स्वरणित-पा० ४-५ । ० विवरणकारश्रीमलयगिरिसूरेः पुरातना विवरणकाराः । - ‘छेवाडी’ शब्दो देश्यः । = ‘पेहुण’ शब्दो देश्यः-“पिच्छस्मि पेहुण”-देशीना० व० ६ गा० ५८ ।

२८ भिसे ति वा मुणालिया ति वा गयदंते ति वा लवङ्गदल ति वा पौडरियदल ति वा सेयासोगे ति वा सेय-
कणवीरे ति वा सेयबन्धुजीवे ति वा, भवे एयारूवे सिया ? णो इण्ठे समंठे, ते णं खुक्खिळा मणी एत्तो इट्ठतराए
चेव जाव [पृ० ८५ पं० २] वन्नेणं पणत्ता ।

[३९] तेसिं णं मणीणं इमेयारूवे गन्धे पणत्ते, से* जहा नाम ए कोट्टपुडाण वा तर्गरपुडाण वा एलापुडाण वा
चोयपुडाण वा चर्मपापुडाण वा दर्भणापुडाण वा कुंकुभापुडाण वा चंदणपुडाण वा उंसीरपुडाण वा मरुआपुडाण
वा जातिपुडाण वा जूहियापुडाण वा मल्लियापुडाण वा पहाणमल्लियापुडाण वा केतंगिपुडाण वा पाडलिपुडाण

चातिशुक्केति तदुपन्यासः २८ विसं पविनीकन्दः २९ मृणालं पञ्चतन्तुः ३० गजदन्त-३१ लवङ्गदल-३२ पुण्डरीकदल-३३ श्वेताशो-
क-३४ श्वेतकणवीर-३५ श्वेतबन्धुजीवाः प्रतीताः, ३६ 'भवे एयारूवे सिया' इत्यादि ग्राजत् । [पृ० ८५ पं० ३] तदेवमुक्तं वर्णस्वरूपम् ।

[३९] सम्प्रति गन्धस्वरूपप्रतिपादनार्थमाह-१ तेषां मणीनाम् २ अयमेतद्रूपो गन्धः प्रज्ञप्तः इतद्यथा-ते यथा नाम गन्धा अभिनिर्ग-
च्छन्तीति सम्बन्धः । ४ कोष्ठं-गन्धद्रव्यं तस्य पुटाः कोष्ठपुटास्तेषां ५ 'वा'शब्दः सर्वत्रापि समुच्चये, इह एकस्य पुटस्य प्रायो न तादृशो
गन्ध आयाति द्रव्यस्याल्पत्वात् ततो बहुवचनम् ६ तगरमपि गन्धद्रव्यं ७ एलाः प्रतीताः ८ चोयं-गन्धद्रव्यं ९ चम्पक-१० दम-
नक-११ कुङ्कुम-१२ चन्दन-१३ उशीर-१४ मरुक-१५ जाती-१६ यूथिका-१७ मल्लिका-१८ लानमल्लिका-१९ केतकी-२० पाटली-

* "प्राकृतत्वात् 'से' इति बहुवचनार्थः प्रतिपत्तव्यः"-राय० वि० ।

वा णो^{३१}भालियापुडाण वा अगु^{३३}रुपुडाण वा लवंगपुडाण वा दासपुडाण वा कप्पूरपुडाण वा अणुवायंसि वा ओभि^{३१}·
ज्जमाणान वा कुट्टिज्जमाणान वा भंजिज्जमाणान वा उक्किरिज्जमाणान वा विक्किरिज्जमाणान वा परिभुज्जमाणान
वा परिभाइज्जमाणान वा भण्डोओ वा भण्डं साहरिज्जमाणान वा ओराला^{३६} भणुण्णा^{३७} मणहरा घाणभणनिव्वु-
तिकरा

२१ नवमालिका-२२ अगुरु-२३ लवङ्गमुस-२४ वास-२५ कर्पूराणि प्रतीतानि, नवस्म-१३ उशीरं-वीरणीमूलम् १८ स्नानमल्लिका-स्नान-
योग्यो मल्लिकाविशेषः एतेषां पुटानाम्-२६ अनुवाते-आघ्रायकविवक्षितपुरुषाणामनुकूलं वाते वाति सति २७ उद्भिद्यमानानामुद्धाट्यमा-
नानाम् २८ 'वा'शब्दः सर्वत्रापि समुच्चये २९ इह पुटैः परिमितानि यानि कोष्ठादीनि गन्धद्रव्याणि तान्यपि-परिमेये परिमाणोपचारात्-
'कोष्ठपुटादीनि'इत्युच्यन्ते तेषां कुट्यमानानाम्-उदूखले कुट्यमानानाम् ३० श्लक्ष्णखण्डीक्रियमाणानाम् एतच्च विशेषणद्वयं कोष्ठादि-
द्रव्याणामवसेयं तेषामेव प्रायः कुट्टन-श्लक्ष्णखण्डीकरणसम्भवात् न तु यूथिकादीनां ३१ क्षुरिकादिभिः कोष्ठादिपुटानां कोष्ठादि-
द्रव्याणां वा उत्कीर्यमाणानाम् ३२ विकीर्यमाणानाम्-इतस्ततो विप्रकीर्यमाणानाम् ३३ परिभोगाय उपयुज्यमानानाम् ३४ क्वचित्
'परिभाइज्जमाणान वा'इति पाठस्तत्र परिभाज्यमानानां-पार्श्ववर्त्तिभ्यो मनाग् मनाग् दीयमानानाम् ३५ भाण्डात्-स्थानादेकस्मादन्यद्
भाण्डं-भाजनान्तरं संह्रियमाणानाम् । ३६ उदाराः-स्फाराः ३७ ते चामनोज्ञा अपि स्थिरत आह-मनोज्ञा-मनोऽनुकूलाः ३८ तच्च
मनोज्ञत्वं कुतः ? इत्याह-मनोहराः-मनो हरन्ति-आत्मवशं नयन्तीति मनोहराः ३९ इतस्ततो विप्रकीर्यमाणानां मनोहरत्वं कुतः ?

- विवरणकारदर्शितं पाठान्तरम् ।

सर्वतो समन्ता गंधा अभिनिस्सरन्ति, भवे एयारूवे सिया ? जो इण्डे समडे, ते णं मणी एत्तो इट्ठतराए चैव [पृ० ८५ पं० २] गंधेणं पल्लत्ता ।

[४०] = तेसिं णं मणीणं इमेयारूवे फासे पणत्ते, से जहा नाम ए आइणे ति वा रूए ति वा बूरे इ वा णवर्णीए इ वा हंसगंभतूलिया इ वा सिरीसकुसुमनिचये इ वा बालकुसुदपत्तरासी ति वा

इत्याह-घ्राण-मनोनिर्वृत्तिकराः एवंभूताः ४० सर्वतः-सर्वसु दिक्षु ४१ समन्ततः-सामस्त्येन ४२ गन्धा ४३ अभिनिस्सरन्ति-जिघ्रतामभिष्टुखं निस्सरन्ति, क्वचित् 'अभिनिस्सरन्ति' इति पाठः तत्रापि स एवार्थः नवरम् 'अभितः स्रवन्ति' इति शब्दसंस्कारः । एवमुक्ते शिष्यः पृच्छति-४४ 'भवे एयारूवे सिया ?' स्यादेतत् यथा भवेद् एतद्रूपस्तेषां मणीनां गन्धः ? स्यारिह-४५ 'नो इण्डे समडे' इत्यादि प्राग्वत् [पृ० ८५ पं० १-२] ।

[४०] ? तेषां मणीनाम् २ अयमेतद्रूपः ३ स्पर्शः प्रज्ञप्तः, ४ तद्यथा-५ अजिनकं-चर्ममयं वस्त्रम् ६ रूतं-प्रतीतम् ७ बूरो-वनस्पतिविशेषः ८ नवनीतं-अक्षणम् ९ हंसगर्भतूली-१० शिरीषकुसुमनिचयश्च प्रतीतः, ११ बालानि-अचिरकालजातानि यानि कुमुद-

= व्याकरणशास्त्रसिद्धं 'तेसिं' इति रूपम्, परंतु अत्र मूले क्वचित् 'तेसिं' इति रूपम् क्वचित् 'तेसिं' पारिणयमेन परिशुद्धं प्रतिभाति । इति रूपं समुपलभ्यते । 'तेसिं णं' अत्र परवर्तितानि अनुनासिके णकारे पूर्ववर्ती अनुनासिकः-अनुस्वारो लुप्त इति 'तेसि ण' इत्यपि रूपं वाग्व्या-
७ "रूअ तूले"-देशीनाममाला वर्ग ७ गा० ९ । भाषायाम् 'रू' इति प्रसिद्धम् । विवरणकारदर्शितः पाठभेदः ।

भवे एयारूवे सिया ? णो इण्णहे सम्भे, ते णं मणी एत्तो इहतराए चैव जाव [पृ० ८५ पं० २] फासेणं पत्रत्ता ।
[४१] तए णं 'से आभियोगिए देवे तस्म दिव्वस्स जाणविमाणस्स बह्मज्झदेसभागे एत्थ णं मेहं पिच्छाघरम-
ण्डवं विउव्वइ=अणेगखं भसयसंनिविट्ठं अर्द्धसुग्गयसुकयवरवेइयातोरणवरइयसालभंजियागं सुसिंलिट्ठविसि
ट्ठल्लसंठियपसत्थेहरुलियविमलखभं णाणा ० मणिखचियउज्जलबहुसमसुविभत्तभूमिभागं ईहामिय-उसभ-

पत्राणि तेषां राशिर्बालकुमुदपत्रराशिः, क्वचिद् 'बालकुसुमपत्रराशिः' इति पाठः १२ 'भवे एयारूवे' इत्यादि प्राग्वत् । [पृ० ८५ पं० १-२]

[४१] १ततः २स आभियोगिको देवः ३तस्य दिव्यस्य यानविमानस्य ४बहुमध्यदेशभागे अत्र ५महत् प्रेक्षागृहमण्डपं ६विकु-
र्वति, कथम्भूतम् ? इत्याह-७अनेकस्तम्भशतसन्निविष्टम् । तथा ८अभ्युद्रता-अत्युत्कटा सुकृता-सुष्ठु निष्पादिता वरवेदिकाः तोरणानि
वररचिताः शालभञ्जिकाश्च यत्र तद् अभ्युद्रतसुकृतवरवेदिकातोरणवररचितशालभञ्जिकाकम् तथा ९ सुश्लिष्टा विशिष्टा लष्टसंस्थिताः-
मनोज्ञसंस्थानाः प्रशस्ताः-प्रशस्तवास्तुलक्षणोपेता वैडूर्यविमलस्तम्भा-वैडूर्यरत्नमया विमलाः स्तम्भा यत्र तत् सुश्लिष्टविशिष्टलष्टसंस्थि-
तप्रशस्तवैडूर्यविमलस्तम्भम् तथा १० नाना मणयः खचिता यत्र भूमिभागे स नानामणिखचितः ० नानामणिखचित उज्ज्वलो बहु-
समः-अत्यन्तसमः सुविभक्तो भूमिभागो यत्र तत् नानामणिखचितोज्ज्वलबहुसमसुविभक्तभूमिभागम् तथा ११ ईहामृगा-वृकाः

= मूलपाठे क्वचित् 'विउव्वइ' इति क्वचिच्च 'विउव्वंति' इति पाठो लभ्यते परन्तु नात्र अर्थभेदः । ० -मणिकणगरणख-वि० बा० ।
० विवरणकारदर्शित पाठान्तरम् । इति भावः-पा० ४-५ भा० १ । ० 'सुखादिदर्शनात् क्तान्तस्य पाक्षिकः परनिपातः' [पृ० ४८ *

तुरग-नर-मगर-विहग-वालग-किंनर-रुरु-सरभ-चमर-कुञ्जर-वणलय-पउमलयभत्तिचित्तं ०^{१३}खम्भुगयवइ
रवेइयापरिगयाभिरामं विउजाहरजमलजुयलजंतजुत्तं पिव अँचचीसहस्समालणीयं^{१४} रूवगसहस्सकलियं भिस-
माणं भिन्निभसमाणं चक्खुल्लोयणलेसं सुहफासं सस्सिसरीयरूवं [पृ० ७६ पं० २-४] कंचणमणिरयणथूभि-
यागं^{१५} णाणाविहपञ्चवणघण्टापडागपरिमण्डियगसिहरं

ऋषभा-दृषभाः तुरग-नर-मकर-विहगाः प्रतीताः व्यालाः-श्वापदभुजगाः किंनरा-व्यन्तरविशेषाः रुरुवो-मृगाः सरभाः-आटव्या म-
हाकायाः पशवः चमरा-आटव्या गावः कुञ्जराः-दन्तिनः वनलता-अशोकादिलताः पद्मलताः-पद्मिन्यः एतासां भक्त्या-विच्छित्त्या
चित्रम्-आलेखो यत्र तद् ईहामृग-ऋषभ-तुरग-नर-मकर-विहग-व्याल-किंनर-रुरु-सरभ-चमर-कुञ्जर-वनलता-पद्मलताभक्ति-
चित्रम् तथा १२ स्तम्भोद्गतया-स्तम्भोपरिचित्तिन्या वज्ररत्नमय्या वेदिकया परिगतं सद् यदभिरामं तत् स्तम्भोद्गतवज्रवेदिकापरि-
गताभिरामम् १३ चिद्धा धरन्तीति विद्याधरा-विशिष्टविद्याशक्तिमन्तः तेषां यमलयुगलानि-समानशीलानि द्वन्द्वानि तेषां यन्त्राणि-
प्रपञ्चविशेषास्तैर्युक्तमिव १४ अर्चिषां-मणिरत्नप्रभाज्वालानां सहस्रैर्मालनीयं-परिवारणीयम् किमुक्तं भवति ?-एवं नाम अत्यद्भुत-
मणिरत्नप्रभाजालैराकलितमिव भाति यथा नूनमिदं न स्वाभाविकम् किन्तु विशिष्टविद्याशक्तिमत्पुरुषप्रपञ्चप्रभावितमिति, १५ 'रूवग-
सहस्सकलियं.....सस्सिसरीयरूवं' प्राग्वत् [पृ० ७६ पं० ६-१२] १६ काञ्चनं च मणयश्च रत्नानि च काञ्चनमणिरत्नानि तेषां-तन्मयी
स्तूपिका-शिखरं यस्य तत् तथा १७ नानाविधाभिः-नानाप्रकाराभिः पञ्चवर्णाभिर्घण्टाभिः पताकाभिश्च परि-सामस्तयेन मण्डितमग्र-

टिप्पण]-राय० वि० । ० 'खम्भुगय' इत आरम्य 'सस्सिसरीयरूवं' इत्यन्त-"कचिद् एतन्न दृश्यते"-राय० वि० ।

ध्वलं-मरीचिकवयं विणिम्मुयन्तं लांइय-उल्लोइय^{३३}महियं गोशीससरसत्तचंदणददरदिन्नपंचगुलितलं उवंचि-
यचन्दणकलसं चन्दंणघडसुकयतोरणपडिदुवारदेसभागं आसत्तोसत्तविउलवद्वगधारियमल्लदामकलावं पञ्च-
वणसरसरसुरभिमुक्कपुप्फपुजोवयारकलियं कालागुरुपवरकुंदरुक्कधूवमधंतगंधुडुयाभिरामं [पृ०७ पं०४-]

शिवरं यस्य तद् नानाविधपञ्चवर्णघण्टापताकापरिमण्डिताग्रशिखरम् १८ चंपलं-चलं चिकचिकायमानत्वात् १९ मरीचिकत्रचं-किर-
णजालपरिक्षेपं विनिर्मुञ्चत् २० लाइयं नाम-यद् भूमेर्गोमयादिनोपलेपनम् २१ उल्लोइयं-कुडयानां मालस्य च सेटिकादिभिः
सम्मृष्टीकरणम् लाइय-उल्लोइयाभ्यामिव महितं-पूजितं लाइय-उल्लोइयमहियं तथा २२ गोशीर्षेण-गोशीर्षनामकचन्दनेन सरस-
रक्तचन्दनेन च दर्दरेण-बहलेन चपेटाकारेण वा दत्ताः पञ्चाङ्गुलितला-हस्तका यत्र तद् गोशीर्षसरसक्तचन्दनदर्दरदत्तपञ्चाङ्गुलित-
लम् तथा २३ उपचिता-निवेशिताः चन्दनकलशा-मङ्गलकलशा यत्र तद् उपचितचन्दनकलशम् २४ चन्दनधटः-चन्दनकलशः सुकृ-
तानि-सुष्ठु कृतानि शोभितानीति तात्पर्यार्थः यानि तोरणानि तानि चन्दनघटसुकृतानि तानि तोरणानि प्रति द्वारदेशभागं-द्वारदे-
शभागे यत्र तत् चन्दनघटसुकृततोरणप्रतिद्वारदेशभागम् तथा २५ आ-अवाङ्-अधोभूमौ सक्त आसक्तो-भूमौ लग्न इत्यर्थः ऊर्ध्वं सक्त
उत्सक्तः-उल्लोचतले उपरि संबद्ध, इत्यर्थः विपुलो-विस्तीर्णः वृत्तो-वर्तुलः २६ 'वग्धारिय' इति-प्रलम्बितो माल्यदामकलापः-पुष्प-
मालासमूहो यत्र तद् आसक्तोत्सक्तविपुलवृत्तप्रलम्बितमाल्यदामकलापम् तथा २७ पञ्चवर्णं सरसेन-सच्छायेन सुरभिणा मुक्तेन-
क्षिप्तेन पुष्पपुञ्जलक्षणेनोपचारेण-पूजया कलितं पञ्चवर्णसरससुरभिमुक्तपुष्पपुञ्जोपचारकलितम् २८ 'कालागुरु...'गंधवद्विभूतं' इति

सुगंधवरगन्धियं गन्धवट्टिभूतं अचेष्टरगणसंघसंविक्किणं दिव्वत्तुडियसदसंपणाइयं अच्छं [पृ० ११ पं० ५] जाव पडिरूवं । तस्स णं पिच्छाघरमण्डवस्स अतो बहुसमरमणिज्जभूमिभागं विउव्वति [कंडिका० ३३-४०] जाव मणीणं फासो । तस्स णं पेच्छाघरमंडवस्स उल्लोयं विउव्वति पउमल^{३५}भत्तिचित्तं जाव^{३६} [पृ० ११ पं० ५] पडिरूवं ।

[४२] तस्स णं बहुसमरमणिज्जस्स भूमिभागस्स बहुमज्झदेसभाए एत्थ णं एगं महं वइरासयं अक्खेखाडंगं विउव्वति । तस्स णं अक्खेखाडयस्स

[पृ० ७ पं० ४-] प्राग्वत्, तथा २९ अप्सरोगणानां सङ्घः-समुदायस्तेन सम्यग्-रमणीयतया विकीर्णं-व्याप्तम्-अप्सरोगणसङ्घसं-विकीर्णम् तथा ३० दिव्यानां त्रटितानाम् आतोद्यानां-वेणुवीणासृदङ्गादीनां ये शब्दास्तैः सम्प्रणादितं-सम्यक्-श्रोत्र-मनोहारितया प्रकर्षेण नादितं-शब्दवद् दिव्यवृटितशब्दसम्प्रणादितम् ३१ 'अच्छं जाव पडिरूवं' इति 'यावत्' शब्दकरणात् 'सण्हं अभिरूवं पडिरूवं' इति द्रष्टव्यम् एतच्च प्राग्वद् [पृ० ११ पं० ८] व्याख्येयम् । ३२ तस्य ३३ प्रेक्षागृहमण्डपस्य ३४ अन्तः-मध्ये ३५ बहुसमरमणीयं भूमिभागं ३६ विकुर्वीति तद्यथा-'आलिङ्गपुष्करमिति वा' [कण्डिका ३३-४०-पृ० ८१ पं० १२-] इत्यादि तदेव तावद् वक्तव्यं यावद् मणिस्पर्शसुत्रपर्यन्तः, तथा चाह-'जाव मणीणं फासो' इति । ३७ तस्य प्रेक्षागृहमण्डपस्य ३८ उल्लोकम्-उप-रिभागं ३९ विकुर्वीति ४० पद्मलताभक्तिचित्रम् ४१ 'जाव पडिरूवं' इति 'यावत्' शब्दकरणात् 'अच्छं सण्हं' [पृ० ११ पं० ८-] इत्यादिविशेषणकदम्बकपरिग्रहः ।

[४२] १ तस्य-बहुसमरमणीयस्य भूमिभागस्य २ बहुमध्यदेशभागे ३ अत्र ४ एकं महान्तं वज्रमयम् ५ अक्षपाटं ६ विकुर्वीति, ७ तस्य

धहुमज्झदेसभागे एत्थ णं भंहेणं मणिपेढियं चिउव्वति अट्ठं जोयणाइं आयामचिक्खम्भेणं चत्तारि जोयणाइं
वाहल्लेणं सव्वमणिमयं अउल्लं सण्हं जाव [पृ० १९ पं० ५] पडिरुवं । तीसे णं मणिपेढियाए उवरि एत्थ णं
भंहेणं सीहासनं चिउव्वइ, तैस्स णं सीहासनस्स ईमेयारुवे वेण्णावासे पणत्ते-तव्वणिज्झया चक्कला रय्यया-
मया सीहा सीवणिणया पाया णाणां भणिमयाइं पायसीसगाइं जंबूगर्थमयाइं गत्ताइं वहरांमया संधी णाणा-
मणिमये वेच्चे, ^{३१} से णं सीहासणे ईहाभिय-उसभ-तुरग-नर-मगर-विहग-वालग-किन्नर-रुरु-सरभ-

चाक्षपाटकस्य ८ बहुमध्यदेशभागे ९ अत्र १० एकां महतीं मणिपीठिकां ११ विकुर्वति १२ अष्टौ योजनानि आयाम-विष्कम्भाभ्याम्
१३ चत्वारि योजनानि बाह्येन-उच्चैस्त्वेनेति भावः, कथम्भूतां तां विकुर्वति ? इत्यत आह-१४ सर्वमणिमयीम्-सर्वात्मना मणिमयीं
'यावत्' करणात् १५ 'अच्छाम्' इत्यादिविशेषासमूहपरिग्रहः [पृ० १९ पं० ८] १६ तस्याश्च मणिपीठकाया १७ उपरि १८ अत्र
१९ महदेकं सिंहासनं २० विकुर्वति २१ तस्य च सिंहासनस्य २२ अयमेतद्रूपो २३ वर्णावासः प्रज्ञः, तद्यथा-२४ तपनीयमयाः = चक्कला
२५ रजतमयाः सिंहायैरुपशोभितं तत् सिंहासनमुच्यते २६ सौवर्णिकाः सुवर्णमयाः पादाः २७ नानामणिमयानि पादशीर्षकाणि-पादाना-
मुपरितना अवयवविशेषाः, २८ जाम्बूनदमयानि गात्राणि २९ वज्रमया-वज्ररत्नापूरिताः सन्धयो-गात्राणां सन्धिमेलाः ३० नाना
मणिमयं वेचं-व्युतम् । ३१ तत् सिंहासनम् ३२ ईहासुग-ऋषभ-तुरग-नर-मकर-व्यालक-किन्नर-रुरु-सरभ-चमर-वनलता-

= 'चक्कल' इत्ययं शब्दो देश्य - 'कुण्डल-वट्टुल-दोलाफल्य-विसालेसु चक्कलय' - चक्कलं कुण्डलम् वट्टुलम् दोलाफलकम् विशालं चेति
चतुरर्थः - देशीनाम० व० ३ गा० २० । भाषायाम् 'चाकळा' इति प्रतिभाति । ० - मयं वच्च-पा० ५ । - मयं वद्धं पा० ४ । - मय वेच्च

चमर-कुञ्जर-वणलय-पउमलयभत्ति [पृ० ७६ पं० २] चित्तं ससारसरोवचियमणिरघणपायवीढे अत्थरगमि-
उमसूरणवतयकुसंतलिबकेसरपच्चथुयाभिरामे औईणग-रूय-दूर-णवणीय-तूलकासमउए [कण्डिका ४०]
सुविरइय^{३६}रयत्ताणे उवचिय^{३७}खोमदुगुल्लपट्टपडिच्छायणे रत्तंसुअसंबुडे सुरे^{३८}म्मे पासाइए दरिसणिज्जे अभिरूवे
पडिरूवे ।

पञ्चलताभत्ति [पृ० ७६ पं० ६] चित्रम् । ३३ सारसारैः-प्रधानैः ऽमणिरत्नैरुपचितेन पादपीठेन सह यत् तत् तथा, ३४ आस्तरकम्-
आच्छादकं मृदु यस्य ० मस्तरकस्य तद् आस्तरकमृदु, + नवा त्वक् येषां ते नवत्वचः कुशान्ताः-दर्भपर्यन्ता नवत्वचश्च ते कुशान्ताश्च
नवत्वक्कुशान्ताः-प्रत्यग्रत्वगदर्भपर्यन्तरूपाणि लिम्बानि-कोमलानि नमनशीलानि च केसराणि मध्ये यस्य मस्तरकस्य तत् नवत्वक्कु-
शान्तलिम्बकेसरम् आस्तरकमृदुना मस्तरकेण नवत्वक्कुशान्तलिम्बकेसरेण =प्रत्यवस्तुतम्-आच्छादितं सत् यदभिरामं तत् तथा, ३५
[कण्डिका ४०] पूर्ववत् तथा ३६ सुविरचितं रजस्त्राणमुपरि यस्य तत् सुविरचितरजस्त्राणम् ३७ उपचितं-परिकर्मितं यत् क्षौमं दुकूलं-
कार्पासिकं वस्त्रं परिच्छादनं रजस्त्राणस्योपरि द्वितीयमाच्छादनं यस्य तत् तथा, तत उपरि ३८ रक्तांशुकेन-अतिरमणीयेन रक्तेन वस्त्रेण
संवृतम्-आच्छादितम् अत एव ३९ सुरम्यम् ४० 'पासाइए दरिसणिज्जे अभिरूवे पडिरूवे' इति [पृ० ७ पं० १ तथा पृ० ९ पं० ६] प्राग्वत् ।

तत्-व्युत्तम्-भा० १ । -मय वेहु १ भा० २ । ४ 'प्राकृतत्वाच्च * पदोपन्यासव्यत्ययः'—राय० वि० । ० भाषायाम्-'गालमसूरिणुं' इति
प्रसिद्धम् । + 'विशेषणपूर्वापरिनिपातः यादृच्छिकः प्राकृतत्वात्'—राय० वि० । = 'विशेषणस्य परिनिपातः प्राकृतत्वात्'—राय० वि० ।

* मूले 'उवचियमणिरयण' इति उपचित-मणिरत्न-पदयोर्व्यत्ययः । -'मणिरत्नोपचित'-इति उचितम् ।

[४३] तस्स णं सीहासणस्स उवरि ऐत्थ णं मेहेणं विजयदूखं विउव्वंति, संखं-कुंद-दगरय-अमयमहिफेण-
पुंजसंनिगासं सव्वरयणामयं अच्छं सण्हं पासादीयं दरिसणिज्जं अभिरूखं पडिरूखं । तस्स णं सीहासणस्स
उवरिं विजयदूस्स य बहुमज्झदेसभागे एत्थ णं मेहं एणं वैयरामयं अंकुसं विउव्वंति, तस्सि च णं वयराम-
यंसि अंकुसंसि कुंभिकं मुत्तादामं विउव्वंति । से^२ णं कुंभिके मुत्तादामे अन्नोहि चउहिं अद्धकुंभिकेहि
मुत्तादामेहि—

[४३] १ तस्य सिंहासनस्य २ उपरि उल्लोके ३ अत्र अस्मिन् स्थाने ४ महदेकं ५ विजयदूष्यं-वस्त्रविशेषः, आह च जीवाभिगममूल-
टीकाकृत्—“विजयदूष्यं वस्त्रविशेषः” [ ] इति । तं ६ विकुर्वन्ति-स्वशक्त्या निष्पादयन्ति, कथम्भूतम् ? इत्याह—७ शङ्ख-कुन्द-दक-
रजो-ऽमृतमणितफेनपुञ्जसन्निकाशम्-शङ्खः प्रतीतः, कुन्द इति-कुन्दकुसुमम् दकरजः-उदकरगाः अमृतस्य-क्षीरोदधिजलस्य मथितस्य
यः फेनपुञ्जो-डिण्डीरोत्करः तत्सन्निकाशं-तत्समप्रभम् पुनः कथम्भूतम् ? इत्याह—८ सर्वात्मनारत्नमयम् ९ ‘अच्छं सण्हं पासाइयं’ इत्या-
दिविशेषणजालं प्राग्वत् [पृ० १९ पं० ८] । १० तस्य सिंहासनस्य—११ उपरि १२ तस्य विजयदूष्यस्य ? ३ बहुमध्यदेशभागेऽत्र १४ महा-
न्तमेकं १५ वज्रमयं-वज्ररत्नमयमङ्कुशम्-अङ्कुशाकारं मुक्तादामावलम्बनाश्रयं १६ विकुर्वन्ति १७ तस्मिंश्च वज्ररत्नमयेऽङ्कुशे महदेकं
१८ कुम्भाग्रं-मगधदेशप्रसिद्धं कुम्भपरिमाणं मुक्तादाम १९ विकुर्वन्ति । २० तत् कुम्भाग्रं मुक्तादाम २१ अन्यैश्चतुर्भिः कुम्भाग्रैः-कुम्भ-
— “अग्र पुरस्तात्, उपरि, परिमाणे”—इति मेदिनी—[अमर० टी० पृ० ३२९] इति वचनात् अत्र ‘अग्र’ शब्दः परिमाणवाची बोध्यः-
कुम्भाग्रम्—कुम्भपरिमाणम् ।

तद्विदुश्चतुपमाणेहि सव्वओ समत्ता संपरिखित्ते । ते णं दामा तवणिज्जलंबूसगा* पाणामणिरयणविधिहहार-
द्धहारउवसोभियसमुदाया ईसि^{३१} अणमणमसंपत्ता वाएहि^{३२} पुब्बावरदाहिणुत्तरागएहि^{३३} मंदायं मंदायं = एज्ज-
माणाणि एज्जमाणाणि पलंबमाणाणि^{३४} पलंबमाणाणि वदमाणाणि उरालेणं^{३५} भणुन्नणं मणहरेणं^{३६}

परिमाणैर्मुक्तादामभिः २२ तदर्थोच्चत्वप्रमाणमात्रैः २३ सर्वतः सर्वासु दिक्षु २४ समन्ततः-सामस्त्येन २५ सम्परिक्षिप्तं-व्याप्तम् । २६
तानि पञ्चापि दामानि २७ तपनीयमया लम्बूसगा-आभरणविशेषरूपा अग्रभागे येषां प्रलम्बमानानां तानि तथा २८ नानामणिरत्नैः
नानामणिरत्नमयैर्विविधैः-विचित्रहार्दरघहार्दैश्चोपशोभितः-सामस्त्येन शोभितः समुदायो येषां तानि तथा २९ तथा ईषत् मनाक्
अन्योऽन्यं-परस्परम् असंप्राप्तानि-असंलग्नानि ३० पूर्वापरदक्षिणोत्तरागतैः^{३१} ३१ 'मन्दायं मन्दायं' इति मन्दं मन्दं ३२ कम्पमानानि
३३ ईषत्कम्पनवशादेव प्रकर्षत इतस्ततो मनाक् चलनेन लम्बमानानि ततः ३४ परस्परं सम्पर्कवशतः शब्दायमानानि
शब्दायमानानि ३५ उदारेण स्फारेण शब्देनेति योगः स च स्फारः शब्दो मनःप्रतिकूलोऽपि भवति तत आह-३६ मनोज्ञेन मनो-
ऽनुकूलेन ३७ तच्च मनोऽनुकूलत्वं लेशतः स्यात् अत आह-मनोहरेण मनांसि श्रोतॄणां हरति-एकान्तेनात्मवशं नयतीति मनोहरः ०

* -गा सुवण्णपयरागमंडियगा णा-वि० वा० । = "मृशाभीक्ष्ण्याऽविच्छेदे द्विः प्राक् तमवादेः"-[७-४-७३ हैमश०] इति अविच्छेदे द्विर्व-
चनम् यथा-'पचन्ति पचन्ति' इत्यत्र, एवमुत्तरागएहि-राय० वि० । X -णि वज्जमा-पा० १ । -णि पडंझमा-भा० १ ।-णि पडंझमा- पा०
३ । -णि पडंझमा-पा० ५ ।-णि पडंझमा-पा० २ । ४ 'धातैः' इति शेषः । ० "लिहादेः आकृतिगणत्वाद् 'अच्' प्रत्ययः"-राय० वि० ।
"लिहादिभ्यः"-(५-१-५० हैमश०) अत्र 'ह' धातोः 'अच्'प्रत्यये हरः-मनोहरः ।

कर्ण-मणणिञ्चुतिकरेणं सँदेणं ते पएसे सँवओ समँता आपूरेमाणा अपूरेमाणा सिरीए अतीव अतीव उवसोभेमाणा उवसोभेमाणा चिहंति ।

[४४] तए णं से आभिओगिए देवे तस्स सीहासणस्स अवरुत्तरेणं उत्तरेण उत्तरपुरत्थिमेणं एत्थ णं सुखिआभस्स देवस्स चउण्हं सामाणियसाहस्सीणं चत्तारि भद्दासणसाहस्सीओ विउव्वइ, तस्स णं सीहासणस्स

तेन ३८ तदपि मनोहरत्वं कुतः ? इत्याह-कर्ण-मनोनिवृत्तिकरेण ० ततोऽयमर्थः-प्रतिश्रोतु कर्णयोर्मनसश्च निवृत्तिकरः-सुखोत्पादक-स्ततो मनोहरस्तेनेत्यम्भूतेन ३९ शब्देन ४० तान् प्रत्यासन्नान् प्रदेशान् ४१ सर्वतो-दिक्षु ४२ समन्ततो-विदिक्षु ४३ आपूरयन्ति-आपूरयन्ति, अत एव ४४ श्रिया-शोभया अतीवोपशोभमानानि ४५ तिष्ठन्ति ।

[४४] १ ततः स आभियोगिको देवः २ तस्य सिंहासनस्य ३ अपरोत्तरेण-वायव्ये कोणे इत्यर्थः, ४ उत्तरेण-उत्तरस्याम् ५ ऐशान्याम् अत्र एतासु तिसृषु दिक्षु ६ सूर्याभस्य देवस्य ७ चतुर्णाम् सामानिकसहस्राणां योग्यानि ८ चत्वारि भद्रासनसहस्राणि ९ वि-

० “निमित्त-कारण-हेतुषु सर्वासा विभक्तीनां प्रायो दर्शनम्-(सर्वानामस्तृतीया च २-३-७ काशिकावृत्तौ) इति वचनात् हेतौ तृतीया”-राय० वि० । - “शत्रन्तस्य = शौ” इदं रूपम्” पा० ४-५ भा० १ । “शत्रन्तस्य स्याद् इद रूपम्”-भा० २ । “शत्रन्तस्य स्यादौ इद रूपम्”-मु० पु० ।

= वर्तमानकालसूचकः ‘शतु’ प्रत्ययः तेन आभूर्यम्-अत्-‘आपूरयत्’ इति प्रयोगे साधिते प्रथमान्वहुवचने शौ ‘आपूरयन्ति’ ।

पुरित्थमेणं एत्थ णं सूरियाभस्स देवस्स चउण्हं अग्गमहिंसीणं संपरिवाराणं चत्तारि भद्दासणसाहस्सीओ विउ-
व्वह, तस्स णं सीहासणस्स दाहिणपुरत्थिमेणं एत्थ णं सूरियाभस्स देवस्स अडिभत्तरपरिसाए अट्टण्हं देवसाह-
स्सीणं अट्टं भद्दासणसाहस्सीओ विउव्वह, एवं दाहिणेणं मज्झिमपरिसाए देवसाहस्सीणं दस भद्दासण-
साहस्सीओ विउव्वति दाहिणपच्चत्थिमेणं बाहिरपरिसाए बारसण्हं देवसाहस्सीणं बारस भद्दासणसाहस्सीओ
विउव्वति पच्चत्थिमेणं सत्तण्हं अणियाहिबतीणं सत्तं भद्दासणे विउव्वति, तस्स णं सीहासणस्स चउदिंसि एत्थ
णं सूरियाभस्स देवस्स सोलसण्हं आयरक्खदेवसाहस्सीणं सोलस भद्दासणसाहस्सीओ विउव्वति, तज्जहा-पुर-
त्थिमेणं चत्तारि साहस्सीओ दाहिणेणं चत्तारि साहस्सीओ पच्चत्थिमेणं चत्तारि साहस्सीओ उत्तरेण चत्तारि

कुर्वति, १० पूर्वस्यां ११ चतसृणामग्रमहिषीणां १२ सपरिवाराणां १३ चत्वारि भद्रासनसहस्राणि, १४ दक्षिणपूर्वस्याम् १५ अभ्यन्तरपर्यदः
१६ अष्टानां देवसहस्राणां योग्यानि १७ अष्टौ भद्रासनसहस्राणि, १८ दक्षिणस्यां १९ मध्यमपर्यदो २० दशानां देवसहस्राणां यो-
ग्यानि २१ दश भद्रासनसहस्राणि २२ दक्षिणापरस्यां नैऋतकोणे इत्यर्थः, २३ बाह्यपर्यदो २४ द्वादशानां देवसहस्राणां २५ द्वादश
भद्रासनसहस्राणि २६ पश्चिमायां २७ सप्तानामनीकाधिपतीनां २८ सप्त भद्रासनानि विकुर्वति । तदनन्तरं २९ तस्य सिंहासनस्य
३० चतसृषु दिक्षु अत्र सामानिकादिदेवभद्रासनानां पृष्ठतः ३१ सूर्याभस्य देवस्य सम्बन्धिनां ३२ षोडशानामात्मरक्षदेवसहस्राणां
योग्यानि ३३ षोडश भद्रासनसहस्राणि विकुर्वति, ३४ तद्यथा-३५ चत्वारि भद्रासनसहस्राणि पूर्वस्याम् ३६ चत्वारि दक्षिणतः
३७ चत्वारि पश्चिमायाम् ३८ चत्वारि उत्तरतः-सर्वसंख्यया सप्ताधिकानि चतुःपञ्चाशत्सहस्राणि-५४००७-भद्रासनानां विकुर्वति ।

साहस्सीओ ।

[४५] तस्स दिव्वस्स जाणविमाणस्स ७ इमेयारूवे वण्णावासि पणत्ते, से^१ जहा नाम ए अइरुणयस्स वा हेमंतिंय-
वालियत्तरियस्स वा खयरिंगालाण वा रंतिं पज्जलियाण वा जंवाकुसुमवणस्स वा किंशुयवणस्स वा पारियाय-
वणस्स वा सँव्वतो समंता संकुसुमियस्स, भवे एयारूवे सिया ? १० इण्ठे समडे, तस्स णं दिव्वस्स जाणवि-
माणस्स एत्तो इट्ठतराए चेव जाव वण्णेणं [पृ० ८५ पं० २] पणत्ते । गंधो य फासो य जहा मणीणं [कण्डिका

५

[४५] १ तस्य २ दिव्यस्य यानविमानस्य ३ अयम्—अनन्तरं वक्ष्यमाणस्वरूपो ४ वर्णावासो-वर्णकनिवेशः ५ तद्यथा-स यथा नाम ६ अचिरो-
द्रतस्य क्षणमात्रमुद्रतस्य ७ हेमन्तिकस्य शिशिरकालभाविनो बालहृर्यस्य स ह्यत्यन्तमारक्तो भवति दीप्यमानश्चेत्युपादानम्, ८ 'वा' शब्दाः
सर्वेऽपि समुच्चये, ९ खादिराङ्गाराणां वा १० रात्रौ प्रज्वलितानाम् ११ जपाकुसुमवनस्य वा १२ किंशुकवनस्य वा १३ पारिजातवनस्य वा
१४ सर्वतः—सर्वासु दिक्षु समन्ततः—सामस्त्येन १५ संकुसुमितस्य सम्यक्कुसुमितस्य, अत्रान्तरे शिष्यः पृच्छति—यादृग्रूप एतेषां वर्णः
१६ 'भवे एयारूवे सिया' इति स्यात्—कथञ्चिद् भवेद् एतद्रूपस्तस्य दिव्यस्य यानविमानस्य वर्णः ? स्मरिहाह—१७ 'नो इण्ठे समडे,
तस्स णं दिव्वस्स .... मणामतराणे चेव वण्णे पणत्ते' इति प्राग्वत् [पृ० ८५ पं० तथा २-५] व्याख्येयम्, १८ गन्धः स्पर्शः यथा प्राग्
मणीनामुक्तस्तथा वक्तव्यः, स चैवं—'तस्स णं दिव्वस्स जाणविमाणस्स इमे एयारूवे गंधे पणत्ते, तंजहा—से जहा नाम ए कोट्टपुडाण

१०

८ इमे+एयारूवे=इमेयारूवे-पृ० ९० * टिप्पण । १० 'रंति' इति सप्तम्यर्थे द्वितीया प्राकृतत्वात् ।

३९-४०] तं ए नं से आभिओगिए देवे दिव्वं जाणविमाणं विउव्वइ विउव्वित्ता जेणेव सूरियाभे देवे तेणेव उवागच्छइ उवागच्छित्ता सूरियाभं देवं करयलपरिगहिंयं [पृ० ६७ पं० ८] जावं पच्चप्पिणंति ।

वा तगरपुडाण वा' [कं० ३९ पृ० ९१ पं० ४] इत्यादि । १९ 'तए नं से आभिओगिए देवे' इत्यादि २० 'यावत्' करणात् 'करयल-परिगहिंयं दसनहं.....वद्धावेइ वद्धावित्ता एयमाणत्तिंयं' इति [पृ० ५६ पं० १-२ तथा पृ० ६७ पं० ९] द्रष्टव्यम् ।

यथा—“+उय विणयठित्तिल्ले ! ० पूरेमसि ? =सिरिद्धे गए सूरै । कत्तो रत्ति मुद्धे ! पाणियसद्धा सउणयाणं० ॥ [ ] इत्यत्र”
-राय० विव० ।

+‘उय’ इति ‘पश्य’ पदभावसूचको निपातः । “उअ पश्य”-(८-२-२१८ हैमश०) ४ ‘तत्तिळ्’ शब्दः तत्परवाची देश्यः । “तत्तिळ्ळो तत्तिळ्ळो य तप्परे”-देशीनाम० व० ५ गा० ३ । ० अस्य पदस्य भावः सम्यग् न अवगम्यते परंतु तात्पर्यानुसारी ‘पूर्णे’ इति अर्थः कल्प्यते । =अयं शब्दः खगपानभाजनवाचिना देश्य-‘सिरिद्धी’ [“‘सिरिद्धी’ खगपानभाजनम्”-देशीना० व० ८ गा० ३२] शब्देन समानः प्रतीयते ततः प्रस्तुत ‘सिरिद्ध’ पदस्यापि स एव अर्थो गम्यते । -‘रत्ति’ इति द्वितीयान्तमपि पदं सप्तम्यर्थसूचकं ज्ञेयम् । यथा च प्रस्तुतगाथायां ‘रत्ति’ शब्दः सप्तम्यर्थं बोधयति तथा अत्र मूलसूत्रगत ‘रत्ति’पदमपि सप्तमीभावसूचकं बोध्यम् । एतदर्थस्पष्टनार्थं च विवरणकारेण इयं गाथा उदाहरणरूपेण दर्शिता । ० उत विनयतप्परे ! पूरिमे ? श्रीद्रहे ? कुतः रात्रौ मुग्धे ! पानियशब्दाः शकुनकानाम् ॥ इति शब्दसंस्कारः । समग्रगाथायाः भावस्तु इत्थं बोध्यः-हे विनयपरायणे ! मुग्धे ! सूर्ये ! अस्तंगतः रात्रिर्जाता अतः जलपूर्णे खगपानभाजने पक्षिणां पानीयशब्दाः कुतः कारणात् स्युः ? रात्रौ हि पक्षिणः शेरत एव न जलं पिबन्ति नापि किञ्चिद् भक्षयन्ति अतस्तेषां निवासे शान्तिरेव युक्ता तथापि अद्य रात्रौ पक्षिजलभाजने

रायपसेण-
इयं ।

[४६] तए णं से सूरियाभे देवे आभिओगस्स देवस्स अंतिए एयमट्ठं सोच्चा निसस्म हट्ठ-जाव [पृ० ४७ पं० ३-]-हियए दिव्वं जिणिंदाभिगमणजोगं उत्तरवेउन्वियरूवं विउव्वति विउव्वत्ता चउंहिं अगमहिस्सीहिं सपरिवाराहिं दोहिं अणीणहिं, तंजहा-गंधवाणीएण य सद्धिं संपरिवुडे तं दिव्वं जाणविमाणं अणुपंयाहिणीकरेमाणे पुरत्थिमिल्लेण

[४६] १ दिव्वं-प्रधानं २ जिनेन्द्रस्य-भगवतो वर्द्धमानस्वामिनोऽभिगमनाय-अभिमुखं गमनाय योग्यम्-उचितं जिनेन्द्राभिगमनयोग्यम् ३ उत्तरवैक्रियं रूपं ४ विकुर्वति, ४ विकुर्वित्वा ५ चतसृभिग्रमहिपीभिः सपरिवाराभिः ६ द्वाभ्यामनीकाभ्याम्-तद्यथा-गन्धर्वानीकेन नाट्यानीकेन च ७ सार्द्धम् ८ तत्र सहभावः स्वस्वामिभावमन्तरेणापि दृष्टः यथा समानगुण-विभवयोर्द्वयोर्भिन्नयोः अतः स्वस्वामिभावप्रकटनार्थमाह-सम्यग् आराधकभावं विभ्रौणः परितृप्तः-संपरितृप्तः ९ तद् दिव्वं यानविमानम् १० अनुप्रदक्षिणीकुर्वन्-पूर्वतोरणानुकूलेन प्रदक्षिणीकुर्वन् ० पूर्वेण तोरणेनानुप्रविशति*-प्रविशन् ? १ पूर्वेण त्रिसोपानप्रतिरूपकेण प्रतिविशिष्टरूपेण त्रिसोपा-

८ 'त्रि' पूर्वात् 'कुर्व' धातोः 'विकुर्व्य' इति पद साधु । 'विकुर्वित्वा' इति तु छान्दसमेतत् । ० "पूर्वेण तोरणेन अनुप्रविशति" अस्य विवरणस्य मूल पञ्चस्यपि टीकापाठप्रतिष्ठ नोपलब्धम् । * -ति स्वसिंहासनानुकूलं प्रविशति प्र-भा० २ ।

पक्षिणां पानीयशब्दो जायते ततस्तस्यावश्यं किमपि कारणं भवेत् । अत्र "एकान्तनिर्जनस्यानं मत्वा आवा समागती तथापि नात्र एकान्तनिर्जनं प्रतिभाति" इत्येव स्वीयं भावं कश्चिद् वल्लभः मुग्धायै सूचयति-एष गाथाध्वनिः ।

* तिसोमाणपडिरूवणं दुरुहति^{१२} दुरुहिता जेने^{१३} सीहासणे तेने^{१४} उवागच्छइ उवागच्छिता^{१५} सीहासणवरगए
पुरथाभिमुहे सण्णिसण्णे । तए^{१६} णं तंस्स सूरिआभस्स देवस्स चंतारि सामाणियसाहस्सीओ तं^{१७} दिव्वं जाण-
विमाणं अणुपयाहिणीकरेमाणा उत्तरिल्लेणं तिसोवाणपडिरूवणं दुरुहति^{१८} = दुरुहिता पत्तयं पत्तयं पुव्वणत्थे-
हिं भद्दासणेहिं णिसीयंति, अवसेसा देवा य तं दिव्वं जाणविमाणं जाव द्दाहिणिल्लेणं तिसो-
वाणपडिरूवणं दुरुहति^{१९} दुरुहिता पत्तयं पुव्वणत्थेहिं भद्दासणेहिं निसीयंति ।

नेन तइ यानविमानम् १२ आरोहति, आरुह्य च १३ यस्मिन्नेव देशे तस्या मणिपीठिकाया उपरि १४ सिंहासनं १५ तत्रोपागच्छति,
उपागत्य च १६ सिंहासनवरगतः सन् १७ पूर्वाभिमुखः सन्निषण्णः सम्यक्—सकलसेवकजनचमत्कारकारिण्या उपवेशनस्थित्योपविष्टः ।
१८ ततः १९ तस्य सूर्याभस्य देवस्य २० चत्वारि सामानिकदेवसहस्राणि २१ तद् दिव्यं यानविमानम् २२ अनुप्रदक्षिणीकुर्वन्ति,
२३ उत्तरेण त्रिसोपानप्रतिरूपकेण २४ आरोहन्ति, २५ पूर्वन्यस्तेषु भद्रासनेषु २६ निषीदन्ति २७ अवशेषाः—अभ्यन्तरपर्यदादयो
देवा देव्यश्च २८ दक्षिणेन त्रिसोपानप्रतिरूपकेण २९ आरोहन्ति, आरुह्य च ३० स्वेषु भद्रासनेषु ३१ निषीदन्ति ।

* ‘त्रिसोपान-तिसोवाण-तिसोमाण’ इति शब्दपरिवर्तनम् । = अत्र ‘दुर्’ उपसर्गपूर्वको ‘रुह’ धातुः प्रतीयते । ८ “अत्र सप्तम्यर्थे तृतीया”—

[४७] तं ए नं तस्स सूरियाभस्स देवस्स तं दिव्वं जाणविमाणं दुरुद्धस्स समाणस्स अट्ठ अट्ठमङ्गलगा पुरतो अ-
हाणुपुव्वीए संपत्तिरत्ता, तंजहा-सोत्थिय सिरिवच्छ जाव [पृ० १९ पं०४] दप्पणा । तयंगंतरं च णं पुण्णकलस-
भिंमार दिव्वं य छत्तपडाणा सचाक्षरा दंसणरत्तिया आलोयदरिस्सिणिजा वा उद्धुयविजयवेजयंतीपडागा असिया
गंगणतलमणुलिहन्ती पुरतो अहाणुपुव्वीए संपत्तिरत्ता । तयंगंतरं च णं वेहलियभिसंतविसलदण्डं पलञ्चकोरट-
अल्लुवाभोवसोभितं

[४७] १ ततः २तस्य ३ सूर्याभस्य देवस्य ४ तद् दिव्यं यानविमानम् ५ आरूढस्य ६ पुरतोऽष्टौ अष्टमङ्गलकानि ७ यथानु-
पूर्व्या-वक्ष्यमाणपाठक्रमेणेत्यर्थः, ८ संप्रस्थितानि ९ तद्यथा-पूर्वं १० स्वस्तिकः तदनन्तरं ११ = श्रीवत्सः-१२ तदनन्तरं १३
पूर्णकलश-भृङ्गार-१४ दिव्याऽऽतपत्र-पताकाः १५ सचामराः, कथम्भूताः ? इत्याह-१६ दर्शनरतिका दर्शने-अवलोकने रतियासु ता
दर्शनरतिकाः, १७ इह दर्शनरतिकमपि किञ्चिदालोकदर्शनीयं न भवत्यमङ्गलत्वात् यथा गर्भवती युवतिः अत आह-आलोके-
बहिःप्रस्थानसमयभाविनि दर्शनीया-द्रष्टुं योग्या मङ्गल्यत्वात्, अन्ये त्वाहुः-“आलोके दर्शनीया-न पुनरत्युच्चा-आलोकदर्शनीया”
[ ] तथा १८ वातोद्धुता विजयसूचिका वैजयन्ती इति विजयवैजयन्ती च उत्सृता-ऊर्ध्वीकृता १९ गगनतलम्-अम्बरतलमनुलि-
खन्ती-अभिलङ्घयन्ती २० पुरतो यथानुपूर्व्या २१ संप्रस्थिता । २२ तदनन्तरं २३ वैदूर्यो वैदूर्यरत्नमयो अभिसन्तो-दीप्यमानो
विमलो-निर्मलो दण्डो यस्य तद् तथा २४ प्रलम्बते इति प्रलम्बः तेन-प्रलम्बमानेन कोरण्टमाल्यदाम्ना-कोरण्टपुष्पमालयोपशोभितं

चंदमंडलनिभं^{३६} समुस्सियं विमलमायवत्तं पवरं^{३७} सीहासनं च मणिरयणभत्तिचिंतं^{३८} सपाउयाजोयस-
माउत्तं बहुकिंकरामपरिगगहियं^{३९} पुरतो अहाणुपुव्वीए संपत्थियं^{४०} । तयणंतरं च णं वइरामयवट्टलसंठियसुसि-
लिट्ठपरिघट्टमट्टसुपत्तिट्ठिए^{४१} विसिट्ठ अणेगवरं पंचवणणकुडभीसहसुस्सिए^{४२} परिमंडियाभिरामे वाउदुधुयवि-
जयवेजयंती पडागच्छत्तातिच्छत्तकलिते तुंगे^{४३}

प्रलम्बकोरण्टमाल्यदामोपशोभितं २५ चन्द्रमण्डलनिभं दीप्त्या शोभया वर्तुलतया च चन्द्रमण्डलाकारं २६ समुत्सृतं सम्यगूर्ध्वी-
कृतं २७ विमलमातपत्रं तथा २८ प्रवरं सिंहासनं २९ मणिरत्नैः भक्त्या-विच्छित्त्या चित्रं यत् तद् मणिरत्नभक्तिचित्रम् ३० सह पाद-
पीठं यस्य तत् सपादपीठं तथा ३१ पादुकायोगः-पादुकाद्वितयं तस्य समायोजनसमायुक्तम् सह पादुकायोगसमायुक्तं यस्य तत् तथा
३२ बहुभिः किङ्करैः-किङ्करकल्पैरमरैः परिगृहीतं ३३ पुरतो ३४ यथानुपूर्व्या ३५ सम्प्रस्थितम् । ३६ तदनन्तरं ३७ वज्रमयो वज्ररत्नमयः
तथा वृत्तं-वर्तुलं लष्टं-मनोज्ञं संस्थितं-संस्थानमाकारो यस्य स वृत्तलष्टसंस्थितः तथा सुश्लिष्टः-सुश्लेषापन्नावयवो मसृण इत्यर्थः परिघट्ट
इव परिघट्टः^४ खरशाणया पाषाणप्रतिमावद् मृष्ट इव मृष्टः सुकुमारशाणया पाषाणप्रतिमेव सुप्रतिष्ठितो न तु तिर्यक्पतिततया =वक्रः ३८ अत
एव शेषध्वजेभ्यो विशिष्टः-अतिशायी, तथा ३९ अनेकानि-अनेकसङ्ख्याकानि वराणि-ग्रथानानि पञ्चवर्णीनि कुडभीसहस्राणि उत्सृतानि
यत्र सोऽनेकवरपञ्चवर्णकुडभीसहस्रोत्सृतः = ४० वातोद्धृतविजयवैजयन्तीपताकाच्छत्रातिच्छत्रकलितः, ४१ तुङ्गः-अत्युच्चो योजनस-

= वि० बा० । + -ष्टः परशा-पा० ५ । = “ततः एतेषां पदानां पदद्वयमीलनेन कर्मधारयः”-राय० वि० । = “कान्तस्य परनिपातः
सुखादिदर्शनात्”-राय० वि०-पृ० ४८ * टिप्पण ।

मगुणतलमणुलिहंतसिहरे लोअणसहसमूसिए महतिमहालए मंहिदज्जए पुरतो अहाणुपुब्बीए संपत्थिए । तथेणंतरं च णं सुरूवणेवत्थपरिकच्छिया सुसज्जा सव्वालंकारभूसियां महया भडचडगर^{५३}पहगरेणं पंच अणीया-
हिबईणो पुरतो अहाणुपुब्बीए संपत्थिया । ० [तयणंतरं च णं बहवे आभिओगिया देवा देवीओ य सएहिं जेव-
सएहिं रुवेहिं, सएहिं सएहिं विसेसेहिं, सएहिं सएहिं विदेहिं, सएहिं सएहिं जेज्जाएहिं, सएहिं सएहिं जेव-
त्येहिं पुरतो अहाणुपुब्बीए संपत्थिया] तथेणंतरं च णं सूरियाभविमाणवासिणो बहवे वेमाणिया देवा य
देवीओ य सव्विबड्डीए जाव [पृ० ६९ पं० २]-रवेणं सूरियाभं देवं पुरतो पासतो य मगगतो य समणुगच्छंति ।

हसप्रमाणोच्छायत्वात्, तथा ४२ गगनतलम्-अम्बरतलमनुलिखत् शिखरम्-अग्रभागो यस्य स तथा ४३ योजनसहस्रमृत्सुतः
अत एव ४४ अतिशयेन महान् ४५ महेन्द्रध्वजः ४६ पुरतो यथानुपूर्व्या सम्प्रस्थितः । ४७ तदनन्तरं ४८ सूरूपं नेपथ्यं परिकक्षितं-
परिगृहीतं येस्ते तथा, तथा ४९ सुष्ठु-अतिशयेन सज्जाः-परिपूर्णाः स्वसामग्रीसमायुक्तया मगुणीभूताः-५० सर्वालङ्कारविभूषिताः
५१ महता-अतिशयेन ५२ भटचटकर^{५३}पहकरेण-चटकरग्रधानभटसमूहेन *पञ्चानीकानि ५३ पञ्चानीकाधिपतयः ५४ पुरतो यथा-
नुपूर्व्या सम्प्रस्थिताः । ५५ तदनन्तरं च ५६ सूर्याभविमानवासिनो बहवो वैमानिका देवा देव्यश्च-५७ सर्वद्व्या 'यावत्' करणात् 'सव्व
जुइए सव्वबलेण' इत्यादि [पृ० ६९ पं० २-३-] परिग्रहः-५८ सूर्याभं देवं ५९ पुरतः पार्श्वतो मार्गतः-पृष्ठतः समनुगच्छन्ति ।

० [ ] इति चिह्नान्तर्गतः पाठः विवरणे नारित । ४ 'मग्गा पश्चात्'-देशीना० व० १ गा० ४ । 'मग्गो पश्चात्'-देशीना० व० ६
गा० १११ । अधुनातनमहाराष्ट्रीभाषायाम् 'पश्चात्' इत्यर्थे 'मग' शब्दः प्रसिद्धः । ४ पृ० १६ पं० ५ * टिप्पण । * नैतत् पद मूलपाठे ।

[४८] तए णं 'से सूरियाने देवे तेणं पञ्चाणीयपरिखित्तेणं चंडरामयवदलदंडसंठिएण जाव [कं० ४७ पं० ७] जोयणसहससमूसिएणं महतिमहालतेणं महिदज्झएणं पुरतो कट्ठिज्जमाणेणं चंडहिं सामाणियसहससेहिं जाव [पृ० ४४ पं० २-] सोलसहिं आयरक्खदेवसाहस्सीहिं अन्नेहि य बह्महिं सूरियाभविमाणवासीहिं वेमाणिएहिं देवेहिं देवीहि य सद्धिं संपरिवुडे सव्विहीए जाव [पृ० ६९ पं० २] -रवेणं सोधम्मस्स कप्पस्स मज्झमज्झेणं तं दिव्वं देविद्धि दिव्वं^{१३} देवजुतिं^{१४} दिव्वं देवाणुभावं उवल्लेमाणे उवदंसेमाणे उवदंसेमाणे

○ पडिजागरेमाणे पडिजागरेमाणे

[४८] १ततः २स सूर्याभो देवः ३तेन पञ्चानीकपरिक्षित्तेन ४यथोक्तविशेषणविशिष्टेन [पृ० १०९ पं० ८-] महेन्द्रध्वजेन पुरतः प्रकृष्यमाणेन ५चतुर्भिः सामानिकसहस्रैः चतसृभिः सपरिवाराभिरग्रमहिषीभिः तिसृभिः पर्षद्भिः सप्तभिरनीकाधिपतिभिः दशोडशभिरात्मरक्षदेवसहस्रैः ७अन्यैश्च बहुभिः सूर्याभविमानवासिभिर्वैमानिकैर्देवीभिश्च ८सार्धं संपरिवृतः ९सर्वद्वयं सर्वद्युत्या १०'यावत्' करणात् 'सव्वबलेणं सव्वसमुदएणं सव्वादरेण सव्वविभूसाए सव्वविभूइए सव्वसंभमेणं सव्वपुण्णत्तथंगंधमल्लालङ्कारेणं सव्वदिव्वतुडियसदसं-निनाएणं महया इड्डीए महया जुईए महया बलेणं महया समुदएणं महया वरतुडियजमगसमगपडुप्पवाइयरवेणं संख-पणव-पडद-भेरि-झल्लरि-खरमुहि-हुडुक्क-मुरय-मुइंग-दुन्दुभिनिग्घोसनाइयरवेणं' इति [पृ० ६९ पं० ३-] परिगृह्यते । ११ सौधर्मस्य कल्पस्य मध्येन १२ तां दिव्यां देवद्धिम् १३ दिव्यां देवद्युतिम् १४ दिव्यां देवानुभूतिम् उपदर्शयन् १५ उपलालयन् उपलालयन्-लीलया

जेने^{२६} सोहम्मस्स कप्पस्स उत्तरिल्ले णिज्जाणमग्गे तेने^{२७} उवागच्छति, 'जोयणसयसाहसिस्सतेहिं विगगहेहिं ओ^{२८}व्वयमाणे ^{२९}वीतीवयमाणे त्ताए उक्किट्ठाए [पृ० ५८ पं० १] जाव तिरियं^{३०} अ^{३१}संखिज्जाणं दीवसमुद्दाणं^{३२} भ^{३३}उज्झम-
उज्झणं वीइवयमाणे वीइवयमाणे जेने^{३४} नंदीसर^{३५}वरे दीवे जेने^{३६} दाहिणपु^{३७}रंत्थिमिल्ले रतिकरप^{३८}व्वते तेने^{३९} उवा
गच्छति उवागच्छित्ता तं^{४०} दिव्वं देविट्ठिं जाव दिव्वं देवाणुभावं पडिसाहरेमाणे पडिसंखेवे-
माणे पडिसंखेवेमाणे जेने^{४१} जम्बूद्वीवे दीवे जेने^{४२} भारहे वासे जेने^{४३} आमलकप्पा नयरी जेने^{४४} अम्बसालवणे
चेइए जेने^{४५} समणे भगवं महावीरे

उपभुञ्जान इति भावः । १६ येनैव सौधर्मस्य कल्पस्य १७ उत्तराहो नियर्णिमार्गः-निर्गमनमार्गः १८ तेनैव पार्श्वेन उपागच्छति २२ ताए
उक्किट्ठाए' इत्यादि पूर्ववत् [पृ० ५८ पं० ७] यावत् दिव्यया देवगत्या १९ योजनलक्षप्रमाणैर्विग्रहैः-क्रमैः २० अवपतन्-अथस्ताद्
अवतरन् २१ व्यतिव्रजंश्च-गच्छंश्च २३ तिरियं २४ असंख्येयानां द्वीप-समुद्राणां २५ मध्यमध्येन २६ यस्मिन्नेव प्रदेशे २७ नन्दीश्वरो द्वीपः
२८ यस्मिन्नेव च प्रदेशे तस्मिन् नन्दीश्वरे द्वीपे २९ दक्षिणपूर्वः आग्नेयकोणवर्ती ३० रतिकरनामा पर्वतः ३१ तस्मिन् उपागच्छति, उपागत्य
च ३२ तां दिव्यां देवर्द्धिम् यावत् दिव्यं देवानुभावं ३३ शनैः शनैः प्रतिसंहरन् प्रतिसंहरन्-३४ एतदेव पर्यायेण व्याचष्टे-प्रतिसं-
क्षिपन् प्रतिसंक्षिपन् ३५ यस्मिन् प्रदेशे जम्बूद्वीपो नाम द्वीपः ३६ तत्र च जम्बूद्वीपे यस्मिन् प्रदेशे भारतवर्षम् ३७ तस्मिंश्च भार-
तवर्षे यस्मिन् प्रदेशे आमलकल्पा नगरी ३८ तस्याश्च आमलकल्पाया नगर्या बहिर् यस्मिन् प्रदेशे आम्रशालवनं चैत्यम् ३९ तस्मिंश्च

तेणेव उवागच्छह उवागच्छिता सैमणं भगवन्तं महावीरं तेणं दिव्वेणं जाणविमाणेणं तिव्वुत्तो आयाहिणं-
पयाहिणं करेइ करित्ता सैमणस्स भगवतो महावीरस्स उत्तरपुरत्थिमे दिसिभागे तं दिव्वं जाणविमाणं ईसिं
चउरंगुलमसंपत्तं धेरणितलंसि उवेइ ठवित्ता चउहिं अगमहिंसीहिं सपरिवाराहिं दोहिं अणीयाहिं-तंजहा
गधब्बाणिण य णट्ठाणिण य-सिद्धिं संपरिवुडे ताओ दिव्वाओ जाणविमाणाओ पुरत्थिभिल्लेणं तिसोवा
णपडिरूवणं पेच्चोरुहति । तए णं तस्स सूरियाभस्स देवस्स चत्तारि सामाणियसाहस्सीओ ताओ दिव्वाओ
जाणविमाणाओ उत्तरिल्लेणं तिसोवाणपडिरूवणं पच्चोरुहति, अवसेसा देवा य ताओ दिव्वाओ
जाणविमाणाओ दाहिल्लेणं तिसोवाणपडिरूवणं पच्चोरुहन्ति ।

चैत्ये यस्मिन् प्रदेशे श्रमणो भगवान् महावीरः ४० तत्र उपागच्छति उपागत्य च ४१ श्रमणं भगवन्तं महावीरं ४२ तेन प्रागुक्तस्वरूपेण
दिव्येन यानविमानेन सह ४३ त्रिकृतः-त्रीन् वारान् ४४ आदक्षिणप्रदक्षिणीकरोति आदक्षिणप्रदक्षिणीकृत्य च ४५ श्रमणस्य भगवतो
महावीरस्य अपेक्षया यः ४६ उत्तरपूर्वो दिग्भागः तम् अपक्रामति-गच्छति अपक्रम्य च ४७ तद् दिव्यं यानविमानम् ४८ ईषद्-एतदेव
प्रकटयति-चतुरङ्गलम्-चतुर्भिः अङ्गुलैरित्यर्थः-असंप्राप्तं सत् ४९ धरणीतले स्थापयति स्थापयित्वा ५० चतसृभिरग्रमहिषीभिः सपरि-
वाराभिः ५१ द्वाभ्यामनीकाभ्याम्-तद्यथा-गन्धर्वानीकेन नाट्यानीकेन च ५२ सार्धं संपरिवृतः ५३ तस्माद् दिव्याद् यानविमानात्
५४ पूर्वेण त्रिसोपानप्रतिरूपकेण ५५ प्रत्यवतरति, ५६ चत्वारि सामानिकदेवसहस्राणि उत्तरेण, ५७ शेषा दक्षिणेन ।

= “सर्वत्र तृतीया सप्तम्यर्थे द्रष्टव्या प्राकृतत्वात्”-राय०-पृ० ३७+ टिप्पण ।

[४९] तए णं से सूरियाभे देवे चउहिं अग्गमहिस्सीहिं जाव [पृ० ४४ पं० २] सोलसहिं आयरक्खदेवसा-
हस्सीहिं अण्णेहि य बहूहिं सूरियाभविमाणवासीहिं वेप्पणिएहिं देवेहिं देवीहि य सद्धिं संपरिबुडे सञ्चिवद्धीए
[पृ० ६९ पं० २-] जाव-णादितरेणं जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छति उवागच्छिता ससणं
भगवंतं महावीरं तिकखुत्तो आयाहिणपयाहिणं करोति करित्ता वंदति नमंसति वंदित्ता नमंसित्ता एवं वयासी-
'अहं णं भंते ! सूरियाभे देवे देवाणुप्पियाणं वन्दामि नमंसांमि जाव पज्जुवासांमि' ।

[५०] ४सूरियांभाइ ससणे भगवं महावीरे सूरियांभं देवं एवं वयासी-'पोराणमेयं सूरियाभा ! जीयमेयं सूरि-
याभा ! किच्चमेयं सूरियाभा ! करणिज्जमेयं सूरियाभा ! आइणमेयं सूरियाभा ! अब्भणुण्णायमेयं सूरियाभा !
जं णं भवणवइ-वाणमंतर-जोइस-वेप्पणिया देवा अरहंते भगवते वंदति नमंसति वंदित्ता नमंसित्ता तओ पच्छा

[४९] १ 'वंदामि नमंसांमि जाव पज्जुवासांमि' इत्यत्र 'यावत्' शब्दकरणात् 'सकारेभि सम्माणेभि कल्लणं मंगलं देवयं चेइयं
पज्जुवासेभि' इति [पृ० ५८ पं० ५-] परिग्रहः ।

[५०] ततः १ * 'सूरियाभाइ' इत्यादि, 'सूर्याभ आदिः मुख्यः पर्युपासकतया यस्य स सूर्याभादिः २ श्रमणो भगवान् महावीरः
३ तं सूर्याभं देवम् ४ एवम् अवादीत्-५ 'पोराणमेयं' इत्यादि प्राग्वत् [पृ० ५९-६०]

४सूरियाभा य स-भा० २ । * अत्रापि 'सूरियाभा !' 'इ' इति पदद्वयमेव संगतम्-पृ० ५९×टिप्पण । - सूर्याभात् आदिः पा० ४-५ ।
सूर्याभा आदि मुख्यः भा० १ ।

साहं साहं नाम-गोत्ताहं साहिति तं पोरणमेयं सूरियाभा ! जाव अब्भणुणायमेयं सूरियाभा !' । [पृ० ५९-
६०-कंडिका २०] तए णं से सूरियाभे देवे समणेणं भगवया महावीरेणं एवं वुत्ते समाणे हट्ट-[पृ० ४७ पं० ३]
जाव समणं भगवंतं महावीरं वंदति नमंसति वंदित्ता नमंसित्ता नच्चासणो नातिदूरे सुस्सुसमाणे णमंसमाणे
अभिमुहे विंणएणं पंजलिउछे पंज्जुवासति ।

[५१] तए णं समणे भगवं महावीरे सूरियाभस्स देवस्स तीसे य महंतिमहालिताए परिसाए जाव परिसा
जामेव दिंसि पाउब्भूया तामेव दिंसि पडिगया ।

६ नात्यासन्नः-नातिनिकटः अवग्रहपरिहारात् नात्यासन्ने वा स्थाने वर्तमान इति गम्यम् ७ न नैव अतिदूरः अतिविप्रकृष्टः अनौ-
चित्यपरिहारात् नातिदूरे वा ८ भगवद्वचनानि श्रोतुमिच्छन् ९ अभि भगवन्तं लक्ष्यीकृत्य मुखमस्येति अभिमुखः-भगवतः सम्मुख
इत्यर्थः १० विनयेन हेतुना ११ प्रकृष्टः प्रधानः-ललाटतटघटितत्वेन-अञ्जलिः-हस्तन्यासविशेषः-कृतः येन स प्राञ्जलिकृतः-
१२ पर्युपास्ते-सेवते ।

[५१] १ ततः २ श्रमणो भगवान् महावीरः ३ स्वर्याभस्य देवस्य भ्वेतस्य राज्ञः धारणीप्रमुखानां च देवीनाम् ४ तस्याश्च ५ महंतिमहालि-
ताए इति-अतिशयेन महत्याः 'इसिपरिसाए' इति-क्रषयः त्रिकालदर्शनिनः तेषां पर्वत् तस्याः-अवध्यादिजिनपर्वद इत्यर्थः मुनिपर्वदः-

यथोक्तानुष्ठानानुष्ठायिसाधुपर्वदः 'जतिपरिसाए' इति यतन्ते उत्तरगुणेषु विशेषतः इति यतयः-विचित्रद्रव्याद्यभिग्रहाद्युपेताः साधवः
तेषां पर्वदो यतिपर्वदः 'विदुपरिसाए' इति विद्वत्परिषदः-अनेकविद्वज्जनपर्वदः देवपर्वदः क्षत्रियपर्वदः इक्ष्वाकुपर्वदः कौरव्यपर्वदः
कश्यपभूतायाः ? इत्याह- 'अणेगसयाए' इति अनेकानि पुरुषाणां शतानि संख्यया यस्यां सा अनेकशता तस्याः 'अणेगवंदाए' इति अने-
कानि वृन्दानि यस्याः सा तथा तस्याः 'अणेगसयवंदपरिवाराए' इति अनेकशतानि अनेकशतसंख्यानि वृन्दानि परिवारो यस्याः सा
तथा तस्याः 'महतिमहालियाए परिसाए' अतिशयेन महत्याः पर्वदः । 'ओहबले' इति ओघेन प्रवाहेण बलं यस्य-न तु कथयतो बल-
हानिः उपजायते इति भावः । 'एवं जहा उववाइए तहा भाणियव्वं' इति-एवं यथा औपपातिके ग्रन्थे तथा वक्तव्यम् । तच्च एवम्-
'अइबले'× महाबले अपरिमियबल-वीरिय-तेय-माहण्य-कंतिजुत्ते सारदनवथणियमहुरगंभीर-कुंचनिगघोस-दुंदुभिस्सरे उरे वित्थ-
डाए कंठे वट्ठियाए सिरे समावत्ताए अगगयाए अमम्मणाए फुडविसयमहुरगंभीरगाहिगाए सव्वक्खरसन्निवाइयाए गिराए सव्वभा-
साणुगामिणीए सव्वसंसयविमोयणीए अपुणरुत्ताए सरस्सईए जोजगनीहारिणा सरेणं अद्धमागहाए भासाए अरिहा धम्मं परिकहेइ-

१०

= अतः आरम्य यावान् प्राकृतः पाठः सूचितः तावान् भा० १ प्रतौ न प्रतिभाति । × अतिबलः महाबलः अपरिमितबल-वीर्य-तेजः-
माहात्म्य-कान्तियुक्तः शारदनवस्तनितमधुरगम्भीर-कौञ्चनिघौष-दुन्दुभिस्वर' उरसि विस्तृतया कण्ठे वृत्तिकया-वर्तुलया शिरसि समावृत्तया अगद-
गदया अमन्मनया स्फुटविषयमधुरगम्भीरप्राहिकया सर्वाक्षरसन्निपातिकया गिरा सर्वभाषानुगामिन्या सर्वसशयविमोचिन्या अपुनरुक्तया सरस्वत्या योज-
ननिर्हारिणा स्वरेण अर्धमागध्या भाषया अर्हन् धर्मं परिकथयति । तद् यथा अस्ति लोकः अस्ति अलोकः अस्ति जीवः अस्ति अजीवः' । षष्ठ
समप्र पाठः तस्य व्याख्याऽपि च औपपातिकग्रन्थतः (५० ७७) बोध्या ।

[५२] तए णं से सूरियाभेदेवे समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए धम्मं सोच्चा निसम्म हट्टतुट्ठ- [पृ० ४७ पं० ३] जाव-हयहियए उट्ठाए उट्ठेति उट्ठित्ता समणं भगवंतं महावीरं वंदइ नमंसइ वंदित्ता नमंसित्ता एवं वयासी-
तंजहा-अत्थि लोए अत्थि अलोए अत्थि जीवे अत्थि अजीवे" [औपपातिक पृ० ७७ पं० १२-सू० ३४] इत्यादि तावत् यावत् "तए ण सा महइमहालिया परिसा समणस्स भगवतो महावीरस्स [कण्डिका ११] अंतिए धम्मं सोच्चा निसम्म हट्टतुट्ठा समणं भगवंतं महावीरं तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेइ करित्ता वंदइ नमंसइ वंदित्ता नमंसित्ता एवं वयासी- 'सुयक्खाए णं भंते ! निगंथे पावयणे, नत्थि णं केइ समणे माहणे वा एरिसं धम्मं आइक्खित्तए' एवं वइत्ता जामेव दिस्सि पाउब्भूता तामेव दिस्सि पडिगया" [औपपातिक पृ० ८२ पं० १२ सू० ३५-३७] "तए णं से+ राया समणस्स भगवतो महावीरस्स अंतिए धम्मं सोच्चा निसम्म हट्टतुट्ठचित्तमाणदिए जाव [पृ० ४७ पं० ३ तथा १२-] हरिसवसविसप्पमाणहियए समणं भगवंतं महावीरं वंदइ नमंसइ वंदित्ता नमंसित्ता पसिणाइं पुच्छइ पुच्छित्ता = अट्ठाइं परियाएइ परियाइत्ता उट्ठाए उट्ठेइ उट्ठित्ता समणं भगवंतं महावीरं वंदइ नमंसइ वंदित्ता नमंसित्ता एवं वयासी- 'सुयक्खाए ण भंते ! निगंथे पावयणे जाव [पृ० ४३ पं० ३] एरिसं धम्मं आइक्खित्तए' एवं वइत्ता हत्थि दुरूहइ दुरूहित्ता समणस्स भगवतो महावीरस्स अंतियाओ अंबसालवणाओ चेइयाओ पडिनिक्खमइ पडिनिक्खमित्ता जामेव दिस्सि पाउब्भूए तामेव दिस्सि पडिगते" इति । इदं च प्रायः सकलमपि सुगमम् । नवरम्-यामेव दिशमवलम्ब्य-किमुक्तं भवति ? -यतो दिशः सकाशात् प्रादुर्भूतः-
समवसरणे समागतः-तामेव दिशं प्रतिगतः ।

+ से पएसी राया-मा० २ । = अर्थान् पर्यादाति पर्यादाय ।

प्र०-अहं णं भंते ! सूरियाभे देवे किं भवसिद्धिते अभवसिद्धिते ? सम्मदिही सिच्छादिही ? परित्त-
संसारिते अणंतसंसारिते ? सुलभबोहिए दुल्लभबोहिए ? आराहते विराहंते ? चरिमे अचरिमे ?

[५२] सम्प्रति सूर्याभो देवो धर्मदेशनाश्रवणतो जातप्रभृततरसंसारविरागः स्वविषयं भव्यत्वादिकं पिपुच्छिषुः यत् करोति तद्
आह-१ भवैः सिद्धिर्यस्य असौ भवसिद्धिकः-भव्य इत्यर्थः २ तद्विपरीतः-अभवसिद्धिकः ३ भव्योऽपि काश्चिद्
मिथ्यादृष्टिर्भवति काश्चित् सम्यग्दृष्टिः ततः आत्मनः सम्यग्दृष्टित्वनिश्चयाय पृच्छति-सम्यग्दृष्टिकः ४ मिथ्यादृष्टिकः ५ सम्यग्दृष्टि-
रपि काश्चित् परिमितसंसारो भवति काश्चित् अपरिमितसंसारः उपशमश्रेणिशिरःप्राप्तानामपि केषांचिद् अनन्तसंसारभावात् अतः
पृच्छति-परीत्तसंसारिकः ६ अनन्तसंसारिकः ५ परीत्तः परिमितः स चासौ संसारश्च परीत्तसंसारः सः अस्य अस्ति-इति परीत्त-
संसारिकः× एवम् ६ अनन्तश्चासौ संसारश्च अनन्तसंसारः सः अस्य अस्ति-इति अनन्तसंसारिकः ७ परीत्तसंसारिकोऽपि काश्चित्
सुलभबोधिको भवति यथा ० शालिभद्रादिकः काश्चिद् दुर्लभबोधिको यथा ० पुरोहितपुत्रजीवः ततः पृच्छति-सुलभाबोधिः भवा
न्तरे जिनधर्मप्राप्तिर्यस्य असौ सुलभबोधिकः एवं ८ दुर्लभबोधिकः ९ सुलभबोधिकोऽपि काश्चिद् बोधिं लब्ध्वा विराधयति ततः १०
पृच्छति-आराधयति-सम्यक् पालयति बोधिम् इति आराधकः १० तद्विपरीतो विराधकः ११ आराधकोऽपि काश्चित् तद्भवमोक्ष-
गामी न भवति ततः पृच्छति-चरमः अचरमो वा ? चरमः अनन्तरभावी भवो यस्य असौ =चरमः १२ तद्विपरीतः अचरमः ।

× “अतोऽनेकस्वरात्” [७-२-६ हैमश०] ‘इक’ प्रत्ययः—राय० वि० । ० शालिभद्रकथा प्रसिद्धा । ० पुरोहितपुत्रस्य विशेषसंज्ञा
नावगता तथापि तस्य कथाऽपि प्रसिद्धा । सा च श्रीपुण्य० पञ्चकल्पभाष्ये लि० पृ० १८-१९ ‘सारणी’ प्रब्रज्योदाहरणे । = “अभ्रादिभ्यः”

[५३] उ०—^५सूरियोभाह समणे भगवं महावीरे सूरियोभं देवं एवं वदासी—

सूरियोभा ! तुमं णं भवसिद्धिं नो अभवसिद्धिते जाँव [पृ० ११८ पं० १] चरिमे णो अचरिमे ।

[५४] तए णं से सूरिआभे देवे समणेणं भगवया महावीरेणं एवं बुत्ते समणे हट्टुट्टचित्तमाणंदिए [पृ० ४७ पं० ३—] परमसोमणस्सिए समणं भगवंतं महावीरं वंदति नमंसति वंदित्ता नमंसित्ता एवं वदासी—

तुँभे णं भंते ! सँव्वं जाणह सँव्वं पासह, सँव्वओ जाणह सँव्वओ पासह, सँव्वं कालं जाणह सँव्वं

[५३] एवमुक्ते = १सूर्याभादिः श्रमणो भगवान् महावीरः २तं सूर्याभं देवम् ३एवम् अवादीत्—४भोः सूर्याभ ! ५त्वं भवसिद्धिकः
६न अभवसिद्धिकः ७‘यावत्’ करणात् ‘सम्मदिट्ठी नो भिच्छादिट्ठी, परित्तसंसारिए नो अणंतसंसारिए, सुलभवोहिए नो दुल्लभवोहिए,
आराहए नो विराहए’ इति [पृ० ११८ पं० १] परिग्रहः ।

[५४] १यूयं २भदन्त ! ३सर्वं केवलवेदसा जानीथ ४सर्वं केवलदर्शनेन पश्यथ—अनेन द्रव्यपरिग्रहः ५तत्र ‘सर्व’शब्दो देशका-
त्स्न्येऽपि वर्तते यथा—‘अस्य सर्वस्यापि ग्रामस्य अयमधिपतिः’ इति सचराचरविषयज्ञान—दर्शनप्रतिपादनार्थमाह—सर्वतः—सर्वत्र दिक्षु
विदिक्षु ऊर्ध्वम् अधो लोके अलोके च—इति भावः जानीथ पश्यथ च—अनेन क्षेत्रपरिग्रहः । ६तत्र सर्वद्रव्यसर्वक्षेत्रविषयं वार्तमानिक-

[७-२-४६ हैमश०] इति मत्वर्थीयः ‘अ’ प्रत्ययः—राय० वि० । × सूरियाभा समणे—भा० २ । = पृ० ११४ * टिप्पण तथा पृ० ५९

× टिप्पण ।

कालं पासह, सँव्वे भावे जाणह सँव्वे भावे पासह । जाणंति णं देवाणुप्पिया ! मम पुँव्वि वा पँच्छा वा सँम-
एयरूवं दिव्वं देविट्ठि दिव्वं देवजुइं दिव्वं देवाणुभावं लद्धं पँत्तं अभिसमणागयं ति, तं इच्छामि णं देवाणु-
प्पियाणं भँत्तिपुव्वगं गीयमातियाणं समणाणं निगंथाणं दिव्वं देविट्ठि दिव्वं देवजुइं दिव्वं देवाणुभावं दिव्वं
मात्रमपि ज्ञानं दर्शनं वा सम्भाव्येत ततः सकलकालविषयज्ञान-दर्शनप्रतिपादनार्थमाह-सर्वकालम्-अतीतम् अनागतं वर्तमानं च
जानीथ पश्यथ-एतेन कालपरिग्रहः ७ तत्र कश्चित् सर्वद्रव्य-सर्वक्षेत्र-सर्वकालविषयमपि ज्ञानं सर्वपर्यायविषयं न संभावयेत् यथा
-भीमांसकादिः अत आह-सर्वान् भवान् पर्यायान् प्रतिद्रव्यमात्मीयान् परकीयांश्च केवलवेदसा जानीथ केवलदर्शनेन पश्यथ ।
अथ भावा दर्शनविषया न भवन्ति ततः कथमुक्तम् ‘सँव्वे भावे पासह’ इति ? नैष दोषः, उत्कलितरूपतया हि ते भावा
दर्शनविषया न भवन्ति अनुत्कलितरूपतया तु ते भवन्त्येव । तथा चोक्तम्-“निर्विशेषं विशेषाणां ग्रहो दर्शनमुच्यते” [ ]
८ ततः ‘जाणन्ति णं’ इति पूर्ववत् । देवानांप्रियाः ! ९ पूर्वमपि-अनन्तरम् उपदर्श्यमाननाट्यविधेः १० पश्चादपि च-उपदर्श्यमान-
नाट्यविधेः उत्तरकालम् ११ मम एतद्रूपां दिव्यां देवर्द्धिम् दिव्यां देवद्युतिम् दिव्यं देवानुभावम् १२ लब्धं देशान्तरगतमपि
किञ्चिद् भवति तत आह-प्राप्तम् १३ प्राप्तमपि किञ्चिद् अन्तरायवशाद् अनात्मवशं भवति तत आह-अभिसमन्वागतम् । १४
ततः इच्छामि देवानांप्रियाणां पुरतः १५ भक्तिपूर्वकम्-बहुमानपुरस्सरम् १६ गौतमादीनां श्रमणानां निर्ग्रन्थानां दिव्यां

- भीमासका हि सर्वद्रव्य-क्षेत्र-काल-भावविषयं ज्ञानं न मन्यन्ते । ते एवमाहुः-“सर्वज्ञो दृश्यते तावन्नेदानीमस्मदादिभिः । दृष्टो न चैकदे-
शोऽस्ति लिङ्ग वा-योऽनुमापयेत्” ॥ [श्लो० वा० सू० २ श्लो० ११७] इत्यादि ।

धृत्तीसतिबद्धं नद्विहं उर्वदसित्तए ।

[५५] तए णं समणे भगवं महावीरे सूरियाभेणं देवेणं एवं बुत्ते समणे सूरियाभस्स देवस्स एयमट्ठं णो आढाति णो परियाणति-तुंसिणीए संचिद्धति ।

[५६] तए णं से सूरियाभे देवे समणं भगवन्तं महावीरं दोच्चं पि तेच्चं पि एवं वयासी—

‘तुब्भे णं भंते ! सव्वं जाणह [पृ० ११९ पं० ५] जाव उवदंसित्तए त्ति कट्ठु समणं भगवन्तं महावीरं ति-
कखुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेइ करित्ता वंदति नमंसति वंदित्ता नमंसित्ता उत्तरपुरत्थिमं दिसीभाणं अवक्क-

देवद्धिम् दिव्यां देवद्युतिम् दिव्यं देवानुभावम् उपदर्शयितुम् १७ द्वात्रिंशद्विधम्-द्वात्रिंशत्प्रकारं नाट्यविधम्-नाट्यविधानम् १८
उपदर्शयितुम् ।

[५७] ? ततः २ श्रमणो भगवान् महावीरः ३ सूर्याभेण देवेन ४ एवमुक्तः सन् ५ सूर्याभस्य देवस्य ६ एनम्-अनन्तरोदि-
तम्-अर्थ ७ न आद्रियते-न तदर्थकरणाय आदरपरो भवति ८ नापि परिजानाति अनुमन्यते स्वतो वीतरागत्वात् गौतमादीनां च
नाट्यविधेः स्वाध्यायादिविघातकारित्वात् ९ केवलं तूष्णीकः १० अवतिष्ठते ।

[५६] एवं* १ द्वितीयमपि वारम् २ तृतीयमपि वारम् उक्तः सन् भगवान् एवमेव तिष्ठति । ततः पारिणामिक्या बुद्ध्या तत्त्व-
मवगम्य ‘मौनमेव भगवतः उचितं न पुनः किमपि वक्तुम् केवलं मया भक्तिरात्मीया उपदर्शनीया’ इति प्रमोदानिशयतः जातपुलकः

* अत्र विवरणकारलब्धपाठ-प्रतिगंतमूलसूत्रपाठयोर्भेदः प्रतीयते ।

मति अवकमिता वेडव्वियसमुग्घाएणं समोहणति समोहणित्ता संखिज्जाइं जोयणाइं दण्डं निस्सरति अहाबा-
यरे० [पृ० ५६ पं० ३-] अहासुहुमे० । दोच्चं पि चिउव्वियसमुग्घाएणं जाव बहुसमरमणिज्जं भूमिभागं विउव्वति ।
से जहा नाम ए आलिंगपुक्खरे इ वा जाव मणीणं फासो [कं० ३३-४०] तस्स णं बहुसमरमणिज्जस्स भूमि-
भागस्स बहुमज्झदेसभागे पिच्छाघरमण्डवं विउव्वति अणेगखंभसयसंनिविट्ठं-चणओ-अन्तो बहुसमरम-
णिज्जं भूमिभागं उल्लोयं अक्खाडगं च मणिपेडियं च विउव्वति । तीसे णं मणिपेडियाए उवरि सीहासणं सप-
रिवारं जाव दामा चिट्ठन्ति [कं० ४१-४३] ।

[५७] तए णं से सूरियांभे देवे समणस्स भगवतो महावीरस्स आलोए पैणामं करेति करित्ता 'अणुजाण्डं
मे भगवं' ति कट्टु सीहासणवरगए तित्थयराभिडुहे संणिसण्णे । तए णं से सूरियांभे देवे तैप्पढमयाए

सन् सुय्याभो देवः श्रमणं भगवन्तं महावीरं वन्दते-स्तौति नमस्यति कायेन वन्दित्वा नमस्यित्वा च 'उत्तरपुरस्थिमं' .....इत्यादि
[पृ० ५६ पं० ११-] सुगमम् । नवरम्-बहुसमभूमिवर्णनम् प्रेक्षागृहमण्डपवर्णनम् मणिपीठिका-सिंहासन-तदुपरि उल्लोच-अङ्कुश-
मुक्तादामवर्णनानि प्राग्वत् [पृ० ९४ पं० ७-पृ० १०२ पं० ७] भावनीयानि

[५७] १ ततः २सूर्याभो देवः ३ तीर्थङ्करस्य भगवतः ४आलोकं ५ प्रणामं करोति कृत्वा च ६ 'अनुजानातु भगवान् माम्' इति
अनुज्ञापनां कृत्वा ७ सिंहासनवरगतः सन् ८ तीर्थकराभिमुखः सन्निवर्णः । ९ ततः १० सूर्याभो देवः ११ तत्प्रथमतया-तस्य ना-

नानामणि-कणग-रयणविमलमहरिहनिउणओवियभिसिभिसितविरतियमहाभरणकडग-तुडियवरभूसणुज्जलं
पीवरं पलम्बं द्वाहिणं भुयं पसारति तंओ णं सरिसयाणं सरित्तयाणं सरिस्वयाणं सरिसलावणण-रूव-जोव्व-
णगुणोववेयाणं एंगाभरण-वसणगहिअणिज्जोआणं

दृयविधेः प्रथमतायाम् १३ दक्षिणं भुजं १४ प्रसारयति कथंभूतम् ? इत्याह-१२ नानाविधानि मणि-कनक-रत्नानि येषु तानि नाना-
मणि-कनक-रत्नानि-मणयो नानाविधाश्चन्द्रकान्तादयः कनकानि नानाविधानि नानावर्णतया रत्नानि नानाविधानि कर्कतनादीनि
तथा विमलानि-निर्मलानि तथा महान्तमुपभोक्तारमहन्ति यदि वा महम्-उत्सवम्-क्षणम् अर्हन्ति इति महाहर्षाणि तथा निपुणम्
निपुणबुद्धिगम्यं यथा भवति एवं परिकर्मितानि दीप्यमानानि विरचितानि महाभरणानि यानि कटकानि-कलाचिक्राभरणानि
तुटितानि बाहुरक्षिकाः अन्यानि च यानि वरभूषणानि तैः उज्ज्वलं-भास्वरम् तथा पीवरं-स्थूलम् प्रलम्बं-दीर्घम् । १५ ततः तस्माद्
दक्षिणभुजात् ३० अष्टशतं अष्टाधिकं शतं ३२ देवकुमारानं ३३ निर्गच्छति कथंभूतानाम् ? इत्याह-१६ सदृशानाम्-समानाकारा-
णाम् इत्यर्थः १७ तत्र आकारेण कस्यचित् सदृशोऽपि वर्णतः सदृशो न भवति ततः सदृग्वर्णत्वप्रतिपादनार्थमाह-सदृशी सदृग्
वर्णत्वक् येषां ते तथा १८ सदृक्त्वग् अपि कश्चिद् वयसा विसदृशः संभाव्येत तत आह-सदृक् समानं वयो येषां ते तथा तेषाम्
१९ सदृशेन लावण्येन-लवणिम्ना-अतिसुभगया शरीरकान्त्या इति भावः । रूपेण-आकृत्या यौवनेन-यौवनिकया गुणैः दक्षत्व-
प्रियंवदत्वादिभिः उपपेताः सदृशलावण्य-रूप-यौवन-गुणोपपेताः तेषाम् २० एकः समानः आभरण-वसनलक्षणः गृहीतो

हुहतो संवेष्टियगगणियत्थाणं उप्पीलियचित्तपट्परियरस^{३३}फेणकावत्तरह^{२५}संगयपलंबवत्थंतचित्त^{२५}चिह्ललगनियंस-
णाणं एगावलिकण्ठरइयसोभंतवच्छपेरिहत्थभूसणाणं अंडसयं^{३३}णट्टसज्जाणं देवकुमाराणं णिगच्छति ।

[५८] तंयणंतरं च णं नौनामणि० [पृ० १२३ पं० १] जाव पीवरं पलंबं वामं भुयं पसारति तओ णं सरिसयाणं

निर्योगः उपकरणम्-अर्थात् नाट्योपकरणं यैस्ते तथा तेषाम् २१ द्विधातो द्वयोः पार्श्वयोः संवेल्लितानि संघृतानि अग्राणि यस्य तद्
द्विधातः संवेल्लिताग्रं न्यस्तम्-सामर्थ्याद् उत्तरीयं यैस्ते तथा तेषाम् तथा २२ उत्पीडितः अत्यन्ताऽऽवद्धः चित्रपट्टो विचित्रवर्णपट्टरूपः
परिकरो यैस्ते तथा २३ यस्मिन् आवर्तने फेनविनिर्गमो भवति स सफेनकावर्त उच्यते ततः २४ सफेनकावर्तेन रचिताः-संगताः-
नाट्यविधौ उपपन्नाः प्रलम्बा वस्त्रान्ता यस्य निवसनस्य तत् तथा तत् २५ चित्रम्-चित्रवर्णम् २६ चिह्नलङ्गं देदीप्यमानं २७ निव-
सनं परिधानं येषां ते तथा+ तेषाम् २८ एकावलिर्या कण्ठे रचिता तथा शोभमानं वक्षो येषां ते तथा २९ -परिहत्थ' शब्दो देश्यः
परिपूर्णवाची पडिहत्थानि पूर्णानि भूषणानि येषां ते तथा ३१ नृत्ये सज्जाः प्रगुणीभूताः नृत्यसज्जाः तेषाम् ।

[५८] १ तदनन्तरं च २ यथोक्तविशेषणविशिष्टं ३ वामं भुजं ४ प्रसारयति ५ तस्माद् वामभुजात् १० अष्टशतं ११ देवकुमारि-
काणां १२ विनिर्गच्छति कथंभूतम् ? इत्याह-६ 'सरिसयाणं सरित्त्तयाणं...वसणगहियनिजोईणं...संवेष्टियगगनियत्थीणं' इति पूर्ववत् १०

+ 'ततः पूर्वपदेन कर्मधारयः'-राय० वि० । - 'पुण्णम्मि पडिहत्थ-पोणियया' 'पडिहत्थो तथा पोणिओ पूर्णः'-देशीनाममाला व० ६
गा० २८ । अत्र डकार-रकारयोः साम्येन 'पडिहत्थ'वत् 'परिहत्थ' शब्दोऽपि बोध्यः । ७ "ततः पूर्वपदेन कर्मधारयः"-राय० वि० ।

सरित्तयाणं सरिच्चयाणं सरिसलावण-रुव-जोच्चणगुणोववेयाणं एगाभरणं दुहतो संवेहियग्गं [पृ० ४१२ पं० १] आविद्धतिलयामेलाणं पिण्डगवेज्जकंक्षुतीणं नानामणि-रयणभूसणविराइयंगमगाणं चंदाणणाणं चंदद्ध-समनिलाडाणं चंदाहियसोमदंसणाणं उक्का इव उज्जोवेमाणीणं सिंगारा० हसिय-भणिय० [पृ० २९ पं० १] गहि-याउज्जाणं अट्टसयं नट्टसज्जाणं देवकुमारियाणं पिण्णच्छह ।

[५९] तए णं से^३ सूरियाभे देवे^३ अट्टसयं संखाणं विउच्चति अट्टसयं संखवायाणं विउच्चइ, ४^३ अ० सिंगाणं

[पृ० १२३ पं० ९] ७ आविद्धः तिलकः *आमेलश्च-शेखरको यकाभिस्ता आविद्धतिलकामेलाः तासाम् ८ पिनद्धं त्रैवेयकं ग्रीवाभरणं कञ्चुकश्च यकाभिस्तास्तथा तासाम् ९ नानाविधानि मणि-कनक-रत्नानि येषु भूषणेषु तानि नानामणि-कनक-रत्नानि तैर्नानामणि-कनक-रत्नैर्भूषणैर्विराजितानि अङ्गमङ्गानि अङ्गमत्तयङ्गानि यासां तास्तथा तासाम् ० 'चंदागणां...उक्का इव उज्जोवेमाणीणं' इति सुगमम् । सिंगारा० हसिय-भणिय० [पृ० २९ पं० ४] 'गहियाउज्जाणं नट्टसज्जाणं' इति पूर्ववत् [पृ० १२४ पं० ९] ।

[५९] १ ततः २ सूर्याभो देवः ३ अष्टशतं शङ्खानां विकुर्वति ४ अष्टशतं शङ्खवादकानाम्, ५ ० अ० शृङ्गाणाम्

४ 'अ' पदेन 'अट्टसय' अवगन्तव्यम् । * 'आमेल' शब्दः प्राकृतभाषाया व्यवहियते, सङ्कते तु तदर्थवाची 'आपीड' शब्दः प्रसिद्धः । आचार्यहेमचन्द्रः प्राकृतम् 'आमेल' शब्दं संस्कृतं 'आपीड' शब्दस्य विद्वतोच्चारणं सूचयति । [८-१-२३४ हैमश०] 'आपीड-आवीड-आवेड-आमेल' इति च तत्परिवर्तनक्रमः प्रतिभाति । ० चन्द्राननानाम् चन्द्रार्धसमललाटानाम् चन्द्राधिकसोमदर्शनानाम् उल्का इव उद्द्योतमानानाम् । = गृहीतातोषानाम् । ० 'अ' पदेन 'अष्टशतम्' ।

० वि० अ० सिंगवायाणं वि०, अ० संखियाणं वि०, अ० संखियायाणं वि०, अ० खरसुहीणं वि०, अ० खरसुहि-
वायाणं वि०, अ० पेयाणं वि०, अ० पेयावायाणं वि०, अ० पीरिपीरियाणं वि०, अ० पीरिपीरियावायाणं

६ अ० शृङ्गवादकानाम्, ७ अ० शङ्खिकानाम् ८ अ० शङ्खिकावादकानाम् इत्यः शङ्खो जात्यन्तरात्मकः शङ्खिका तस्या हि स्वरो मनाक्
तीक्ष्णो भवति न तु शङ्खवद् अतिगम्भीरः तथा ९ अ० खरसुखीनाम्-काहलानाम् १० अ० खरसुखीवादकानाम् ११ अ० पेयानाम्
'पेया' नाम महती काहला १२ अ० पेयावादकानाम्, १३ अ० ४ पिरिपिरिकानाम्-कोलिकपुटावनद्धमुखवाद्यविशेषरूपाणाम् १४ अ०
पिरिपिरिका ० वा०, अ० पणवानाम् पणवो भाण्डपटहः लघुपटहो वा अ० पणववा०, अ० पटहानाम् अ० पटहवा०, अ० भम्भानाम्
भम्भा ढक्का अ० भम्भावा०, अ० होरम्भानाम् होरम्भा महाढक्का अ० होरम्भावा०, अ० भेरीणाम्-ढक्काकृतिवाद्यविशेषरूपाणाम्
अ० भेरीवा०, अ० झल्लरीणाम् 'झल्लरी' नाम चर्मविनद्धा विस्तीर्णवलयकारा अ० झल्लरीवा०, अ० दुन्दुभीनाम् अ० दुन्दुभिवा०
दुन्दुभिः-भेर्याकारा संकटमुखी देवातोद्यविशेषः, अ० मुरुजानाम् महाप्रमाणौ मर्दलो मुरुजः अ० मुरुजवा०, अ० मृदङ्गानाम् लघु-
मर्दलो मृदङ्गः अ० मृदङ्गवा०, अ० नन्दीमृदङ्गानाम्-नन्दीमृदङ्गो नाम एकतः संकीर्णः अन्यत्र विस्तृतो मुरजविशेषः अ० नन्दी-
मृदङ्गवा०, अ० आलिङ्गानाम् आलिङ्गो मुरजवाद्यविशेष एव अ० आलिङ्गवा०, अ० कुस्तुम्बानाम् कुस्तुम्बः-चर्मविनद्धपुटो वाद्यवि-
शेषः अ० कुस्तुम्बवा०, अ० गोमुखीनाम् गोमुखी लोकतोऽवसेया अ० गोमुखीवा०, अ० मर्दलानाम् मर्दलः-उभयतः समः अ०

० 'धि' पदेन 'विउव्वति' संबोध्यम् । ४ प्रस्तुते मूलपाठे 'पिरिपिरिका' पर्यन्तं वाद्यनामानि दृश्यन्ते, अन्यानि-यानि विवरणकारेण सूचितानि
तानि अप्रतने मूलपाठे लभ्यन्ते । ७ 'वा' पदेन 'वादकानाम्' इयम् ।

मर्दलवा०, अ० विपश्चीनाम् विपश्ची वीणा अ० विपश्चीनाम् वल्लकी सामान्यतो वीणा अ० वल्लकीवा०,
अ० भ्रामरीणाम् अ० भ्रामरीवा०, अ० षड्भ्रामरीणाम् अ० षड्भ्रामरीवा०, अ० परवादनीनाम् परवादनी वीणा अ०
परवादनीवा०, अ० बन्वीसानाम् अ० बन्वीसावा०, अ० सुधोषाणाम् अ० सुधोषावा०, अ० नन्दिघोषाणाम् अ० नन्दिघोषवा०, अ०
महतीनाम् महती-शततन्त्रिका वीणा अ० महतीवा०, अ० कच्छभीनाम् अ० कच्छभीवा०, अ० चित्रवीणाणाम् अ० चित्रवीणावा०,
अ० आमोदानाम् अ० आमोदवा०, *अ० झञ्झानाम् अ० झञ्झावा०, अ० नकुलानाम् अ० नकुलवा०, अ० तूणानाम् अ० तूणावा०,
अ० तुम्बवीणानाम्-तुम्बयुक्ता वीणा या अद्यकल्ये प्रसिद्धा अ० तुम्बवीणावा०, अ० मुकुन्दानाम् मुकुन्दो मुरजवाद्यविशेषो यः अति-
लीनं प्रायो वाद्यते अ० मुकुन्दवा०, अ० हुडुक्कानाम् अ० हुडुक्कावा०, हुडुक्का प्रतीता, अ० =विचिकीनाम् अ० विचिकीवा०,
अ० करटीनाम् अ० करटीवा० करटी प्रतीता, अ० डिण्डिमनाम् अ० डिण्डिमवा० प्रथमं प्रस्तावनासूचकः पणवविशेषः डिण्डिमः,
अ० किणितानाम् अ० किणितवा०, अ० कडवानाम् अ० कडवावा०, कडवा करटिका, अ० दर्दरकाणाम् अ० दर्दरवा० दर्दरकः
प्रतीतः, अ० दर्दरिकाणाम् अ० दर्दरिकावा० लघुदर्दरको दर्दरिका, अ० कुस्तुम्बराणाम् अ० कुस्तुम्बरवा०, अ० कलशिकानाम् अ०
कलशिकावा०, अ० तालानाम् अ० तालवा०, अ० कांस्यतालानाम् अ० कांस्यतालवा०, अ० रिंगिसिकानाम् अ० रिंगिसिकावा०,

* अ० डण्डानाम् अ० डण्डावा०-पा० ४-५ । अ० डण्डानाम् अ० डण्डावा०-भा० १ । =विचिकीनाम् अ० विचिकीवा०-भा० १ ।
विचिकीनाम् अ० विचिकीना०-पा० ४ । + अ० कडवानाम् अ० कडवावा० अ० कडवानाम् कंडवां करटिका-भा० २ ।

वि० = 'एवमाहयाहं एगूणपणं आउज्जविहाणाहं विउन्वह ।

[६०] तए णं 'ते बहवे देवकुमारा य देवकुमारीओ य सूरियाभेणं देवेणं सहाविया समाणा हट्ट जाव-[पृ० ४७ पं० ३] जेणेव सूरियाभे देवे तेणेव उवागच्छंति तेणेव उवागच्छत्ता सूरियाभं देवं करयलपरिगगहिंयं [पृ० ६७ पं० ८] जाव वद्धावित्ता

अ० मगरिकाणाम् अ० मगरिकावा०, ० अ० शिशुमारिकाणाम् अ० शिशुमारिकावा०, अ० वंशानाम् अ० वंशवा०, अ० वालीनाम् अ० वालीवा०, वाली तूणविशेषः, स हि मुखे दत्ता वाद्यते, अ० वेणूनाम् अ० वेणुवा०, अ० परिलीनाम् अ० परिलीवा०, अ० बद्धकानाम् अ० बद्धकवा० बद्धकः ० तूणविशेषः । अव्याख्यातास्तु भेदा लोकतः प्रत्येतव्याः १५ एवमादीनि बहूनि आतोद्यानि आतोद्यवादकांश्च विकुर्वति, सर्वसंख्यया तु मूल-भेदापेक्षया आतोद्यभेदा एकोनपञ्चाशत् भेदा एतेषु एव अन्तर्भवन्ति यथा वंशातोद्यविधाने वाली-वेणु-पिरली-बद्धगा इति ।

[६०] विकुर्वित्वा च १ तान् खयंविकुर्वितान् देवकुमारान् देवकुमारिकाश्च २ शब्दयति ते च ३ शब्दिता हृष्टतुष्टानन्दितचित्ताः स्वर्गभस्मीपम् आगच्छन्ति आगत्य च ४ करतलपरिगृहीतं दशनखं शिरसावर्तं च मस्तके अञ्जलिं कृत्वा जयेन विजयेन वर्धापयित्वा

= एवमादिकानि एकोनपञ्चाशद् आतोद्यविधानानि विकुर्वति । अ० अगरिकाणाम् अ० अगरिकावा०-भा० २ । ० अ० शिशुकुमारिकानाम् अ० शिशुकुमारिकावा०-भा० २ । अ० शिशुमारिकानाम् शिशुमारिकावा०-पा० ५ । ० तूणवि०-मु० पु० । अत्र वाद्यविशेषनाना प्रस्तावै बहूनि वाद्यनामानि अप्रतीतानि अत एव च तेषां नामसु अनेकविधः पाठभेदो दृश्यते ।

एवं वयासी- “संदिसंतु णं देवाणुप्पिया ! जं अम्हेहिं कायव्वं” ।

[६१] तए णं से सूरियाभे देवे ते बहवे देवकुमारा य देवकुमारीओ य एवं वयासी-“गच्छह णं तुब्भे देवाणुप्पिया ! समणं भगवंतं महावीरं” तिवखुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेह करित्ता वंदह नमंसह वंदित्ता नमंसित्ता गोयमाइयाणं समणाणं निगंथाणं तं दिव्वं देविहिं दिव्वं देवजुतिं दिव्वं देवाणुभावं” दिव्वं बत्ती- सइवद्धं णट्ठविहिं उवदंसेह उवदंसित्ता खिप्पामेव एयमाणत्तियं पच्चप्पिणह ।

[६२] तए णं ते बहवे देवकुमारा देवकुमारीयो य सूरियाभेणं देवेणं एवं बुत्ता समाणा हट्ठ जाव [पृ० ४७

५ एवमवादिषुः-६ संदिशन्तु देवानांप्रियाः ! यद् अस्माभिः कर्तव्यम्’ ।

[६१] १ ततः २ स सूर्याभो देवः ३ तान् देवकुमारान् देवकुमारिकाश्च ४ एवमवादीत्-५ गच्छत यूयं देवानांप्रियाः ! ६ श्रमणं भगवन्तं महावीरम् ७ त्रिकृत्यः आदिक्षिणप्रदाक्षिणं कुरुत कृत्वा च वन्दध्वम् नमस्यत वन्दित्वा नमस्यित्वा ८ गौतमादीनां श्रमणानां निर्ग्रन्थानां ९ तां देवजनप्रसिद्धां दिव्यां देवर्द्धिं दिव्यां देवजुतिं दिव्यं देवानुभावम् १० दिव्यं द्वात्रिंशद्विधं नाटयविधि-मुपदर्शयत उपदर्श्य च ११ एतामाज्ञासिकां क्षिप्रमेव १२ प्रत्यर्पयत ।

[६२] १ ततः २ ते बहवो देवकुमारा देवकुमारिकाश्च ३ सूर्याभेण देवेन एवमुक्ताः सन्तो हृष्टा ‘यावत्’-[पृ० ४७ पं० १२]

पं०३] करयल० जाव [पृ०६७ पं० ८] *पडिसुणंति पडिसुणिता "जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवागच्छंति उवागच्छिता समणं भगवंतं महावीरं जाव [पृ० १२९ पं०३] नमंसित्ता "जेणेव गोयमादिया समणा निगंथा तेणेव उवागच्छंति । तए णं ते बहवे देवकुमारा देवकुमारीयो य "समामेव समोसरणं करेति करित्ता- "समामेव अवणमंति अवणमित्ता "समामेव उन्नमंति "एवं सहितामेव ओन्नमंति एवं सहितामेव उन्नमंति सहियामेव उण्णमित्ता "संगयामेव ओन्नमंति संगयामेव उन्नमंति उन्नमित्ता "थिमियामेव ओणमंति थिमियामेव उन्नमंति "समामेव पसरंति पसरित्ता "समामेव आउज्जविहाणां गेण्हंति "समामेव पवाएसु "पगाइसु "पणच्चिसु ।

४प्रतिगृण्वन्ति-अभ्युपगच्छन्ति-इत्यर्थः । प्रतिश्रुत्य च ५यत्र श्रमणो भगवान् महावीरः तत्रोपागच्छन्ति उपागत्य च श्रमणं भगवन्तं महावीरं त्रिकृत्व आदक्षिणप्रदक्षिणीकुर्वन्ति कृत्वा च वन्दन्ते नमस्यन्ति वन्दित्वा नमस्यित्वा च ६ यस्मिन् प्रदेशे गौतमादयः श्रमणाः तत्र ७ समकालमेव-एककालमेव समवसरन्ति-मिलन्ति-इत्यर्थः समवसृत्य च ८ समकमेव-एककालमेव अवनमन्ति-अधो नीचा भवन्ति अवनम्य च ९ समकमेव उन्नमन्ति-ऊर्ध्वमवतिष्ठन्ते-इति भावः तदनन्तरं च १० एवंक्रमेण सहितम् ११ संगतम् १२ स्तिमितं च अवनमनम् उन्नमनं च वाच्यम् अमीषां च सहितादीनां भेदः सम्यक्कौशलोपेतनाट्योपाध्यायाद् एव अवगन्तव्यः ततः स्तिमितं समकमुन्नम्य १३ समकमेव प्रसरन्ति प्रसृत्य च १४ समकमेव यथायोगम् आतोद्यविधानानि गृह्णन्ति गृहीत्वा च १५ समकमेव प्रवादितवन्तः १६ समकमेव प्रगीतवन्तः १७ समकमेव प्रनर्तितवन्तः ।

— -त्ता समामेव पतिओ वधति वंधित्ता समामेव पतिओ नमसंति नमसित्ता समामेव-वि० बा० ।

[६३] -किं ते? उरेणं० मन्दं^३ सिरिण तारं कंठेण वितारं^४ "तिविहं तिसमयेरेयगरइयं * गुंजां० वंककुहरोवगूढं रंत्तं तिर्ठाणकरणसुद्धं

[६३] किञ्च १ ते देवकुमारा देवकुमारिकाश्च एवं प्रगीता अप्यभवन् इति योगः कथम्? इत्याह-२ उरसि मन्दं यथा भवति एवं प्रगीताः ३ शिरसि तारम् ४ कण्ठे च वितारम्-अतिशयेन यथावच्छुणोपेतम् किमुक्तं भवति? २ उरसि प्रथमतो गीतमुत्तिष्ठप्यते उक्षेपकाले च गीतं मन्दं भवति + "आदिमिडं आरभन्ता" [ ] इति वचनात् अन्यथा गीतगुणक्षतेः तत उक्तम्- 'उरसि मन्दम्' इति ३ ततो गायतां मूर्धानमभिधनन् स्वर उच्चैस्तरो भवति स्थानकं च द्वितीयम् तृतीयं वा समधिरोहति ततः 'शिरसि तारम्' इत्युक्तम् ४ शिरसश्च प्रतिनिवृत्तः सन् स्वरः कण्ठे पुलति घुलति ततः 'कण्ठे वितारम्' इत्युक्तम्-^५ × 'तिविहं तिसमयेरेयगरइयं' इति ६ गुञ्जनं गुञ्जा गुञ्जाप्रधानानि यानि अवक्राणि-शब्दमार्गाप्रतिक्लानि कुहराणि तेषु उपगूढम्-गुञ्जाऽवक्र-कुहरोपगूढम् किमुक्तं भवति? तेषां देवकुमाराणां देवकुमारिकाणां च तस्मिन् प्रेक्षागृहमण्डपे गायतां गीतं तेषु प्रेक्षागृहमण्डपसत्केषु अन्येषु च कुहरेषु खानुरूपाणि प्रतिगूढमहस्त्राणि उत्थापयद् वर्तते इति । ७ रक्तम्-इह यद् गेयरागानुरक्तेन गीतं गीयते तद् 'रक्तम्' इति तद्विदां प्रसिद्धम् ८ त्रीणि स्थानानि उरःप्रभृतीनि तेषु ० करणेन क्रियया शुद्धम्-त्रिस्थानकरणशुद्धम् तद्यथा-उरःशुद्धम्

२- इयं कण्डिका प्रायोऽहरशः-जीवा० मू० पृ० १८६ प० १-३ । * "सर्वत्र सप्तम्यर्थे तृतीया"-राय० वि० । * गुंजतवसकुहरो-पगूढं-जीवा० मू० प्र० पृ० १८६ प० १४ । + "आदिमृदुम् आरभमाणाः" । इदं वचनं कस्य इति न ज्ञायते, मूलपाठे तु नैतत् प्रतिभाति । × 'तिविधं तिसमयेचक्रचितम्' इति शब्दसत्कारः । मूलस्थमपि एतत् पदं न विद्यत विवरणकारेण । ४ इदं समप्रमपि विवरणम्-जीवा० वि० प्र० पृ० १९५ प० ३-१ -० पु कारणेषु क्रि-पा० ५-४ भा० १ ।

सकुहरगुञ्जतवंस-तंती-तल-तल-लैय-गहसुसंपउत्तं भँहुरं सँमं सँललियं भँणोहरं भिँउ-

कण्ठशुद्धम् शिरोविशुद्धं च तत्र यदि उरसि स्वरः स्वभूमिकानुसारेण विशालो भवति तत उरोविशुद्धम् स एव यदि कण्ठे वर्तितो भवति अस्फुटितश्च ततः कण्ठविशुद्धम् यदि पुनः शिरःप्राप्तः सन् सानुनासिको भवति ततः शिरोविशुद्धम् यदि वा यत उरः-कण्ठ-शिरोभिः श्लेष्मणा अव्याकुलितैर्विशुद्धैर्गीयते तत उरः-कण्ठ-शिरोविशुद्धत्वात् विस्थानकरणविशुद्धम् तथा ९ सकुहरो गुञ्जन् यो वंशो ये च तन्त्री-तल-ताल-लयग्रहाः तेषु सुष्ठु अतिशयेन संप्रयुक्तम्-सकुहरगुञ्जद्वंश-तन्त्री-तल-ताल-लय-ग्रहसंप्रयुक्तम् किमुक्तं भवति ? सकुहरे वंशे गुञ्जति तन्त्र्यां च वाद्यमानायाम् यद् वंश-तन्त्रीस्वरेण अविरुद्धं तत् सकुहरगुञ्जद्वंश-तन्त्रीसुसंप्रयुक्तम् तथा १० परस्परहृत्तलस्वरानुवर्ति यत् तत् तलसंप्रयुक्तम् ? १ यद् गुरज-कंशिकादीनामातोद्यानाम् आहतानां यो *ध्वनिः = पादोत्क्षेपो (?) यश्च नृत्यन्त्या नर्तक्याः पादोत्क्षेपः तेन समं तत् तालसुसंप्रयुक्तम् तथा १२ शृङ्गमयो दारुमयो दन्तमयो वा यः-अङ्गलिकौशिकः तेन आहतायास्तन्त्र्याः स्वरप्रकारो लयः तम् अनुसरद् गेयलयसुसंप्रयुक्तम् तथा १३ यः प्रथमं वंश-तन्त्र्यादिभिः स्वरो गृहीतः तन्मा-गान्धिसारि ग्रहसुसंप्रयुक्तम् तथा १४ मधुरस्वरेण गीयमानं मधुरं कोकिलारुतवत् तथा १५ तल-वंशस्वरादिसमनुगतं समम् १६ यत् स्वरघोलनाप्रकारेण ललतीव तत् सह ललितेन ललनेन वर्तते इति सललितम् यदि वा यत् श्रोत्रेन्द्रियस्य शब्दस्पर्शनमतीव सूक्ष्ममुत्पादयति सुकुमारमिव च प्रतिभासते तत् सललितम्-इति १७ अत एव मनोहरम् पुनः कथंभूतम् ? इत्याह-१८ तत्र मृदुमृदुना स्वरेण

* “ध्वनिः यश्च नृत्यन्त्या नर्तक्याः पादोत्क्षेपः तेन” इत्यादि-जीवा० वि०प्र० पृ० १९५ पं० ९ । = पादोत्क्षेपो-पा० ४ भा० १ । पादोत्क्षेपो-पा० ५ । पदोत्क्षेपो-भा० २ ।

रिभिंयपयसंचारं सुंरइ सुणैइ वरचारुखं दिव्वं गेयं पेगीया वि^{२६} होत्था

[६४] किं ते ? × उद्धुमंताणं संखाणं सिंगाणं संखियाणं खरसुहीणं पेयाणं पिरिपिरियाणं, ओहम्मंताणं पणवाणं पडहाणं, ० अफ्फालिज्जमाणाणं भंभाणं होरंभाणं, तालिज्जंताणं भेरीणं झल्लरीणं दुंदुहीणं, आलवंताणं सुरयाणं सुइंगाणं नंदीसुइंगाणं, उत्तालिज्जंताणं आलिगाणं

युक्तो न निष्ठुरेण तथा १९ यत्र खरोऽक्षरेषु धोलनास्वरविशेषेषु च संचरन् रङ्गतीव प्रतिभासते स पदसंचारो रिभित उच्यते मृदुः रिभितः पदेषु गेयनिबद्धेषु संचारो यत्र गेये तद् मृदुरिभितपदसंचारम् तथा २० शोभना रतिर्यस्मिन् श्रोतॄणां तत् सुरति तथा २१ शोभना नतिर्-नामः-अवसानो यस्मिन् तत् सुरति तथा २२ वरं-प्रधानम् चारु-विशिष्टचङ्गिमोपेतम् रूपं स्वरूपं यस्य तद् वरचारुरूपम् २३ दिव्यं-प्रधानम् २४ नृत्तसज्जं गेयं २५ प्रगीताः २६ अप्यभवन् ।

[६४] १ किंच ते देवकुमारा देवकुमारिकाश्च प्रगीतवन्तः प्रनतितवन्तश्च ? ततोऽयमर्थः-यथायोगम् उद्धमायमानादिषु शङ्खादिषु इह २ शङ्ख-शृङ्ग-शङ्खिका-खरसुही-पेया-पिरिपिरिकाणां वादनम्-‘उद्धमानम्’-इति प्रसिद्धम् । ३ पणव-पटहानाम् = आमोटनम् ४ भम्भा-होरम्भाणाम् आस्फालनम् ५ भेरी-झल्लरी-दुन्दुभीनाम् ताडनम् ६ सुरज-मृदङ्ग-नन्दीमृदङ्गानाम् आलयनम् ७ आलिङ्ग-

× “क्वत्र सर्वत्रापि षष्ठी सप्तम्यर्थे”-राय० विव० । ० अफ्फालिज्जमाणाणं वीणाणं वीयधीणं तालि-वि० वा० । =मूले ‘आहननम्’ ।

कुंतुंघाणं गोसुहीणं मद्दलाणं, मुच्छिज्जंतानं वीणाणं विपंचीणं बह्वकीणं, कुट्टिज्जंतानं महंतीणं कच्छभीणं चित्त-
वीणाणं, सारिज्जंतानं बद्धीसाणं सुघोसाणं नन्दिघोसाणं, कुट्टिज्जंतानं भ्रामरीणं छब्भामरीणं परिवायणीणं,
छिद्वंतीणं तूणाणं तुंववीणाणं, आमोडिज्जंतानं आमोताणं झंझाणं नउलाणं, अच्छिज्जंतानं सुगुंदाणं हुडुक्कीणं
विचिक्कीणं, धौइज्जंतानं करडाणं डिडिमाणं किणियाणं कडम्बाणं, ताडिज्जंतानं दहरिगाणं दहरगाणं कुंतुंबाणं
कलसियाणं मड्डयाणं, आताडिज्जंतानं तलाणं तालाणं कंसतालाणं, धट्टिज्जंतानं रिंगिरिसियाणं लत्तियाणं
मगरियाणं सुंसुमारियाणं, फूमिज्जंतानं वंसाणं वेत्थूणं वालीणं परिच्छीणं बद्धगाणं । [कं० ५९]

कुस्तुम्ब-गोमुखी-मर्दलानाम् उत्ताडनम् ८ वीणा-विपञ्ची-बह्वकीनाम् मूर्च्छनम्, ११ भ्रामरी-षड्भ्रामरी-परिवादिनीनाम् *स्पन्द-
नम् १० ० वध्वीसा-सुघोषा-नन्दिघोषाणां सारणम्, ९ महती-कच्छपी-चित्रवीणानाम् कुट्टनम् १३ आमोट-द्वज्झा-नकुलानाम्
आमोटनम् १२ तूण-तुम्बवीणानाम् स्पर्शनम् १४ मुकुन्द-हुडुक्का-विचिक्कीनाम् मूर्च्छनम् १५ करटा-डिण्डिम-किणिक-कड-
म्बानाम् वादनम् १६ दर्दर-दर्दरिका-कुस्तुम्बर-कलसिका-मड्डकानाम् ७ उत्ताडनम् १७ तल-ताल-कंसतालानाम् आताडनम् १८ १०
शिङ्गिसिका-लत्तिका-मकरिका-शिशुमारिकाणाम् घट्टनम् १९ वंश-वेषु-वाली-पिरली-बद्धगा ? नाम् ० फुङ्गनम् अत उक्तम्-
'उब्धुमंतानं संखाणं' इत्यादि । [पृ० १२५ पं० १०]

*मूलपाठानुसारेण अत्र 'स्फोटनम्' इति उचितं स्यात् । स्पन्दनम्-पा० ५ । ० वच्छीसा-भा० २ । + -झण्डा-न-पा० ४ । X मूले 'आच्छेद-
नम्' । -नम् मरटा-पा० ४ । -कडावानाम्-पा० ५ । ७ मूले 'ताडनम्' । X-णामतीव घ-भा० २ । = -पिवली-व-भा० २ । ० अत्र कण्डि-

[६५] तं ए नं से दिव्ये गीए दिव्ये वाइए दिव्ये नद्वे एवं अद्वैतुए सिंगारे उराले भणुन्ने भणहरे गीते मण-
हरे नद्वे मणहरे वातिए उंप्पिजलभूते क्हकहभूते दिव्ये देवरमणे पवत्ते या वि होत्था ।

[६६] तं ए नं ते बह्वे देवकुमारा य देवकुमारीओ य समणस्स भगवओ महावीरस्स सोत्थिय-सिरिवच्छ-

[६५] यत एवं प्रगीतवन्त इत्यादि १ ततः २ तद् दिव्यं गीतम् ३ दिव्यं वादितम् ४ दिव्यं नृत्तमभवत् इति योगः । ४ दिव्यं
नाम प्रधानम् ५ अद्वैतम्-आश्चर्यकारि ६ शृङ्गारं शृङ्गारसोपेतत्वात् अथवा शृङ्गारं नाम अलंकृतमुच्यते तत्र यद् अन्यान्यविशेषक-
रणेन अलंकृतमिव गीतं वादनं नृत्तं वा तत् शृङ्गारम्-इति । ७ उदारम्-स्फारं परिपूर्णगुणोपेतत्वात् न तु क्वचिदपि हीनम् ८ मनोज्ञम्
मनोनुकूलं द्रष्टृणां श्रोतृणां च मनोनिवृत्तिकरम्-इति भावः ९ तच्च मनोनिवृत्तिकरत्वं सामान्यतोऽपि स्यात् अतः प्रकर्षविशेषप्रति-
पादनार्थमाह-मनो हरति आत्मवशं नयति तद्विदामपि अतिचमत्कारकारितया इति मनोहरम् १० उत्पिञ्जलम्-आकुलकम् उत्पिञ्ज-
लभूते आकुलके भूते किमुक्तं भवति ? महर्धिकदेवानामपि अतिशायितया परमक्षोभोत्पादकत्वेन सकलदेव-असुर-मनुजसमूहचि-
त्ताक्षेपकारि-इति ११ 'कहकह' इत्यनुकरणम् 'कहकह' इति भूतं प्राप्तम्-कहकहभूतम् किमुक्तं भवति ? निरन्तरं तत्तद्विशेषदर्शनतः
समुच्छलितप्रमोदभरवशसकलदिक्चक्रवालवर्तिप्रक्षकजनकृतप्रशंसावचनबोलकोलाहलव्याकुलीभूतम्-इति अत एव ? २ दिव्यं देवरमण-
मपि-देवानामपि रमणं क्रीडनम्-१३ प्रवृत्तम् १४ अभूत् ।

[६६] १ ततः २ ते बहवो देवकुमारा देवकुमारिकाश्च ३ श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य पुरतो गौतमादिश्रमणानां ४ स्वस्तिक-

कायां मूले विवरणे च पदानां व्युत्क्रमः प्रतिभाति ।

—नदियावत्त-वद्धमाणग-भद्रासण-कलस-मच्छ-दप्पण-मंगल्लभत्तिचित्तं णामं दिव्वं नैट्ठविधिं उव्वंदसेति [१]
[६७] तए णं ते बह्वे देवकुमारा य देवकुमारीओ य सममेव समोसरणं करेति करित्ता तं चेव भाणियव्वं
जाव [कं० ६२ पं० ४ कं० ६३-६५] दिव्वे देवरमणे पवत्ते या वि होत्था । तए णं ते बह्वे देवकुमारा य देवकुमारीओ
य समणस्स भगवओ महावीरस्स आवड-पँच्चावड-सेट्ठि -

—श्रीवत्स-नन्दावर्त-वर्धमानक-भद्रासन-कलश-मत्स्य-दर्पणरूपणाम् अष्ठानां मङ्गलानां भक्त्या विच्छित्त्या चित्रम्-आलेखनम्=आ-
काराभिधानं वा यस्मिन् स स्वस्तिक-श्रीवत्स-नन्दावर्त-वर्धमानक-भद्रासन-कलश-मत्स्य-दर्पणमङ्गलभक्तिचित्रः-एवं सर्वत्रापि
व्युत्पत्तिमात्रं यथायोगं परिभावनीयम् सम्यग्भावना कर्तुं न शक्यते यतः अमीषां नाट्यविधीनां सम्यक् स्वरूपप्रतिपादनं पूर्वान्त-
र्गते नाट्यविधिप्राभृते तच्च इदानीं व्यवच्छिन्नम् इति-तं प्रथमं ५ नाट्यविधिम् ६ उपदर्शयन्ति । [१]

[६७] १ ततो द्वितीयं नाट्यविधिमुपदर्शयितुकामा भूयोऽपि प्रागुक्तप्रकारेण [पृ० १३ पं० ९-पृ० १३५ पं० १२] २ समकं समवसरणादिकं
कुर्वन्ति तथा चाह-‘तए णं ते...समोसरणं करेति’ इत्यादि प्रागुक्तं तदेव तावद् वक्तव्यं यावत्-‘दिव्वे देवरमणे...होत्था’ इति । ३ ततः
४ ते बहवो देवकुमारा देवकुमारिकाश्च ५ श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य पुरतो गौतमादीनां श्रमणानां ६ * आवर्त-७ प्रत्यावर्त-८ श्रेणि-

= ते देवा देवकुमार्यश्च स्वस्तिकाकारेण, श्रीवत्साकारेण, नन्दावर्ताकारेण, वर्धमानकाकारेण, भद्रासनाकारेण, कलशाकारेण, मत्स्याकारेण,
दर्पणाकारेण च भूत्वा नृत्यन्ति स्म अर्थात् अन्योन्यं सयोगेन तादृशान् आकारान् निष्पाद्य नृत्यमकार्षुः-इति प्रतिभाति ।

* एतेषां शब्दानां व्याख्या पृ० ८२ पं० १२-पृ० ८३ पं० ६ ।

पंसेहि-सोत्थिय-सोवत्थिय-पूसे-माणव-वद्धमाणंग-मच्छण्ड [पृ० ८२ पं० ३-]-मंगरंड-जार-भार-कुंछाव-
लि-पंडमपत्त-सागरतरंग-वसंतलता-पंडमलयभत्तिचित्तं णाम दिव्वं णट्टविहिं उवदंसंति [२]

[६८] एवं च ऐक्किक्कियाए णट्टविहीए समोसरणादिया एसा [कं० ६२-कं० ६५] वत्तव्वया जाव दिव्वे देवर-
मणे पवत्ते या वि होत्था । तए णं ते बह्वे देवकुमारा देवकुमारियाओ य समणस्स भगवतो महावीरस्स
ईहामिअ-उसभ-तुरग-नर-मगर-विहग-[पृ० ७६ पं० २] वालग-किनर-रुह-सरभ-चमर-कुंजर-वणलय-
पउमलयभत्तिचित्तं णामं दिव्वं णट्टविहिं उवदंसंति । [३]

९प्रश्रेणि-१०स्वस्तिक-११सौवस्तिक-१२पुण्य-१३माणवक-१४वर्धमानक-१५मत्स्याण्डक-[पृ० ८२ पं० १२]-१६मकराण्डक-
१७जार-१८मार-१९पुष्पावलि-२०पद्मपत्र-२१सागरतरङ्ग-२२वासन्तीलता-२३पद्मलताभक्तिचित्रं २४नाम द्वितीयं नाट्यविधिम्
२५उपदर्शयन्ति [२]

[६८] तदनन्तरं तृतीयं नाट्यविधिसुपदर्शयितुं भूयस्तथैव समवसरणादिकं कुर्वन्ति [पृ० १३० पं० ९-पृ० १३५ पं० १२] १ एवं
समवसरणादिकरणविधिः २ एकैकस्मिन् नाट्यविधौ प्रत्येकं प्रत्येकं तावद् वक्तव्यः यावत्-देवरमणे...होत्था' इति । ३ ततः ४
ईहामृग-ऋषभ-तुरग-नर-मकर-विहग-व्याल-किनर-रुह-सरभ-चमर-कुंजर-वनलता-पद्मलताभक्तिचित्रं [पृ० ७६ पं० ६]
५ नाम तृतीयं दिव्यं नाट्यविधिम् उपदर्शयन्ति [३]

[६९] एगतो= वंकं एगओ चक्कवालं दुहओ चक्कवालं चक्कवालं णामं दिव्वं णट्ठविहिं उवदंसति [४]

[७०] चंदावल्लिपविभत्तिं च सुरावल्लिपविभत्तिं च वल्लियावल्लिपविभत्तिं च हंसावल्लिप० च एगौवल्लिप० च तारावल्लिप० च सुत्तावल्लिप० च कणगावल्लिप० च रयणावल्लिप० च णामं दिव्वं णट्ठविहिं उवदंसति [५]

[७१] चंदुग्गमणप० च सूरुग्गमणप० च उग्गमणुग्गमणप० च णामं दिव्वं णट्ठविहिं उवदंसति [६]

[६९] तदनन्तरं भूयोऽपि समवसरणादिकिविधिकरणानन्तरम् १ एकतो वक्रम् २ एकतः चक्रवालम् ३ द्विघातः चक्रवालम् ४ चक्रार्धं चक्रवालं ५ नाम चतुर्थं दिव्यं नाट्यविधिम् उपदर्शयन्ति [४]

[७०] तदनन्तरम् उक्तविधिपुरस्सरं १ चन्द्रावल्लिप्रविभक्ति-२ सूर्यावल्लिप्रविभक्ति-३ वलयावल्लिप्रविभक्ति-४ हंसावल्लिप्रविभक्ति-५ एकावल्लिप्रविभक्ति-६ तारावल्लिप्रविभक्ति-७ मुक्तावल्लिप्रविभक्ति-८ कनकावल्लिप्रविभक्ति-९ रत्नावलिप्रविभक्त्यभिनयात्मकम् आवलिप्रविभक्तिं १० नाम पञ्चमं नाट्यविधिम् ११ उपदर्शयन्ति [५]

[७१] तदनन्तरम् उक्तक्रमेण १ चन्द्रोद्गमप्रविभक्ति-२ सूर्योद्गमप्रविभक्तियुक्तम् ३ उद्गमनोद्गमनप्रविभक्तिं ४ नाम षष्ठं नाट्यविधिम् ५ उपदर्शयन्ति [६]

= -तो वक्क दुहओ वंकं एगतो खहं दुहओ खह एगओ चक्कवालं वि० ना० । ० 'प०' अक्षरेण 'पुविभत्तिं च' इति सर्वत्र बोध्यम् ।

[७२] चंदांगमणप० च सूरौगमणप० च आगमणौगमणप० च =णामं...उवदंसेति [७]

[७३] चंदावरणप० सूरौवरणप० च आवरणवरणप० णामं...उवदंसेति [८]

[७४] चंदत्थमणप० च सूरत्थमणप० अत्थमणत्थमणप० नामं...उवदंसेति [९]

[७५] चंदमंडलप० च सूरमंडलप० च नांगमंडलप० च जक्खमंडलप० च भूतमंडलप० च [० रक्खस-म-
होरग-गन्धन्वमंडलप० च] मंडलमंडलप० नामं...उवदंसेति [१०]

[७२] तत उक्तप्रकारेण १ चन्द्रागमनप्रविभक्ति-२ सूर्यागमनप्रविभक्तियुक्तम् ३ आगमनप्रविभक्ति ४ नाम सप्तमं नाटयविधिम्
५ उपदर्शयन्ति [७]

[७३] तदनन्तरम् उक्तक्रमेण १ चन्द्रावरणप्रविभक्ति-२ सूर्यावरणप्रविभक्तियुक्तम् ३ आवरणावरणप्रविभक्तिनामकम् अष्टमं नाटय-
विधिम् [८]

[७४] तत उक्तक्रमेणैव १ चन्द्रास्तमयनप्रविभक्ति-२ सूर्यास्तमयनप्रविभक्तियुक्तम् ३ अस्तमयनप्रविभक्तिनामकं नवमं नाटय-
विधिम् [९]

[७५] तत उक्तप्रकारेण १ चन्द्रमण्डलप्रविभक्ति-२ सूर्यमण्डलप्रविभक्ति-३ नागमण्डलप्रविभक्ति-४ यक्षमण्डलप्रविभक्ति-५ भूत-
मण्डलप्रविभक्तियुक्तं ६ मण्डलप्रविभक्तिनामकं दशमं दिव्यं नाटयविधिम् [१०]

= 'णाम' शब्देन सर्वत्र 'णामं दिव्यं गृह्णहि' एतानि पदानि बोध्यानि । ० [.] एतच्चिह्नान्तर्गत पाठः वि० बा० ।

[७६] -उसभमंडलप० च सीहमंडलप० च हयविलंबियं गयवि० हयविलसियं गयविलसियं मत्तहय-
विलसियं मत्तगजविलसियं मत्तहयवि० मत्तगयवि० दुयविलम्बियं णामं...णडुविहं उवदंसेति [११]

[७७] सागरपविभत्तिं च नागरप० च सागर-नागरप० च णाम...उवदंसेति [१२]

[७८] णंदाप० च चंपाप० च नन्दा-चंपाप० च णामं...उवदंसेति [१३]

[७९] मच्छंडाप० च मयरंडाप० च जारप० च मच्छंडा-मयरंडा-जारा-माराप० च...णामं ५

[७६] तदनन्तरम् उक्तक्रमेण १ ऋषभमण्डलग्रविभक्ति-२ सिंहमण्डलग्रविभक्ति-३ हयविलम्बित-४ गजविलसित-
-५ गजविलसित-६ मत्तहयविलसित-७ मत्तगजविलसित-८ मत्तहयविलम्बित-९ मत्तहयविलम्बित-१० मत्तगजविलम्बितं विलम्बिताभिनयं १ द्रुतविल
म्बितं नाम एकादशं नाट्यविधिम् [११]

[७७] तदनन्तरम् १ सागरप्रविभक्ति-२ नागरप्रविभक्तिअभिनयात्मकं ३ सागर-नागरप्रविभक्तिनाम द्वादशं नाट्यविधिम् [१२]

[७८] ततो १ नन्दाप्रविभक्ति-२ चम्पाप्रविभक्त्यात्मकं नन्दा-३ चम्पाप्रविभक्तिनाम त्रयोदशं नाट्यविधिम् [१३]

[७९] ततो १ =मत्स्याण्डकप्रविभक्ति-२ मकराण्डकप्रविभक्ति-३ जारप्रविभक्ति-४ मारप्रविभक्तियुक्तं ५ =मत्स्याण्डक-मकरा-

- अत्र मूलपाठसर्वप्रतिषु विवरणयुक्तमूलपाठादर्शं च 'उत्तमललियविक्रत सीहललियविक्रत हयविलंबिय' एवं पाठो लभ्यते परन्तु अत्र
मूले तु विवरणानुसारी पाठक्रमो रक्षितः । ० 'वि' पदेन 'विलम्बितम्' अवगन्तव्यम् । = पृ० ८३ पं० ५-६ ।

उवदंसेति [१४]

[८०] * 'क' ति ककारप० च 'ख' ति खकारप० च 'ग' ति गकारप० च 'घ' ति घकारप० च 'ङ' ति ङकार-
रप० च ककार-खकार-गकार-घकार-ङकार-उकारप० च णाँमं...उवदंसेति [१५] एवं चकारवगगो पि [१६] टकारवगगो
वि [१७] तकारवगगो वि [१८] पकारवगगो वि [१९]

ण्डक-जार-मारप्रविभक्तिनाम चतुर्दशं नाटयविधिम् [१४]

[८०] तदनन्तरम् क्रमेण १ 'क' इति ककारप्रविभक्तिः २ 'ख' इति खकारप्रविभक्तिः ३ 'ग' इति गकारप्रविभक्तिः ४ 'घ' इति
घकारप्रविभक्तिः ५ 'ङ' इति ङकारप्रविभक्तिः इत्येवं ६ क्रमभाविककारादिप्रविभक्तिअभिनयात्मकं ७ ककार-खकार-गकार-घकार-
ङकारप्रविभक्तिनामकं पञ्चदशं दिव्यं नाटयविधिम् [१५] एवं ८ चकार-छकार-झकार-ञकार-झकार-वकारप्रविभक्तिनामकं षोडशं दिव्यं
नाटयविधिम् [१६] ९ टकार-ठकार-डकार-ढकार-णकारप्रविभक्तिनामकं सप्तदशं दिव्यं नाटयविधिम् [१७] १० तकार-थकार-
दकार-धकार-नकारप्रविभक्तिनामकम् अष्टादशं नाटयविधिम् [१८] ११ पकार-फकार-बकार-भकार-मकारप्रविभक्तिनामकम् एकोन-

* ब्राह्मोलिपिगतः ककारः + एवंसंस्थितः, अत्र च नर्तका देवादयः तेन 'क' सत्त्वाकारेण स्थित्वा नृत्य कृतवन्त इत्यभिप्रायो गम्यते । एवं
सर्वत्र 'ख' आदिष्वपि वाच्यम् । अत्र नर्तनप्रकारे 'अ'कार-'इ'कार-इत्यादयः स्वरा नोल्लिखिताः तथा व्यञ्जनाक्षरेष्वपि वर्गीया एव वर्णा दर्शिताः,
'य'कार-'र'कार-'ल'कार-'व'कार-'स'कार-'ह'कारादयो वर्णा न दर्शिताः तत्र किमपि ऐतिहासिकं कारणं वा न इति चिन्तनीयम् । अथवा
देवानां लिपौ ये वर्णाः ते एव अत्र दर्शिताः इत्यपि चिन्तनीयम् ।

[८१] असोयपल्लवप० च अंबपल्लवप० च जंबूपल्लवप० च कोसंबपल्लवप० च - "पल्लवप० च णामं...उव-
दंसति [२०]

[८२] पउमलयाप० जाव [पृ० १८ पं० २-३] सौमलयाप० च ० लयाप० च णामं...उवदंसति [२१]
[८३] दुयणांमं...उवदंसति [२२] विलंबियं णामं...उव० [२३] दुयविलंबियं णामं...उव० [२४] अं-
चियं [२५] रिभियं [२६] अंचियरिभियं [२७]

विशतितमं दिव्यं नाटयविधिम् [१९]

[८१] ततः १ अशोकपल्लवप्रविभक्ति-२ आम्रपल्लवप्रविभक्ति-३ जम्बूपल्लवप्रविभक्ति-४ कोशम्बपल्लवप्रविभक्ति-अभिनया-
त्मकं ५ पल्लवप्रविभक्तिनामकं विशतितमं दिव्यं नाटयविधिम् [२०]

[८२] तदनन्तरम् १ पद्मलताप्रविभक्ति-नागलताप्रविभक्ति-अशोकलताप्रविभक्ति-चम्पकलताप्रविभक्ति-चूतलताप्रविभक्ति-
वनलताप्रविभक्ति-वासन्तीलताप्रविभक्ति-कुन्दलताप्रविभक्ति-अतिमुक्तकलताप्रविभक्ति-रश्म्यामलताप्रविभक्ति-अभिनयात्मकं ३ लता-
प्रविभक्तिनामकम् एकविंशतितमं दिव्यं नाटयविधिम् [२१]

[८३] तदनन्तरम् १ दुतं नाम द्वाविंशतिष्ठतमं नाटयविधिम् [२२] ततो रविलम्बितं नाम त्रयोविंशतितमम् [२३] ३ दुतवि-
लम्बितं नाम चतुर्विंशतितमम् [२४] ४ अश्वितं नाम पञ्चविंशतितमम् [२५] ५ रिभितं नाम षड्विंशतितमम् [२६] ६ अश्वितरिभितं

-पल्लवपल्लवप०-वि० बा० । ० लयालयाप०-वि० बा० । + पृ० १८ पं० १० । ४ -तमं वाद्यविधिम्-पा० ४-५ ।

आरभडं [२८] भसोलं [२९] आरभडभसोलं [३०] उष्पयनिवयपवंतं ८ संकुचियं पसा=रियं ० रयारइयं १ भंतं संभंतं णामं दिव्वं णट्ठविहिं उवदंसंति [३१]

[८४] तए णं ते बहवे देवकुमारा य देवकुमारीओ य समामेव समोसरणं करेति जाव [५० पं०] दिव्वे देवरमणे पवत्ते यावि होत्था । तए णं ते बहवे देवकुमारा य देवकुमारीओ य समणस्स भगवओ महावीरस्स पुब्बभवचरियणिबद्धं च चव्वणचरियणिबद्धं च संहरेणचरियनिबद्धं च जम्मणचरियनिबद्धं च अभिसेअचरिय-
नियद्धं च बालभावचरियनिबद्धं च जौव्वणचरियनिबद्धं च कामभोगचरियनिबद्धं च निक्खमणचरियनिबद्धं च तवचरणचरियनिबद्धं च

नाम सप्तविंशतितमम् [२७] ७ आरभटं नाम अष्टाविंशतितमम् [२८] ८ भसोलं नाम एकोनविंशतितमम् [२९] ९ आरभटभसोलं नाम त्रिंशतितमम् [३०] तदनन्तरम् १० उत्पातनिपातप्रसक्तं ११ संकुचितप्रसा*रित - रेवका १ रचितं १२ आन्तसंभ्रान्तं नाम एक-
त्रिंशत्तमं दिव्यं नाटयविधिम् उपदर्शयन्ति [३१]

[८४] १ तदनन्तरम् च २ श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य ३ चरमपूर्वमनुष्यभव-४ चरमच्यवन-५ चरमगर्भसंहरण-६ चरम-
भरतक्षेत्रावसर्पिणीतीर्थकरजन्म-७ अभियेक-८ चरमबालभाव-९ चरमयौवन-१० चरमकामभोग-११ चरमनिष्क्रमण-१२ चरमतप-

८-सकुचिय अपसारिय-पा० ३ । =-रियं भन्तं णाम-भा० २ । -रियं रयारतियतं णाम-पा० १ । ० इद पद न स्पष्ट प्रतिभाति ततः
तदर्थोऽपि नावगम्यते । - मम् शोभन नाम-भा० २ । * -रितिलेखेऽत्रान्त सं-भा० १ । -रितं रेवकरचितं भ्रान्तं-भा० २ । - अस्यार्थोऽपि

=णाणुप्पायचरियनिबद्धं च तित्थपवत्तंणचरिय-परिनिव्वाणच्चरियनिबद्धं च चरिमच्चरियनिबद्धं च णासं दिव्वं
णट्ठविहिं उवदंसेति [३२]

[८५] तए णं ते बह्वे देवकुमारा य देवकुमारीओ य चउव्विहं वाइत्तं वाएत्ति-तं जहा-तंतं विवतंतं घणं झुसिरं+ ।
[८६] तए णं ते बह्वे देवकुमारा य देवकुमारियाओ य चउव्विहं मेयं गायंति तंजहो-उक्खित्तं पायंतं
मंदायं रोइयावसाणं च ।

श्रवण-१३ चरमज्ञानोत्पाद- १४ चरमतीर्थप्रवर्तन-१५ चरमपरिनिर्वाणनिबद्धं १६ चरमनिबद्धं १७ नाम द्वात्रिंशत्तमं दिव्यं नाट्य-
विधिम् उपदर्शयन्ति । [३२]

[८५] १ तदनन्तरम् २ बहवो देवकुमारा देवकुमारिकाश्च नाट्यविधिपरिसमाप्तिमङ्गलभूतं ३ चतुर्विधं ४ वादित्रं ५ वादयन्ति-
६ तद्यथा-७ ततम्-मृदङ्ग-पटहादि ८ विततम्-वीणादि ९ घनम्-कंसिकादि १० शुषिरम्-शङ्ख-काहलादि ।

[८६] १ तदनन्तरम् २ चतुर्विधं ३ गीतं ४ गायन्ति-५ तद्यथा-६ *उत्क्षिप्तं प्रथमतः समारभ्यमाणम् ७ पादान्तम्-पाद-
बृद्धम्-बृद्धादि-चतुर्भागरूपपादबद्धम्-इति भावः । ८ मध्यभागे मूर्छनादिगुणोपेततया मन्दं मन्दं घोलनात्मकम् ९ रोचितावसानम्-

न सबुद्धः । नमूलपाठयुक्तेषु आदर्शेषु पा० २ आदर्शे एव 'णाणुप्पायचरियनिबद्धं च' पद दृश्यते परन्तु विवरणानुसारित्वेन अत्र न्यस्तम् ।

+ 'शुषिर' शब्दे आद्य 'श'कारस्य 'क्ष' कारोच्चारणेन झुसिर । अत्र 'श' कार-क्षकारयोः 'तालस्थानीयत्वेन 'श'कारः 'क्ष'रूपेण परिणत इति
कल्पना योग्या ? शुषिर-सुसिर-सोसिरं । * उत्क्षिप्य प्र-पा० ४-५ भा० १ ।

[८७] तए णं ते बहवे देवकुमारा य देवकुमारियाओ य चउव्विहं णट्ठविहि उवदंसति-तंजहो-अंचियं रिभियं आरभडं भसोलं च ।

[८८] तए णं ते बहवे देवकुमारा य देवकुमारियाओ य चउव्विहं अभिणयं अभिणयेति-तंजहो-दिट्ठितियं =पांडितियं सांमन्नोविणिवाइयं अंतोमज्झावसाणियं च ।

[८९] तए णं ते बहवे देवकुमारा य देवकुमारियाओ य गोयमादियाणं समणाणं निगंगाणं दिव्वं देविट्ठु दिव्वं देवजुतिं दिव्वं देवाणुभावं दिव्वं बत्तीसइवद्धं नाडयं उवदंसित्ता समणं भगवंतं महावीरं तिकखुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेति कारित्ता वदंति नमंसंति वंदित्ता नमंसित्ता जेणेव सूरियाभे देवे तेणेव उवागच्छंति उवासित्ता सूरियाभं देवं करयलपरिगगहियं सिरसावत्तं [पृ० ६७ पं० ८] मत्थए अंजलिं कट्ठु जएणं विजएणं वद्धावेंति इति-रोचितं यथोचितलक्षणोपेततया भावितम्-सत्यापितम् इति यावत् अवसानं यस्य तद् रोचितावसानम् ।

[८७] १ ततः २ चतुर्विधं ३ नर्तनविधिम् ४ उपदर्शयन्ति-५ तद्यथा-६ अश्रितम् इत्यादि ।

[८८] १ ततः २ चतुर्विधम् ३ अभिनयम् ४ अभिनयन्ति-५ तद्यथा-६ दार्ष्टान्तिकम् ७ प्रात्यन्तिकम् ८ सामान्यतो विनिपातम् ९ लोकमध्यावसानिकम्-इति । एते नर्तनविधयः अभिनयविधयश्च नाट्यकुशलेभ्यो वेदितव्याः ।

=पाण्डितिय-भा० २ पा० १-२ । पाण्डिय-पा० ३ ।

वद्धावित्ता एवं आणत्तियं पञ्चपिणंति ।

तए णं से सूरियाभे देवे तं दिव्वं देविङ्गि दिव्वं देवजुइं दिव्वं देवाणुभावं ० पडिसाहरइ पडिसाहरेत्ता खणेणं जाते एगे एंगभूए । तए णं से सूरियाभे देवे समणं भगवंतं महावीरं तिव्वुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेइ वंदति नमंसति वंदित्ता नमंसित्ता 'नियगपरिवालसद्धिं संपरिवुडे तमेव दिव्वं जाणविमाणं दुरुहति दुरुहित्ता जामेव दिंसि पाउब्भूए तामेव दिंसि पडिगए ।

[९०] 'भंते' ति भयव^३ गोयमे समणं भगवंतं महावीरं वंदति^२ नमंसति वंदित्ता नमंसित्ता एवं वयासी—

[८९] तए णं ते. . इत्यादि उपसंहारसूत्रं सुगमम् । नवरम्—१ एकभृतः—अनेकीभूय एकत्वं प्राप्त इत्यर्थः । २ निजकपरिवारेण सार्धं संपरिवृतः ।

[९०] १ 'भदन्त' ! २ इति आमन्त्रणपुरस्सरं ३ भगवान् गौतमः ४ श्रमणं भगवन्तं महावीरं ५ वन्दते नमस्यति वन्दित्वा नमस्यित्वा ६ एवम्—वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्—

[पुस्तकान्तरे तु इदं वाचनान्तरं दृश्यते—तेणं कालेण तेणं समणं समणस्स भगवओ महावीरस्स जिहे अन्तेवासी'—इत्यादि—'इंदभूई = नाम अणगारे गोयमसगोत्ते सतुस्सेहे समचउरंससंठाणसंठिए वज्जरिस्सहनारायसंधयणे कणगणुलगनिघसपग्गोरे उग्गतवे दित्तत्तेवे

० प्रतिसेहरति—प्रतिसक्षिपति इत्यर्थः । + विवरणकारदर्शितो वाचनाभेदः । = 'नाम' इति प्रकृतत्वात् विभक्तिपरिणामेन 'नाम्ना' इति द्रष्टव्यम् एवमन्यत्रापि यथायोगं भावनीयम्—'राय० विव० ।

तत्तत्तवे मद्गतवे उराले घोरे घोरगुणे घोरतवस्सी घोरवंभचैरधासी उच्छृङ्खलसरीरे संखितविपुलतेयलेस्से चउदसपुन्वी चउनाणोवगए सव्वक्खरसन्निवाई समणस्स भगवतो मद्गावीरस्स अट्टरसामंते उहुंजाणू अहोसिरे द्वाणकोटोवगए संजमेण तवसा अप्पाणं भावेमाणे विहरइ, तए णं से भगवं गोयमे जायसंहे जायसंसए जायकोउहल्ले उप्पन्नसंहे उप्पन्नसंसए संजायसंसए संजायकोउहल्ले समुप्पणसंसए समुप्पणकोउहल्ले उट्ठाए उट्ठेइ उट्ठाए जेणैव समणे भगवं मद्गावीरं तेणेव उवांगच्छति तेणेव उवागच्छिता समणं भगवंतं मद्गावीरं तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेति तिक्खुत्तो आयाहिणपयाहिणं करेत्ता चंदति नमसति वदित्ता नमंसित्ता एवं वयासी’—

अस्य व्याख्या—तस्मिन् काले तस्मिन् समये श्रमणस्य भगवतो मद्गावीरस्य ज्येष्ठ इति प्रथम अन्तेवासी-शिष्यः । अनेन पदद्वयेन तस्य सकलसधाधिपतित्वम्-आवेदयति । ‘इन्द्रभूतिः’ इति मातापितृकृतं नामधेयम् । अन्तेवासी च किल विवक्षयां श्रावकोऽपि स्यात् अतः तदाशङ्काव्यवच्छेदार्थम् आह-अनगरः-न विद्यते अगारं गृहम् अस्य इति अनगरः अयं च विगीतगोत्रोऽपि संभाव्येत अत आह-गौतमः गोत्रेण गौतमाह्वयगोत्रसमन्वित इत्यर्थः अयं च तत्कालोचितदेहपरिमाणपेक्षया न्यूनाधिकदेहोऽपि स्यात् अत आह-सप्तोत्सेध-सप्तहस्तप्रमाणशरीरोच्छ्रायः अयं च इत्थंभूतो लक्षणहीनोऽपि शङ्क्येत, अतः तदाशङ्कापनोदार्थमाह-समाः शरीरलक्षणशास्त्रोक्तप्रमाणा-विसंवादन्य चतस्रः अस्य तत् समचतुरस्रम्-अस्यस्त्वह चतुर्दिग्विभागोपलक्षिताः शरीरावयवा द्रष्टव्याः । अन्ये त्वाहुः-“समा अन्यूनाधिकाः चतस्रोऽपि अस्यो यत्र तत् समचतुरस्रम् तच्च तत् संस्थानं च, संस्थानम् आकारः तच्च वाम-दक्षिणजान्वोः अन्तरम् आसनस्य ललाटोपरिभागस्य चान्तरम् वामस्कन्धस्य दक्षिणजानुनश्च अन्तरम्” इति । अपरे त्वाहुः-“विस्तारोत्सेधयोः समत्वात् समचतुरस्रम् तच्च तत् संस्थानं च-संस्थानम् आकारः तेन संस्थितो व्यवस्थितो यः स तथा-तत्र नाराचम् उभयतो मर्कटवन्धः ऋषभः तदुपरि वेष्टनपट्टः कीलिका अस्थित्रयस्यापि भेदकम् अस्थि पदंरूपं संहननं यस्य स तथा । तथा कनकस्य-सुवर्णस्य यः पुलकः-लवः तस्य यो निकषः-कषपट्टके रेखारूपः तथा ‘पद्म’ग्रहणेन ‘पद्मकेसराणि’ उच्यन्ते अवयवे समुदायोपचारात् यथा-देवदत्तस्य हस्ताग्ररूपोऽवयवोऽपि देवदत्तः तथा च देवदत्तस्य हस्ताग्रं स्पृष्ट्वा लोको वदति-‘स्पृष्टो मया-देवदत्तः’ इति, कनकपुलकनिकषवत् पद्म-

वच्च यो गौरः स कनकपुलकनिकषपद्मगौर' अथवा कनकस्य यः पुलको द्रवत्वे सति बिन्दुः तस्य निकषो वर्णतः सदृशः कनक-
पुलकनिकषः तथा पद्मवत्-पद्मकेसरवत् यो गौरः स ० पद्मगौरः । अयं च विशिष्टचरणरहितोऽपि शङ्क्येत तत आह-उग्रम्
अष्ट्युषं तपः अनशनादि यस्य स तथा यद् अन्येन प्राकृतेन पुंसां न शक्यते चिन्तयितुमपि मनसा तद्विधेन तपसा युक्त इत्यर्थः तथा
दीप्तं जाज्वल्यमानदहन इव कर्मवन्गहनदहनसमर्थतया ज्वलितं तपो धर्मध्यानादि यस्य स तथा, तप्तं तपो येन स तप्ततपाः एवं द्वि-
तेन तपः तप्तं येन सर्वाण्यपि अशुभानि कर्माणि भस्मसात्कृतानि इति महत् प्रशस्तम्-आशंसादोषरहितत्वात्-तपो यस्य स महातपाः
तथा उदारः प्रधानः अथवा + उरालो भीष्मः उग्रादिविशिष्टतपःकरणतः पार्श्वस्थानाम्-अल्पसत्त्वानाम् अतिभयानक इति भावः तथा
घोरो निर्धृणः परोषहेन्द्रियादिरिपुगणविनाशनमधिकृत्य निर्दय इति यावत् तथा घोरा अन्यैर्दुर्नुचरा गुणा मूलगुणादयो यस्य स घोर-
गुणः तथा घोरैस्तपोभिः तपस्वी घोरतपस्वी घोरं दारुणम् अल्पसत्त्वैर्दुर्नुचरत्वात् ब्रह्मचर्यं यत् तत्र वस्तुं शीलं यस्य स तथा ४ उ-
च्छृढम्-उज्झितमिव उज्झतं संस्कारपरित्यागात्-शरीरं येन स उच्छृढशरीरः संक्षिप्ता शरीरान्तर्गतत्वेन ह्रस्वतां गताविपुला विस्तीर्णा
अनेकयोजनप्रमाणक्षेत्राश्रितवस्तुदहनसमर्थत्वात् तेजोलेख्या विशिष्टतपोजन्यलब्धिविशेषप्रभवा तेजोज्वाला यस्य स तथा चतुर्दश पूर्वाणि
विद्यन्ते यस्य-तेनैव तेषां रचितत्वात्-असौ चतुर्दशपूर्वी अनेन तस्य श्रुतकेवलित्वमाह स च अविधक्षानादिविकलोऽपि स्यात् अत
आह-मति-श्रुत-अविधि-मनःपर्यायज्ञानचतुष्टयसमन्वित- उक्तविशेषणद्वययुक्तोऽपि कश्चिद् न समग्रश्रुतविषयव्यापिज्ञानो भवति चतुर्दश-
पूर्वविदामपि षट्स्थानपतितत्वेन श्रवणात् अत आह सर्वाक्षरसंनिपाती अक्षराणां संनिपाता- संयोगाः अक्षरसन्निपाताः सर्वे च ते
अक्षरसन्निपाताश्च सर्वाक्षरसन्निपाताः ते यस्य ज्ञेयाः स तथा किमुक्तं भवति? या काचिद् जगति पदानुपूर्वी वाक्यानुपूर्वी वा संभ-
वति ताः सर्वा अपि जानातीति एवगुणविशिष्टो भगवान् विनयराशिस्त्रि साक्षात् इति कृत्वा शिष्याचारत्वाच्च श्रमणस्य भगवतो
महावीरस्य अदूरसामन्ते विहरति-इति योगः तत्र दूरं विप्रकृष्टम् तत्प्रतिषेधाद् अदूरसामन्तम्-ततो नातिदूरे नातिनिकटे इत्यर्थः किं-

० "ततः पदद्वयस्य कर्मधारयसमासः"-राय० विव० । + 'उरालो' अयं प्राकृतः प्रयोगः । ४ 'उच्छृढम्' इदमपि प्राकृत पदम् ।

विशिष्टः सन् तत्र विहरति ? इत्यत आह-ऊर्ध्वं जानुनी यस्य असौ ऊर्ध्वजानुः अधःशिराः-नोर्ध्वं तिर्यग्वा विक्षिप्तदृष्टिः किन्तु नियतभूभाग-
नियमितदृष्टिः इत्यर्थः ध्यानं धर्मध्यानं शुक्लध्यानं च तदेव कोष्ठः कुशलो ध्यानकोष्ठोपगतः यथा हि कोष्ठके धान्यं प्रक्षि-
प्तम् अविप्रसृतं भवति पवं भगवानपि ध्यानतोऽविप्रकीर्णोन्द्रियान्तं करणवृत्तिः इत्यर्थः संयमेन पञ्चाश्रवनिरोधादिलक्षणेन तपसा अनशना-
दिना 'च'शब्दोऽत्र समुच्चयार्थो लुप्तो द्रष्टव्यः संयम-तपोग्रहणम् अनयोः प्रधानमोक्षाङ्गताव्यापनार्थम् प्राधान्यं च नवकर्मनुपादानहेतुत्वेन
तपसश्च पुराणकर्मनिर्जराहेतुत्वेन तथाहि-अभिनवकर्मनुपादानात् पुराणकर्मक्षपणाच्च जायते सकलकर्मक्षयलक्षणो मोक्ष ततो भवति
संयम-तपसोर्मोक्षं प्रति प्राधान्यम् इति । आत्मानं वासयन् तिष्ठति । ततो ध्यानकोष्ठोपगतविहरणाद् अनन्तरं भगवान् गौतमो जात-
श्रद्धादिविशेषणविशिष्टः सन् उत्तिष्ठति-इति योगः तत्र जाता प्रवृत्ता श्रद्धा इच्छा वक्ष्यमाणार्थतत्त्वावगमं प्रति यस्य असौ जातश्रद्धः
तथा जातः संशयो यस्य स जातसंशयः संशयो नाम अनवधारितार्थज्ञानम् स चैवम्-इत्थं नाम अस्य दिव्या देवधिर्विस्तृता अभ-
वत् इदानीं सा क्व गता ? इति तथा जातं कुतूहलं यस्य स जातकुतूहलः जातौत्सुक्य इत्यर्थः यथा-'कथममुमर्थं भगवान् प्ररूप-
यिष्यति' इति तथा उत्पन्ना प्राग् अभूता सती भूता श्रद्धा यस्य असौ उत्पन्नश्रद्धः अथ 'जातश्रद्धः' इत्येतदेव अस्तु किमर्थम् 'उत्प-
न्नश्रद्धः' इति प्रवृत्तश्रद्धत्वेनैव उत्पन्नश्रद्धत्वस्य लब्धत्वात् नहि अनुत्पन्ना श्रद्धा प्रवर्तते ? इति, अत्रोच्यते; हेतुत्वप्रदर्शनार्थम् तथाहि-
कथं प्रवृत्तश्रद्धः उच्यते यतः उत्पन्नश्रद्धः इति हेतुत्वदर्शनं चोपपन्नम् तस्य काव्यालंकारत्वात् यथा 'प्रवृत्तदीपामप्रवृत्तभास्कराम् प्रकाश-
चन्द्रां वुबुधे विभावरिम्' [ ] इत्यत्र, अत्र हि यद्यपि प्रवृत्तदीपादित्वादेव अप्रवृत्तभास्करत्वम् अवगतम् तथापि अप्रवृत्त-
भास्करत्वं प्रवृत्तदीपादेर्हेतुतया उपन्यस्तमिति सम्यक् । 'उत्पन्नसंज्ञे' 'उत्पन्नसंज्ञे' इति प्राग्वत् तथा 'संजायसङ्गे' इत्यादि पदषट्कं
प्राग्वत् नवरम्-इह 'सम्'शब्दः प्रकर्षादिवचनो वेदितव्यः उत्थानम् उत्था-ऊर्ध्ववर्तनम्-तथा उत्तिष्ठति । इह 'उद्देइ' इत्युक्ते क्रियारम्भ-
मात्रमपि प्रतीयेत यथा 'वक्तु+मुत्तिष्ठति' ततः तद्वयवच्छेदार्थम् 'उद्वाप' इत्युक्तम्-उत्थया उत्थाय यस्मिन् दिग्भागे श्रमणो भगवान्

+मुत्तिष्ठते ततः-पा० ४ ।-मुपतिष्ठते ततः-पा० ५ ।

- [९१] प्र०-सूरियाभस्स णं भंते ! देवस्स एसा दिव्वा देविह्मी दिव्वे देवाणुभावे कहिं गते कहिं अनुप्पविट्ठे !
 [९२] उ०-गोयमा ! सरीरं गते सरीरं अनुप्पविट्ठे ।
 [९३] प्र०-से केणट्ठेणं भंते ! एवं बुच्चइं सरीरं गते सरीरं अनुप्पविट्ठे ?
 [९४] उ०-गोयमा ! से जहा नाम ए कूडागारसाला

महावीरो वर्तते तस्मिन्नेव दिग्भागे उपागच्छति उपागत्य च श्रमणं त्रिकृत्यः-त्रीन् वारान् आदक्षिणप्रदक्षिणीकरोति आदक्षिणप्रदक्षिणीकृत्य वन्दते नमस्यति वन्दित्वा नमस्यित्वा पवम् अवादीत्]—

[९१] प्र०-१ क्व गतः ? २ तत्र गमनम् अन्तरमनुप्रवेशाभावेऽपि दृष्टम् यथा 'भित्तौ गत्वा धूलिः' इति, एषोऽपि दिव्योऽनुभावः यद्येवं क्वचित् प्रत्यासन्ने प्रदेशे गतः स्यात् ततो दृश्येत न चासौ दृश्यते ततो भूयः पृच्छति-क्व अनुप्रविष्टः-क्व अन्तर्लीनः ? इति भावः

[९२] उ०-भगवान् आह-१ गौतम ! २ शरीरं गतः-३ शरीरम् अनुप्रविष्टः ।

[९३] प्र०-पुनः पृच्छति-१ अथ केन अर्थेन-केन हेतुना २ भदन्त ! ३ एवम् ४ उच्यते ५ 'शरीरं गतः-शरीरम् अनुप्रविष्टः' ?

[९४] उ०-भगवान् आह-१ गौतम ! २ कूटस्थेव-पर्वतशिखरस्थेव आकारो यस्याः सा कूटाकारा-यस्या उपरि आच्छादनं शिखराकारं सा कूटाकारा इति भावः कूटाकारा चासौ शाला च कूटाकारेण शिखराकृत्या उपलक्षिता शाला

सिंघा दुहतो लिंत्ता गुत्तां गुत्तदुवारां निंवाया निंवायगभीरा, तीसे णं कूडागारसालाते” अदूरसामंते एत्थ णं ^{१३}महेगे जणसमूहे चिद्धति, तए णं ^{१३}से जणसमूहे ^{१५}एगं महं अब्भवद्दलं वा वासवद्दलं वा ^{१५}महावायं वा एल्लभाणं वा पासंति, पासित्ता तं ^{१८}कूडागारसालं अंतो अणुप्पविसित्ता णं चिद्धइ, से तेणद्धेणं गोयभा ! एवं बुच्चति-‘सरीरं अणुप्पविद्धे’ ।

[१५] प्र०-‘कहिं’ णं भंते ! स्वरियोभस्स देवस्स स्वरियासे नामं विमाणे पन्नत्ते ?

कूटाकारशाला ३ स्यात् ४ बहिर् अन्तश्च ५ गोमयादिना लिप्ता ६ गुप्ता बहिः प्राकारावृता ७ गुप्तद्वारा द्वारस्थगनात् यदि वा गुप्तद्वारा केषांचिद् द्वाराणां स्थगितत्वात् केषांचिद् वा अस्थगितत्वात् इति । ८ निवाता वायोरप्रवेशात् ९ किल महद् गुहं निवातं प्रायो न भवति तत आह-निवातगम्भीरा-निवाता सती विशाला इत्यर्थः ततः १० तस्याः कूटाकारशालायाः ११ अदूरसामन्ते-न अतिदूरे निकटे वा प्रदेशे १२ महान् एकः-अन्यतरः जनसमूहः तिष्ठति १३ स च १४ एकं महत् १५ अभ्ररूपं वार्दलम्-अभ्रवार्दलम्-धारानिपातरहितं संभाव्यवर्ष वार्दलम् इत्यर्थः १६ वर्षप्रधानं वार्दलकम्-वर्ष कुर्वत् वार्दलकम् १७ महावातं वा १८ आयान्तम्-आगच्छन्तम् १९ पश्यति दृष्ट्वा २० तस्याः कूटाकारशालायाः २१ अन्तरम् ततः २२ अनुपविश्य २३ तिष्ठति एवं सूर्याभस्यापि देवस्य सा तथा विशाला दिव्या देवद्युतिः दिव्यो देवानुभावः शरीरम् अनुप्रविष्टः । २४ अनेन कारणेन २५ गौतम ! एवम् उच्यते ।

[१५] प्र०-भूयो गौतमः पृच्छति-—१ क्व २ सूर्याभस्य देवस्य सूर्याभं विमानं ४ प्रज्ञप्तम् ?

[१६] उ०-गोयमा ! जंबुद्वीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स दाहिणेणं ईमीसे रयणप्पभाए पुढवीए बहुसमरम-
णिज्जातो भूमिभागतो उंहुं चंदिम-सूरिय-गहगण-नक्खत्त-तारारूपाणं बहूइं जोअणसयाइं एवं-सहस्साइं--
सयसहस्साइं *बहुइंओ जोअणकोडीओ जोअणसयकोडीओ बहुइंओ जोअणसहस्सकोडीओ बहुइंओ जोअणसयसहस्स-
कोडीओ बहुइंओ जोअणकोडाकोडीओ उंहुं दूरं वीतीवइत्ता एत्थ णं सोहम्मसे नामं कप्पे पन्नत्ते पाईणपईणीणायते
उदीणदाहिणवित्थिण्णे अइं चंदसंठाणसंठित्ते अच्चिम्मालिभासरासिवर्णोभे

[१६] ५०-भगवान् आह-१ गौतम ! अस्मिन् २ जम्बूद्वीपे यो ३ मन्दरपर्वतः तस्य ४ दक्षिणतः ५ अस्या रत्नप्रभायाः
पृथिव्याः ६ बहुसमरमणीयात् भूमिभागात् ७ ऊर्ध्वं ८ चन्द्र-सूर्य-ग्रह-नक्षत्र-तारारूपाणामपि पुरतः ९ बहूनि योजनशतानि ततो
बुद्ध्या बहुबहुतरोल्लङ्घनेन १० बहूनि योजनसहस्राणि एवमेव ११ बहूनि योजनशतसहस्राणि एवमेव च १२ बह्वीर्योजनकोटीः एवमेव
च १३ बह्वीर्योजनकोटीकोटीः १४ ऊर्ध्वम् १५ उत्प्लुत्य १६ अत्र सार्धरज्जुप्रमाणे प्रदेशे १७ सौधर्मो नाम कल्पः प्रज्ञप्तः स च १८
=प्राचीनाऽप्राचीनायतः पूर्वापरायत इत्यर्थः १९ उदग्दक्षिणविस्तीर्णः २० अर्धचन्द्रसंस्थानसंस्थितः द्वौ हि सौधर्म-ईशानौ देवलोको
समुदितौ परिपूर्णचन्द्रमण्डलसंस्थानसंस्थितौ तयोश्च मेरोर्दक्षिणवर्ती सौधर्मकल्पः उत्तरवर्ती ईशानकल्पः ततो भवति सौधर्मकल्पः अर्ध
चन्द्रसंस्थानसंस्थितः २१ *अर्चीनि किरणानि तेषां माला अर्चिमाला सा अस्य अस्ति-इति अर्चिमाली-किरणमालासंकुल इत्यर्थः ।

× बहुगीतो जो-भा० १ । =प्राचीनोप्राचीना-पा० ४-५ । * अर्चीणि-भा० २ । “अर्चिस्-अर्ची सन्तेदन्ती”-शब्दरत्नाकर० का० ४
श्लो० ११५ ।

असंखेज्जाओ जोअणकोडाकोडीओ आयामविक्खंभेणं असंखेज्जाओ जोअणकोडाकोडीओ परिक्खेवेणं एत्थ
णं सोहम्माणं देवाणं बैत्तीसं विमाणवाससयसहस्साइं भवंति^{३९} इति^{३९} - मंक्खायं । ते^{३९} णं विमाणा सन्वरय-
णामया अच्छा जाव पडिस्वा । तेसिं^{३९} णं विमाणणं बहुमज्झदेसभाए पंचं वडिस्सा पन्नत्ता तंजहा-असोर्ग-
वडिस्सए सत्तवणवडिस्सए

२२ असंखेयाः २३ योजनकोटीकोटीः २४ आयामश्च विक्कम्भश्च ० आयामविक्कम्भम्-तेन आयामेन च विक्कम्भेन चेत्यर्थः २५
असंखेया योजनकोटीकोटीः २६ परिक्षेपेण-परिधिना । सर्वात्मना रत्नमयः 'यावत्' करणात् 'अच्छे सण्हे घट्टे' [पृ० १९ पं० ५ तथा
८] इत्यादिविशेषणकदम्बकपरिग्रहः तत्र सौधर्मे कल्पे २७ द्वाविंशदिमानशतसहस्राणि २८ भवन्ति २९ इति ३० आख्यात मया शेषैश्च
तीर्थकृद्भिः । ३१ तानि च विमानानि ३२ सर्वरत्नमयानि-सामस्त्येन रत्नमयानि अच्छानि आकाशस्फटिकवत् अतिनिर्मलानि अत्रापि
३३ 'यावत्' करणात् 'सण्हा लण्हा घट्टा नीरया' [पृ० १९ पं० ८] इत्यादि विशेषणजातं द्रष्टव्यम् तच्च प्रागेव अनेकशो व्याख्यातम् ।
३४ तेषां विमानानां ३५ बहुमध्यदेशभागे त्रयोदशप्रस्ते सर्वत्रापि विमानावतंसकानां स्वसकल्पचरमप्रस्तटवतित्वात् ३६ पञ्च ३७
विमानावतंसकाः प्रज्ञप्ताः तद्यथा-३८ अशोकावतंसकः-अशोकावतंसकनामा स च पूर्वस्यां दिशि ततो दक्षिणस्यां ३९ सप्तपर्णवि-

-मे+अक्खायं=मक्खाय । ० सूत्रे ० पुस्तक प्राकृतत्वात्"-राय० वि० । ० -जनकोटीः-पा० ५-४ भा० १ । ० "समाहारो द्वन्द्वः"-
राय० वि० ।

० विमानशब्दस्य पुस्तकम् ।

चंपगवडिसए* चूतवडिसए मज्जे सोधम्मवडिसए ते^{२३} णं वडिस्सगा सव्वरथणा^{२४}मया अच्छा जीव पडिरूवा । तस्स^{२५} णं सोधम्मवडिसगस्स महाविमाणस्स पुरत्थि^{२६}मेणं तिरियं^{२७} असंखेज्जाइं जोयणसयसहस्साइं वीइवइत्तां एत्थं^{२८} णं सुरियाभस्स देवस्स सुरियाभे विमाणे पणत्ते +अद्धतेरसं^{२९} जोयणसयसहस्सा आयामं^{३०}विवखंभेणं ○अउणयालीसं च सयसहस्साइं बावन्नं च सहस्साइं अट्ट य अडयालजोयणसते परिक्वेवेणं ।

तंसकः पश्चिमायां ४० चम्पकावतंसकः उत्तरस्यां ४१ चूतावतंसकः मध्ये ४२ सौधर्मावतंसकः ४३ तेऽपि पञ्चापि विमानावतंसकाः ४४ सर्वरत्नमयाः 'अच्छा जाव पडिरूवा' इति ४५ 'यावत्' करणात् अत्रापि 'सण्हा घट्ठा मट्ठा' इत्यादि [पृ० १९ पं० ५-८] विशेषणजातम् अवगन्तव्यम् । ४६ तस्यैव सौधर्मावतंसकस्य ४७ पूर्वस्यां दिशि ४८ तिर्यक् ४९ असंख्येयानि योजनशतसहस्राणि ५० व्य-
तिव्रज्य-अतिक्रम्य ५१ अत्र ५२ सूर्याभस्य देवस्य ५३ सूर्याभं नाम विमानं प्रज्ञप्तम् ५४ अर्धं त्रयोदशं येषां तानि अर्धत्रयोदशानि-
सार्धानि द्वादश-इत्यर्थः-योजनशतसहस्राणि ५५ आयामविक्रमभेन च ५६ × एकोनचत्वारिंशत् योजनशतसहस्राणि ५७ द्विपञ्चाशत् सहस्राणि ५८ अष्टौ च योजनशतानि अष्टचत्वारिंशदानि-अष्टाचत्वारिंशदधिकानि-३९५२८४८ = किञ्चिद्विशेषाधिकानि ५९ परिक्षेपेण

*-ए भूतवडिसए-भा० १ । -ए भूयगवडिसते-भा० २ । + अतो तेरसयसहस्साइं आयामविक्रमभेण बायालीसं च सयसहस्साइं षट्ठ य अड-पा० १ । ○अउणयालीसं च सयसहस्साइं अट्ट य अडयालजोयणसते-भा० २ । × एकोनचत्वारिंशत् योजनशतसहस्राणि अष्टौ च योजन-पा० ४-५ । = अयमर्थो मूले न प्रतिभाति ।

[१७] से' णं एगेणं पागारेणं सव्वओ समतां संपरिविखत्ते 'से णं पागारे ति'णिण जोयणसयाइं उट्ठं-
उच्चत्तेणं, 'मूले एगं जोयणसयं विक्खंभेणं, मज्जे पेन्नासं जोयणाइं विक्खंभेणं उट्ठिं^{१३} पणवीसं जोयणाइं वि-
क्खंभेणं । 'मूले वित्थिण्णे मज्जे संखित्ते उट्ठिं^{१४} तणुए-गोपुच्छं^{१५} संठाणसंठिए सँवरयणामए अच्छे जाव पडिरूवे
^{१३} से णं पागारे

परिधिना "० विक्खम्भवग्ग दहगुण करणी वट्टस्स परिओ 'होइ' [ ] इति करणवशात् स्वयम् आनेतव्यं सुगमत्वात् ।

[१७] १ तद् विमानम् २ एकेन प्राकारेण ३ सर्वतः सर्वासु दिक्षु ४ समन्ततः सामस्त्येन ५ परिक्षिप्तम् । ६ स प्राकारः ७
त्रीणि योजनशतानि ८ ऊर्ध्वम्-उच्चैस्त्वेन, ९ मूले एकं योजनशतं १० विष्कम्भेन, ११ मध्यभागे १२ +पञ्चाशत्, मूलाद् आरभ्य
मध्यभागं यावत् योजने *योजनत्रिभागस्य विष्कम्भतः त्रुटितत्वात् १३ उपरि मस्तके १४ पञ्चविंशतियोजनानि १५ विष्क-
म्भेण मध्यभागाद् आरभ्य उपरितनमस्तकं यावत् योजने योजने योजनषड्भागस्य विष्कम्भतो हीयमानतया लभ्यमानत्वात् अत एव
१६ मूले विस्तीर्णः १७ मध्ये संक्षिप्तः पञ्चाशतो योजनानां त्रुटितत्वात् १८ उपरि तनुकः पञ्चविंशतियोजनमात्रविस्तारात्मकत्वात् अत
एव १९ गोपुच्छसंस्थानसंस्थितः २० 'सवरयणामए' इत्यादि विशेषणजातं प्राग्वत् [पृ० १९ पं० ५-८] स २१ प्राकारः

० "विक्खम पायगुणिओ परिरओ तस्स गणियपय" इति सम्पूर्णगाथा । =विष्कम्भवर्गः दशगुणः करणी वृत्तस्य परिरयो भवति ।
विष्कम्भः पादगुणितः परिरयः तस्य गणितपदम्" इति शब्दसंस्कारः । जन्वद्वीपप्रज्ञप्तिवृत्तौ [पृ० १९ पं० ८ वक्षः १] "परिध्यानयनोपायस्त्वय
चूर्णिकारोक्तः" इति उल्लिख्य इय गाथा दर्शिता । उपयुक्तगार्थार्थस्तु-विष्कम्भय वर्गो विधेयः स च दशगुणः कार्यः ततः करणीक्रियया गणितं
विधेयम् एवरोत्या वृत्तस्य परिरयो ज्ञातु शक्यः । + 'विष्कम्भेन' इति शेषः । *--जनविभागस्य वि-भा० २ ।

३३ पाणाविहपंचवणेहि कविसीसएहिं उपसोभिते तं जहा-कण्हेहि य नीलेहि य लोहितेहिं हालिहेहिं सुक्कि-
ल्लेहिं कविसीसएहिं । ३३ ते णं कविसीसगा एँगं जोयणं अद्धजोयणं विक्खंभेणं देस्संणं जोयणं
३४ उद्धं उच्चत्तेणं *संस्वरयणामया अच्छा जाव पडिरूवा ।

[१८] स्वरियाभस्स णं विमाणस्स एंगमेगाए बाहाए दारसहस्सं भवतीति =मक्खायं, ते णं दारा
पंच जोयणसयाइ उद्धं उच्चत्तेणं अद्धाइल्लाइं जोयणसयाइं विक्खंभेणं तावइयं चैव पवेसेणं सेयां वरकणगथूभि-
यागा ईहांमियउसभतुरगणरमगरविहगवालगकिन्नररुसरभचसरकुंजरवणलयपउमलयभत्तिचित्ता खंसुग्गय-

२२ नानाविधानि च तानि पञ्चवर्णानि च नानाविधपञ्चवर्णानि तैः नानाविधत्वं च पञ्चवर्णपिक्षया द्रष्टव्यम् कृष्णादिवर्णतारतम्यापेक्षया
वा २३ पञ्चवर्णत्वमेव प्रकटयति-‘कण्हेहि’ इत्यादि । २४ तानि कपिशीर्षकाणि प्रत्येकं २५ योजनमेकम् २६ आयामतो दैर्घ्येण २७
अर्धं योजनं विष्कम्भेण २८ देशेनयोजनम्-२९ उच्चैस्त्वेन ३० ‘संस्वरयणामया’ इत्यादि विशेषणजातं प्राग्वत् [पृ० १९ पं० ५-८] ।

[१८] १ एकैकस्यां बाहायां २ द्वारसहस्रमिति सर्वसहस्रयया चत्वारि ३ द्वारसहस्राणि, ३ तानि च द्वाराणि प्रत्येकं ४ पञ्च योज
नशतानि ऊर्ध्वम्-उच्चैस्त्वेन ५ अर्धतृतीयानि योजनशतानि विष्कम्भतः ६ अर्धतृतीयान्येव योजनशतानि प्रवेशतः तानि च
द्वाराणि =सर्वाण्यपि ७ श्वेतानि-श्वेतवर्णपेतानि बाहुल्येन अङ्कुरन्मयत्वात् । ८ वरकनका-वरकनकमयी स्तूपिका-शिखरं येषां तानि
तथा, ९ ‘ईहामिग...सस्सिरीयरूवा’ इति विशेषणजातं यानविमानवद् भावनीयम् [पृ० ७६ पं० २-४ तथा पं० ६-१२]

* संस्वरमणिमया-भा० १-२ वि० बा० । = पृ० १५३ - टिप्पण । ३ द्वादशस-पा० ५ । = सर्वाण्युपरि श्वे-भा० २ ।

वरवयचेइया परिगयाभिरामा विज्जाहरजमलजुयलंजंतजुत्ता विव अक्कीसहस्समालणीया ख्वगसहस्सकालिया भिसमाणा भिभिसमाणा चक्खुल्लोयणलेसा सुहफासा ससिरीयरूवा । वंन्नो दाराणं तेसिं होइ-तंजहा-^{११}वइ-
○ रामया गिम्मा रिट्ठोमया पइट्ठाणा वे^{१२}कलियमया खंभा जायरूवोवचियपवरपंचवन्नमणिरयणकोट्टिमतला हंस-
ब्भमया एल्लुया गोमेज्ज^{१३}मया इंदकीला लोहिय^{१४}क्खमतीतो चेडाओ जोईर^{१५}समया उत्तरंगा लोहिय^{१६}क्खमईओ

१० तेषां दाराणां वर्णः—स्वरूपव्यावर्णनम्—अयं भवति, तमेव कथयति—तद्यथा—इति १ नेमा नाम दाराणां भूमिभागाद् ऊर्ध्वं निष्का-
मन्तः प्रदेशाः ते सर्वे वज्रमया—वज्ररत्नमया; १२ रिष्टमयानि—रिष्टरत्नमयानि प्रतिष्ठानानि—मूलपादाः १३ वैडूर्यरत्नमयाः सूम्भाः
जातरूपेण—सुवर्णेन उपचितैः—युक्तैः प्रवरैः—प्रधानैः पञ्चवर्णैर्मणिभिः—चन्द्रकान्तादिभिः रत्नैः—कर्केतनादिभिः कुट्टिमतलं—वद्धभूमितलं
येषां ते तथा १४ हंसगर्भमया—हंसगर्भाख्यरत्नमया एलुका— देहल्यः इति १५ गोमेज्जरत्नमया इन्द्रकीलाः १६ * लोहिताक्षर-
त्नमय्यो +द्वारशाखाः १७ द्वारस्योपरि तिर्यग्व्यवस्थितमङ्गम्—उत्तरङ्गं= तानि ज्योतीरसमयानि—ज्योतीरसाख्यरत्नात्मकानि १८ लोहि-

○ ‘वज्र’ इत्यस्य ‘वजिर’—‘वडूर’ इति प्राकृतम् उच्चारणम् ‘वडूरमया’ इति वक्तव्ये ‘वडूरमया’ इति “वज्र” शब्दस्य दीर्घत्वं प्राकृतत्वात् एवम् अन्यत्रापि द्रष्टव्यम् ” —राय० वि० । — भाषायाम् ‘डेलि’ इति प्रसिद्धम् । ज्ञाताधर्मक्यासुत्रे मूलपाठे ‘देहवलि’ शब्दः समागतः—“देह-
वल्याए” —पृ० १९९ प्र० प० ११ । एतस्य वृत्तौ “देह वलिम्” इति एतस्य आख्यानं देहवलिका $\times \times \times$ अनुस्यारो नैपातिकः” पृ० २००
प्र० प० १० । अनयोः देहलि—देहवलिंकारादयोः साम्यं प्रतिभाति । यत्र स्थित्वा ‘देह वलिम्’ इति कथ्यते तत् स्थानं ‘देहवलिंका—देहली’
इति उचितं व्युत्पादनम् । * लोहिताख्यर—विवरणसर्वप्रतिष्ठ । + भाषायाम् ‘वारसाख’ इति । = ‘ओतरंग’ इति भाषाप्रतीतम् ।

सुईओ वयरामंया संधी नाणामणिमया समुग्गया वयरंमया अग्गला अर्गलपासाया रयथासयाओ आवत्तंग-
पेडियाओ अङ्कुत्तरपासगा निरंतंरियवणकवाडा भिंत्तीसु चेव भित्तिगुलिता छपन्ना तिण्णि हेंति गोमाणंसिया
त्तित्तिया

ताक्षमय्यो लोहिताक्षरत्नात्मिकाः सूचयः—फलकद्वयसम्बन्धविघटनाऽभावहेतुः पादुकास्थानीयाः १९ वज्रमयाः सन्धयः सन्धिमेलाः
फलकानाम्—किमुक्तं भवति ?—वज्ररत्नपूरिताः फलकानां सन्धयः, २० समुद्रका इव समुद्रकाः—० सूचिकागृहाणि तानि नानाम-
णिमयानि २१ + अर्गलाः—प्रतीताः २२ अर्गलाप्रासादा यत्रार्गला नियम्यन्ते, आह च *जीवाभिगममूलटीकाकारः—“अर्ग-
लाप्रासादा यत्रार्गला नियम्यन्ते” [ ] इति । एतौ द्वौ अपि वज्ररत्नमयौ २३ आवर्तनपीठिका नाम यत्रेन्द्रकीलको भवति,
उक्तं च विजयद्वारचिन्तायां *जीवाभिगममूलटीकाकारेण—“आवर्तनपीठिका यत्रेन्द्रकीलको भवति” [ ] इति । २४
अङ्का—अङ्करत्नमया उत्तरपार्श्वी येषां द्वाराणां तानि अङ्कोत्तरपार्श्वकानि २५ निर्गता अन्तरिका लङ्घन्तररूपा येषां ते निरन्तरिका अत
एव घना—निरन्तरिका घनाः कपाटा येषां द्वाराणां तानि निरन्तरिकघन—कपाटानि २६ तेषां द्वाराणां प्रत्येकमुभयोः पार्श्वयोः भित्तिषु
—भित्तिगताः भित्तिगुलिकाः—पीठकस्थानीयाः ० तिस्रः षट्पञ्चाशत्प्रमाणा भवन्ति २७ गोमनस्यः शय्याः २८ तावन्मात्राः षट्पञ्चा-
१०

२३ रजतमयः । ० ‘श्रुतिकागृहाणि’ विवरणसर्वप्रतिषु । + ‘आगल्यो’ भाषा । * प्रस्तुतविवरणकारेणैव श्रीमलयगिरिसूरिणा जीवाजीवाभिगमसूत्रस्य
विवरणं कृतम् स तत्रापि एवमेव उल्लिखति—“आह च मूलटीकाकारः अर्गलाप्रासादा यत्रार्गला नियम्यन्ते”—जीवा० वि० पृ० २०४ प० ६ ।
* जीवा० वि० पृ० २०४ पं० ७ । ०—ति ष पञ्चाशत् त्रिकप्रमाणा—पा० ५ । त्रिषट्पञ्चाशत् त्रिकप्रमाणा—भा० १ ।

पाणामणिरयणवालरूवगलीलट्टिअसालभंजियागा वयंरामया कूडा रयंयामया उरसेहा सैवतवणिज्जमया
उल्लोया पाणामणिरयणजालपंजरमणिवंसगलोहियक्खपडिवंसगरयभोमा अंकांमया पक्खा पक्खवाहाओ
जोईरसोमया वंसा वंसकवेल्लुयाओ

शत्रिकसंख्याका इत्यर्थः इदं द्वारविशेषणमेव, २९ नानामणिरत्नमयानि व्यालरूपकाणि लीलास्थितशालभञ्जिकाश्च
लीलास्थितपुत्रिका येषु तानि तथा ३० कूटो४ - माडभाग उच्छ्रयः - शिखरम् । आह च जीवाभिगममूलटीकाकृत् - “कूटो माड-
भागः उच्छ्रयः शिखरम्” [इति, नवरमत्र शिखराणि तेषामेव माडभागानां सम्बन्धीनि वेदितव्यानि, द्वारशिखराणा-
मुक्तत्वात् वक्ष्यमाणत्वाच्च, ३२ उल्लोका - उपरिभागाः सर्वतपनीयमयाः - सर्वात्मना तपनीयरूपसुवर्णविशेषमयाः ३३ मणयो - मणिमया
वंशा येषु तानि मणिमयवंशकानि लोहिताक्षमयाः प्रतिवंशा येषु तानि लोहिताक्षप्रतिवंशकानि रजता - रजतमयी भूमि-
येषां तानि रजतभूमानि^x मणिवंशकानि लोहिताक्षप्रतिवंशकानि रजतभूमानि नानामणिरत्नमयानि जालपञ्जराणि-
गवाक्षापरपर्यायाणि येषु *तानि तथा, ३४ अङ्को - रत्नविशेषस्तमयाः पक्षबाहवोऽपि तदेकदेशभूता एवाङ्कमयः,
आह च - जीवाभिगममूलटीकाकृत् - “अङ्कमयाः पक्षबाहवोऽपि द्रष्टव्याः” [इति, ३५

४ “वज्रमयः... कूडो माडभागः ३१ रजतमयः उरसेधः - शिखरम्” - जीवा० वि० पृ० २०४ पं० १३ । - जीवा० वि० पृ० २०४ पं० १४ ।
x “प्राकृतत्वात् समासान्तः” - राय० वि० । * “पदानामनन्ययोपनिपातः प्राकृतत्वात्” - राय० वि० । - जीवा० वि० पृ० १८० पं० ८ ।

रययामईओ पट्टियाओ लौयखुवमईओ ओहाडणीओ वहरैमईओ उवरिपुञ्छणीओ सव्वसेयरययामये छायेणे
अकमयकणगक्खुडतवणिज्जथूभियागा सेया संखेतलविमलनिम्मलदधिघणगोखीरेणरययणिगरस्पगासा तिल-
गरयणद्धचंदचित्ता

ज्योतीरसं नाम रत्नं तन्मया वंशाः-महान्तः पृष्ठवंशाः महतां पृष्ठवंशानामुभयतस्तिर्यक् स्थाप्यमाना वंशाः ० कवेल्लुकानि
प्रतीतानि ३६ रजतमयः पट्टिकाः-वंशानामुपरि कम्बास्थानीयाः ३७ जातरूपं-सुवर्णविशेषस्तन्मयः अवघाटिन्यः आच्छादनहेतुक-
म्बोपरिस्थाप्यमानमहाप्रमाणकिलिञ्चस्थानीयाः ३८ वज्रमय्यो-वज्ररत्नात्मिका अवघाटनीनामुपरि पुञ्छन्यो-निबिडतराच्छादनहेतुश्ल-
क्ष्णतरतृणविशेषस्थानीयाः, उक्तं च +जीवाभिगमममूलडीकाकारेण-“ओहाडणी हारग्रहणं ? महत् क्षुल्लकं च पुञ्छनी” [ ]
इति । ३९ सर्वैश्चतु रजतमयं पुञ्छनीनामुपरि -कवेल्लुकानामथ आच्छादनम् ४० अङ्कमयानि बाहुल्येनाङ्करत्नमयानि पक्ष-पक्षबाह्वा-
दीनामङ्करत्नात्मकत्वात् कनकानि कनकमयानि कूटानि-महान्ति शिखराणि येषां तानि कनककूटानि तपनीयाः-तपनीयस्तूपिकानि ४
एतेन यत् प्राक् सामान्येन उत्तिष्ठसम्-‘सेया वरकणगथूभियागा’ [पृ० १५६ पं० ५] इति तदेव प्रपञ्चतो भावितमिति । सम्प्रति तदेव
श्वेतत्वमुपसंहरव्याजेन भूय उपदर्शयति-४१ श्वेतानि, ४२ श्वेतत्वमेवोपमया द्रढयति-विमलं विगतमलं यत् शङ्खतलं-शङ्खस्योपरितनो
भागो यश्च निर्मलो दधिघनः घनीभूतं दधि गोक्षीरेणो रजतनिकरश्च तद्वत् प्रकाशः-प्रतिभासो येषां तानि तथा ४३ तिलकरत्नानि

० हिन्दीभाषायाम् ‘कवल्लु’ शब्देन प्रतीतानि गुजरातीभाषायाम् ‘नलिया’ शब्दवाच्यानि । +जीवा० वि० पृ० १८० पं० १४ । तत्र
‘हार’ ‘स्थाने’ हीरशब्दः । अस्य ‘हार’ इत्यशस्य सम्पूर्णे भावो नावगतः । - कवेल्लुका-भा० २ । ४ततः पदप्रत्यस्यापि कर्मधारयः-‘राय० वि० ।

नाणामणिदामांक्रिया अंतो बहिं च सण्हा तवणिज्जवालुयापत्थडा सुहंसा सस्सिरीयरूया पासोईया दरिसणिज्जा अभिरूवा पडिरूवा ।

[९९] तेसिं णं दाराणं उभओ पासे दुहओ निसीहियाए सोलस चंदणकलसपरिवाडीओ पन्न-
त्ताओ, ते णं चंदणकलसा वरकमलपइडाणा सुरभिवरवारिपडिपुण्णा चंदणकयर्चचागा आविद्धकंठेगुणा

पुण्ड्रविशेषास्तैरद्वचन्द्रैश्च चित्राणि-नानारूपाणि तिलकरत्नार्द्धचन्द्रचित्राणि, क्वचित् = 'सङ्खतलविमलनिम्मलदहिघणगोखीरफेणरय-
यनियरप्पगासद्धचंदचित्ताई' इति पाठः, तत्र पूर्ववत् पृथक् पृथक् व्युत्पत्तिं कृत्वा पश्चात् पदद्वयस्य कर्मधारयः, ४४ नानामणयो-नाना-
मणिमयानि दामानि-मालास्तैरलङ्कृतानि नानामणिदामालङ्कृतानि ४५ अन्तर्बहिश्च श्लक्ष्णानि-श्लक्ष्णपुद्गलस्कन्धनिर्मापितानि ४६
तपनीयाः-तपनीयमय्यो या *वालुक्काः-सिकतात्तासां प्रस्तटः-प्रस्तरो येषु तानि तथा ४७ सुखः-सुखहेतुः स्पर्शो येषु तानि सुखस्पर्-
शानि ४८ सश्रीकरूपाणि ४९ प्रासादीयानि [पृ० ११ पं० १२] इत्यादि प्राग्वत् ।

[९९] १ तेषां द्वाराणां प्रत्येकम्-२ उभयोः पार्श्वयोरेकैकनैपेधिकीभावेन ३ द्विधातो द्विप्रकारायां नैपेधिक्याम्, नैपेधिकी-निषी-
दनस्थानम् । आह च ४ जीवाभिगमसूलटीकाकृत्-“नैपेधिकी निपीदनस्थानम्” [ ] इति, प्रत्येकं ४ पोडश पोडश चन्दन-
कलशपरिपाठ्यः प्रज्ञप्ताः, ५ ते च चन्दनकलशा ६ वरं-प्रधानं यत् कमलं तत् प्रतिष्ठानम्-आधारी येषां ते वरकमलप्रतिष्ठानाः, तथा
७ सुरभिवरवारिप्रतिपूर्णाः ८ चन्दनकृतचर्चाकाः-चन्दनकृतोपरागाः ९ आविद्धः-आरोपितः कण्ठे गुणो-रक्तसूत्ररूपो येषां ते आवि-

= विवरणकारदर्शितं पाठान्तरम् । * भाषायाम् 'वालु' वा 'वेळू' इति । ४ जीवा० वि० पृ० २०५ पं० ४ ।

पुंउमुस्पलपिहाणा सव्वरयणा^{११}विधा अच्छा जाव पडिरूवगा महया^{१२}महयाइदकुं भसमाणा पन्नत्ता सभेणाउसो ! ।
[१००] तेसिं णं दाराणं उभओ पासि दुहओ णिसीहियाए सोलस सोलस पाणदन्तपरिवाडीओ पन्नत्ताओ,
ते णं पागदंता मुत्ताँजालंतरुसियहेमजालगवक्खजालखिंखिणीधंटाजालपरिक्खत्ता अब्भुंगया अभिणिगिड्डा
तिरियंसुसंपरिगगहिया

द्व॥कण्ठेगुणाः, १० पद्ममुत्पलं च यथायोगं पिधानं येषां ते पद्मोत्पलपिधानाः ११ 'सव्वरयणा^{११}मया' यावत् 'पडिरूवगा' इति विशेषे-
पणकदम्बकं प्राणवत् [पृ० १९ पं० ८] १२ अतिशयेन महान्तः १३ महेन्द्रकुम्भसमानाः—कुम्भानामिन्द्र—इन्द्रकुम्भः महोश्वासो इन्द्र-
कुम्भश्च तस्य समाना महेन्द्रकुम्भसमानाः—महाकलशप्रमाणाः १४ प्रज्ञप्ताः हे १५ श्रमण ! हे आयुष्मन् ।

[१००] १ तेषां द्वाराणां प्रत्येकम्—२ उभयोः पार्श्वयोरैकैकनैपेधिकीभावेन या ३ द्विधा नैपेधिकी तस्यां प्रत्येकं ४ षोडश षोडश
५ नागदन्तपरिपाटयः प्रज्ञप्ताः, नागदन्ता—अंकुटकाः, ६ ते च नागदन्ता ७ मुक्ताजालानामन्तरेषु यानि उत्सृतानि—लम्बमानानि
हेमजालानि—सुवर्णमयदामसमूहा यानि च गवाक्षजालानि—गवाक्षकृतिरत्नविशेषमालासमूहा यानि च किङ्किणीघण्टाजालानि—क्षुद्रघ-
ण्टासमूहास्तैः परिक्षिप्ताः सर्वतो व्याप्ताः ८ अभिमुखमुद्रताः अभ्युद्गताः—अग्रिमभागे मनाक् उन्नता इति भावः ९ अभिमुखं—बहिर्भागा-
भिमुखं निस्तृष्टा—निर्गता अभिनिस्तृष्टाः १० तिर्यक् भित्तिग्रदेशैः सुष्ठु अतिशयेन सम्यक्—मनागप्यचलनेन परिगृहीताः सुसंपरिगृहीताः,

* “‘कण्ठेकालं’वत् सप्तम्या अलुक्”-राय० वि० । - “‘राजदन्तादिदर्शनाद् ‘इन्द्र’ शब्दस्य पूर्वनिपातः”-राय० वि० [पृ० ५३ टिप्पण०]

≈ “नागदन्तकौ नर्कुटकौ अंकुटकौ इत्यर्थः”-जीवा० वि० पृ० २०५ पं० ११ । भाषाप्रतीत ‘नक्का’ शब्देन ‘नर्कुटक’ शब्दस्य साम्यं

अहेपन्नगद्धरूवा पन्नगद्धसंठाणसंठिया सव्ववययामया अच्छा जाव [पृ० १९ पं० ५] पडिरूवा महया भयदंतसमाणा पन्नत्ता समणोउसो ! । तेणं पं नागदंतएसु बहवे किण्हसुत्तवद्धा वग्घारितमल्लदामकलावा नीलं० लोहितं० हालिदं० सुक्किलसुत्तवद्धा वग्घारितमल्लदामकलावा, ते पं दामा तवणिज्जलंबूसगा सुवन्न-पयरगमंडिया नाणोविहमणिरयणविविहहारउवसोभियससुदया जाव सिरीए अईव उवसोभेमाणा

११ अघः-अघस्तनं यत् पन्नगस्य सर्पस्यार्थं तस्यैव रूपम्-आकारो येषां ते अघःपन्नगार्द्धवदतिसरला दीर्घाश्चेति भावः, एतदेव व्याचष्टे-१२ पन्नगार्द्धसंस्थानसंस्थिताः अघःपन्नगार्द्धसंस्थानाः १३ सर्वात्मना वज्रमयाः 'अच्छा' इत्यारभ्य 'जाव-पडिरूवा' इति विशेषणजातं प्राग्वत् [पृ० १९ पं० ८] १४ अतिशयेन महान्तो १५ गजदन्तसमानाः-गजदन्ताकाराः १६ प्रज्ञप्ताः हे १७ श्रमण ! हे आयुष्मन् ! । १८ तेषु नागदन्तेषु १९ बहवः कृष्णस्रजवद्धाः २० 'वग्घारिय' इति अवलम्बिता माल्यदामकलापाः-पुष्पमालास-मूढाः २१ बहवो नीलस्रजवलम्बितमाल्यदामकलापाः एवं लोहित-हारिद्र-शुक्लस्रजवद्धा अपि वाच्याः । २२ तानि दामानि २३ तप-नीयः-तपनीयमयो लम्बूसगो-दाम्नामग्निमभागे मण्डनविशेषो येषां तानि तपनीयलम्बूसकानि, पार्श्वतः सामस्येन २४ सुवर्ण-प्रत-रेण-सुवर्णपत्रकेण मण्डितानि सुवर्णप्रतरमण्डितानि २५ नानारूपाणां मणीनां रत्नानां च ये विविधा-विचित्रवर्णा हाराः-अष्टादश-रिकाः अर्द्धहारा-नव-सरिकास्तैरुपशोभितः समुदायो येषां तानि तथा । २६ 'जाव सिरीए अईव उवसोभेमाणा चिद्धंति' इति अत्र 'यावत्' करणादेवं परिपूर्णः पाठो द्रष्टव्यः- 'ईसिं अणमणमसंपत्ता.....[पृ० १०१ पं० २] सव्वओ समंता आपूरेमाणा आपू-

प्रतिभाति १ । 'अकोडा' इति भाषायाम् । = भाषायाम् 'पतलं' इति । = भाषायाम् 'नवसरो द्वार' इति ।

चिह्नंति । तेसि^{२७} णं नागदंताणं उवरिं अह्नाओ सोलस सोलस नागदंतपरिवाडीओ पन्नत्ता^{२८} ते णं नागदंता तं
चेव जाव गयदंतसमाणा पन्नत्ता संमणाउसो ! तेसु^{२९} णं नागदंतएसु बहवे रययामया सिक्किगा पन्नत्ता, तेसु^{३०}
णं रययामएसु सिक्कएसु बहवे वेरुलियामईओ, धूवघडीओ पं० ताओ णं धूवघडीओ कालागुरुपवरकुंदुरुअतु-
रुधूवमघमघंतंगंधुधुयाभिरामाओ सुगंधवरगंधियातो गंधवट्टिभूयाओ ओरालेणं मणुण्णेणं मणहरेणं घाणम-
ण्णिव्वुइकरेणं गंधेणं ते पदेसे सव्वओ समंता आपूरेमाणा आपूरेमाणा [पृ० १०२ पं० १-२] जाव चिह्नुंति ।^{३१}
[१०१] तेसिं णं दाराणं उभओ पासे दुहओ णिसीहियाए सोलस सोलस सालभंजियापरिवाडिओ पन्नत्ताओ,

रेमाणा सिरीए अईव उवसोभेमाणा चिह्नुंति' एतच्च प्रागेव [पृ० १०१ पं० ६] यानविमानवर्णने व्याख्यातमिति न भूयो व्या-
ख्यायते । २७ तेषां नागदन्तकानामुपरि प्रत्येकम्-२८ अन्याः षोडश नागदन्तपरिपाटयः प्रज्ञप्ताः २९ ते च नागदन्ताः 'यावत्'
करणात् 'मुत्ताजालंतरुसियहेमजाल...इत्यादि [पृ० १६२ पं० ३] प्रागुक्तं सर्वं द्रष्टव्यं यावत्-गजदन्तसमानाः प्रज्ञप्ताः हे ३० श्रमण !
हे आयुष्मन् ! ३१ तेषु नागदन्तेषु ३२ बहूनि रजतमयानि ३३ सिक्किकानि प्रज्ञप्तानि, ३४ तेषु च रजतमयेषु सिक्किकेषु ३५ बह्व्यो^{१०}
वैङ्कर्यमय्यो-वैङ्कर्यरत्नात्मिका ३६ धूपघटिकाः 'कालागुरु'.....इत्यादि प्राग्वत् [पृ० ८ पं० २] नवस्म-३७ घ्राणेन्द्रिय-मनोनि-
वृत्तिकरेण ।

[१०१] १ तेषां द्वाराणां प्रत्येकम्-२ उभयोः पार्श्वयोरेकैकनैपेधिकीभावेन ३ द्विधातो-द्विप्रकारायां नैपेधिकायां ४ षोडश

४ यस्योपरि दद्यादिभाण्डानि स्थाप्यन्ते तद् भाषायाम् 'शीकुं वा छीकुं' इति प्रसिद्धम् ।

ताओ णं सालभंजियाओ लीलट्टियाओ सुपईट्टियाओ सुअलंकियाओ णाणाविहरागवसणाओ णाणामहपिण-
द्धाओ मुट्टिगिज्झसुमज्झाओ आमेलगजमलजुयलवट्टियअब्भुन्नयपीणरइयसंठियपीवरपओहराओ रत्तावंगाओ
असियकेसीओ मिडेविसयपसत्थलक्खणसंवेहियगसिरयाओ ईसि^{१६} असोगवरपायवसमुट्टियाओ वामहत्थ-

पोडश सालभज्जिकापरिपाटयः प्रज्ञप्ताः, ५ ताश्च सालभज्जिका ६ लीलया-ललिताङ्गनिवेशरूपया स्थिताः लीलस्थिताः, ७ सुण्डु-
मनोज्ञतया प्रतिष्ठिताः सुप्रतिष्ठिताः सुण्डु-अतिशयेन रमणीयतया अलङ्कृताः खलङ्कृताः ९ नानाविधो-नानाप्रकारो रागो येषां तानि
नानाविधरागाणि तानि वसनानि-वस्त्राणि यासां तास्तथा १० नानारूपाणि मालयानि-पुष्पाणि पिनद्धानि-आविद्धानि यासां ता
नानामाल्यपिनद्धाः,* ११ मुट्टिग्राहं सुण्डु-शोभनं मध्यं मध्यभागो यासां तास्तथा, १२ पीनं-पीवरं रचितं संस्थितं-संस्थानं यक्षाभ्यां
तौ पीनरचितसंस्थानौ आमेलकः-आपीडः-शेखरकः इत्यर्थः तस्य यमल्युगलं-समश्रेणिकं यद् युगलं तद्वत् वचितौ वद्धस्वभावौ-
उपचितकाठिनभावाविति भावः-अभ्युन्नतौ पीनरचितसंस्थानौ च पयोधरौ यासां तास्तथा, १३ रक्तोऽपाङ्गो-नयनोपान्तरूपो यासां
तास्तथा, १४ असिताः-कृष्णाः केशा यासां ता असितकेश्यः, एतदेव सविशेषमाचष्टे-१५ मृदवः-कोमलाः विशदा निर्मलाः प्रश-
स्तानि-शोभनानि अस्फुटिताग्रत्वप्रभृतीनि लक्षणाणि येषां ते प्रशस्तलक्षणाः संवेहितं-संवृतम् अग्रं येषां ते संवेहिताग्राः शिरोजाः-
केशा यासां ता मृदुविशदप्रशस्तलक्षणसंवेहिताग्रशिरोजाः, १६ ईषत्-मनाक् अशोकवरपादपे समुपस्थिताः-आश्रिता ईषदशोकवरपाद-
पसमुपस्थिताः तथा १७ वामहस्तेन गृहीतमग्रं शालायाः-शाखायाः अर्थादिशोकपादपस्य यकाभिस्ता वामहस्तगृहीताग्रशालाः

* “क्तान्तस्य परिनिपतः सुखादिदर्शनात्”-राय० वि० [पृ० ४८ टिप्पण ५]

गहियगसालाओ ईसिं अद्धच्छिक्कडक्वचिट्ठिएणं लूसमाणीओ विव चक्कुंछोयणलेसेहि य अन्नसन्नं खिज्जामा-
णीओ विव पुंढविपरिणामाओ सारसंयभावमुवगयाओ चन्दाणणाओ चंद्विलासिणीओ चंद्वैसमणिडालाओ
चंद्वहियसोमदंसणाओ उक्का विव उज्जोवेमाणाओ विज्जुवणभिरियसूरदिप्पंततेयअहिययरलन्निकासाओ
सिंगारागारचारुवेसाओ पासाइयाओ जाव [पृ० ११ पं० १२] चिहंति ।

[१०२] तेसिं णं दाराणं उभओ पासे दुहओ णिसीहियाए सोलस सोलस

१८ईपत्-मनाक् अर्थ-तिर्यग् वलितम् अक्षि येषु कटाक्षरूपेषु चेष्टितेषु तैः १९मुष्णन्त्य इव सुरजनानां मनांसि २०अन्योऽन्यं परस्परम्
चक्षुषां लोकेनेन-आलोकेनेन ये लेशाः-संश्लेषास्तैः खिद्यमाना इव किमुक्तं भवति १ एवं नाम तास्तिर्यग्वलित्ताक्षिकटाक्षैः परस्परम-
वलोक्तमाना अवतिष्ठन्ति यथा नूनं परस्परं सौभाग्यासहनतास्तिर्यग्वलित्ताक्षिकटाक्षैः परस्परं खिद्यन्ति इवेति, २१ पृथिवीपरिणामरूपाः
२२ आश्वतभावशुपगता विमानवत् २३ चन्द्र इवाननं सुखं-यासां तास्तथा २४ चन्द्रवत् मनोहरं विलसन्तीत्येवंशीलाश्चन्द्रविला-
सिन्यः २५ चन्द्रार्द्धसमम्-अष्टमीचन्द्रसमानं ललाटं यासां तास्तथा २६ चन्द्रादपि अधिकं सोमं-सुभगकान्तिमतं दर्शनम्-
आकारो यासां तास्तथा २७ उल्का इव उद्द्योतमानाः २८ विद्युतो ये घनाः-बहलतरा मरीचयस्तेभ्यो यच्च सूर्यस्य दीप्यमानं
दृप्तं-तेजस्तस्मादपि अधिकतरः सन्निकाशः-प्रकाशो यासां तास्तथा, '२९ सिंगारागारचारुवेसाओ...अभिरूपाओ चिहंति' इति
प्राग्वत् [पृ० ११ पं० १२] ।

[१०२] १ तेषां दाराणां प्रत्येकम्-२ उभयोः ३ पार्श्वयोरेकैकनैषेधिकीभावेन या ४ द्विधा नैषेधिकी तस्यां ५ षोडश षोडश

जालकडगपरिवाडीओ पन्नत्ता, ते णं जालकडगा सव्वरयणामया अच्छा जाव [पृ० १९ पं० ५] पडिस्वा ।

[१०३] तेसिं णं दाराणं उभओ पासे दुहओ निसीहियाए सोलस सोलस घंटापरिवाडीओ पन्नत्ता, तासिं णं घंटाणं इमेयरुवे वन्नावासे पन्नत्ते, तंजहा-जंबूणयामईओ घंटाओ वयरामयाओ लालाओ णाणामणिमया घंटा-पासा तवणिज्जामइयाओ संखलाओ रययामयाओ रज्जुतो । ताओ णं घंटाओ ओहंस्सराओ मेहस्सराओ हंसस्सराओ कुंचस्सराओ सीहंस्सराओ दुंदुहिंस्सराओ णंदिंस्सराओ मंजुस्सराओ मंजुघोसाओ

६ जालकडकाः प्रज्ञप्ताः, जालकडको-जालकाकीर्णो रम्यसंस्थानः प्रदेशविशेषः, ७ ते च जालकडकाः 'सव्वरयणामया...जाव पडिस्वा' इति [पृ० १९ पं० ८] प्राग्वत् ।

[१०३] १तेपां दाराणां प्रत्येकम्-२उभयोः ३ पार्श्वयोः ४द्विधातो नैपेधिकयां ५षोडश षोडश घण्टापरिपाट्यः प्रज्ञप्ताः, ७तासां च घण्टानामयमेतद्रूपो वर्णावासो-वर्णकनिवेशः प्रज्ञप्तः, तद्यथा-८ जम्बूनदमय्यो घण्टाः ९ वज्रमय्यो लालाः १० नानामणिमया घण्टापार्श्वीः ११ तपनीयमय्यः गृह्णलाः यासु ता अवलम्बितास्तिष्ठन्ति १२ रजतमय्यो रज्जवः १३ ताश्च घण्टाः १४ओघेन-प्रवाहेण खरो यासां ता ओघस्वराः १५ मेघस्येव अतिदीर्घः खरो यासां जा मेघस्वराः १६ हंसस्येव मधुरः खरो यासां ता हंसस्वराः, एवं १७ कौञ्चस्वराः १८ सिंहस्येव च प्रभूतदेशन्यापी खरो यासां ताः सिंहस्वराः एवं १९ दुन्दुभिस्वराः २० नन्दिस्वराः द्वादशविधतूर्य-सङ्घातो नन्दिः २१ नन्दिवत् घोषो-द्वादो यासां ता नन्दिघोषाः २२ मञ्जुः-प्रियः खरो यासां ता मञ्जुस्वराः, एवं २३ मञ्जुघोषाः,

सुस्संराओ सुस्संरघोमाओ उरालेणं मणुन्नेणं मणहरेणं कल्लमणनिब्बुइकरेणं सहेणं ते पदेसे सञ्चओ सञ्जंता
आपूरेमाणाओ आपूरेमाणाओ जाव चिद्धंति ।

[१०४] तेसिं णं दाराणं उभओ पासे दुहओ णिसीहियाए सोलस वणमालापरिवाडीओ पन्नत्ताओ,
ताओ णं वणमालाओ णाणामणिमयदुमलयकिसलयपल्लवसमाउलाओ छप्पयपरिभुजमाणसोहंतसस्सिरीयाओ
पासाईयाओ... [पृ० ११ पं० १२] ।

[१०५] तेसिं णं दाराणं उभओ पासे दुहओ णिसीहियाए सोलस पंगंठगां पन्नत्ता, ते णं पंगंठगा

निब्बहुना ? २४ सुखसाः २५ सुखरघोपाः, 'उरालेणं' इत्यादि [पृ० १०१ पं० ३ तथा ९] प्राग्वत् ।

[१०४] १ तेषां द्वाराणां प्रत्येकमुभयोः पार्श्वयोः २ द्विधातो नैषेधिक्यां ३ षोडश षोडश ४ वनमालापरिपाटयः प्रज्ञप्ताः,
५ ताथ वनमालाः ६ नानादुमाणां नानालतानां च यानि किशलयानि ये च पल्लवास्तैः समाकुलाः-सम्मिश्राः ७ पद्पदैः परिभुज्य-
मानाः सत्यः शोभमानाः पद्पदपरिभुज्यमानशोभमानाः अत एव सश्रीकाः ८ 'पासाईयाओ' इत्यादि पदचतुष्टयं प्राग्वत् [पृ० ११ पं० १२]

[१०५] १ तेषां द्वाराणां प्रत्येकमुभयोः पार्श्वयोरेकैकनैषेधिकीभावेन या २ द्विधा नैषेधिकी तस्यां ३ षोडश षोडश ४ प्रकण्ठकाः
प्रज्ञप्ताः, प्रकण्ठको नाम पीठविशेषः, आह च जीवाभिगमममूलटीकाकारः :- "प्रकण्ठो पीठविशेषो [ ] इति, ५ ते ज्ञ

० जीवा० पि० प्र० पृ० २०९ पं० ४ । "चूर्णिकारस्तु एवमाह- "आदर्शवृत्तौ पर्यन्तावनतप्रदेशौ पीठौ प्रकण्ठौ" इति"-जीवा० पि० प्र०
पृ० २०९ पं० ४ ।

अद्वाइज्ञां ज्ञोयणसयाइं आयामविक्खंभेणं पणवीसं ज्ञोयणसयं बाहल्लेणं सव्ववर्यारामया अच्छा [पृ० १९ पं० ५] जाव पडिरूवा । तेसिं णं पणंठाणं उवरिं पत्तेयं पासार्यवडेंसगा पन्नत्ता, ^{१३} तेणं पासायवडेंसगा अद्वाइज्ञां ज्ञोयणसयाइं उड्डु उच्चत्तेणं पणवीसं ज्ञोयणसयं विक्खंभेणं अब्भुगं यद्धूसिअपहसिया विव ^{१४} विवि-हमणिरयणभत्तिचित्ता वाउद्धुयविजयंवेजयंतपडागच्छत्ताइच्छत्तकालिया

प्रकण्ठकाः प्रत्येकम्-६ अर्द्धतृतीयानि योजनशतान्यायामविष्कम्भाभ्याम् ७ पञ्चविंशं-पञ्चविंशत्यधिकं योजनशतं बाहल्येन पिण्ड-भावेन ८ सर्वात्मना ते प्रकण्ठकाः वज्रमया-वज्ररत्नमयाः 'अच्छा सण्हा' इत्यादि विशेषणजातं [पृ० १९ पं० ८] प्राग्वत् । ९ तेषां प्रकण्ठकानां उपरि प्रत्येकं ० प्रत्येकं १० प्रासादावतंसकाः प्रज्ञप्ताः, प्रासादावतंसका नाम प्रासादविशेषाः, उक्तं च जीवाभिगम-मूलटीकायाम्-“=प्रासादावतंसकौ-प्रासादविशेषौ” [ ] इति, ११ ते च प्रासादावतंसकाः- १२ अर्द्धतृतीयानि योज-नशतानि ऊर्ध्वम् उच्चैस्त्वेन १३ पञ्चविंशं योजनशतं विष्कम्भेन, १४ अभ्युद्रता-आभिमुख्येन सर्वतो विनिर्गता उत्सृताः-प्रबलतया सर्वासु दिक्षु प्रसृता या प्रभा तथा सिता इव-वद्धा इव तिष्ठन्तीति गम्यते, अन्यथा कथमिव ते अत्युच्चा निरालम्बाः तिष्ठन्तीति भावः, १५ विविधाः-अनेकप्रकारा ये मणयः-चन्द्रकान्तादयो यानि च रत्नानि-कर्कतनादीनि तेषां भक्तिभिः-विच्छित्तिविशेषैश्चि-त्रा-नानारूपाः आश्चर्यवन्तो वा नानाविधमणिरत्नभक्तिचित्राः, १६ वातोद्धृता-वायुक्राम्पिताः विजयः-अभ्युदयस्तत्सच्चिका वजय-

○ “इह एकं प्रति 'प्रत्येकम्' इति आभिमुख्ये वर्तमानः 'प्रति' शब्दः समस्यते ततो वी-साविवक्षाया द्विवचनम्”-राय० वि० । = जीवा० वि० प्र० पृ० २०९ पं० ७ । न का इति तृती-पा० ४-५ ।

तुंगा गगणतलमणुलिहंतसिहरा जालंतरयण= पंजरुमिलिय ब्व मणिकणगंथूभियागा वियसियस्य-
वत्तपेडरीयतिलगरयणद्धचंचित्ता णाणामणिदामालंकिया अतो बहिं च सगहा तवणिल्लवोळुयापत्थडा

न्यभिधाना याः पताका अथवा विजया इति वैजयन्तीनां पार्श्वकर्णिका उच्यन्ते तत्पधाना वैजयन्त्यो विजयवैजयन्त्यः पताकास्ता
एव विजयवर्जिता वैजयन्त्यः, छात्रातिच्छत्राणि-उपर्युपरि स्थितान्यातपत्राणि तैः कलिता वातोद्धूतविजयवैजयन्तीपताकाच्छत्रातिच्छत्र
कलिताः १७ तुङ्गा-उच्चा उच्चस्त्वेन-अर्द्धतृतीययोजनशतप्रमाणत्वात् अत एव १८ गगनतलं-अम्बरतलम् + अनुलिखन्ति-अभिलङ्घयन्ति
शिखराणि येषां ते तथा, १९ जालानि-जालकानि तानि च भवनभित्तिषु लोके प्रतीतानि, तदन्तरेषु विशिष्टशोभानिमित्तं रत्नानि येषु
ते जालान्तर-रत्नाः, तथा २० × पञ्जरात् उन्मीलिता इव-बहिष्कृता इव पञ्जरोन्मीलिता इव, यथा हि किल किमपि वस्तु पञ्जरात्-
वंशादिमयाच्छादनविशेषात् बहिष्कृतम्-अत्यन्तमविनष्टच्छायात्वात् शोभते एवं तेऽपि प्रासादावतंसका इति भावः, तथा २१ मणि-
कनकानि-मणिकनकमयः स्तूपिकाः-शिखराणि येषां ते मणिकनकस्तूपिकाः, तथा २२ विक्रसितानि यानि शतपत्राणि पुण्डरीकाणि
च द्वारादौ ८ प्रतिकृतित्वेन स्थितानि तिलकरत्नानि-भिन्त्यादिषु पुण्ड्रविशेषा अर्द्धचन्द्राश्च द्वारादिषु तैश्चित्राः-नानारूपा आश्चर्यभूता
वा विकसितशतपत्रपुण्डरीकतिलकरत्नार्द्धचन्द्रचित्राः, तथा २३ नाना अनेकरूपाणि यानि मणिदामानि-मणिमयपुष्पमालाः तैः अलं-
कृतानि शोभितानि नानामणिदामालंकृतानि= तथा २४ अन्तर्वीहश्च श्लक्ष्णा-मसृणाः, तथा २५ तपनीयं-सुवर्णविशेषस्तन्मय्या

=“सूत्रे विभक्तिलोपः प्राकृतत्वात्”-राय० वि० । सत्या विभक्तौ ‘जालतरयणा’ इति युक्तम् । + ‘शत’ प्रत्ययान्त कृदन्त प्रथमाबहुवचनम् ।
× भाषायाम् ‘पाजरु’ इति । ८ प्रकृति-पा० ४ भा० १ । प्रकृतत्वे-पा० ५ । प्राकृतत्वे-भा० २ । = एतच्च विशेषणं मुद्रित एव पुस्तके ।

सुहृन्नासा सस्मिरीयरूवा [पृ० १९ पं० ५] पासादीया दरिसणिज्जा जाव दामा [पृ० १०१ पं० १] ।

[१०६] तेसिं णं दाराणं उभओ पासे सोलस सोलस तोरण पन्नत्ता, पाणामणिमया पाणामणिमएसु खंभेसु उवणिचिट्ठसन्निविट्ठा जाव पउमहत्थगा । तेसिं णं तोरणणं पत्तेयं पुरओ दो दो सालभंजियाओ पन्नत्ताओ, जहा हेट्ठा तहेव । तेसिं णं तोरणणं पुरओ नागदंता पन्नत्ता जहा हेट्ठा जाव दामा ।

वालुकायाः प्रस्तटः—प्रस्तरो येषु ते तपनीयवालुकाप्रस्तटाः, २६ ‘सुहृन्नासा... पासादीया’ इत्यादि प्राग्वत् [पृ० १९ पं० ८] तेषां च *पासादवतंसकानामन्तर्भूभिर्वर्णनम् [पृ० ९७ पं० २] उपर्युल्लोकवर्णनम् [पृ० ९७ पं० ३] सिंहासनवर्णनम् [पृ० ९८ पं० ३] उपरि = विजयदूष्यवर्णनम् [पृ० १०० पं० १—] वज्रांकुशवर्णनम् मुक्तादामवर्णनं च यथा प्राक् [पृ० १०० पं० ३-४] यान-विमाने भावितं तथा भावनीयम् ।

[१०६] १ तेपा द्वाराणां प्रत्येकम् २उभयोः पार्श्वयोरेकैकनैपेधिकीभावेन या द्विधा नैपेधिकी तस्यां षोडश षोडश तोरणानि प्रज्ञप्तानि, तानि च तोरणानि ३ ‘नानामणिमयानि’ इत्यादि [पृ० ७९ पं० ३ तथा पं० ७] तोरणवर्णनं यानविमानमित्र निख-शेषं भावनीयम् । ४ तेषां तोरणानां पुरतः प्रत्येकं ५ द्वे द्वे शालभञ्जिके, शालभञ्जिकावर्णनं प्राग्वत् [पृ० १६५ पं० १] ६ तेषां तोरणानां पुरतो द्वौ द्वौ नागदन्तकौ प्रज्ञप्तौ, तेषां च नागदन्तकानां वर्णनं यथाऽधस्तादनन्तरमुक्तं तथा वक्तव्यम् [पृ० १६२ पं० ३]

* ‘अवतसक’—वत् ‘वसतक’शब्दोऽपि साधुः—[३-२-१५६ हैमरा०] = जीवा० वि० पृ० २१० पं० ६ ।

तेसिं णं तोरणणं पुरओ दो हयसंघाडा गयसंघाडा नरसंघाडा किंपुरिसंघाडा सहोरग-
संघाडा गंधवसंघाडा उसभसंघाडा सब्बरयणामया अच्छा [पृ० १९ पं० ५] जाव पडिरूवा, एवं पंतीओ
वीही मिहुणाइं । तेसिं णं तोरणणं दो दो पउमलयाओ जाव [पृ० १८ पं० २-३] सामलयाओ णिचं

नवरमत्रोपरि नागदन्तका न वक्तव्या अभावात् । ७ तेषां तोरणानां पुरतो ८ द्वौ द्वौ हयसङ्घाटौ, ० सङ्घाटशब्दो युग्मवाची यथा
'सुसाधुसङ्घाटः' इत्यत्र, ततो द्वे द्वे हययुग्मे इत्यर्थः, एवं ९ गज-नर-किन्नर-किंपुरुष-महोरग-गन्धर्व-वृषभसङ्घाटा अपि वाच्याः,
एते च कथम्भूताः ? इत्याह-सब्बरयणामया अच्छा...इत्यादि [पृ० १९ पं० ८] प्राग्वत् । यथा चामीषां हयादीनामष्टानां सङ्घाटा
उक्ताः १९ तथा पङ्क्त्योऽपि वीथयोऽपि मिथुनकानि च वाच्यानि, तत्र सङ्घाटाः-समानलिङ्गयुग्म रूपाः पुष्पावकीर्णकाश्च, एकदि-
ग्व्यवस्थिता श्रेणिः-पङ्क्तिः, उभयोः पार्श्वयोः एकैकश्रेणिभावेन यत् श्रेणिद्वयं सा वीथिः, स्त्रीपुरुषयुग्मं मिथुनकम् । ११ तेषां
तोरणानां पुरतो १२ द्वे द्वे पद्मलते 'यावत्' करणात् 'द्वे द्वे नागलते द्वे द्वे अशोकलते द्वे द्वे चम्पकलते द्वे द्वे चूतलते द्वे द्वे वासन्तीलते
द्वे द्वे कुन्दलते द्वे द्वे अतिमुक्तकलते' [पृ० १८ पं० २-] इति परिगृह्यते, द्वे द्वे इयामलते, एताश्च कथम्भूताः ? इत्याह- 'णिचं कुसु-
मियाओ' इत्यादि 'यावत्' करणात् 'निचं मउलियाओ [पृ० १८ पं० ४-] मज्झस्विडिसगधीओ' इति परिगृह्यते, अस्य व्या-

० हेमअनेकार्थकोशे 'सघाटिका' शब्दो युग्मवाची प्राप्यते- 'सघाटिका तु कुड्ग्यां घ्राणे युग्मेऽम्बुकण्ठके' का० ४ भ्र्यो० ३८ ।
"सघाडी जुयले" इति देशीनाममालावचनात् [व० ८ गा० ७] 'संघाडी' शब्देऽपि युग्मपर्यायो बोध्यः । भाषायां तु 'सघाडो' इति । संस्कृते तु
'समूह'वाची 'सघात'शब्दः प्रतीयतः ।

कुसुमियाओ [पृ० १८ पं० ४] सञ्वरयणामया अच्छा जाव [पृ० १९ पं० ५] पडिरूवा । तेसिं^३ णं तोरणणं पुरओ^४ दो दिसासोवत्थिया पन्नत्ता सञ्वरयणामया अच्छा जाव [पृ० १९ पं० ५] पडिरूवा । तेसिं णं तोरणणं पुरओ^५ दो चंदणकलसा पन्नत्ता, ते णं चंदणकलसा वरकमलपइडाणा तेहेव [पृ० १६१ पं० ४-] । तेसिं णं तोरणणं पुरतो^६ दो भिगारा पन्नत्ता, ते णं भिगारा वरकमलपइडाणा जाव [पृ० १६१ पं० ४] महैया मत्तगयमुहागितिसमाणा पन्नत्ता समणाउसो ! । तेसिं णं तोरणणं पुरओ^७ दो दो आयंसा पन्नत्ता, तेसिं णं आयंसाणं इमेयारूवे वन्नावासे पन्नत्ते, तंजहा-

ख्यानं प्राग्वत् [पृ० १८ पं० १०] पुनः कथम्भूताः ? इत्याह-‘सञ्वरयणामया जाव’अत्रापि ‘यावत्’ करणात् ‘अच्छा सण्हा’इत्यादि-विशेषणसमूहपरिग्रहः, स च प्राग्वदेव [पृ० १९ पं० ८] भावनीयः, १३ तेषां तोरणानां पुरतः प्रत्येकं १४ द्वौ द्वौ दिक्सौवस्तिकौ-दिक्प्रोक्षकौ ते च सर्वे ० ‘जाम्बूनदमया’ कचित् पाठः । १५ ‘सञ्वरयणामया...अच्छा’इत्यादि प्राग्वत् [पृ० १९ पं० ८] १६ द्वौ द्वौ चन्दनकलशौ प्रज्ञप्तौ, वर्णकः-चन्दनकलशानां ‘वरकमलपइडाणा’ इत्यादिरूपः [पृ० १६१ पं० १२] सर्वः प्राक्तनो वक्तव्यः, १७ द्वौ द्वौ भुज्जारी, तेषामपि कलशानामिव वर्णको वक्तव्यः, [पृ० १६१ पं० १२] नवरं पर्यन्ते १८ ‘महया मत्तगयमुहागिहसमाणा पन्नत्ता समणाउसो !’इति वक्तव्यम् मत्तो यो गजस्तस्य महत्-अतिविशालं यत् भुखं तस्याकृतिः-आकारस्तस्मानाः-तत्सदृशाः प्रज्ञप्ताः । १९ तेषां तोरणानां पुरतो २० द्वौ द्वावादशकौ प्रज्ञप्तौ, तेषां २१ चादर्शकानामयमेतद्रूपो वर्णावासो-वर्णकनिवेशः प्रज्ञप्तः तद्यथा-

० विवरणकारदर्शित पाठान्तरम् ।

तत्रैगिजसया पगंठगा०-अंकभैया मंडला अणुघसितनिम्मलाले छायाते समणुवद्धा चंदमंडलपडिणिकासा
महैया महैया अद्धकायसमाणा पन्नत्ता समणाउसो ! । तेसिं पं तोरणणं पुरथो दो दो^{३३} वहरनाभयाला पन्नत्ता
अच्छंतिच्छडियसालितंडुलणहसंदिट्टपडिपुन्ना इव चिहंति सव्वजंबूणैयमया जाव पडिरूवा महैया महैया रहच-
क्खवालसमाणा पन्नत्ता समणाउसो ! ।

२२ तपनीयमयाः प्रकण्ठकाः-पीठविशेषाः, २३ अङ्कमयानि-अङ्कस्त्वनययानि मण्डलानि यत्र प्रतिबिम्बसम्भूतिः २४ अवधर्वणमव-
-धर्वितम् भूत्यादिना निर्मार्जनमित्यर्थः अवधर्वितस्याऽधवोऽनवधर्वितं तेन निर्मला अनवधर्वितनिर्मला तया छायाया समनुबद्धा-
युक्ताः २५ चन्द्रमण्डलसदृशाः २६ अतिशयेन महान्तः-२७ अर्द्धकायसमानाः-कायाद्धप्रमाणाः प्रज्ञप्ता हे श्रमण ! हे आयुष्मन् ! ।
२८ तेषां तोरणानां पुरतो २९ द्वे द्वे वज्रनाभे वज्रमयो नाभिर्ययोस्ते वज्रनाभे स्थाले प्रज्ञप्ते-तानि च स्थालानि तिष्ठन्ति, ३०
अच्छा निर्मलाः शुद्धस्फटिकवत् त्रिच्छटिताः त्रीन् वारान् ० छटिताः अत एव नखसन्दष्टाः नखाः-नखिकाः सन्दष्टा मुशलादिभिः
त्रुटिता येषां ते तथा अच्छैस्त्रिच्छटितैः शालितन्दुलैर्नखसन्दष्टैः परिपूर्णानिव ×पृथ्वीपरिणामरूपाणि तानि तथा केवलमेवमाकाराणी-
त्युपमा, तथा चाह-३१ सर्वात्मना जम्बूनदमयानि 'अच्छा...सण्हा'इत्यादि प्राग्वत् [पृ० १९ पं० ८] ३२ अतिशयेन महान्ति ३३ रथ-

○-गा वेरुल्लियमया सुरया वइरामया दोवारगा नानामणिमया मडला-वि० वा० । - 'भावे 'क्त' प्रत्ययः'-राय० वि० । ० 'सुखादि-
दर्शनात् क्तान्तस्य परनिपातः'-राय० वि० । पृ० ४८ टिप्पणः । भाषायाम्-'छडेला चोखा' । = पूर्णानव गृथिवी-पा० ४-५ । भा० १ ।
× पृथिवीव गृथिवीप-भा० २ ।

तेसिं^३ णं तोरणणं पुरओ^{३५} दो दो पातीओ, ताओ णं पाईओ सच्छोदगपरिहत्थाओ ० णाणाविहस्स फलहरियगस्स= बहु पडिपुन्नाओ विव चिहंति सव्वरयणामईओ अच्छा जाव [पृ० १९ पं० ५] पडिरुवाओ महैया महया भोकलिंजरचक्रसमाणीओ पन्नत्ताओ समणाउसो ।। तेसिं^{३५} णं तोरणणं पुरओ^{३५} दो दो सुपइढा पन्नत्ता^{३३} णाणा+विहमंडविरइया इव चिहंति

चक्रसमानानि ग्रहणानि हे श्रमण ! हे आयुष्मन् ! । ३४ तेषां तोरणानां पुरतो ३५ द्वे द्वे पात्र्यौ प्रज्ञप्ते, ३६ ताश्च पात्र्यः ३७ स्वच्छपानीयपरिपूर्णाः ३८ नानाविधैः फलहरितैरहितफलैर्बहु-प्रभृतं प्रतिपूर्णा इव तिष्ठन्ति न खलु तानि फलानि किंतु तथारूपाः शाश्वतभावमुपागताः पृथ्वीपरिणामाः ततः उपमानमिति । ‘सव्वरयणामईओ’ इत्यादि प्राग्वत् [पृ० १९ पं० ८] ३९ अतिशयेन महत्यो ४० भोकलिंजरचक्रसमानाः प्रज्ञप्ताः हे श्रमण ! हे आयुष्मन् ! । ४१ तेषां तोरणानां पुरतो ४२ द्वौ सुप्रतिष्ठकौ-आधारविशेषौ प्रज्ञप्तौ, ते च सुप्रतिष्ठकाः सुसर्वोपधिप्रतिपूर्णाः [प्र० पृ० +टिप्पण] ४३ नानाविधैः पञ्चवर्णैः प्रसाधनभाण्डैश्च बहुपरिपूर्णा इव तिष्ठन्ति, उपमाभावना

० णाणामणिपचवन्नस्स फल-वि० बा० । = “अत्र षष्ठी तृतीयार्थे बहुवचने च एकवचनं प्राकृतत्वात्”-राय० त्रिव० । + अत्र मूलपाठ-विवरणकारलब्धपाठयोर्मंदः । अत्रैव स्थले जीवाजीवाभिगमसूत्रे “णाणाविधपसाहगभडविरचिया सव्वोसधिपडिपुण्णा” इति पाठो लभ्यते-पृ० २११ पं० ९ । पाठश्चाय प्रस्तुतसूत्रविवरणानुसारी । ४ अस्य विवरणस्य मूलपाठः सर्वप्रतिषु मुद्रितपुस्तके च ‘णाणाविहस्स फलहरियगस्स-बहुपडिपुन्नाओ विव’ इत्येव दृश्यते तथापि मुद्रितपुस्तके विवरणे ‘बहुपडिपुन्नेति चैकवचन प्राकृतत्वात्’ इति विलक्षणः पाठश्चिन्तनीयः ।

‘णाणाविहाणं फलहरियगाणं’ इति बहुवचन समुचितम् तथापि एतद् एकवचन बहुवचनार्थे बोध्यम् ।

सुवर्णरूपमया अच्छा [पृ० १९ पं० ५] जाव पडिरूवा । तेसिं णं तोरणणं पुरओ^{५६} दो दो मणोगुलियाओ पन्नत्ताओ, तासुं णं मणोगुलियासु बहवे सुवर्ण-रूपमया फलगा पन्नत्ता, तेसुं णं सुवन्नरूपमएसु फलगेसु बहवे वयंरामया नागदंतया पन्नत्ता, तेसुं णं वयरामएसु^{५३} नागदंतएसु^{५३} बहवे वयरामया सिक्का पन्नत्ता, तेसुं णं वयरामएसु सिक्केसु किण्हसुत्तसिक्कागवच्छिता णीलसुत्तसिक्कागवच्छिया लोहियसुत्तसिक्कागवच्छिया हालिह-सुत्तसिक्कागवच्छिया सुक्किलसुत्तसिक्कागवच्छिया बहवे वायकरगा

प्राग्वत्, [पृ० १७५ पं० ६] ४४ 'सुवर्णरामया' इत्यादि तथैव [पृ० १९ पं० ५ तथा ८] ४५ तेषां तोरणानां पुरतो ४६ द्वे द्वे मनोगुलिके प्रज्ञप्ते मनोगुलिका नाम पीठिका, उक्तं च जीवाभिगममूलदीकायाम्-“मनोगुलिका नाम पीठिका” [ ] इति । ४७ मनोगुलिकाः सर्वात्मना वैदूर्यमयः 'अच्छा' इत्यादि प्राग्वत् [पृ० १९ पं० ५] । ४७ तासु मनोगुलिकासु ४८ सुवर्णमयानि रूप्यमयानि च फलकानि प्रज्ञप्तानि, ४९ तेषु सुवर्णरूप्यमयेषु फलकेषु बहवो ५० वज्रमया नागदन्तकाः-अकुटकाः ५१ तेषु च नागदन्तकेषु ५२ बहूनि रजतमयानि सिक्कानि प्रज्ञप्तानि, ५३ तेषु च रजतमयेषु सिक्केषु ५६ बहवो वातकरका-जलशून्याः करकाः-इत्यर्थः-प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-५४ ० गवच्छाः-आच्छादनम् गवच्छाः सञ्जाता एष्विति गवच्छिताः कृष्णसूत्रैः-कृष्णसूत्रमयैर्गवच्छैरिति गम्यते, सिक्केषु गवच्छिताः कृष्णसूत्रसिक्कागवच्छिता एवं ५५ नीलसूत्रसिक्कागवच्छिताः' इत्याद्यापि भावनीयम्, ते च वातकरकाः

-जीवा० वि० पृ० २१३ पं० १२ । ४ प्राप्तप्रतिमूलपाठे अस्य वाक्यस्य मूलपाठो न दृश्यते । अत्र स्थले मुद्रितजीवाजीवाभिगमसूत्रेऽपि एवमेव पृ० २११ पं० १०१ = मूलपाठे वयरामय-वज्रमय-इति । ० जीवाजीवाभिगमविवरणे 'भावस्थ' शब्दो लभ्यते-प्र० पृ० २१४ पं० ३ ।

पञ्चत्ता संववेषुलियमया अच्छा [पृ० १९ पं० ५] जाव पडिरूवा । तेसिं णं तोरणणं पुरओ ^{६०}दो दो चित्ता रयण-
करंडगा पञ्चत्ता, से जहा णाम ए रन्नेो चाउरंतचक्कवट्टिस्स चित्ते रयणकरंडए वेरुलियमणि^{६५}फलिहपडलपच्चोयेडे
साते* पहाते ^{६०}ते पतेसे संववतो समंता ओभासंति उज्जेवेति तवति पभासति एवमेव ते वि चित्ता रयण-
करंडगा साते पभाते ते पएसे संववओ समंता ओभासंति उज्जेवेति तवति पभासंति । तेसिं णं तोरणणं
पुरओ ^{६५}दो दो हयकंठा गयंकंठा नरकंठा किन्नरकंठा किंपुरिसकंठा महोरगकंठा गंधव्वकंठा उस्सभकंठा

५७ सर्वात्मना वैदूर्यमयाः ‘अच्छा’ इत्यादि प्राग्वत् [पृ० १९ पं० ८] । ५८ तेषां तोरणानां पुरंतो ५९ द्वौ द्वौ चित्रौ-आश्चर्यभूतौ
६० रत्नकरण्डकौ प्रज्ञप्तौ, ६१ स यथा नाम ६२ राज्ञश्चतुरन्तचक्रवर्तिनः-चतुर्षु पूर्वापरदक्षिणोत्तररूपेषु अन्तेषु-पृथिवीपर्यन्तेषु चक्रेण
वर्चितुं शीलं यस्य तस्य ६३ चित्रः-आश्चर्यभूतो नानामणिमयत्वेन नानावर्णो वा बाहुल्येन ६४ वैदूर्यमणिमयः ६५ स्फाटिकपटला-
वच्छादितः ६६ स्वक्या प्रभया ६७ तान् ‘प्रत्यासन्नान् प्रदेशान् ६८ सर्वतः सर्वासु दिक्षु ६९ समन्ततः-सामस्येन ७० अवभासयति
एतदेव पर्यायत्रयेण व्याचष्टे-७१ उद्द्योतयति-७२ तापयति-७३ प्रभासयति ७४ ‘एवमेव’ इत्यादि सुगमम् । ७५ तेषां तोरणानां
पुरतो ७६ द्वौ द्वौ हयकण्ठौ हयकण्ठप्रमाणौ रत्नविशेषौ एवं ७७ गज-नर-किन्नर-किम्पुरुष-महोरग-गन्धर्व-दृपभकण्ठा अपि
वाच्याः, उक्तं च ‘जीवाभिगममूलटीकाकारेण-‘‘हयकण्ठौ-हयकण्ठप्रमाणौ रत्नविशेषौ’’ [ ] एवं सर्वेऽपि कण्ठा वाच्या

* स्वया प्रभया । ‘साते पहाते पतेसे’ अत्र तकारबाहुल्य पूर्वागतटिप्पणतः सगमनीयम् पृ० ८८ टिप्पण X । + जीवा० वि० प्र० पृ०
२१४ पं० ११ ।

संस्वरयणामया अच्छा जाव [पृ० १९ पं० ५] पडिरूवा। छलेसि^५ णं तोरणणं पुरओ “दो दो पुप्फचंगेरीओ
भल्लुचंगेरीओ बुन्नचंगेरीओ गंधचंगेरीओ वत्थचंगेरीओ आभरणचंगेरीओ सिद्धत्थचंगेरीओ लोमहत्थचंगेरीओ
पन्नत्ताओ संस्वरयणामयाओ अच्छाओ जाव [पृ० १९ पं० ५] पडिरूवाओ । ० तेसि णं तोरणणं पुरओ दो
दो पुप्फ^३डलगाइं [प्र० पृ० पं० २] जाव लोमहत्थपडलगाइं संस्वरयणामयाइं अच्छां जाव [पृ० १९ पं० ५]
पडिरूवाइं । तेसि^६ णं तोरणणं पुरओ दो दो सीहासणा पणत्ता । तेसि^७ णं सीहासणां वणणओ जाव [पृ०
१८ पं० ३-पृ० १०२ पं० २] दामा । तेसि^८ णं तोरणणं पुरओ “दो दो रूपमया छत्ता पन्नत्ता, ते^९ णं छत्ता
वेरुलियविमल्लंदंडा

इति, तथा चाह-७८ सर्वे रत्नमया-रत्नविशेषरूपाः ‘अच्छा’ इत्यादि [पृ० १९ पं० ८] प्राग्वत् । ७९ तेषां तोरणानां पुरतो ८० द्वे
= द्वे पुष्पचङ्गेर्यौ प्रज्ञप्ते एवं ८१ माल्य-चूर्ण-गन्ध-वस्त्र-आभरण-सिद्धार्थक-लोमहस्तचङ्गेर्योऽपि वक्तव्याः, एताश्च सर्वा अपि ८२
सर्वात्मना रत्नमय्यः । ‘अच्छा’ इत्यादि [पृ० १९ पं० ५] प्राग्वत्, एवं ८३ पुष्पादीनामष्टानां पटलकान्यपि द्विद्विसंख्याकानि वा-
च्यानि । ८४ तेषां तोरणानां पुरतो द्वे द्वे सिंहासने प्रज्ञप्ते, ८५ तेषां च सिंहासनानां वर्णकः प्रागुक्तो [पृ० १८ पं० ३ तथा ९-
पृ० १०२ पं० २] निरवशेषो वक्तव्यः, ८६ तेषां तोरणानां पुरतो ८७ द्वे द्वे छत्रे रूपमये प्रज्ञप्ते, ८८ तानि च छत्राणि ८९ वैदूर्य-

* तेसु णं हयकठएसु जाव उसभकंठएसु दो-वि० बा० । ० तासु णं पुप्फचंगेरीआसु जाव लोमहत्थचंगेरीसु दो-वि० बा० । = द्वे
चङ्गेर्यौ-पा० १-५ ।

जंबूण्यकन्निया वैहरसंधी मुंत्ताजालपरिगया अट्टसहस्रवरकंचणसलागा दहरमलयसुगंधिसन्वोउयसुरभिसी-
यलच्छाया मंगलभैत्तिचित्ता चंदांगरोवमा । तेसिं^{१०} णं तोरणणं पुरओ^{११} दो दो चामराओ पवत्ताओ, ताओ
णं चामराओ चंदपंपंभवेरुलियवयरनानामणिरयणखचियचित्तदण्डाओ सुहुंमरययदीहवालातो संखं^{१२}कुंद-
गरयअसयसहियफेणपुंजसंन्निगासातो सव्वरयणामयाओ अच्छाओ [पृ० १९ पं ५] जाव पडिरूवाओ ।

रत्नमयविमलदण्डानि ९० जाम्बूनदकर्णिकानि ९१ वज्रसन्धीनि-वज्ररत्नापूरितदण्डशलाकासन्धीनि ९२ मुक्ताजालपरिगतानि ९३
अष्टौ सहस्राणि-अष्टसहस्रसंख्या वरकाञ्चनशलाका-वरकाञ्चनमय्यः शलाका येषु तानि, तथा ९४ दर्दरः-चीवरावनद्धं कुण्डिकादिभा-
जनमुखं तेन गलितास्तत्र पक्का वा ये मलया इति-मलयोद्भवं श्रीखण्डं तत्सम्बन्धिनः सुगन्धा ये गन्धवासास्तद्वत् सर्वेषु ऋतुषु सुरभिः
शीतला च छाया येषां तानि तथा, ९५ अष्टानां स्वस्तिकादीनां मङ्गलानां भक्त्या-विच्छित्त्या चित्रम्-आलेखो येषां तानि तथा ९६
चन्द्राकारः-चन्द्राकृतिः सा उपमा येषां तानि तथा-चन्द्रमण्डलवत् वृत्तानीति भावः । ९७ तेषां तोरणानां पुरतो ९८ द्वे द्वे चामरे प्रज्ञप्ते,
९९ तानि च चामराणि १०० चन्द्रप्रभः-चन्द्रकान्तः वज्रं वैदूर्यं च प्रतीतं चन्द्रप्रभ-वज्र-वैदूर्याणि शेषाणि च नानामणिरत्नानि
खचितानि येषु ते तथा एवंरूपाश्चित्रा-नानाकारा दण्डा येषां चामराणां तानि तथा, १०१ सुक्ष्मा रजतमया दीर्घा वाला येषां तानि
तथा, १०२ शङ्खः प्रतीतः अङ्को-रत्नविशेषः कुन्द इति कुन्दपुष्पम् दकरज-उदककणाः अमृतमथितफेनपुञ्जः-क्षीरोदजलमथनसमुत्थः

+ -ओ पाणामणिक्कगरयणविमलमहरिहृतवणिज्जुज्जलविचित्तदडाओ चिच्छियाओ सु-वि० बा० ।

तेस्मि^{१०३} णं तोरणणं पुरओ^{१०४} दो तेहससुग्गा कोट्टससुग्गा पत्तससुग्गा चोयगससुग्गा तगरससुग्गा एला-
ससुग्गा हरियालससुग्गा हिंगुलयससुग्गा मणोसिलाससुग्गा अंजणससुग्गा स^{१०५}व्वरयणासया अच्छा जाव
[पृ० १९ पं० ५] पडिरुवा ।

[१०७] सूरियांभे णं विमाणे ऐगमेगे दारे अट्टसयं चक्कज्झयाणं अट्टसयं भिगज्झयाणं गरुडज्झयाणं छत्तज्झ-
याणं पिच्छज्झयाणं सउणिज्झयाणं सीहज्झयाणं उसभज्झयाणं अट्टसयं सेयाणं वैउविसाणाणं नागवरकेऊणं

फेनपुञ्जस्तेषामिव सन्निकाशः—प्रभा येषां तानि तथा, 'अच्छा' इत्यादि प्राग्वत् [पृ० १९ पं० ८] १०३ तेषां तोरणानां पुरतो १०४
द्वौ द्वौ तैलसमुद्रकौ—सुगन्धितैलाधारविशेषौ, उक्तं च जीवाभिगममूल*दीकायाम्—“तैलसमुद्रकौ सुगन्धितैलाधारौ” [ ]
एवं १०५ कोट्टादिसमुद्रका अपि वाच्याः, अत्र संग्रहणिगाथा—तेह्ले कोट्टससुग्गा पत्ते चोए य तगर एला य । हरियाले हिंगुलए मणो-
सिला अंजणससुग्गा= ॥ एते सर्वेऽपि १०६ सर्वात्मना स्तनमयाः 'अच्छा' इत्यादि प्राग्वत् [पृ० १९ पं० ८] ।

[१०७] १ तस्मिन् स्वर्ग्यभि विमाने २ एकैकस्मिन् द्वारे ३ अष्टाधिकं शतं ४ चक्रध्वजानां—चक्रलेखरूपचिह्नोपेतानां ध्वजानाम् एवं
५ मृग—६ गरुड—७ रुद्रछत्र—८ पिच्छ—९ शकुनि—१० सिंह—११ वृषभ—१२ चतुर्दन्तहस्तिध्वजानामपि प्रत्येकमष्टशतमष्टशतं वक्त-
१०

* —लट्टीकाकारः—भा० २ । = जीवा० वि० पृ० २१४ पं० १४ । = एषा गाथाऽपि जीवा० वि० प्र० पृ० २१५ पं० १ ।

एवमेव संपुष्पावरेण सूर्याभे विमाणे एगमेगे दारे असीयं असीयं केउसहस्रं भवति इति ८ मकखायं* । तेसिं
णं दाराणं एगमेगे दारे पण्णट्ठिं पण्णट्ठिं भोमा पन्नत्ता, तेसिं णं भोमाणं भूमिभागा उल्लोथा य भाणियव्वा,
तेसिं णं भोमाणं च बहुमज्झदेसभागे पत्तेयं पत्तेयं सीहासणे, सीहासणवन्नतो सपरिवारो, अवसेसेसु भोमेसु
पत्तेयं पत्तेयं भद्रासणा पन्नत्ता । तेसिं णं दाराणं उत्तमागारा सोल्लसविहेहिं रयणेहिं उवसोभिया, तंजहा-

व्यम् १३ एवमेव-अनेनैव प्रकारेण १४ सपूर्वापरेण-सह पूर्वैः अपरैश्च वर्तते इति सपूर्वापरं-संख्यानं तेन १५ सूर्याभे विमाने १६
एकस्मिन् दारे १७ अशीतमशीतं-अशीत्यधिकं अशीत्यधिकं १८ केतुसहस्रं १९ भवति २० इति २१ आख्यातं मया अन्यश्च तीर्थ-
कृद्भिः । २२ तेषां दाराणां सम्बन्धीनि २३ प्रत्येकं २४ पञ्चपट्टिः पञ्चपट्टिः २५ भौमानि-विशिष्टानि स्थानानि २६ प्रज्ञप्तानि, २७ तेषां
च भौमानां २८ भूमिभागा २९ उल्लोकाश्च यानविमानवद् वक्तव्याः, [पृ० ८१ तथा ९७ पं० ३] ३० तेषां च भौमानां ३१ बहुमध्य-
देशभागे यानि त्रयस्त्रिंशत्तमानि भौमानि तेषां बहुमध्यदेशभागे ३२ प्रत्येकं प्रत्येकं सूर्याभदेवयोग्यं ३३ सिंहासनम् ३४ तेषां च सिंहास-
नानां वर्णकोऽपरोत्तरपूर्वादिषु सामानिकादिदेवयोग्यानि भद्रासनानि च क्रमेण यानविमानवद् वक्तव्यानि [पृ० १०२ पं० ३]
३५ शेषेषु च भौमेषु ३६ प्रत्येकमेकैकं सिंहासनं परिवारहितम् । ३७ तेषां दाराणां ३८ आकारा-उपरितना आकारा +उत्तरङ्गादिरूपाः
क्वचित् ० 'उवरिमागारा' इत्येव पाठः, ३९ षोडशविधैः रत्नैरुपशोभिताः ४० तद्यथा-रत्नैः-सामान्यतः कर्कतनादिभिः 'यावत्'

४ मे+अक्खाय=मकखाय [८-१-१० हेम०] । * -यं सूर्याभे विमाणे पण्णट्ठिं-वि० वा० । +भाषायाम् 'ओतरग' इति प्रसिद्धम् ।

० विवरणकारदर्शितं पाठान्तरम् ।

रयणेहिं जाव [पृ० ५७ पं० १-२] रिट्टेहिं, तेसिं^{४३} णं दाराणं उडिप्पि^{४३} अट्ट^{४३} मंगलंगा सज्झया जाव छत्तातिछत्ता
[पृ० ८० पं० १-२] ० एवमेव सपुब्बावरेणं सूरियाभे विमाणे चत्तारि दारसहस्सा भवंतीति ८ मक्खायं ।

[१०८] सूरियाभस्स विमाणस्स चउडिप्पिं पंचजोयणसयाइं अवाहाए चत्तारि वणसंडा पन्नत्ता, तंजहा-असोग-
धणे, सत्तिवणे चंपगवणे, चूयंगवणे पुरत्थिमेणं असोगवणे दाहिणेणं सत्तवन्नवणे पच्चत्थिमेणं चंपगवणे उत्तरेणं

करणात् वज्रैः वैद्वयैः लोहिताक्षैः मसारगल्लैः हंसगभैः पुलकैः सौगन्धिकैः ज्योतीरसैः अङ्कैः अञ्जनैः रजतैः अञ्जनपुलकैः जातरूपैः
स्फटिकैरिति परिग्रहः षोडशैः ४१ रिट्टैः । ४२ तेषां दाराणां प्रत्येकम् ४३ उपरि ४४ अष्टौ अष्टौ स्वस्तिकादीनि ४५ मङ्गलकानि
इत्यादि यानविमानतोरणवत् तावद् वाच्यं यावद् बहवः 'सहस्रपत्रहस्तकाः' [पृ० ७९-८० पं० २-] इति । अत ऊर्ध्वं केषुचित् पुस्तका-
न्तरेष्वेवं पाठः ४६ ० 'एवमेव सपुब्बावरेणं सूरियाभे विमाणे चत्तारि दारसहस्सा भवन्तीति मक्खायं' इति सुगमम् ।

[१०८] १ सूर्याभस्य विमानस्य २ चतुर्दिशं-चतस्रो दिशः समाहृताश्चतुर्दिक् तस्मिन् चतसृषु दिक्षु ३ पञ्च पञ्च योजन-
शतानि ४ बाधनं बाधा आक्रमणमित्यर्थः न बाधा अवाधा-अनाक्रमणं तस्यामवाधायां कृत्वेति गम्यते-अपान्तरालं मुक्त्वेति
भावः ५ चत्वारो वनखण्डाः प्रज्ञप्ताः, अनेकजातीयानामुत्तमानां महीरुहाणां समूहो वनखण्डः उक्तं च ० जीवाभिगमचूर्णौ-
“अणेगजाईएहिं उत्तमेहिं रुक्खेहिं वणसंडे” [ ] इति, तानेव वनखण्डान् नामतो दिग्भेदतश्च दर्शयति ६ अशोकवृक्ष-
प्रधानं वनमशोकवनं एवं ७ सप्तपर्णवनम् ८ चम्पकवनम् ९ चूतवनमपि भावनीयम् । 'पुरत्थिमेणं' इत्यादि पाठसिद्धं, अत्र

० विवरणकारदर्शितं पाठान्तरम् । ० “एगजाईएहिं रुक्खेहिं वणं अणेगजाईएहि उत्तमेहि रुक्खेहि वणसण्डे” [जीवाजीवा० वृ० पृ० १८६ पं० ७]

चूयगवणे । 'ते णं वणखंडा सीइरेगाइं अद्धतेरस जोयणसयसहसाइं आयामेणं पंचं जोयणसयाइं विक्खंभेणं पत्तेयं पत्तेयं पागारपरिखित्ता किण्हं किण्होभासा नीला नीलोभासा हरिया हरियोभासा सीया सीयोभासा संग्रहणिगाथा--“पुव्वेण असोणवणं दाहिणतो होइ सच्चिवणवणं । अवरेणं चम्पकवणं चूयवणं उत्तरे पासे” ॥ १० ते च वनखण्डाः ११ सातिरेकानि अर्द्धत्रयोदशानि-साद्धीनि द्वादश योजनशतसहस्राणि आयामतः १२ पञ्च योजनशतानि विष्कम्भतः १३ प्रत्येकं प्रत्येकं प्राकारपरिक्षिप्ताः, पुनः कथंभूतास्ते वनखण्डाः ? इत्याह--‘किण्होभासा जाव पडिमोयणा सुरम्मा’ इति ‘यावत्’ करणादेवं परिपूर्णः पाठः *सूचितः । अस्य व्याख्या-१४ इह प्रायो वृक्षाणां मध्यमे वयसि वर्त्तमानानि पत्राणि कृष्णानि भवन्ति ततस्तद्योगात् वनखण्डा अपि कृष्णाः, १५ न चोपचारमात्रात् ते कृष्णा इति व्यपदिश्यन्ते किन्तु तथाप्रतिभासनात्, तथा चाह-कृष्णावभासा यावति भागे कृष्णावभासपत्राणि सन्ति तावति भागे ते वनखण्डाः कृष्णा अवभासन्ते, ततः कृष्णोऽवभासो येषां ते कृष्णावभासा इति, १६ तथा हरितत्वमतिक्रान्तानि कृष्णत्वमसंप्राप्तानि पत्राणि नीलानि तद्योगाद् वनखण्डा अपि नीलाः, १७ न चैतदुपचारमात्रेणोच्यते किन्तु तथावभासात्, तथा चाह--नीलावभासाः, १८ यौवने तान्येव पत्राणि किसलयत्वं रक्तत्वं चातिक्रान्तानि ईषत्-हरितालाऽभानि पाण्डूनि =सन्ति ‘हरितानि’ इति व्यपदिश्यन्ते, ततस्तद्योगात् वनखण्डा अपि हरिताः, १९ न चैतदुपचारमात्रादुच्यते, किन्तु तथाप्रतिभासात्, तथा चाह-हरितावभासाः, तथा २० बाल्यादतिक्रान्तानि वृक्षाणां पत्राणि शीतानि भवन्ति ततस्तद्योगाद् वनखण्डा अपि शीता इत्युक्ताः, २१ न च न ते गुणतस्तथा किन्तु तथैव, तथा चाह-शीता-

निद्धा निद्धोभासा तिब्वा तिब्बोभासा किण्हा किण्हच्छाया नीला नीलच्छाया हरिया हरियच्छाया सीया सी-
यच्छाया निद्धा निद्धच्छाया घर्णकडितडियच्छाया

वभासाः—अधोभागवर्तिनां वैमानिकदेवानां देवीनां तद्योगशीतवातसंस्पर्शतः ते शीता वनखण्डा अवभासन्ते इति, तथा २२ एते
कृष्णनीलहरितवर्णा यथा स्वस्मिन् स्वरूपे अत्यक्ते स्निग्धा भण्यन्ते तीव्राश्च ततः तद्योगात् वनखण्डा अपि स्निग्धाः २२ तीव्राश्च इत्युक्ताः,
२३ न चैतदुपचारमात्रं किन्तु तथाऽवभासोप्यस्ति तत उक्तम्—स्निग्धावभासाः २३ तीव्रावभासाः इति, २४ इहावभासो आन्तोऽपि भ-
वति यथा मरुमरीचिकासु जलावभासस्ततो नावभासमात्रोपदर्शनेन यथावस्थितं वस्तुस्वरूपं वर्णितं भवति किन्तु तथास्वरूपप्रतिपादनेन,
ततः कृष्णत्वादीनां तथास्वरूपप्रतिपादनार्थमनुवादपुरस्सरं विशेषणान्तरमाह—‘किण्हा किण्हच्छाया’ इत्यादि, कृष्णा वनखण्डाः, कुत
इत्याह—२५ कृष्णच्छायाः—ततोऽयमर्थः—यस्मात् कृष्णा छाया—आकारः सर्वाविसंवादितया तेषां तस्मात् कृष्णाः एतदुक्तं भवति—
सर्वाविसंवादितया तत्र कृष्ण आकार उपलभ्यते, न च आन्तावभाससंपादितसत्ताकः सर्वाविसंवादी भवति, ततस्तच्चवृत्त्या ते कृष्णाः
न आन्तावभासमात्रव्यवस्थापिता इति, एवं २६ नीला नीलच्छाया इत्याद्यपि भावनीयम् नवरं २७ शीताः शीतच्छायाः इत्यत्र छाया-
शब्द आतपप्रतिपक्षवस्तुवाची द्रष्टव्यः, २८ ‘घन’कडितडियच्छाया’ इति इह शरीरस्य मध्यभागे कडितस्ततोऽन्यस्यापि मध्यभागे

≈ “निमित्तकारणहेतुषु सर्वासा विभक्तीनां प्रायो दर्शनेन” पृ० १०२ टिप्पण ० । × “‘घनकडियकडच्छाए’—तत्रायमर्थः—कटः संजातः
अस्य इति कडितः कटान्तरेण उपरि आवृत इत्यर्थः कडितश्चासौ कटश्च कडितकटः घना निविडा कडितकटस्य इव अधोभूमौ छाया यस्य स घन
कडितकटच्छाया.”—[जीवाजीवा० प्र० पृ० १८७ पं० ११] पृ० ९ पं० ४ ।

रम्मा महामेहनिकुरुवभूया^३ ते णं पायवा मूलमंतो वणखंडवन्नओ [पृ० ९ पं० १-पृ० १७ पं० ३]

[१०९] तेसिं णं वणसंडाणं अंतो बहुसमरमणिजा भूमिभागा पणत्ता से जहा नामए आलिंगपुक्खरे ति वा [कं० ३३-३८] जाव णाणाविहपंचवणणेहि मणीहि य तणेहि य उवसोभिया, तेसिं णं गंधो फालो णेयव्वो जहक्कमं [कं० ३९-४०]

कटिखि कटिरित्युच्यते, कटिस्तटमिव कटितटं घना-अन्योऽन्यशाखाप्रशाखानुप्रवेशतो निविडा कटितटे-मध्यभागे छाया येषां तथा-मध्यभागे निविडतरच्छाया इत्यर्थः, अत एव २९ रम्यो-रमणीयः तथा ३० महान् जलभारावनतप्रावृट्कालभावी यो मेघनि-कुरुवो-मेघसमूहस्त्वं भूता-गुणैः प्राप्ता महामेघनिकुरुम्बभूताः, महामेघवृन्दोपमा इत्यर्थः । ३१ 'ते णं पायवा' इत्यादि, अशोक-वरपादपपरिवारभूतप्रागुक्ततिलकादिवृक्षवर्णनवत् [पृ० १२ पं० ४] परिभावीयम् नवरं 'सुयवरहिणमयणसलागा' इत्यादि विशेषणम् [पृ० १५ पं० ४] अत्रोपमया भावीयम् 'अणोगसगडरहजाण' इत्यादि [पृ० १७ पं० ३] तदाकारभावतः ।

[१०९] ?तेषां =वनखण्डानाम् २अन्तः-मध्ये ३ बहुममरमणीया भूमिभागाः प्रज्ञप्ताः, ४तेषां च भूमिभागानां 'आलिंगपुक्खरे इ वा' इत्यादि वर्णनं प्रागुक्तं [कं० ३३-४०] तावद्वाच्यं यावन्मणीनां स्पर्शः नवरम् अत्र तुणान्यपि वक्तव्यानि, तानि चैवं ५ 'ना-णाविहपंचवणणाहिं मणीहि य तणेहि य उवसोभिया [पृ० ८३ पं० २-३ तथा कं० ३४ प्रभृति]

* इयं कण्डिका अक्षरशः जीवाजीवाभिगमसूत्रे [पृ० १८३ पं० १२] वर्तते = "अनेकजातीयानामुत्तमाना महिरुहाणा समूहो वनखण्डः"-जीवा० वि० पृ० १८६ पं० ५ ।

[११०] प्र०-तेसिं णं भंते ! तणाण य मणीण य पुंवावरदाहिणुत्तरागतेहिं वातेहिं संदायं मंदायं एइयाणं वेइयाणं कंपियाणं चाल्लियाणं कंदिआणं धंदिआणं खोभियाणं उदीरिदिआणं केरिसंए सदे भवति ?
उ०-गोय्येमा ! ^{११}से जहानासए सीरियाए वा संदमोणीए वा रहस्सं वा सच्छत्तंस्स

[११०] प्र०-सम्मति ? तेषां मणीनां तुणानां च वातेरितानां शब्दस्वरूपप्रतिपादनार्थमाह-२ भदन्त ! =परमकल्याणयोगिन् ! तुणानां ३ पूर्वापरदक्षिणोत्तरगतैवतैः ४ मन्दं मन्दं ५ एजितानां-कम्पितानां-६ व्येजितानां-विशेषतः कम्पितानां, एतदेव पर्याय-शब्देन व्याचष्टे ७ कम्पितानां तथा ८ चालितानां-इतस्ततो मनाक् विक्षिप्तानां, एतदेव पर्यायेण व्याचष्टे-९ स्पन्दितानां तथा ? १० घट्टितानां परस्परं संघर्षयुक्तानां तथा कथं घट्टितानाम् इत्याह-११ भेभितानां, स्वथानाच्चालनमपि कुत इत्याह-१२ उदीरितानाम् उद्-प्राचल्येन अेरितानाम्, १३ कीदृशः शब्दः प्रज्ञप्तः ?

उ०-भगवानाह-१४ गौतम ! १५ स १६ यथानामकः १७ शिविकाया वा १८ स्पन्दमानिकाया वा १९ रथस्य वा, तत्र १७ शिविका जम्पानविशेषरूपा उपरिच्छादिता कोष्ठाकारा, तथा १८ दीर्घो जम्पानविशेषः पुरुषस्य स्वप्नमाणावकाशदायी स्पन्दमानिका-अनयोश्च शब्दः पुरुषोत्पाटितयोः क्षुद्रहेमघण्टिकादिवचनवशतो वेदितव्यः १९ रथश्चेह संग्रामरथः प्रत्येयः अग्रेतनविशेषणानामन्यथाऽसंभवात्, तस्य च फलवेदिका यस्मिन् काले ये पुरुषास्तदपेक्षयाऽ कटिप्रमाणाऽवसेया, तस्य च रथस्य विशेषणान्यभिधत्ते-२० सच्छत्रस्य

- इमा अपि प्रश्नोत्तररूपाः सर्वाः कण्डिकाः जीवा० मू० पृ० १८५ प० १०-पृ० १८६ पं० ३ । = इदं शब्दवर्णनरूपं समग्र विवरणे जीवा० विवरणमिव अक्षरशः प्रतिभाति-जीवा० वि० प्र० पृ० १९२ पं० २३-पृ० १९५ प० ३ । ८ या कतिप्र-पा० ४-५ भा० १ ।-या

संज्ञयस्स संघटस्स सपडागस्स सतोरणवरस्स सनदिघोसस्स सखिणिहेमजालपरिखित्तस्स हेमवयंचित्त-
तिणिसकणगणिज्जुत्तदारुयायस्स^{३३} सुसंपिण्डचक्रमंडलधुरागस्स कालायससुकथणेमिजंतकम्मस्स +आइणवर-
तुरागसुसंपउत्तस्स०

२१सध्वजस्य २२सघण्टाकस्य-उभयपार्श्वविलम्बिमहाप्रमाणघण्टोपेतस्य २३सपताकस्य २४सह तोरणवरं-प्रधानतोरणं यस्य स सतो-
रणवरस्तस्य, २५ सह नन्दिघोपो-द्वादशतूर्यनिनादो यस्य स सनन्दिघोषस्तस्य, तथा २६ सह किङ्किण्यः-धुद्रघण्टा येषामिति सकि-
ङ्किणीकानि, हेमजालानि-हेममयदामसमूहास्तैः सर्वासु दिक्षु पर्यन्तेषु-बहिःप्रदेशेषु परिक्षिप्तो-व्याप्तस्तस्य, तथा २७ हैमवतं-हिमव-
त्पर्यवभावि चित्रं-विचित्रमनोहारिचित्रोपेतं तिनिशं-तिनिशतरुसंबन्धि कनकनिर्युक्तं कनकविच्छुरितं दारु-काष्ठं यस्य स हैमवत-
चित्रतैनिशकनकनिर्युक्तदारुकस्तस्य, तथा २८ सुण्डु-अतिशयेन सम्यक् पिनद्धं-बद्धं-अरकमण्डल धूश्च यस्य स सुसंपिण्डारकमण्ड-
लधूष्कस्तस्य, तथा २९ कालायसेन-लोहेन सुण्डु-अतिशयेन कृतं नेमैः-बाह्यपरिधेर्यच्चस्य च-अरकोपरिफलकचक्रकालस्य कर्म य-
स्मिन् स कालायससुकृतेनेमियन्नकर्मा तस्य, तथा ३० आकीर्णा-गुणैर्व्याप्ता ये वराः-प्रधानास्तुरगास्ते सुण्डु-अतिशयेन सम्यक्

ततिप्र-मु० पु० । × “सूत्रे च द्वितीयः ‘क’ कारः+ स्वार्थिकः पूर्वस्य च दीर्घत्वं प्राकृतत्वात्”-राय० वि० । +आजन्य-आजण-आयणा-
आइण । ‘आजन्य’ शब्दः ‘सर्वोत्तम’पर्यायः । विवरणकारः ‘आइण’ शब्दं ‘आकीर्ण’ शब्देन संकरोति । ○ ‘प्राकृतत्वात् बहुव्रीहौ अपि
ःस्तान्तस्य परनिपातः”-राय० वि० । - मूलपाठे-‘चक्रमण्डल’ इति ।

+ दारु+क-दारुकक-दारुकाक-दारुयाय । * ‘सुसंपउत्त’ पदस्य ।

कुसलणरच्छेयसारहिंसुसंपरिगहियस्स^{३३} सैरसयबत्तीसतोणपरिभंजियस्स^{३३} संकंकावयंसगस्स^{३३} सचावसर-
पहरणं^{३३}-आवरणं^{३३}भरियजो^{३३}धजुंझसज्जस्स^{३३} रायं^{३३}गंसि वा रायंतेउंसि वा रम्मंसि वा सणिकुट्टिमत्तलंसि अभि-
वैखणं^{३३} अभिक्खणं^{३३} अभिघट्टिजमाणस्स वा नियट्टिजमाणस्स वा ओराला^{३३} मणोण्णा^{३३} मणोहरा^{३३} क्कण-मणनिब्बु-
इकरा सदा सव्वओ समंता अभिणिस्सवंति, भवेयारुवे सिया ? णो इणंठे समंठे ।

प्रयुक्ता-योजिता यस्मिन् स आकीर्णवतुगसुसंप्रयुक्तः तस्य, तथा ३१ सारथिकर्मणि ये कुशला नरास्तेषां मध्ये अतिशयेन छेको-
दक्षः सारथिस्तेन सुष्ठु सम्यक् परिगृहीतस्य, तथा ३२ शराणां शतं प्रत्येकं येषु तानि शरशतानि तानि च तानि द्वात्रिंशत् तूणानि
च वाणाश्रयाः तैर्मण्डितः शरशतद्वात्रिंशत्तूणमण्डितः, किमुक्तं भवति ?-एवं नाम तानि द्वात्रिंशत् शरशतभृतानि तूणानि रथस्य
सर्वतः पर्यन्तेष्ववलम्बितानि यथा तानि संग्रामायोपकल्पितस्यातीव मण्डनाय भवन्तीति, तथा ३३ कङ्कटः-कवचं सह कङ्कटो यस्य
स सकङ्कटः सकङ्कटोऽवतंसः-शेखरो यस्य स सकङ्कटावतंसस्तस्य, तथा ३४ सह चापं येषां ते सचापाः सचापाः ये शरा यानि च
कुन्तं=भल्लि-मुसण्डिप्रभृतीनि नानाप्रकाराणि ३५ प्रहरणानि यानि च कवच-खेटकप्रमुखानि ३६ आवरणानि तैर्भृतः-परिपूर्णः,
तथा योधानां युद्धं तन्निमित्तं सज्जः-प्रगुणीभूतो यः स ३७ योधयुद्धसज्जः तस्य, इत्थंभृतस्य ३८ राजाङ्गणे वा ३९ अन्तःपुरे वा
४० रम्ये वा मणिकुट्टिमत्तले-मणिवद्धभूमितले ४१ अभीक्ष्णमभीक्ष्णं मणिकोट्टिमत्तलप्रदेशे राजाङ्गणादिप्रदेशे वा ४२ अभिघट्ट्यमानस्य
वेगेन गच्छतो ये ४३ उदारा ४४ मनोज्ञाः ४५ कर्णमनोनिर्वृतिकराः सर्वतः समन्तात् ।

≡ -भिल्लि-मुखण्डि-पा० ५ । X “-ततः पूर्वपदेन सह विशेषणसमासः”-राय० वि० ।

उ०-से× जहा नाम ए वेयालियवीणाए उत्तरमंदाशुच्छियाए अंके सुपइट्टियाए कुसलनरनारिसुसंपरिग-
हियाते चंदणसारनिम्मियकोणपरिघट्टियाए पुव्वरत्तावरत्तकालसमयंमि मंदायं वेइयाए पवेइयाए चालि-
याए घट्टियाए खोभियाए उदीरियाए ओराला मणुण्णा मणहरा कण्ण-मणनिव्वुइकरा सद्दा सव्वओ समंता
अभिनिस्सवंति, भवेयारूवे सिया ? णो इणंठे समंटे ।

उ०-—से जहा नाम ए किन्नराण वा किंपुरिसाण वा महोरगाण वा गंधव्वाण वा भइसालवणगयाणं वा
नंदणवणगयाणं वा सोमणसवणगयाणं वा पंडगवणगयाणं वा हिमवंतमलयमंदरगिरिगुहासमन्नागयाण वा
एगओ सन्निहियाणं समागयाणं सन्निसन्नाणं समुवविट्ठाणं पमुइयपक्कीलियाणं गीयरइगंधव्वहसियमणाणं
गज्जं पज्जं कत्थं गेयं पयवद्धं पायवद्धं उक्खित्तं पायंतं मंदायं [पृ० १४४ पं० ४] रोइयावसाणं सत्तसरसमन्ना-
गयं = छद्दोसविप्पमुक्कं एक्कारसालंकारं अट्टगुणोववेयं,

० जीवाभिगममूलटीकायामपि ४६ “ ० उप्पित्थं श्वासयुक्तम् ” [ ] इति, तथा उत्-प्राबल्येन अतितालमस्थान-
तालं वा उत्तालं, श्लक्ष्णस्वरेण काकस्वरं, सानुनासिकं-सानुनासम्-नासिकाविनिर्गच्छत्स्वरानुगतमिति भावः, तथा ४७ अष्टाभिर्गुणैरु-

× अस्याः समग्रायाः अपि कण्डिकायाः विवरणम्-[जीवा० सू० वृ० पृ० १९३-१९४] = -यं अट्टरससपउत्तं भा० २ । ० जीवा०
वि० पृ० १९४ पं० ९ । अत्र मूलविवरणयोर्भेदः । ० “उप्पित्थं तट्ट-कुविय-विहुरेसु”-“उप्पित्थ प्रस्तम् कुपितम् विधुर चेति त्र्यर्थम्”-देशीनाम०
व० १ गा० १२९ ।

गुंजांस्वंककुहरोवगूढं रत्नं तिद्वाणकरणसुद्धं [कं० ६३] पगीयाणं, भवेयारूवे ?

उ०--हंता सिया ।

[१११] तेस्मिं णं वणसंडाणं तत्थ तत्थ तर्हि देसे देसे बहूईओ खुड्डा खुड्डियातो

पेतमष्टगुणोपेतं ते चाष्टौ अमी गुणाः--पूर्णम् रक्तम् अलंकृतम् व्यक्तम् अविघुष्टम् मधुस्म समम् सललितं च । तथा चोक्तम्--“पुणं रत्तं च अलंकियं च वत्तं तहेव अविघुष्टं । महुरं समं सललियं अट्ट गुणा होंति गेयस्स” [ ] तत्र यत् स्वरकलाभिः परिपूर्णं गीयते तत् पूर्णम्, गेयरागानुरक्तेन यद् गीयते तद् रक्तम्, अन्योन्यस्वरविशेषकरणेन यद् अलंकृतमिव गीयते तद् अलङ्कृतम्, अक्षरस्वर स्फुटकरणतो व्यक्तम्, विस्वरं क्रोशतीव विघुष्टं न तथा अविघुष्टम्, मधुरस्वरेण गीयमानं मधुरं कोकिलारुतवत्, तालवंशस्वरादिसम-नुगतं समम्, तथा यत् स्वरघोलनाप्रकारेण ललतीव तत् सह ललितेन-ललेनेन वर्त्तत इति सललितम् यदि वा यत् श्रोत्रेन्द्रियस्य शब्द-स्पर्शनमतीव सूक्ष्ममुत्पादयति सुकुमारमिव च प्रतिभासते तत् ० सललितम् । इदानीमेतेषामेवाष्टानां मध्ये कियतो गुणान् अन्यच्च प्रतिपिपादयिषुरिदिमाह--‘४८ रत्तं तिद्वाणकरणसुद्धं’.....[पृ० १३१ पं० ११] तत् यथा प्राक् नाट्यविधौ व्याख्यातं तथा भावनी-यम् ‘*जारिसए सद्दे हवइ’ प्रगीतानां-गातुमारब्धवतां यादृशः शब्दोऽतिमनोहरो भवति-स्यात्-कथंचिद् भवेद् एतद्रूपस्तेषां तृणानां मणीनां च शब्दः ? एवमुक्ते भगवानाह-गौतम ! स्यादेवंभूतः शब्दः ।

[१११] १ तेषां वनखण्डानां मध्ये २ तत्र तत्र देशे ‘तत्र तत्र’ इति तस्यैव देशस्य तत्र तत्र एकदेशे ३ बहुयः ४ शुद्धिकाः शुद्धिका

० इदं समस्त संगीतस्वरूप जीवा० वृ० [पृ० १९४-१९५] सविस्तरं चर्चितम् । * मूलपाठे नैतद् वाक्यं प्रतिभाति ।

वावीयाओ पुक्खरिणीओ दीहिंयाओ गुंजालियाओ सरपंतियाओ बिलपंतियाओ अञ्छाओ
सुण्हाओ रय्यामयकूलाओ समतीरातो वयरा^{१६}मपासाणातो तवणिज्जतलाओ सुवण्ण^{१७}सुञ्झरययवालुयाओ
वे^{१८}लियमणिफालियपडलपच्चोयडाओ सुहोयारसुउत्ताराओ भाणामणितित्थसुबद्धाओ

लघवो लघवो इत्यर्थः, ५ वाप्यश्चतुरस्ताः ६ पुष्करिण्यो वृत्ताकारा अथवा पुष्कराणि विद्यन्ते यासु ताः पुष्करिण्यः ७ दीर्घिका ऋज्व्यो
नद्यः ८ वक्रा नद्यो गुञ्जालिकाः, ९ बहूनि केवलकेवलानि पुष्पावकीर्णकानि सरांसि एकपङ्क्त्या व्यवस्थितानि सरःपङ्क्तिः-बहुयः
सरःपङ्क्त्यः तथा १० येषु सरःसु पङ्क्त्या व्यवस्थितेषु कूपोदकं प्रणालिकया संचरति सा सरःसरःपङ्क्तिः ताः-बहुयः सरःसरःपङ्क्त्यः,
तथा ११ विलानीव * विलानि-कूपास्तेषां पङ्क्त्यः बिलपङ्क्त्यः एताश्च सर्वा अपि कथंभूताः ? इत्याह-१२ अञ्छाः-स्फटिकवद् बहि-
निर्मलप्रदेशाः १३ इलक्षणाः-इलक्षणपुद्गलनिष्पादितबहिःप्रदेशाः इलक्षणदलनिष्पन्नपटवत्, तथा १४ रजतमयं-रूप्यमयं कूलं यासां ता
रजतमयकूलाः, तथा १५ समं-न गतीभावात् विषमम्-तीरं-तीरवर्तिजलापूरितं स्थानं यासां ताः समतीराः, तथा १६ वज्रमयाः
पापणा यासां ता वज्रमयपाषाणाः, तथा १७ तपनीयं-हेमविशेषः तपनीयमयं तलं यासां तास्तपनीयतलाः, तथा १८ सुवर्णं-पीत-
कान्ति हेम सुज्झं-रूप्यविशेषः रजतं प्रतीतं तन्मय्यो वालुका यासु ताः सुवर्णसुञ्झरजतवालुकाः, १९ वैदूर्यमणिमयानि स्फटिकपटल-
मयानि च प्रत्यवतटानि-तटसमीपवर्तिनः अत्युन्नतप्रदेशा यासां ता वैदूर्यमणिस्फटिकपटलप्रत्यवतटाः, २० सुखेनावतारो जलमध्ये
प्रवेशनं यासु ताः सुखावताराः तथा सुखेन उत्तारो-जलमध्याद् बहिर्निर्गमनं यासु ताः +सुखोत्ताराः २१ नानामणिभिः-नानाप्रका-

* मारवाडीभाषायाम् 'कूप' पर्यायः 'वेरा' शब्दः श्रूयते । + "ततः पूर्वपदेन विशेषणसमासः"-राय० वि० ।

चउक्कोणाओ औणुपुव्वसुजातवप्पगंभीरसीयलजलाओ संछन्नपत्तिभिसमुणालाओ बहूउप्पलङ्गमुयनलिणसुभग-
सोगंधियपोडरीयसयवत्तसहस्सपत्तकेसरफुल्लोवचियाओ छप्पयपरिभुज्जमाणकमलाओ अच्छविमलसलिल-
पुण्णाओ पडिहत्थभमंतमच्छकच्छभ-

२३ र्मणिभिस्तीर्थानि सुवद्धानि यासां ता नानामणितीर्थसुवद्धानि, २२ चत्वारः कोणा यासां ताश्चतुष्कोणाः, एतच्च विशेषणं वापीः कूपांश्च
प्रति द्रष्टव्यम् तेषामेव चतुष्कोणत्वसम्भवात् न शेषाणाम्, तथा २३ आनुपूर्व्येण-क्रमेण नीचैर्नीचैस्तरभावरूपेण सुष्ठु-अतिशयेन यो
जातो वप्रः-केदारो जलस्थानं तत्र गम्भीरं-अलब्धस्तागं शीतलं जलं यासु ता आनुपूर्व्यसुजातवप्रगम्भीरशीतलजलाः, २४ संछन्नानि-
जलेनान्तरितानि पत्रविसमृणालानि यासु ताः संछन्नपत्रविसमृणालाः, इह विसमृणालसाहचर्यात् पत्राणि पद्मिनीपत्राणि द्रष्टव्यानि,
विसानि-कन्दाः मृणालानि-पद्मनालाः, तथा २५ बहुभिरुत्पलङ्गमुदनलिनसुभगसौगन्धिकपुण्डरीकशतपत्रसहस्रपत्रैः केसरैः-केसर-
ग्रधानैः फुल्लैः-विकसितरुपचिता बहूत्पलङ्गमुदनलिनसुभगसौगन्धिकपुण्डरीकशतपत्रसहस्रपत्रकेसरफुल्लोपचिताः, [पृ० २१ पं० १०]
तथा २६ षट्पदैः-अ्रमरैः परिभुज्यमानानि कमलानि-उपलक्षणमेतत्-कुमुदानि च यासु ताः षट्पदपरिभुज्यमानकमलाः, तथा २७
अच्छेन-स्वरूपतः स्फटिकवत् शुद्धेन विमलेन-आगन्तुकमलरहितेन सलिलेन पूर्णा अच्छविमलसलिलपूर्णाः, तथा २८*पडिहत्था-अति-

= “अत्र बहुव्रीहावपि ‘सुवद्ध’ पदस्य क्तान्तस्य परनिपातः सुखादिदर्शनाद् प्राकृतशैलीवशाद्वा”-राय० वि० । * “पडिहत्थं उद्दुमायं
=अहरेयय जाणम्-उआउण्ण” [ ] इति -वचनात्, उदाहरणं चात्र-“धणपडिहत्थं गयण सराइं नवसलिलउद्दुमायाइं ।

= अतिरियय व जा-मा० २ । ४ आपूर्णम् । - एतद् वक्त्रं नोपलभ्यते मुद्रितदेशीशब्दकोशेषु तत्समानं वचनं तु प्राप्यते पाइअलच्छीनाममाला-

अप्येगइयाओ क्षीरोयगाओ अप्येगइयाओ घओयगाओ अप्येगइयाओ अप्येगतिथातो पंग-
तीए उयगरसेणं पणत्ताओ पासादीयाओ दरिसणिज्जाओ अखिखाओ पडिखाओ । तासि णं वावीणं जाव
[कं० १११] विलंपंतीणं पत्तेयं पत्तेयं चउद्धिसि चत्तारि तिसोपाणपडिखगा पणत्ता, तेसिं णं तिसोपाणपडि-
खगाणं अयमेयारूवे वणावासे पणत्ते तंजहा-वइरामया नेमा... [पृ० ७८ पं० २] तोरणणं झया छत्ताइ-
छत्ता य गेयव्वा ।

वारुणोदकाः, ३८ अप्येककाः ३९ क्षीरमिव उदकं यासां ताः क्षीरोदकाः, ४० अप्येकका ४१ घृतमिव उदकं यासां ता घृतोदकाः,
४२ अप्येककाः ४३ क्षोद इव-इधुरस इव उदकं यासां ता क्षोदोदकाः, ४४ अप्येककाः ४५ स्वाभाविकेन ४६ उदकरसेन ४७
प्रज्ञप्ताः, 'पासादीयाओ' इत्यादि विशेषणचतुष्टयं प्राभवत् [पृ० ९ पं० ६] । ४८ तासां क्षुल्लिकानां ४९ वापीनां यावद् [पृ० ११ पं०
४-] ५० विलपङ्गीनामिति 'यावत्' शब्दात् पुष्करिण्यादिसिग्रहः, ५१ प्रत्येकं ५२ चतुर्दिशि ५३ चत्वारि एकैकस्यां दिशि एकै-
कस्य भावात् ५४ त्रिसोपानप्रतिरूपकाणि-प्रतिविशिष्टरूपाणि = त्रिसोपानानि प्रज्ञप्तानि, ५५ तेषां च त्रिसोपानप्रतिरूपकाणाम् ५६
अयं-वक्ष्यमाणः एतद्रूपः-अनन्तरं वक्ष्यमाणस्वरूपो वर्णकनिवेशः प्रज्ञप्तस्तद्यथा ५७ वज्ररत्नमया+ नेमा इत्यादि प्राग्वत् [पृ० ७८
पं० २] । तेषां त्रिसोपानप्रतिरूपकाणां प्रत्येकं तोरणानि प्रज्ञप्तानि, तोरणवर्णकस्तु निरवशेषो यानविमानवद् भावनीयो यावत् बहवः

× ओ अप्येगइयाओ खारोयगाओ-मु० पु०, वि० वा० । = "त्रयाणा सोपानाना समाहारः त्रिसोपानम्-तानि"-राय० वि० । + या वगा
इ-मु० पु० ।

संव्वरयणामया अच्छा जाव पडिरुवा ।

[११३] तेसु णं उप्पायपव्वएसु [कं ११२] पक्खंदोलएसु बहूइं हंसासणाइं कौचासणाइं गरुडास-
णाइं उण्णयासणाइं पेणयासणाइं दीर्हासणाइं भर्द्दासणाइं पक्खासणाइं मगरासणाइं उसभासणाइं* सीहास-
णाइं पउमासणाइं दिंसासोवत्थियाइं संव्वरयणामयाइं अच्छाइं जाव पडिरुवाइं ।

तत्र प्रदेशे देवक्रीडायोग्या बहवः सन्ति, एते च उत्पातपर्वतादयः कथंभूताः ? इत्याह—१६ सर्वरत्नमयाः, ‘अच्छा सण्हा’ इत्यादि
विशेषणकदम्बकं प्राग्वत् [पृ० १९ पं० ५] ।

[११३] श्लेषे उत्पातपर्वतेषु यावद् पक्ष्यन्दोलकेषु ‘यावत्’ करणात् नियतिपर्वतकादिपरिग्रहः, [पृ० १९५ पं० ६] २ बहूनि ३ हंसा-
सनादीनि आसनानि, तत्र येपमासनानामधो भागे हंसा व्यवस्थिताः—यथा सिंहासने सिंहाः—तानि हंसासनानि, एवं ४ कौञ्चासनानि
५ गरुडासनानि च भावनीयानि, ६ उन्नतासनानि—उच्चासनानि ७ ग्रणतासनानि—निम्नासनानि—शय्यारूपाणि ९
भद्रासनानि येपमधोभागे पीठिकाबन्धः १० पक्ष्यासनानि येपमधोभागे नानास्वरूपाः पक्षिणः, एवं ११ मकरासनानि १२ सिंहास-
नानि च भावनीयानि, १३ पद्मासनानि—पद्माकाराणि आसनानि, १४ येपमधोभागे दिक्सौवस्तिका आलिखिताः सन्ति, अत्र यथा-
क्रममासनानां संग्रहणिगाथा—“हंसे कौचे गरुडे उण्णय पणए य दीह भदे य । पक्खे मयरे पउमे सीह दिसासोत्थि बारसमे” —॥
इति तानि सर्वाण्यपि कथंभूतानि ? इत्यत आह—१५ ‘संव्वरयणामयाइं’ इत्यादि प्राग्वत् [पृ० १९ पं० ५] ।

* वि० बा० । - जीवा० वि० प्र० पृ० २०० पं० १४ ।

[११४] तेषु णं वणसंखेसु तैत्थ तत्थ तर्हि देसे देसे बहवे आलियघरगा मालियघरगा कयलिघरगा ल्याघरगा अच्छणघरगा पिच्छणघरगा मज्जणघरगा पसाहणघरगा गम्भघरगा मोहणघरगा सालघरगा जालघरगा कुसुमघरगा चित्तघरगा गंधवघरगा आयंसघरगा संस्वरयणामया अच्छा जाव पडिरूवा । तेषु णं आलियघरगेसु जाव [प्र० पृ० पं० १-] आयंसघरगेसु तर्हि तीहिं धरएसु बह्वहं हंसासणाइं जाव दिसासोव-

[११४] १तेषु वनखण्डेषु मध्ये २तत्र तत्र प्रदेशे तस्यैव देशस्य तत्र तत्र एकदेशे ३ बहूनि ४आलिगृहकाणि-आलिः-वनस्पति-विशेषः तन्मयानि गृहकाणि आलिगृहकाणि, ५मालिरपि वनस्पतिविशेषः तन्मयानि गृहकाणि मालिगृहकाणि, ६ कदलीगृहकाणि ७ लतागृहकाणि च प्रतीतानि, ८ अवस्थानगृहकाणि-येषु यदा तदा वा आगत्य सुखासिकया अवतिष्ठन्ति, ९ प्रेक्षकगृहकाणि यत्रागत्य प्रेक्षकानि विदधति निरीक्षन्ते च, १० मज्जनगृहकाणि यत्रागत्य स्वेच्छया मज्जनं कुर्वन्ति, ११ प्रसाधनगृहकाणि यत्रागत्य स्वं परं च मण्डयन्ति, १२ गर्भगृहकाणि गर्भगृहाकाराणि १३ मोहनं-मैथुनसेवा "रमियं मोहण-रयाइं" [ ] इति नाममालावचनात् तत्प्रधानानि गृहकाणि मोहनगृहकाणि-वासभवनानि-इति भावः, १४ शालागृहकाणि-पट्टशालाप्रधानानि, १५ जालगृहकाणि-गवाक्षयुक्तानि गृहकाणि, १६ कुसुमगृहकाणि-कुसुमप्रकरोपचितानि गृहकाणि, १७ चित्रगृहकाणि-चित्रप्रधानानि गृहकाणि १८ गन्धर्वगृहकाणि-गीतनृत्ययोग्यानि गृहकाणि १९ आदर्शगृहकाणि-आदर्शमयानीव गृहकाणि, एतानि च कथंभूतानि ? इत्यत आह-२० 'सुस्वरयणामया' इत्यादि विशेषणकदम्बकं प्राग्वत् [पृ० १९ पं० ५] । २१ तेषु आलिगृहकेषु यावत् आदर्शगृहकेषु, अत्र 'यावत्' शब्दात् [प्र० पृ० पं० ५] मालिगृहकादिपरिग्रहः, २२ बहूनि हंसासनानि इत्यादि प्राग्वत् [पृ० १९ पं० ७] ।

त्थिआसणाहं [कं० ११३] सव्वरयणामयाहं जाव पडिरूवाहं ।

[११५] तेसु णं वणसंखेसु तेत्थ तत्थ देसे तहिं तहिं बहवे जातिमंडवगा जूहियामंडवगा मल्लियामंडवगा
णवमालियामंडवगा वासंतिमंडवगा दहिवासुयमंडवगा स्वरिल्लियमंडवगा 'तंबोलिमंडवगा सुद्धियामंडवगा*
नागलयामंडवगा अतिमुत्तयलयामंडवगा अप्फोयामंडवगा अच्छा सव्वरयणामया जाव पडि-
रूवा ।

[११५] १ तेषु वनखण्डेषु २ तत्र तत्र देशे तस्यैव देशस्य तत्र तत्र एकदेशे ३ बहवो ४ जातिमण्डपकाः ५ यथिकामण्डपकाः
६ मल्लिकामण्डपकाः ७ नवमालिकामण्डपकाः ८ वासन्तीमण्डपकाः ९ दधिवासुकामण्डपकाः, दधिवासुका-वनस्पतिविशेषस्तन्मया
मण्डपका दधिवासुकामण्डपकाः, १० 'स्वरिल्लिः' ० अपि वनस्पतिविशेषः तन्मया मण्डपका स्वरिल्लिमण्डपकाः । ११ ताम्बूली-नाग-
वल्ली तन्मया मण्डपकास्ताम्बूलीमण्डपकाः, १२ नागो द्रुमविशेषः, स एव लता नागलता, इह यस्य तिर्यक् तथाविधा शाखा प्रशाखा
वा न प्रसृता सा 'लता' इत्यभिधीयते नागलतामया मण्डपका नागलतामण्डपकाः, १३ अतिमुत्तमण्डपकाः, १४ 'अप्फोया' इति
वनस्पतिविशेषस्तन्मया मण्डपका अप्फोयामण्डपकाः, १५ मालुका-एकास्थिकफला वृक्षविशेषास्तद्युक्ता मण्डपका मालुकामण्डपकाः,
एते च कथंभूताः ? इत्याह-१६ 'सव्वरयणामया' इत्यादि प्राग्वत् [पृ० १९ पं० ५] ।

* वि० बा० । ० सरल्लि-पा० ५ । सरमल्लि-भा० १ ।

[११६] 'तिसु णं जातिमण्डवएसु जाव [पृ० १९८ पं० १-] मालुयामंडवएसु बहवे पुढविसिलापट्टगा हंसा-
सणसंठिया जाव [पृ० १९६ पं० २-] दिसासोवत्थियासणसंठिया अण्णे य बहवे वरसयणासणविसिद्धसंठाणसं-
ठिया पुढविसिलापट्टगा पणत्ता समणाउसो ! आईणगरूयबूरणवणीयतूलफासा सव्वरयणामया अच्छा जाव
पडिरूवा । तत्थ णं बहवे वेमाणिया देवा य देवीओ य आसयंति संयंति

[११६] १ : तेषु जातिमण्डपकेषु यावत् मालुकामण्डपकेषु 'यावत्' शब्दात् अयेकका २ दिक्सौवस्तिकासनसंस्थिताः, 'यावत्'
करणात् 'अपेगइया कौचासणसंठिया अपेगइया गरुडासणसंठिया अपेगइया उण्णयासणसंठिया अपेगइया पणयासणसंठिया
अपेगइया दीहासणसंठिया अपेगइया भदासणसंठिया अपेगइया पक्खासणसंठिया अपेगइया मगरासणसंठिया अपेगइया उसभा-
सणसंठिया अपेगइया सिंहासणसंठिया अपेगइया पडमासणसंठिया' इति [पृ० १९६ पं० ७] परिग्रहः, २ अन्ये च बहवः शिलापट्टका
यानि ४ विशिष्टचिह्नानि विशिष्टनामानि च वराणि-प्रधानानि शयनानि आसनानि च तद्वत् संस्थिताः वरशयनासनविशिष्टसंस्थान-
संस्थिताः, कचिद् 'मांसलुघट्टविसिद्धसंठाणसंठिया'+ इति पाठः, तत्रान्ये च बहवः शिलापट्टकाः मांसलाः अकठिना इत्यर्थः सुघृष्टा
अतिशयेन मसुणा इति भावः विशिष्टसंस्थानसंस्थिताश्चेति ५ 'आईणगरूयबूरनवणीयतूलफासमउया [पृ० १९ पं० २] 'सव्वरयणा-
मया अच्छा जाव पडिरूवा' इति प्राग्वत् [पृ० १९ पं० ५] । तत्र ६ तेषु उत्पातपर्वतादिगतहंसासनादिषु यावत् [पृ० १९६ पं० ७]
नानारूपसंस्थानसंस्थितपृथ्वीशिलापट्टकेषु ७ बहवः सूर्याभविमानवासिनो देवा देव्यश्च यथासुखम् ८ आसते ९ शेरेते-दीर्घकाय-

+ विवरणकारदर्शितः पाठमेदः ।

चिद्वृत्तिं^१ निःसीयति^२ तुयद्वृत्तिं^३ रमन्ति^४ ललन्ति^५ कीलन्ति^६ किद्वृत्तिं^७ मोहन्ति^८ पुरा^९ पोरार्णानं^{१०} सुचिर्णानं^{११} सुपरिक्रंताण
सुभ्राण^{१२} क्लृडाण^{१३} कम्माण^{१४} क्लृणाण^{१५} फलविवायगं^{१६} पच्चैणु^{१७}भवमाणा^{१८} विहरन्ति^{१९} ।

रायपसेण-
इयं ।

॥२००॥

प्रसारणेन वर्तन्ते न तु निद्रां कुर्वन्ति तेषां देवयोनिकत्वेन निद्राया अभावात्, १० तिष्ठन्ति-ऊर्ध्वस्थानेन वर्तन्ते ११ निषीदन्ति-
उपविशन्ति १२ तुयद्वृत्ति-त्वग्वर्त्तनं कुर्वन्ति, वामपार्श्वतः परावृत्त्य दक्षिणपार्श्वेनावतिष्ठन्ति दक्षिणपार्श्वतो वा परावृत्त्य वामपार्श्वेनेति
भावः, १३ रमन्ते-रतिमाबध्नन्ति १४ ललन्ति-मनईप्सितं यथा भवति तथा वर्तन्ते इति भावः, १५ क्रीडन्ति यथासुखमितस्ततो
गमनविनोदेन गीतनृत्यादिविनोदेन वा तिष्ठन्ति १६ मोहन्ति-मैथुनसेवां कुर्वन्ति इत्येवं १७ पुरा-पूर्वं प्राग्भवे इति भावः २२ कृतानां
कर्मणामिति योगः, अत एव १८ पौराणानां १९ सुचीर्णानां-सुचरितानां, इह सुचरितजनितं कर्मपि कार्ये कारणोपचारात् सुचरितं,
ततोऽयं भावार्थः-विशिष्टतथाविधमनुष्ठानविषयाप्रमादकरणक्षान्त्यादिसुचरितजनितानामिति, तथा २० सुपराक्रान्तानां, अत्रापि
कार्ये कारणोपचारात् सुपराक्रान्तजनितानि सुपराक्रान्तानि इत्युक्तम्, किमुक्तं भवति ? सकलसत्त्वमैत्री-सत्यभाषण-परद्रव्यानपहार-
सुशीलादिरूपसुपराक्रमजनितानामिति, अत एव २१ शुभानां शुभफलानां, इह किञ्चिदशुभफलमपि इन्द्रियमतिविपर्ययात् शुभफलं
प्रतिभासते ततस्तात्त्विकशुभत्वप्रतिपत्त्यर्थमस्यैव पर्यायशब्दमाह-२३ कल्याणानां, तत्त्ववृत्त्या तथाविधविशिष्टफलदायिनां, अथवा
कल्याणानां अनर्थोपशमकारिणां २४ कल्याणरूपं २५ फलविपाकं २६ प्रत्येकमनुभवन्तो २७ विहरन्ति-आसते ।

[११७] तेसिं णं वणसंडाणं बहुमज्झदेसभाए पत्तेयं पत्तेयं पासायवडेंसगा पणत्ता, "ते णं पासायवडेंसगा पंच जोयणसयाइं उड्डं उच्चत्तेणं अड्डाइल्लाइं जोयणसयाइं विक्खंभेणं अब्भुगगयमूसियपहसिया [पृ० १६९ पं० ३] इव तहेव बहुसरमणिज्झभूमिभागो उल्लोओ सीहासणं सपरिवारं [पृ० ८१, ९७ पं० ३ तथा पृ० १०२ पं० ३] तंतथ णं चैत्तारि देवा महिड्डिया जाव पलिओवमड्ढितीया परिवसंति, तंजहा-असोए संत्तपण्णे चंपए चूए ।

[११७] १ तेषां वनखण्डानां २ बहुमध्यदेशभागे ३ प्रत्येकं प्रत्येकं ४ प्रासादावतंसका इति, अवतंसक इव-शेखरक इवावतंसकः प्रासादानामवतंसक इव प्रासादावतंसकः प्रासादविशेष इति भावः, ५ ते च प्रासादावतंसकाः ६ पञ्च योजनशतान्यूर्ध्वमुच्चैस्त्वेन ७ अर्द्धतृतीयानि योजनशतानि विष्कम्भतः, तेषां च ८ 'अब्भुगगयमूसियपहसिया विव' इत्यादिविशेषणजातं प्राग्वत् [पृ० १६९ पं० ३-९] । ९ भूमिवर्णनं उल्लोकवर्णनं सिंहासनवर्णनं सपरिवारं च प्राग्वत् [पृ० ८१-९७ पं० ३ तथा पृ० १०२ पं० ३] । १० तत्र-तेषु वनखण्डेषु प्रत्येकमेकैकदेवभावे ११ चत्वारो देवा महर्द्धिका 'यावत्' करणात् 'महज्जुइया महाबला महासुक्खा महाणुभावा' इति परिग्रहः, १२ पल्योपमस्थितिकाः १३ परिवसन्ति, तद्यथा-१४ अशोकवने अशोकः १५ सप्तपर्णवने सप्तपर्णः १६ चम्पकवने चम्पकः १७ चूतवने चूतः ० 'ते णं' इत्यादि, ते अशोकादयो देवाः स्वकीयस्य वनखण्डस्य स्वकीयस्य प्रासादावतंसकस्य, सूत्रे बहुवचनं प्राकृतत्वात्, प्राकृते वचनव्यत्ययोऽपि भवतीति, स्वकीयानां सामानिकदेवानां स्वासां स्वासामग्रमहिषीणां सपरिवाराणां

१ -कदिग्भावेन च-भा० २ । ० अस्य विवरणस्य मूलपाठः, प्रस्तुतसपादनोपयुक्तानां सप्तानामपि प्रतीनाम्-एकस्यामपि प्रती नोपलब्धः अतः ज्ञायते यत् विवरणकारदृष्टिसमक्ष प्रस्तुतमुद्रितमूलतः अन्यदेव मूलसूत्रपुस्तकम् आसीत् यदनुसारि एतद्विवरणम् ।

[११८] 'सुरियाभस्स णं देवविमाणस्स' अंतो बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे पणणत्ते, तंजहा-वणसंडविहूणे जाव बह्वे वेमाणिया देवा देवीओ य आसयंति जाव [कं० ११६] विहरंति, तस्स णं बहुसमरमणिज्जस्स भूमिभागस्स बहुमज्झदेसे एत्थ णं भेहेगे उवगारियालयणे पणणत्ते,

स्वासां खासां परिषदां स्वेषां स्वेषामनीकानां स्वेषां स्वेषामनीकाधिपतीनां स्वेषां स्वेषामात्मरक्षाणां 'आहेवच्चं पोरेवच्चं' इत्यादि *प्राग्वत् ।

[११८] १ सूर्याभस्य विमानस्य २ अन्तः-मध्यभागे बहुसमरमणीयो भूमिभागः प्रज्ञप्तः, तस्य 'से जहा नाम ए आलिङ्ग-
पुक्खरे इ वा' इत्यादि यानविमान इव वर्णनं तावद् वाच्यं यावद् मणीनां स्पर्शः [कं० ३३-४०] ३ तस्य च बहुसमरमणीयस्य भूमि-
भागस्य ४ बहुमध्यदेशभागे अत्र ५ सुमहत् ६ उपकारिकालयनं प्रज्ञप्तं, विमानाधिपतिसत्कप्रासादावतंसकादीन् उपकरोति-उपष्टब्ना-
त्युपकारिका-विमानाधिपतिसत्कप्रासादावतंसकादीनां पीठिका, अन्यत्र त्वियम्- 'उपकार्योपकारिका' इति प्रसिद्धा, उक्तं च- "गृह-

* "आहेवच्चं पोरेवच्चं" इत्यादि प्राग्वत्" अनेन अतिदेशवाक्येन विवरणकारः सूचयति यत् 'आहेवच्चं' इत्यादिपदावलिः पूर्वपाठे समागता परंतु एतावत्पर्यन्तं मुद्रितासु सर्वासु कण्डिकासु विवरणकारेण अतिदिष्टा पदावलिर्न क्वापि समायता अतः प्रस्तुतमुद्रितमूलपाठाद् विवरणकार-
लब्धमूलपाठे भेदः स्पष्ट एव । अतिदिष्टा पदावलिः [औप० पृ० ७४ पं० १३ गतपाठेन] इत्थं पूर्णया- "पोरेवच्चं सामित्तं भट्ठित्तं महत्तरगतं
आणाईसरसेणावच्चं कारेमाणे महया" अहयनट्ट.... [पृ० ४६ पं० १-] विहरति । आहेवच्चं-आधिपत्यम् । पोरेवच्चं-पुरोवर्तित्वम्-
अग्रेसरत्वम् । भट्ठित्तं-भर्तृत्वम् । सामित्तं-स्वामित्वम् । महत्तरगतं-महत्तरत्वम् । आणाईसरसेणावच्चं-आज्ञेश्वरसेनापत्यम् । कारेमाणे-कारयन् । पालेमाणे-
पालयन्" ।

“एगं ज्योयणसयसहस्सं आयामविक्खंभेणं तिणिण ज्योयणसयसहस्साइं सोलस सहस्साइं दोणिण य सत्ता-
वीसं ज्योयणसए तिन्नि य कोसे अट्ठावीसं च धणुसयं तेरस य अंगुलाइं अङ्गुलं च किंचिविसेसूणं परिक्खेवेणं,
ज्योयणं बाहल्लेणं, संव्वजंब्बणयामए अच्छे जाव पडिरूवे ।

[११९] ‘से णं एगाए पउमवरवेइयाए एणेण य वणसंखेण य संव्वतो संमंता संपरिखित्ते, सां= णं पउमव-
रवेइया अद्धज्योयणं उड्ढं उच्चत्तेणं पंच धणुसयाइं विक्खंभेणं उवकारियलेणसमा परिक्खेवेणं,

स्थानं स्मृतं राज्ञामुपकार्योपकारिका” × [ ] इति, उपकारिका लयनमिव उपकारिकालयनं, ७ तद् एकं योजनशतसहस्रमायाम-विष्क-
म्भाभ्यां ८ त्रीणि योजनशतसहस्राणि + षोडश सहस्राणि द्वे योजनशते सप्तविंशत्यधिके अष्टाविंश धनुःशतं त्रयोदश अङ्गुलान्यद्धी-
ङ्गुलं परिक्षेपतः, इदं च परिक्षेपप्रमाणं जम्बूद्वीपपरिक्षेपपरिमाणवत् क्षेत्रसमासटीकातः परिभाचनीयम् । ९ एकं योजनं बाहल्येन
पिण्डेन १० सर्वात्मना जाम्बूनदमयम् ‘अच्छे’ इत्यादि विशेषणजातं ग्राग्वत् [पृ० १९ पं० ५] ।

[११९] १ तच्च= २ एकया पद्मवरवेदिकया ३ एकेन वनखण्डेन ४ सर्वतः-सर्वासु दिक्षु ५ समन्ततः-सामस्त्येन सम्यक् परि-
क्षितम्, ६ सा पद्मवरवेदिका ७ अर्द्धं योजनमूर्ध्वमुखैस्त्वेन ८ पञ्च धनुःशतानि विष्कम्भतः परिक्षेपेण-९ उपकारिकालयनसमाना-

= अयमेव संपूर्णः कण्डिकापाठः अक्षरशो विद्यते जीवा० सू० पृ० १७९ प्र० प० १-पृ० १८० प्र० पं० ८ । × “सौधोऽस्त्री
राजसदनम् उपकार्योपकारिका”-[अमर० द्वि० का० पुरवर्गं श्लो० १०। हेमअभिधान० का० ४ श्लो० ५९] + -णि द्वयो योजनशते-भा० १ ।
= अयमेव च संपूर्णः टीकाकण्डिकापाठः अक्षरशो विद्यते जीवा० वृ० पृ० १८० प्र० प० ९-पृ० १८३ पं० ७ । विशेषस्तु-अत्र यः टीकापाठः

‘तीसे णं पउमवरवेइयाए^१ ईमेयारूवे वण्णावासे पण्णत्ते, तंजहा-^२वयारामया [पृ० ७८ तथा पृ० १५७ पं० ३-पृ० १५९ पं० २] सुवण्णरूपमया फलया नानामणिमया कलेवरसंघाडगा पाणामणिमया रूवा^३ पाणामणिमया रूवसंघाडगा अंकामया [पृ० १५९ पं० २-] उवरिपुब्बणी सव्वरयणामए अच्छायणे, सा^४ णं पउमवरवेइया एंगमेगेणं हेमजालेणं^५ *ए० गवक्खजालेणं^६ ए० खिखिणीजालेणं^७ ए० घंटाजालेणं

उपकारिकालयनपरिक्षेपपरिमाणा प्रज्ञप्ता, १० तस्याः-पद्मवरवेदिकायाः ११ अयमेतद्रूपो वर्णावासो वर्णः-श्लाघा यथावस्थितस्वरूप-कीर्तनम् तस्यावासो-निवासो ग्रन्थपद्धतिरूपो वर्णावासः-वर्णकनिवेश इत्यर्थः, प्रज्ञप्तो मया शेषतीर्थकैश्च ‘तद्यथा’ इत्यादिना तमेव दर्शयति, इह सूत्रपुस्तकेष्वन्यथाऽतिदेशबहुलः पाठो दृश्यते ततो मा भूद्र मत्तिसंभोह इति विनयेजनानुग्रहाय पाठ उपदृश्यते-१२ ‘वयारामया’ [पृ० ७८ पं० ८ तथा पृ० १५७ पं० ५, पृ० १६१ पं० ९] सुवन्नरूपमया फलया नानामणिमया कडेवरा पाणामणिमया कलेवरसंघाडगा नानामणिमया रूवा नानामणिमया रूवसंघाडगा अंकामया [पृ० १५९ पं० १०] उवरिपुब्बणी सव्वरयणामए अच्छायणे’ एतत् सर्वं द्वावत् भावनीयं, नवरम्-१३ कलेवराणि-मनुष्यशरीराणि १४ कलेवरसंघाटाः-मनुष्यशरीरयुग्मानि १५ रूपाणि-रूपकाणि १६ रूपसंघाटाः-रूपकयुग्मानि, १७ सा एवंस्वरूपा पद्मवरवेदिका तत्र तत्र प्रदेशे १८ एकैकेन हेमजालेन-सर्वात्मना हेममयेन लम्बमानेन दामसमूहेन १९ एकैकेन गवाक्षजालेन गवाक्षकृतिरत्नविशेषदामसमूहेन २० एकैकेन किङ्किणीजालेन, किङ्किण्यः-क्षुद्रघण्टिकाः, २१ एकैकेन घण्टाजालकेन-किङ्किण्यपेक्षया किञ्चिन्महत्यो घण्टाः घण्टाः, स्थूलाक्षरैर्मुद्रितः स तत्र न विद्यते । X ‘ए’ अक्षरेण ‘एंगमेगेणं’ पद बोध्यम् ।

३३ ॐ मुक्ताजालेणं ३३ मणिजालेणं ३३ कणगजालेणं ३३ रयणजालेणं ३३ पउमजालेणं संभवतो संभंता संपरिखित्ता,
३३ ते णं जाला+ तवणिज्जलंबूसगा जाव [पृ० १०१ पं० ५-पृ० १०२ पं० ७] चिद्धंति । तीसे णं पउमवरवेइयाए
तत्थ तत्थ देसे तहिं तहिं बहवे हयसंघाडा [पृ० १७२ पं० १] जाव उसभसंघाडा सव्वरयणामया अच्छा जाव
[पृ० १९ पं० ५] पडिरूवा पासादीया जाव वीहीतो पंथीतो मिहुणाणि लैयाओ [पृ० १७२ पं० २-पृ० १७३ पं० १]
३३ से केणट्टेणं ३३ भंते ! एवं बुच्चति-पउमवरवेइया ३३ पउमवरवेइया' ?

तथा २२ एकैकेन मुक्ताजालेन-मुक्ताफलमयेन दामसमूहेन २३ एकैकेन मणिजालेन-मणिमयेन दामसमूहेन २४ एकैकेन कनक-
जालेन-कनकः-पीतरूपः सुवर्णविशेषः तन्मयेन दामसमूहेन एवम्-२५ एकैकेन रत्नजालेन २६ एकैकेन पद्मजालेन सर्वरत्नमयप-
द्मात्मकेन दामसमूहेन २७ सर्वतः सर्वासु दिक्षु २८ समन्ततः-सर्वासु विदिक्षु २९ परिधिमाः-व्याप्ताः । एतानि च दामसमूहरूपाणि हेम
जालादीनि जालानि लम्बमानानि वेदितव्यानि, तथा चाह-३० तानि हेमजालादीनि जालानि, क्वचित् = 'दामा' इति पाठः, तत्र तावत्
हेमजालादिरूपा दामान इति, 'तवणिज्जलंबूसगा' इत्यादि [पृ० १०१ पं० ५-पृ० १०२ पं० ७ तथा पृ० १६३ पं० ३, १०]
३१ हयसंघाटादिस्तत्रम् [पृ० १७२ पं० ४] ३२ लतास्रज्ञं च प्राग्वत् [पृ० १८ पं० १० तथा पृ० १४ पं० १३] ।

सम्प्रति पद्मवरवेदिकाशब्दप्रवृत्तिनिमित्तं जिज्ञासुः पृच्छति-३३ 'से' शब्दः 'अथ' शब्दार्थे, अथ ३४ केनार्थेन-केन कारणेन ३५
भदन्त ! ३६ एवमुच्यते-३७ पद्मवरवेदिका ३८ 'पद्मवरवेदिका' इति-किमुक्तं भवति ?- 'पद्मवरवेदिका' इत्येवंरूपस्य शब्दस्य तत्र प्रवृत्तौ

+ 'जालाणि' इति वक्तव्ये 'जाला' इति "सूत्रे पुस्त्वनिर्देशः प्राकृतत्वात् प्राकृते हि लिङ्गमनियतम्"-राय० वि० ।

गोयमा ! पञ्चमवरवेइयाए णं तैत्य तत्थ देसे तं हिं तं हिं वेइयासु वेइयावाहासु य वेइयफलतेसु य वेइयपु-
डंतरेसु य खंभेसु खंभवाहासु खंभसीसेसु खंभपुडंतरेसु सुईसु सुईमुखेसु सुईफलेसु सुईपुडंतरेसु पञ्चखेसु
पञ्चखवाहासु ० पञ्चखपेरंतरेसु ० पञ्चखपुडंतरेसु बहुयाइं उप्पलाइं पडमाइं कुमुयाइं णलिणाति सुभगाइं सोगं-
धियाइं पुंडरीयाइं महापुंडरीयाणि सयवत्ताइं सहस्सवत्ताइं

किं निमित्तम् ? इति, एवमुक्ते भगवानाह-३९ गौतम ! ४० पञ्चवरवेदिकायां ४१ तत्र तत्र एकदेशे तस्यैव देशस्य ४२ तत्र तत्र एकदेशे
४३ वेदिकासु-उपवेशनयोग्यमत्तचारणरूपासु ४४ वेदिकावाहासु-वेदिकापाशेषु ४५ द्वे वेदिके वेदिकापुटं तेषामन्तराणि-अपान्तरालानि
तानि वेदिकापुटान्तराणि तेषु, तथा ४६ स्तम्भेषु सामान्यतः ४७ स्तम्भवाहासु-स्तम्भपाशेषु ४८ स्तम्भौ स्तम्भ-
पुटं तेषामन्तराणि स्तम्भपुटान्तराणि तेषु ५० सूचीषु-फलकसम्बन्धविधटनाभावेहेतुपादुकास्थानीयासु तासामुपरि इति तात्पर्यार्थः,
५१ यत्र प्रदेशे सूची फलकं भिच्चा मध्ये प्रविशति तत्प्रत्यासन्नो देशः सूचीमुखं तेषु, तथा ५२ सूचीफलकेषु सूचीभिः सम्बन्धिनो ये
फलकप्रदेशास्तेषुपचारात् सूचिफलकानि तेषु सूचीनामध उपरिवर्त्तमानेषु, ५३ द्वे सूच्यौ सूचीपुटं तदन्तरेषु, ५४ पक्षाः ५५ पक्षवाहाः
वेदिकप्रदेशविशेषास्तेषु, ५६ बहूनि ५७ उत्पलानि गर्दभकानि [पृ० २१ पं० १०] ५८ पद्मानि-सूर्यविकासीनि ५९ कुमुदानि-चन्द्र-
विकासीनि ६० नलिनानि-ईषदूरकानि पद्मानि ६१ सुभगानि-पद्मविशेषरूपाणि ६२ सौगन्धिकानि-कल्हाराणि ६३ पुण्डरीकाणि-
सिताम्बुजानि ६४ तान्येव महान्ति महापुण्डरीकाणि ६५ शतपत्राणि-पत्रशतकलितानि ६६ सहस्रपत्राणि-पत्रसहस्रोपेतानि, शतपत्र-

× वि० ब्रा० । ० वि० ब्रा० ।

संस्वरयणामयाहं अच्छाहं पडिरूवाहं महया वासिक्छत्तसमाणाहं पणत्ताहं समणाउसो ! से एएणं अट्टेणं गोयमा ! एवं बुच्चह-पउभववेइया 'पउमवरवेइया' ।

पउमवरवेइया णं भंते ! किं सासया असासया ? गोयमा ! सिय सासया सिंय असासया । से केणट्टेणं भंते ! एवं बुच्चह-सिय *सासया सिय असासया ? गोयमा ! दव्वट्टयाए सासया, वन्नपल्लवेहिं गंधपल्लवेहिं रस-

सहस्रपत्रे च पद्मविशेषौ पत्रसंख्याविशेषाच्च पृथगुपात्ते, एतानि ६७ सर्वरत्नमयानि 'अच्छाहं' इत्यादि विशेषणजातं प्राग्वत् [पृ० १९ पं० ५] ६८ महान्ति-महाप्रमाणानि ६९ वार्षिकाणि-वर्षाकाले पानीयरक्षार्थं यानि कृतानि वार्षिकाणि तानि च तानि छत्राणि च तत्समानानि ७० प्रज्ञप्तानि हे ७१ श्रमण ! हे आयुष्मन् ! ७२ तद् ७३ एतेन अर्थेन-अन्वर्थेन ७४ गौतम ! ७५ एवमुच्यते-७६ 'पद्मवरवेदिका' इति, तेषु तेषु यथोक्तरूपेषु प्रदेशेषु यथोक्तरूपाणि पद्मानि पद्मवरवेदिकाशब्दस्य प्रवृत्तिनिमित्तमिति भावः, व्युत्पत्तिश्चैवं पद्मवरा-पद्मप्रधाना वेदिका पद्मवरवेदिका-इति । ७७ पद्मवरवेदिका ७८ किं ७९ शाश्वती उत ८० अशाश्वती-किं नित्या उत अनित्या ? इति भावः, भगवानाह-८१ गौतम ! ८२ = स्यात् शाश्वती ८३ स्यात्-अशाश्वती-कथञ्चिदनित्या इत्यर्थः, ८४ प्रश्न-सूत्रं सुगमम् । भगवानाह-८५ गौतम ! ८६ द्रव्यार्थतया-द्रव्यास्तिकनयमेतेन शाश्वती, द्रव्यास्तिकनयो हि द्रव्यमेव तात्त्विकमभिमन्यते न पर्यायान्, द्रव्यं चान्ययि परिणामित्वात् अन्वयित्वाच्च सकलकालभावि इति भवति द्रव्यार्थतया शाश्वती, ८७ वर्णपर्यायैः-

* "सासया" इति +आदन्ततया सूत्रे निर्देशः प्राकृत्वात्"-राय० वि० । = "स्यात्" शब्दो निपातः-"कथञ्चित्" इति एतदर्थवाच्यो"-राय० वि० ।

+ आबन्त-भा० ।

पल्लवेहिं फासपल्लवेहिं असासया, “से एणट्टेणं गोयमा ! एवं वुच्चति सिय सासया सिय असासया । पंउम-
वरवेइया णं भंते ! कालओ केवचिरं होइ ? गोयमा ! ञं कयावि णत्थि ञं कयावि न भवि-
स्सइ, भुवि च हवइ य भविस्सइ य,

तत्तदन्यसमुत्पद्यमानवर्णविशेषरूपैः, एवं गन्धपर्यायैः रसपर्यायैः स्पर्शपर्यायैः उपलक्षणमेतत् तत्तदन्यपुद्गलविचटनोच्चटनैश्च ८८ अशा-
श्वती किमुक्तं भवति ?—पर्यायास्तिकनयमतेन पर्यायप्राधान्यविवक्षायाम्—अशाश्वती, पर्यायाणां प्रतिक्षणभावितया कियत्काल
भावितया विनाशित्वात्, ८९ ‘से एणट्टेणं’ इत्याद्युपसंहासवाक्यं सुगमम् ।

इह द्रव्यास्तिकनयवादी स्वमतप्रतिष्ठापनार्थमेवमाह—नात्यन्तासत उत्पादः नापि सतो नाशः “नासतो विद्यते भावो नाभावो
विद्यते सतः” [भग० गी० अ० २ श्लो० १६] इति वचनात्, यौ तु दृश्येते प्रतिवस्तु उत्पाद—विनाशौ तद् आविर्भावतिरोभावमात्रम्
यथा सर्पस्य उत्फणत्व—विफणत्वे, तस्मात् सर्वं वस्तु नित्यमिति, एवं च तन्मतचिन्तायां संशयः—किं घटादिवत् द्रव्यार्थतया शाश्वती
उत सकलकालमेकरूपा—इति ? ततः संशयापनोदार्थं भगवन्तं भूयः पृच्छति—९० पद्मवरवेदिका प्राज्वत् [पृ० २०६ पं० ५] ९१ भदन्त !
९२ कालतः ९३ कियचिरं—कियन्तं कालं यावद् ९४ भवति—एवरूपा हि कियन्तं कालमवतिष्ठति इति ? भगवानाह—९५ गौतम !
९६ न कदाचिन्नासीत् सर्वदैवासीदिति भावः अनादित्वात्, तथा ९७ न कदाचिन्न भवति, सर्वदैव वर्तमानकालचिन्तायां भवतीति
भावः सदैव भावात्, तथा ९८ न कदाचिन्न भविष्यति, किन्तु भविष्यच्चिन्तायां सर्वदैव भविष्यतीति प्रतिपत्तव्यं, अपर्यवसितत्वात्,
तदेवं कालत्रयचिन्तायां नास्तित्वप्रतिषेधं विधाय सम्प्रत्यस्तित्वं प्रतिपादयति—९९ अभूच्च १०० भवति च १०१ भविष्यति चेति,

धुर्वी^{१३} नियया सांसया^{१५} अक्खया^{१६} अवट्ठिया^{१७} णिच्चा^{१८} पउमवरवेइया ।

[१२०] सां णं पउमवरवेइया एगेणं वणसंढेणं सव्वओ समंता संपरिक्खत्ता ।^{१९} से णं वणसंढे देसूणांइ दो जोयणाइं चक्खवालविकखंभेणं उव्वयारियालेणसमे परिकखेवेणं वणसंडवणणतो+ भाणितव्वो जाव [पृ० १८३ पं० २-कं० ११६] विहरंति ।

एवं त्रिकालावस्थारयित्वात् १०२ ध्रुवा मेवादिवत् १०३ ध्रुवत्वादेव सदैव स्वस्वरूपनियता १०४नियतत्वादेव च शाश्वती-शश्वद्भवन्-
स्वभावा १०५ शाश्वतत्वादेव च सततं गङ्गासिन्धुप्रवाहप्रवृत्तावपि पौण्डरीकहृद् इवानेकपुद्गलविचटनेऽपि तावन्मात्रान्यपुद्गलोच्चटनसंभ-
वादक्षया, न विद्यते क्षयो-यथोक्तस्वरूपाकारपरिभ्रंशो यस्याः सा अक्षया, १०६ अक्षयत्वादेव अव्यया-अव्ययशब्दवाच्या मनागपि
स्वरूपचलनस्य जातुचिदप्यभावात्, १०७ अव्ययत्वादेव सदैव स्वप्रमाणेऽवस्थिता मानुषोत्तराद् बहिः समुद्रवत्, १०८ एवं च स्वप्र-
माणे सदावस्थानेन चिन्त्यमाना नित्या धर्मास्तिकायादिवत् ।

[१२०] १ सा पद्मवरवेदिका २ एकेन वनखण्डेन ३ सर्वतः समन्तात् परिक्षिप्ता, ४ स च वनखण्डो ५ देशोने द्वे योजने ६
चक्रवालविष्कम्भतः-७परिक्षेपतः उपकारिकालयनपरिक्षेपपरिमाणो, ८वनखण्डवर्णकः 'किण्हे किण्होभासे'...इत्यादिरूपः समस्तोऽपि
प्राग्वत् [पृ० ९ पं० २ तथा पृ० १८३ पं० २] यावद् विहरन्ति ।

+ वनखण्डवर्णकविषयः सविस्तरः पाठः जीवा० सू० पृ० १८३-१९७ ।

[१२१] तस्स^x णं उवयारियालेणस्स वउद्धिसिं चत्तारि तिसोवाणपडिरूवगा पणत्ता. वण्णओ. तोरणा झया छत्ताइच्छत्ता [पृ० ७८ पं० २] । तस्स णं उवयारियालयणस्स उवारिं बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे पणत्ते जाव मणीणं फासो [कं० ३३-४०] ।

[१२२] तस्स णं बहुसमरमणिज्जस्स भूमिभागस्स बहुमज्झदेसभाए एत्थ णं महेगे मूलपासायवडंसए पणत्ते, "से णं मूलपासायवडंसते पंच जोयणसयाइं उड्डु उच्चत्तेणं अड्डाइज्जाइं जोयणसयाइं विक्खंभेणं अञ्जुगयम्मूसिय-वण्णतो [पृ० १६९ पं० ३] भूमिभागो [पृ० ८१ पं० ३] उल्लोओ [पृ० ९७ पं० ३] सीहासणं सपरिवारं

[१२१] ? तस्य-उपकारिकालयनस्य २ चतुर्दिशि-चतसृषु दिक्षु एकैकस्यां दिशि एकैकभावेन चत्वारि ३ त्रिसोपानप्रतिरूपकाणि-प्रतिविशिष्टरूपकाणि त्रिसोपानानि प्रज्ञप्तानि, त्रिसोपानवर्णको यानविमानवत् वक्तव्यः [पृ० ७८ पं० ७-] तेषां च त्रिसोपानप्रतिरूपकाणां पुरतः प्रत्येकमेकैकं तोरणं, तोरणवर्णकोऽपि तथैव [पृ० ७९ पं० ३, ६] ४ तस्य उपकारिकालयनस्य 'बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे' इत्यादिना भूमिभागवर्णनकं यानविमानवर्णनवत् तावद् वाच्य यावद् मणीनां स्पर्शः [पृ० ८१ पं० ११-पृ० ९४ पं० ५] ।

[१२२] १ तस्य च बहुसमरमणीयस्य भूमिभागस्य २ बहुमध्यदेशभागे अत्र ३ महानेको ४ मूलप्रासादावतंसकः प्रज्ञप्तः, ५ स च ६ पञ्च योजनशतान्यूर्ध्वमुच्चैस्त्वेन ७ अर्द्धतृतीयानि योजनशतानि विष्कम्भतः ८ तस्य वर्णनम् मध्येभूमिभागवर्णनम् उल्लोकव-

× इदमपि सविस्तरं मूलं जीवा० सू० पृ० २२१ प्र० पं० ५ ।

भाणियव्वं [पृ० १०२ पं० ४-] अट्ठ मंगलगा द्वाया छत्ताइच्छत्ता । 'से णं मूलपासायवडंसगे अण्णेहिं चउहिं पासायवडंसएहिं तयलुच्चत्तप्पमाणमेत्तेहिं सव्वतो सजंता संपरिखित्ता, ते णं पासायवडंसगा अट्ठाइज्जाइं जोय-
णसयाइं उड्डं उच्चत्तेणं पैणवीसं जोयणसयं विक्खंभेणं जाव वण्णओ [पृ० १६९ पं० ३-] ^{१३} ते णं पासायवडिसया

र्णनं द्वारबहिःस्थितप्रासादवद् भावनीयम् [पृ० १६९ पं० ९.] तस्य* च मूलप्रासादावतंसकस्य बहुमध्यदेशभागेऽत्र महती एका मणिपीठिका प्रज्ञप्ता, अष्टौ योजनान्यायामविष्कम्भाभ्यां चत्वारि योजनानि बाह्यतः सर्वात्मना मणिमयी 'अच्छा' इत्यादि विशेष-
णकदम्बकं प्राग्वत् [पृ० १९ पं० ५.] । ४ 'तीसे णं' इत्यादि, तस्याश्च मणिपीठिकाया उपरि महदेकं सिंहासनं प्रज्ञप्तं, तस्य सिंहासनस्य वर्णनं, परिवारभूतानि शेषाणि भद्रासनानि प्राग्वद् वक्तव्यानि [पृ० १०२ पं० ९.] ९ स मूलप्रासादावतंसकः १० अन्यैश्चतुर्भिः प्रासादावतंसकैस्तद्वौचत्वप्रमाणैः सर्वतः समन्ततः परिक्षिप्तः, तद्वौचत्वप्रमाणमेव दर्शयति-११ अर्द्धतृतीयानि योजनशतान्यूर्ध्वमु-
च्चैस्त्वेन, १२ पञ्चविंशं योजनशतं विष्कम्भेन, तेषामपि स्वरूपवर्णनं मध्यभूमिभागवर्णनमुल्लोकवर्णनं च प्राग्वत् [पृ० १६९ पं० ३ पृ० ८१ पं० ३-पृ० ९७ पं० ३-] तेषां च प्रासादावतंसकानां बहुमध्यदेशभागे प्रत्येकं सिंहासनं प्रज्ञप्तं, तेषां च सिंहास-
नानां वर्णनं प्राग्वत् [पृ० १०२ पं० ९ पृ० ९८ पं० ३] नवरमत्र शेषाणि परिवारभूतानि- वक्तव्यानि, १३ ते प्रासादावतंसका

* 'तस्य' इत्यादिकस्य मणिपीठिकासम्बन्धिनः विवरणस्य मूलं न प्रतिभाति । ४ " 'तीसे णं' इत्यादि " प्रतीकदर्शनाद् अत्र प्रस्तुतमूलपाठ-
विवरणकारलब्धमूलपाठयोर्भेदः प्रतीयते । -नि भद्रासनानि व०-भा० २ ।

अंणेहिं चउहिं पासायवडिसएहिं तयदुधुच्चत्तप्पमाणमेत्तेहिं सव्वओ समंता संपरिखित्ता, ते णं पासायवडें-
सया पणवीसं जोयणसयं उडुं उच्चत्तेणं बौसट्ठिं जोयणाइं अद्धजोयणं च विक्खंभेणं अबुगयमूसिय-[पृ०
१६९ पं० ३] वण्णओ भूमिभागो [पृ० ८१ पं० ३] । उल्लोओ [पृ० ९७ पं० ३] सीहासनं संपरिवारं भाणियव्वं
[पृ० १०२ पं० ४-] अट्ठ मंगलगा झया छत्तातिच्छत्ता. ते णं पासायवडेंसगा अंणेहिं चउहिं पासायव-
डेंसएहिं तददुधुच्चत्तप्पमाणमेत्तेहिं सव्वतो समंता संपरिखित्ता, ते णं पासायवडेंसगा बौसट्ठिं जोयणाइं
अद्धजोयणं च उडुं उच्चत्तेणं ऐक्कतीसं जोयणाइं कोसं च विक्खंभेणं वण्णओ उल्लोओ सीहासनं ० सपरिवारं

१४ अन्यैश्चतुर्भिः प्रासादावतंसकैः तेषां मूलप्रासादावतंसकानां यदद्दं तदुच्चत्वप्रमाणमात्रैः-मूलप्रासादावतंसकापेक्षया चतुर्भागमात्रप्र-
माणैः सर्वतः समन्तात् संपरिक्षिप्ताः, तदद्दोच्चत्वप्रमाणमेव दर्शयति-१५ ते प्रासादावतंसकाः १६ पञ्चविंशं योजनशतमूर्ध्वमुच्चैस्त्वेन
१७ द्वापष्टियोजनानि अर्द्धयोजनं च विष्कम्भतः, तेषामपि स्वरूपवर्णनम् मध्यभागभूमिवर्णनम्-उल्लोकवर्णनम् सिंहासनवर्णनं- च सर्वं
प्राग्वत् [पृ० १६९ पं० ३ पृ० ८१ पं० ३-पृ० ९७ पं० ३ पृ० ९८ पं० ३] केवलमत्रापि सिंहासनं १८ सपरिवारं वक्तव्यम् । १९ ते च
प्रासादावतंसका २० अन्यैश्चतुर्भिः प्रासादावतंसकैस्तदद्दोच्चत्वप्रमाणैः अनन्तरोक्तप्रासादावतंसकाद्धोच्चत्वप्रमाणैर्मूलप्रासादावतंसकापेक्षया
अष्टभागप्रमाणैः सर्वतः समन्तात् संपरिक्षिप्ताः, तदद्दोच्चत्वप्रमाणमेव दर्शयति-२१ ते च प्रासादावतंसका २२ द्वापष्टियोजनानि
अर्द्धयोजनं च ऊर्ध्वमुच्चैस्त्वेन २३ एकत्रिंशतं योजनानि क्रोशं च विष्कम्भतः, एषामपि स्वरूपवर्णनम् मध्यभागभूमिवर्णनम् उल्लोक-

०-ण अपरि-भा० १ । —नम् परिवारहितं प्राग्वत् ते च-भा० १ ।

पासाय०उवरिं अट्ट मंगलगा अया छत्तालिछत्ता ।

वर्णनम् सिंहासनवर्णनं च परिवाररहितं प्राग्वत् [पृ० १६९ पं० ३-पृ० ८१ पं० ३-पृ० ९७ पं० ३-पृ० ९८ पं० ३-पृ० १०२ पं० ९] तेऽपि प्रासादावतंसका अन्यैश्चतुर्भिः प्रासादावतंसकैस्तद्वर्द्धोच्चत्वप्रमाणैः-अनन्तरोक्तप्रासादावतंसकाद्धोच्चत्वप्रमाणैर्मूलप्रासादावतंसकापेक्षया योऽश्वप्रमाणैः सर्वतः समतात् संपरिक्षिताः, तद्वर्द्धोच्चत्वप्रमाणमेव दर्शयति-एकत्रिंशतं योजनानि क्रोशं च ऊर्ध्वमुच्चैस्त्वेन पञ्चदश योजनानि अर्द्धतृतीयांश्चैव क्रोशान् विष्कम्भतः । एतेषामपि स्वरूपादिवर्णनमनन्तरोक्तम् [प्र० पृ० पं० २] तेऽपि च प्रासादावतंसका अन्यैश्चतुर्भिः प्रासादावतंसकैस्तद्वर्द्धोच्चत्वप्रमाणैः-अनन्तरोक्तप्रासादावतंसकाद्धोच्चत्वप्रमाणैः सर्वतः समन्तात् संपरिक्षिताः, तद्वर्द्धोच्चत्वप्रमाणमेव दर्शयति-पञ्चदश योजनानि अर्द्धतृतीयांश्च क्रोशान् ऊर्ध्वमुच्चैस्त्वेन देशोनान्यष्टौ योजनानि विष्कम्भेन, एषामेव स्वरूपव्यावर्णनं भूमिभागवर्णनम् उल्लोकवर्णनं सिंहासनवर्णनं च परिवारवर्जितं प्राग्वत् [प्र० पृ० पं० २]

॥११३॥

+ प्रस्तुतसंपादनोपयुक्तेषु एकस्मिन्नपि लिखितादर्शे अतः आरम्य कण्डिकासमाप्तिपर्यन्तस्य विवरणस्य मूलपाठो न लभ्यते एवमेव च मु० पुस्तकेऽपि, अत एवात्र विवरणकारलब्धमूलपाठ-प्राप्तादर्शमूलपाठयोर्भेदः । स च अलभ्यमानो मूलपाठः श्रीजीवाजीवाभिगमसूत्रे प्रस्तुतान्यप्रसङ्गेऽपि एवमुपलभ्यते-“ते ण पासायवोडसगा एकतीसं जोयणाइ कोसं च उड्डं उच्चत्तेण, अद्धसोलसजोयणाइ अद्धकोसं च आयामविक्खमेण...ते ण पासायवोडसगा अद्धसोलस जोयणाइ अद्धकोसं च उड्डं उच्चत्तेण देसूणाइं अट्ट जोयणाइं आयामविक्खमेणं...पृ० २२१ पं० २-८ । तद्विवरणं चैवम्-“तद्वर्द्धोच्चत्वप्रमाणमेव दर्शयति-एकत्रिंशतं योजनानि क्रोशं चैकमूर्ध्वमुच्चैस्त्वेन, पञ्चदश योजनानि अर्द्धतृतीयाश्च क्रोशान् आयाम-विक्षम्भाम्याम्.....तद्वर्द्धोच्चत्वप्रमाणमेव दर्शयति-पञ्चदश योजनानि अर्द्धतृतीयाश्च क्रोशान् ऊर्ध्वमुच्चैस्त्वेन देशोनानि अष्टौ योजनानि आयाम-विक्षम्भाम्याम्”-जीवा० वृ० पृ० २२३ प्र० पं० ११-पृ० २२३ पं० ४ ।

[१२३]—तस्मै नं मूलपासायवडेंसयस्स उत्तरपुरत्थिमेणं एत्थ नं सभा सुहम्मा पणत्ता, एणं जोयणसयं आयामेणं पण्णासं जोयणाइं विक्खम्भेणं बावत्तरिं जोयणाइं उड्डं उच्चत्तेणं अणिगखम्भ..जाव अच्छरण..पासादीया [पृ० ९४ पं० ३-पृ० ९७ पं० १] सभाए नं सुहम्माए तिदिस्सिं तंओ दारा पणत्ता, तंजहा-पुरत्थिमेणं दाहिणेणं उत्तरेणं. ते नं दारा सोल्लस जोयणाइं उड्डं उच्चत्तेणं अड्ड जोयणाइं विक्खम्भेणं तावत्तियं चैव पवेसेणं सेय्या वरकणगथूभियागा जाव वणमालाओ, [तिसि* नं दाराणं उवरिं अड्ड मङ्गलगा झया छत्ताइ-छत्ता] तेसि नं दाराणं पुरओ

[१२३] १ तस्य मूलपासादावतंसकस्य २ उत्तरपूर्वस्यामीशानकोणे इत्यर्थः, अत्र ३ सभा सुधर्मा प्रज्ञप्ता, सुधर्मा नाम विशिष्टच्छन्दकोपेता, सा ४ एकं योजनशतमायामतः ५ पञ्चाशत् योजनानि विक्कम्भतः ६ द्वासप्ततियोजनानि ऊर्ध्वमुच्चैस्त्वेन, कथंभूता सा ? इत्याह-७अनेक. . . कञ्चणमणिरयणथूभियागा नानाविहपञ्चवणघण्टापडागपरिमण्डियग्गसिहरा [पृ० ९४ पं० ८-पृ० ९७ पं० ९] अच्छा जाव पडिरुवा' इति प्राग्वत् । ८ सभायाश्च सुधर्मायाः ९ त्रिदिशि तिसृषु दिक्षु एकैकस्यां दिशि एकैकद्वारभावेन १० त्रीणि द्वाराणि प्रज्ञप्तानि, ११ तद्यथा-एकं १२ पूर्वस्याम् एकं १३ दक्षिणस्याम् एकम् १४ उत्तरस्याम् १५ तानि च द्वाराणि प्रत्येकं १६ षोडश षोडश योजनान्यूर्ध्वमुच्चैस्त्वेन १७ अष्टौ योजनानि विक्कम्भतः १८ तावन्त्येवाष्टौ योजनानीति भावः प्रवेशेन, १९ 'सेया वरकणगथूभियागा' इत्यादि प्रागुक्तद्वारवर्णनं तदेव तावद् वक्तव्यं यावत् वनमालाः [पृ० १५६ पं० ५-पृ० १६८ पं० ३] इति, २० तेषां

* अस्यां कण्डिकायाम्-[ ] एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः वि० बा० ।

पत्तेयं पत्तेयं मुहमण्डवे पणत्ते, ^{२३} ते णं मुहमण्डवा एणं जोयणसयं आयामेणं पण्णासं जोयणाइं विक्खंभेणं साइरेगाइं सोलस जोयणाइं उड्डं उच्चत्तेणं वण्णाओ सभाए सरिसो, [तेसि* णं मुहमण्डवाणं तिदिस्सि ततो दारा पणत्ता, तंजहा-पुरत्थिमेणं दाहिणेणं उत्तरेणं, ते णं दारा सोलस जोयणाइं उड्डं उच्चत्तेणं अट्ट जोयणाइं विक्खंभेणं तावइयं चैव पवेसेणं सेया वरकणगधूभियागा जाव वणमालाओ । तेसि णं मुहमंडवाणं भूमिभागा उल्लोया, तेसि णं मुहमंडवाणं उवरिं अट्ट मङ्गला क्षया छत्ताइच्छत्ता ।] तेसिं णं मुहमंडवाणं पुरतो पत्तेयं पत्तेयं पेच्छाघरमंडवे पणत्ते, मुहमंडवत्तव्वया जाव दारा भूमिभागा उल्लोया ।

[१२४] तेसिं णं बहुसमरमणिज्जाणं भूमिभागाणं बहुभज्जदेसभाए पत्तेयं पत्तेयं वइरामए अक्खाडए

च द्वाराणां पुरतः २१ प्रत्येकं २२ सुखमण्डपः प्रज्ञप्तः, २३ ते च सुखमण्डपा २४ एकं योजनशतमायामतः २५ पञ्चाशत् योजनानि विष्कम्भतः २६ सातिरेकाणि षोडश योजनानि ऊर्ध्वमुच्चैस्त्वेन, एतेषामपि 'अणेगखम्भसयमन्निविट्ठा' इत्यादि २७ वर्णनं मुधर्मसभाया इव निरवशेषं द्रष्टव्यम् [कं० १२३] २८ तेषां च सुखमण्डपानां पुरतः २९ प्रत्येकं ३० प्रेक्षागृहमण्डपः प्रज्ञप्तः, ते च प्रेक्षागृहमण्डपा आयाम-विष्कम्भ-उच्चैस्त्वेः प्राग्वत् [पृ० पं०] प्रेक्षागृहमण्डपानां च भूमिभागवर्णनं प्राग्वत् तावद् वाच्यं यावद् मणीनां स्पर्शः [कं० ३३-४० तथा पृ० ९४ पं० ७-]

[१२४] १ तेषां च बहुसमरमणीयानां भूमिभागानां २ बहुमध्यदेशभागे ३ प्रत्येकं ४ वज्रमयोऽक्षपाटकः प्रज्ञप्तः [पृ० ९७

पणत्ते, तेसिं णं वयरामयाणं अक्खाडगाणं बहुमज्झदेसभागे पत्तेयं मणिपेडिया पणत्ता, ताओ णं मणिपेडियातो अट्ठ जोयणाइं आयामविक्खंभेणं चत्तारि जोयणाइं बाहल्लेणं सव्वमणिमईओ अच्छाओ जाव पडिख्वाओ, तासि णं मणिपेडियाणं उवरिं पत्तेयं सीहासणे पणत्ते, सीहासणवणओ सपरिवारो, तेसिं णं पेच्छाघरमंडवाणं उवरिं अट्ठ मंगलगा झया छत्तातिछत्ता, तेसिं णं पेच्छाघरमंडवाणं पुरओ पत्तेयं पत्तेयं मणिपेडियाओ पणत्ताओ, ताओ णं मणिपेडियातो सोल्लस सोलस जोयणाइं आयामविक्खंभेणं अट्ठ जोयणाइं बाहल्लेणं सव्वमणिमईओ अच्छाओ पडिख्वाओ, तासि णं उवरिं

पं० १४-] ५ तेषां च वज्रमयानामक्षपाटकानां ६ बहुमध्यदेशभागे ७ प्रत्येकं प्रत्येकं ८ मणिपीठिका प्रज्ञप्ता ९ ताश्च मणिपीठिकाः १० अष्ट योजनान्यायाम-विष्कम्भाभ्यां ११ चत्वारि योजनानि बाहल्येन-पिण्डभावेन १२ सर्वात्मना मणिमध्यः १३ 'अच्छाओ' इत्यादि विशेषणजातं प्रागिव [पृ० ९८ पं० ६] । १४ तासां च मणिपीठिकानामुपरि १५ प्रत्येकं प्रत्येकं १६ सिंहासनं प्रज्ञप्तं, १७ तेषां च सिंहासनानां वर्णनं परिवारश्च प्राग्वद् वक्तव्यः [पृ० ९८ पं० ८] । १८ तेषां च प्रेक्षागृहमण्डपानामुपरि १९ अष्टावष्टौ मङ्गलकानि बहवः कृष्णचामरध्वजा इत्यादि प्राग्वत् [पृ० १९ पं० ६-पृ० २० पं० ९] २० तेषां प्रेक्षागृहमण्डपानां पुरतः २१ प्रत्येकं प्रत्येकं २२ मणिपीठिकाः प्रज्ञप्ताः, २३ ताश्च मणिपीठिकाः प्रत्येकं प्रत्येकं २४ षोडश योजनान्यायाम-विष्कम्भाभ्याम् २५ अष्टौ योजनानि बाहल्येन २६ सर्वात्मना मणिमध्यः 'अच्छा' इत्यादि विशेषणकदम्बकं प्राग्वत् [पृ० ९८ पं० ६] २७ तासां

पत्तयं पत्तयं *धूमे पणत्ते, ^{३०} ते णं *धूमा ^{३१} सोलस सोलस जोयणाइं आयामविवखंभेणं ^{३३} साइरेगाइं सोलस ^{३३} तेसि सोलस जोयणाइं उहुं उच्चत्तेणं, सेया संखं. . [पृ० १७९ पं० ३] सन्वरयणामया अच्छा जाव पडिख्वा, ^{३३} तेसि णं थूभाणं उवरिं अहुट्ट मंगलगा झया छत्तातिछत्ता जाव सहस्सपत्तहत्थया । तेसि ^{३५} णं थूभाणं पत्तयं पत्तयं पत्तयं ^{३३} चउद्धिसि मणिपेढियातो पणत्ताओ, ताओ णं मणिपेढियातो अहुट्ट जोयणाइं आयामविवखंभेणं चत्तारि जोयणाइं बाहल्लेणं सन्वमणिमईओ अच्छाओ जाव पडिख्वातो, ^{३६} तासि णं मणिपेढियाणं उवरिं

च मणिपीठिकानामुपरि २८ प्रत्येकं २९ चैत्यस्तूपः प्रज्ञप्ताः, ३० ते च चैत्यस्तूपाः ३१ षोडश योजनान्यायाम-विष्कम्भाभ्यां ३२ सातिरेकाणि षोडश योजनान्यूर्ध्वमुच्चैस्त्वेन 'संखं'-इत्यादि तद्वर्णनं सुगमम्, [पृ० १७९ पं० १२] ३३ तेषां च चैत्यस्तूपानामुपरि ३४ अष्टावष्टौ स्वस्तिकादीनि मङ्गलकानि 'जाव सहस्सपत्तहत्थया' इति 'यावत्' करणात्^{३५} तेसि चेइयथूभाणं उरुपि बहवे किण्हचामरज्झया [पृ० २५ पं० २ तथा पं० ९] तेसि चेइयथूभाणं उरुपि बहवे छत्ताइच्छत्ता ... [पृ० २१ पं० १ तथा ५] इति, एतच्च समस्तं प्राग्वत् । ३५ तेषां चैत्यस्तूपानां ३६ प्रत्येकं ३७ चतुर्दिशि-चतसृषु दिक्षु एकैकस्यां दिशि एकैकमणिपीठिकाभावेन चतस्रो ३८ मणिपीठिकाः प्रज्ञप्ताः ३९ अष्टौ योजनान्यायामविष्कम्भाभ्यां ४० चत्वारि योजनानि बाहल्येन ४१ सर्वात्मना मणिमयः 'अच्छा' इत्यादि प्राग्वत् [पृ० ९८ पं० ६] ४२ तासां च ० मणिपीठिकानामुपरि एकैकप्रतिमाभावेन

* "चेइयथूमा"-जीवा० पृ० २२४ पं० १४ । ० मणिपीठिकानामुपरि एकैकस्या अपि मणिपीठिकाया उपरि एकैक-पा० ४-५ ।

नैत्तारि जिणपिडिमातो जिणुस्सेहंपमाणमेत्ताओ+ संपलियंकनिसन्नाओ थूभाभिमुहीओ सन्निखित्ताओ चिडंति,
तंजहो-उसंभा वद्धमाणा चंदारेणा वारिसेणा ।

[१२५] तेसिंणं थूभाणं पुरतो पत्तेयं पत्तेयं मणिपेडियातो पणत्ताओ, ताओ णं मणिपेडियातो सोलस जोयणाइं
आयामचिक्खंभेणं अट्ठ जोयणाइं बाहल्लेणं सव्वमणिमईओ जाव पडिरूवातो, तासिं णं मणिपेडियाणं उवरिं
पत्तेयं पत्तेयं चेइयरूक्खे पणत्ते, ते णं चेइयरूक्खा अट्ठ जोयणाइं उट्ठं उच्चत्तेणं अट्ठ*जोयणं उच्चेहेणं, दो जोय-
णाइं खंधा अट्ठजोयणं चिक्खंभेणं छ जोयणाइं विडिमा बहुर्द्धज्झदेसभाए

४३ चतस्रो ४४ जिनप्रतिमाः ४५ जिनोत्सेधप्रमाणमात्राः जिनोत्सेध उत्कर्षतः पञ्च धनुःशतानि जघन्यतः सप्त हस्ताः, इह तु पञ्च
धनुःशतानि सम्भाव्यन्ते, ४६ पर्यङ्कासनसन्निषण्णाः, ४७ स्तूपाभिमुख्यः ४८ सन्निक्षिप्ताः, तथा जगत्स्थितिस्वाभाव्येन सम्यग्नि-
वेशितास्तिष्ठन्ति, ४९ तद्यथा-५० ऋषभाः ५१ वर्द्धमानाः ५२ चन्द्राननाः ५३ वारिषेणाः-इति ।

[१२५] १ तेषां चैत्यस्तूपानां पुरतः २ प्रत्येकं प्रत्येकं ३ मणिपीठिकाः प्रज्ञप्ताः, ४ ताश्च मणिपीठिकाः ५ षोडश योजना-
न्यायामविष्कम्भाभ्याम् ६ अष्टौ योजनानि बाहल्यतः ७ 'सव्वमणिमईओ' इत्यादि प्राग्वत्, [पृ० ९८ पं० ६] ८ तासां च मणिपी-
ठिकानामुपरि ९ प्रत्येकं प्रत्येकं १० चैत्यवृक्षा ११ अष्टौ योजनान्यूर्ध्वमुच्चैस्त्वेन १२ अर्द्धयोजनमुद्धेन-उण्डत्वेन, १३ द्वे योजने
उच्चैस्त्वेन १४ स्कन्धः स एव १५ अर्धं योजनं विष्कम्भतया १८ बहुमध्यदेशभागे १७ विडिमा-ऊर्ध्वं विनिर्गता शाखा सा

+ ओपलियंक-भा० १ । × अट्ठ जोयणाइं-मु० पु० पाठः स च धिवरणविरोधो ।

अट्टं ज्ञोयणां -आयामविष्वंभेणं साइरेगां अट्ट ज्ञोयणां सैव्वगेणं पणत्ता, तेसिं^{३३} णं चेइयरुक्खाणं
इमेयोरूवे वण्णावासे पणत्ते, तंजहा-वधैरामयमूलरयसुपइट्ठियविडिमा रिट्ठामयविउल्लकंदवेरुलियरुहल्लंवाधा
सुजायचरजायरूपढमगविसालसाला नाणाभेणिमयरयणविविहसाहप्पसाहेरुलियपत्तवणिज्जपत्तविटा
जंघूणयरत्तमउयसुकुमालपवालपल्लवरंक्कुरधरा विचित्तमणि^{३३}रयणसुरभिकुसुमफलभरनमियसाला

जंघूणयरत्तमउयसुकुमालपवालपल्लवरंक्कुरधरा विचित्तमणि^{३३}रयणसुरभिकुसुमफलभरनमियसाला २३तेषां
ऊर्ध्वमुच्चैस्त्वेन १६ षट् योजनानि १९ अष्टौ योजनानि २० विष्कम्भेन २२ सर्वाग्रिण २१ सातिरेकेणाष्टौ योजनानि प्रज्ञप्ताः २३तेषां
च चैत्यवृक्षाणाम् २४अयमेतद्रूपो वर्णावासः प्रज्ञप्तः २५तद्यथा-२६वज्राणि-वज्रमयानि मूलानि येषां ते वज्रमयमूला रजते सुप्रतिष्ठिता
विडिमा-बहुमध्यदेशभागे ऊर्ध्वं विनिर्गता शाखा येषां ते रजतसुप्रतिष्ठितविडिमाः* २७ रिष्टमयो-रिष्टरत्नमयः कन्दो येषां ते रि-
ष्टमयकन्दाः, तथा वैडूर्यरत्नमयो रुचिरः स्कन्धो येषां ते *तथा, २८ सुजातं-मूलद्रव्यशुद्धं वरं-प्रधानं यत् जातरूपं तदात्मकाः
प्रथमका-मूलभूता विशालाः शाखा येषां ते सुजातवरजातरूपप्रथमकविशालशालाः २९ नानामणिरत्नात्मिका विविधाः शाखाः
प्रशाखा येषां ते तथा वैडूर्याणि-वैडूर्यमयाणि पत्राणि येषां ते तथा तपनीयमयानि पत्रवृन्तानि येषां ते ० तथा, ३० जाम्बूनदा-
जाम्बूनदसुवर्णविशेषमया रक्ता-रक्तवर्णा मृदवः-मनोज्ञाः सुकुमाराः-सुकुमारस्पर्शाः प्रवालाः-ईषदुन्मीलितपत्रभावाः पल्लवाः-संजात-
परिपूर्णप्रथमपत्रभावरूपा वराङ्कुराः-प्रथममुद्भिदमाना अङ्कुरास्तान् धरन्तीति जाम्बूनदरक्तमृदुसुकुमारप्रवालपल्लवाङ्कुरधराः ३१ विचि-

- नैतत् पद विवरणे । * “ततः पूर्वपदेन कर्मधारयः समासः”-राय० वि० । ० “ततः पूर्ववत् पदद्वयमीलेनेन कर्मधारयः”

-राय० वि० ।

संछाया सप्पभा^{३३} संस्सिरीया^{३४} संउज्जोया^{३५} अहिंयं नयण-मणणिब्बुइकरा^{३६} अमयरससमरसफला पासाईया^{३७} । तेसिं^{३८}
णं चेइयरुक्खाणं उवरिं अट्ठं मंगलगा झया छत्ताइछत्ता । तेसिं^{३९} णं चेइयरुक्खाणं पुरतो पत्तेयं पत्तेयं^{४०} भणिपे-
हियाओ पणत्ताओ, ताओ णं मणिपेहियाओ अट्ठ जोयणाइं आयामचिक्खंभेजं चत्तारि जोयणाइं बाहल्लेणं

त्रमणिरत्नमयानि यानि सुरभीनि कुसुमानि फलानि च तेषां भरेण नमिताः शालाः-शाखा येषां ते तथा, तथा ३२ सती-शोभना
छाया येषां ते सच्छायाः, ३३ सती-शोभना-ग्रभा-कान्तिर्येषां ते सत्प्रभाः, अत एव ३४ सश्रीकाः, तथा ३५ सह उद्द्योतेन वर्तन्ते
मणिरत्नानामुद्द्योतभावात् सोद्द्योताः, ३६ अधिकं नयन-मनोनिर्वृतिकराः ३७ अमृतरससमरसानि फलानि येषां ते तथा, ३८ पासा-
ईया^{३९} इत्यादिविशेषणचतुष्टयं प्राग्वत् [पृ० ७ पं० १] एते^{४०} च चैत्यवृक्षा अन्यैर्बहुभिस्ति लक-लवक-च्छत्रौपगा-शिरीष-सप्तपर्ण-दधिपर्ण-
लुब्धक-धवल-चन्दन-नीप-कुटज-पनस-ताल-तमाल-प्रियाल-प्रियङ्गु-पारापत-राजवृक्ष-नन्दिवृक्षैः सर्वतः समन्तात् सम्परिक्षि-
प्ताः, ते च तिलका यावन्नन्दिवृक्षा मूलमन्तः कन्दमन्त इत्यादि सर्वमशोकपादपवर्णनाद्भामिव [पृ० १२ पं० २] तावद् वक्तव्यं यावत्
परिपूर्णं लतावर्णनम् [पृ० १२ पं० ४] ३९ तेषां चैत्यवृक्षाणामुपरि ४० अष्टावष्टौ मङ्गलकानि बहवः कृष्णचामरध्वजा इत्यादि चैत्यस्तूप
इव तावद् वक्तव्यं यावद् बहवः सहस्रपत्रहस्ताः, सर्वरत्नमया यावत् प्रतिरूपका इति [पृ० ८७ पं० ७] ४१ तेषां च चैत्यवृक्षाणां पुरतः
४२ प्रत्येकं ४३ मणिपीठिकाः प्रज्ञप्ताः, ४४ ताश्च मणिपीठिका ४५ अष्टौ योजनान्यायामविष्कम्भाभ्यां ४६ चत्वारि योजनानि बाह-

× अत आरभ्य 'यावत् प्रतिरूपकाः' [पं० ११] इत्यन्तस्य विवरणस्य मूलपाठो मूले न दृश्यते ।

संवमणिमईओ अच्छाओ जाव पडिरूवाओ, तासि णं मणिपेहियाणं उवरिं पत्तेयं पत्तेयं मंहिदज्झए पणणत्ते,
ते णं मंहिदज्झया सैंडिं जोगणाइं उहुं उच्चत्तेणं ० अद्धकोसं उव्वेहेणं अद्धकोसं विक्खंभेणं वहरामय- [पृ० १०९
पं० २]-सिहरा पासादीया । तेसिं णं मंहिदज्झयाणं उवरिं अद्धङ्ग मंगलगा झैया छत्तातिच्छत्ता [पृ० ८० पं० ३]
तेसिं णं मंहिदज्झयाणं पुरतो पत्तेयं पत्तेयं नंदा पुक्खरिणीओ पणत्ताओ, ताओ णं पुक्खरिणीओ =एगं
जोगणसयं आयामेणं पण्णासं जोगणाइं विक्खंभेणं दसं जोगणाइं उव्वेहेणं

ल्यतः ४७ 'सन्व-रयणामईओ' इत्यादि प्राग्वत् [पृ० ९८ पं० ६] ४८ तासां च मणिपीठिकानामुपरि ४९ प्रत्येकं ५० महेन्द्रध्वजः
प्रज्ञप्तः, ५१ ते च महेन्द्रध्वजाः ५२ षष्ठियोजनान्यूर्ध्वमुखैस्त्वेन ५३ अद्धकोशम्-अर्द्धगव्यूतमुद्ग्रेधेन-उण्डत्वेन ५४ अद्धकोशं विष्कम्भतः
५५ 'वहरा'... [पृ० १०९ पं० २-८] ५६ तेषां महेन्द्रध्वजानामुपरि ५७ अष्टावष्टौ मङ्गलकानि ५८ बहवः कृष्णचामरध्वजा इत्यादि
तोरणवत् सर्वं वक्तव्यम् [पृ० ८० पं० ९] ५९ तेषां च महेन्द्रध्वजानां पुरतः ६० प्रत्येकं ६१ नन्दा नन्दाभिधाना पुष्करिणी प्रज्ञप्ता,
६२ एकं योजनशतमायामतः ६३ पञ्चाशत् योजनानि विष्कम्भतः ६४ ० दश योजनान्युद्ग्रेधेन-उण्डत्वेन, तासां च नन्दापुष्करिणीनां

० अत्र सर्वप्रतिपु मु० पुस्तके च 'जोगण उव्वेहेण जोगण विक्खंभेण' इति-एव पाठ उपलभ्यते, केवलम् भा० २ प्रतौ 'सैंडिं जोगणाइं
उहुं उच्चत्तेण अद्धकोस उव्वेहेण, अद्धकोसं विक्खंभेण' इति लभ्यते परतु भा० २ प्रतावपि मूलतस्तु 'जोगण' इत्यादिक एव पाठो दृश्यते,
अनन्तर केनचित् शोधकेन मूल-विवरणयोर्वैषम्य परिहर्तुकामेन 'जोगणं' स्थाने 'अद्धकोसं' इति परिवर्तितं प्रतिभाति, अस्माभिस्तु मूल-विव-
रणयोः संवादाय विवरणानुसारी स शोधित एव पाठोऽत्र मूले न्यस्तः । = एग जोगणाइं विक्खंभेण दस जोगणाइं उव्वेहेणं पा० १ । - मूल-
विवरणयोः पाठभेदः । ० मु० पु० विवरणे तथा पा० ४-५, भा० १ प्रतौ च विवरणे 'द्वास्ततियोजनानि' इत्येव पाठो लभ्यते किन्तु केवलं

अच्छाओ-जाव वणओ-एगइयाओ उदगरसेणं पणत्ताओ, पत्तेयं पत्तेयं पउमवरवेइयापरिखित्ताओ पत्तेयं पत्तेयं वणसंडपरिखित्ताओ [पृ० १९१ पं० २] तासि नं गंदाणं पुक्खरिणीणं तिदिस्सि तिस्सोवाणं पडिरूवगा पणत्ता, तिसोवाणपडिरूवगाणं वणओ, तोरणा झया छत्तातिच्छत्ता । सभाएणं सुहम्माए अड्यालीसं मणो-गुलियामाहस्सीओ पणत्ताओ, तज्जहा-पुरत्थिमेणं सोलससाहस्सीओ पच्चत्थिमेणं सोलससाहस्सीओ दाहिणेणं अट्टसाहस्सीओ उत्तरेणं अट्टसाहस्सीओ, तासु नं मणोगुलियासु बहवे सुवणणरूपमया फलगा पणत्ता, तेसु नं सुवन्नरूपमएसु फलगेसु बहवे वइरामया णागदंता पणत्ता, तेसु नं वइरामएसु णागदंतएसु किण्ह-सुत्तवहवग्यारियमल्लदामकलावा चिहंति,

६५ 'अच्छाओ सण्हाओ रययामय'... इत्यादि वर्णनं प्राग्वत् [पृ० १९१ पं० २-७] ताश्च नन्दापुष्करिण्यः प्रत्येकं प्रत्येकं ६६ पद्म-वरेदिकया प्रत्येकं प्रत्येकं ६७ वनखण्डेन परिक्षिप्ताः, ६८ तासां च नन्दापुष्करिणीनां प्रत्येकं ६९ त्रिदिशि ७० त्रिसोपानप्रतिरूपक-तोरणवर्णनं प्राग्वत् [पृ० ७८ पं० ६-पृ० ८१ पं० १०] ७१ सभायां सुधम्मयायाम् ७२ अष्टचत्वारिंशन्मनोगुलिकासहस्राणि-पीठिका-सहस्राणि प्रज्ञप्तानि, ७३ तद्यथा-७४ पूर्वस्यां दिशि षोडश मनोगुलिकासहस्राणि, ७५ षोडश सहस्राणि पश्चिमायाम् ७६ अष्टौ सहस्राणि दक्षिणतः ७७ अष्टौ सहस्राणि उत्तरतः, ७९ एतासु च फलक-नागदन्तक-माल्यदामवर्णनं प्राग्वत् [पृ० १७६ पं० २-] सिक्कगवर्णनं

भा० २ प्रतावेव 'दश योजनानि' पाठः प्राप्तः स एव च पाठः मूलपाठानुसारी अत एव अत्र स्वीकृतः । विवरणे निर्दिष्टः 'द्वाप्तसतियोजनानि' पाठोऽपि विशेषेण विचाराणीयोऽस्ति नहि अविमृश्यैव विवरणकारेण एव निर्देशः कृतो भवेत् ।

संभाए णं सुहम्माए अडयलीसं गोमार्णसियासाहस्सीओ पन्नत्ताओ, जँह मणोगुलिया जाव णागदंतगा, तेसु णं णागदंतएसु बहवे रययामया सिक्का पणत्ता, तेसु णं रययामएसु सिक्कगेसु बहवे वेरुलियामइओ धूवघडियाओ पणत्ताओ, ताओ णं धूवघडियाओ कालागुरूपवर-जाव [पृ० १६४ पं ३] चिहंति ।

[१२६] संभाए णं सुहम्माए अंतो बहुसमरमणिजे भूमिभागे पणत्ते जाव मणीहिँ उवसोभिए मणिफासो य उल्लोयो य, तस्स णं बहुसमरमणिजस्स भूमिभागस्स बहुमज्झदेसभाए एत्थ णं महेग्गा मणिपेढिया पणत्ता-सोलस जोयणाइं आयामविक्खंभेणं अट्ठ जोयणाइं बाहल्लेणं सव्वमणिमयी जाव पडिरूवा । तीसे णं मणिपेढियाए उवर्णि एत्थ णं माणवए चेइयखंभे पणत्ते,

धूपघटिकावर्णनं द्वावत् [पृ० १६४ पं २-३] ८० सभायां सुधर्मायां ८१ अष्टाचत्वारिंशत् ८२ गोमानसिकाः-शय्यारूपाः स्थानविशेषास्तेषां सहस्राणि प्रज्ञप्तानि, ८३ तद्यथा-षोडश सहस्राणि पश्चिमायाम् अष्टौ सहस्राणि दक्षिणतः अष्टौ सहस्राणि उत्तरतः, तासुपि फलकवर्णनम् नागदन्तवर्णनम् सिक्कगवर्णनम् धूपघटिकावर्णनं च द्वावत् [पृ० १७६ पं २, पृ० १६४ पं २-३]

[१२६] १ 'सभाए णं सुहम्माए' इत्यादिना भूमिभागवर्णनं च प्राग्वत् [पृ० ८१, ९७ पं ३] २ तस्य बहुसमरमणीयस्य भूमिभागस्य ३ बहुमध्यदेशभागेज्ज ४ महती एका मणिपीठिका प्रज्ञप्ता, ५ षोडश योजनान्यायाम-विष्कम्भाभ्याम् ६ अष्टौ योजनानि बाहल्यतः ७ सर्वरत्नमयी इत्यादि प्राग्वत् [पृ० पं ०] ८ तस्याश्च मणिपीठिकाया उपरि महानेको ९ माणवकनामा चैत्य-

× -वर्णन 'सभाए णं सुहम्माए' इत्यादिना उल्लोकवर्णनं च प्रा-पा० ४-५ भा० १ ।

संदिं जोयणाइं उहुं उच्चतेणं, जोयणं उव्वेहेणं, जोयणं विक्खंभेणं अड्यालीसंअंसिए अड्यालीसइं कोडीए अड्यालीसइविगहिए सेसं जहा महिंदज्झयस्स [पृ० पं०] माणवगस्स णं चेइयखंभस्स उवरिं बारसं जोयणाइं ओगाहेत्ता हेडांवि बारस जोयणाइं वज्जेत्ता *भज्जे छत्तीसाएँ जोयेणेषु एत्थ णं बह्वे सुवण्णरूपमया फलगा पणत्ता, तेसु णं सुवण्णरूपामएसु फलएसु बह्वे वइरामया णागदंता पणत्ता, तेसु णं वइरामएसु नागदंतेसु बह्वे रययामया सिक्कगा पणत्ता, तेसु णं रययामएसु सिक्कएसु बह्वे वइरामया गोलवहससुंगया पणत्ता, तेसु णं वयरामएसु गोलवहससुंगएसु बह्वे जिणसकहातो संनिखित्ताओ चिद्वत्ति । तातो णं सूरियांभस्स

स्तम्भः प्रज्ञाः, १० पट्टियोजनान्यूर्ध्वमुच्चैस्त्वेन ११ योजनमुद्धेन १२ योजनं विष्कम्भेण १३ अष्टाचत्वारिंशदस्रिकः १४ 'अड्यालीसइकोडीए १५ अड्यालीसइविगहिए' इत्यादि सम्प्रदायगम्यम् । 'वइरामयवट्ट' इत्यादि १६ महेन्द्रध्वजवत् वर्णनं निरवशेषं तावद् वक्तव्यं यावत् 'सहस्सपत्तहत्यगा सव्वरयणाभया जाव पडिरूवा' इति [पृ० १०९ पं० २] तस्य च १७ माणवकस्य चैत्यस्तम्भस्य उपरि १८ द्वादश योजनानि ० अवगाह्य-उपरितनभागात् द्वादश योजनानि वर्जयित्वा २० मध्ये २१ षट्त्रिंशति योजनेषु २२ 'बह्वे सुवण्णरूपामया फलगा' इत्यादि फलकवर्णनम् नागदन्तवर्णनम् सिक्ककवर्णनं च प्राग्वत् [पृ० १७६ पं० २-९] २३ तेषु च रजतमग्रेषु सिक्ककेषु बहवो २४ वज्रमया २५ गोलवृत्ताः-गोलवद् वृत्ताः समुद्रकाः प्रज्ञाः, २६ तेषु च वज्रमयेषु समुद्रकेषु २७ बहूनि २८ जिनसक्थीनि सन्निक्षिप्तानि तिष्ठन्ति, यानि २९ सूर्याभस्य देवस्य

०-कोडाकोडीए-भा० १ । * मज्जे वत्तीसाए-मु० पु० पाठः, स च विवरण नानुसरति । ० अवगम्य उ-भा० १ ।

सिक्ककोप-
रिस्थित-
समुद्रकेषु
देवपूज्यानि
जिनस-
क्थीनि

देवस्स अन्नेसि च बहूणं देवाण य देवीण य अच्चणिज्जाओ जाव पञ्जुवासणिज्जातो । माणवगस्स चेइयखंभस्स उवरिं अट्ठ मंगलगा मया छत्ताइच्छत्ता ।

[१२७] तस्स माणवगस्स चेइयखंभस्स पुरत्थिमेणं एत्थ णं महेगा मणिपेडिया पणत्ता, अट्ठ जोयणाइं आयामविक्खंभेणं चत्तारि जोअणाइं बाहल्लेणं सव्वमणिमई अच्छा जाव पडिख्वा, तीसे णं मणिपेडियाए उवरिं एत्थ णं महेगे सिंहासणे पणत्ते सिंहासणवणत्तो सपरिवारो [पृ० ९८ पं० ३-] तस्स णं माणवगस्स चेइयखंभस्स पच्चत्थिमेणं एत्थ णं महेगा मणिपेडिया पणत्ता अट्ठ जोयणाइं आयामविक्खंभेणं

३० अन्येषां च बहूनां वैमानिकानां देवानां देवीनां च ३१ अर्चनीयानि चन्दनैः, वन्दनीयानि स्तुत्यादिना, पूजनीयानि पुष्पादिना, माननीयानि बहुमानतः, सत्करणीयानि वस्त्रादिना, कल्याणं मङ्गलं देवतं चैत्यमितिवुद्ध्या ३२ पर्युपासनीयानि । ३३ 'तस्स णं चेइयखंभस्स उवरिं बहवे अट्ठ मंगलगा' इत्यादि प्राग्वत् [पृ० १९ पं० ४-]

[१२७] १ तस्य माणवकस्य २ चैत्यस्तम्भस्य ३ पूर्वस्यां दिशि अत्र ४ महत्येका ५ मणिपीठिका प्रज्ञप्ता, सा च ६ अष्टौ योजनान्यायाम-विष्कम्भाभ्यां ७ चत्वारि योजनानि बाह्येन ८ 'सव्वमणिमई' इत्यादि प्राग्वत् [पृ० १९ पं० ५] [९-सिंहासनं प्रज्ञप्तम् सिंहासनवर्णनम् [पृ० ९८ पं० ३] शेषाणि च भद्रासनानि तत्परिवारभूतानि प्राग्वत् [कं० ४४] । १० तस्य माणवकनाम्नः ११ चैत्यस्तम्भस्य १२ पश्चिमायां दिशि अत्र १३ महती एका १४ मणिपीठिका प्रज्ञप्ता साऽपि १५ अष्टौ योजनानि आयाम-विष्क-

- [ ] एतच्चिद्धान्तर्गतः पाठः केवलं भा० १-२ प्रतावेव तथापि मूळानुसारत्वेन अत्र न्यस्तः ।

चत्वारि जोयणां वाहल्लेणं सव्वमणिमया अच्छा जावं पडिरूवा, तीसे णं मणिपेठियाए उवरिं एत्थ णं भेगे देवसयणिंल्ले पणत्ते, तस्सं णं देवसयणिज्जस्स इमेधारूवे वणणावासे पणत्ते, तंजहा-णाणामणिमया पडिपाया सोवन्निया पाया णाणामणिमयां पायसीसंगां जंबूणयामयां गंतगां वइरामया संधी णाणामणिमए ० विच्चे रययामं तूली लोहियक्खमया विब्बोयणा तवणिज्जमया गंडोवहाणया से णं सय-णिज्जे सालिंगणवड्डिए

म्भाभ्यां १६ चत्वारि योजनानि बाह्येन । 'सव्वमणिमया' इत्यादि प्राग्वत् । [पृ० ९८ पं० २ तथा पृ० १०२ पं० १] १७ तस्याश्च मणिपीठिकाया उपरि अत्र १८ महदेकं १९ देवशयनीयं प्रज्ञप्तम्, २० तस्य च देवशयनीयस्य २१ अयमेतद्रूपो वर्णवासो-वर्णकनिवेशः प्रज्ञप्तः, तद्यथा-२२ नानामणिमयाः २३ प्रतिपादा-मूलपादानां प्रतिविशिष्टोपष्टम्भकरणाय पादाः प्रतिपादाः, २४ सौवर्णिकाः-सुवर्णमयाः २५ पादाः-मूलपादाः, २६ नानामणिमयानि २७ पादशीर्षकाणि २८ जाम्बूनदमयानि २९ गात्राणि-ईषा-आदीनि ३० वज्रमया-वज्ररत्नापूरिताः ३१ सन्धयः ३२ नानामणिमयं ३३ व्यूतं-विशिष्टवानम् ३४ रजतमयी ३५ तूली ३६ लोहिताक्षमयाणि ३७ 'विब्बोयणा' इति उपधानकानि, आह च ० जीवाभिगममूलटीकाकारः-“विब्बोयणा-उपधानकान्युच्यन्ते” [इति, ३८ तपनीयमय्यो ३९ गण्डोपधानिकाः, ४० तद् देवशयनीयं ४१ सालिङ्गनवर्तिकम्-सह आलिङ्गनवर्त्या-शरीर-

० पृ० ९८ प० ५ तथा १२ । 'वेच्चं व्यूतं वानम् इत्यर्थः'-जीवा० वृ० प्र० पृ० २१० पं० ६ । 'वान' शब्दस्य पर्यायः भाषायाम् 'वाण'- 'खाटलानुं वाण'-इति । + भाषायाम्-पडवाया । x भाषायाम् ईषा-ईस-खाटलानी ईस' इति प्रसिद्धम् । ० जीवा० वृ० पृ० २३१ पं० १४ ।

उभ^{३३}ओविब्वोयणं दु^{३३}होउण्णते मज्झे णयगंभीरे गंगापुलिणवालुयाउ^{३३}हलिसालिसए सुविरइयरयत्ताणे उवचि-
यखोमदुगुल्लपट्टपडिच्छायणे आईणग-रूय-डूर-णवणीय-तूलफासमउते [पृ० १९ पं० २] रत्तं^{३३}सुयसंबुए सुरम्मे
पासादीये...पडिरूवे ।

[१२८] तस्स णं देवसयणिल्लस्स उत्तरपुरत्थिमेणं महेगा मणिपेढिया पणत्ता, अट्ठ जोयणाइं आयामवि-
क्खंभेणं चत्तारि जोअणाइं बाहल्लेणं सब्वमणिमयी जाव पडिरूवा, तीसे णं मणिपेढियाए

प्रमाणेनोपधानेन यत् तत् तथा, ४२ उभयतः-उभौ-शिरोऽन्त-पादान्तावाश्रित्य विब्वोयणम्-उपधानं यत्र तत् उभयतोविब्वोयणं
४३ उभयतउक्तं ४४ मध्ये नतं च तत् निम्नत्वात् गम्भीरं च-महत्त्वान्नतगम्भीरं ४५ गङ्गापुलिनवालुकाया अवदालो-विदलनं
पादादिन्यासे अधोगमनमिति भावः तेन 'सालिसए' इति सदृशकम् गङ्गापुलिनवालुकावदालसदृशकं, दृश्यते चायं प्रकारो हंसतूल्या-
दिब्विति, तथा ४६ 'उपचित'इति विशिष्टं परिकर्मितं क्षौमं-कार्पासिकं दुक्कलं-वस्त्रं तदेव पट्टः उपचितक्षौमदुक्कलपट्टः स प्रतिच्छदनं-
आच्छादनं यस्य तत् तथा प्राग्वत् [पृ० १९ पं० ९] ४७ रक्तांशुकेन संबृतं रक्तांशुकंसंबृतम्-अत एव ४८ सुरम्यम् 'पासादीये'
इत्यादिपदचतुष्टयं प्राग्वत् [पृ० ७ पं० ५] ।

[१२८] १ तस्य देवशयनीयस्य २ उत्तरपूर्वस्यां दिशि अत्र ३ महत्येका ४ मणिपीठिका प्रज्ञप्ता, सा च ५ अष्टौ योजनान्याया-
म-विष्कम्भाभ्यां ६ चत्वारि योजनानि बाह्व्यतः ७ 'सब्वमणिमयी' इत्यादि प्राग्वत् [पृ० १९ पं० ८] ८ तस्याश्च मणिपीठिकाया

उर्वरि एतथ णं महेगे खुड्डुं महिंदल्लए पणत्ते सट्ठि जोयणाइं उड्डु उच्चत्तेणं जोयणं विक्खंभेणं वहरामया वट्ट-
लट्टसंठियसुसिलिट्ट-जाव-पडिरूवा, [पृ० १०९ पं० २] उवरिं अट्टट्ट मंगलगा झया छत्तातिच्छत्ता, तस्सं णं
खुड्डुगमहिंदल्लयस्स पच्चत्थिमेणं एतथ णं सूरियाभस्स देवस्स चोप्पाले नाम पहरणकोसे पन्नत्ते सव्ववहरामए
अच्छे जाव पडिरूवे, तत्थं णं सूरियाभस्स देवस्स फल्लिहरयण-खर्ग-गर्ग-धणुप्पमुहा बहवे पहरणरयणा
संनिखित्ता चिट्ठति, उज्जल्लो निसिंया सुत्तिकखधारा पासादीया...। सभाए णं सुहम्माए उवरिं अट्टट्ट मंग-
लगा झया छत्तातिच्छत्ता ।

[१२९] सभाए णं सुहम्माए उत्तरपुरत्थिमेणं एतथ णं महेगे सिद्धायतणे पणत्ते ऐंगं जोयणसयं आयासेणं पन्नासं

९ उपरि १० खुल्लको महेन्द्रध्वजः प्रज्ञप्तः, तस्य प्रमाणं वर्णकश्च महेन्द्रध्वजवद् वक्तव्यम् [पृ० २२१ पं० २] ११ तस्य
शुल्लकमहेन्द्रध्वजस्य १२ पश्चिमायामत्र १३ सूर्याभस्य देवस्य महानेकः १४ चोप्पालो नाम १५ प्रहरणकोशः-प्रहरणस्थानं प्रज्ञप्तम्,
क्खिंविशिष्टः १ इत्याह-जाव पडिरूवे' इति प्राग्वत् [पृ० १९ पं० ८] १६ तत्र चोप्पालकाभिधाने प्रहरणकोशे बहूनि १७ परिघरत्न-
१८ खड्ग-१९ गदा-२० धनुःप्रमुखदीनि २१ प्रहरणरत्नानि २२ सन्निक्षिप्तानि तिष्ठन्ति, कथंभूतानि ? इत्यत आह-२३ उज्जव-
लानि-निर्मलानि २४ निश्चितानि-अतितेजितानि अत एव २५ तीक्ष्णधाराणि प्रासादीयानि इत्यादि प्राग्वत् [पृ० ७ पं० ५] तस्याश्च
२६ सभायाः सुधर्माया उपरि बहूनि २७ अष्टावष्टौ मङ्गलकानि-इत्यादि सर्वं प्राग्वत् [पृ० १९ पं० ४] वक्तव्यम् ।

[१२९] १ समायाः सुधर्मायाः २ उत्तरपूर्वस्यां दिशि ३ महदेकं ४ सिद्धायतनं प्रज्ञप्तम्, ५ एकं योजनशतमायामतः ६ पञ्चा-

जोयणाइं विक्खंभेणं भावत्तरिं जोयणाइं उहुं उच्चत्तेणं सभागमएणं जाव गोमाणसियाओ भूमिभागा उल्लोया तहेव । तस्सं णं सिद्धायतणस्स बहुमज्झदेसभाए एत्थ णं महेगा मणिपेढिया पण्णत्ता, सोलसं जोयणाइं आयामविक्खंभेणं अहुं जोयणाइं बाहल्लेणं, तीसे णं मणिपेढियाए उवरिं एत्थ णं महेगे देवच्छंदए पण्णत्ते, सोलस जोयणाइं आयामविक्खंभेणं साइरेगाइं सोलस जोयणाइं उहुं उच्चत्तेणं

शतं विष्कम्भतः ७ द्वासप्ततियोजनान्यूर्ध्वमुच्चैस्त्वेन-इत्यादि ८ सर्वं सुधर्मावत् वक्तव्यं यावत् गोमामसीवक्तव्यता [पृ० २१४ पं० १-पृ० २२३ पं० १] तथा चाह-‘सभागमएणं जाव गोमाणसियाओ’इति, किमुक्तं भवति ?-यथा सुधर्मायाः सभायाः पूर्वदक्षिणोत्तरवर्ती-नि त्रीणि द्वाराणि तेषां च द्वाराणां पुरतो मुखमण्डपाः तेषां च मुखमण्डपानां पुरतः प्रेक्षागृहमण्डपाः तेषां च प्रेक्षागृहमण्डपानां पुरतश्चैत्यस्तूपाः सप्रतिमाः तेषां च चैत्यस्तूपानां पुरतः चैत्यदृक्षाः तेषां च चैत्यदृक्षाणां पुरतो महेन्द्रध्वजाः तेषामपि पुरतो नन्दापुष्करिण्यस्तदनन्तरं गुलिका गोमानस्यश्चीकताः तथाऽत्रापि सर्वमनेनैव क्रमेण निरवशेषं वक्तव्यम्, ९ उल्लोकवर्णनं भूमिभागवर्णनं च प्राग्वत् [पृ० ८१, ९७ पं० ३] १० तस्य सिद्धायतनस्यान्तर्बहुमध्यदेशभागेऽत्र १ महत्येका मणिपीठिका प्रज्ञप्ता, सा १२ षोडश योजना-न्यायामविष्कम्भाभ्याम् १३ अष्टौ योजनानि बाहल्यतः ० सन्वमणिमयी’इत्यादि प्राग्वत् [पृ० २१८ पं० ३] १४ तस्याश्च मणिपीठिकाया उपरि अत्र १५ महानेको १६ देवच्छन्दकः प्रज्ञप्तः स च १७ षोडश योजनान्यायामविष्कम्भाभ्यां १८ सातिरेकाणि षोडश

० नैतत् पद मूलपाठे ।

सव्वरयणा^{११}मए जाव पडिखवे ४एत्थं णं अट्ठसयं जिणपेडिमाणं जिणुस्सेहप्पमाणमित्ताणं संनिखित्तं संचिद्धंति,
तासि णं जिणपेडिमाणं इमेयारूवे वणणावोसे पणत्ते, तंजहा-तवणिज्जमया हत्थतल-पायतला, अंका^{३२}मयाइं
नक्खाइं अंतोलोहि^{३३}यक्खपडिसेगाइं, कणगा^{३३}मईओ जंघाओ, कणगा^{३३}मया जाणू, कणगा^{३३}मया ऊरू, कणगा^{३३}मईओ
गायलट्ठीओ, तवणिज्जमयाओ नाभीओ, रिट्टामइओ रोमराइओ, तवणिज्जमया चुडुया, तवणिज्जमया सिरि-
वच्छा, सिलप्पवालमया ओट्टा, फालियामया दत्ता, तवणिज्जमईओ जीहाओ, तवणिज्जमया तालुया, कणगा-
मईओ नासिंगाओ अंतोलोहि^{३३}यक्खपडिसेगाओ, अंका^{३३}मयाणि

योजनान्यूर्ध्वमुच्चैस्त्वेन १९ 'सव्वरयणामए' इत्यादि प्राग्वत् [पृ० १९ पं० ५] २० तत्र च देवच्छन्दके २१ अष्टशतं अष्टाधिकं शतं
२२ जिनप्रतिमानां २३ जिनोत्सेधप्रमाणमात्राणाम्-पञ्चधनुःशतप्रमाणानामिति भावः, २४ सन्निक्षिप्तं २५ तिष्ठति । २६ तासां २७ जिन-
प्रतिमानाम् २८ अयमेतद्भूयो २९ वर्णवासो वर्णकनिवेशः प्रज्ञप्तः, ३० तपनीयमयानि ३१ हस्ततल-पादतलानि ३२ अङ्कुरत्नमया
३४ अन्तः-मध्ये लोहिताक्षरत्नप्रतिसेका ३३ नखाः ३५ कनकमय्यो ३६ जङ्घाः ३७ कनकमयानि ३८ जानूनि ३९ कनकमया ४०
ऊरवः ४१ कनकमय्यो ४२ गात्रयष्टयः ४३ तपनीयमय्यो ४४ नाभयः ४५ रिष्टमय्यो ४६ रोमराजयः ४७ तपनीयमयाः ४८ चुडुकाः-
स्तनाग्रमाणाः ४९ तपनीयमयाः ५० श्रीवृक्षाः ५१ शिलाप्रवालमया-विद्रुममया ५२ ओष्ठाः ५३ स्फटिकमया ५४ दन्ताः ५५ तप-
नीयमय्यो ५६ जिह्वाः ५७ तपनीयमयानि ५८ तालुकानि ५९ कनकमय्यो ६० नासिकाः ६१ अन्तर्लोहिताक्षप्रतिसेकाः, ६२ अङ्क-

४ अत आरभ्य सपूर्णा कण्डिका जीवा० मू० पृ० २२२ प० ९ ।

अच्छीणि अंतोलोहिंयक्खपडिसेगाणि [रिट्ठामईओ ताराओ] रिट्ठामैयाणि अच्छपत्ताणि, रिट्ठामईओ भसुहा-
ओ कण्णामया कवोलां, कण्णामया सर्वणा, कण्णामईओ गिडाल्लपट्टियातो, बहरामईओ सीसघडीओ तवणि-
ज्जमईओ केसंतकेसभूमीओ रिट्ठामैया उर्वरि सुद्धया ।

[१३०] ० तासिं णं जिणपडिमाणं पिट्ठतो पत्तेयं पत्तेयं छत्तधारंगपडिमाओ पणत्ताओ, ताओ णं छत्त-
धारंगपडिमाओ हिमरैययकुंदेदुप्पगासाहं सकोरंटमल्लदामधवलाहं आँयवत्ताहं सलीलं धारेमाणीओ धारेमा-
णीओ "चिहंति, तासिं णं जिणपडिमाणं उभओ पासे पत्तेयं पत्तेयं

मयानि ६३ अक्षीणि ६४ अन्तलोहिंवाक्षप्रतिसेकानि, ६५ रिष्टरत्नमयानि ६७ रिष्टरत्नमययो ६८ भुवः ६९ कनकमयाः
७० कपोलाः ७१ कनकमयाः ७२ श्रवणाः ७३ कनकमययो ७४ ललाटपट्टिकाः ७५ वज्रमययः ७६ शीर्षघटिकाः ७७ तपनीयमययः
७८ केशान्तकेशभूमयः, केशान्तभूमयः केशभूमयश्चेति भावः, ७९ रिष्टमया ८० उपरि मूर्द्धजाः-केशाः ।

[१३०] १ तासां २ जिनप्रतिमानां ३ पृष्ठत एकैका ४ * छत्रधराणां प्रतिमा ५ हिमरजतकुन्देन्दुप्रकाशं ६ सकोरण्टमाल्यदामध-
वलम् ७ आतपत्रं गृहीत्वा ८ सलीलं ९ धरन्ती १० तिष्ठति, तथा ११ तासां १२ जिनप्रतिमानां १३ प्रत्येकम् १४ उभयोः पार्श्वयोः

× [ ] एतच्चिह्नान्तर्गतः पाठः वि० बा० । जीवा० मू० प्र० पृ० २३३ प० १ । ० इयं संपूर्णाऽपि कण्डिका जीवा० मू० प्र० पृ० २३३
पं० ५ । * छत्रधरा प्र-पा० ४-५ भा० १ ।

चामरधारपडिमाओ पणत्ताओ, ताओ णं चामरधारपडिमातो चंदप्पहवयरवेरुलियनानामणिरयणखचियचि-
त्तदंडाओ सुहुमरयतदीहवालाओ संखंकुंददंगरयअमतमहिक्केणपुंजसन्निकासओ धवलाओ चामराओ [पृ०
१७९ पं० २-] सलीलं धारेमाणीओ धारेमाणीओ चिहंति, तासि णं जिणपडिमाणं पुरतो ^{२३} दो नागपडिमातो
जक्खपडिमाओ भूयपडिमातो कुंडधारपडिमाओ सव्वरयणामईओ अच्छाओ जाव चिहंति, तासि णं जिण-
पडिमाणं पुरतो अहसयं घंटाणं ^{३३} अहसयं चंदणकलसाणं ^{३३} अहसयं भिंगाराणं एवं आयंसाणं

द्वे द्वे १५ चामरधरे प्रतिमे प्रज्ञप्ते, १६ = ते च १७ चन्द्रग्रमः-चन्द्रकान्तो वज्रं वैदूर्यं च प्रतीतं चन्द्रग्रभवज्रवैदूर्याणि शेषाणि च ना-
ममणिरत्नानि खचित्तानि येषु दण्डेषु ते तथा, एवंरूपाः १८ चित्रा-नानाप्रकारा दण्डा येषां तानि तथा १९ सूक्ष्मा रजतमया दीर्घा
वाला येषां तानि तथा [पृ० १७९ अंक-१०२] १९ प्रतीतम् चामराणि गृहीत्वा सलीलं वीजयन्त्यस्तिष्ठन्ति, ताश्च 'सव्वरयणामईओ
अच्छाओ' इत्यादि प्राग्वत् [पृ० १७९ पं० ८-] २० तासां २१ जिनप्रतिमानां २२ पुरतो २३ द्वे द्वे २४ नागप्रतिमे द्वे द्वे २५ यक्ष-
प्रतिमे द्वे द्वे २६ भूतप्रतिमे द्वे द्वे २७ कुण्डधरे प्रतिमे सन्निक्षिप्ते तिष्ठतः, तस्मिंश्च देवच्छन्दकं २८ तासां २९ जिनप्रतिमानां
३० पुरतः ३१ अष्टशतं ३२ घण्टानाम् ३३ अष्टशतं ३४ चन्दनकल-शानाम् ३५ अष्टशतं ३६ भृङ्गाराणाम् अष्टशतम्-३७ आदर्शा-

१०

= "सूत्रे खीत्वि+ प्राकृतत्वात्"-राय० वि० । = -शानाम् अष्टशतं मङ्गलकलशानाम् अ-भा० २ ।

+ 'चामर' शब्दस्य

जिनप्रति-
मानां पुरतः
नागयक्ष-
भूतादिग्र-
तिमाः तथा
घण्टादि-
पदार्थाश्च

५

धालाणं पाईणं सुपइहाणं मणोगुलियाणं वायकैरगाणं चित्तगैराणं रयणकरंडगाणं हयकंठाणं जाव [पृ० १७७ पं० ५] उस्सभकंठाणं पुप्फचंगेरीणं जाव [पृ० १७८ पं० १] लोमहत्थचंगेरीणं पुप्फपंडलगाणं तेल्लेसमुग्गाणं जाव [पृ० १८० पं० १] अंजर्णेसमुग्गाणं अट्टसयं झैयाणं अट्टसयं

नाम् अट्टशतं ३८ स्थालानाम् अट्टशतं ३९ पात्रीणाम् अट्टशतं ४० सुप्रतिष्ठानानाम् अट्टशतं ४१ मनोगुलिकानां-पीठिकाविशेषाणाम् अट्टशतं ४२ वातकरकाणाम् अट्टशतं ४३ चित्राणां ४४ रत्नकरण्डकानाम् अट्टशतं ४५ हयकण्ठानाम् अट्टशतं गजकण्ठानाम् अट्टशतं नरकण्ठानाम् अट्टशतं किन्नरकण्ठानाम् अट्टशतं किंपुरुषकण्ठानाम् अट्टशतं महोरगकण्ठानाम् अट्टशतं ४६ वृषभकण्ठानाम् अट्टशतं ४७ पुष्पचङ्गेरीणाम् अट्टशतं माल्यचङ्गेरीणाम्, मुकुलानि पुष्पाणि, ग्रथितानि माल्यानि, अट्टशतं चूर्णचङ्गेरीणाम् अट्टशतं गन्धचङ्गेरीणाम् अट्टशतं वस्त्रचङ्गेरीणाम् अट्टशतमाभरणचङ्गेरीणाम् अट्टशतं सिद्धार्थकचङ्गेरीणाम् अट्टशतं ४८ लोमहस्तकचङ्गेरीणाम्, लोमहस्तकं च अट्टशतं वस्त्रचङ्गेरीणाम् अट्टशतं सिद्धार्थकचङ्गेरीणाम् अट्टशतं ४९ पुष्पपटलकानाम् एवं माल्य-चूर्ण-गन्ध-वस्त्राभरण-सिद्धार्थक-लोमहस्तक-पटलकानामपि प्रत्येकं मयूरपुच्छपुञ्जिका, अट्टशतं ४९ पुष्पपटलकानाम् एवं माल्य-चूर्ण-गन्ध-वस्त्राभरण-सिद्धार्थक-लोमहस्तक-पटलकानामपि प्रत्येकं अट्टशतं वक्तव्यम् अट्टशतं सिंहासनानाम् अट्टशतं छात्राणाम् अट्टशतं चामराणाम् अट्टशतं ५० तैलसमुद्रकानाम् अट्टशतं कोष्ठ-समुद्रकानाम् अट्टशतं पत्रसमुद्रकानाम् अट्टशतं चोयकसमुद्रकानाम् अट्टशतं तगरसमुद्रकानाम् अट्टशतम्-एलासमुद्रकानाम् अट्टशतं हरितालसमुद्रकानाम् अट्टशतं हिंगुलकसमुद्रकानाम् अट्टशतं मनःशिलासमुद्रकानाम् अट्टशतम्-५१ अञ्जनसमुद्रकानाम् सर्वा-ण्यपि अमूनि तैलादीनि परमसुरभिगन्धोपेतानि, अट्टशतं ५२ ध्वजानाम् । अत्र सङ्ग्रहणिगाथा-

“चंदणकलसा भिंगारगा य आयंसया य थाला य । पातीउ सुपइहा मणगुलिका वायकरगा य ॥१॥

धूर्वकुच्छुयाणं संनिर्वित्तं^{५५} चिह्नति, सिद्धायतर्णस्स^{५६} णं उर्वरिं^{५७} अट्टङ्ग मंगलं^{५८} क्षया छत्तातिच्छत्ता ।
[१३१] तस्स णं सिद्धायतणस्स उत्तरपुरत्थिमे णं एत्थ णं मेहेगा उर्ववायसभा पणत्ता, जह्वा सभाए सुहम्माए
तहेव जाव मणिपेठिया अट्टं जोयणाइं देवसयणिज्जं तहेव सयणिज्जवणओ अट्टङ्ग मंगलगा क्षया छत्तातिच्छत्ता ।
तीसे णं उर्ववायसभाए उत्तरपुरत्थिमेणं एत्थ णं मेहेगे^{५९} हरए पणत्ते

चित्ता रणकण्डा हय-गय-नरकण्डगा य चंगेरी । पडलग-सीहासण-छत्त-चासरा समुगय-क्षया य ॥२॥

अष्टशतं ५३ धूपक्कडुच्छुकानां ५४ सन्निक्षिप्तं ५५ तिष्ठति, तस्य च ५६ सिद्धायतनस्य ५७ उपरि ५८ अष्टावष्टौ ५९ मङ्गल-
लकानि ६० ध्वज-६१ छत्रातिच्छत्रादीनि तु प्राग्वत् [पृ० १९ पं० ४] ।

[१३१] १ तस्य च २ सिद्धायतनस्य ३ उत्तरपूर्वस्यामत्र ४ महत्येका ५ उपपातसभा प्रज्ञप्ता, ६ तस्याश्च सुधर्मागमेन स्वरूपवर्णन-
पूर्वादिद्वारत्रयवर्णन-मुखमण्डप-प्रेक्षागृहमण्डपादिवर्णनादिप्रकाररूपेण तावद् वक्तव्यं यावत् उल्लोकवर्णनम् [पृ० २१४ पं० ३-] तस्याश्च
बहुसमरमणीयभूमिभागस्य बहुमध्यदेशभागेऽत्र महत्येका ७ मणिपीठिका प्रज्ञप्ता, सा च ८ अष्टौ योजनान्यायाम्-विष्कम्भाभ्यां १०
चत्वारि योजनानि बाह्येन 'सन्वमणिमयी' इत्यादि प्राग्वत् [पृ० २१७ पं० ४] तस्याश्च मणिपीठिकाया उपरि अत्र महदेकं देवशय-
नीयं प्रज्ञप्तम्, तस्य स्वरूपं यथा सुधर्मायां सभायां देवशयनीयस्य [पृ० २२६ पं० २] तस्या अन्युपपातसभाया उपरि अष्टाष्ट मङ्गल-
कादीनि प्राग्वत् [पृ० १९ पं० ४] ९ तस्या १० उपपातसभाया ११ उत्तरपूर्वस्यां दिशि १२ महानेको १३ ह्रदः प्रज्ञप्तः, स च

* -कडुलका-पा० ४ ।-कडुलका-भा० १ । भाषायाम् 'कडुल' 'कडली' ।

ए०ं जोयणसयं आयामेणं प०णासं जोयणाइं विषखंभेणं द०सं जोयणाइं उ०वेहेणं त०ह० व०ं ह०र०ए० ए०ंगाए०
प०उ०म०वर०वे०इ०याए० ए०गे०ं व०ण०सं०डेण० सं०व०व०ओ० स०मं०ता० संप०रि०वि०ख०त्ते० । त०स्स० णं० ह०र०य०स्स० ति०वि०सं० ति०सो०वा०ण०प०डि०रू०
व०गा० प०न्न०त्ता० । त०स्सं० णं० ह०र०य०स्स० उ०त्त०र०पु०र०त्थि०मे० णं० ए०त्थ० णं० भ०हे०गा० अ०भि०से०ग०स०भा० प०ण०त्ता०, सु०ह०म०मा०ग०म०ए०णं० जा०व०
गो०भा०ण०सि०याओ० म०णि०पे०ढि०या० सी०हा०स०णं० संप०रि०वा०रं० जा०व० दा०मा० चि०ट्ठं०ति०, त०त्थं० णं० सू०रि०या०भ०स्सं० दे०व०स्स०

१४एकं योजनञ्चतमायामतः १५ पञ्चाशत् योजनानि विष्कम्भतः १६ दश योजनान्युद्वेधेन 'अच्छे रययामयकूले' इत्यादि नन्दापुष्क-
रिण्या इव वर्णनं निरवशेषं वक्तव्यम् [पृ० १९१ पं० २२] १७ स हृद १८ एकया पद्मवरवेदिकाया १९ एकेन च वनखण्डेन २० सर्वतः
समन्तात् संपरिक्षिप्तः, पद्मवरवेदिकावर्णनं [पृ० २०४ पं० १] वनखण्डवर्णनं च प्राग्वत् [पृ० १८३ पं० १] २१ तस्य च हृदस्य- २२
उत्तरपूर्वस्यां दिशि २३ अत्र २४ महत्येका २५ अभियेकसभा प्रज्ञप्ता, सा च २६ सुधर्मासिभावत् प्रमाण-स्वरूप-द्वारत्रय-मुखमण्ड-
पादिप्रकारेण तावद् वक्तव्या यावद् २७ गोमानसीवक्तव्यता [पृ० २१४ पं० १-पृ० २२३ पं० १] तदनन्तरं तथैव उल्लोकवर्णनम्
भूमिभागवर्णनं च तावत् यावन्मणीनां स्पर्शः [पृ० ९७, ८१ पं० ३ कं० ४०] तस्या अभियेकसभाया बहुसमरमणीयस्य भूमिभा-
गस्य बहुमध्यदेशभागे महत्येका २८ मणिपीठिका प्रज्ञप्ता, साऽप्यष्टौ योजनान्यायाम-विष्कम्भाभ्यां चत्वारि योजनानि बाह्व्यतः
'सच्चरयणासयी' इत्यादि प्राग्वत् [पृ० २१७ पं० ४] तस्या मणिपीठिकाया उपरि अत्र महदेकं २९ सिंहासनम् सिंहासनवर्णकः
प्राग्वत् [पृ० ९८ पं० ३] नवरमत्र ३० परिवारभूतानि भद्रासनानि च वक्तव्यानि [कं० ४४] ३१ तस्मिंश्च सिंहासने ३२ सूर्याभस्य

सुबहु^{३३} अभिसेयभंडे संनिखित्ते चिट्ठह, अट्ठ मंगलगा तहेव । तीसे णं अभिसेयसभाए उत्तरपुरत्थिमेणं एत्थ णं अलंकारियसंभा पणत्ता जहा सभा सुधम्मा, मणिपेढिया अट्ठ जोयणाइं सीहासणं सपरिवारं, तत्थं णं सूरियाभस्स देवस्स सुबहु अलंकारियभंडे संनिखित्ते चिट्ठति, सेसं तहेव, तीसे णं अलंकारियसभाए उत्तरपुर-
रत्थिमे णं तत्थ णं महेगा ववसायसभा पणत्ता, जहा उववायसभा जाव सीहा-सणं सपरिवारं मणिपेढिया अट्ठ मंगलगा^०, तत्थं णं सूरियाभस्स देवस्स एत्थ महेगे पोत्थययणे सन्निखित्ते चिट्ठह, तस्सं णं पोत्थयय-
णस्स इमेयारूवे

देवस्य ३३ सुबहु ३४ अभिषेकभाण्डम्-अभिषेकयोग्य उपस्करः सन्निक्षिप्तः तिष्ठति, 'तीसे णं अभिसेयसभाए अट्ठ मंगलका' इत्यादि प्राग्वत् [पृ० १९ पं० ४] ३५ तस्याश्च अभिषेकसभाया ३६ उत्तरपूर्वस्यां दिशि अत्र महत्येका ३७ अलंकारसभा प्रज्ञप्ता, सा ३८ चाभिषेकसभावत् प्रमाण-स्वरूप-द्वारत्रय-मुखमण्डप-प्रेक्षागृहमण्डपादिवर्णकप्रकारेण तावद् वक्तव्या यावत् परिवारसिंहा-सनम् [पृ० २१४ पं० १] ३९ तत्र सूर्याभिस्य देवस्य ४० आलङ्कारिकम्-अलङ्कारयोग्यं भाण्डं सन्निक्षिप्तमस्ति, शेषं प्राग्वत् [पृ० पं० १] ४१ तस्याथ अलङ्कारसभाया ४२ उत्तरपूर्वस्यां दिशि अत्र ४३ महत्येका ४४ व्यवसायसभा प्रज्ञप्ता, सा च ४५ =अभिषेकसभावत् प्रमाण-स्वरूप-द्वारत्रय-मुखमण्डपादिवर्णनप्रकारेण तावद् वक्तव्या यावत् सिंहासनं सपरिवारम् [पृ० २१४ पं० १ पृ० २१६ पं० ३] ४६ तत्र ४७ महदेकं ४८ पुस्तकरत्नं सन्निक्षिप्तमस्ति, ४९ तस्य च पुस्तकरत्नस्य ५० अयमेतद्गुपो

- -सण अपरि-भा० १ । + मूल-विवरणपाठयोर्भेदः । = मूले तु 'जहा उववायसभा' इत्युक्तम् । जीवा० पृ० २३५ पं० ८-“ववसातसभा

वर्णावासे पणत्ते, +तंजहा रिट्टा^{५३} मईयो कबिआओ * [तवणिज्जमए] ^{५६} दोरे = नाणामणिमए गंठी ^{५६} रयणी-
मयाइं पत्तगाइं वेरुलियमए लिप्पासणे रिट्टामए छंदेने तवणिज्जमई संकला रिट्टामई मसी वइरामई छेहणी
रिट्टामयाइं अक्खराइं धम्मिमए लेखे । ववसायसभाए णं उवरिं अट्ठ मंगलगा, ^{५३} तीसे णं ववसायसभाए

५१ वर्णावासो वर्णकानिवेशः प्रहसः, ५२ रिष्टमयी-रिष्टरत्नमयौ ५३ ० कम्मिके ० पृष्ठके इति भावः, रत्नमयो ५४ * दवरको
यत्र पत्राणि प्रोक्तानि सन्ति, ५५ नानामणिमयो ५६ ग्रन्थिः दवरकस्यादौ येन पत्राणि न निर्गच्छन्ति, ५७ अक्कमयानि-अक्करत्न-
मयानि ५८ पत्राणि, ५९ नानामणिमयं ६० लिप्यासनम्-मयीभाजनमित्यर्थः, ६३ तपनीयमयी ६४ मृङ्खला मयीभाजनसत्का,
६१ रिष्टरत्नमयं उपरितनं तस्य ६२ छादनं ६५ रिष्टमयी-रिष्टरत्नमयी ६६ मयी, ६७ वज्रमयी ६८ लेखनी, ६९ रिष्टमयानि
७० अक्षराणि, ७१ धार्मिकं लेख्यं, *क्वचित्-‘धम्मिए ८सत्थे’ इति पाठः तत्र ‘धार्मिकं शास्त्रम्’ इति व्याख्येयम् ७२ तस्याश्च = उप-

पणत्ता अभिसेयसभावत्तव्वया जाव सीहासणं अपरिवार” इत्यादि । + इदं समस्तं पुस्तकवर्णनं जीवा० मू० पृ० २३५ पं० ९ । ७ -मयाइं
उक्कंठियाइं त-भा० १ । * वि० वा० । अत्र पुरतकवर्णने मूल-विवरणयोर्भेदः मूलपाठव्युत्क्रमश्च भासते । = “देशीनाममालायां ‘दार-
दोर’ शब्दौ कटीसूत्रापरपर्यायकाञ्चीवाचकौ लग्नेते-“कंचीई दार-दोरा य”-व० ५ गा० ३८ । अत्र तु ‘दोर’ शब्दः पत्रबन्धनसाधनं सूत्राप-
रपर्यायं केवलं गुणरूपमर्थं सूचयति-इति । ‘दोर’ शब्दश्च भाषायाम् ‘दोरो’ नाम्ना प्रतीतः । ‘दवरक’ इति तु अस्यैव सस्कृतमुच्चारणम् ।
० कण्ठिके-पा० ५, भा० १ । ०-के प्रष्ठके भा० २-के पृष्ठके-जीवा० वि० पृ० २३७ । * दवको-पा० ५-४ । * क्वचित् ‘धंमि’ इति
पाठः-भा० २ । ८ विवरणकारदर्शितं पाठान्तरम् । = मूले तु ‘ववसायसभाए’ इति भेदः ।

उत्तरपुरत्थिमेणं एत्थ णं नंदा पुक्खरिणी पणत्ता हरयसरिसा, तीसे णं गंदाए पुक्खरिणीए उत्तरपुरत्थिमेणं
महेगे बल्लिपीढे पणत्ते सव्वरयणांमए अञ्छे जाव पडिरूवे ।

[१३२] तेणं कालेण तेणं समएणं सूरियाभे देवे अहुणोववणमिस्सए चेव समाणे पंचविहाए पज्जत्तीए
पज्जत्तीभावं गच्छइ, तंजहा—आहारपज्जत्तीए सरिरपज्जत्तीए इंदियपज्जत्तीए आणपाणपज्जत्तीए भासा-मणप-
ज्जत्तीए, तए णं तस्स सूरियाभस्स देवस्स पंचविहाए पज्जत्तीए

पातसभाया ७३ उत्तरपूर्वस्यां दिशि ७४ महदेकं ७५ बल्लिपीठं प्रज्ञप्तम्, तच्चाष्टौ योजनानि आयामविष्कम्भतः चत्वारि योजनानि
बाह्व्यतः ७६ सर्वरत्नमयम् ७७ 'अञ्छे' इत्यादि प्राग्वत् [पृ० १९ पं० ५] । तस्य च ० बल्लिपीठस्य उत्तरपूर्वस्यां दिशि अत्र
महत्येका नन्दा पुष्करिणी प्रज्ञप्ता, सा च हृदग्रमाणा, हृदस्येव च तस्या अपि त्रिसोपानवर्णनं तोरणवर्णनं च प्राग्वत् [पृ० ७८ पं०
१, पृ० ७९ पं० १] । तदेवं यत्र यादृग्रूपं च सूर्याभस्य देवस्य विमानं तत्र तादृग्रूपं चोपवर्णितम् ।

[१३२] सम्प्रति सूर्याभो देवः उत्पन्नः सन् यदकरोत् यथा च तस्याभियेकोऽभवत् तद् उपदर्शयति—१ तस्मिन् काले २ त-
स्मिन् समये ३ सूर्याभो देवः सूर्याभे विमाने उपपात ० सभायां देवशयनीये देवदूष्यान्तरिते प्रथमतोऽङ्गुलासंख्येयभा-गमात्रयाऽवगाह-
नया समुत्पन्नः ४ 'तए णं' इत्यादि सुगमम् नवरम् इह भाषा-मनःपर्याप्तयोः समाप्तिकालान्तरस्य प्रायः शेषपर्याप्तिसमाप्तिकालान्त-
रापेक्षया स्तोक्तत्वादेकत्वेन विवक्षणमिति 'पंचविहाए पज्जत्तीए पज्जत्तीभावं गच्छइ' इत्युक्तम्, ततः ५ तस्य सूर्याभस्य देवस्य ६ पञ्च-

० मूले पूर्वं पुष्करिणीनिर्देशः पश्चात् बल्लिपीठनिर्देशः, विवरणे तु व्युत्क्रमः । ७ -तशय्यायां-भा० २ । -गद्वया अव-भा० २ ।

पञ्चत्तीभावं गयस्स समाणस्स इमेर्यारूवे अज्झत्थिए चित्थिए पत्थिए मणोगए संकल्पे समुपज्झित्था-किं मे पुण्वि करणिज्जं ? किं मे पच्छा करणिज्जं ? किं मे पुण्वि सेयं ? किं मे पच्छा सेयं ? किं मे पुण्वि पि पच्छा वि हिंयाए सुहाए खर्माए णिंसेयसाए आणुंगामियत्ताए भविस्सइ ? ।

[१३३]तए णं तस्स सूरियाभस्स देवस्स सामाणियपरिसोवक्कणा देवा सूरियाभस्स देवस्स इमेर्यारूवमज्झत्थियं जाव [पृ० ५१ पं० १] समुप्पन्नं समभिजाणित्ता जेणेव सूरियाभे देवे तेणेव उवागच्छंति, सूरियाभं देवं करयल-परिगहियं सिरसावत्तं मत्थए अज्जलिं कट्ठु जएणं विजएणं वद्धाविन्ति वद्धावित्ता एवं वयासी-एवं खलु देवा-णुप्पियाणं सूरियाभे विमाणे सिद्धायतणंसि जिणपडिमाणं जिणुस्सेहपमाणमित्ताणं अट्टसयं संनिखित्तं चि-

विधया पर्याप्तया ७ पर्याप्तभावमुपगतस्य सतः ८ अयमेतद्रूपः ९ संकल्पः १० समुदपद्यत-‘अज्झत्थिए’ इत्यादि पदव्याख्यानं पूर्ववत् [पृ० ५१ पं० १ तथा ७] ११ किं मे मम पूर्वं करणीयम् ? १२ किं मे पश्चात्करणीयम् ? १३ किं मे पूर्वं कर्तुं श्रेयः ? १४ किं मे पश्चात् कर्तुं श्रेयः ? तथा १५ किं मे पूर्वमपि च पश्चादपि च १६ हिताय-भावप्रधानोऽयं निर्देशो-हितत्वाय-परिणाममुन्दरतायै १७ सुखाय शर्मणे १८ क्षमाय-अयमपि भावप्रधानो निर्देशः-संगतत्वाय १९ निःश्रेयसाय-निश्चितकल्याणाय २० अनुगामिकतायै-परम्परशुभा-नुबन्धसुखाय २१ भविष्यति-इति । इह प्राक्तनो ग्रन्थः प्रायोऽपूर्वः भूयानपि च पुस्तकेषु वाचनाभेदस्ततो माऽभूत् शिष्याणां सम्मोह इति क्वापि सुगमोऽपि यथावस्थितवाचनाक्रमप्रदर्शनार्थं लिखितः, इत ऊर्ध्वं तु प्रायः सुगमः प्राग्व्याख्यातस्वरूपश्च न च वाचनाभेदोऽप्यतिबाध इति स्वयं परिभाषनीयः, विषमपदव्याख्या तु विधास्यते इति ।

दृति, सभाए नं सुहृममाए माणवए चेइए खंभे वहरामएसु गोलवदससुगएसु बह्मओ जिणसकहाओ संनिखि-
त्ताओ चिहंति, ताओ नं देवाणुप्पियाणं अण्णेसिं च बहूणं वेमाणियाणं देवाण य देवीण य अच्चणिज्जाओ जाव
पञ्जुवासणिज्जाओ, तं एयं नं देवाणुप्पियाणं पुढिं च करणिज्जं, तं एयं नं देवाणुप्पियाणं पच्छा करणिज्जं, तं एयं
नं देवाणुप्पियाणं पुढिं च सेयं, तं एयं नं देवाणुप्पियाणं पच्छा सेयं, तं एयं नं देवाणुप्पियाणं पुढिं च पि पच्छा
वि हियाए सुहाए खमाए निस्सेयसाए आणुगामियत्ताए भविस्सति ।

[१३४] तए नं से स्वरियाभे देवे तेसिं सामाणियपरिसोववन्नगाणं देवाणं अंतिए एयमदं सोच्चा निसम्म
हदुदुद-जाव [पृ० ४७ पं० ३-]-हयहियए सयणिज्जाओ अब्भुदुदुत्ता उववायसभाओ पुर-
त्थिमिल्लेणं दारेणं निगच्छइ, जेणेव हरए तेणेव उवागच्छति, उवागच्छिता हरयं अणुपयाहिणीकरेमाणे अणु-
पयाहिणीकरेमाणे पुरत्थिमिल्लेणं तोरणेणं अणुपविसइ अणुपविसित्ता पुरत्थिमिल्लेणं तिसोवाणपडिरुवएणं
पवोरुहइ पवोरुहित्ता जलावगाहं जलमज्जनं करेइ करित्ता जलकिङ्कु करेइ करित्ता जलाभिसेयं करेइ करित्ता
आयंते चोक्खे* परममुईभूए हरयाओ पचोत्तरइ पचोत्तरित्ता जेणेव अभिसेयसभा तेणेव उवागच्छति तेणेव

[१३४] १ नवानामपि श्रोतसां शुद्धोदकप्रक्षालनेन आचान्तो-गृहीताचमनः-२ चोक्षः-स्वल्पस्यापि शङ्कितमलस्यापनयनात्
अत एव ३ परमशुचिभूतः ।

* भाषायाम् 'चोक्खु' ।

सामानिकः
कर्तव्य-
निर्देशः-
तदनुसारेण
सूर्याभ्यस्य
स्नानादि
प्रवृत्तिः

उवागच्छिता अभिसेयसभं अणुपयाहिणीकरेमाणे अणुपयाहिणीकरेमाणे पुरतिथिमिह्लेणं दारेणं अणुपविसइ
अणुपविसिता जेणेव सीहासणे तेणेव उवागच्छइ उवागच्छिता सीहासणवरगए पुरत्याभिमुहे सन्निसन्ने ।

[१३५] तए णं सूरियाभस्स देवस्स सामाणियपरिसोववन्नगा देवा आभिओगिए देवे सहावेति सहाविता
एवं वयासी-स्विप्पामेव भो ! देवाणुप्पिया ! सूरियाभस्स देवस्स महत्थं महग्घं महरिहं विउलं इंदोभिसेयं उ-
द्वट्टवेह । तए णं ते आभिओगिआ देवा सामाणियपरिसोववन्नेहिं देवेहिं एवं बुत्ता समाणा हट्ठा जाव-हियया-
[५०४७ पं०३-] करयलपरिग्गहिंयं सिरसावत्तं मत्थए अंजलिं कट्ठु 'एवं देवो ! तह' ति आणाए विणएणं वयणं
पडिसुणंति, पडिसुणिता उत्तरपुरत्थिमं दिसीभागं अवक्कमंति, उत्तरपुरत्थिमं दिसीभागं अवक्कमिता वेउ-
न्वियससुग्घाएणं समोहणंति, समोहणिता संखेज्जाइं जोयणाइं जाव दोच्चं पि वेउन्वियससुग्घाएणं समोहणिता
[कण्डिका १९] अट्टसहस्सं सौवन्नियाणं कलसाणं अट्टसहस्सं रूपमयाणं कलसाणं अट्टसहस्सं मणिमयाणं कल-
साणं अट्टसहस्सं सुवण्णरूपमयाणं कलसाणं

[१३५] ? महान् अर्थो-मणिकनकरत्नादिक उपयुज्यमानो यस्मिन् स महार्थः तं, तथा २ महान् अर्थः-पूजा यत्र स महार्थः
तं, ३ महम्-उत्सवमर्हतीति महार्हस्तं, ४ विपुलं-विस्तीर्णं शक्राभिषेकवत् ५ इन्द्राभिषेकम्-उपस्थापयत । 'अट्टसहस्सं सौवणि-
याण कलसाणं विउव्वंति' इत्यादि, अत्र भूयान् वाचनाभेदः इति यथावस्थितवाचनाप्रदर्शनाय लिख्यते, ६ अट्टसहस्सं-
अष्टाधिकं सहस्रं ७ सौवर्णिकानां ८ कलशानाम् ९ अट्टसहस्रं रूपमयानाम् १० अट्टसहस्रं मणिमयानाम् ११ अट्टसहस्रं सुवर्णरूप्यम-

सूर्याभस्य
अभिषेको-
पस्थापना
तदर्थं च
जल-मृत्ति-
कादिग्रह-
णायदेवानां
मनुष्यक्षेत्रे
आगमनम्
॥२४१॥

अ^३ट्सहस्सं सुवन्नमणिमयाणं कलसाणं अ^३ट्सहस्सं रूपमणिमयाणं कलसाणं अ^३ट्सहस्सं सुवण्णरूपमणिमयाणं कलसाणं अ^३ट्सहस्सं भोमिज्जाणं कलसाणं एवं भिगाराणं आंयसाणं धालाणं पाईणं सुपतिट्ठाणं वायक-
रगाणं रयणकरंडगाणं पुष्पं चंगेरीणं जाव लोमहत्थं पडलगाणं जाव लोमहत्थं पडलगाणं सीहा-
मैणाणं छत्ताणं चामैराणं तेह्लसमुगाणं जाव अजणसमुगाणं झंयाणं अट्सहस्सं धूवकडुच्छुयाणं विउव्वंति,
विउव्वित्ता ते साभाविए य वेउव्विए य कलसे य जाव कडुच्छुए य गिण्हंति गिण्हत्ता स्वरियाभाओ विमा-
णाओ पडिनिक्खमंति पडिनिक्खमित्ता ताए उक्किट्ठाए चवलाए जाव [पृ० ५८ पं १] तिरियमसंखेज्जाणं जाव
[पृ० ५८ पं १] वीतिवयमाणे वीतिवयमाणे जेणेव खीरोदयसमुदे तेणेव उवागच्छंति उवागच्छित्ता
खीरोयं गिण्हंति जाइं तत्थुप्पलाइं ताइं गेण्हंति जाव [पृ० २१ पं १०] सयसहस्सपत्ताइं गिण्हंति गिण्हित्ता

यानाम् १२ अष्टसहस्रं सुवर्णमणिमयानाम् १३ अष्टसहस्रं रूपमणिमयानाम् १४ अष्टसहस्रं सुवर्णरूपमणिमयानाम् १५ अष्टसहस्रं भौमे-
यानां कलशानाम् अष्टसहस्रं १६ भृङ्गाराणाम् एवम् १७ आदर्श-१८ स्थाल-१९ पात्री-२० सुप्रतिष्ठ-२१ वातकरक-२२ चित्ररत्न
करण्डक-२३ पुष्पचङ्करी-यावत् २४ लोमहस्तकपटलक-२५ सिंहासन-२६ च्छत्र-२७ चामर-२८ समुद्रक-२९ ध्वज-३० धूप-
कडुच्छुकानां प्रत्येकं प्रत्येकम् अष्टसहस्रं ३१ विकुर्वन्ति = विकुर्वित्वा ३२ 'ताए उक्किट्ठाए' इत्यादि व्याख्यातार्थम् [पृ०
५८ पं ७] ४६ सर्वाणं त्वरान्-कषायान् ४७ सर्वाणि पुष्पाणि ४८ सर्वाणं गन्धान्-गन्धवासादीन् ४९ सर्वाणि माल्यानि
ग्रथितादिभेदभिन्नानि ५० सर्वौषधीन् ५१ सिद्धार्थकान्-सर्वपकान् ५२ गृह्णन्ति । इहैवं क्रमः-३३ पूर्व क्षीरसमुद्रे उपागच्छन्ति

= 'विकुर्वन्ति' इति शुद्धम् ।

जेणेव पुक्खरोदए समुद्दे तेणेव उवागच्छन्ति उवागच्छत्ता पुक्खरोदयं गेण्हंति गिण्हत्ता जाइं तत्थुप्पलाइं सयसहससपत्ताइं ताइं जाव गिण्हंति गिण्हत्ता जेणेव सैमयखेत्ते जेणेव भरहेरवयाइं वासाइं जेणेव मागहव-
रदामपभासाइं तित्थाइं तेणेव उवागच्छन्ति तेणेव उवागच्छत्ता तित्थोदगं गेण्हंति गेण्हत्ता तित्थमैट्ठियं
गेण्हंति गेण्हत्ता जेणेव गंगा-सिन्धु-रत्ता-रत्तवईओ महानईओ तेणेव उवागच्छन्ति उवागच्छत्ता सलिलोदगं
गेण्हंति सलिलोदगं गेण्हत्ता उभओक्खलमट्ठियं गेण्हंति मट्ठियं गेण्हत्ता जेणेव चुल्लहिमंवतसिहरीवासहर
पव्वया तेणेव उवागच्छन्ति तेणेव उवागच्छत्ता दगं गेण्हंति सव्वतूररे सव्वपुण्फे सव्वगंगे सव्वमल्ले सव्वोस-
हिंसिद्धत्थए गिण्हंति गिण्हत्ता जेणेव पउमपुंडरीयदहे तेणेव उवागच्छन्ति उवागच्छत्ता दहोदगं गेण्हंति
गेण्हत्ता जाइं तत्थ उप्पलाइं जाव [पृ० २१ पं० १०] सयसहससपत्ताइं ताइं गेण्हंति गेण्हत्ता जेणेव हेमवएर-
वयाइं वासाइं जेणेव रोहिण्य-

तत्रोदकमुत्पलादीनि च गृह्णन्ति, ततः ३४ पुष्करोदे समुद्रे तत्रापि तथैव, ततो ३५ मनुष्यक्षेत्रे ३६ भरतैरावतवर्षेषु ३७ मागधादिषु
तीर्थेषु ३८ तीर्थोदकं ३९ तीर्थमृत्तिकां च गृह्णन्ति, ततो ४० गङ्गा-४१ सिन्धु-४२ रक्ता-४३ रक्तवतीषु नदीषु ४४ सलिलोदकं-
नद्युदकमुभयतटमृत्तिकां च गृह्णन्ति ततः ४५ चुल्लहिमवतशिखरेषु ४६ सर्वतूर-४७ सर्वपुण्य-४९ सर्वमाल्य-५० सर्वौषधि-
५१ सिद्धार्थकान्, ततस्तत्रैव ५३ पद्महृदपौण्डरीकहृदेषु ५४ हृदोदकमुत्पलादीनि च ततो ५५ हेमवतैरण्यवतवर्षेषु ५६ रोहिता-

रोहि^{११}यसां-सुवर्णकूल-रूपकूलाओ महाणईओ तेणेव उवागच्छंति, सलिलोदगं गेणहंति गेणहत्ता उभओक्क-
लमट्टियं गिणहंति गिणहत्ता जेणेव सँदावतिविथिडाव० तिपरियागा वट्टवेथहुपव्वया तेणेव उवागच्छन्ति उवा-
गच्छत्ता सँव्वतूयेरे तहेव [पु० २४३ पं० ६-] जेणेव महाहिम्वंतरुपिवासहरपव्वया तेणेव उवागच्छन्ति तहेव
जेणेव मँहापउममहापुंडरीयइहा तेणेव उवागच्छंति उवागच्छत्ता दहोदगं गिणहन्ति तहेव जेणेव हरिवासर-
म्मगवासाहं जेणेव हरिकंत-नारिकंताओ महाणईओ तेणेव उवागच्छंति तहेव जेणेव गंधावइमालवंतपरि-
याया वट्टवेथहुपव्वया तेणेव तहेव जेणेव णिसहणीलवंतवासधरपव्वया तहेव जेणेव तिगिच्छि^{१२}कैसरिइहाओ
तेणेव उवागच्छंति उवागच्छत्ता तहेव जेणेव मँहाविदेहे वासे जेणेव सीतासीतोदाओ महाणदीओ तेणेव
तहेव जेणेव

५७ रोहितांशा-५८ सुवर्णकूला-५९ रूप्यकूलासु महानदीषु ६० सलिलोदकमुभयतटमृत्तिकां, तदनन्तरं ६१ शब्दापाति ६२ विकटापाति-
६३ वृत्तवैताढ्येषु ६४ सर्वतूरादीन्, ततो ६५ महाहिमव*द्रुष्विष्वर्षधरपर्वतेषु सर्वतूरादीन्, ततो ६६ महापद्मपण्ड ीकह्रदेषु ह्रदो-
दकादीनि, तदनन्तरं ६७ हरिष्वर्षरम्यकवर्षेषु ६८ +हरिकान्ता-६९ नरनारीकान्तासु महानदीषु सलिलोदकमुभयतटमृत्तिकां च ततो
७० गन्धापाति ७१ माल्यवत्पर्याय ७२ वृत्तवैताढ्येषु तूरादीन्, ततो ७३ निषध ७४ नीलवद्वर्षधरपर्वतेषु सर्वतूरादीन्, तदनन्तरं
तद्वत्तेषु ७५ तिगिच्छि ७६ कैसरिमहाह्रदेषु ह्रदोदकादीनि, ततः ७७ पूर्वविदेहापरविदेहेषु ७८ ० सीता-७९ सीतोदानदीषु सलिलोदक-

०-वतिवट्टवेय-मा० १ । * -वन्तरूप्यव-भा० २ । + हरिहरिकान्तासु म-भा० २ । ० सीतोदान-भा० २ ।

संवचक्कं वट्टिविजया जेणेव सव्वमागहवरदामपभासाइं तित्थाइं तेणेव उवागच्छंति तेणेव उवागच्छिता ति-
त्थोद्दंगं गेण्हंति गेण्हत्ता सव्वंतरणइओ जेणेव सव्ववक्खारपव्वया तेणेव उवागच्छंति सव्वतूयरे तहेव जेणेव
मद्धरे पव्वते जेणेव भइसालवणे तेणेव उवागच्छंति सव्वतूयरे सव्वपुप्फे सव्वमल्ले सव्वोसहिंसिद्धत्थए य
गेण्हंति गेण्हत्ता जेणेव गण्डर्णवणे तेणेव उवागच्छंति उवागच्छिता सव्वतूयरे जाव सव्वोसहिंसिद्धत्थए य
सरसगोसीसचंदणं गिण्हंति गिण्हत्ता जेणेव सोमणदामं सव्वतूयरे जाव सव्वोसहिंसि-
द्धत्थए य सरसगोसीसचंदणं च दिव्वं च सुमणदामं गिण्हंति गिण्हत्ता जेणेव पंडर्गवणे तेणेव उवागच्छंति
उवागच्छिता सव्वतूयरे जाव सव्वोसहिंसिद्धत्थए च सरसं च गोसीसचंदणं च दिव्वं च सुमणदामं दद्धरम-
लयसुगंधियगन्धे

सुभयतटमृत्तिकां च, ० ततः सर्वेषु ८० चक्रवर्त्तिविजेतव्येषु ८१ मागधादिषु तीर्थेषु ८२ तीर्थोदकं तीर्थमृत्तिकां च, ततः ८३ सर्वासु-
अन्तरनदीषु सलिलोदकमुभयतटमृत्तिकां च, तदनन्तरं ८४ सर्वेषु वक्षस्कारपर्वतेषु ८५ सर्वतूवरादीन्, तदनन्तरं ८६ मन्दर-
पर्वते ८७ भद्रशालवने ८८ तूवरादीन् ततो ८९ नन्दनवने ९० तूवरादीन् ९१ सरसं च गोशीर्षचन्दनम्, तदनन्तरं ९२ सौमन-
सवने ९३ सर्वतूवरादीन् ९४ सरसं च गोशीर्षचन्दनं ९५ दिव्यं च सुमनोदाम गृह्णन्ति, ततः ९६ पण्डकवने ९७ तूवर-पुष्प-गन्ध-
-मालय-सरसगोशीर्षचन्दन-दिव्यसुमनोदामानि, ९८ दद्धरः-चीवरावनद्धं कुण्डिकादिभाजनमुखं तेन गालितं तत्र पक्वं वा यत्

० ततः सर्वेषु वक्षस्का-भा० २ ।

निर्णहन्ति निगिहत्ता एगतो मिलायन्ति मिलाइत्ता ताए उक्किट्टाए जाव [पृ० ५८ पं० १] जेणेव सोहम्मे कण्णे जेणेव स्वरियाभे विमाणे जेणेव अभिसेयसभा जेणेव स्वरियाभे देवे तेणेव उवागच्छन्ति उवागच्छित्ता स्वरियाभं देवं करयलपरिगगहिंयं सिरसावत्तं मत्थए अंजलिं कट्ठु जएणं विजएणं वद्धावित्ता तं महत्थं महग्घं महरिहं विउलं इंदाभिसेयं उवट्ठवैति ।

तए णं तं स्वरियाभं देवं चत्तारि सामाणियसाहस्सीओ चत्तारि अग्गमहिसीओ सपरिवारातो तिन्नि परिसाओ सत्त अणियाहिबइणो जाव अन्नेवि बहवे स्वरियाभविमाणवासिणो देवा य देवीओ य तेहिं साभाविएहि य वेउन्विएहि य वरकमलपइट्ठाणेहि य सुरभिवरवारिपडिपुन्नेहिं चंदणकयचच्चिएहिं आविद्ध-कंटेगुणेहि पउमुप्पलपिहणेहिं सुकुमालकोमलपरिगगहिएहिं अट्टसहस्सेणं सोवन्नियाणं कलसाणं जाव [पृ० २४१ पं० ९] अट्टसहस्सेणं भोमिज्जाणं कलसाणं सव्वोदएहिं सव्वमट्टियाहिं सव्वतूरएहिं जाव सव्वोसहिंसि-द्धत्थएहि य सन्विट्ठीए जाव-वाइएणं महया महया इंदाभिसेएणं अभिसिंचन्ति ।

[१३६] तए णं तस्स स्वरियाभस्स देवस्स महया महया इंदाभिसेए वट्ठमाणे अप्पेगतिया देवा स्वरियाभं विमाणं नच्चोययं नातिमट्टियं पचिरलफुसियरेणुविणासणं दिव्वं सुरभिगन्धोदगं वासं वासन्ति, अप्पेगतिया देवा

मलयोद्धवतया प्रसिद्धत्वाद् मलयजं-श्रीखण्डं येषु तान् सुगन्धिकान्-परमगन्धोपेतान् गन्धान् ९९ गृह्णन्ति ।

हृयरयं नट्टरयं भट्टरयं उवसंतरयं पसंतरयं करेति, अप्पेगतिया देवा सूरियाभं विमाणं आंसियसंमल्लिओवलित्तं सुइसंमट्टरयं^१तरावणवीहिं^२ करेति, अप्पेगतिया देवा सूरियाभं विमाणं मंचाइमंचकलियं करेति, अप्पेगइया देवा सूरियाभं विमाणं णाणाविहरागोसियं झयपडागाइपडागमंडियं करेति, अप्पेगतिया देवा सूरियाभं विमाणं लाउल्लोइयमहिं^३ [पृ० ७ +टिप्पण] गोसीससरसरत्तचंदणदहरदिणपंचंगुलित्तं करेति, अप्पेगतिया देवा सूरियाभं विमाणं उवचियचंदणकलसं चंदणघडसुकयतोरणपडिडुवारदेसभागं करेति, अप्पेगतिया देवा सूरियाभं विमाणं आसत्तोसत्तविउलवट्टवघारियमल्लदामकलावं करेति, अप्पेगतिया देवा सूरियाभं विमाणं पंचवणसु-
रभिमुक्कपुप्फपुंजोवयारकलियं करेति, अप्पेगतिया देवा सूरियाभं विमाणं कालागुरुपवरकुंदुरुक्कतुरुक्कधूवमघम-
घंतगंधुद्धूयाभिरामं करेति, अप्पेगइया देवा सूरियाभं विमाणं सुगंधगंधियं गंधवट्टिभूतं करेति, अप्पेगतिया देवा हिरणवांसं वासंति, सुवणवांसं वासंति, रययवासं वासंति, वइरवासं० पुप्फवासं० फलवासं० मल्लवासं० गंधवासं० चुण्णवासं० आभरणवासं वासंति, अप्पेगतिया देवा हिरणंविहिं^४ भांति, एवं

[१३६] १ आसित्तम्-उदकच्छटकेन २ सम्मार्जितं-संभाव्यमानकचरशोधनेन ३ उपलिप्तमिव गोमयादिना उपलिप्तं तथा सिक्तानि जलेन अत एव ४ शुचीनि-पवित्राणि ५ संमृष्टानि-कचवरापनयनेन ६ रथयान्तराणि ७ आपणवीथय इव-हट्टमार्गा इवापणवीथयो-
रथ्याविशेषा यस्मिन् तत् तथा ८ कुर्वन्ति, ९ अप्येककाः-केचन देवा १० हिरण्यविधि-हिरण्यरूपं मङ्गलभूतं प्रकारं ११ भाजयन्ति-

सुवद्वविहिं भांति, रयणविहिं पुष्कविहिं फलविहिं वृणविहिं वत्थविहिं गंधविहिं, तत्थ अप्पे-
गतिया देवा आभरणविहिं भांति, अप्पेगतिया चउव्विहं वाइत्तं वाइत्तं चित्तं घणं [पृ० १४४ पं० ३]
सुसिरं, अप्पेगइया देवा चउव्विहं गेयं गांयति, तं० उक्खित्तायं पायत्तायं मंदायं [पृ० १४४ पं० ४] रोइताव-
साणं, अप्पेगतिया देवा दुयं नद्वविहिं उवदंसिंति अप्पेगतिया विलंबियणद्वविहिं उवदंसंति अप्पेगतिया देवा
दुतविलंबियं नद्वविहिं उवदंसंति, एवं अप्पेगतिया अंचियं नद्वविहिं उवदंसंति, अप्पेगतिया देवा आरभडं
भसोलं आरभडभसोलं उप्पायनिवायपवत्तं संकुच्चियंपसारियं रियारियं भंतंसंभतणामं [कं० ८३-८७] दिव्वं
णद्वविहिं उवदंसंति, अप्पेगतिया देवा चउव्विहं अभिणयं अभिणयंति, तंजहा-विट्ठितियं पांडितियं सामंतोवणि-
वाइयं [कं० ८८] लोगअंतोमज्झावसाणियं, अप्पेगतिया देवा बुक्कारेति, अप्पेगतिया देवा पीणंति, अप्पेगतिया अ-
ल्लोसंति अप्पेगतिया हक्कारेति, अप्पेगतिया विणंति, तंडवेंति, अप्पेगइया वगंगति अप्फोडेंति, अप्पेगतिया अ-
प्फोडेंति वगंगति, अप्पे० तिवहं छिंदंति, अप्पेगतिया हयहेसियं करेति, अप्पेगतिया हत्थिगुलगुलाइयं करेति, १०

विश्राणयन्ति-शेषदेवेभ्यो ददतीति भावः, एवं १२ सुवर्ण-१३ रत्न-१४ पुष्प-१५ फल-१६ माल्य-गन्ध-१७ चूर्ण-१८ आभ-
रणविधिभाजनमपि भावनीयम् । २० उत्पातपूर्वो निपातो यस्मिन् स उत्पातनिपातस्तं, एवं निपातोत्पातं २१ संकुचितप्रसारितं २२
भ्रान्तसंभ्रान्तं नाम १९ आरभटभसोलं दिव्यं नाट्यविधिसुपदर्शयन्ति, अध्येकका देवा २३ बुक्काशब्दं कुर्वन्ति, २४ पीनयन्ति-पीन-
मात्मानं कुर्वन्ति-स्थूला भवन्तीत्यर्थः, २५ लासयन्ति लासरूपं नृत्यं कुर्वन्ति, २६ ताण्डवयन्ति-ताण्डवरूपं नृत्यं कुर्वन्ति २७ आ-

गया, अप्पेगतिया कलसहत्थगया जाव धूवकडुच्छुयहत्थगया हट्टतुट्ट जाव-हियया [पृ० ४७ पं० ३] सञ्चतो समंता आहावंति परिधावंति । तए णं तं सूरियाभं देवं चत्तारि सामाणियसाहस्सीओ जाव [पृ० ४४ पं० २] सोलस आयरक्खदेवसाहस्सीओ अण्णे य बहवे सूरियाभरायहाणिबत्थञ्वा देवा य देवीओ य सहया सहया इंदाभिसेगेणं अभिसिंचंति अभिसिंचित्ता पत्तेयं करयलपरिगहियं सिरसावत्तं मत्थए अंजलिं कट्टु एवं वयासी-जय जय नंदा ! जय जय भद्दा ! जय जय नंदा ! भदं ते, अजियं जिणाहि, जियं च पालेहि, जियमज्जे वसाहि इंदो इव देवाणं चंदो इव ताराणं चसरो इव असुराणं धरणो इव नागाणं भरहो इव मणुयाणं बहूइं पलिओवमाइं बहूइं सागरोवमाइं बहूइं पलिओवमसागरोवमाइं चउण्हं सामाणियसाहस्सीणं जाव [पृ० ४४ पं० २] आयरक्खदेवसाहस्सीणं सूरियाभस्स विमाणस्स अन्नेसिं च बहूणं सूरियाभविमाणवासीणं देवाण य देवीण य आहेववं जाव [पृ० २०२ * टिप्पण] महया महया कारेमाणे पालेमाणे विहराहि त्ति कट्टु जय जय सइं पउंजंति ।

[१३७] तए णं से सूरियाभे देवे महया महया इंदाभिसेगेणं अभिसित्ते समणे अभिसेयसभाओ पुरत्थि-
मिच्छेणं दारेणं निग्गच्छति निग्गच्छित्ता जेणेव अलंकारियसभा तेणेव उवागच्छति उवागच्छित्ता अलंकारिय-
सभं अणुप्पयाहिणीकरेमाणे २ अलंकारियसभं पुरत्थिमिच्छेणं दारेणं अणुपविसति अणुपविसित्ता जेणेव सी-
हासणे तेणेव उवागच्छति सीहासणवरगते पुरत्थाभिमुहे सन्निस्से ।

तए णं तस्स सूरियाभसस देवस्स सामाणियपरिसोवच्चरगा अलंकारियभंडं उचट्ठवेंति, तए णं से सूरियाभे देवे तप्पहमयाए पम्हलसूमालाए सुरभीए गंधकासाईए गायाई लूहेति लूहिता सरसेणं गोसीसचंदणेणं गायाई अणुलिपति अणुलिपित्ता नासानीसासवायवोब्धं चक्खुहरं वन्नफरिसजुत्तं हयलालापेलवातिरेगं धवलं कणग-
खचियन्तकम्मं आंगासफालियसमप्पभं दिव्वं देवदूसंजुयलं नियंसेत्ता^{१५} हारं पिणद्धेति पिणद्धित्ता अद्धहारं पिणद्धेइ एगावलं पिणद्धेति पिणद्धित्ता मुत्तावलं पिणद्धेति पिणद्धेइ पिणद्धेइ पिणद्धि-

[१३७] १ तत्प्रथमतया-तस्यामलङ्कारसभायां प्रथमतया २ पक्षमला च सा सुकुमारा च पक्षमलसुकुमारा तथा ३ सुरभ्या ४ गन्धकाषायिक्या-सुरभिगन्धकषायद्रव्यपरिकर्मितया लघुशाटिकया ५ गात्राणि ६ रूक्षयति ७ 'नासिकानिःश्वासवाह्यम्' अनेन तच्छलक्षणात्माह, ८ चक्षुर्हरति-आत्मवशं नयति विशिष्टरूपातिशयकलितत्वात् इति चक्षुर्हरं ९ वर्णेन स्पर्शेन च-अतिशायिनेति गम्यते-युक्तं वर्णस्पर्शयुक्तं, १० हयलाला-अश्वलाला तस्या अपि पेलवमतिरेकेण हयलालापेलवा*तिरेकम्-अतिविशिष्टमृदुत्वलघुत्वगुणोपेत-मिति भावः, ११ धवलं श्वेतं, तथा १२ कनकेन खचितानि-विच्छुरितानि अन्तर्कर्माणि-अश्वलयोर्वानलक्षणानि यस्य तत् कनकख-चितान्तकर्म १३ आकाशस्फटिकं नामातिस्वच्छः स्फटिकविशेषस्तत्समप्रभं १४ दिव्यं १५ देवदूष्ययुगलं १६ परिधत्ते परिधाय हारादीन्याभरणानि पिनहति, तत्र १७ हारः-अष्टादशसरिकः १८ अर्द्धहारी-नवसरिकः १९ एकावली-विचित्रमणिका २० मुक्तावली-मुक्ताफलमयी २१ रत्नावली-रत्नमय-मणिकात्मिका

* "नाम नाम्ना ऐकार्थ्ये समासो बहुलम्-[३।१।१८ हैमश०] इति समासः"-राय० विव० - अय 'मणिक' शब्दः भाषाप्रसिद्धं

त्ता एवं अंगं याइं केयूराइं कंडगाइं तुडियाइं कडिसुत्तगं दसंसुहाणंतं^८गं वच्छसुत्तगं सुरविं कंठसुरविं पालंवं कुंड-
लाइं चूडामणिं मउडं पिण्डेइ गंधिमं-वेढिमं-पूरिमं-संधाइमेणं चउन्विहेणं मल्लेणं कप्परुक्खगं पिव अप्पाणं
अलंकियविभूस्सियं करेइ करित्ता दहरमलयसुगंधं धिएहिं गायाइं सुखंडेइ दिव्वं च सुमणं दामं पिण्डेइ ।

[१३८] तए णं से सूरियाभे देवे केसालंकारेणं मल्लालंकारेणं आभरणालंकारेणं वत्थालंकारेण चउन्विहेण

२६ प्रालम्बः-तपनीयमयो विचित्रमणिरत्नभक्तिचित्र आत्मनः प्रमाणेन सुप्रमाण आभरणविशेषः, २३ कटकानि-कलाचिकाभर-
णानि २४ त्रुटितानि-बाहुरक्षिकाः २२ अङ्गदानि बाह्याभरणविशेषाः २५ दशमुद्रिकानन्तकं हस्ताङ्गुलिसम्बन्धि मुद्रिकादशकं २७ कुण्ड-
ले-कर्णाभरणे २८ चूडामणिर्नाम मकलपाधिचरत्नसर्वसारो देवेन्द्रमनुष्येन्द्रमूर्द्धकृतनिवासो निःशेषामङ्गलाशान्तिरोगप्रमुखदोषापहार-
कारी प्रवरलक्षणोपेतः परममङ्गलभूत आभरणविशेषः चित्राणि-नानाप्रकाराणि यानि रत्नानि तैः संकटाश्चित्ररत्नसङ्कटः-प्रभूतरत्न-
निचयोपेत इति भावः-तम्-२९ पुष्पमालाम् ३० ग्रन्थिमं-ग्रन्थनं ग्रन्थस्तेन निर्वृतं ग्रन्थिमम्-यत्स्ववादिना ग्रथ्यते तद् ग्रन्थिमम्-
इति भावः, ३१ पूरिमं यत् ग्रथितं तत् वेष्टयते यथा पुष्पलम्बू-सगो गेन्दुक इत्यर्थः, ३२ पूरिमं येन वंशशलाकामयं पञ्जरादि पूर्यते,
३३ संघातिमं यत् परस्परतो नालसंघातेन संघात्यते ।

'मणका' शब्द सूचयति । ८-ग विकच्छसु-भा० १ । X-याइं भक्खंडेइ-भा० १ । = "भावादिमः" [६-४-२१] प्रत्यय "रा० वि० ।
= सर्वाप्रतिषु अयमेव पाठः परतु अत्र 'पूरिमं' शब्दस्थाने 'वेष्टिमं' शब्दः उचितो भाति ? X -ते तथा पुष्पलंपूसको गन्दुक-पा० ४-५ ।
+ -सक्तो गडुक-भा० १ ।

अलंकारेण अलंकियविभूतिसि ए समाणे पडिपुणलंकारे सीहासणाओ अब्भुट्टेति अब्भुट्टित्ता अलंकारियसभाओ पुरत्थिमिल्लेणं दारेणं पडिणिक्खमइ पडिणिक्खमित्ता जेणेव ववसायसभा तेणेव उवागच्छति ववसायसभं अणुपयाहिणीकरेमाणे अणुपयाहिणीकरेमाणे पुरत्थिमिल्लेणं दारेणं अणुपविसति, जेणेव सीहासणवरगए जाव सन्निसन्ने । तए णं तस्स सूरियाभस्स देवस्स सामाणियपरिसोववन्नगा देवा पोत्थयरयणं उ०वणेंति, तते णं से सूरियाभे देवे पोत्थयरयणं गिण्हति गिण्हित्ता पोत्थयरयणं सुयइ सुइत्ता पोत्थयरयणं विहाडेइ विहाडित्ता पोत्थयरयणं वाएति पोत्थयरयणं वाएत्ता धम्मियं वव-सायं ववसइ ववसइत्ता पोत्थयरयणं पडिनिक्खवइ सीहासणातो अब्भुट्टेति अब्भुट्टित्ता ववसायसभातो पुरत्थिमिल्लेणं दारेणं पडिनिक्खमित्ता जेणेव नंदा पुक्ख-रिणी तेणेव उवागच्छति उवागच्छित्ता णंदापुक्खरिणिं पुरत्थिमिल्लेणं तोरणेणं तिसोवाणपडिरुवएणं पच्चोरुहइ

[१३८] १ व्यवसायसभा नाम व्यवसायनिबन्धनभूता सभा, क्षेत्रादेरपि कर्मोदयादिनिमित्तत्वात्, उक्तं च—

० “उदय-क्खय-क्खओवसम-उवसमा जं च कम्मणो भणिया । दव्वं खेत्तं कालं भावं च भवं च संपप्य ॥ [ ] इति, २उत्सङ्गे स्थानविशेषे वा उत्तमे इति द्रष्टव्यम्, ३उद्घाटयति, ४धार्मिकम्-धर्मानुगतं व्यवसायं व्यवस्यति-कर्तुमभिलषतीति

भावः ।

० -वणमंति-भा० १ । - साय गिण्हति गिण्हित्ता-भा० १ ।

० उदय-क्खय-क्षयोपशम-उपशमा यच्च कर्मणो भणिताः । द्रव्यं क्षेत्रं कालं भावं च भव च संप्राप्य ॥

पञ्चोरुहिता हृत्थपादं पक्खालेति पक्खालेति आर्यते चोक्खे परमसूहभूए एगं महं सेयं रययामयं विमलं सल्लि-
लपुणं मत्तगयमुहागितिकुंभसमाणं भिगारं पणेणहति पणेहिता जाइं तत्थ उप्पलाइं जाव [पृ० २१ पं० १०]
सतसहस्सपत्ताइं ताइं गेणहति गेणहति पण्डातो पुक्खरिणीतो पच्चुत्तरति पच्चुत्तरिता जेणेव सिद्धायतणे तेणेव
पहारेत्थ गमणाए ।

[१३९] तए णं तं सूरियाभं देवं चत्तारि य सामाणियसाहस्सीओ जाव [पृ० ४४ पं० २] सोलस आयरक्ख-
देवसाहस्सीओ अन्ने य बहवे सूरियाभविमाणवासिणो जाव देवीओ य अप्पेगतिया देवा उप्पलहत्थगा जाव
सयसहस्सपत्तहत्थगा सूरियाभं देवं पिट्ठतो समणुगच्छंति । तए णं तं सूरियाभं देवे बहवे आभिओ-
गिया देवा य देवीओ य अप्पेगतिआ कलसहत्थगा जाव अप्पेगतिया धूवकडुच्छुयहत्थगता हट्टुट्ट जाव
[पृ० ४७ पं० ३] सूरियाभं देवं पिट्ठतो समणुगच्छंति । तए णं से सूरियाभे देवे चउहि सामाणिगसाहस्सीहिं
जाव अन्नेहि य बह्वहि य जाव देवेहि य देवीहि य सद्धिं संपरिवुडे सच्चिद्धीए जाव [पृ० ६९ पं० २]-णातियरवेणं
जेणेव सिद्धायतणे तेणेव उवागच्छति उवागच्छिता सिद्धायतणं पुरत्थिमिहेणं दारेणं अणुपविसति अणुपवि-
सिता जेणेव देवच्छंदए जेणेव जिणपडिमाओ तेणेव उवागच्छति उवागच्छिता जिणपडिमाणं आलोए पणामं
करेति करिता लोमहत्थगं गिणहति गिणहिता जिणपडिमाणं लोमहत्थएणं पमज्झइ पमज्झिता जिणपडिमाओ
सुरभिणा गंधोदएणं ण्हाणेइ ण्हाणिता सरसेणं गोसीसचंदणेणं गायाइं अणुलिंपइ अणुलिंपइत्ता सुरभिगंधका-

साहएणं गायाइं लूहेति लूहिता जिणपडिमाणं अहयाइं देवदूसजुयलाइं नियंसेइ नियंसित्ता पुप्फारुहणं मल्लारुहणं गंधारुहणं चुण्णारुहणं वन्नारुहणं वत्थारुहणं आभरणारुहणं करेइ करित्ता आसत्तोसत्तविउलवद्वग्यारियमल्लदामकलावं करेइ मल्लदामकलावं करेत्ता कयगगहगहियकरयलपब्भट्टविप्पसुक्केणं दसवद्धवन्नेणं कुसुमेणं सुक्कपुप्फपुंजोवयास्कलियं करेति करित्ता जिणपडिमाणं पुरतो अच्छेहिं सण्हेहिं रययामएहिं अच्छरसातंदुलेहिं अट्टट्ट मंगले आलिहइ, तंजहा-सोत्थिय जाव [पृ० १९ पं० ४] दप्पणं । तयाणंतरं च णं चंदेपभवइरवरुलियविमलदंडं कंचणमणिरयणभत्तिचित्तं कालागुरुपवरकुंदुरुक्कतुरक्कधूवमधमधंतगंधुत्तमाणुविद्धं च धूववैट्ठिं विणिंम्मुयंतं वेरुल्लियमयं कट्ठच्छुयं पंगगहिय पयत्तेणं धूवं दाऊण जिणव्वेराणं अट्टसयचिसुद्धगन्यजुत्तेहिं अत्थजुत्तेहिं अपुण-

[१३९] १ अच्छो रसो येषु ते अच्छरसाः, प्रत्यासन्नवस्तुप्रतिविम्बाधारभूता इवातिनिर्मला इत्यर्थः, अच्छरसाश्च ते तन्दुलाश्च तैः-दिव्यतन्दुलैरिति भावः, २ चन्द्रप्रभवज्वैर्द्वयमयो विमलो दण्डो यस्य स तथा तम्, ३ काञ्चनमणिरत्नभक्तिचित्रम् ४ कालागुरुप्रवरकुन्दरुक्कतुरक्कसत्केन धूपेन उत्तमगन्धिनाऽनुविद्धाम्-कालागुरुप्रवरकुन्दरुक्कतुरक्कधूपगन्धो ५ धूपवर्ति ६ विनिष्पुञ्चन्तं ७ वैद्वयमयं ८ धूपकट्ठच्छुयं ९ प्रगृह्य १० प्रयत्नतो ११ धूपं दत्त्वा १२ जिनवरे-भ्यः, १३ सप्ताष्टानि पदानि १४ पश्चादपसृत्य १५ दशाङ्गुलिमञ्जलिं मस्तकं रचयित्वा प्रयत्नतः १६ विशुद्धो-निर्मलो लक्षणदोषरहित इति भावः यो ग्रन्थः-शब्दसंदर्भस्तेन युक्तानि, अष्टशतं च तानि विशुद्धग्रन्थयुक्तानि च तैः १४ अर्थयुक्तैः-अर्थसारैरपुनरुक्तैर्महावृत्तैः, तथाविधेदलब्धिप्रभाव एव;

० “प्राकृतत्वात् पदव्युत्पत्त्यः”-राय० वि० । ॥ “सूत्रे षष्ठी प्राकृतत्वात्”-राय० वि० ।

रुतेहिं महावित्तेहिं संयुगेह संयुगिन्ता सत्तट्ट पयाइं पच्चोसक्कइ पच्चोसक्किता वामं जाणुं अंचेइ अंचित्ता दाहिणं जाणुं धरणितलंसि निहट्टु तिव्वुत्तो सुद्धाणं धरणितलंसि निवाडेइ निवाडित्ता ईसिं पच्चुण्णमइ पच्चुण्णमित्ता करयलपरिग्गहिंयं सिरसावत्तं मत्थए अंजलिं कट्टु एवं वेयासी-नमोऽत्थुं णं अरिहंताणं भगवताणं आदिगराणं तित्थगराणं संयंसंबुद्धाणं पुरिसुत्तमाणं पुरिससीहिंणं पुरिसवंपण्डरीआणं पुरिसवंगंधहत्थीणं

१५ संस्तौति संस्तुत्य १८ वामं जानुं अञ्चति इत्यादिना विधिना प्रणामं कुर्वन् २० प्रणिपातदण्डकं पठति, तद्यथा-२१ नमोऽस्तु २२ देवादिभ्योऽतिशयपूजामर्हन्तीत्यर्हन्तस्तेभ्यः,=२३ ते चार्हन्तो नामादिरूपा अपि सन्ति ततो भावार्हत्यतिपचयर्थमाह-‘भगवद्भ्यः’ भगः-समग्रैश्वर्यादिलक्षणः स एषामस्तीति भगवन्तस्तेभ्यः, २४ आदिः-धर्मस्य प्रथमा प्रवृत्तिस्तत्करणशीलाः आदिकरास्तेभ्यः २५ तीर्थेते संसारसमुद्रोऽनेनेति तीर्थ-प्रवचनं तत्करणशीलास्तीर्थकराः तेभ्यः, २६ स्वयम्-अपरोपदेशेन सम्यग् वरवोधिप्राप्त्या बुद्धा-मिथ्या-त्वनिद्रापगमसंबोधेन स्वयंसंबुद्धास्तेभ्यः, तथा २७ पुरुषाणामुत्तमाः पुरुषोत्तमाः, भगवन्तो हि संसारमप्यावसन्तः सदा परार्थव्यसनिन उपसर्जनीकृतस्वार्था उचितक्रियावन्तोऽदीनभावाः कृतज्ञतापतयोऽनुपहतचित्ता देवगुरुबहुमानिन इति भवन्ति पुरुषोत्तमास्तेभ्यः, तथा २८ पुरुषाः सिंहा इव कर्मगजान् प्रति पुरुषसिंहास्तेभ्यः, तथा २९ पुरुषवरपुण्डरीकाणीव संसारजलासङ्गादिना च कर्ममलव्ययेताः पुरुषवरपुण्डरीकाः तेभ्यः तथा ३० पुरुषवरगन्धहस्तिन इव परचक्रदुर्भिक्षमाप्रभृतिद्रुगजनिराकरणेनेति पुरुषवरगन्धहस्तिनस्तेभ्यः

= ‘सूत्रे षष्ठी ‘छट्टीविभत्तीए भन्नइ चउत्थी’ [ ] इति प्राकृतलक्षणवशात्-राय० वि० ।

लोगुत्तमाणं^{३७} लोगेनाहाणं^{३३} लोगेहिआणं^{३५} लोगपज्जोअंगराणं^{३६} अमयदयाणं^{३७} चैवखुदयाणं^{३८} मग्गदयाणं^{३९}
सरणदयाणं^{४०} बोहिदयाणं^{४१} धम्मदयाणं^{४२} धम्मदेसयाणं^{४३}

तथा ३१ लोको-भव्यसत्त्वलोकः तस्य सकलकल्याणैकनिबन्धनतया भव्यत्वभावेनोत्तमा लोकोत्तमास्तेभ्यः, तथा ३२ लोकस्य नाथा-
योगक्षेमकृतो लोकनाथास्तेभ्यः, तत्र योगो बीजाधानोद्भेदपोषणकरणम्-क्षेमम् च तत्तदुपद्रवाद्यभावापादनं, तथा ३३ लोकस्य-
प्राणिलोकस्य पञ्चास्तिकायात्मकस्य वा हिताहितोपदेशेन सम्यक्प्ररूपणया वा लोकहितास्तेभ्यः, तथा ३४ लोकस्य-देशनायोग्यस्य
प्रदीपा देशनांशुभिर्न्यावस्थितवस्तुप्रकाशका लोकप्रदीपास्तेभ्यः, तथा ३५ लोकस्य-उत्कृष्टमतेर्भव्यसत्त्वलोकस्य प्रद्योतनं प्रद्योतकत्व-
विशिष्टा ज्ञानशक्तिस्तत्करणशीला लोकप्रद्योतकराः-तथा च भवन्ति भगवत्प्रसादात् तत्क्षणमेव भगवन्तो गणभृतो विशिष्टज्ञानसंपत्-
समन्विता यद्वशाद् द्वादशाङ्गमारचयन्तीति-तेभ्यः, तथा ३६ अभयं-विशिष्टमात्मनः स्वास्थ्यं, निःश्रेयसधर्मभूमिकानिबन्धनभूता
परमा धृतिसिति भावः, ततः अभयं ददतीत्यमयदा+स्तेभ्यः, तथा ३७ चक्षुरिव चक्षुः-विशिष्ट आत्मधर्मः तत्त्वावबोधनिबन्धनः श्रद्धा-
स्वभावः, श्रद्धाविहीनस्य अचक्षुष्मत इव रूपतत्त्वदर्शनायोगात् तद् ददतीति चक्षुर्दस्तेभ्यः, तथा ३८ मार्गो-विशिष्टगुणस्थानावाप्ति-
प्रगुणः स्वरसवाही क्षयोपशमविशेषस्तं ददतीति मार्गदाः, तथा ३९ शरणं-संसारकान्तरगतानामतिप्रचलरागादिपीडितानां समाश्वासन-
स्थानकल्पं तत्त्वचिन्तारूपमध्यवसानं तद् ददतीति शरणदास्तेभ्यः, तथा ४० बोधिः-जिनप्रणीतधर्मप्राप्तिस्तत्त्वार्थश्रद्धानलक्षणसम्यग्द-
र्शनरूपा तां ददतीति बोधिदास्तेभ्यः, तथा ४१ धर्म-चास्त्रिरूपं ददतीति धर्मदास्तेभ्यः, कथं धर्मेदाः ? इत्याह-४२ धर्मं दिशन्तीति

+ 'अभयद' स्थाने 'अभयदय' इत्यत्र "सूत्रे च 'क' प्रत्ययः स्वार्थिकः प्राकृतलक्षणवशात्-एवमन्यत्रापि"-राय० वि० ।

धर्मनायगाणं धर्मसारहीणं धर्मवरचाउरंतचक्कवटीणं अप्पडिहयवरनाणदंसणधराणं विअडुच्छंउमाणं जि
पाणं जावैयाणं तिन्नाणं तौरयाणं बुद्धाणं बोहैयाणं सुत्ताणं मोअंगाणं सब्वन्नूणं सब्वदरिसीणं सिवं अयलं
अरुअं अणंतं अक्खयं अव्वाबाहं अपुणरावित्ति सिद्धिगइनामधेयं ठाणं

धर्मदेशकास्तेभ्यः, तथा ४३ धर्मस्य नायकाः-स्वामिनस्तद्वशीकरणभावात् तत्फलपरिभोगाच्च धर्मनायकाः तेभ्यः, ४४ धर्मस्य सारथय
इव सम्यक् प्रवर्त्तनयोगेन धर्मसारथयस्तेभ्यः, तथा ४५ धर्म एव कं-प्रधानं चतुरन्तहेतुत्वात् चतुरन्तं चक्रमिव चतुरन्तचक्रं तेन वर्त्तितुं
शीलं येषां ते तथा तेभ्यः, तथा ४६ अप्रतिहते अप्रतिस्खलिते श्वायिक्तत्वात् वरे-प्रधाने ज्ञानदर्शने धरन्तीति अप्रतिहतवरज्ञानदर्शनध-
रास्तेभ्यः, तथा ४७ छादयन्तीमि छद्म-धातिकर्मचतुष्टयं व्यावृत्तम्-अपगतं छद्म येभ्यस्ते व्यावृत्तच्छद्मानस्तेभ्यः, तथा ४८ रागद्वेष-
कपायेन्द्रियपरीपहोपसर्गधातिकर्मशत्रून् स्वयं जितवन्तोऽन्यांश्च जापयन्तीमि जिनाः ४९ जापकास्तेभ्यो जिनेभ्यो जापकेभ्यः, तथा
५० भवार्णवं स्वयं तीर्णवन्तोऽन्यांश्च तारयन्तीमि ५१ तीर्णास्तिरकास्तेभ्यः, तथा केवलवेदसा अवगततत्त्वा ५२ बुद्धा अन्यांश्च बोध-
यन्तीति ५३ बोधकास्तेभ्यः, ५४ मुक्ताः कृतकृत्याः-निष्ठिस्वार्थी इति भावः-तेभ्योऽन्यांश्च मोचयन्तीति ५५ मोचकास्तेभ्यः,
५६ सर्वज्ञेभ्यः ५७ सर्वदर्शिभ्यः, ५८ श्रिवं सर्वोपद्रवरहितत्वात् ५९ अचलं स्वाभाविकक्रमयोगिकचलनक्रियाऽपोहात् ६० अरुजं शरी-
रमनसोरभार्वेन आधिव्याध्यसम्भवात् ६१ अनन्तं केवलात्मनाऽनन्तत्वात् ६२ अक्षयं विनाशकारणाभावात् ६३ अव्याबाधं केनापि
बाधयितुमशक्यममूर्त्तत्वात् ६४ न पुनरावृत्तिर्यस्मात् तदपुनरावृत्ति ६५ सिद्ध्यन्ति-निष्ठितार्थी भवन्त्यस्यामिति सिद्धिः-लोकान्त-
क्षेत्रलक्षणा सैव गम्यमानत्वात् गतिः सिद्धिगतिरेष नामधेयं यस्य तत् सिद्धिगतिनामधेयम् ६६ तिष्ठन्ति अस्मिन् इति स्थानं-व्यवहारतः

संपत्ताणं वंदह नमंसइ^१ वंदित्ता नमंसित्ता जेणेव० देवच्छंक्कए जेणेव सिद्धायतणस्स बहुमज्झदेसभाए तेणेव उवागच्छइ लोमहत्थणं परामुसइ सिद्धायतणस्स बहुमज्झदेसभागं लोमहत्थेणं पमंज्जति, दिव्वाए दगधाराए अम्बुक्खेइ, सरसेणं गोसीसंचदणेणं पंचगुलितलं *मंडलगं आलिहइ कयंगगहगहिय-जाव [पृ० ६६ पं० ४] पुंजोवयारकलियं करेइ करेत्ता धूवं दलयइ, जेणेव सिद्धायतणस्स दाहिणिह्ले दारे तेणेव उवागच्छति लोमहत्थणं परामुसइ दारचेडीओ य सालमंजियाओ य वालरूवए य लोमहत्थणं पमंज्जइ दिव्वाए दगधाराए अम्बुक्खेइ सिद्धिक्षेत्रं निश्चयतो यथावस्थितं स्वस्वरूपं स्थानस्थानिनोरभेदोपचारात् तत् सिद्धिगतिनमधेयं स्थानं ६७ तत् संप्राप्तम्यः, एवं प्राणिपातदण्डकं पठित्वा ततो "वन्दते ताः प्रतिमाश्चैत्यवन्दनविधिना प्रसिद्धेन, नमंस्करोति पश्चात्प्राणिधानादियोगेन" इत्येके, अन्ये त्वभिदधति- "विरतिमतामेव प्रसिद्धश्चैत्यवन्दनविधिः अन्येषां तथाऽभ्युपगमपुरस्सरकायव्युत्सर्गासिद्धेः-इति वन्दते सामान्येन नमंस्करोति आशयवृद्धेरभ्युत्थाननमुत्कारेण" इति, तत्त्वमत्र भगवन्तः परमर्पयः केवलिनो विदन्ति, अत ऊर्ध्वं सूत्रं सुगमं केवलं भूयान् विधिविषयो वाचनाभेद इति यथावस्थितवाचनाप्रदर्शनार्थं विधिमात्रमुपदर्शयते तदनन्तरं ७० लोमहस्तकेन देवच्छन्दकं ७१ प्रमार्जयति ७२ पानीयधाराया ७३ अम्युक्षति, अभिमुखं सिञ्चतीत्यर्थः, तदनन्तरं ७४ गोशीर्षचन्दनेन ७५ पञ्चाङ्गुलितलं ददाति, ततः ७६ पुष्पांशोहणादि धूपदहनं च करोति, तदनन्तरं सिद्धायतनवद्बहुमध्यदेशभागे उदकधाराभ्युक्षणचन्दनपञ्चाङ्गुलितलप्रदानपुष्पोपचारधूपदानादि करोति, ततः ७७ सिद्धायतनदक्षिणद्वारे समागत्य

सरसेणं गोसीसंचदणेणं चच्चए दलयइ दलइत्ता पुष्का^६रुहणं मल्ला^० जाव [पृ० २५५ पं० १-२] आभरणारुहणं करेइ करेत्ता आसत्तोसत्त^० जाव [पृ० २५५ पं० २] धूवं दलयइ जेणेव दाहिणिछे दारे मुहमंडवे जेणेव दाहिणिछस्स मुहमंडवस्स बहुमज्झदेसभाए तेणेव उवागच्छइ लोमहत्यं परामुसइ बहुमज्झदेसभागं लोमहत्येणं पमज्झइ दिव्वाए दग्गधाराए अब्बुक्खेइ सरसेणं गोसीसंचदणेणं पंचगुलितलं मंडलगं आलिहइ कयग्गाहगहिय-जाव धूवं दलयइ जेणेव दाहिणिछस्स मुहमंडवस्स पच्चत्थिमिल्ले दारे तेणेव उवागच्छइ लोमहत्यं परामुसइ दारचे-डीओ य सालभंजियाओ य वालरूवए य लोमहत्येणं पमज्झइ दिव्वाए दगधाराए सरसेणं गोसीसंचदणेणं चच्चए दलयइ पुष्कारुहणं जाव आभरणारुहणं करेइ आसत्तोसत्त^० कयगाहगहिय^० धूवं दलयइ जेणेव दाहि-णिछमुहमंडवस्स उत्तरिल्ला खंभपंती तेणेव उवागच्छइ लोमहत्यं परामुसइ थंभे य सालभंजियाओ य वाल-

७८ लोमहस्तकं गृहीत्वा तेन ७९ द्वारशाखे ८० शालिभञ्जिकाः ८१ व्यालरूपाणि च ८३ क्रमार्जयति, तत ८४ उदकधारयाऽभ्युक्षणं ८५ गोशीर्यचन्दनचर्चा-८६ पुष्पाद्यारोहणं ८७ धूपदानं करोति । ततो दक्षिणद्वारेण निर्गत्य ८८ दक्षिणात्यस्य मुखमण्डपस्य ८९ बहुमध्यदेशभागे ९० लोमहस्तकेन प्रमार्ज्य ९१ उदकधाराम्भुक्षणं ९२ चन्दनपञ्चालितलप्रदानं ९३ पुष्पपुञ्जोपचारं ९४ धूपदानादि करोति, कृत्वा ९५ पश्चिमद्वारे समागत्य पूर्ववत् द्वारार्चनिकां करोति कृत्वा च तस्यैव दक्षिणात्यस्य मुखमण्डपस्य ९६ उत्तरस्यां स्तम्भपङ्क्तौ समागत्य पूर्ववत् तदर्चनिकां विधत्ते, इह यस्यां दिशि सिद्धायतनादिद्वारं तत्रैतत्स्य मुखमण्डपस्य स्तम्भपङ्क्तिः, ततस्तस्यैव

* -कधारासिञ्चनपुष्पपुञ्जो-मा० २ । ०-वत् पूजा च विधाय-पा० ४-५ ।

सूर्याभः
स्वविमान-
स्थानां शा-
लभञ्जिका-
दीनामपि
प्रमार्जना-
दिकं करोति

रूवए य लोहमत्थएणं पमल्लइ जहा चेव पच्चत्थिमिल्लस्स दारस्स जाव धूवं दलयइ जेणेव दाहिणिल्लस्स मुहमंडवस्स पुरत्थिमिल्ले दारे तेणेव उवागच्छइ लोमहत्थगं परासुसत्ति दारचेडीओ तं चेव सव्वं जेणेव दाहिणिल्लस्स मुहमंडवस्स दाहिणिंल्ले दारे तेणेव उवागच्छइ दारचेडीओ य तं चेव सव्वं जेणेव दाहिणिल्ले पेच्छाघरमंडवे जेणेव दाहिणिल्लस्स पेच्छाघरमंडवस्स बहुमज्झदेसभागे जेणेव वइरामए अक्खाडए जेणेव मणिपेढिया जेणेव सीहासणे तेणेव उवागच्छइ लोमहत्थगं परासुसइ अक्खाडगं च १२ मणिपेढियं च सीहासणं च लोमहत्थएणं पमल्लइ दिब्बाए दगंधाराए सरसेणं गोसीसंचदणेणं च १३ दलयइ, पुंफारुहणं आसत्तोसत्त-जाव धूवं दलेइ जेणेव दाहिणिल्लस्स पेच्छाघरमंडवस्स पच्चत्थिमिल्ले दारे उत्तरिल्ले दारे तं चेव जं चेव पुरत्थिमिल्ले दारे तं चेव, दाहिणे दारे तं चेव, जेणेव दाहिणिल्ले चेइयथूमे तेणेव उवागच्छइ धूभं मणिपेढियं च दिब्बाए दगंधाराए सरसेण गोसीसंचदणेण च १४ दलेइ

दाक्षिणात्यस्य मुखमण्डपस्य ९७ पूर्वद्वारे समागत्य तत्पूजां करोति कृत्वा तस्य दाक्षिणात्यस्य मुखमण्डपस्य ९८ दक्षिणद्वारे समागत्य पूर्ववत् पूजां विधाय तेन द्वारेण विनिर्गत्य ९९ प्रेक्षागृहमण्डपस्य १०० बहुमध्यदेशभागे समागत्य १०१ अक्षपाटकं १०२ मणिपीठिकां १०३ सिंहासनं च १०४ लोमहस्तकेन प्रमाज्यं १०५ उदकधारयाऽभ्युक्ष्य १०६ चन्दनचर्चां १०७ पुष्पपूजां १०८ धूपदानानि कृत्वा तस्यैव १०९ प्रेक्षागृहमण्डपस्य क्रमेण पश्चिमोत्तरपूर्वदक्षिणद्वाराणामर्चनिकां कृत्वा दक्षिणद्वारेण विनिर्गत्य ११० चैत्यस्तूपं १११ मणिपीठिकां च लोमहस्तकेन प्रमाज्यं ११२ उदकधारयाऽभ्युक्ष्य सरसेन ११३ गोशीर्षचन्दनकेन ११४ पञ्चाङ्गु-

पुं१११० आसत्तो० जाव धूवं दलेइ, जेणेव पच्चत्थिमिह्णा मणिपेढिया जेणेव पच्चत्थिमिह्णा जिणपडिमा तं चेव,
जेणेव उत्तरिह्णा जिणपडिमा तं चेव सच्चं, जेणेव पुरत्थिमिह्णा मणिपेढिया जेणेव पुरत्थिमिह्णा जिणपडिमा
तेणेव उवागच्छइ तं चेव, दाहिणिह्णा मणिपेढिया दाहिणिह्णा जिणपडिमा तं चेव, जेणेव दाहिणिह्णे चेइयरु-
क्खे तेणेव उवागच्छइ तं चेव, जेणेव महिदइए जेणेव दाहिणिह्णा नंदापुंक्खरिणी तेणेव उवागच्छति लोम-
हत्थगं परासुसति तोरणे य तिसोवाणपडिरूवए सालभंजियाओ य वालरूवए य लोसहत्थेणं पमज्जइ दिव्वाए
दगधाराए सरसेणं गोसीसिंचदणेणं० पुं१११० आसत्तोसत्त० धूवं दलयति,

लित्तलं दत्त्वा ११५ पुष्पाद्यारोहणं च विधाय ११६ धूपं ददाति, ततो यत्र ११७ पाश्चात्या ११८ मणिपीठिका तत्रागच्छति,
तत्रागत्य आलोके प्रणामं करोति, कृत्वा लोमहस्तकेन प्रमार्जनं सुरभिगन्धोदकेन स्नानं सरसेन गोशीर्षचन्दनेन गात्रानुलेपनं
देवदूष्यगुलपरिधानं पुष्पाद्यारोहणं पुरतः पुष्प-पुञ्जोपचारं धूपदानं पुरतो दिव्यतन्दुलैरष्टमङ्गलकलेखनमष्टोत्तरशतवृत्तैः स्तुतिं
प्रणिपातदण्डकपाठं च कृत्वा वन्दते नमस्यति, तत एवमेव क्रमेण ११९ उत्तरपूर्वदक्षिणप्रतिमानामप्यर्चनिकां कृत्वा दक्षिणद्वारेण
विनिर्गत्य १२० दक्षिणस्यां दिशि यत्र १२१ चैत्यवृक्षः तत्र समागत्य चैत्यवृक्षस्य द्वारवर्चनिकां करोति, ततो १२२ महैन्द्रध्वजस्य
स्तो यत्र १२३ दक्षिणात्या १२४ नन्दा पुष्करिणी तत्र १२५ समागच्छति, समागत्य १२६ तोरणत्रिसोपानप्रतिरूपकगतशालभ-
ञ्जिका-व्यालकरूपाणां १२७ लोमहस्तकेन प्रमार्जनं १२८ जलधारयाऽभ्युक्ष्णं १२९ चन्दनचर्चा १३० पुष्पाद्यारोहणं १३१ धूपदानं

सिद्धाययणं अणुपयाहिणीकरेमाणे जेणेव उत्तरिल्लो गंदामुक्खरिणी तेणेव उवागच्छति तं चेवं, जेणेव उत्तरिल्ले
चेइयरुखे तेणेव उवागच्छति, जेणेव उत्तरिल्ले चेइयथूमे तहेव, जेणेव पच्चत्थिमिल्लो पेडिया जेणेव पच्चत्थि-
मिल्लो जिणपडिमा तं चेव, उत्तरिल्ले पेच्छाघरमंडवे तेणेव उवागच्छति जा चेव दाहिणिंल्लेवत्तव्वया सा चेव
सव्वा पुरत्थिमिल्ले दारे, दाहिणिंल्लो खंभपंती तं चेव सव्वं, जेणेव उत्तरिल्ले मुहंमंडवे जेणेव उत्तरिल्लस्स
मुहंमंडवस्स बहुमज्झदेसभाए तं चेव सव्वं, पच्चत्थिमिल्ले दारे तेणेव० उत्तरिल्ले दारे दाहिणिंल्लो खंभपंती
सेसं तं चेव सव्वं, जेणेव सिद्धायतणस्स उत्तरिल्ले दारे तं चेवं, जेणेव सिद्धायतणस्स पुरत्थिमिल्ले दारे तेणेव
उवागच्छइ तं चेवं, जेणेव पुरत्थिमिल्ले मुहंमंडवे जेणेव पुरत्थिमिल्लस्स मुहंमंडवस्स बहुमज्झदेसभाए तेणेव
उवागच्छइ तं चेव, पुरत्थिमिल्लस्स दाहिणिंल्ले दारे पच्चत्थिमिल्लो खंभपंती उत्तरिल्ले दारे तं चेव

च कृत्वा १३२ सिद्धायतनम् १३३ अनुप्रदक्षिणीकृत्य १३४ उत्तरस्यां नन्दाणुष्करिण्यां समागत्य १३५ पूर्ववत् तस्या अर्चनिकां करोति,
तत उत्तराहे महेन्द्रध्वजे तदनन्तरमुत्तराहे १३६ चैत्यवृक्षे तत उत्तराहे १३७ चैत्यस्तूपे ततः १३८ पश्चिमोत्तरपूर्वदक्षिणजिनप्रतिमानां
पूर्ववत् पूजां विधाय १३९ उत्तराहे श्रेक्षागृहमण्डपे समागच्छति, तत्र १४० दाक्षिणात्यश्रेक्षागृहमण्डपवत् सर्वा वक्तव्यता वक्तव्या, ततो
१४१ दक्षिणस्तम्भपङ्क्त्या विनिर्गत्योत्तराहे १४२ मुखमण्डपे समागच्छति, तत्रापि दक्षिणात्यमुखमण्डपवत् सर्व १४३ पश्चिमोत्तरपूर्वद्वार-
क्रमेण कृत्वा १४४ दक्षिणस्तम्भपङ्क्त्या विनिर्गत्य १४५ सिद्धायतनस्योत्तरद्वारे समागत्य १४६ पूर्ववदर्चनिकां कृत्वा १४७ पूर्वद्वारेण
समागच्छति, तत्रार्चनिकां १४८ पूर्ववत् कृत्वा पूर्वस्य १४९ मुखमण्डपस्य १५० दक्षिणद्वारे १५१ पश्चिमस्तम्भपङ्क्त्या १५२ उत्तरपूर्वद्वारेषु

पुरत्थिमिल्ले दारे तं चेव^{१५३}, जेणेव पुरत्थिमिल्ले पेच्छाघरमंडवे, एवं^{१५४} जेणे पडिमाओ चेइय^{१५५} ख्वा म^{१५६} हिंद-
उक्षिया गंदा पुर्वखरिणी तं चेव जाव धूवं दलइ जेणेव सभा सुहम्म^{१५७} तेणेव उवागच्छति संभं सुहम्मं^{१५८} पुरत्थि-
मिल्लेणं दारेणं अणुपविसइ जेणेव माणव^{१५९} चेइयखंभे जेणेव वइरामए गोलवट्टसमुग्गे तेणेव उवागच्छइ उवा-
गच्छइत्ता लोमहत्थेणं परासुसइ वइरामए गोलवट्टसमुग्गए लोमहत्थेणं पमजइ वइरामए गोलवट्टसमुग्गए चिहोडेइ
जिणसगहाओ लोमहत्थेणं पमजइ सुरभिणा गंधोदएणं पक्खालेइ पक्खालित्ता अंगेहिं वरोहिं गंधेहि य
मल्लेहि य अच्चेइ धूवं दलयइ * जिणसकहाओ वइरामए सु गोलवट्टसमुग्गए सु पडिनिक्खिवइ माणवगं चेइयखंभं

१५३ क्रमेणोक्तरूपां पूजां विधाय पूर्वद्वारेण विनिर्गत्य- १५४ पूर्वप्रेक्षागृहमण्डपे समागत्य पूर्ववत् द्वारमध्यभागदक्षिणद्वारपश्चिम-
स्तम्भपङ्क्त्या उत्तरपूर्वद्वारेषु पूर्ववदर्चनिकां करोति, ततः पूर्वप्रकारेणैव क्रमेण १५५ चैत्यस्तूप १५६ जिनप्रतिमा १५७ चैत्यवृक्ष १५८ महे-
न्द्रध्वज १५९ नन्दापुष्करिणीनाम्, ततः १६० सभायां सुधर्मायां १६१ पूर्वद्वारेण १६२ प्रविशति, प्रविश्य यत्रैव मणिपीठिका तत्राऽऽग-
च्छति, आलोके च जिनप्रतिमानां प्रणामं करोति, कृत्वा यत्र १६३ माणवकचैत्यस्तम्भो यत्र १६४ वज्रमयाः १६५ गोलवृत्ताः समुद्र-
काः तत्रामृत्य समुद्रकान् गृह्णाति, गृहीत्वा १६७ विघाटयति विघाट्य च १६६ लोमहस्तकं परामृत्य तेन प्रमार्ज्य १६८ उदकधारया
अभ्युक्ष्य गोशीर्षचन्दनेनानुलिम्पति, ततः १६९ प्रधानैर्गन्धमाल्यैरर्चयति १७० धूपं दहति, तदनन्तरं भूयोऽपि १७१ वज्रमयेषु गोल-
वृत्तसमुद्गेषु १७२ प्रतिनिक्षिपति, प्रतिनिक्षि ० प्य तेषु पुष्पगन्धमाल्यवस्त्राभरणानि चारोपयति, ततो लोमहस्तकेन १७३ माणवक-

* विवरणे नैतत् पद विवृतं प्रतिभाति । ÷ -त्य पूर्ववत् मध्यभागद-पा० ४-५ । ० -त्य तान् वज्रमयान् गोलवृत्तसमुद्रकान् स्वस्थाने

लोमहृत्थणं पमज्जइ दिव्वाए दगधाराए सरसेणं गोसीसचंदणेणं चच्चए दलयइ, पुप्फारुहणं जाव^{१७५} धूवं दलयइ, जेणेव सीहासणे तं चेवं, जेणेव देवसयणिज्जं तं चेवं, जेणेव खुड्डागमहिदज्जाए तं चेवं, जेणेव पहरणकोसे चोप्पालेए तेणेव उवागच्छइ लोमहृत्थणं पमज्जइ^{१७५} लोमहृत्थणं पमज्जइ दिव्वाए दगधाराए सरसेणं गोसीसचंदणेणं दलेइ पुप्फारुहणं आसत्तोसत्तं [५० २५५ पं० २] धूवं दलयइ, जेणेव सभाए सुहम्माए बहुमज्जदेसभाए जेणेव मणिपेढिया जेणेव देवसयणिज्जे तेणेव उवागच्छइ लोमहृत्थणं परासुसइ देवसयणिज्जं च मणिपेढियं च लोमहृत्थणं पमज्जइ जाव धूवं दलयइ जेणेव

चैत्यस्तम्भं प्रमार्ज्य उदकधारायाऽभ्युक्षणचन्दनचर्चापुष्पाद्यारोपणं १७४ धूपदानं च करोति, कृत्वा च १७५ सिंहासनप्रदेशमागत्य मणिपीठिकायाः सिंहासनस्य च १७६ लोमहस्तकेन प्रमार्जनादिरूपां पूर्ववदर्चनिकां करोति, कृत्वा यत्र मणिपीठिका यत्र च १७७ देवशयनीयं तत्रोपागत्य मणिपीठिकाया देवशयनीयस्य च १७८ द्वाखदर्चनिकां करोति, तत उक्तप्रकारेणैव १७९ ० क्षुच्छकेन्द्रध्वजे १८० पूजां करोति, ततो यत्र १८१ चोप्पालको नाम ग्रहरणकोशस्तत्र समागत्य १८३ लोमहस्तकेन १८२ परिधरत्नप्रमुखाणि ग्रहरणरत्नानि १८४ प्रमार्जयति प्रमार्ज्य १८५ उदकधारायाऽभ्युक्षणं १८६ चन्दनचर्चां १८७ पुष्पाद्यारोपणं १८८ धूपदानं च करोति, ततः १८९ सभायाः सुधर्माया १९० बहुमध्यदेशभागेऽर्चनिकां १९१ पूर्ववत् करोति, कृत्वा सुधर्मायाः सभाया दक्षिणद्वारे समागत्य तस्य अर्चनिकां पूर्ववत् कुरुते, ततो दक्षिणद्वारेण विनिर्गच्छति, इत ऊर्ध्वं यथैव सिद्धायतनान्निष्क्रामतो दक्षिणद्वारादिका

प्रतिनिक्षिप्य-भा० २ । ० मूल सूत्रे 'खुड्डागमहिदज्जाए' इति पाठः ।

उववायसंभा^{१९३}ए दौहिणिल्ले दारे तहेव अभिसेयसभासरिसं जाव पुरत्थिमिल्ला णंदा पुक्खरिणी जेणेव हरे^{१९५} तेणेव उवागच्छइ तो^{१९६}जे य तिसोवाणे य सालभंजियाओ य वालखण्ड य तहेव, जेणेव अभिसेयसंभा तेणेव उवागच्छइ तहेव सीहासं^{१९७}णं च मणिपेढियं च सेसं तहेव आंययणसरिसं जाव पुरत्थिमिल्ला णंदा पुक्खरिणी जेणेव अलंकारियसंभा तेणेव उवागच्छइ जहा अभिसेयसभा तहेव सव्वं, जेणेव ववसंयसभा तेणेव उवा-

दक्षिणनन्दापुष्करिणीपर्यवसाना पुनरपि प्रविशतः उत्तरनन्दापुष्करिण्यादिका उत्तरद्वारान्ता ततो द्वितीयद्वारान्निष्क्रामतः पूर्वद्वारादिका पूर्वनन्दापुष्करिणीपर्यवसाना अर्चनिकावक्तव्यता सैव सुधर्मायां सभायामप्यन्यूनातिरिक्ता वक्तव्या, ततः पूर्वनन्दापुष्करिण्या अर्चनिकां कृत्वा १९२ उपपातसभां पूर्वद्वारेण प्रविशति, प्रविश्य च मणिपीठिकाया देवशयनीयस्य तदनन्तरं बहुमध्यदेशभागे प्राग्वदर्चनिकां विदधाति, ततो १९३ दक्षिणद्वारे समागत्य तस्यार्चनिकां कुरुते, अत ऊर्ध्वमत्रापि सिद्धायतनवत् दक्षिणद्वारादिका १९४ पूर्वनन्दापुष्करिणीपर्यवसानाऽर्चनिका वक्तव्या, ततः पूर्वनन्दापुष्करिणीतोऽपक्रम्य १९५ इदे समागत्य पूर्ववत् १९६ तोरणार्चनिकां करोति, कृत्वा १९७ पूर्वद्वारेणाभिषेकसभां प्रविशति, प्रविश्य मणिपीठिकायाः १९८ सिंहासनस्याभिषेकभाण्डस्य बहुमध्यदेशभागस्य च क्रमेण पूर्ववदर्चनिकां करोति, ततोऽत्रापि १९९ सिद्धायतनवत् दक्षिणद्वारादिका २०० पूर्वनन्दापुष्करिणीपर्यवसाना अर्चनिका वक्तव्या ततः पूर्वनन्दापुष्करिणीतः २०१ पूर्वद्वारेणालङ्कारिकसभां प्रविशति, प्रविश्य मणिपीठिकायाः सिंहासनस्य अलंकारभाण्डस्य बहुमध्यदेशभागस्य च क्रमेण पूर्ववदर्चनिकां करोति, तत्रापि क्रमेण सिद्धायतनवत् दक्षिणद्वारादिका पूर्वनन्दापुष्करिणीपर्यवसाना अर्चनिका

रायपसेण-
इयं ।

सूर्याभिः स्व-
विमानस्था-
नां शाल-
भञ्जिका-
दीनामर्च-
निकां
कायति

॥२६७॥

गच्छइ तहेव लोमहृत्थयं परासुसति पोत्थययणं लोमहृत्थयणं पमज्जइ पमज्जित्ता दिव्वाए दगधाराए अग्गेहिं
२०६ रेहि य गंधेहिं मल्लेहि य अब्बेति २०७ भिणिपेठियं सीहासंनं च सेसं तं चेवं २०८ पुरेत्थिमिह्हा नंदा पुक्खरिणी जेणेव
हरए तेणेव उवागच्छइ तोरणे य तिसोवाणे य सालभंजियाओ य बालरूवए य तहेव । जेणेव २०९ बलिपीठं तेणेव
उवागच्छइ बलिविसज्जणं करेइ, २१० आभिओगिए देवे सदावेइ सदाविता २११ एवं वयासी-खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया
सूरियाभे विमाणे सिंघाडएसु तिएसु २१२ चउक्केसु चउक्केसु २१३ महापहेसु पांगारेसु २१४ अट्टालएसु

वक्तव्या, ततः पूर्वनन्दापुष्करिणीतः पूर्वद्वारेण २०२ व्यवसायसभां प्रविशति, प्रविश्य २०३ पुस्तकरत्नं २०४ लोमहस्तकेन प्रभृज्य
२०५ उदकधारया अम्युक्ष्य चन्दनेन चर्वयित्वा २०६ वरगन्धमाल्यैरर्चयित्वा पुष्पाद्यारोपणं धूपदानं च करोति, तदनन्तरं २०७
मणिपीठिकायाः २०८ सिंहासनस्य बहुमध्यदेशभागस्य च क्रमेण २०९ पूर्ववदर्चनिकां करोति, तदनन्तरमत्रापि सिद्धायतनवत्
दक्षिणद्वारादिका २१० पूर्वनन्दापुष्करिणीपर्यवसाना अर्चनिका वक्तव्या, ततः पूर्वनन्दापुष्करिणीतो २११ बलिपीठे समागत्य तस्य
बहुमध्यदेशभागवत् अर्चनिकां करोति, कृत्वा च २१२ आभियोगिकदेवान् शब्दापयति, शब्दापयित्वा २१३ एवमवादीत्-२१५
'खिप्पामेव' इत्यादि सुगमं यावत् २१५ 'तमाणत्तियं पच्चप्पिणंति' । तत्र २१६ शृङ्गाटकः-शृङ्गाटकाऽऽकृतिपथयुक्तं त्रिकोणं स्थानम्
२१७ त्रिकं-यत्र रथ्यात्रयं मिलति, २१८ चतुष्कं-चतुष्पथयुक्तं, २१९ चत्वरं-बहुरथ्यापातस्थानं, २२० चतुर्मुखं-यस्माच्चतुस्त्वपि
दिक्षु पन्थानो निस्सरन्ति, २२१ महापथः-राजपथः शेषः सामान्यः पन्थाः २२२ प्राकारः प्रतीतः, २२३ अट्टालकाः-प्राकारस्योपरि

चरियासु^{२३४} दारेसु^{२३५} गोपुरे^{२३६} तोरणे^{२३७} आरामे^{२३८} उज्जाणे^{२३९} सु वणे^{२४०} वणराई^{२४१} सु काणे^{२४२} सु वणसंडे^{२४३} सु अच्चणियं करेह
अच्चणियं करेत्ता एवमाणत्तियं खिप्पामेव पच्चप्पिणह, तए णं ते आभिओगिया देवा सूरियाभेणं देवेणं एवं
बुत्ता समाणा जाव पडिसुणित्ता सूरियाभे विमाणे सिंघाडएसु तिएसु चउक्कएसु चचारेसु चउम्मुहेसु महाप-
हेसु पागारेसु अट्टालएसु चरियासु दारेसु गोपुरेसु तोरणेसु आरामेसु उज्जाणेसु वणेसु वणरातीसु काणेसु
वणसंडेसु अच्चणियं करेन्ति जेणेव सूरियाभे देवे जाव पच्चप्पिणंति, तते^{२४६} णं से सूरियाभे देवे जेणेव नंदा
पुक्खरिणी तेणेव उवागच्छह नंदापुक्खरिणिं^{२४७} पुरत्थिमिहेणं तिसोमाणपडिरूवएणं पच्चोरुहति हत्थपाए पक्खा-
लेह गंदाओ पुक्खरिणीओ पच्चुत्तरेह जेणेव सभा सुधम्मा तेणेव पहारित्थ गमणाए । तए णं से सूरियाभे देवे
चउहिं सामाणियसाहस्सीहिं जाव [ए० ४४ पं० २] सोलसहिं आयरक्खदेवसाहस्सीहिं अन्नेहि य बहूहिं

भृत्याश्रयविशेषाः, २२४ चरिका-अष्टहस्तप्रमाणो नगरप्राकारान्तरालमार्गः २२५ द्वाराणि-प्रासादादीनां २२६ गोपुराणि-प्राकारद्वा-
रणि २२७ तोरणानि-द्वारादिसम्बन्धीनि २२८ आरमन्ते यत्र माधवीलतागृहादिषु दम्पत्यादीनि-इत्यसावाराभः, २२९ पुष्पादिसय-
वृक्षसंकुलसुत्सवादौ बहुजनोपभोग्यसुद्यानं, २३० सामान्यवृक्षवृन्दनगरासनं काननं, २३१ नगरविप्रकुट्टं वनम्, २३२ एकाऽनेकजाती-
योत्तमवृक्षसमूहो वनखण्डः, २३३ एकजातीयोत्तमवृक्षसमूहो वनराजी, २३४ ततः स्वर्ग्यभिदेवो बलिपीठे २३५ बलिविसर्जनं करोति,
कृत्वा चोत्तरपूर्वा २३७ नन्दापुष्करिणीमनुप्रदक्षिणीकुर्वन् २३८ पूर्वतोरणेनानुप्रविशति, अनुप्रविश्य च २३९ हस्तौ पादौ प्रक्षालयति
प्रक्षाल्य नन्दापुष्करिण्याः २४० प्रत्यवतीर्य सामानिकादिपरिवारसहितः सर्वज्ज्ञा यावद् दुन्दुभिनिर्घोषनादितरवेण स्वर्ग्यभविमाने मध्य-

सूरियाभविमाणवासीहिं वेमाणिएहिं देवेहिं देवीहि य सद्धि संपरिबुद्धे सत्विट्टीए जांव-नाइयरवेणं [पृ० ६९ पं० २] जेणेव सभा सुहम्मा तेणेव उवागच्छइ सभं सुधम्मं पुरत्थिमिल्लेणं दारेणं अणुयविसति अणुपविसिच्चा जेणेव सीहासणे तेणेव उवागच्छइ सीहासणवरगए पुरत्थाभिमुहे सण्णिसणणे ।

[१४०] तए णं तस्स सूरियाभस्स देवस्स अवरुत्तरेणं उत्तरपुरत्थिमेणं दिसिभाएणं चत्तारि य सामाणिय-साहस्सीओ चउसु भद्दासणसाहस्सीसु निसीयंति, तए णं तस्स सूरियाभस्स देवस्स पुरत्थिमिल्लेणं चत्तारि अ-ग्गमहिंसीओ चउसु भद्दासणेसु निसीयंति, तए णं तस्स सूरियाभस्स देवस्स दाहिणपुरत्थिमेणं अहिंभतरियप-रिसाए अट्ट देवसाहस्सीओ अट्टसु भद्दासणसाहस्सीसु निसीयंति, तए णं तस्स सूरियाभस्स देवस्स दाहिणेणं मज्झिमाए परिसाए दस देवसाहस्सीओ दससु भद्दासणसाहस्सीसु निसीयंति, तए णं तस्स सूरियाभस्स देवस्स दाहिणपच्चत्थिमेणं बाहिरियाए परिसाए बारस देवसाहस्सीतो बारससु भद्दासणसाहस्सीसु निसीयंति, तए णं तस्स सूरियाभस्स देवस्स पच्चत्थिमेणं सत्त अणियाहिवइणो सत्तहिं भद्दासणेहिं निसीयंति, तए णं तस्स सूरि-याभस्स देवस्स चउदिसिं सोलस आयरक्खदेवसाहस्सीओ सोलसहिं भद्दासणसाहस्सीहिं निसीयंति, तंजहा-

मज्जेन समागच्छन् २४१ यत्र सुधर्मा सभा तत्रागत्य तां २४२ पूर्वद्वारेण प्रविशति, प्रविश्य मणिपीठिकाया उपरि २४३ सिंहासने

२४४ पूर्वाभिमुखो २४५ निषीदति

[१४०] ततः [पृ० १०२ पं० ३] प्रागुपदर्शितसिंहासनक्रमेण १ सामानिकादय उपविशन्ति,

पुरत्थिमिह्लेणं चत्तारि साहससीओ, ते^२ णं आयरक्खा सन्नद्धैवद्धवमिसयकवया उत्पीलियसरासणपट्टिया पिण-
द्धगेविज्जा आविद्धविमलवरच्चिधपट्टा गहिंयाउहपहरणा तिणयाणि^१ तिसंधियाइं वयंरामयकोडीणि धणूइं^३ पेणि-
उद्ध पडियाइयंकडकलावा णील्लपाणिणो पीतपाणिणो रत्तपाणिणो चारुपाणिणो चम्मपाणिणो
दंडपाणिणो खर्गपाणिणो पार्षपाणिणो नीलपीयरत्तचावचारुचम्मदंडखगपासधरा^{२४} आयरक्खा रक्खोवगा
गुत्ता गुत्तपालिया जुत्ता जुत्तपालिया पत्तेयं^३ समयओ विणयओ किंकरभूया चिट्ठन्ति ।

रते आत्मरक्षाः ३ सन्नद्धवद्धवर्मितकवचा ४ उत्पीडितशरासनपट्टिकाः ५ पिनद्धग्रैवेयाः—पिनद्धग्रैवेयकाभरणाः ६ आविद्धविमलवरच्चिह्नपट्टा
७ गृहीताऽऽयुधग्रहरणाः ८ त्रिनतानि आदिमध्यावसानेषु नमनभावात् ९ त्रिसन्धीनि आदिमध्यावसानेषु संधिभावात् १० वज्रमयको-
टीनि ११ धनूपि १२ अभिगृह्य १३ पर्यात्तिकाण्डकलापा विचित्रकाण्डकलापयोगात्, केऽपि १४ नीलः 'काण्डकलापः' इति गम्यते
पाणौ येषां ते नीलपाणयः, एवं १५ पीतपाणयः १६ रक्तपाणयः १७ चापं पाणौ येषां ते चापपाणयः १८ चारुः—ग्रहरणविशेषः
पाणौ येषां ते चारुपाणयः १९ चर्म अङ्गुष्ठाङ्गुल्योराच्छादनरूपं येषां ते चर्मपाणयः, एवं २० दण्डपाणयः २१ खड्गपाणयः २२ पाश-
पाणयः, एतदेव व्याचष्टे—यथायोगं २३ नील—पीत—रक्त—चाप—चारु—चर्म—दण्ड—खड्ग—पाश—धरा २४ आत्मरक्षाः २५ रक्षाभुषण-
च्छन्ति तदेकचित्ततया तत्परायणा वर्त्तन्ते इति श्लोपगाः २६ गुप्ता न स्वाभिभेदकारिणः, तथा २७ गुप्ता—पराप्रवेक्ष्या पालिः—सेतुर्येषां
ते गुप्तपालिकाः, तथा २८ युक्ताः—सेवकगुणोपेततया उचितास्तथा २९ युक्ताः—परस्परसंबद्धा नतु बृहदन्तरा पालिर्येषां ते युक्तपालि-
काः, ३० समयतः—आचारतः—आचारेणेत्यर्थः ३१ विनयतश्च ३२ किंकरभूता इव ३३ तिष्ठन्ति, न खलु ते किंकराः, किन्तु तेऽपि

सूर्याभः पुरा
क आसीत् ?
स्वर्गे च त-
स्य कियती
स्थितिः ?
इत्यादि
प्रश्नोत्त-
राणि

॥२७१॥

प्र०-सूरियाभस्स णं भंते ! देवस्स केवइयं कालं ठिती पणत्ता ?

उ०-गोयमा ! चत्तारि पलिओवमाइं ठिती पणत्ता ।

प्र०-सूरियाभस्स णं भंते ! देवस्स सामाणियपरिसोवणगणं देवाणं केवइयं कालं ठिती पणत्ता ?

उ०-गोयमा ! चत्तारि पलिओवमाइं ठिती पणत्ता, महिद्धीए महजुत्तीए महब्बले महायसे महासोक्खे

महाणुभागे सूरियाभे देवे, अहो णं भंते ! सूरियाभे देवे महिद्धीए जाव महाणुभागे ।

[१४१] प्र०-सूरियाभेणं भंते ! देवेणं सा दिव्वा देविद्धी सा दिव्वा देवज्जुइं से दिव्वे देवाणुभागे किण्णा लद्धे

किण्णा पत्ते किण्णा अभिसमन्नाए ? पुब्बभवे के आसी ? किनामए वा ? को वा गुत्तेणं ? कयरंसि वा गांमंसि

वा नगरंसि वा निगमंसि वा रायहाणीए वा खेडंसि वा कब्बडंसि वा मंडंबंसि वा पट्टणंसि वा

मान्याः, तेषामपि पृथगासननिपातनात्, केवलं ते तदानीं निजाचारपरिपालनतो विनीतत्वेन च तथाभूता इव तिष्ठन्ति, तत उक्तं

किंकरभूता इवेति, तेहिं * चउहिं सामाणियसाहस्सीहिं, इत्यादि सुगमं, यावत् 'दिव्वाइं भोगभोगाइं भुंजमाणे विहरति' इति

[१४१] १ ग्रसते बुद्ध्यादीन् गुणान् यदि वा गम्यः शास्त्रप्रसिद्धानामष्टादशानां करणामिति ग्रामस्तस्मिन्, २ न विद्यते करो यस्मिन्

तन्नगरं तस्मिन्, ३ निगमः-प्रभूततरवणिग्वर्गावासः ४ राजाधिष्ठानं नगरं राजधानी ५ प्रांशुप्राकारनिबद्धं खेटम् ६ क्षुल्लकप्राकार-

वेष्टितं कर्वटम् ७ अर्धगव्यूततृतीयान्तर्ग्रामान्तररहितं मडम्बम् ८ पट्टनं-जलस्थलनिर्गमप्रवेशः, उक्तं चः-“पट्टनं शकटैर्गम्यं, घोटकै-

* अस्य विवरणस्य मूलपाठो न दृश्यते ।

रायपसेण-
इयं ।

रायपसेण-
इयं ।

॥२७२॥

दोणसुहंसि वा आंगरंसि वा आसंसंसि वा संबाहंसि वा सन्निवेशंसि वा ? किं वा दद्धा किं वा भोद्धा किं वा किद्धा किं वा समायरित्ता कस्स वा तहारूवस्स समणस्स वा माहणस्स वा अंतिए एगमवि आरियं धम्मयं सुवयणं सुद्धा निसम्म जं णं सूरियासेणं देवेणं सा दिव्वा देविड्डी जाव देवाणुभागे लद्धे पत्ते अभिसमन्नागए ?

उ०-‘गोयमा ! ति= समणे भगवं महावीरे भगवं गोयमं आमंतेत्ता एवं वयासी-

सूरियाभो समत्तो

नौभिरेव च । नौभिरेव तु यद् गम्यं, पत्तनं तत् प्रचक्षते” । [ ] ९ द्रोणसुखं-जलनिर्गमप्रवेशम्-पत्तनमित्यर्थः, १० आकरो-
हिरण्याकरादिः ११ आश्रमः-तापसावसथोपलक्षित आश्रयविशेषः १२ संबाधो-यात्रासमागतप्रभृतजननिवेशः १३ सन्निवेशः तथाविधप्रा-
कृतलोकनिवासः, १४ दत्त्वा अशनादि, १५ भुक्त्वा अन्तप्राप्तादि, १६ कृत्वा तपः-शुभध्यानादि, १७ समाचर्य प्रत्युपेक्षाप्रमार्जनादि ।

८ पु० ५९ टिप्पण x ।

पाणसिकहा

[१४२] एवं खलु गोयसा ! तेणं कालेणं तेणं समएणं इहेव जंबुदीवे दीवे भारहे वासे केयइअद्धे नामे जण-
वए होत्था, रिद्धत्थिमियसमिद्धे सन्वोउयफलसमिद्धे रममे नंदणवणप्पगासे पासाईए [५०९ पं०४] जाव पडिरूवे ।

[१४२] १ ० केकया नाम अर्द्धम्-अर्धमात्रमार्यत्वेनेति गम्यते, म हि परिपूर्णो जनपदः, केवलमर्द्धमार्यम् अर्द्धं चानार्यम्-
आर्येण चेह प्रयोजनमिति ‘अर्धम्’ इत्युक्तम् जनपद आसीत्, सर्वर्त्तकैः-२ सर्वर्त्तुभावविभिः पुष्पैः फलैश्च समृद्धिमत्, एवं ३ रम्यम्-
रमणीयं ४ नन्दनवनप्रकाशम्-नन्दनवनप्रतिमं शुभसुरभिशीतलया छायाया सर्वतः समनुबद्धं ‘पासाईए’ इत्यादि पदचतुष्टयं पूर्ववत्

० किंकया नाम-भा० १ ।

तत्थ णं केइयअद्धे जणवए सेयविया णामं नगरी होत्था, रिद्धत्थिमियसमिद्धा जाव [पृ० ३ पं० १-] पडिरूवा । तीसे णं सेयवियाए नगरीए बहिया उत्तरपुरत्थिमे दिसीभागे एत्थ णं भिगवणे णाम उज्जाणे होत्था-रम्ममे नंद-णवणप्पगासे सन्वोउयफलसमिद्धे सुभसुरभिसीयलाए छायाए सन्वओ चेव समणुबद्धे पासादीए जाव [पृ० ९ पं० ४] पडिरूवे । तत्थ णं सेयवियाए नगरीए पएसी णामं राया होत्था, महैयाहिमवंत [पृ० २३ पं० ३-] जाव विहरइ । अधम्मिए अधम्मिह्ठे अधम्मक्खाई अधम्ममाणुए अधम्मपलोई अधम्मपजणणे अधम्मसीलसमुया-यारे-अधम्मणे चैव विट्ठि कप्पेमाणे 'हणं'-'छिद्धं'-'भिद्धं'-'पवत्तं'ए लोहिर्यपाणी पावे 'चंडे' रुहे खुहे ५

[पृ० ११ पं० १२] ५ 'महया हिमवंत'-इत्यादि राजवर्णनं प्राग्वत् [पृ० २३ पं० ३-] ६ धर्मेण चरति धार्मिको न धार्मिकः अधार्मिकः, ७ सामान्यतोऽप्यधार्मिकः स्यात् अत आह-अधर्मिष्ठः-अतिशयेन-अधर्मवान् अत एव ८ अधर्मेण ख्यातिर्यस्यासावध-र्मख्यातिः ९ अधर्ममनुगच्छति अधर्मानुगः तथा १० अधर्ममेव प्रलोकते-परिभावयतीत्येवंशीलोऽधर्मप्रलोकी ११ अधर्मं प्रकर्षेण जनयति-उत्पादयति लोकानामपीत्यधर्मप्रजननः १२ अधर्मशीलसमुदाचारो-न धर्मात् किमपि भवति तस्यैवाभावादित्येवम्-१३ अधर्मेणैव वृत्तिम्-सर्वजन्तूनाम्-यापनां कल्पयन् १४ 'जहि' १५ 'छिन्दि' १६ 'भिन्दि' इत्येवं १७ प्रवर्त्तकः अत एव १८ लोहित-पाणिः-मारयित्वा हस्तयोरप्यग्रक्षालनात् अत एव १९ पापः पापकर्मकारित्वात् २० चण्डः तीव्रक्रोपावेशात् २१ रौद्रो + निस्तृणकर्मकारि- १०

+ 'करो नृशस-निर्लिश-पापा'-'[हिम अभि० कां० ३ 'ल्लो० ४०] इति वचनात् 'निर्लिश' इति उचितम् ।

रायपसेण-
इयं ।

- वञ्चन-भा० ? पा० ५।

अभ्युद्वेति णो विणयं पउंजइ, सयस्स वि य णं जणवयस्स णो सम्मं करभरविट्ठि पवत्तेइ ।

[१४३] तस्स णं पएसिस्स रत्तो सूरियकंता नाम देवी होत्था, सुकुमालपाणिपाया धारिणीवण्णओ [पृ० २७ पं० ३] पएसिणा रत्ता सद्धिं अणुरत्ता अविरत्ता इहे सदे रूवे जाव विहरइ ।

[१४४] तस्स णं पएसिस्स रण्णो गेहे पुत्ते सूरियकंताए देवीए अत्तए सूरियकंते नामं कुमारो होत्था, सुकुमालपाणिपाए जाव [पृ० २७ पं० ३-] पडिरूवे । से णं सूरियकंते कुमारो जुवराया वि होत्था, पएसिस्स रत्तो रत्तं च रत्तं च बलं च वाहणं च कौसं च कोट्ठागारं च पुरं च अंतेउरं च सयमेव पच्चुवेक्खमाणे पच्चुवेक्खमाणे

ताम् ४४ अभ्युत्तिष्ठति-अभिमुखमूर्ध्वं तिष्ठति, ४५ न च विनयं प्रयुङ्के, नापि श्रमणब्राह्मणभिक्षुकाणामभ्युत्तिष्ठति, न च विनयं प्रयुङ्के, ४६ नापि स्वकस्यापि-आत्मीयस्यापि जनपदस्यापि ४७ सम्यक् ४८ करभरवृत्तिं ४९ प्रवर्त्तयति ।

[१४३] १ 'सुकुमालपाणिपाया' इत्यादि देवीवर्णनं प्राग्वत् [पृ० २७ पं० ३] । २ प्रदेशिना राज्ञा ३ सार्द्धमनुरक्ता अवि-रक्ता-कथञ्चिद्विप्रियकरणेऽपि विरागाभावात् ।

[१४४] कुमारवर्णनं १ 'सुकुमालपाणिपाए' इत्यादि जाव 'सुन्दरे' इति, अत्र 'यावत्'करणात् 'अर्हीणपञ्चेदियसरीरे पियद-रिसणे सुरूवे' इति द्रष्टव्यम्, एतच्च देवीवर्णकवत् [पृ० २७ पं० ११] स्वयं परिभावनीयम् । २ स च सूर्यकान्तो नाम कुमारो ३ युवराजा अभूत्, ४ प्रदेशिनो राज्ञो ५ राज्यं-राष्ट्रादिसमुदायात्मकं ६ राष्ट्रं च-जनपदं च ७ बलं च-हस्त्यादिसैन्यं ८ वाहनं च-वेग-सरादिकं ९ कोशं च-भाण्डागारं १० कोष्ठागारं च-धान्यगृहं ११ पुरं च १२ अवरोधं च १३ आत्मनैव-स्वयमेव १४ समुत्प्रेक्षमाणो

विहरह ।

[१४५] तस्स णं पएसिस्स रन्नो जेट्ठे भाउयवयंसए चित्ते णाभं सारही होत्था अट्ठे जाव [पृ० २५ पं० २] बहुजणस्स अपरिभूए साम-दंड-मेय-उवप्पयाण-अत्थसत्थइहामइविसारए उत्पत्तियाए वेणतियाए कम्मयाए पारिणांमियाए चंडविवहाए बुद्धीए उव्वेए, पएसिंसेस रणो बहुसु कज्जेसु य कारणेसु य कुंडुवेसु य मंतसु य गुज्जेसु य रहंसेसु य निच्छंएसु च ववहंरेसु य आपुच्छणिज्जे

-निरूपयन् समुल्लेखमाणो वा व्यापारयन् ।

[१४५] १ आढ्यः-समृद्धो दीप्तः-कान्तिमान् वित्तः प्रतीतो 'यावत्'करणात् 'विउलभवण...विच्छाड्डियउरभत्तपाणे' इति परिग्रहः, अस्य व्याख्या राजवर्णकवत् [पृ० २५ पं० ११] परिभावनीया, २ राज्यमान्यत्वात् स्वयं च जात्यक्षत्रियत्वात्, ३ साम-भेद-द्रण्ड-उपप्रदानलक्षणानां नीतीनाम् ४ अर्थशास्त्रस्य-अर्थोपायव्युत्पादनग्रन्थस्य ५ ईहा-विमर्शस्तत्प्रधाना मतिरीहामतिस्तया विशारदो-विचक्षणः सामभेददण्डोपप्रदानार्थशास्त्रेहामतिविशारदः ६ औत्पत्तिक्या-अदृष्टाश्रुताननुभूतविपयाकस्माद्भवनशीलया ७ वैनयिक्या-विनयलभ्यशास्त्रार्थसंस्कारजन्यया ८ कर्मजया-कृपिवाणिज्यादिकर्मभ्यः सप्रभावया ९ पारिणामिक्या-प्रायोद्ययोविपाकजन्यया १० एवरूपया चतुर्विधया बुद्ध्या ११ उपपेतः १२ प्रदेशिनो राज्ञो १३ बहुषु कार्येषु-कर्तव्येषु १४ कारणेषु-कर्तव्योपायेषु १५ कुटुम्बेषु स्वकीयपरकीयेषु विषयभूतेषु १६ मन्त्रेषु-राज्यादिचिन्तारूपेषु १७ गुह्येषु-वर्हिर्जनाप्रकाशनीयेषु १८ रहस्येषु-तेज्ज्वल अपडक्षीणेषु १९ निश्चयेषु निश्चीयन्ते इति निश्चयाः-अवश्यकरणीयाः कर्तव्यविशेषास्तेषु २० व्यवहारेषु-आवाहनविसर्जनानादिरूपेषु २१ आपच्छ-

पडिपुच्छणिज्जे मेही^{२३} पमाणं^{२४} आहारे^{२५} आलंबणं^{२६} चक्खू मेढिभूए^{२७} पमाणभूए आहारभूए आलंबणभूए चक्खुभूए^{२८} संवट्टाणसंभवभूमियासु लद्धपच्चए विदिण्णविचारे^{२९} रज्जधुराचिंतए^{३०} आवि होत्था ।

[१४६] तेणं कालेणं तेणं समयेणं कुणाला नामं जणवए होत्था, रिद्धत्थिमियसमिद्धे [पृ० २७२ पं० ६] तत्थ णं कुणालाए जणवए सावत्थी नाम नयरी होत्था रिद्धत्थिमियसमिद्धा [पृ० ३ पं० १] जाव पडिरूवा । तीसे णं सावत्थीए नगरीए बहिया उत्तरपुरत्थिमे दिसीभाए कोट्टए नाम चेइए होत्था, पोरारणे [पृ० ७ पं० ३-] जाव

नीयः-सकृत् प्रच्छनीयः २२ प्रतिप्रच्छनीयः-असकृत् प्रच्छनीयः, किमिति ?, यतोऽसौ २३ मेढी-खलकमध्यवर्तिनी स्थूणा यस्यां नियमिता गोपङ्क्तिर्न्यं ग्राहयति तद्वद् यमालम्ब्य सकलं मन्त्रिमण्डलं मन्त्रणीयात् अर्थान् धान्यमिव विवेचयति स मेढिः, तथा २४ प्रमाणं-प्रत्यक्षादि तद्वत् यः-तद्दृष्टानामर्थानामव्यभिचारित्वेन तत्रैव मन्त्रिणां प्रवृत्तिनिवृत्तिभावात्-स प्रमाणम्, २५ आधारः आधेयस्येव सर्वकार्येषु लोकानामुपकारित्वात्, तथा २६ आलम्बनं रज्ज्वादि तद्वत् आपद्गर्तादिनिस्तारकत्वात् आलम्बनं, तथा २७ चक्षुः-लोचनं तद्वल्लोकस्य यो विविधकार्येषु प्रवृत्तिनिवृत्तिविषयदर्शकः स चक्षुः, एतदेव प्रपञ्चयति-२८ 'मेढिभूए' इत्यादि, अत्र भूतशब्द औपम्यार्थः, मेढिसदृश इत्यर्थः, २९ सर्वेषु स्थानेषु-कार्येषु संधिविग्रहादिषु ३० सर्वासु भूमिकासु-मन्यमात्यादिस्थानरूपासु लब्धः-उपलब्धः प्रत्ययः-प्रतीतिः अविसेवादवचनतया यस्य स तथा, ३१ वितीर्णो-राज्ञाऽनुज्ञातो विचारः-अवकाशो यस्य विश्वसनीयत्वात् स वितीर्णविचारः सर्वकार्यादिष्वति प्रकृतं, किं बहुना ?-३२ राज्यधुराचिन्तकश्चापि-राज्यनिर्वहकश्चापि ३३ अभूत् ।

पासादीए । तत्थ णं सावत्थीए नयरीए पएसिस्स रन्धो अंतेवासी जियसत्तू नामं राया होत्था, महयाहिमवंतं जाव [पृ० २३ पं० ३-] विहरह । तए णं से पएसी राया अन्नया कयाइ महत्थं महग्घं महरिहं विउलं रायारिहं पाहुडं सज्जावेइ, सज्जावित्ता चित्तं सारहिं सद्दावेइ, सद्दावित्ता एवं वयासी-गच्छ णं चित्ता ! तुमं सावत्थि नगरिं जियसत्तुस्स रण्णो इमं महत्थं जाव पाहुडं उवणेहि, जाइं तत्थ रायकज्जाणि य रायकिच्चाणि य रायनीतीओ य रायववहारा य ताइं जियसत्तुणा सद्धिं सयमेव पच्चुवेक्खमाणे विहराहि ति कट्टु विसज्जिए । तए णं से चित्ते सारही पएसिस्स रण्णो एवं बुत्ते समणे हट्ट-जाव [पृ० ४७ पं० ३-] पडिसुणेत्ता तं महत्थं जाव पाहुडं गेण्हइ, पएसिस्स रण्णो जाव पडिणिक्खमइ सेयवियं नगरिं मड्ढंमड्ढेणं जेणेव सए गिहे तेणेव उयागच्छति उवाग-च्छित्ता तं महत्थं जाव [प्र० पृ० २] पाहुडं ठवेइ, कोडुंवियपुरिसे सद्दावेइ सद्दावेत्ता एवं वयासी-खिप्पामेव भो ! देवाणुप्पिया ! सच्छत्तं जाव [पृ० १८७ पं० १-] चाउग्घं आसरहं जुत्तामेव उवट्टवेह जाव पच्चप्पिणह । तए णं ते कोडुंवियपुरिसा तहेव पडिसुणिच्चा खिप्पामेव सच्छत्तं जाव जुद्धसज्जं चाउग्घं आस रहं जुत्तामेव उवट्टवेन्ति, तमाणत्तिचं पच्चप्पिणंति, तए णं से चित्ते सारही कोडुंवियपुरिसाण अंतिए एयमड्ढं

[१४६] १ अन्ते-समीपे वसतीत्येवंशीलोऽन्तेवासी-शिष्यः, अन्तेवासीव सम्यग्गाज्ञाविधायी इति भावः । २ कवचं-तनुत्राणं वर्म्म-लोहमयः कक्षलकादिरूपं संजातमस्येति वर्मितम्, सन्नद्धं शरीरारोपणात् बद्धं गाढतरवन्धनेन बन्धनात् वर्मितं कवचं येन स

जाव-हियए णहाए कयबलिकस्मे कयकोउयमंगलपायच्छित्ते सन्नद्धबद्धवस्मियकवए उप्पीलियसरासणपट्टिए पि-
णद्धगेविज्जविमलवरचिंधपट्टे गहियाउहपहरणे तं महत्थं जाव पाहुडं गेणहइ, जेणेव चाउगंधंटे आसरहे तेणेव
उवागच्छइ चाउगंधंटे आसरहं दुरुहेत्ति, बहुहिं पुरिसेहिं सन्नद्ध-जाव [प्र० पृ० पं० १] गहियाउहपहरणेहिं
सद्धिं संपरिवुडे सकोरिंटमल्लदामेणं छत्तेणं धरेजमाणेणं महया भडचडगररहपहकरविंदपरिक्खित्ते साओ
गिहाओ गिगगच्छइ सेयवियं नगरिं मज्झमज्जेणं गिगगच्छइ सुहेहिं वासेहिं पायरासेहिं नाइविकिडेहिं
अंतरा वासेहिं वसमाणे वसमाणे केइयअद्धस्स जणवयस्स मज्झमज्जेणं जेणेव कुणालाजणवए जेणेव सावत्थी
नयरी तेणेव उवागच्छइ सावत्थीए नयरीए मज्झमज्जेणं अणुपविसइ, जेणेव जियसत्तुस्स रणो गिहे जेणेव
वाहिरिया उवट्ठाणसाला तेणेव उवागच्छइ तुरए निगिणहइ, रहं ठवेत्ति, रहाओ पच्चोरुहइ, तं महत्थं जाव
पाहुडं गिणहइ जेणेव अडिभतरिया उवट्ठाणसाला जेणेव जियसत्तु राया तेणेव उवागच्छइ, जियसत्तु रायं
करयलपरिगहियं [पृ० ५६ पं० २-] जाव कट्टु जएणं विजएणं वट्ठावेइ, तं महत्थं जाव पाहुडं उवणेइ । तए णं
से जियसत्तु राया चित्तस्स सारहिस्स तं महत्थं जाव पाहुडं पडिच्छइ चित्तं सारहिं सक्कारेइ सम्माणेति

१०

सन्नद्धबद्धवस्मिंतकवचः, ३ उत्पीडिता-गाढीकृता शरा अस्यन्ते-क्षिप्यन्ते अस्मिन्निति शरासनं-इयुधिस्तस्य-पट्टिका येन स उत्पीडि-
तशरासनपट्टिकः ४ पिनद्धं गैवेयकं-ग्रीवाऽभरणं विमलवरचिह्नपट्टश्च येन स पिनद्धगैवेयकविमलवरचिह्नपट्टः ५ आयुध्यतेऽनेनेत्यायुधं-
खेटकादि ग्रहरणम्-असिक्कुन्तादि गृहीतान्यायुधानि ग्रहरणानि च येन स गृहीतायुधग्रहरणः ।

पडिचिसब्देह रायमगमोगाढं च से आवासं दलयह । तए णं से चित्ते सारही विसज्जिते समाने जियसत्तुस्स रस्मो अंतियाओ पडिनिक्खमह, जेणेव बाहिरिया उवट्ठाणसाला जेणेव चाउग्घंटे आसरहे तेणेव उवागच्छह, चाउग्घंटं आसरहं दुरुहह, सावत्थि नगरिं मज्झमज्जेणं जेणेव रायमगमोगाढे आवासे तेणेव उवागच्छह, तुरए निगिण्हह, रहं ठवेह, रहाओ पच्चोरुहह, एहाए कयथलिकम्मे कयकोउयमंगलपायच्छित्ते सुद्धप्पवेसाइं मंगल्लाइं वत्थाइं पवरपरिहिते अप्पमहग्घाभरणालंकियसरीरे जियसत्तुत्तरागए वि य णं समाने पुब्बावर-एहकालसमयंसि गंधन्वेहि य णाडगेहि य उवनच्चिज्जमाणे उवनच्चिज्जमाणे उवगाइज्जमाणे उव-लालिज्जमाणे इहे सद्ध-फरिस-रस-रुव-गंधे पंचविहे माणुस्सए कामभोए पच्चणुभवमाणे विहरह ।

[१४७] तेणं कालेणं तेणं समएणं पासावच्चिज्जे केसी नाम कुमारसमणे जातिसंपण्णे कुलसंपण्णे बलसंप-ण्णे रूवसंपण्णे चिणयंसंपण्णे नाणसंपण्णे दंसणसंपण्णे चरित्संपण्णे लज्जासंपण्णे लाघवसंपण्णे लज्जालाघवसं-पण्णे +ओयंसी तेयंसी वचंसी

[१४७] १ जातिसंपन्नः-उत्तममातृपथ्युक्त इति प्रतिपचव्यम्, अन्यथा मातृपितृपक्षसंपन्नत्वं पुरुषमात्रस्यापीति नास्योत्कर्षः कश्चिदुक्तो भवति, उत्कर्षाभिधानार्थं चास्य विशेषणकलापोपादानं चिकीर्षितमिति, एवं २ कुलसंपन्नोऽपि नवरं कुलं-पितृपक्षः ३ बलं-संहननविशेषसमुत्थः प्राणः ४ रूपम्-अनुपमं शरीरसौन्दर्यं ५ विनयादीनि प्रतीतानि, नवर ६ लाघवं-द्रव्यतोऽल्पोपधित्वम् भावतो गौरवत्रयन्यागः मनोवाक्कायसंयमः ७ ओजो-मानसोऽवष्टम्भस्तद्वान् ओजस्वी ८ तेजः-शरीरप्रभा तद्वान् तेजस्वी ९ वचो वचनं सौ-

+ 'ओयसी' इत्यादि-"इह च विशेषणचतुष्टयेऽपि अनुस्वारः प्राकृतत्वात्"-राय० विव० ।

जंसंसी जियकोहे जियमाणे जियमाए जियलोहे जियणिदे जितिदिए जियपरीसहे जीविद्यासर्मरणभयविप्पमुक्के
तवप्पहाणे गुणप्पहाणे करण^{१३}प्पहाणे चरण^{१४}प्पहाणे निगहप्पहाणे निच्छयप्पहाणे अज्जवप्पहाणे मदवप्पहाणे
लाघवप्पहाणे खंतिप्पहाणे गुत्तिप्पहाणे सुत्तिप्पहाणे विज्जप्पहाणे मंतप्पहाणे

भाग्याद्यपेतं यस्यास्ति स वचस्वी अथवा वचः-तेजः प्रभाव इत्यर्थस्तद्वान् वचस्वी १० यशस्वी-ख्यातिमान्, ११ 'जितक्रोधः'
इत्यादि तु विशेषणसप्तकं प्रतीतम्, नवरं क्रोधादिजय उदयप्राप्तक्रोधादिविफलीकरणतोऽवसेयः, तथा १२ जीवितस्य-प्राणधारणस्य
आशा-चाञ्छा मरणाद् भयं ताभ्यां विप्रमुक्तौ जीविताशामरणभयविप्रमुक्तः, तदुभयोपेक्षक इत्यर्थः, तथा १३ तपसा प्रधानः-उत्तमः
शेषमुनिजनापेक्षया तपो वा प्रधानं यस्य स तपःप्रधानः, एवं १४ गुणप्रधानः नवरं गुणाः-संयमगुणाः, एतेन च विशेषणद्वयेन तपः-
संयमौ पूर्ववद्वाऽभिनवयोः कर्मणोर्निर्जराऽनुपादानहेतू मोक्षसाधने मुमुक्षूणामुपादेयौ प्रदर्शितौ, गुणप्राधान्यप्रपञ्चनार्थमेवाह-१५ करणं
-पिण्डविशुद्ध्यादि, उक्तं च-"पिंडविसोही समिई भावण पडिमा य इन्दियनिरोही । पडिलेहण गुत्तीओ अभिग्गहा चैव करणं तु" ॥

[१६ चरणं-महाव्रतादि, उक्तं च-"वय समणधम्म संजम वेयावच्चं च बम्भगुत्तीओ । णाणाइतियं तवं कोहनिग्गहाई चरण-
मेयं" ॥ [१७ निग्रहः-अनाचारप्रवृत्तेर्निषेधनम् । १८ निश्चयः-तत्त्वानां निर्णयः विहितानुष्ठानेष्ववश्यमभ्युपगमो वा १९

आर्जवं-मायानिग्रहः २० लाघवं-क्रियासु दक्षत्वं २१ क्षान्तिः-क्रोधनिग्रहः २२ गुप्तिः-मनोगुप्त्यादिका २३ मुक्तिः-निर्लोभता २४
२४ विद्याः-प्रज्ञप्त्यादिदेवताऽधिष्ठिता वर्णानुपूर्व्यः २५ मन्त्रा-हरिणैरमेव्यादिदेवताऽधिष्ठिताः अथवा ससाधना विद्या साधनरहिता

वं^{३३}र्भप्पहाणे वेय^{३३}प्पहाणे नय^{३३}प्पहाणे नियम^{३३}प्पहाणे सच्च^{३३}प्पहाणे सोय^{३३}प्पहाणे नाण^{३३}प्पहाणे दंसण^{३३}प्पहाणे चरित्त-
प्पहाणे ओराले... [पृ० १४७ पं० १-] चउदसपुब्बी चउणाणोवगए पंचहिं अणगारसएहिं सद्धिं संपरिवुडे
पुब्बाणुपुब्बि चरमाणे गामाणुगामं दूइज्जमाणे सुहंसुहेणं विहरमाणे जेणेव सावत्थी नयरी जेणेव कोट्टए चेइए
तेणेव उवागच्छइ, सावत्थी-नयरीए बहिया कोट्टए चेइए अहापडिख्वं उग्गहं उग्गिण्हत्ता संज-
मेणं तवसा अप्पाणं भावेमाणे विहरइ ।

मन्त्राः, २६ ब्रह्म ० चर्ये-वस्तिनिरोधः सर्वमेव वा कुशलानुष्ठानम् २७ वेदः-आगमो लौकिक-लौकिक-कुआवचनिकमेदभिन्नः २८
नया नैगमादयः सप्त प्रत्येकं शतविधाः, २९ नियमा-विचित्रा अभिग्रहविशेषाः ३० सत्यं-भूतहितं वचः ३१ शौचं-द्रव्यतो निर्लेपता
भावतोऽनवद्यसमाचारता ३२ ज्ञानं-मत्यादि ३३ दर्शनं-सम्यक्त्वं ३४ चारित्रं-बाह्यं सदनुष्ठानं, यच्चेह चरणकरणग्रहणेऽपि आर्ज-
वादियग्रहणं तत् आर्जवादीनां प्राधान्यख्यापनार्थम्, ननु जितक्रोधत्वादीनामार्जवादीनां च कः प्रतिविशेषः? उच्यते, जितक्रोधादि-
विशेषणेषु तदुदयविकलकरणम् मार्दवप्रधानादिषु उदयनिरोधः, अथवा यत एव जितक्रोधादिः अत एव क्षमादिप्रधान इत्येवं हेतुहेतु-
मद्भावाद् विशेषः, तथा 'ज्ञानसम्पन्नः' इत्यादौ ज्ञानादिमत्त्वमात्रमुक्तम् 'ज्ञानप्रधानः' इत्यादौ तद्वतां मध्ये तस्य प्राधान्यमित्येवमन्य-
त्राप्यपौनरुक्त्यं भावनीयम्, तथा ३५ उदारः-स्फाराकारः 'घोरे...३६ चउनाणोवगए' इति पूर्ववत् [पृ० १४७ पं० १ तथा पृ०
१४८ पं० ७-१२] 'पंचहिं अणगारसएहिं' इत्यादिकं वाच्यम् ।

[१४८] तए णं सावत्थीए नयरीए सिंघाडग-तिय-चउक्क-चच्चर-चउमुह-महापहेसु महंया जणसहे इ=वा० जेण-
बूहे इ वा जणबूले इ वा जणकलकले इ वा जणउंम्मी इ वा जणउंक्कलिया इ वा जणसन्निवाए इ वा जाव परिसा
पज्जुवासइ । तए णं तस्स सारहिस्स तं महाजणसदं च जणकलकलं च सुणेत्ता य पासेत्ता य इमेयारूवे अज्झ-
त्थिए जाव समुप्पलित्था, किं णं अज्ज जाव सावत्थीए णयरीए इदंमहे इ वा खंदमहे इ वा रुद्धमहे इ वा भंड-
दमहे इ वा सिवमहे इ वा वेस्समणमहे इ वा नागमहे इ वा जेक्खमहे इ वा भूयमहे इ वा थूभमहे इ वा चेइ-
यमहे इ वा रुक्खमहे इ वा गिरिमहे इ वा अगंडमहे इ वा नईमहे इ वा सरमहे इ वा सागरमहे

[१४८] महान् जनशब्दः परस्परालापारिरूपः, २ जनव्यूहो-जनसमुदायः, ३ बोलः-अव्यक्तवर्णो ध्वनिः, ४ कलकलः स
एवोपलभ्यमानवचनविभागः ५ उभिः-संवाधः ६ लघुतरसमुदायः सन्निपातः-अपरापरस्थानेभ्यो जनानामेकत्र मीलनम्,
'जाव परिसा पज्जुवासइ' इति, 'यावत्' करणात् 'बहुजणो...[पृ० ३८ पं० ४] पन्नवेइ भासावच्चिज्जे केसी नांमं कुमारसमणे
जाइसम्पणो जाव [पृ० ११८ पं० ९] गामणुगामं दुइज्जमाणे इहमागए इह संपत्ते इह समोसठे इहेव सावत्थीए नयरीए [पृ० ११८
[पं० ३], तं महफलं खलु [पृ० ३९ पं० २] इत्यादि प्रागुक्तसमस्तपरिग्रहः, ७ इन्द्रमहः-इन्द्रोत्सवः इन्द्रः-शक्रः, ८ स्कन्दः-का-
त्तिकेयः ९ रुद्रः प्रतीतः १० मुकुन्दो-बलदेवः ११ शिवो-देवताविशेषः १२ वैश्रमणो-यक्षराट् १३ नागो-भवनपतिविशेषः १४
यक्षोभूतश्च व्यन्तरविशेषौ १५स्तूपः-चैत्यस्तूपः १६ चैत्यं-प्रतिमा १७ वृक्षः १८ दरि-गिरी १९ अवट-नदी-सरः-सागराः प्रतीताः,

= " 'इ' कारो वाक्यालकारार्थः " -राय० वि० । ० " 'वा' शब्दः पदान्तरापेक्षया समुच्चयार्थः " -राय० वि० ।

इ वा जं णं इमे बह्वे^x उगगा उगगपुत्ता भोगा^{३३} राईक्षा इक्खागा ॥ नाया कोरत्त्वा जाव इवभा इवभपुत्ता अपणे य बह्वे राया-ईसर^{३४}-तलवर-मांडविय-कोडुविय-इवभ^{३५}-सेट्टि^{३६}-सेणावह^{३७}-सैत्थवाह^{३८}पभित्तयो णहाया

२० उग्राः आदिदेवावस्थापिता इक्षुवंशजाताः २१ उग्रपुत्राः त एव कुमारघवस्थाः, एवं २२ भोगाः-आदिदेवनैवावस्थापितगुरुवंशजाता २३ राजन्याः-भगवद्वयस्यवंशजाः 'यावत्' करणात् 'खत्तिया माहणा भडा [पृ० ४० पं० १-] जोहा मल्लई मल्लइपुत्ता लेच्छई लेच्छइ-पुत्ता' इति परिग्रहः, तत्र क्षत्रियाः-मामान्यराज्यकुलीना भटाः-शौर्यवन्तः योधाः-तेभ्यो विशिष्टतराः, मल्लकिनो लेच्छकिनश्च राजविशेषाः, यथा चैटकराजस्य श्रूयन्ते अष्टादश गणराजा नव मल्लकिनो नव लेच्छकिनः, २४ राजानो-माण्डलिका २५ ईश्वरा-युवराजानः २६ तलवराः-परितुष्टनरपतिप्रदत्तपट्टवन्धविभूषिता राजस्थानीयाः २७ माडम्बिकाः २९ इभ्याः-महाधनिनः ३० श्रेष्ठिनः-श्रीदेवताध्यासितसौवर्णपट्टविभूषितोत्तमाङ्गाः ३१ सेनापतयो-नृपतिनिरूपिताश्चतुरङ्गसैन्यायकाः ३२ सार्थवाहाः-सार्थनायकाः २३ प्रभृतिग्रहणात् मन्त्रि-महामन्त्रि-गणक-दौवारिक-पीठमर्दादिपरिग्रहः, तत्र मन्त्रिणः प्रतीताः महामन्त्रिणो मन्त्रिमण्डलप्रधानाः "हस्तिसाधनोपरिकाः" इति वृद्धाः गणका-गणितज्ञाः "भाण्डागारिकाः" इति वृद्धाः "ज्योतिषिकाः" इत्यपरे दौवारिकाः-प्रतीहारा राजद्वारिका वा पीठमर्दाः-आस्थाने आसन्नप्रत्यामन्नसेवका वयस्या इति भावः 'जाव अवरतलमिव फोडेमाणा' इति 'यावत्' करणात् 'अप्येगतिया' वंदणवर्त्तियं ...सत्त सिक्खावयाई...[पृ० ४० पं० ३-पृ० ४१ पं० ६] समुद्भवभूयं पिव करेमाणा अवरतलं पिव फोडेमाणा' इति परिग्रहः, एतच्च प्रायः सुगमम्, नवरम् गुणव्रतानामपि निरन्तरमभ्यस्यमानतया शिक्षाव्रतत्वेन विवक्षणात् 'सत्त सिक्खावयाई' इत्युक्तम् ३४ स्नाताः

x पृ० ४० पं० १, टिप्पण ३ । ॥ वि० बा० ।

कैयवलिकम्मा कयकीउयमंगलपायच्छित्ता सिरसाकण्ठेमालकडा अविद्धमणिसुवण्णा कप्पियहार-अद्धहार-
तिसर-पालंबपलंबमाण-कडिसुत्तयकयसोहाहरणा चंदणोलित्तगायसरीरा...पुरिसवगुरापरिखित्ता भहया उ-
क्खिट्ठसीह्णायबोलकलकरवेणं . एगदिसाए जहा उववाइए जाव [उववाइअ सू० पृ० ५७ पं० ११-] अप्पे-

कृतस्नानाः अनन्तरं ३५ कृतं बलिकर्म-खगृहदेवताभ्यो यैस्ते कृतबलिकर्मणः, तथा ३६ कृतानि कौतुकमङ्गलान्येव प्रायश्चित्तानि
दुःस्वमादिविधातार्थं यैस्ते कृतकौतुकमङ्गलप्रायश्चित्ताः, तत्र कौतुकानि-मपीतिलमादीनि मङ्गलानि-सिद्धार्थकदध्यक्षतद्वीदीनि, तथा
३७ शिरसा कण्ठे च कृता माला यैस्ते, शिरसाकण्ठेमालाकृताः, तथा ३८ आविद्धानि-परिहितानि मणिसुवर्णानि यैस्ते तथा, ३९
कल्पितो-विन्यस्तो हारः-अष्टादशसरिकः अर्द्धहारो-नवसरिकः त्रिसरिकम्-प्रतीतमेव-यैस्ते तथा, तथा ४० प्रलम्बो-○ञ्ज्वनकं
लम्बमानो त्रेपां ते तथा, ४१ कटिघ्नेन अन्यान्यपि सुकृतशोभान्याभरणानि त्रेपां ते कटिघ्नेन सुकृतशोभाभरणाः, ४२ चन्दनावलि-
प्तानि गात्राणि यत्र तत्र तथाविधं शरीरं त्रेपां ते चन्दनावलिप्तगात्रशरीराः, ४३ पुरुषाणां वागुरेव वागुरा-परिकरस्तथा परिक्षिप्ताः-
व्याप्ताः, ४४ महता उत्कृष्टिश्च-आनन्दमहाध्वनिः सिंहनादश्च-सिंहस्येव नादः बोलश्च-वर्णव्यक्तिवर्जितो ध्वनिः, कलकलश्च-व्यक्तव-
चनः स एव एतल्लक्षणो यो स्वस्तेन समुद्ररवभृतमिव-समुद्रमहाघोषमाप्तमिव श्रावस्तीं नगरीमिति गम्यते कुर्वाणाः अम्बरतलमिव-
आकाशतलमिव स्फोटयन्तः, ४५ एकया दिशा पूर्वोत्तरलक्षणया एकाभिमुखा-एकं भगवन्तं प्रति अभिमुखाः ।

~ “प्राकृतत्वात् पदव्यत्ययः विभक्तिव्यत्ययश्च इति”-राय० वि० । ○ भाषायाम्-‘धूमणु’ इति । × ‘ततः पदत्रयस्यापि पदद्वयमीलनेन
कर्मधारयः’-राय० वि० ।

गतिया हयगया जाव अप्पेगतिया गयगया पायचारविहारेणं [पृ० ४१ पं० ४] महया महया वंदावंदएहिं निगगच्छंति, एवं संपेहेइ संपेहिता कंचुइल्लपुरिसं सदावेइ सदावित्ता एवं वयासी-किं णं देवाणुप्पिया ! अल्ल सावत्थीए नगरीए इंदमहे इ वा जाव सागरमहे इ वा जेणं इमे बह्वे उग्गा भोगा० णिगगच्छंति ?

तए णं से कंचुइपुरिसे केसिस्स कुमारसमणस्स आगमणगहियविणिच्छए चित्तं सारहिं करयलपरिगगहियं जाव वद्धावेत्ता एवं वयासी-णो खल्ल देवाणुप्पिया ! अल्ल सावत्थीए णयरीए इंदमहे इ वा जाव सागरमहे इ वा जे णं इमे बह्वे जाव विंदाविंदएहिं निगगच्छंति, एवं खल्ल भो ! देवाणुप्पिया ! पासावच्चिल्ले केसी नामं कुमार-समणे जाइसम्पन्ने [पृ० २८१ पं० ८] जाव दुइल्लमाणे इहमागए जाव विहरइ, तेणं अल्ल सावत्थीए नयरीए बह्वे उग्गा जाव इब्भा इब्भपुत्ता अप्पेगतिया वंदणवत्तिआए जाव महया वंदावंदएहिं णिगगच्छन्ति ।

[१४९] तए णं से चित्ते सारही कंचुइपुरिसस्स अंतिए एयमट्टं सोच्चा निसम्म हट्टुट्ट-जाव-हियए कोडुबि-यपुरिसे सदावेइ सदावित्ता एवं वयासी-खिप्पामेव भो ! देवाणुप्पिया ! चाउग्घं आसरहं जुत्तामेव उवट्टवेह जाव सच्छत्तं उवट्टवेत्ति, तए णं से चित्ते सारही णहाए कयबलिकम्मे कयकोउयमंगलपायच्छित्ते सुद्धप्पावेसाइ मंगल्लाइं वत्थाइं पवरपरिहिते अप्पमहग्घाभरणालंकियसरीरे जेणेव चाउग्घंते आसरहे तेणेव उवागच्छइ उवागच्छित्ता चाउग्घं आसरहं दुरुहइ सकोरिटमल्लदामेणं छत्तेणं धरिल्लमाणेणं महया भडचडगरेण विंदप-

[१४९] १ चतस्रो घण्टा अवलम्बमानां यस्मिन् स तथा, २ अश्वप्रधानो रथोऽश्वरथः तं, ३ युक्तमेव अश्वादिभिरिति गम्यते,

रिग्वित्ते सावत्थीनगरीए मज्झमज्झेणं निगगच्छइ निगगच्छत्ता जेणेव केसिकुमारसमणे तेणेव उवागच्छइ उवागच्छित्ता केसिकुमारसमणस्स अदूरसामंते तुरए णिगिणहइ रहं ठवेइ य, ठवित्ता पच्चोरुहति पच्चोरुहित्ता जेणेव केसिकुमारसमणे तेणेव उवागच्छइ उवागच्छित्ता केसिकुमारसमणं तिक्वुत्तो आयाहिणं पयाहिणं करेइ करित्ता वंदइ नमंसइ नमंसित्ता णच्चासण्णे गातिदूरे सुस्ससमाणे णमंसमाणे अभिमुहे पंजलिउडे विणएणं पज्जुवासइ । तए णं से केसिकुमारसमणे चित्तस्स सारहिस्स तीसे महतिमहालियाए महच्चपरिसाए चाउज्जामं धम्मं परिकहेइ, तं--सब्बाओ पाणाइवायाओ वेरमणं, संब्बाओ सुसावायाओ वेरमणं, संब्बाओ अदिण्णादाणाओ वेरमणं, संब्बाओ बहिद्धादाणाओ वेरमणं । तए णं सा महतिमहालिया महच्चपरिसा केसिस्स कुमारसमणस्स अंतिए धम्मं सोच्चा निसम्म जामेव दिंसि पाउब्भूया तामेव दिंसि पडिगया ।

[१५०] तए णं से चित्ते सारही केसिस्स कुमारसमणस्स अंतिए धम्मं सोच्चा निसम्म हट्ट-जाव-हियए उट्टाए उट्टेइ उट्टेत्ता केसिं कुमारसमणं तिक्वुत्तो आयाहिणंपयाहिणं करेइ वंदइ नमंसइ नमंसित्ता एवं १०

शेषं प्राग् व्याख्यातार्थम् ४ 'जहा जीवा *वज्झन्ति' इत्यादिरूपा धर्मकथा औपपातिकग्रन्थादवसेया [औप० सू० पृ० ७८ पं० ७-] लेशतस्तु प्रागेव दर्शिता ।

वयासी-सद्वहामि णं भंते ! निगगंथं पावयणं, पत्तियामि णं भंते ! निगगंथं पावयणं, रोएमि णं भंते ! निगगंथं
पावयणं, अवेसुहेमि णं भंते ! निगगंथं पावयणं, एवमेयं निगगंथं पावयणं, तहमेयं भंते ! ०, अविंत्तहमेयं
भंते ! ०, असंदिद्धमेयं, इच्छिंथं पडिच्छियमेयं भंते ! जं णं तुव्वमे वदह त्ति कट्ठं वदइ नमंसइ नमंसित्ता एवं
वयासी-जहा णं देवाणुप्पियाणं अंतिए बहवे उग्गा भोगा जाव इव्वा इव्वभुत्ता चिच्चा हिरेणं चिच्चा सुवणं
एवं धिंणं धिन्नं बलं वाहनं कोसं कोट्टागारं पुरं अंतेउरं चिच्चा विउलं धणं कणं रणमणिमोत्तियसंखसिंलप्पचाल-
संतसारसावएज्जं विच्छंहुत्ता विगोवंहत्ता दाइयाणं पैरिभाइत्ता मुंडे भवित्ता अगाराओ अणगारियं पव्व-

[१५०] १ श्रद्धे-अस्तीत्येवं प्रतिपद्ये २ नैर्ग्रन्थं प्रवचनं-जैनशासनम्, ३ एवम्-इति प्रत्ययं करोम्यत्रेति भावः, ४ रोचयामि-
करणरुचिविषयीकरोमि-चिकीर्षामि-इति तात्पर्यार्थः, किमुक्तं भवति ?-५ अभ्युत्तिष्ठामि-अभ्युपगच्छामीत्यर्थः, ६ एवमेतत् यद्
भवद्भिः प्रतिपादितं ७ तत् तथैव भदन्त ! तथैवेतद् भदन्त ! याथात्म्यवृत्त्या ८ वस्तु अवितथमेतत् भदन्त ! सत्यमित्यर्थः, ९ असं-
दिग्धमेतत् भदन्त ! सम्यक् तथ्यमेतदिति भावः, १० इष्टम्-अभिलषितम् प्रतीष्टम्-आभिमुख्येन सम्यक् प्रतिपन्नमेतत् ११ यथा यूयं
वदथ, १२ हिरण्यम्-अद्यतितं सुवर्णम् १३ धनं-रूप्यादि १४ धान्य-बल-वाहन-कोश-कोट्टागार-पुर-अन्तःपुराणि व्याख्यातानि
प्रतीतानि च, १५ धनम्-रूप्यादि १६ कनकरत्नमणिमौक्तिकशङ्खाः प्रतीताः १७ शिलाप्रवालं-विद्रुमम् १८ सत्-विद्यमानं सारं-
प्रधानं यत् स्वापतेयं-द्रव्यं १९ 'विच्छेदयित्वा' भावतः परित्यज्य २० प्रकटीकृत्य, तदनन्तरं २१ दानं-दीनानाथादिभ्यः
२२-अत्र पुत्रादिषु विभज्य ।

यंति, णो खलु अहं ता संचाएमि चिच्चा हिरणं तं चेव जाव पञ्चइत्तए, अहं णं देवाणुप्पियाणं अंतिए पंचाणु
ञ्चइयं सत्तसिक्खावइयं दुवालसविहं गिहिधम्मं पडिवज्जित्तए, अहासुहं देवाणुप्पिया ! मा पडिबंधं करेहि,
तए णं से चित्ते सारही केसिकुमारसमणस्स अंतिए पंचाणुञ्चवतियं जाव गिहिधम्मं उवसंपज्जित्ताणं विहरति,
तए णं से चित्ते सारही केसिकुमारसमणं वंदइ नमंसइ नमंसित्ता जेणेव चाउग्घंटे आसरहे तेणेव पहरेतथ
गमणाए चाउग्घंटे आसरहं दुरुहइ जामेव दिसिं पाउञ्भूए तामेव दिसिं पडिगए ।

[१५१] तए णं से चित्ते सारही समणोवासए जाए अहिगयजीवाजीवे उवलद्धपुण्णपावे आसवसंवरं निज्जर-
किरियाहिगरेणवंधं भोक्खकुसंले असंहिज्जे देवासुरणागसुवणजक्खरक्खसकिन्नरकिंपुरिसगरुलंगंधञ्चमहोर-
गाईहिं देवगणेहिं निगंगथाओ पावयणाओ अणइक्कमणिज्जे, निगंगंथे पावयणे णिसंसंकिए णिक्कंखिए

[१५१] १ अभिगतौ-सम्यग् विज्ञातौ जीवाजीवौ येन स तथा, २ उपलब्धे यथावस्थितस्वस्वरूपेण विज्ञाते पुण्यधापे येन स
उपलब्धपुण्यपापः, ३ आश्रवाणां-प्राणातिपातादीनाम् ४ संवरस्य-प्राणातिपातादिप्रत्याख्यानरूपस्य ५ निर्जरायाः-कर्मणां देशतो
निर्जरणस्य ६ क्रियाणां-कायिकयादीनाम् ७ अधिकरणानाम्-खड्गादीनां ८ बन्धस्य-कर्मपुद्गलजीवप्रदेशान्योऽन्यानुगमरूपस्य ९
मोक्षस्य सर्वात्मना कर्मापगमरूपस्य १० कुशलः-सम्यक् परिज्ञाता आश्रव-संवर-निर्जरा-क्रिया-ऽधिकरण-बन्ध-मोक्षकुशलः ११
अविद्यमानसाहाय्यः, कुतीर्थिकप्रेरितः सम्यक्त्वाविचलनं प्रति न परसाहाय्यमपेक्षते इति भावः, तथा चाह-१२ 'देवासुरनाग...अण-
इक्कमणिज्जे' सुगमम्, नवरं गरुडाः-सुवर्णकुमाराः, एवं चैतत् यतो १३ नैर्ग्रन्थे प्रावचने निःसंशयः दर्शनान्तराकाङ्क्षारहितः १४ फलं

णिङित्तिगिच्छे लङ्घटे गहियटे पुच्छियटे अहियटे विणिच्छियटे अट्ठिमिजयेम्मणुरागरत्ते-‘अर्थमाउसो ! निगंगंथे पावयणे अट्ठे अयं परमट्ठे सेसे’^{१९} अणट्ठे’ ऊसियफल्लिहे अंवगुयदुवारे चियत्तंतेउरघरणपवेसे

प्रति निःशङ्कः अर्थश्रवणतः १५ अर्थाविधारणतः संशये सति सम्यगुत्तरश्रवणतो विमलबोधात्, १६ पदार्थोपलम्भात् १७ अस्थीनि प्रसिद्धानि तानि च ० मिञ्जा च-तन्मध्यवर्त्ती मञ्जा अस्थिमिञ्जानः ते प्रेमानुरागेण-सर्वज्ञप्रवचनप्रीतिलक्षणकुसुम्भादिरागेण रक्ता इव रक्ता यस्य स तथा, केनोच्छेदेनेत्यत आह-१८ ‘अयमाउसो ! निगंगंथे पावयणे अट्ठे परमट्ठे सेसे अणट्ठे’ इति ‘आउसो’ आयुष्मन् !, एतच्च सामर्थ्यात् पुत्रादेरामन्त्रणं, १९ शेषमिति-धनधान्यपुत्रदासाराज्यकुप्रवचनादि, २० “उच्छ्रितं स्फटिकमिव स्फाटिकम्-अन्तःकरणं यस्य स तथा-मौनीन्द्रप्रवचनावास्या परितुष्टमना इत्यर्थः” एषा वृद्धव्याख्या । अपरे त्वाहुः-“उच्छ्रितः-अर्गलास्थानादपनीय ऊर्ध्वोक्तो न तिरश्चीनः, कपाटपश्चाद्भागादपनीत इत्यर्थः, उत्सृतो वा-अपगतः परिघ-अर्गला गृहद्वारे यस्यासौ उच्छ्रितपरिघः उत्सृतपरिघो वा-औदार्यातिरेकतोऽतिशयदानदायित्वेन भिक्षुकप्रवेशार्थमनर्गलितगृहद्वार इत्यर्थः”, २१ अप्रावृतद्वारः उच्छ्रितपरिघः उत्सृतपरिघो वा-कपाटानामपि पश्चात्-करणात्, वृद्धानां तु भावनावाक्यमेवम्-२१ “सम्यग्दर्शनलाभे सति न कस्माच्चिद् पाखण्डि-भिक्षुकप्रवेशार्थं कपाटानामपि पश्चात्-करणात्, वृद्धानां तु भावनावाक्यमेवम्-२१ “सम्यग्दर्शनलाभे सति न कस्माच्चिद् पाखण्डि-काद् विभेति-शोभनमार्गपरिग्रहेण उद्घाटितशिरास्तिष्ठतीति भावः”, २२ ‘चियत्त’ इति नाप्रीतिकरः अन्तःपुरगृहे प्रवेशः-शिएजन-प्रवेशनं यस्य स तथा, अनेनानीष्यलुप्तत्वमस्योक्तम्, अथवा २२ चियत्तः-प्रीतिकरो लोकानामन्तःपुरे गृहे वा प्रवेशो यस्यातिथा-

चा^{३३}इसदुसुदिदुपुणमासिणीसु पडि^{३४}पुणं पो^{३५}संहं स^{३६}मं अणुपालेमाणे ससणे णिगंगे फासुएसणिज्जेणं अस-
णपाणखाइससाइमेणं पी^{३७}ठं फलंगसेज्जासं^{३८}थारेणं दै^{३९}तथपडि^{४०}गहंकवलपायपुंछणेणं ओ^{४१}सहभेसंज्जेणं पडिलाभेमाणे
अहापरिगहेहिं तवोकरुमेहिं अप्पाणं भावेमाणे जाइं तत्थ रायकजाणि य जाव [पृ० २७९ पं० ४] रायववहा-
राणि य ताइं जियसत्तुणा रणणा सद्धिं सयमेव पच्छुवेक्खमाणे पच्छुवेक्खमाणे विहरइ ।

[१५२] तए णं से जियसत्तुराया अणया कयाइ महत्थं जाव पाहुडं सजेइ, चित्तं सारहिं सदावेइ सदा-
वित्ता एवं वयासी-गच्छाहि णं तुमं चित्ता ! सेयवियं जगहिं, एएसिस्स रत्तो इमं महत्थं जाव पाहुडं उवणेहि,
मम पाउग्गं च णं जहाभणिं अचित्तहससंदिद्धं वयणं धिन्नवेहि त्ति कहु विसज्जिए । तए णं से चित्ते सारही जिय-

मिकतया सर्वत्रानाशङ्कनीयत्वात् स तथा, २३ चतुर्दश्याम् अष्टम्याम् 'उद्दिष्टे' इति अमावस्यायां पौर्णमास्यां च २४ प्रतिपूर्णम्-
अहोरात्रं यावत् २५ पौषधम्-आहारादिपौषधं २६ सम्यक् अनुपालयन्, २७ पीठम्-आसनं २८ फलकम्-अवष्टम्भार्थम् २९ वसतिः
शयनं वा यत्र प्रसारितपादैः सुष्यते ३० संस्तरको लघुतरः ३१ वस्त्रं प्रतीतम् ३२ पतत् भक्तं पानं वा गुह्यातीति-पतद्ग्रहः-पात्रम्
३३ पादम्रोञ्छनकं-रजोहरणम् ३४ ओषधं प्रतीतम् ३५ भेषजं-पथ्यम् ३६ 'अहापरिगहेहिं तवोक्कमेहि...' सुगमम्, क्वचित्
पाठः- 'वहूहिं सीलव्वयगुणवेरमणपोसहोचवासेहिं अप्पाणं भावेमाणे विहरइ' इति, तत्र शीलव्रतानि-स्थूलप्राणातिपातविरमणादीनि
गुणव्रतानि-दिग्व्रतादीनि पौषधोपवासाः-चतुर्दश्यादिपर्वतिथ्युपवासादिः तैरात्मानं भावयन् विहरति-आस्ते ।

८ "ल्लिहादित्वाद् 'अच्' प्रत्ययः"-राय० वि० । - विवरणकारदर्शित पाठान्तरम् ।

सत्तुणा रत्ना विसज्जिए समाणे तं महत्थं जाव गिण्हइ जाव जियसत्तुस्स रण्णो अंतियाओ पडिनिक्खमइ साव-
त्थीनयरीए मज्झमज्जेणं निगगच्छइ जेणेव रायमग्गमोगाढे आवासे तेणेव उवागच्छइ तं महत्थं जाव ठवइ,
पहाए जाव-सरीरे सकोरंटं अहया० पायचारविहारेण सहया पुरिसवगुरापरिक्खित्ते रायमग्गमोगाढाओ आ-
वासाओ निगगच्छइ सावत्थीनगरीए मज्झमज्जेणं निगगच्छति जेणेव कोट्टए चेइए जेणेव केसी कुमारसमणे
तेणेव उवागच्छति केसिकुमारसमणस्स अन्तिए धम्मं सोच्चा जाव हट्ट० उट्टाए जाव एवं वयासी-एवं खल्ल अहं
भंते ! जियसत्तुणा रत्ना पएसिस्स रत्तो इमं महत्थं जाव उवणेहि त्ति कट्टु विसज्जिए, तं गच्छाभि णं अहं भंते !
सेयवियं नगरिं, पासादीया णं भंते ! सेयविया णगरी, एवं दरिसणिज्जा णं भंते ! सेयविया णगरी, अभिरूवा

[१५२] १×‘जेणेव केसी कुमारसमणे तेणेव उवागच्छित्ता केसीकुमारसमणं पंचविहेणं अभिगमेणं अभिगच्छइ, तंजहा-सचित्तानां
द्रव्याणां पुष्पताम्बूलादीनां ‘विउसरणयाए’ इति व्यवसरणेन-व्युत्सर्जनेन, अचित्तानां द्रव्याणाम्-अलङ्कार-वस्त्रादीनामव्यवसरणेन-
अव्युत्सर्गेण, क्वचित् ‘विउसरणयाए’ इति पाठः, तत्र अचित्तानां द्रव्याणां-छाद्यादीनां व्युत्सर्जनेन-परिहारेण, उक्तं च-“अवणेइ पंच
ककुहाणि रायवरचिंधभूयाणि । छत्तं खग्गो वाणह मउडं तओ चामराओ य” ॥ [ ] इति, एका शाटिका यस्मिन् तत् तथा
तत् उत्तरासङ्गकरणं च-उत्तरीयस्य न्यासविशेषरूप तेन, चक्षुस्पर्शे दर्शने ‘अंजलिपग्गहेण’ हस्तजोडनेन, मनस एकत्वीकरणेन-एक-
त्वविधानेन ।

णं भंते ! सेयविया नगरी, पडिरूवा णं भंते ! सेतविया नगरी, समोसरह णं भंते ! तुब्भे सेयवियं नगरिं ।

[१५३] तए णं से केसी कुमारसमणे चित्तेण सारहिणा एवं बुत्ते समणे चित्तस्स सारहिस्स एयमड्डं णो आढाइ णो परिजाणाइ तुसिणीए संचिड्डइ, तए णं से चित्ते सारही केसीकुमारसमणं दोच्चं पि तच्चं पि एवं वयासी-एवं खलु अहं भंते ! जियसत्तुणा रन्ना पएसिस्स रण्णो इमं महत्थं जाव विसज्जिए तं चेव जाव समोसरह णं भंते ! तुब्भे सेयवियं नगरिं । तए णं केसीकुमारसमणे चित्तेण सारहिणा दोच्चं पि तच्चं पि एवं बुत्ते समणे चित्तं सारहिं एवं वयासी-चित्ता ! से जहानामए वणसंडे सिया किण्हे किण्होभासे जाव पडिरूवे, से णूणं चित्ता ! से वणसंडे बहूणं दुपयचउप्पयमियपसुपक्खीसिरीसिवाणं अभिगमणिज्जे ?; हंता अभिगमणिज्जे, तंसि च णं चित्ता ! वणसंडंसि बहवे भिलुंगा नाम पावसउणा परिवसंति, जे णं तेसिं बहूणं दुपयचउप्पयमियपसुपक्खीसिरीसिवाण ठियाणं चेव मंससोणिंयं आहारेंति, से णूणं चित्ता ! से वणसंडे तेसि णं बहूणं दुपय-जाव-सिरीसिवाणं अभिगमणिज्जे ? णो ति०, कम्हा णं ? भंते ! सोवसग्गे, एवामेव चित्ता ! तुब्भं पि सेवियाए णयरीए पएसी नामं राया परिवसइ अहम्मिए जाव [पृ० २७४ पं० ५] णो सम्मं करभरविट्ठिं पवत्तइ, तं कहं णं अहं चित्ता ! सेयवियाए नगरीए समोसरिस्सामि ।

[१५४] तए णं से चित्ते सारही केसिं कुमारसमणं एवं वयासी-किं णं भंते ! तुब्भं पएसिणा रत्ता कायव्वं ? अत्थि णं भंते ! सेयवियाए नगरीए अत्ते बहवे ईसरतलवर-जाव-सत्थवाहपभिइयो जे णं देवाणुप्पियं वंदिस्संति

एसि नृप-
स्य अर्धोर्मि-
कत्वेन
केसिकुमार-
श्रमणः तां
विज्ञप्तिं न
स्वीकरोति

नमंसिस्संति जाव पज्जुवासिस्संति विउलं असणं पाणं खाइमं साइमं षडिलाभिस्संति, पांडिहारिएण पीढफ-
लगसेज्जासंथारेणं उवनिमंतिस्संति, तए णं से केसी कुमारसमणे चित्तं सारहिं एवं वयासी-अवि या इं चित्ता !
आणिस्सामो ।

[१५५] तए णं से चित्ते सारही केसिकुमारसमणं वंदह नमंसइ केसिस्स कुमारसमणस्स अंतियाओ कोड-
याओ चेइयाओ पडिणिक्खमइ जेणेव सावत्थी नगरी जेणेव राघमग्गमोगाढे आवासे तेणेव उवागच्छइ कोडुं-
यियपुरिसे सद्दावेइ सद्दाचित्ता एवं वयासी-खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया ! चाउग्घंटं आसरहं जुत्तामेव उवट्टवेह
जहा सेयवियाए नगरीए निग्गच्छइ तहेव जाव [पृ० २८० प०५] वसमाणे कुणालाजणवयस्स मज्झमज्जेणं जेणेव
केइयअट्टे जेणेव सेयविया नगरी जेणेव मियवणे उज्जाणे तेणेव उवागच्छइ उज्जाणपालए सद्दावेइ एवं वयासी-
जया णं देवाणुप्पिया ! पासावच्चिज्जे केसी नाम कुमारसमणे पुव्वाणुपुण्वि चरमाणे गामाणुगामं दूइज्जमाणे
इहमागच्छिज्जा तथा णं तुब्भे देवाणुप्पिया ! केसिकुमारसमणं वंदिज्जाह नमंसिज्जाह वंदित्ता नमंसित्ता अहाप-

[१५४] ? 'पांडिहारिएण पीढफलगसेज्जासंथारेणं निमंतेहिंति' प्रातिहारिकेण-पुनः समर्पणीयेन । २ 'अवि या इं चित्ता !
जाणिस्सामो' इति 'अवि या इं' इति अपि च चित्र ! परिभा० वयामो 'लयाः' इति भावः, क्वचित् पाठः * 'अवि या इं चित्ता !
समोसरिस्सामो' इति, तत्र अपि च-एतदपि च परिभाष्य समवसरिष्यामौ वर्त्तमानयोगेन ।

० -वयामो नो लयना इ-भा० २ । * विवरणकारदर्शित पाष्ठान्तरम् ।

सायपसेण-
इयं ।

॥२९६॥

डिरूवं उग्गहं अणुजाणेज्जाह पडिहारिएणं पीढफल-जाव उवनिमंतिज्जाह, एयमाणत्तियं खिप्पामेव पच्चप्पि-
णेज्जाह, तए णं ते उज्जाणपालगा चित्तेणं सारहिणा एवं बुत्ता ससाणा हट्टुट्ट-जाव-हियया करयलपरिग्गहियं
जाव एवं वयासी-तहत्ति आणाए विणएणं वयणं पडिसुणंति ।

[१५६] तए णं चित्ते सारही जेणेव सेयविया णगरी तेणेव उवागच्छइ सेयवियं नगरिं मज्झमज्झेणं अ-
णुपविसइ जेणेव पएसिस्स रण्णो गिहे जेणेव बाहिरिया उवट्ठाणसाला तेणेव उवागच्छइ तुरए णिगिण्हइ रहं
ठवेइ रहाओ पच्चोरूहइ तं महत्थं जाव गेण्हइ जेणेव पएसी राया तेणेव उवागच्छइ पएसिं रायं करयल-जाव
वट्ठावेत्ता तं महत्थं जाव उवणेइ । तए णं से पएसी राया चित्तस्स सारहिस्स तं महत्थं जाव पडिच्छइ चित्तं
सारहिं सक्कारेइ सम्माणेइ पडिविसजेइ । तए णं से चित्ते सारही पएसिणा रण्णा विसज्जिए समाणे हट्ट-
जाव-हियए पएसिस्स रन्नो अंतियाओ पडिनिक्खमइ जेणेव चाउग्घंटे आसरहे तेणेव उवागच्छइ चाउग्घंटे
आसरहं दुरूहइ सेयवियं नगरिं मज्झमज्झेणं जेणेव सए गिहे तेणेव उवागच्छइ तुरए णिगिण्हइ रह ठवेइ
रहाओ पच्चोरूहइ णहाए जाव उट्पि पासायवरणए कुट्टमाणेहिं मुइंगमत्थएहिं बत्तीसइबट्ठएहिं नाडएहिं वरैतरु- १०

[१५६] १ स्फुटद्धिरतिरभसास्फालनात् २ मर्दलमुखपुटैः ३ द्वात्रिंशद्विधैः द्वात्रिंशत्पात्र ४ नाटकैर्वरैः तरुणी ५ संप्रयुक्तैरुपनृत्य-

णीसंपउत्तेहिं उवणच्चिज्जमाणे उवगाँइज्जमाणे उवलालिज्जमाणे इट्ठे सहफरिस-जाव [पृ० २८१ पं० ७] विहरइ ।
[१५७] तए णं केसी कुमारसमणे अण्णया कयाइ पाडिहारियं पीहफलगसेज्जासंथारणं पच्चप्पिणइ सावत्थी-
ओ नगरीओ कोट्टगाओ चेइयाओ पडिनिक्खमइ पंचहिं अणगारसएहिं जाव विहरमाणे जेणेव केयइअट्ठे
जणवए जेणेव सेयविया नगरी जेणेव मियवणे उज्जाणे तेणेव उवागच्छइ अहापडिरूवं उग्गहं उग्गिणिह-
त्ता संजमेणं तवसा अप्पाणं भावेमाणे विहरति । तए णं सेयवियाए नगरीए सिंघाडग-महया जणसेइ वा०
[पृ० २८४ पं० १] परिसा णिग्गच्छइ तए णं ते उज्जाणपालगा इमीसे कहाए लद्धा समाणा हट्टुट्ठ-जाव
-हियया जेणेव केसी कुमारसमणे तेणेव उवागच्छन्ति केसि कुमारसमणं वंदंति नमंसंति अहापडिरूवं
उग्गहं अणुजाणंति पाडिहारिएणं जाव संथारएणं उवनिमंतंति णामं गोयं पुच्छंति ओधारंति एगंतं अवक्कमंति
अन्नमन्नं एवं वयासी-जस्स णं देवाणुप्पिया ! चित्ते सारही दंसणं कंखइ दंसणं पत्थेइ दंसणं पीहेइ दंसणं अभि-
लसइ जस्स णं णामगोयस्स वि सवणयाए हट्टुट्ठ-जाव-हियए भवति से णं एस केसी कुमारसमणे पुब्बाणु-
पुत्तिव चरमाणे गामाणुगामं दूइज्जमाणे इहमागए इह संपत्ते इह समोसट्ठे इहेव सेयवियाए णगरीए बहिया
मियवणे उज्जाणे अहापडिरूवं जाव विहरइ, तं गच्छामो णं देवाणुप्पिया ! चित्तस्स सारहिस्स एयमट्ठं पियं निवे-

मानः ६ तदभिनेयपुरस्सरं नर्तनात् ७ उपगीयमानः तदुणानां गानात् ।

[१५७] १ काङ्क्षति २ प्रार्थयते ३ स्पृहयते ४ अभिलपति चत्वारोऽप्येकार्थाः ।

एसो पियं से भवउ, अणमणस्स अंतिए एयमट्ठं पडिसुणेंति जेणेव सेयविद्या णगरी जेणेव चित्तस्स सार-
हिस्स गिहे जेणेव चित्तसारही तेणेव उवागच्छंति चित्तं सारहिं करयल-जाव वट्ठावेंति एवं वयासी-जस्स णं
देवाणुप्पिया ! दंसणं कंवंति जाव अभिलसंति जस्स णं णामगोयस्स वि सवणयाए हट्ठ-जाव भवह, से णं
अयं केसी कुमारसमणे पुब्बाणुपुड्वि चरमाणे समोसडे जाव विहरइ ।

५

[१५८] तए णं से चित्ते सारही तेसिं उल्लाणपालगणं अंतिए एयमट्ठं सोच्चा णिसम्म हट्ठुट्ठ-जाव आसणाओ
अब्बुट्ठेति पायपीढाओ पच्चोरुहइ पाउयाओ ओसुयइ एगसाडियं उत्तरासंगं करेइ, अंजलिमउलियगहत्थे
केसिकुमारसमणाभिमुहे सत्तट्ठ पयाइं अणुगच्छइ करयलपरिगहिंयं सिरसावत्तं मत्थए अंजलिं कट्ठु एवं
वयासी-नमोऽत्थु णं अरहंताणं जाव [पृ० २५६ पं० ३] संपत्ताणं, नमोऽत्थु णं केसियस्स कुमारसमणस्स मम
धम्मायरियस्स धम्मोवदेसगस्स, वंदामि णं भगवंतं तत्थगयं इहगए पासउ मे त्ति कट्ठु वंदइ नमंसइ, ते उज्जा-
णपालए विउलेणं वत्थगंधमल्लालंकारेणं सक्कारेइ सम्माणेइ विउलं जीवियारिहं पीइदाणं दलयइ पडिविसज्जेइ
कोडुंबियपुरिसे सदावेइ एवं वयासी-खिप्पामेव भो ! देवाणुप्पिया चाउग्घटं आसरहं जुत्तामेव उवट्ठवेह नाव
पच्चप्पिणह । तए णं ते कोडुंबियपुरिसा जाव खिप्पामेव सच्छत्तं सज्जयं जाव उवट्ठवित्ता तमाणत्तियं पच्चप्पि-
णंति, तए णं से चित्ते सारही कोडुंबियपुरिसाणं अंतिए एयमट्ठं सोच्चा निसम्म हट्ठुट्ठ-जाव-हियए पहाए कय-
बलिकम्मे जाव-सरीरे जेणेव चाउग्घटे जाव दुरुहिता सकोरंट० महया भडचडगरेणं तं चेव जाव पज्जुवासइ
धम्मकहाए [कंडिका १५० पं० १] जाव ।

१०

[१५९] तए णं से चित्ते सारही केसिस्स कुमारसमणस्स अंतिए धम्मं सोच्चा निसम्म हट्टुट्टे तहेव एवं वयासी-एवं खलु भंते ! अम्हं पएसी राया अधम्मिए जाव सयस्स वि णं जणवयस्स नो सम्मं करभरविट्ठि पवत्तेह, तं जह णं देवाणुप्पिया ! पएसिस्स रणो धम्ममाहक्खेज्जा बहुगुणतरं खलु होज्जा पएसिस्स रणो तेसिं च बहूणं दुपयचउप्पयमियपसुपक्खीसिरीसवाणं, तेसिं च बहूणं समणमाहणभिक्खुयाणं तं जह णं देवाणुप्पिया ! पएसिस्स बहुगुणतरं होज्जा सयस्स वि य णं जणवयस्स ।

तए णं केसी कुमारसमणे चित्तं सारहिं एवं वयासी-एवं खलु चउहिं ठाणेहिं चित्ता ! जीवा केवलप-न्नत्तं धम्मं नो लभेज्जा सवणयाए, तं-[१] आरामगयं वा उज्जाणगयं वा समणं वा माहणं वा णो अभिगच्छइ णो वंदइ णो णमंसइ णो सक्कारेइ णो सम्माणेइ णो कल्लाणं मंगलं देवयं चेइयं पज्जुवासेइ नो अट्ठाइ हेऊइ प-सिणाइं कारणाइं वागरणाइं पुच्छइ, एएणं ठाणेणं चित्ता ! जीवा केवलपन्नत्तं धम्मं नो लभंति सवणयाए [२] उवरेसयगयं समणं वा तं चेव जाव एतेण वि ठाणेणं चित्ता ! जीवा केवलपन्नत्तं धम्मं नो लभंति सवणयाए [३] गोयरगगयं समणं वा माहणं वा जाव नो पज्जुवासइ, णो विउलेणं असंणपाणखाडमसाइमेणं पडिल्लं भइ-

[१५९] ? आरामादिगतं श्रमणादिकं नाभिगच्छतीत्यादिकं प्रथमं कारणम्, २ उपाश्रयगतं नाभिगच्छतीत्यादि द्वितीयम्, प्रातिहारेण पीठफलकादिना नामत्रयतीत्यादि तृतीयम्, ३ गोचरगतं ४ न ५ अशनादिना ६ प्रतिलाभयति-इत्यादि चतुर्थम् ।

≡ विवरणकारदर्शितं चतुर्थं कारण मूलपाठे तृतीयकारणे एव अन्तर्भावितम् चतुर्थं तु कारणं पृथग् निर्दिष्टमिति मूल-विवरणयोरर्थभेदः ।

णो अट्टाई जाव पुच्छइ, एएणं ठाणेणं चित्ता ! केवलपन्नत्तं० नो लभइ सवणयाए [४] जत्थ वि णं समणेण वा माहणेण वा सिद्धिं अभिसमागच्छइ तत्थ वि णं हत्थेण वा वत्थेण वा अप्पाणं आवरित्ता चिट्ठइ, नो अट्टाई जाव पुच्छइ, एएण वि ठाणेणं चित्ता ! जीवे केवलपन्नत्तं धम्मं णो लभइ सवणयाए-एएहिं च णं चित्ता ! चउहिं ठाणेहिं जीवे णो लभइ केवलपन्नत्तं धम्मं सवणयाए । चउहिं ठाणेहिं चित्ता ! जीवे केवलपन्नत्तं धम्मं लभइ सवणयाए, तं०-[१] आरामगयं वा उज्जाणगयं वा समणं वा माहणं वा वंदइ नमंसइ जाव पज्जुवासइ अट्टाई जाव पुच्छइ, एएण वि जाव लभइ सवणयाए, एवं [२] उवस्सयगयं [३] गोयरगगयं समणं वा जाव पज्जुवासइ विउल्लेणं जाव पडिलाभेइ अट्टाई जाव पुच्छइ, एएण वि० [४] जत्थ वि य णं समणेण वा अभिसमागच्छइ तत्थ वि य णं हत्थेण वा जाव आवरेत्ताणं चिट्ठइ, एएण वि ठाणेणं चित्ता ! जीवे केवलपन्नत्तं धम्मं लभइ सवणयाए तुज्झं च णं चित्ता ! पएसी राया आरामगयं वा तं चेव सव्वं भाणियव्वं आइल्लएणं गमएणं

१०

७एतैरेव चतुर्भिः स्थानैः केवलपन्नत्तं धर्मं लभते श्रवणतया-श्रवणेनेति भावः, यत्रापि श्रमणः-साधुः माह्नः-परमगीतार्थः श्रावकोऽभ्यागच्छति तत्रापि हस्तेन वस्त्राश्वलेन छत्रेण वाऽऽत्मानमावृत्य न तिष्ठति इदं =प्रथमं कारणम्, एवं शेषाण्यपि कारणानि प्रत्येकमेवं भावनीयानि, ९ 'तुज्झं च णं चित्ता ! पएसी राया आरामगतं वा तं चेव सव्वं भाणियव्वं' 'आइल्लगमएणं' ति प्रथमगमकेन, तद्यथा-युष्माकं प्रदेशी राजा हे चित्र ! आरामादिगतं न वन्दते, यत्रापि च श्रमणोऽभ्यागच्छति तत्रापि हस्तादिनाऽऽत्मानमावृत्य

= मूलपाठे एतत् चतुर्थं कारणम् ।

चतुर्भिः
कारणैः
नरो धर्मं
श्रोतुं न
लभते
लभते च

जाव अप्पाणं आवरेत्ता चिट्ठह, तं कंहं णं चित्ता ! पयसिस्स रत्तो धम्ममाइक्खिस्सामो ?

[१६०] तए णं से चित्ते सारही केसिकुमारसमणं एवं वयासी-एवं खलु भंते ! अण्णया कयाइं कंबोएहिं चत्तारि आसा उवणयं उवणीया ते मए पएसिस्स रण्णो अन्नया चेव उवणीया, तं एएणं खलु भंते ! कारणेणं अहं पएसिं रायं देवाणुप्पियाणं अंतिए हव्वमाणेस्सामो, तं मा णं देवाणुप्पिया ! तुब्भे पएसिस्स रत्तो धम्ममाइक्खमाणा गिलाएज्जाह, अगिलाए णं भंते ! तुब्भे पएसिस्स रण्णो धम्ममाइक्खेज्जाह, छंदेणं भंते ! तुब्भे पएसिस्स रण्णो धम्ममाइक्खेज्जाह, तए णं से केसी कुमारसमणे चित्तं सारहिं एवं वयासी-अवि या इं चित्ता ! जाणिस्सामो । तए णं से चित्ते सारही केसि कुमारसमणं वंदइ नमंसइ जेणेव चाउग्घंटे आसरहे तेणेव उवागच्छइ चाउग्घंटं आसरहं दुरुहइ जामेव दिंसि पाउब्भूए तामेव दिंसि पडिगाए ।

[१६१] तए णं से चित्ते सारही कल्लं पाउप्पभायाए रयणीए फुल्लुप्पलकमलकोमलुम्मिलियंमि अहापंडुरे पभाए कयनियमावस्सए सहस्सरस्सिम्मि दिणयरे तेयसा जलंते साओ गिहाओ णिग्गच्छइ जेणेव पएसिस्स रत्तो गिहे जेणेव पएसि राया तेणेव उवागच्छइ पएसिं रायं करयल-जाव ति कट्टु जएणं विजएणं वद्धावेइ, एवं वयासी-एवं खलु देवाणुप्पियाणं कंबोएहिं चत्तारि आसा उवणयं उवणीया, ते य मए देवाणुप्पियाणं

तिष्ठति, 'तं कंहं णं चित्ता !' इत्यादि सुगमम् ।

कंबोजदे-
शीयअश्व-
चेष्टापरीक्ष-
णमिषाव्
चित्तो रा-
जान पएसिं
केसिकुमार-
निकटंसमा-
नीतवान्

॥३०१॥

अणया चेव विणइया । तं एह णं सामी ! ते आसे चिट्ठं पासह, तए णं से पएसी राया चित्तं सारहिं एवं वयासी-गच्छाहि णं तुमं चित्ता ! तेहिं चेव चउहिं आसेहिं आसरहं जुत्तामेव उवट्ठवेहि जाव पच्चप्पिणाहि, तए णं से चित्ते सारही पएसिणा रन्ना एवं बुत्ते समाणे हट्ठुट्ठ-जाव-हियए उवट्ठवेइ एयमाणत्तियं पच्चप्पि-
णइ । तए णं से पएसी राया चित्तस्स सारहिस्स अंतिए एयमट्ठं सोच्चा णिसम्म हट्ठुट्ठ-जाव अप्पमहग्घा-
भरणालंकियसरीरे साओ गिहाओ निग्गच्छइ जेणामेव चाउग्घंटे आसरहे तेणेव उवागच्छइ चाउग्घंटे आसरहं
तुरुहइ, सेयवियाए नगरीए मज्झंमज्जेणं णिग्गच्छइ, तए णं से चित्ते सारही तं रहं णेगाइं जोयणाइं उब्भा-
मेइ, तए णं से पएसी राया उण्हेण य तण्हाए य रहवाएणं परिकिलंते समाणे चित्तं सारहिं एवं वयासी-चित्ता !
परिकिलंते मे सरीरे परावत्तेहि रहं, तए णं से चित्ते सारही रहं परावत्तेइ, जेणेव मियवणे उज्जाणे तेणेव
उवागच्छइ, पएसिं रायं एवं वयासी-एस णं सामी ! मियवणे उज्जाणे एत्थ णं आसाणं समं किल्लामं सम्मं
अवणेमो, तए णं से पएसी राया चित्तं सारहिं एवं वयासी-एवं होउ चित्ता ! !

[१६२] तए णं से चित्ते सारही जेणेव मियवणे उज्जाणे जेणेव केसिस्स कुमारसमणस्स अदूरसामंते तेणेव
उवागच्छइ तुरए णिगिण्हेइ रहं ठवेइ रहाओ पच्चोरुहइ तुरए मोएति पएसिं रायं एवं वयासी-एह णं सामी !

[१६१] १ अश्वानां समं-श्रमम्-खेदं २ क्लमं-ग्लानिं सम्यक् ३ अपनयामः-स्फेडयामः ।

आसाणं समं किलामं समं अवणेमो, तए णं से पएसी राया रहाओ पचोरूहइ, चित्तेण सारहिणा सद्धि
आसाणं समं किलामं समं अवणेमाणे पासइ जत्थ केसीकुमारसमणं महइमहालियाए महच्चपरिसाए मज्झगए
महया सदेणं धम्ममाइक्खमाणं, पासइत्ता इमेयारूवे अज्झत्थिए जाव समुप्पज्जित्था-जड्ढा खलु भो ! जड्ढं पज्जु-
वासंति, मुंडा खलु भो ! मुंडं पज्जुवासंति, मूढा खलु भो ! मूढं पज्जुवासंति, अपंडिया खलु भो ! अपंडियं
पज्जुवासंति निव्विण्णणा खलु भो ! निव्विण्णणं पज्जुवासंति, से केस णं एस पुरिसे जड्ढं मुंडे मूढे अपंडिए
निव्विण्णणे सिरीए हिरीए उवगए उत्तर्पसरीरे, एसं णं पुरिसे किमाहारमाहारेइ ? किं परिणामेइ ? किं खाइ
किं पियइ किं दल्लइ किं पर्यच्छइ जं णं एसं एमहालियाए मणुस्सपरिसाए मज्झगए महया सदेणं ब्रूयाए ? एवं

[१६२] १ जड-२ मूढ-३ अपण्डित-४ निर्विज्ञानशब्दा एकार्थिका मौख्यप्रकर्षप्रतिपादनार्थं चोक्ताः, ५ श्रिया-शोभया
६ ह्रिया-लज्जया ७ उपगतो-युक्तः, परमपरिषदादिशोभया गुप्तशरीरचेष्टाकतया चोपलम्भात्, ८ उत्तमशरीरो-देदीप्यमानशरीरः,
अत्रैव कारणं विमृशति-९ एष किमाहारयति-किमाहारं गृह्णाति ? न खलु कदन्नभक्षणे एवंरूपायाः शरीरकान्तेरुपपत्तिः, कण्डूत्यादि-
सद्भावतो विच्छायत्वप्रसक्तेः, तथा किं १० परिणामयति-कीदृशोऽस्य गृहीताहारपरिणामः ? न खलु शोभनाहाराभ्यवहारेऽपि मन्दा-
श्रित्वेन यथारूपा कान्तिर्भवति, एतदेव सविशेषमाचष्टे-११ किं खाइ किं पियइ ? तथा किं १२ दलयति-ददाति, एतदेव व्याचष्टे-किं
१३ प्रयच्छति ? १४ येन एतावान् लोकः पर्युपास्ते-एतदेवाह-‘जं णं एसं १५ एमहालियाए मणुसपरिसाए महया सदेणं

केसिकुमारं
दृष्ट्वा पएसी
चिन्तयति
एषः कः
मूढः

॥३०३॥

संपेहेहं चित्तं सारहिं एवं वयासी-चित्तां ! जड्डा खलु भो ! जड्डु पज्जुवांसंति जाव बूयाह, साए वि णं उज्जा-
णभूमीए नो संचाएमि सम्मं पक्कामं पैवियरित्तए ? ।

[१६३] तए णं से चित्ते सारही पएसीरायं एवं वयासी-एस णं सामी ! पासावच्चिज्जे केसी नामं कुमारसमणे
जाइसंपण्णे जाव चउनाणोवगए अधोऽवहिए अण्णजीविए । तए णं से पएसी राया चित्तं सारहिं एवं वयासी-
आहोहिंयं णं वदासि चित्ता ! अण्णजीवियत्तं णं वदासि चित्ता ! ? हंता, सामी ! आहोहिअं णं वयामि^०, अभि-
गमणिज्जे णं चित्ता ! एस पुरिसे ? हंता ! सामी ! अभिगमणिज्जे, अभिगच्छामो णं चित्ता ! अम्हे एयं पुरिसं ?
हंता सामी ! अभिगच्छामो ।

[१६४] तए णं से पएसी राया चित्तेण सारहिणा सद्धि जेणेव केसीकुमारसमणे तेणेव उवागच्छइ के-
सिस्स कुमारसमणस्स अदूरसामंते ठिच्चा एवं वयासी-तुब्भे णं भंते ! आहोहिया अण्णजीविया ? , तए णं केसी

१०

बूयाए' इति ब्रूते, यस्मिंश्चेत्थं चेष्टमाने १८ स्वकीयायामपि १९ उद्यानभूमौ न २० संचाएमो-न शक्नुमः २१ सम्यक्-प्रकामं स्वेच्छया
२२ प्रविचरितुम्, एवं १६ =संप्रेक्षते-स्वचेतसि परिभावयति, संप्रेक्ष्य चित्रं सारथिमेवमवादीत्-१७ 'चित्ता' इत्यादि ।

[१६३] १ अधोऽवधिकः-परमावधेरधोवर्त्यवधियुक्तः, २ अग्नेन जीवितं-प्राणधारणं यस्यासावन्नजीवितः ।

- अत्र मूले विवरणे च वाक्यस्य क्रमभेदः ।

चित्तसार-
थिः पएसि
नृपं केसि
कुमारं
प्रत्यभिज्ञा-
पयति

५

कुमारसमणे पएसि रायं एवं वदासी-पएसी ! से जहा णामए अंकवाणिआ इ= वा संखवाणिआ इ वा दंतवाणिआ इ वा सुकं भंसिउंकामा णोसम्मं पंधं पुच्छइ, एवामेव पएसी तुब्भे विणयं भंसेउकामो नोसम्मं पुच्छसि, से णूं तव पएसी ममं पासित्ता अयमेयारूवे अज्झत्थिए जाव समुप्पज्जित्था-जहुा खलु भो ! जहु पज्जुवासंति, जाव पवियरित्तए, से णूं पएसी अट्टे समत्थे ? हंता ! अत्थि ।

[१६५] तए णं से पएसी राया केसिं कुमारसमणं एवं वदासी-से केणट्ठेणं भंते ! तुज्झं नाणे वा दंसणे वा जेणं तुज्झे मम एयारूवं अज्झत्थियं जाव संकप्पं समुप्पणं जाणह पासह ? तए णं से केसीकुमारसमणे पएसि रायं एवं वयासी-एवं खलु पएसी अम्मं समणाणं निगंथाणं पंचविहे नाणे पणत्ते, तंजहा-आभिणिबोहिय-णाणे सुयनाणे ओहिणाणे मणपज्जवणाणे केवलणाणे । से किं तं आभिणिबोहियनाणे ? आभिणिबोहियनाणे चउत्विहे पणत्ते, तंजहा-उगगहे ईहो अवाए धारणा । से किं तं उगगहे ? उगगहे दुविहे पणत्ते, जहाँ नंदीए

[१६४] ते यथा नाम १ अङ्गरत्नवणिजः २ शङ्खवणिजो मणिवणिजो वा ३ शुल्कं-राजदेयं भागं ४ अंशयितुकामाः शङ्कातो ५ न सम्यग् ६ पन्थानं पृच्छति, ७ 'एवमेव तुमं' इत्यादिदार्ष्टान्तिकयोजना सुगमा ।

[१६५] १ 'उगगहे' इत्यादि, तत्र १ अविवक्षितशेषविशेषस्य सामान्यरूपस्यानिर्देश्यस्य रूपादेरवग्रहणमवग्रहः २ तदर्थगता-सद्भूतविशेषालोचनम् ईहा ३ प्रक्रान्तार्थविशेषनिश्चयोऽपायः ४ अवगतार्थविशेषधारणं धारणा, ५ 'से किं तं उगगहे' इत्यादि, ६ यथा

= "इति" वाक्यालंकारे"-राय० वि० ।

जाव से तं धारणा, से तं आभिनिबोहियणाने । से किं तं सुयनाने ? सुयनाने दुविहे पणत्ते, तंजहा-अंगप-
विट्ठं च अंगवाहिरं च, सब्बं भाणियब्बं जाव दिट्ठिवाओ । ओहिणाणं भवपच्चइयं खओवसमियं जहा णंदीए
[नन्दिस्सु० पृ० १६८ पं० ४-] मणपल्लवनाणे दुविहे पणत्ते, तंजहा-उज्जुमई य विउलमई य, तहेव केवलनाणं
सब्बं भाणियब्बं । तत्थ णं जे से आभिनिबोहियणाने से णं ममं अत्थि, तत्थ णं जे से सुयणाने से वि य ममं
अत्थि, तत्थ णं जे से ओहिणाणे से वि य ममं अत्थि, तत्थ णं जे से मणपल्लवनाणे से वि य ममं अत्थि, तत्थ
णं जे से केवलनाणे से णं ममं नत्थि, से णं अरिहंताणं भगवंताणं, इच्चेएणं पएसी अहं तव चउव्विहेणं छउम-
त्थेणं णाणेणं इमेयरूवं अज्झत्थियं जाव ससुप्पणं जाणामि पासामि ।

[१६६] तए णं से पएसी राया केसिं कुमारसमणं एवं वयासी-अहं णं भंते ! इहं उवविसामि ? पएसी !
एसाए उज्जाणभूमीए तुमंसि चेव जाणए, तए णं से पएसी राया चित्तेणं सारहिणा सद्धिं केसिस्स कुमारसम-
णस्स अदूरसामंते उवविसइ, केसिकुमारसमणं एवं वदासी-तुब्भे णं भंते ! समणाणं णिगंगंथाणं एसा सण्णा
एसा पइण्णा एसा दिट्ठी

नन्दौ [नन्दिस्सुत्र पृ० १६८ पं० ४-] ज्ञानप्ररूपणा कृता तथाऽत्रापि परिपूर्णा कर्तव्या, ग्रन्थगौरवभयाच्च न लिख्यते, केवलं
तद्विक्रयवलोकनीया, तस्यां सप्रपञ्चमस्माभिरभिधानात् ।

[१६६] ? संज्ञानं- संज्ञा सम्यग्ज्ञानमित्यर्थः २ एवैव प्रतिज्ञा निश्चयरूपोऽभ्युपगमः ३ एषा-दृष्टिः दर्शनम् स्वतत्त्वमिति

एँसा रुईँ एस हेऊ एस उवएसेँ एस संकप्येँ एँसा तुला एँस माणेँ एँस समोसरणेँ जहा अण्णो जीवो अण्णं सरीरं, णो तं जीवो तं सरीरं ? तए णं केसी कुमारसमणे पएसिं रायं एवं वयासी-पएसी ! अम्हं समणाणं णिगंगंथाणं एसा सण्णा जाव एस समोसरणे जहा अण्णो जीवो अण्णं सरीरं, णो तं जीवो णो तं सरीरं ।

[१६७] तए णं से पएसी राया केसिं कुमारसमणं एवं वयासी-जति णं भंते ! तुब्भं समणाणं णिगंगंथाणं एसा सण्णा जाव समोसरणे जहा अण्णो जीवो अण्णं सरीरं णो तं जीवो तं सरीरं, एवं खलु ममं अज्जए होत्था, इहेव जंबूदीवे दीवे सेयवियाए णगरीए अधम्मिए जाव सगस्स वि य णं जणवयस्स नो सम्मं करभरविट्ठि पव-त्तेति, से णं तुब्भं वत्तव्वयाए सुबहुं पावं कम्मं कलिकलुसं समज्जिणित्ता कालमासे कालं किच्चा अण्णयरेसु

भावः, ४ एषा रुचिः-परमश्रद्धानुगतोऽभिप्रायः, ५ एष हेतुः समस्ताया अपि दर्शनवक्तव्यतायाः-एतन्मूलं शुष्मदर्शनमिति भावः, ६ एष संकल्पः-एष सदैव भवतां तात्त्विकोऽध्यवसायः, ७ एषा तुला यथा तुलायां तोलितं सम्यगित्यवधार्यते तथा अनेनाप्यभ्युपगमेनाङ्गीकृतेन च यद्विचार्यमाणं संगतिमुपैति तत् सम्यगित्यवधार्यते न शेषमिति तुलेव तुला तथा, ८ एवमेतन्मानमित्यपि भावनीयं, नवरं मानं-प्रस्थादि, ९ एतत् प्रमाणं, यथा प्रमाणं प्रत्यक्षाद्यविसंवादि एवमेवोऽप्यभ्युपगमोऽविसंवादीति भावः, १० एतत् समवसरणं-बहूनामेकत्र मीलनं, सर्वेषामपि तत्त्वानामस्मिन्नभ्युपगमे ० संतुलनमिति भावः इत्यादि ।

+ ‘यदि’ शब्दस्य ‘जह’ वा ‘जदि’ इति प्राकृतम्-उच्चारणम्, ‘जति’ इति तु पैशाचीभाषोच्चारणम् अथवा पृष्ठ ८८ गतं × टिप्पण द्रष्टव्यम् ।

० संलुल-भा० १-२ ।

नरएसु णेरइयत्ताए उववण्णे । तस्स णं अज्जगस्स णं अहं णत्तुए होत्था इहे कंते पिंए म्णुण्णे मणामे थेज्जे वेसा-
सिंए संमर्इ बहुमए अणुमंए रयणंकरंडगसमाणे जीविउस्सविए हिययंदिजण्णे उंवरपुष्कं पिव दुल्लभे सवण-
याए, किमंग पुण पासणयाए ? तं जति णं से अज्जए ममं आगंतुं वएज्जा-एवं खलु नत्तुया ! अहं तव अज्जए
होत्था, इहेव सेयवियाए नयरीए अधम्मिणए जाव नो सम्मं करभरविंति पवत्तेमि, तए णं अहं सुबहुं पावं कम्मं
कलिकल्लसं समज्जिणिता नरएसु उववण्णे तं मा णं नत्तुया ! तुमं पि भवाहि अधम्मिणए जाव नो सम्मं करभर-
विंति पवत्तेहि, मा णं तुमं पि एवं चेव सुबहुं पावकम्मं जाव उववज्जिहिस्सि, तं जइ णं से अज्जए ममं आगंतुं
वएज्जा तो णं अहं सदहेज्जा पत्तिएज्जा रोएज्जा जहा अन्नो जीवो अन्नं सरीरं णो तं जीवो तं सरीरं, जम्हा णं से
अज्जए ममं आगंतुं नो एवं वयासी तम्हा सुपइड्डिया मम पइन्ना समणाउसो ! जहा तज्जीवो तं सरीरं ।

[१६७] १ इष्टः इच्छाविषयत्वात् २ कान्तः कमनीयतमत्वात् ३ प्रियः प्रेमान्वन्धनत्वात् ४ मनोज्ञो मनसा सम्यगुपादेयतया
ज्ञातत्वात् ५ मनसा अम्यते-गम्यते इति × मनोऽमः ६ स्थैर्यगुणयोगात् स्थैर्यो ७ विश्वासको विश्वासस्थानं ८ संमतः कार्यकरणेन
९ बहुमतो बहुत्वेन-अनल्पतया मतो बहुमतः १० कार्यविधातस्य पश्चादपि मतो = बहुमतः ११ रत्नकरण्डसमानो रत्नकरण्डवदेका-
न्तेनोपादेय इति भावः, १२ जीवितस्योत्सवः इव जीवितोत्सवः स एव जीवितोत्सविकः, १३ हृदयनन्दिजननः, १४ उदुम्बरपुष्पं

× पृ० ८५ पं० ८ तथा टिप्पण । = सर्वेष्वपि आदर्शेषु 'बहुमत' पदम् तथापि इदं विवरणं यदि 'अनुमत' शब्दस्य तदा अत्र 'अनुमत'
इति समुचितम् । 'बहुमत' शब्दस्य विवरणं पुरैव आगतम् अत एतद् विवरणम् 'अनुमत' शब्दस्य प्रतिभाति ।

पणसिन्नुप-
स्य पिताम-
हः पापित्वेन
श्रमणमतेन
नरकं गतो-
ऽपि स्वकी-
यं प्रियं
नष्टुकं पाप-
स्याकरणाय
नरकादाग-
त्य न संबो-
ध्यति अतः
'स जीवः
तदेव शरी-
रम्' इति
पणसिमतेम्

[१६८] तए णं केसी कुमारसमणे पएसि रायं एवं वदासी-अत्थि णं पएसी ! तव सूरियकंता णामं देवी ? हंता अत्थि, जइ णं तुमं पएसी तं सूरियकंतं देविं ण्हायं कथवलिकम्मं कयकोउयमंगलपायच्छित्तं सव्वालका-रविभूसियं केणइ पुरिसेणं ण्हाएणं जाव सव्वालंकारभूसिएणं सद्धि इट्ठे सदफरिसरसरूवगंधे पंचविहे माणु-स्सते कामभोगे पच्चणुवभवमार्णि पासिज्जासि तस्स णं तुमं पएसी ! पुरिसस्स कं डंडं निव्वत्तेज्जासि ? अहं णं भंते ! तं पुरिसं हत्थच्छिण्णगं वा सूलाइंगं वा पायच्छिन्नगं वा एगाह्वं कूडाह्वं जीवियाओ वव-रोवएज्जा । अहं णं पएसी से पुरिसे तुमं एवं वदेज्जा-मा ताव मे सामी ! सुहुत्तगं हत्थच्छिण्णगं वा जाव जीवि-याओ ववरोवेहि जाव ताव अहं मित्तणाइणिगसयणसंबंधिपरिजणं एवं वयाभि-एवं खलु देवाणुप्पिया ! पावाइं कम्माइं समायरेत्ता इमेयारूवं आवइं पाविज्जाभि, तं मा णं देवाणुप्पिया ! तुव्भे वि केइ पावाइं कम्माइं समायरह, मा णं से वि एवं चेव आवइं पाविज्जिहिह जहा णं अहं, तस्स णं तुमं पएसी ! पुरिसस्स खणमवि एयमट्ठं पडिमुणेज्जासि ? णो तिणट्ठे समट्ठे, कम्हा णं ? जम्हा णं भंते ! अवराही णं से पुरिसे, एवामेव पएसी !

ह्यलभ्यं भवति ततस्तेनोपमानम् ।

[१६८] १ शूलायामतिशयेन गतं शूलातिगं, एतदेव व्याचष्टे-२-शूलायां भिन्नः शूलाभिन्नः स एव शूलाभिन्नकस्तं, तथा ३ एकं घातम् एकेन घातेनेति भावः, ४ कूटाघातम्-कूटपतितस्य मृगस्येव घातेनेति भावः ।

- शूल्याभि-पा० ४-५ ।

यथा न को-
ऽपि स्वाप-
राधिनाम्
अदण्डयि-
त्त्वव विसु-
जति तथा
नरकपाला
नारकं न
विसृजन्ति
अतो नार-
कानागम-
नात् न श्रे-
यान् अना-
त्मवादः

॥३०९॥

तव वि अज्जए होत्था इहेव सेयवियाए णयरीए अधम्मिणए जाव णो सम्मं करभरविट्ठि पवत्तेइ, से णं अम्मं वत्तवयाए सुबहुं जाव उववन्नो, तस्स णं अज्जगस्स तुमं णत्तुए होत्था इहे कंते जाव पासणयाए, से णं इच्छइ माणुसं लोगं हव्वमागच्छित्तए णो चेव णं संचाएति हव्वमागच्छित्तए, चऊहिं ठाणेहिं पएसी अहुणोववणए नरएसु नेरइए इच्छेइ माणुसं लोगं हव्वमागच्छित्तए नो चेव णं संचाएइ-१ अहुणोववन्नए नरएसु नेरइए से णं तत्थ मँहव्वभूयं वेयणं वेदेमाणे इच्छेज्जा माणुस्सं लोगं हव्वं० णो चेव णं संचाएइ । २ अहुणोववन्नए नरएसु नेरइए नैरय-
पाळेहिं सुज्जो सुज्जो समहिट्ठिज्जमाणे इच्छइ माणुसं लोगं हव्वमागच्छित्तए नो चेव णं संचाएइ । ३ अहुणोवव-
न्नए नरएसु नेरइए निरयवेयणिज्जंसि कम्मंसि अक्खीणंसि अवेइयंसि अनिज्जिन्नंसि इच्छइ माणुसं लोगं नो
चेव णं संचाएइ । ४ एवं णेरइए निरयाउयंसि कम्मंसि अक्खीणंसि अवेइयंसि अणिज्जिन्नंसि इच्छइ माणुसं लोगं
नो चेव णं संचाएइ हव्वमागच्छित्तए । इच्चेएहिं चऊहिं ठाणेहिं पएसी अहुणोववन्ने नरएसु नेरइए इच्छइ
माणुसं लोगं० णो चेव णं संचाएइ । तं सद्वहाहिं णं पएसी ! जहा-अन्नो जीवो अन्नं सररीरं, नो तं जीवो तं सररीरं । १ ।

[१६९] तए णं से पएसी राया केसिं कुमारसमणं एवं वदासी-अत्थि णं भंते ! एसा पण्णा उवमा, इमेण पुण
कारणेण नो उवागच्छइ, एवं खलु भंते ! मम अज्जिया होत्था इहेव सेयवियाए नगरीए धम्मिया जाव विट्ठि कप्पे-

तत्र ५ सुमहद्भूतनरकवेदनावेदनमेकं कारणम् । द्वितीयम्-६ परमाधार्मिकः कदर्थनम् । तृतीयम्-७ नरकवेदनीयकर्माक्षयत उद्विज-
नम् । चतुर्थम्-८ नरकायुष्काक्षयत उद्विजनम् ।

माणी समणोवासिया अभिगयजीवा० [पृ० २१० पं० ६] सन्वो वण्णओ जाव अप्पाणं भावेमाणी विहरइ, सा णं तुज्झं वत्तन्वयाए सुबहुं पुनोवचयं समज्जिणिता कालमासे कालं किच्चा अण्णयरेसु देवलोएसु देवत्ताए उववण्णा, तीसे णं अज्जियाए अहं नत्तुए होत्था इहे कंते [पृ० ३०८ पं० १] जाव पासणयाए, तं जइ णं सा अज्जिया मम आगंतुं एवं वएज्जा-एवं खलु नत्तुया ! अहं तव अज्जिया होत्था, इहेव सेयवियाए नयरीए धम्मिया जाव विट्ठि कप्पेमाणी समणोवासिया जाव विहरामि । तए णं अहं सुबहुं पुण्णोवचयं समज्जिणिता जाव देवलोएसु उववण्णा, तं तुमं पि णत्तुया ! भवाहि धम्मिए जाव विहराहि, तए णं तुमं पि एयं चेव सुबहुं पुण्णोवचयं सम० जाव उववज्जिहिसि, तं जइ णं अज्जिया मम आगंतुं एवं वएज्जा तो णं अहं सहहेज्जा पत्तिएज्जा रोइज्जा जहा-अण्णो जीवो अण्णं सरीरं, णो तं जीवो तं सरीरं । जम्हा सा अज्जिया मम आगंतुं णो एवं वदासी, तम्हा सुप-इट्ठिया मे पइण्णा जहा-तं जीवो तं सरीरं, नो अन्नो जीवो अन्नं सरीरं ।

[१७०] तए णं केसी कुमारसमणे पएसीरायं एवं वयासी-जति णं तुमं पएसी ! एहायं कयवलिकम्मं कयको-उयमंगलपायच्छित्तं उल्लपडसाडगं भिगारकडुच्छुयहतथगयं देवकुलमणुपविसमाणं केह य पुरिसे वच्चघरंसि ठिच्चा एवं वदेज्जा-^xएह ताव सामी ! इह सुहुत्तगं आसयह वा चिट्ठह वा निसीयह वा तुयट्ठह वा, तस्स णं तुमं पएसी ! पुरिसस्स खणमवि एयमहुं पडिसुणिज्जासि ? णो ति० । कम्हा णं ? भंते ! असुइ असुइ सामंतो, एवामेव

स्वर्गीयो
देवः स्व-
भोगस-
क्त्वादिका-
रणेन नात्र
आगन्तुं
शक्नोति
अतस्तस्या-
नागमनाद-
पि न श्रे-
यान् अना-
त्मवादः

१०

पएसी ! तव वि अजिया होत्था इहेव सेयवियाए णयरीए धम्मिया जाव विहरति, सा णं अम्मं वत्तव्वयाए सुबहुं जाव उववन्ना, तीसे णं अजियाए तुमं णत्तुए होत्था इहे० [पृ० ३०८ पं० १] किमंण पुण पासणयाए ? सा णं इच्छइ माणुसं लोगं हव्वमागच्छित्तए, णो चेव णं संचाएइ हव्वमागच्छित्तए । चऊहिं ठाणेहिं पएसी ! अहुणोव-
वणए देवे देवलोएसु इच्छेज्जा माणुसं लोगं० णो चेव णं संचाएइ-१ अहुणोववणो देवे देवलोएसु दिव्वेहिं का-
मभोगेहिं सुच्छिए गिद्धे गडिए अज्झोववणो से णं माणुसे भोगे नो आढाति नो परिजाणाति, से णं इच्छिज्ज माणुसं नो चेव णं संचाएति । २ अहुणोववणए देवे देवलोएसु दिव्वेहिं कामभोगेहिं सुच्छिए जाव अज्झोवव-
णो, तस्स णं माणुस्से पेम्मं वोच्छिन्नए भवति दिव्वे पिम्मं संकंते भवति, से णं इच्छेज्जा माणुसं० णो चेव णं संचाएइ । २ अहुणोववणो देवे दिव्वेहिं कामभोगेहिं सुच्छिए जाव अज्झोववणो, तस्स णं एवं भवइ-इयारिणिं गच्छं मुहुत्तं जाव इह गच्छं अप्पाउया णरा कालधम्मणा संजुत्ता भवंति, से णं इच्छेज्जा माणुस्सं० णो चेव णं संचाएइ । ४ अहुणोववणो देवे दिव्वेहिं जाव अज्झोववणो, तस्स माणुस्सए उराले दुग्गंधे पडिक्खे पडिलोमे भवइ, उहुं पि य णं चत्तारि पंच जोअणसए असुभे माणुस्सए गंधे अभिसमागच्छति, से णं इच्छेज्जा माणुसं०

[१७०] ? 'चऊहिं ठाणेहिं अहुणोववणए देवे' इत्यादि सुगमम् । नवरम्-२ 'चत्तारि पंच वा जोअणसए असुभे गंधे -हवइ' इति । इह यद्यपि नवरभ्यो योजनेभ्यः परतो गन्धपुद्गला न प्राणेन्द्रियग्रहणयोग्या भवन्ति, पुद्गलानां मन्दपरिणामभावात् प्राणेन्द्रियस्य

- अत्र मूले 'अभिसमागच्छति' इति क्रिया ।

णो चेव णं संचाइज्जा । इवेएहिं ठाणेहिं पएसी ! अहुणोववणणे देवे देवलोएसु इच्छेज्ज माणुसं लोणं हव्वमागच्छित्तए णो चेव णं संचाएइ हव्वमागच्छित्तए तं सदहाहि णं तुमं पएसी ! जहा-अन्नो जीवो अन्नं सरीरं, नो तं जीवो तं सरीरं २ ।

[१७१] तए णं से पएसी राया केसिं कुमारसमणं एवं वयासी-अत्थि णं भंते ! एस पण्णा उव्वमा, इमेणं पुण मे कारणेणं णो उवागच्छति, एवं खलु भंते ! अहं अन्नया कयाइं वाहिरियाए उवट्ठाणसालाए अणेगगण*-
णायक-दंडणार्येण-राय-ईसर-तलवर-माडंबिय-कोडुंबिय-इव्व-सेट्ठि-सेणावइ-सत्थवाह-मंति-महामंति-

च तथाविधशक्त्यभावात्, तथापि ते अत्युत्कटगन्धपरिणामा इति नवसु योजनेषु मध्ये अन्यान् पुद्गलान् उत्कटगन्धपरिणामेन परिणमयन्ति, तेऽपि ऊर्ध्वं गच्छन्तः परतोऽन्यान् तेऽप्यन्यानि चत्वारि पञ्च वा योजनशतानि यावद् गन्धः, केवलमूर्ध्वमूर्ध्वं मन्दपरिणामो वेदितव्यः, तत्र यदा मनुष्यलोके बहूनि गोमृतककलेचरादीनि तदा पञ्चयोजनशतानि यावद् गन्धः, शेषकालं चत्वारि तत उक्तम्-‘चत्वारि पञ्च’ इति ।

[१७१] ? अस्ति २ भदन्त ! ३ प्रज्ञातो-बुद्धिविशेषादुपमा । ४ गणनायकाः-प्रकृतिमहत्तराः ५ दण्डनायकाः-तत्रपाला ६ राज-ईश्वर-तलवर-माडम्बिक-कौटुम्बिक-इभ्य-श्रेष्ठि-सेनापति-सार्थवाह-मन्त्रि-महामन्त्रि-गणक-दौवारिकाः प्राशुक्तस्वरूपाः [पृ० २८५

* एषां सर्वेषां शब्दानां व्याख्या (पृ० २८५ प० ३) द्रष्टव्या ।

गणग-दोवारिय-अमच्च-चेड-पीठमदं-नगर-निगम-दूय-संधिवालैहिं सद्धिं संपरिबुद्धे विहरामि । तए णं मम णग-
रगुत्तिया ससक्खं सैलोदं सगेवेज्जं अच्चउडवंधणबद्धं चोरं उवणेंति, तए णं अहं तं पुरिसं जीवंतं चेव अउकुंभीए
पक्खिवावेमि, अउमएणं पिहाणएणं पिहावेमि, अएण य तउएण य आयावेमि, आयपच्चइयएहिं पुरिसेहिं रक्खा-
वेमि, तए अहं अणण्या कयाइं जेणामेव सा अउकुंभी तेणामेव उवागच्छामि उवागच्छत्ता तं अउकुंभीं उग्ग-
लच्छावेमि उग्गलच्छावित्ता तं पुरिसं समयमेव पासामि णो चेव णं तीसे अयकुंभीए केइ छिड्डे इ वा विवरे इ वा
अंतरे इ वा राई वा जओ णं से जीवे अंतोहिंतो बहिया णिग्गए, जइ णं भंते ! तीसे अउकुंभीए होज्जा केइ छिड्डे
वा जाव राई वा जओ णं से जीवे अंतोहिंतो बहिया णिग्गए, तो णं अहं सहहेज्जा पत्तिएज्जा रोएज्जा जहा अन्नो
जीवो अन्नं सरीरं नो तं जीवो तं सरीरं, जम्हा णं भंते ! तीसे अउकुंभीए णत्थि केइ छिड्डे वा जाव निग्गए,
तम्हा सुपत्तिट्ठिया मे पइन्ना जहा-तं जीवो तं सरीरं, नो अन्नो जीवो अन्नं सरीरं ।

[१७२] तए णं केसी कुमारसमणे पएसिं रायं एवं वयासी-पएसी ! से जहा नाम ए कूडागारसाला सिया दुहओ

१०

पं० १] ७अमात्या-राज्याधिष्ठायकाः ८ चेदाः-पादमूलिकाः ९ पीठमर्दाः-प्रागुक्ताः [पृ० २८५ पं० १०] १० नगरं-नगरवासिप्रकृतयः
११ निगमाः-कारणिकाः १२ दूताः-अन्येषां गत्वा राजादेशनिवेदकाः १३ संधिपाला-राज्यसन्धिपरक्षकाः नगररक्षाकारिणः १४ ससाक्षि-
+सहोद-१५ सलोद्रम् ग्रीवानिवद्वर्किचिह्नोद्यमितीर्थः, १६ अप्रावृतबन्धनवद्धं चौरमिति ।

लित्ता गुत्ता गुत्तदुवारा निवायगंभीरा, अहं नं केइ पुरिसे भेरिं च दंडं च गहाय कूडागारसालाए अंतो अंतो अणुप्पविसति तीसे कूडागारसालाए सन्वतो समंता घणनिचियनिरंतरणिच्छिद्धाहं दुवारवयणाइं पिहेह, तीसे कूडागारसालाए बहुमज्झदेसभाए ठिच्चा तं भेरिं दंडएणं महया सहेणं तालेज्जा, से णूणं पएसी ! से सहे णं अंतोहितो बहिया निगच्छइ ? हंता निगच्छइ, अत्थि णं पएसी ! तीसे कूडागारसालाए केइ छिड़े वा जाव राई वा जओ णं से सहे अंतोहितो बहिया निगए ? नो तिणट्टे समट्टे, एवामेव पएसी ! जीवे वि अप्पडिहयगई पुढविं भिच्चा सिलं भिच्चा पन्वयं भिच्चा अंतोहितो बहिया निगच्छइ, तं सदहहि णं तुमं पएसी ! अण्णो जीवो तं चेव ३ ।

[१७३] तए णं पएसी राया केसिकुमारसमणं एवं वदासी-अत्थि णं भंते ! एस पण्णा उवमा इमेण पुण कारणेणं णो उवागच्छइ, एवं खलु भंते ! अहं अन्नया कयाइ बाहिरियाए उवट्ठाणसालाए जाव [कं० १७१ पं० २] विहरामि, तए णं ममं णगरगुत्तिया ससक्खं जाव उवणेंति, तए णं अहं(तं) पुरिसं जीवियाओ ववरोवेमि जीवियाओ ववरोवेत्ता अयोकुंभीए पक्खिवावेमि अउमएणं पिहावेमि जाव [कं० १७१ पं० ६] पच्चइएहिं पुरिसेहिं रक्खवावेमि, तए णं अहं अन्नया कयाइं जेणेव सा कुंभी तेणेव उवागच्छामि तं अउकुंभि उग्गलच्छावेमि तं अउकुंभीं किमिं कुंभि पिव पासामि णो चेव णं तीसे अउकुंभीए केइ छिड़े इ वा जाव राई वा जता णं ते जीवा

[१७२] १ भेरी-ढक्का । २ दण्डो वादनदण्डः ।

दृढवद्द्वारा-
याः कूटाका-
कारशालाया
अपि शुब्द-
निर्गमदृष्टा-
न्तेन जीव-
निर्गमः अ-
यः कुम्भी-
निक्षिप्तमा-
रितचौरस्य
कृमिरूपता-
दृष्टान्तेन अ-
नात्मवादः

॥३१५॥

बहियाहिंतो अणुपविट्ठा, जति णं तीसे अउकुंभीए होज्जा केइ छिहु इ वा जाव अणुपविट्ठा तेणं अहं सदहेज्जा जहा-अन्नो जीवो तं चेव, जम्हा णं तीसे अउकुंभीए नत्थि कोइ छिहु इ वा जाव अणुपविट्ठा तम्हा सुपति-ट्ठिआ मे पइण्णा जहा तं जीवो तं सरीरं तं चेव ।

[१७४] तए णं केसी कुमारसमणे पएसीं रायं एवं वयासी-अत्थि णं तुमे पएसी ! कयाइ अए धंतपुन्वे वा धमावियपुन्वे वा ? हंता अत्थि, से णूणं पएसी ! अए धंते समाणे सन्वे अगणिपरिणए भवति ? हंता भवति, अत्थि णं पएसी ! तस्स अयस्स केइ छिहु इ वा जेणं से जोई बहियाहिंतो अंतो अणुपविट्ठे ? नो इणमट्ठे समट्ठे, एवामेव पएसी ! जीवो वि अप्पडिहयगई पुढाविं भिच्चा सिलं भिच्चा बहियाहिंतो अणुपविसइ, तं सदहाहि णं तुमं पएसी ! तहेव ४ ।

[१७५] तए णं पएसी राया केसीकुमारसमणं एवं वयासी-अत्थि णं भंते ! एस पण्णा उवमा इमेण पुण मे कारणेणं नो उवागच्छइ, अत्थि णं भंते ! से जहानामए केइ पुरिसे तरुणे जाव सिप्पोवगए पभू पंचकंडगं निसिरित्तए ? हंता, पभू । जति णं भंते ! सो च्चेव पुरिसे बाले जाव मंदविज्ञाणे पभू होज्जा पंचकंडगं निसिरित्तए, तो णं अहं सदहेज्जा जहा-अन्नो जीवो तं चेव, जम्हा णं भंते ! स चेव से पुरिसे जाव मंदविज्ञाणे णो पभू पंचकंडयं निसिरित्तए तम्हा सुपइट्ठिया मे पइण्णा जहा-तं जीवो तं चेव ।

[१७६] तए णं केसी कुमारसमणे पएसीं रायं एवं वयासी-से जहानामए केइ पुरिसे तरुणे जाव सिप्पोव-

गए णवएणं धणुणा नवियाए जीवाए नवएणं इसुणा पभू पंचकंडगं निसिरित्तए ? हंता, पभू । सो चेव णं पुरिसे तरुणे जाव निउणसिप्पोवगते कोरिहियाए जीवाए कोरिहिएणं इसुणा पभू पंचकंडगं निसिरित्तए ? णो तिणमट्टे समट्टे । कम्हा णं ? भंते ! तस्स पुरिसस्स अपज्जत्ताइं उवगरणाइं हवंति, एवामेव पएसी ! सो चेव पुरिसे बाले जाव मंदविन्नाणे अपज्जत्तोवगरणे, णो पभू पंचकंडयं निसिरित्तए, तं सदहाहि णं तुमं पएसी ! जहा-अन्नो जीवो तं चेव ५

[१७७] तए णं पएसी राया केसीकुमारसमणं एवं वयासी-अत्थि णं भंते ! एस पण्णा उवमा इमेण पुण कारणेणं नो उवागच्छइ, भंते ! से जहानामए केइ पुरिसे तरुणे जाव सिप्पोवगते पभू एगं महं अयभारगं वा तउयभारगं वा सीसगभारगं वा परिवहित्तए ? हंता पभू । सो चेव णं भंते ! पुरिसे जुन्ने जराज्जरियदेहे सिहिलवलितयाविणट्टगत्ते दंडपरिगहियगहत्थे पविरलपरिसडियदंतसेही आउरे किसिए पिवासिए दुब्बले किलंते नो पभू एगं महं अयभारगं वा जाव परिवहित्तए, जति णं भंते ! सच्चेव पुरिसे जुन्ने जराज्जरियदेहे जाव परिवहित्तए पभू एगं महं अयभारं वा जाव परिवहित्तए तो णं सदहेज्जा तहेव, जम्हा णं भंते ! से चेव पुरिसे जुन्ने जाव किलंते नो पभू एगं महं अयभारं वा जाव परिवहित्तए तम्हा सुपतिट्ठिता मे पइण्णा तहेव ।

[१७८] तए णं केसी कुमारसमणे पएसिं रायं एवं वयासी-से जहानामए केइ पुरिसे तरुणे जाव सिप्पोव-
गए णवियाए विहंगियाए णवएहिं सिक्कएहिं णवएहिं पच्छियपिंडएहिं पट्ट एगं महं अयभारं जाव परिवहि-

त्तए ? हंता पभू । पएसी ! से चेव णं पुरिसे तरुणे जाव सिप्पोवगए जुन्नियाए दुब्बलियाए घुणक्खइयाए विहं-
गियाए जुण्णएहिं दुब्बलएहिं घुणक्खइएहिं सिद्धिलतयापिणद्धएहिं सिक्कएहिं जुण्णएहिं दुब्बलएहिं घुणक्खइ-
एहिं पच्छिपिंडएहिं पभू एगं महं अयभारं वा जाव परिवहित्तए ? णो तिण०, कम्हा णं ? भंते ! तस्स पुरि-
सस्स जुम्माइं उवगरणाइं भवंति, पएसी ! से चेव से पुरिसे जुन्ने जाव किलंते जुत्तोवगरणे तो पभू एगं महं अय-
भारं वा जाव परिवहित्तए, तं सदहहि णं तुमं पएसी ! जहा-अन्नो जीवो अन्नं सरीरं ६ ।

[१७९] तए णं से पएसी केसिकुमारसमणं एवं वयासी-अत्थि णं भंते ! [कं० १७७ पं० १] जाव नो उवा-
गच्छइ, एवं खलु भंते ! [पृ० ३१३ पं० ५] जाव विहराभि, तए णं मम णगरगुत्तिया चोरं उवणेंति, तए णं अहं तं
पुरिसं जीवंतगं चेव तुलेमि तुलेत्ता छविच्छेयं अकुब्बमाणे जीवियाओ ववरोवेमि मयं तुलेमि णो चेव णं तस्स
पुरिसस्स जीवंतस्स वा तुलियस्स वा सुयस्स वा तुलियस्स केइ आणत्ते वा नाणत्ते वा ओमत्ते वा तुच्छत्ते वा
गुरुयत्ते वा लहुयत्ते वा, जति णं भंते ! तस्स पुरिसस्स जीवंतस्स वा तुलियस्स सुयस्स वा तुलियस्स केइ अन्नत्ते वा
जाव लहुयत्ते वा तो णं अहं सदहेज्जा तं चेव, जम्हा णं भंते ! तस्स पुरिसस्स जीवंतस्स वा तुलियस्स
सुयस्स वा तुलियस्स नत्थि केइ अन्नत्ते वा लहुयत्ते वा० तम्हा सुपतिट्ठिया मे पइन्ना जहा-तं जीवो तं केव ।

[१८०] तए णं केसी कुमारसमणे पर्णसिं रायं एवं वयासी-अत्थि णं पएसी ! तुमे कयाइ वत्थी धंतपुब्बे
वा धमावियपुब्बे वा ? हंता अत्थि । अत्थि णं पएसी ! तस्स वत्थिस्स पुणस्स वा तुलियस्स अपुणस्स वा

वायुपूर्णभ-
स्त्रायाः रि-
क्तमस्त्राया-
श्च तोलने
भारभेदा-
भावाद् न
हि वायोर
भावः तद्व-
देव न जी-
वाभावः
द्विधाकृते-
ऽपि शरीरे
जीवं न
पश्यामि
इति अजी-
ववादः
॥३१९॥

५

१०

तुलियस्स केइ अणत्ते वा जाव लहुयत्ते वा ? णो तिण्ठे सम्भे । एवामेव पएसी ! जीवस्स अगुरुलुयत्ते पट्टच्च जीवंतस्स वा तुलियस्स सुयस्स वा तुलियस्स नत्थि केइ आणत्ते वा जाव लहुयत्ते वा, तं सद्वाहि णं तुम पएसी ! न चेव ७ ।

[१८१] तए णं पएसी राया केसिं कुमारसमणं एवं वयासी-अत्थि णं भंते ! एसा जाव नो उवागच्छइ, एवं खलु भंते ! अहं अन्नया जाव [पृ० ३१३ पं० ५] चोरं उवणेति, तए णं अहं तं पुरिसं सव्वतो समंता समभि-लोएमि, नो चेव णं तत्थ जीवं पासामि, तए णं अहं तं पुरिसं दुहा फालियं करेमि करित्ता सव्वतो समंता सम-भिलोएमि, नो चेव णं तत्थ जीवं पासामि, एवं तिहा चउहा संखेज्जफालियं करेमि णो चेव णं तत्थ जीवं पासामि, जइ णं भंते ! अहं तं पुरिसं दुहा वा तिहा वा चउहा वा संखेज्जहा वा फालियंमि वा जीवं पासतो तो णं अहं सद्देज्जा नो तं चेव, जम्हा णं भंते ! अहं तंसि दुहा वा निहा वा चउहा वा संखिज्जहा वा फालियंमि वा जीवं न पासामि तम्हा सुपत्तिट्ठिया मे पइण्णा जहा-तं जीवो तं सरीरं तं चेव ।

[१८२] तए णं केसिं कुमारसमणे पएसिं रायं एवं वयासि-मूढतराए णं तुमं पएसी ! ताओ तुच्छतराओ, के णं भंते ! तुच्छतराए ? पएसी ! से जहाणामए केइ पुरिसे वणत्थी वणोवजीवी वणगवेसणयाए जोइं च जोइं भायणं च गहाय कट्ठाणं अड्ढविं अणुपविट्ठा, तए णं ते पुरिसा तीसे अगामियाए जाव किंचिदेसं अणुप्पत्ता समाणा एगं पुरिसं एवं वयासी-अम्हे णं देवाणुप्पिया ! कट्ठाणं अड्ढविं पविसामो, एत्तो णं तुमं जोइं भायणाओ

रायपसेण-
इयं ।

जोइं गहाय अम्हं असणं साहेज्जासि, अहं तं जोइभायणे जोइं विज्झवेज्जा एत्तो णं तुमं कडाओ जोइं गहाय अम्हं असणं साहेज्जासि त्ति कट्ठु कट्ठाणं अडविं अणुपविट्ठा, तए णं से पुरिसे तओ सुहुत्तन्तरस्स तेसिं पुरिसाणं असणं साहेमि त्ति कट्ठु जेणेव जोतिभायणे तेणेव उवागच्छइ जोइभायणे जोइं विज्झायमेव पासति, तए णं से पुरिसे जेणेव से कट्ठे तेणेव उवागच्छइ उवागच्छित्ता तं कट्ठं सव्वओ समंता समभिलोएति नो चेव णं तत्थ जोइं पासति, तए णं से पुरिसे परियरं बंधइ फरसुं गिण्हइ तं कट्ठं दुहा फालियं करेइ सव्वतो समंता समभि-लोएइ णो चेव णं तत्थ जोइं पासइ, एवं जाव संखेज्जफालियं करेइ सव्वतो समंता समभिलोएइ नो चेव णं तत्थ जोइं पासइ, तए णं से पुरिसे तंसि कट्ठसि दुहाफालिए वा जाव संखेज्जफालिए वा जोइं अपासमाणे संते तंते परिसंते निव्विण्णे समाणे परसुं एगंते एडेइ परियरं सुयइ एवं वयासी-अहो ! मए तेसिं पुरिसाणं असणे नो सा-हिए त्ति कट्ठु ओहयमणसंकप्पे चिंतासोगसागरसंपविट्ठे करयलपल्लत्थमुहे अट्ठज्झाणोवगए भूमिगयदिट्ठिए झिया-इ, तए णं ते पुरिसा कडाइं छिंदंति जेणेव से पुरिसे तेणेव उवागच्छंति तं पुरिसं ओहयमणसंकप्पं जाव झियाय-माणं पासंति एवं वयासी-किं णं तुमं देवाणुप्पिया ! ओहयमणसंकप्पे जाव झियायसि ? तए णं से पुरिसे एवं वयासी-तुज्झे णं देवाणुप्पिया ! कट्ठाणं अडविं अणुपविसमाणा ममं एवं वयासी-अम्हे णं देवाणुप्पिया ! कट्ठाणं अडविं जाव-पविट्ठा, तए णं अहं तत्तो सुहुत्तन्तरस्स तुज्झं असणं साहेमि त्ति कट्ठु जेणेव जोइभा० जाव [कं० १८२ पं० ७-] झियामि, तए णं तेसिं पुरिसाणं एगे पुरिसे छेदे दक्खे पत्तंठे जाव उवएसलद्धे ते पुरिसे एवं

वयासी-गच्छह णं तुज्जे देवाणुप्पिया ! पहाया कयवलिकम्मा जाव हव्वमागच्छेह जा णं अहं असणं साहेमि
त्ति कटु परियरं बंधइ परसुं गिण्हइ सरं करेइ सरेण अरणिं महेइ जोइं पाडेइ जोइं संधुक्खेइ तेसिं पुरिसाणं
असणं साहेइ, तए णं ते पुरिसा पहाया कयवलिकम्मा जाव-पायच्छित्ता जेणेव से पुरिसे तेणेव उवागच्छन्ति,
तए णं से पुरिसे तेसिं पुरिसाणं सुहासणवरगयाणं तं विउलं असणं पाणं खाइमं साइमं उवणेइ, तए णं ते
पुरिसा तं विउलं असणं ४ आसाएमाणा वीसाएमाणा जाव विहरन्ति, जिमियमुत्तुरागया वि य णं समाणा
आयंता चोक्खा परमसुइभूया तं पुरिसं एवं वयासी-अहो ! णं तुमं देवाणुप्पिया ! जेइ मूढे अपंडिए णिव्विण्णणाणे
अणुवएसलद्धे जे णं तुमं इच्छसि कट्टंसि दुहाफालियंसि वा जोतिं पासित्तए, से एएणट्टेणं पएसी ! एवं बुच्चइ
मूढतराए णं तुमं पएसी ! ताओ तुच्छतराओ ८ ।

[१८३] तए णं पएसी राया केसिकुमारसमणं एवं वयासी-जुत्तए णं भंते ! तुब्भ इय छेयाणं दक्खाणं
बुद्धाणं कुसलाणं महामईणं विणीयाणं विण्णाणपत्ताण उवएसलद्धाणं अहं इमीसाए महालियाए महच्चपरिसाए
मज्जे उच्चावएहिं आउसेहिं आउसित्तए उच्चावयाहि उद्धंसणाहिं उद्धंसित्तए एवं निब्भंछणाहिं० निच्छो
डणाहिं० ।

[१८४] तए णं केसी कुमारसमणे पएसिं रायं एवं वयासी-जाणासि णं तुमं पएसी ! कति परिसाओ पण-
त्ताओ ? जाणामि चत्तारि परिसाओ पणत्ता, तंजहा-खत्तिपपरिसा गाहावइपरिसा माहणपरिसा इसिप-

पएसीः
भवद्भिः
दक्षरपि
श्रमणः
महत्यां
पर्यदि कथ-
महमेव-
मनाहतः ?
॥३२१॥

रिसा । जाणासि णं तुमं पएसी राया ! एयासिं चउण्ह परिसाणं कस्स का दंडणीई पणत्ता ? हंता ! जाणासि ।
जे णं खत्तियपरिसाए अवरज्झइ से णं हत्थच्छिण्णए वा पायच्छिण्णए वा सीसच्छिण्णए वा सूलाइए वा एगा-
हच्चे कूडाहच्चे जीवियाओ ववरोविज्झइ । जे णं गाहावइपरिसाए अवरज्झइ से णं तएण वा वेहेण वा पलालेण वा
वेहत्ता अगणिकाएणं झामिज्झइ । जेणं माहणपरिसाए अवरज्झइ से णं अणिट्ठाहिं अकंताहिं जाव अमणामाहिं
वग्गूहि उवालंभित्ता कुंडियालंछणए वा सूणगलंछणए वा कीरइ, निव्विसए वा आणविज्झइ । जे णं इसिपरिसाए
अवरज्झइ से णं णाइअणिट्ठाहिं जाव णाइअमणामाहिं वग्गूहि उवालब्भइ, एवं च ताव पएसी ! तुमं जाणासि
तहावि ण तुमं ममं वामं दंडं दंडेणं पडिक्कलं पडिक्कलेणं पडिलोमं पडिलोमेणं विवच्चासं विवच्चासेणं
वट्ठसि ।

तए णं पएसी राया केसिं कुमारसमणं एवं वयासी-एवं खलु अहं देवाणुप्पिएहिं पढमित्ठएणं चेव वाग-
रणेण संलेत्ते तए णं ममं इमेयारूवे अज्झत्थिए जाव संकप्पे समुपज्जित्था-जहा जहा णं एयस्स पुरिसस्स वामं
वामेणं जाव विवच्चासं विवच्चासेणं वट्ठिस्सामि तहा तहा णं अहं नाणं च नाणोवलंभं च करणं च करणोवलंभं
च दंसणं च दंसणोवलंभं च जीवं च जीवोवलंभं च उवलभिस्सामि, तं एएणं अहं कारणेणं देवाणुप्पियाणं वामं
वामेणं जाव विवच्चासं विवच्चासेणं वट्ठिए ।

[१८४] १ वामं वामेन एवम्-२ 'दंडं दंडेणं' इत्याद्यपि भावनीयम् ।

केशी श्र०ः
पर्यदां
प्रकाराः
तासां च
दण्डनीतयः
पएसीः-
ज्ञानं लब्धु-
कामोऽहं
विव्यत्यासे-
न स्थितः

[१८५] तए णं केसी कुमारसमणे पएसीरायं एवं वयासी-जाणासि णं तुमं पएसी ! कह ववहारगा पणत्ता ? हंता जाणामि । चत्तारि ववहारगा पणत्ता-१ देहं नामेगे णो सणवेह । १ सन्नवेह नामेगे नो देह । ३ एगे देह वि सन्नवेह वि । ४ एगे णो देह णो सणवेह । जाणासि णं तुमं पएसी ! एएसि चउण्हं पुरिसाणं के ववहारी के अववहारी ? हंता जाणामि । तत्थ णं जे से पुरिसे देह णो सणवेह से णं पुरिसे ववहारी । तत्थ णं जे से पुरिसे सन्नवेह से णं पुरिसे ववहारी । तत्थ णं जे से पुरिसे देह वि सन्नवेह वि से पुरिसे ववहारी । तत्थ णं जे से पुरिसे णो देह णो सन्नवेह से णं अववहारी । एवमेव तुमं पि ववहारी, णो चेव णं तुमं पएसी अववहारी । से पुरिसे णो देह णो सन्नवेह से णं वयासी-तुज्जे णं भंते ! इय छेया दक्खा जाव उवएसलद्धा

[१८६] तए णं पएसी राया केसिकुमारसमणं एवं वयासी-तुज्जे णं भंते ! इय छेया दक्खा जाव उवएसलद्धा समत्था णं भंते ! ममं करयलंसि वा आमलयं जीवं सरीराओ अभिनिवड्डित्ताणं उवदंसित्तए ?

तेणं कालेणं तेणं समएणं पएसिस्स रणो अदूरसामंते वाउयाए संवुत्ते, तणवणस्सइकाए एयइ वेयइ चलइ फंदइ घट्टइ उदीरइ तं तं भावं परिणमइ, तए णं केसी कुमारसमणे पएसिरायं एवं वयासी-पाससि णं तुमं पए-

[१८५] १ ददाति-दानं प्रयच्छति न संज्ञापयति-न सम्यगालापेन संतोषयति, चतुर्भङ्गी पाठसिद्धा, यद्यपि त्वं न सम्यगालापेन मां संतोषयसि तथापि मम विषये भक्तिं बहुमानं च कुर्वन् आद्यपुरुष इव २व्यवहार्येव नाव्यवहारी, १ एतावता च 'मूढतराए तुमं पएसी ! तओ कट्टहारयाओ' इत्यनेन वचसा [कं० १८२ अंतिम पंक्ति] यत् कालुष्यमापादितं तदपनीतम् परमं च संतोषं प्रापित इति ।

सी राया ! एयं तणवणस्सइ एयंतं जाव तं तं भावं परिणमंतं ? हंता पासामि । जाणासि णं तुमं पएसी ! एयं तणवणस्सइकायं किं देवो चालेइ असुरो वा चालेइ पागो वा कित्तरो वा चालेइ किंपुरिंसो वा चालेइ महोरगो वा चालेइ गंधव्वो वा चालेइ ? हंता जाणामि-णो देवो चालेइ जाव णो गंधव्वो चालेइ वाउयाए चालेइ । पाससि णं तुमं पएसी ! एतस्स वाउकायस्स सरूविसस्स सकामस्स सरागस्स समोहस्स सवेयस्स सलेसस्स ससरीरस्स रूवं ? णो तिण्ठे० । जइ णं तुमं पएसी राया ! एयस्स वाउकायस्स सरूविसस्स जाव ससरीरस्स रूवं न पाससि तं कहं णं पएसी ! तव करयलंसि वा आमलगं जीवं उवदंसिस्सामि ? । एवं खलु पएसी ! दसट्टाणाइं छउमत्थे मणुस्से सब्बभावेणं न जाणइ न पासइ, तंजहा-धम्मत्थिकायं ? अधम्मत्थिमायं ? आगासत्थिकायं ? जीवं असरीरबद्धं ४ परमाणुपोग्गलं ५ सहं ६ गंधं ७ वायं ८ अयं जिणे भविस्सइ वा णो भविस्सइ ९ अयं सब्बदुक्खाणं अंतं करेस्सइ वा नो वा १० । एताणि चेव उप्पन्नानादंसणधरे अरहा जिणे केवली सब्बभावेणं जाणइ वासइ, तं०-धम्मत्थिकायं जाव नो वा करिस्सइ, तं सहहाहि णं तुमं पएसी ! जहा-अन्नो जीवो तं चेव ९ ।

[१८७] तए णं से पएसी राया केसिं कुमारसमणं एवं वयासी-से नूणं भंते ! हत्थिस्स कुंथुस्स य समे चेव जीवे ? हंता पएसी ! हत्थिस्स य कुंथुस्स य समे चेव जीवे । से णूणं भंते ! हत्थीउ कुंथू

[१८७] ? 'हंता पएसी हत्थिस्स ! कुंथुस्स य समे चेव जीवे' इति प्रदेशानां तुल्यत्वात्, केवलं संकोचविकोचधर्मत्वात् कुन्थुशरीरे संकुचितो भवति, हस्तिशरीरे विस्तृतः उक्तं च—“आसज्ज कुंथुदेहं तत्तियमित्तो गयम्मि गयमित्तो । न य संजुजइ

रूपी अपि
वायुः हस्ता-
मलकवद् न
दर्श्यते तर्हि
अरूपी
आत्मा तु
कथं दर्श्येत

अप्पकम्मतराए चेव अप्पकिरियतराए चेव अप्पासवतराए चेव एवं आहारनीहारउस्सासनीसासइहूणी महज्जु-
इअप्पतराए चेव, एवं च कुंथुओ हत्थी महाकम्मतराए चेव महाकिरियं जाव ? हंता पएसी ! हत्थीओ कुंथु
अप्पकम्मतराए चेव कुंथुओ वा हत्थी महाकम्मतराए चेव तं चेव । कम्हा णं भंते ! हत्थिस्स य कुंथुस्स य
समे चेव जीवे ? पएसी ! जहा णाम ए कूडागारसाला सिया जाव गंभीरा अह णं केइ पुरिसे जोइं व दीवं
व गहाय त कूडागारसालं अंतो २ अणुपविसइ तीसे कूडागारसालाए सव्वतो समंता घणनिचियनिरंतराणि
णिच्छिद्धां दुवारवयणां पिहेति तीसे कूडागारसालाए बहुमज्जेदेसभाए तं पईवं पलीवेज्जा, तए णं से पईवे
तं कूडागारसालं अंतो २ ओभासइ उज्जोवेइ तवति पभासेइ, णो चेव णं बाहिं, अह णं पुरिसे तं पईवं इहुरएणं
पिहेज्जा, तए णं से पईवे तं इहुरयं अंतो ओभासेइ, णो चेव णं इहुरगस्स बाहिं णो चेव णं कूडागारसालाए
बाहिं, एवं गेकिक्किंजेणं पच्छिपिंडएणं गंडमाणियाए आढतेणं अद्धानतेणं पत्थएणं

जीवो संकोयविकोयदोसेहिं ॥ [ ] अत्र न संयुज्यते जीवः संकोचविकोचदोषाभ्यामिति, तयोस्तस्य स्वभावतयाऽ-
भ्युपगमात्, तथा चात्र प्रदीपदृष्टान्तो वक्ष्यते, अथवा २ 'कर्म' आयुष्कलक्षणं ३ क्रिया-कायिक्यादि ४ आश्रवः प्राणातिपातादिः
५ आहारनीहारोच्छ्वासनिश्वासादिद्युतयः प्रतीताः ६ इहुरकं-महत् पिटकं, येन समस्तापि रसवती स्थग्यते, ७ गोकलिज्जं नाम
यत्र गोभक्तं प्रक्षिप्यते, ८ पच्छिकापिटकं च प्रतीतं, ९ गण्डयुक्ता माणिका देशविशेषप्रसिद्धा, १० आढक-१ अर्धाढक-१ २ ग्रस्थक-

अद्धपत्थेणं कुल्लेवेणं अद्धकुल्लेवेणं चाउडभाइयाँए अद्धभाइयाँए सोल्लसियाए बत्तीसियाए चउसद्वियाए दीवचंपणं तए णं से पदीवे दीवचंपगस्स अतो ओभासति ४, नो चेव णं दीवचंपगस्स बाहिं नो चेव णं चउसद्वियाए बाहिं, णो चेव णं कूडागारसालं णो चेव णं कूडागारसालाए बाहिं, एवामेव पएसी ! जीवे वि जं जारिसयं पुव्वकम्मनिबद्धं बोदिं णिव्वत्तेइ तं असंखेज्जेहिं जीवपदेसेहि सचित्तं करेइ खुड्डियं वा महालियं वा, तं सदहाहि णं तुमं पएसी ! जहा-अण्णो जीवो तं चेव णं १० ।

[१८८] तए णं पएसी राजा केसिं कुमारसमणं एवं वयासी-एवं खलु भंते ! मम अज्जगस्स एस सन्ना जाव समोसरणे जहा-तज्जीवो तं सरीरं, नो अन्नो जीवो अन्नं सरीरं, तयाणंतरं च णं ममं पिउणो वि एस सण्णा, तयाणंतरं मम वि एसा सण्णा जाव समोसरणं, तं नो खलु अहं बहुपुरिसपरंपरागयं कुलनिस्सियं दिट्ठिं छंडेस्सामि ।

[१८९] तए णं केसी कुमारसमणे पएसिरायं एवं वयासी-मा णं तुमं पएसी ! पच्छाणुताविए भवेज्जासि जहा व से पुरिसे अयहारए । के णं भंते ! से अयहारए ? पएसी ! से जहाणामए केई पुरिसा अत्थत्थी अत्थगवेसी अत्थ-लुद्धगा अत्थकंखिया अत्थपिवासिया अत्थगवेसणयाए विउलं पणियभंडमायाए सुबहुं भत्तपाणपत्थयणं गहाय १०

१३ अर्द्धप्रस्थक-१४ कुलव-१५ अर्द्धकुलवा मगधदेशप्रसिद्धा धान्यमानविशेषाः, १६ चतुर्भागिका-१७ अष्टभागिका-१८ पोडशिका-१९ द्वाविंशत्का मगधदेशप्रसिद्धा एव रसमानविशेषाः, २० दीपचम्पको-दीपस्थगनकम्, २१ 'एवामेव' इत्यादि निगमनं कण्ठ्यम्, उक्तं चैतदन्यत्रापि-“जह दीवो महइ घरे पलीविओ तं घरं पगासेइ । अप्पपयारे तं तं एवं जीवो सदेहाइ” ।]

एगं महं अकामियं छिन्नावायं दीहमद्धं अडविं अणुपविट्ठा, तए णं ते पुरिसा तीसे अकामियाए अडवीए कंचि देसं अणुप्पत्ता समाणा एगमहं अयागरं पासंति, अएणं सव्वतो समंता आइणं विच्छिण्णं सच्छडं उवच्छडं फुडं गाढं पासंति हट्टुट्ठ-जाव-हियया अन्नमन्नं सद्दवैति एवं वयासी-एस णं देवाणुप्पिया ! अयभंछे इट्ठे कंते जाव मणामे, तं सेयं खलु देवाणुप्पिया ! अमहं अयभारए बंधित्तए त्ति कट्ठु अन्नमन्नस्स एयमट्ठं पडिसुणेंति अयभारं बंधंति अहाणुपुव्वीए संपत्थिया । तए णं ते पुरिसा अकामियाए जाव अडवीए किंचि देसं अणुपत्ता समाणा एगं महं तउआगरं पासंति, तउएणं आइणं तं च्वेव [कं० १८९ पं० ५] जाव सद्दवेत्ता एवं वयासी-एस णं देवाणुप्पिया ! तउयभंछे जाव मणामे, अप्पेणं च्वेव तउएणं सुबहुं अए लब्भति, तं सेयं खलु देवाणुप्पिया ! अयभारए छेडुत्ता तउयभारए बंधित्तए त्ति कट्ठु अन्नमन्नस्स अंतिए एयमट्ठं पडिसुणेंति अयभारं छेडुत्ति तउयभारं बंधंति । तत्थ णं एगे पुरिसे णो संचाएइ अयभारं छेडुत्तए तउयभारं बंधित्तए, तए णं ते पुरिसा तं पुरिसं एवं वयासी-एस णं देवाणुप्पिया ! तउयभंछे जाव [कं० १८९ पं० ६ तथा १०] सुबहुं अए लब्भति, तं छेडुहि णं देवाणुप्पिया ! अयभारं, तउयभारं बंधाहि । तए से पुरिसे एवं वयासी-दूराहळे मे देवाणुप्पिया ! अए, चि-राहळे मे देवाणुप्पिया ! अए, अइगाढबंधणबद्धे मे देवाणुप्पिया ! अए, असिहिलबंधणबद्धे देवाणुप्पिया ! अए, धणियबंधणबद्धे देवाणुप्पिया ! अए, णो संचाएमि अयभारं छेडुत्ता तउयभारं बंधित्तए । तए णं ते पुरिसा तं पुरिसं जाहे णो संचायंति बहूहिं आघवणाहि य पवन्नवणाहि य आघवित्तए वा पणवित्तए वा तया अहाणु-

पुष्पीए संपत्थिया, एवं तंवागरं रूपपागरं सुवणपागरं वहरागरं, तए णं ते पुरिसा जेणेव सया जणवया जेणेव साइं नगराइं तेणेव उवागच्छन्ति वयरविक्कणयं करेति सुबहुदासीदासगोमहिसगवेलगं गिणहंति अट्टलमूसियवडंसगे कारावेति ण्हाया कयवलिकम्मा उप्पि पासायवरगया फुट्टमाणेहिं सुइंगमत्थएहिं बत्ती सद्वद्धएहिं नाडएहिं वरतरुणीसंपउत्तेहिं उवणच्चिजमाणा उवलालिजमाणा इट्ठे सद-फरिस-जाव विहरंति । तए णं से पुरिसे अयभारेण जेणेव सए नगरे तेणेव उवागच्छइ अयभारेणं गहाय अयविक्किणणं करेति तंसि अप्पमोह्लसि निहियंसि झीणपरिव्वए ते पुरिसे उप्पि पासायवरगए जाव विहरमाणे पासति पासित्ता एवं वयासी-अहो ! णं अहं अधन्नो अपुन्नो अकयत्थो हिरिसिरिवज्जिए हीणपुण्णचाउइसे दुरंत-पंतलक्खणे । जति णं अहं मित्ताण वा णाईण वा नियगाण वा सुणेतओ तो णं अहं पि एवं चेव उप्पि पासायवरगए जाव विहरंतो, से तेण्हणं पएसी एवं बुच्चइ-मा तुमं पएसी पच्छाणुताविए भविज्जासि, जहा व से पुरिसे अयभारिए ।

१०

[१९०] एत्थ णं से पएसी राया संबुद्धे केसिकुमारसमणं वंदइ जाव एवं वयासी-णं खल्ल भंते ! अहो पच्छाणुताविए भविस्सामि जहा व से पुरिसे अयभारिए, तं इच्छामि णं देवाणुप्पियाणं अंतिए केवलपन्नत्तं धम्मं निसामित्तए, अहासुहं देवाणुप्पिया ! मा पडिबंधं ०, धम्मकहा जहा चित्तस्स [पृ० २८८ पं० ६] तहेव गिहिधम्मं पडिवज्जइ जेणेव सेयविया नगरी तेणेव पहारेत्थ गमणाए ।

[१९१] तए णं केसी कुमारसमणे पएसिं रायं एवं वयासी-जाणासि तुमं पएसी ! कह आयरिया पन्नत्ता ? हंता जाणामि, तओ आयरिआ पणत्ता, तंजहा-कलायरिए, सिप्पायरिए, धम्मायरिए । जाणासि णं तुमं पएसी ! तेसिं तिण्हं आयरियाणं कस्स का विणयपडिचत्ती पउंजियब्बा ? हंता जाणामि, कलायरियस्स सिप्पायरियस्स उवलेवणं संमज्जणं वा करेज्जा पुरओ पुप्फाणि वा आणवेज्जा मज्जावेज्जा भोयाविज्जा वा विउलं जीवित्तिरिहं पीइदाणं दलएज्जा पुत्ताणुपुत्तियं वित्तिं कप्पेज्जा । जत्थेव धम्मायरियं पासिज्जा तत्थेव वंदेज्जा णमंसेज्जा सक्कारेज्जा सम्माणेज्जा कट्ठाणं मंगलं देवयं चेइयं पज्जुवासेज्जा फासुएसणिज्जेणं असणपाणखाइमसाइमेणं पडिलाभेज्जा पाडिहारिएणं पीढफलगसिज्जासंथारएणं उवनिमंतेज्जा, एवं च ताव तुमं पएसी ! एवं जाणासि तहावि णं तुमं ममं वामं वामेणं जाव वहित्ता ममं एयमट्ठं अक्खामित्ता जेणेव सेयविया नगरी तेणेव पहारेत्थ गमणाए,

[१९२] तए णं से पएसी राया केसिं कुमारसमणं एवं वदासी-एवं खलु भंते ! मम एयारूवे अज्झत्थिए जाव ससुप्पडिजत्था-एवं खलु अहं देवाणुप्पियाणं वामं वामेणं जाव वहिए तं सेयं खलु मे कल्लं पाउप्पभायाए रयणीए कुल्लप्पलकमलकोमलुम्मिलियम्मि

[१९२] असायमर्थः-१ कल्यमिति श्वः २ प्रादुः-प्राकाश्ये, ततः प्रकाशप्रभातायां ३ रजन्यां ४ फुल्लोत्पलकमलकोमलोन्मीलिते फुल्लं-विकसितं तच्च तत् उत्पलं तच्च कमलश्च-हरिणविशेषः फुल्लोत्पलकमलौ तयोः कोमलम्-अकटोरमुन्मीलितं यथासंख्यं दलानां च

आचार्याणां
तद्विनयानां
च प्रकाराः
पएसी ख-
म्-अविनयं
सविनयं
क्षमयति

अहोपंडुरे पभाए रत्तासोग-किंशुय-सुर्यसुह-गुंजद्वारागसरिसे कमलागरनलिणिसंडबोहए उट्टियम्मि सूरै
सहस्सरस्मिस् दिण्यरे तेयसा जलंते अंतेउरपरियालसद्धिं संपरिवुडस्स देवाणुप्पिए वंदित्तए नमंसित्तए
एतमट्ठं सुज्जो सुज्जो सम्मं विणएणं खामित्तए त्ति कट्ठु जामेव दिंसिं पाउब्भूते तामेव दिंसिं पडिगए । तए
णं से पएसी राया कल्लं पाउप्पभायाए रयणीए जाव तेयसा जलंते हट्टुट्ठ-जाव-हियए जहेव कूणिए [औप-
पातिक सूत्र पृ० ६४ पं० १] तहेव निग्गच्छइ अंतेउरपरियालसद्धिं संपरिवुडे पंचविहेणं अभिगमेणं वंदइ
नमंसइ एयमट्ठं सुज्जो सुज्जो सम्मं विणएणं खामेइ ।

[१९३] तए णं केसी कुमारसमणे पएसिस्स रणो सूरियकंतप्पसुहाणं देवीणं तीसे य महतिमहालियाए मह-
च्चपरिसाए जाव धम्मं परिकहेइ । तए णं से पएसी राया धम्मं सोच्चा निसम्म उट्ठाए उट्ठेति केसिकुमारसमणं
वंदइ नमंसइ जेणेव सेयविया नगरी तेणेव पहारेत्थ गमणाए ।

[१९४] तए णं केसी कुमारसमणे पएसिरायं एवं वदासी-मा णं तुमं पएसी ! पुंन्वि रमणिजे भवित्ता
पच्छा अरमणिजे भविज्जासि, जहा से वणसंडे इ वा णट्ठसाला इ वा इक्खुवाडए इ वा खलवाडए इ वा ।

नयनयोश्च यस्मिन् तत् तथा तस्मिन्, अथ रजनीविभानानन्तरं ५ पाण्डुरे-शुक्ले ६ प्रभाते, ७ रक्ताशोकस्य प्रकाशः-प्रभा स च ८
किंशुकं च-पलाशपुष्पं ९ शुक्रमुखं च १० गुज्जा-फलविशेषो रक्तकृष्णस्तदर्धं च तानि तेषां सदृशे-आरक्ततया समाने ११ कमला-
कराः-हृदास्तेषु नलिनीखण्डास्तेषां बोधके १२ उदयप्राप्ते १३ आदित्ये १४ सहस्ररश्मौ १५ दिवसकरणशीले १६ तेजसा ज्वलिते ।

पूर्वं रमणी-
यः सन्
अधुना
जनो भूत्वा
अमरणीयो
मा भव इति
सोदाहरणं
संज्ञापितः
पएसी

[१९५] कहं णं भंते ! ?

[१९६] वणसंडे पत्तिए पुप्फिए हरियगरेरिज्जमाणे सिरीए अतीव उवसोभेमाणे चिट्ठइ, तथा णं वण-
संडे रमणिज्जे भवति, जया णं वणसंडे नो पत्तिए नो पुप्फिए नो हरियगरेरिज्जमाणे णो सिरीए
अईव उवसोभेमाणे चिट्ठइ तथा णं जुन्ने झडे परिसडियपंडुपत्ते सुक्करुखे इव मिलायमाणे चिट्ठइ तथा णं वणे
णो रमणिज्जे भवति ।

॥३३१॥

५

[१९७] जया णं णट्टसाला वि गिज्जइ वाइज्जइ नच्चिज्जइ हसिज्जइ रमिज्जइ तथा णं णट्टसाला रमणिज्जा
भवइ, जया णं नट्टसाला णो गिज्जइ जाव णो रमिज्जइ तथा णं णट्टसाला अरमणिज्जा भवति ।

[१९८] जया णं इक्खुवाडे छिज्जइ भिज्जइ सिज्जइ पिज्जइ दिज्जइ तथा णं इक्खुवाडे रमणिज्जे भवइ, जया
णं इक्खुवाडे णो छिज्जइ जाव तथा इक्खुवाडे अरमणिज्जे भवइ ।

[१९९] जया णं खलवाडे उच्छुब्भइ उड्डइज्जइ मलइज्जइ मुणिज्जइ खज्जइ पिज्जइ दिज्जइ तथा णं खलवाडे रम-
णिज्जे भवति जया णं खलवाडे नो उच्छुब्भइ जाव अरमणिज्जे भवति । से तेणट्ठेणं पएसी ! एवं खुच्चइ मां णं तुमे

१०

[१९६] १ हरिततया २ देदीप्यमाने ।

[१९९] १ 'मा णं तुमे पएसी ! पुब्बिं रमणिज्जे भवित्ता पच्छा अमरणिज्जे भविज्जासि' इत्यादेर्ग्रन्थस्यायं भावार्थः—पूर्वमन्येषां
दात्रा भूत्वा सम्प्रति जैनधर्मप्रतिपत्त्या तेषामदात्रा न भवितव्यम् अस्माकमन्तरायस्य जिनधर्मापभ्राजनस्य च प्रसक्तेः ।

पएसी ! पुंवि रमणिजे भवित्ता पच्छा अरमणिजे भविज्जासि जहा वणसंडे इ वा ।

[२००] तए णं पएसी केसिं कुमारसमणं एवं वयासी-णो खल्ल भंते ! अहं पुंवि रमणिजे भवित्ता पच्छा अरमणिजे भविस्सामि, जहा वणसंडे इ वा जाव खलवाडे इ वा, अहं णं सेयवियानगरीपमुक्खाइं सत्त गामस-हस्साइं चत्तारि भागे करिस्सामि, एगं भागं बलवाहणस्स दलइस्सामि, एगं भागं कुडागारे छुभिस्सामि, एगं भागं अंतेउरस्स दलइस्सामि, एगेणं भागेणं महतिमहलयं कूडागारसालं करिस्सामि, तत्थ णं बहूहिं पुरिसेहिं दिन्नभइ भत्तवेयेणेहिं चिउलं असणं० उवक्खडावेत्ता बहूणं समणमाहणभिकखुयाणं पंथियपहियाणं परिभाए-माणे बहूहिं सीलव्वयगुणव्वयवेरमणपच्चक्खाणपोसहोववासस्स जाव विहरिस्सामि त्ति कट्टु जामेव दिंसि पाउ-वभूए तामेव दिंसि पडिगए ।

[२०१] तए णं से पएसी राया कल्लं जाव तेयसा जलंते सेयवियापापोक्खाइं सत्त गामसहस्साइं चत्तारि भाए कीरइ, एगं भागं बलवाहणस्स दलइ जाव कूडागारसालं करेइ, तत्थ णं बहूहिं पुरिसेहिं जाव उवक्खडा-वेत्ता बहूणं समण-जाव परिभाएमाणे विहरइ ।

[२०२] तए णं से पएसी राया समणोवासए अभिगयजीवाजीवे० [पृ० १९० पं० ६] विहरइ, जप्पभिइं च णं पएसी राया समणोवासए जाए तप्पभिइं च णं रज्जं च रट्ठं च बलं च वाहणं च कोट्टागारं च पुरं च अंतेउरं च जणवयं च अणाढायमाणे यावि विहरति ।

तए णं तीसे सूरियकंताए देवीए इमेयारूवे अज्झत्थिए जाव समुप्पज्जित्था-जप्पभिइं च णं पएसी राया सम-
णोवासए जाए तप्पभिइं च णं रज्जं च रट्ठं जाव अंतेउरं च ममं जणवयं च अणाढायमाणे विहरइ, तं सेयं खलु
मे पएसिं रायं केणवि सत्थपओएण वा अग्गिपओएण वा मंतप्पओगेण वा विसप्पओगेण वा उद्वेत्ता सूरिय-
कंतं कुमारं रज्जे ठवित्ता सयमेव रज्जसिरिं कारेमाणीए पालेमाणीए विहरित्तिए त्ति कट्ठु एवं संपेहेइ संपेहित्ता
सूरियकंतं कुमारं सद्दावेइ सद्दावित्ता एवं वयासी-जप्पभिइं च णं पएसी राया समणोवासए जाए तप्पभिइं
च णं रज्जं च जाव अंतेउरं च णं जणवयं च माणुस्सए य कामभोगे अणाढायमाणे विहरइ, तं सेयं खलु तव
पुत्ता ! पएसिं रायं केणइ सत्थप्पयोगेण वा जाव उद्वित्ता सयमेव रज्जसिरिं कारेमाणे पालेमाणे विहरित्तिए ।
तए णं सूरियकंते कुमारे सूरियकंताए देवीए एवं बुत्ते समाणे सूरियकंताए देवीए एयमट्ठं णो आढाइ नो परिया-
णाइ तुसिणीए संचिट्ठइ, तए णं तीसे सूरियकंताए देवीए इमेयारूवे अज्झत्थिए जाव समुप्पज्जित्था-मा णं
सूरियकंते कुमारे पएसिस्स रत्तो इमं रहस्सभेयं करिस्सइ त्ति कट्ठु पएसिस्स रण्णो छिद्दाणि य मम्माणि य रह-
स्साणि य विवराणि य अंतराणि य पडिजागरमाणी पडिजागरमाणी विहरइ ।

[२०३] तए णं सूरियकंता देवी अन्नया कयाइ पएसिस्स रण्णो अंतरं जाणइ असणं जाव खाइमं सव्वव-
त्थगंधमल्लालंकारं विसप्पज्जेणं पउंजइ, पएसिस्स रण्णो ण्हायस्स जाव-पायच्छित्तस्स सुहासणवगयस्स तं
विससंजुत्तं असणं वत्थं जाव-अलंकारं निसिरेइ घातइ । तए णं तस्स पएसिस्स रण्णो तं विससंजुत्तं असणं

पएसिन्तुपं
विरक्तं
ज्ञात्वा
तत्पत्न्याः
सूर्यक्रान्ता-
याः तन्मा-
रणसंकल्पः

॥३३३॥

आहारेमाणस्स सरीरंगंमि वेयणा पाउब्भूया उज्जलां विपुलां पगाढा कक्खसां कड्डुया फरूसा निट्ठुरा चंडां तिच्चां दुर्द्धवा दुग्गा दुरहियासा पित्तजैरपरिगयसरीरे दाहवक्कतिया वि विहरह ।

[२०४] तए णं से एसी राया सूरियकंताए देवीए अत्ताणं संपलद्धं जाणित्ता सूरियकंताए देवीए मणसावि अप्पदुस्समाणे जेणेव पोसहसाला तेणेव उवागच्छइ पोसहसालं पमज्जइ उच्चारपासवणभूमिं पडिलेहेइ दब्भ-संधारणं संधरेइ दब्भसंधारणं दुरूहइ पुरत्थाभिमुहे संपलियंकनिसन्ने करयलपरिगहिंयं सिरसावत्तं अंजलिं मत्थए त्ति कड्डु एवं वयासी-नमोऽत्थु णं अरहंताणं जाव [पृ० २५६ पं० ३] संपत्ताणं । नमोऽत्थु णं के-सिस्स कुमारसमणस्स मम धम्मोवदेसगस्स धम्मायरियस्स, वंदांमि णं भगवंतं तत्थ गयं इह गए, पासउ

[२०३] ? उज्ज्वला दुःखरूपतया निर्मला सुखलेशेनाप्यकलङ्कितेति भावः २ विपुला-विस्तीर्णा सकलशरीरव्यापनात् ३ प्रगाढा प्रकर्षेण मर्मप्रदेशिव्यापितया समवगाढा, ४ कर्कश इव कर्कशा, किमुक्तं भवति ?-यथा कर्कशपाषाणसंधर्षः शरीरस्य खण्डानि त्रोटयति एवमात्मप्रदेशान् त्रोटयन्ती या वेदनोपजायते सा कर्कशा, तथा ५ कटुका पित्तप्रकोपपरिकलितस्य रोहण्यादिकटुद्रव्यमिवोपश्रुज्यमानमातिशयेनाग्नीविजनिकेति भावः, ६ परुषा मनसोऽतीव रूक्षत्वजनिका, ७ निष्ठुरा-अशक्यप्रतीकारतया दुर्भेदास्त एव ८ चण्डा-रुद्रा ९ तीव्रा-अतिशायिनी १० दुःखा-दुःखस्वरूपा ११ दुर्लङ्घ्या १२ पित्तज्वरपरिगतशरीरे १३ व्युत्क्रान्त्या चापि-दाहोत्पत्त्या चापि १४ विहरति-तिष्ठति ।

[२०४] ? पद्मासनसन्निविष्टः

मारितोऽपि
पयसि न
क्षुभ्यति
किन्तु धर्मं
धर्माचार्य
च स्मरति

मे भगवं तत्थ गए इह गयं ति कट्ठु वंदइ नमंसइ, पुंवि पि णं मए केसिस्स कुमारसमणस्स अंतिए थूलपा-
णाइवाए पच्चक्खाए जाव परिग्गहे, तं इयाणि पि णं तस्सेव भगवतो अंतिए सव्वं पाणाइवायं पच्चक्खामि
जाव परिग्गहं सव्वं कोहं जाव मिच्छादंसणसहं, अकरणिज्जं जोयं पच्चक्खामि, सव्वं असणं चउव्विहं पि आहारं
जावल्लीवाए पच्चक्खामि, जं पि य मे सरीरं इहं जाव फुसंतु ति एयं पि य णं चरिमेहिं जसासनिस्सासेहिं
वोसिरामि ति कट्ठु आलोइयपडिक्कंते समाहिपत्ते कालमासे कालं किच्चा सोहम्मं कप्पे सूरियाभे विमाणे उववा-
यसभाए जाव वण्णओ ।

[२०५] तए णं से सूरियाभे देवे अहुणोचवन्नए चेव समाणे पंचविहाए पज्जत्तीए पज्जत्तिभावं गच्छति, तं-
आहारपज्जत्तीए सरीरपज्जत्तीए इंदियपज्जत्तीए आणपाणपज्जत्तीए भासमणपज्जत्तीए, तं एवं खलु भो ! सूरिया-
भेणं देवेणं दिन्वा देविड्डी दिन्वा देवजुत्ती दिन्वे देवाणुभावे लद्धे पत्ते अभिसमन्नागए ।

[२०६] सूरियाभस्स णं भंते ! देवस्स केवतियं कालं ठिती पणत्ता ?

[२०७] गोयमा ! चत्तारि पलिओवमाइं ठिती पणत्ता, से णं सूरियाभे देवे ताओ लोगाओ आउक्खएणं

२ क्रोधमानमायालोभाः प्रतीताः प्रेम-अभिज्झमात्रम् द्वेषः-अप्रीतिमात्रः अभ्याख्यानम्-असहोपाशरणं पैशुन्यं-पिशुनकर्म परि-
वादः-विप्रकीर्णापरदोषकथा अरतिरती धर्माधर्ममार्गेषु मायामृषा-वेषान्तरकरणतो लोकविप्रदारणं ३ मिथ्यादर्शनम्-मिथ्यात्वं तत्
शल्यमिव मिथ्यादर्शनशल्यम् ।

भवक्खएणं ठिइक्खएणं अणंतरं चहत्ता कहिं गमिहिहि १ गोयमा ! महाविदेहे वासे जाणि इमाणि कुलाणि भवन्ति, तं०-अद्धां दित्तां विउलां विच्छिणविपुलभवणसयणासणजाणवाहणां बहुधणबहु-जातरूवरययां आओगपओगसंपउत्तां विच्छिड्डियपेउरभत्तपाणां बहुदासीदासगोमहिसगवेलगप्पभूयां बहुजणस्स अपरिभूतां, तत्थ अन्नयरेसु कुलेसु पुत्तत्ताए पच्चाइस्सइ ।

[२०८] तए णं तंसि दारगंसि गवभगयंसि चैव समाणंसि अम्मपिऊणं धम्मं दहा पइण्णा भविस्सइ । तए णं तस्स दारयस्स नवणहं मासाणं बहुपडिपुन्नाणं अद्धहमाणं राइंदियाणं चित्तिक्कंताणं सुक्कुमालपाणिपायं अही-णपडिपुणपंचिंदियसरीरं लक्खणवज्जणगुणोववेयं माणुम्माणपमाणपडिपुन्नसुजायसव्वंगसुदरंगं ससिसोमाकारं कंतं पियदंसणं सुखं दारयं पयाहिस्सि ।

[२०९] तए णं तस्स दारगस्स अम्मपियरो पढमे दिवसे ठितिवडियं करेहिंति तेतियदिवसे

[२०७] १ आयोगस्य अर्थलाभस्य प्रयोगाः-उपायाः संग्रयुक्ता-व्यापारिता यैस्तानि आयोगप्रयोगसंग्रयुक्तानि २ विच्छदिते-त्यक्ते बहुजनबहुभोजनदानेनाविशिष्टोच्छिष्टसंभवात् संजातविच्छेदं वा-नानाविधभक्तिके भक्तपाने येषां तानि तथा, ३ बहुदासी-दासगोमहिषगवेलकाः प्रभृता येषां तानि तथा ।

[२०९] १ स्थितौ-कुलमर्यादायां पतिता-अन्तर्भूता या प्रक्रिया पुत्रजन्मोत्सवसम्बन्धिनी सा स्थितिपतिता तां, २ तृतीये

चंदसूरदंसणिगं करिस्संति छट्टे दिवसे जागरियं जागरिस्संति एक्कारसमे दिवसे वीइक्कंते संपत्ते बारसाहे दिवसे
णिंविंत्ते असुइजायकम्मकरणे चोक्खे संमज्झिओवलित्ते विउलं असणपाणखाइमसाइमं उवक्खडावेस्संति मित्त-
णाइणियगसयणसंबंधिपरिजणं आमंतेत्ता तओ पच्छा पहाया कयबलिकम्मा जाव अलंक्रिया भोगणमंडवंसि
सुहासणवरगया ते मित्तणाइ-जाव परिजणेण सद्धिं विउलं असणं आसांएमाणा विसांएमाणा परिमुंजेमाणा
परिभांएमाणा एवं चैव णं विहरिस्संति, जिमियसुत्ततरागया वि य णं समाणा आयंतो चोक्ख्वा परमसुइभूया
तं मित्तणाइ-जाव परिजणं विउलेणं वत्थगंधमल्लालंकारेणं सक्कारेस्संति सममाणिस्संति तस्सेव मित्त-जाव-परि-
जणस्स पुरतो एवं वइस्संति-जम्हा णं देवाणुप्पिया ! इमंसि दारगंसि गळ्भगयंसि चैव समाणंसि घम्मे दढा
पइण्णा जाया, तं होउ णं अम्हं एयस्स दारयस्स दढपइण्णे णामेणं । तए णं तस्स दढपइण्णस्स दारगस्स
अम्मापियरो नामधेज्जं करिस्संति-दढपइण्णो य दढपइण्णो य । तए णं तस्स अम्मापियरो अणुपुब्बेणं ठितिव-
डियं च चंदसूरियदरिसणं च धम्मजागरियं च नामधिल्लकरणं च

दिवसे ३ चन्द्रसूर्यदर्शनोत्सवं, ४ षष्ठे दिवसे ५ जागरिकां-रात्रिजागरणरूपां ६ निवृत्ते-अतिक्रान्ते ७ अशुचीनां-जातिकर्मणां करणे
८ आस्वादयन्तौ ९ विविधखाद्यादि स्वादयन्तौ १० परिभाजयन्तौ-अन्योऽन्यमपि यच्छन्तौ मातापितराविति प्रक्रमः, ११ भुक्तवन्तौ
भुक्तोत्तरकालं आगतौ उपवेशनस्थाने इति गम्यते, १२ आचान्तौ शुद्धोदकयोगेन १३ चौक्षौ लेपसिक्वाद्यपनयनेन अत एव १४
परमशुचिभूतौ । १५ 'तए णं तस्स दढपइण्णस्स अम्मापियरो अणुपुब्बेणं ठिइपडियं' इत्याद्युक्तमनुक्तं च संक्षेपत उपदर्शयति, सुगमं

पजेमणं च पडिवद्धावणं च पंचकभणं च कन्नवेहणं च संबच्छरपडिलेहणं च चूलोवणं च अन्नाणि य
बहूणि म्भमाहाणजम्मणाइयाइं महया इडुसक्कारसमुदणं करिस्संति ।

[२१०] तए णं दढपतिणो दारगे पंचधाईपरिक्खत्ते खीरधाईए मंडणधाईए अंकधाईए किला-
वणधाईए, अन्नाहि बहूहिं खुज्जाहिं चिंलाइयाहिं वामणिर्याहिं वडभियाहिं बंब्वराहिं बंडसियाहिं जोण्ह-
याहिं पणविर्याहिं ईसिर्णिर्याहिं वारुणिर्याहिं लासियाहिं लाडसियाहिं दमिलीहिं सिंहलीहिं पुलिंदीहिं आर-
वीहिं पक्केणीहिं बहलीहिं मुरंडीहिं सबरीहिं पारसीहिं णाणादेसी-

चैतत्, नवरं १६ प्रजेमनं-भक्तग्रहणं १७ प्रचङ्क्रमणं-पदाभ्यां गमनम् जल्पनम् १८ कर्णवेधनं १९ संवत्सरप्रतिलेखनं 'प्रथमः
संवत्सरोऽभूत्' इत्येवं संवत्सरलेखनपूर्वं महोत्सवकरणम् २० चूडोपनयनं मुण्डनं २१ अन्यानि च बहूनि २२ गर्भाधान-जन्मादीनि
कौतुकानि उत्सवविशेषरूपाणि २३ महत्या क्रद्धा महता समुदयेन जनानामिति ।

[२१०] १ क्षीरधात्र्या-स्तनदायिन्या २ मण्डनधात्र्या-मण्डयित्र्या ३ मज्जनधात्र्या-स्नापिकया ५ क्रीडनधात्र्या-मण्डयित्वा १५
क्रीडाकारिण्या ४ अङ्गधात्र्या-उत्सङ्गधारिण्या ६ कुब्जिकाभिः-वक्रजङ्घाभिः ७ चिलातीभिः अनार्यदेशोत्पन्नाभिः ८ वामनाभिः ह्रस्व-
शरीराभिः ९ वडभाभिः मडहकोष्ठाभिः १० बर्बरीभिः बर्बरदेशसंभवाभिः ११ बकुशिकाभिः १२ यौनिकाभिः १३ पल्लविकाभिः १४
ईसिनिकाभिः १५ वारुणिकाभिः १६ लासिकाभिः १७ लकुसिकाभिः १८ द्रमिलाभिः १९ सिंहलीभिः २० पुलिन्द्रीभिः २१ आरि-
वीभिः २२ पक्कणीभिः २३ बहलीभिः २४ मुरण्डीभिः २५ शबरीभिः २६ पारसीभिः एवंभूताभिः-२७ नानादेशीभिर्नानाविधाजनार्य-

विदे^{३३}र्मपरिमं^{३३}डियां^{३३}हि इंगियं^{३३}चितियप^{३३}त्थिय^{३३}विधाणा^{३३}हि सदेसणे^{३३}वत्थग^{३३}हियवेसा^{३३}हि निउण^{३३}कुसला^{३३}हि विणीया^{३३}हि
चेडिया^{३३}चक्कवालतरुणिवंदपरियालपरिवुडे^{३३} वरिसधरकं^{३३}चुइमहयं^{३३}दपरिखित्ते^{३३} हत्थाओ^{३३} हत्थं^{३३} साहरिज्जमाणे^{३३}
उवनचिज्जमाणे अंकाओ^{३३} अंकं^{३३} परि^{३३}सुज्जमाणे^{३३} उवगिज्जेमाणे^{३३} उवलालिज्जमाणे^{३३} उवगूहिज्जमाणे^{३३} अवतांसिज्जमाणे^{३३}
परियंदिज्जमाणे^{३३} परिचुंविज्जमाणे^{३३} रम्मेसु मणिकोटिसतलेसु परंगमाणे गिरिकंदरमल्लीणे^{३३} विव चंपगवरपायवे
णिब्वायायंसि सुहंसुहेणं^{३३} परिवड्डिस्सइ ।

[२११] तए णं तं दढपतिणं दारगं अम्मापियरो सातिरेगअट्टवासजायगं जाणित्ता सोभणंसि तिहिकरण-

प्रदेशोत्पन्नाभिः २८ विदेशः-तदीयदेशापेक्षया दृढप्रतिज्ञजन्मदेशस्तस्य २९ परिमण्डिकाभिः ३० इङ्गितं-नयनादिचेष्टाविशेषः ३१
चिन्तितं-परेण स्वहृदि स्थापितम् ३२ प्रार्थितं च-अभिलषितं च ३३ विजानते यास्तास्तथा ताभिः, ३४ स्वदेशे यद् नेपथ्यं-परि-
धानादिरचना तद् गृहीतो वेधो यकाभिस्तास्तथा ताभिः ३५ निपुणानां मध्ये या अतिशयेन कुशलास्ता निपुणकुशलास्ताभिः, अत एव
३६ विनीताभिः, ३७ चेष्टिकाचक्रवालेन अनार्य-स्वदेश-संभवेन ३८ वर्षधराणां-वर्द्धितकप्रयोगेण नंपुसकीकृतानामन्तःपुरमद्वल्ल-
कानां ३९ कञ्चुकिनाम्-अन्तःपुरप्रयोजननिवेदकानां प्रतिहाराणां वा ४० महत्तरकाणां च-अन्तःपुरकार्यचिन्तकानां ४१ वृन्देन
परिक्षिप्तः, तथा ४२ हस्ताद् हस्तं-हस्तान्तरं ४३ संहियमाणः ४४ अङ्कादङ्कं ४५ परिभोज्यमानः ४६ परिगीयमानस्तथाविधवालो-
चितविशेषैः ४७ उपलाल्यमानः क्रीडादिलालनया ४८ आलिङ्ग्यमानः आलिङ्गनविशेषेण ४९ स्तूयमानः ५० परिचुम्ब्यमानः ५१
गिरिकन्दरायां लीन इव ५२ चम्पकपादपः ५३ सुखंसुखेन ५४ परिवर्द्धिष्यते ।

णक्खत्तमुहुत्तंसि ण्हायं कयवलिकम्मं कयकोउअमंगलपायच्छित्तं सव्वालंकारविभूसियं करेत्ता महया इड्डीस-
क्कारसमुदएणं कलायरियस्स उवणेहिंति । तए णं से कलायरिए तं दढपतिण्णं दारगं लेहाइयाओ गणियप्पहा-
णाओ सउणरुयपज्जवसाणाओ बावत्तरिं कलाओ सुत्तओ अत्थओ य गंथओ य करेणओ य सेहवेहि य पसि-
क्खवेहि य, तं०-लेहं गणियं रूवं नहं गीयं वाइयं सरगयं पुक्खरगयं समतालं जूयं जणवयं पासगं अट्ठावयं
पारेक्खवं दगमट्ठियं अन्नविहिं पाणविहिं वत्थविहिं विलेवणविहिं सयणविहिं अज्जं पहेलियं मागहियं णिद्दा-
इयं गाहं गीइयं सिलेणं हिरण्णजुत्तिं सुवण्णजुत्तिं आभरणविहिं तरुणीपडिकम्मं इत्थिलक्खणं पुरिसलक्खणं
हयलक्खणं गयलक्खणं कुक्कुडलक्खणं छत्तलक्खणं चक्कलक्खणं अंसिलक्खणं मणिलक्खणं
कागणिलक्खणं वत्थुचिज्जं णगरमाणं खंधवारं माणवारं पडिचारं वृहं चक्कवूहं गरुलवूहं सगडवूहं जुद्धं नियुद्धं
जुद्धजुद्धं अट्ठिजुद्धं सुट्ठिजुद्धं बाहुजुद्धं लयाजुद्धं ईसत्थं छरुप्पवायं धणुवेयं हिरण्णपागं सुवण्णपागं मणिपागं
धाउपागं सुत्तखेहुं वट्ठखेहुं णालियाखेहुं पत्तच्छेज्जं कडगच्छेज्जं सज्जीविनिज्जीवं सउणरुयं-इति ।

[२१२] तए णं से कलायरिए तं दढपइण्णं दारगं लेहाइयाओ गणियप्पहाणाओ सउणरुयपज्जवसाणाओ

[२११] १ 'अर्थतः' इति व्याख्यानतः २ करणतः-प्रयोगतः ३ सधयिष्यति-निष्पादयिष्यति ४ शिक्षापयिष्यति-अभ्यासं
*कारयिष्यति ।

१ सर्वत्र 'करिष्यति' पदम् केवल मुद्रिते पुस्तके 'कारयिष्यति' ।

बावत्तरिं कलाओ सुत्तओ य अत्थओ य गंथओ य करणओ य सिक्खावेत्ता अम्मापिऊणं उवणे-
हिति । तए णं तस्म दढपइणस्स दारगस्स अम्मापियरो तं कलायरियं विउलेणं असणपाणाखाइमसाइमेणं
वत्थगंध मल्लालंकारेणं सक्कारिस्संति सम्माणिस्संति विउलं जीवियारिहं पीतिदाणं दलइस्संति विउलं जीविया-
रिहं० दलइत्ता पडिविसज्जेहिंति ।

[२१३] तए णं से दढपतिण्णे दारए उम्मुक्कवालभावे विण्णायपरिणयमित्ते जोव्वणगमणुपत्ते बावत्तरिक-
लापंडिए णवंगसुत्तगडिबोहए अट्टारसविहदेसिप्पगारभासाविसारए गीयरई गंधव्वणकट्टकुसले सिंगारागार-
चारुवेसे संगयगयहसियभणियचिट्ठियविलावनिउणजुत्तोवयारकुसले हयजोही गयजोही रहजोही बाहुजोही
बाहुप्पमही अलंभोगसमत्थे साहस्सीए वियालंचारी यावि भविस्सइ ।

[२१४] तए णं तं दढपइणं दारगं अम्मापियरो उम्मुक्कवालमावं जाव वियालचारिं च वियाणित्ता विउलेहिं

[२१३] १ द्वे श्रोत्रे द्वे नयने द्वे नासिके एका जिह्वा एका त्वक् एकं मन इति सुप्तानीव बालयादव्यक्तचेतनानि प्रतिबोधितानि
यौवनेन व्यक्तचेतनावन्ति कृतानि यस्य स तथा, व्यवहारभाष्ये 'सोत्ताइं नव सुत्ताइं' [ ] इत्यादि, २ अष्टादशविधायाः
अष्टादशभेदाया देशीप्रकाराया-देशीस्वरूपाया भाषाया विशारदो-विचक्षणः, तथा ३ गीतरतिः तथा ४ गन्धर्व गीते नाट्ये च
कुशलः ५ ह्येन युध्यते इति हययोधी एवं ६ गजयोधी ७ स्थयोधी ८ बाहुयोधी तथा ९ बाहुभ्यां प्रमुदनातीति बाहुप्रमर्दो
साहसिकत्वात् १० विकाले चरतीति विकालचारी ।

अन्नभोगेहि य पाणभोगेहि य लेणभोगेहि य वत्थभोगेहि य सयणभोगेहि य उवनिमंतिहिंति ।

[२१५] तए णं दढपइण्णे दारए तेहिं विउलेहिं अन्नभोगेहिं जाव सयणभोगेहिं णो सज्जिहिति सो गिज्झिहिति णो मुच्छिहिति णो अज्झोववज्जिहिति, से जहा णामए पउत्तुप्पले ति वा पउमेइ वा जाव सयसहस्सप-
तेति वा पंके जाते जले संबुद्धे णोवल्लिप्पइ पंकरएणं नोवल्लिप्पइ जलरएणं, एवामेव दढपइण्णे वि दारए कामेहिं
जाते भोगेहिं संबद्धिए णोवल्लिप्पिहिति० मित्तणाइणियगसयणसंबंधिपरिजणेणं, से णं तथारूवाणं थेराणं अं-
तिए केवलं वोहिं बुज्झिहिति केवलं मुंढे भवित्ता अगाराओ अणगारियं पव्वइस्ससति, से णं अणगारे भविस्सइ
इरियासमिए जाव सुहुयहुयासणो इव तेयसा जलंते । तस्स णं भगवतो अणुत्तरेणं णाणेणं एवं दंसणेणं चरि-
त्तेणं आलएणं विहारेणं अज्जवेणं मइवेणं लाघवेणं खन्तीए गुत्तीए अणुत्तरेणं संव्वसंजमसुचरियतवफ-
लणिन्वाणमग्गेण अप्पाणं भावेमाणस्स अणंते अणुत्तरे कसिणे पडिपुण्णे णिरावरणे णिन्वाघाए केवलवरणाण-
दंसणे समुप्पज्जिहिति । तए णं से भगवं अरहा जिणे केवली भविस्सइ सदेवमणुयासुरस्स लोगस्स परियायं
जाणहिंति तं०-आगतिं गतिं ठितिं चवणं उववायं तक्कं कडं मणोमाणसियं खइयं भुत्तं

[२१५] १ सर्वसंयमः सर्वात्मना मनोवाक्कायानां संयमनं तस्य सुचरितस्य च आशंसादिदोषरहितस्य तपसो यत्फलं-निर्वाणं
तन्मार्गेण, किमुक्तं भवति ?-सर्वसंयमेन सुचरितेन च तपसा, निर्वाणग्रहणमनयोनिर्वाणफलत्वख्यापनार्थम्, २ मनसि भवं मान-
सिकं तच्च कदाचिद्वचसापि प्रकटितं भवति तंत उच्यते-मनसि व्यवस्थितं मानसिकं मनोमानसिकम् ३ क्षयितं क्षयं नीतमिति भावः,

पडिसेविंयं आवीकम्मं रहोक्कम्मं अरहा अरहस्सभागी तं तं मणवयकायजोगे वट्टमाणं सव्वलोए सव्वजी-
वाणं सव्वभावे जाणमाणे पासमाणे विहरिस्सइ । तए णं दढपइन्ने केवली एयारूवेणं विहारेणं विहरमाणे
बह्हइं वासाइं केवल्लिपरियागं पाउणित्ता अप्पणो आउसेसं आभोएत्ता बह्हइं भत्ताइं पच्चक्खाइस्सइ बह्हइं
भत्ताइं अणसणाए छेइस्सइ जस्सट्टाए कीरइ णगगभावे केसलोचबंभचेरवासे अण्हाणं अदंतवणं अणुवहाणं
भूमिसेज्जाओ फलहसेज्जाओ परघरपवेसो लद्धावलद्धाइं माणावमाणं परेसिं हीलणाओ निंदणाओ खिस-
णाओ तज्जणाओ ताडणाओ गरहणाओ

४अतिसेवितं स्यात् ख्यादि -अधः-कर्म-भूमौ निखातं ५रहःकर्म गुप्तस्थानकृतम् ६हीलनानि सद्भूतहीनजात्याद्युद्धनानि ७ निन्द-
नानि-परोक्षे जुगुप्साभाषणानि ८ खिसकानि 'धिग् मुण्ड ते' इत्यादि वाक्यानि ९ तर्जनानि अङ्गुल्या निक्षेपपुरस्सरं निर्भर्त्सनानि
१० ताडनानि कशादिघाताः ।

अधरीकृतचिन्तामणि-कल्पलता-कामधेनुमाहात्म्याः । विजयन्तां गुरुपादाः विमलीकृतशिष्यमतिविभवाः ॥

राजप्रज्ञीयमिदं गम्भीरार्थं विवृण्वता कुशलं । यदवापि मलयगिरिणा साधुजनस्तेन भवतु कृती ० ॥

इति श्रीमलयगिरिविरचिता राजप्रज्ञीयोपाङ्गवृत्तिका समर्थिता ॥

प्रत्यक्षरगणनातो ग्रन्थमानं विनिश्चितम् । सप्तत्रिंशच्छतान्यत्र श्लोकानां सर्वसंख्यया ॥ ग्रन्थाग्रम्-३७०० ॥

- विवरणानुसारेण मूल 'अहोक्कम्मं' इत्यपि स्यात् । ० एतच्छ्लोकद्वय मा० प्रतावेव ।

उच्चावया विरूल्वा बावीसं परीसहोवसग्गा गामकंटगा अहियासिज्जति तमट्ठं आराहेइ चरिमेहिं उस्सास-
निस्सासेहिं सिज्झिहिति मुच्चिहिति परिभिन्वाहिति सव्वदुक्खाणमंतं करेहिति ।

[२१६] सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति भगवं गोयमे समणं भगवं महावीरं वंदइ नमंसइ वंदित्ता नमंसित्ता
संजमेणं तवसा अप्पाणं भावेमाणे विहरति ।

[२१७] णमो जिणाणं जियभयाणं । णमो सुयदेवयाए भगवतीए । णमो पण्णत्तीए भगवईए । णमो भग-
वओ अरहओ पासस्स । *पस्से सुपस्से पस्सवणा णमो । ग्रन्थाग्रम्-२१२० ।

* वाक्यमेतद् अशुद्धं प्रतिभाति । अर्थदृष्ट्या 'पणुस्सिस्सु पण्हे पण्णवणीए नमो' इति समवेत् ।

॥ रायपसेणइयं समत्तं ॥

શબ્દકોશ

રાયપસેન-
ઇય સુતં

આ નીચે વિશેષ શબ્દોને લગતાં ત્રણ પરિશિષ્ટો આપેલાં છે પ્રત્યેક પરિશિષ્ટમાં મૂલના-પ્રાકૃત તેમજ ટીકાના-સંસ્કૃત શબ્દો જુદા જુદા આપેલા છે શબ્દો વધા વિમત્તિ વિનાના આપ્યા છે.

પ્રથમ પરિશિષ્ટમાં વિશેષ વ્યક્તિવાચક, સ્થલવાચક અને વીજા વીજા વિશેષ પદાર્થ સૂચક નામોને સંગ્રહેલાં છે. તેમાં જે નામો વિશેષ વ્યક્તિવાચક અને સ્થલવાચક છે તેની પાસે ચોકડીનું (+આવા પ્રકારનું) નિશાન મૂકેલું છે.

વીજા પરિશિષ્ટમાં સંગીતને લગતાં જાસ જાસ શબ્દોને પટલે ગીત, નૃત્ય, વાદ્ય, અભિનય, ગીતના વિશેષ પ્રકાર વગેરેને લગતાં શબ્દોને સાંકળેલા છે.

ત્રીજા પરિશિષ્ટમાં પ્રસ્તુત સૂર્યામ દેવની કથામાં જ્યાં જ્યાં જિનપ્રતિમા, પ્રતિમાની પૂજાપદ્ધતિ, જિનપ્રતિમાની પૂજાની સામગ્રી, જિનપ્રતિમાનાં સ્થાન અને યજ્ઞ-ભૂતાદિની પ્રતિમા વગેરેને લગતાં જેટલા શબ્દો જેટલી વાર આવ્યા છે તે વધાને તારવીને ગોઠવેલા છે.

આ શબ્દોની તારવણીને લગતો પક જુલાસો કરી દઉં: જે લોકો મૂર્તિપૂજાના પદ્ધતિ સમર્થન કરે છે તે લોકો અને જે લોકો મૂર્તિપૂજાના પદ્ધતિ નિષેધનું સમર્થન કરે છે તે લોકો આ શબ્દોનો શું ઉપયોગ કરશે તે મારી જાણ વહાર છે પણ મારો સ્વતંત્ર અને સપ્રમાણ અભિપ્રાય યવો છે કે કથામાં આવેલા આ શબ્દો કોઈ પણ પ્રકારના પદ્ધતિ વિધાન વા પદ્ધતિ નિષેધનું સમર્થન કરી શકે જ નહીં ચરિતાનુયોગમાં વા ધર્મકથાનુયોગમાં આવેલી કથા કોઈ જાતનું વિધાન વા નિષેધ કરી શકતી નથી યવો જૈનાચાર્યાનો મત સૂત્રના અભ્યાસીઓના ધ્યાનમાં જ હશે.

॥૩૪૫॥

अभिगमणिज्ज ३०४-६
अभिसेगसमा २३५-३
अभिसेयभंड २३६-१
अमच्च ३१४-१
अय ३१४-३
अयभंड ३१७-३
अयभारग ३१७-७
अयभारय ३१७-८
अयभारिय ३१८-१०
अयविकिणण ३२८-५
अयहारग ३१६-१०
अयागर ३२७-२
अरमणिज्ज ३३०-११
अरहस्सभागी ३४३-१
अलंकारियभंड २३६-३
अलंकारियसमा २३६-३
अलंभोगसमत्थ ३४१-८

अवलंबण ७८-४
अवलंबणबाहा ७८-४
अववहारी ३२३-६
अवाय ३०५-९
अवंगुयदुवार २९१-२
अववहारी ३२३-३
असण ३२०-१
अमिलक्खण ३४०-७
असुर ३२४-२
असोग १०-१
असोगलया १८-२
अहिगरण २९०-७
अंरु ५७-२
अंकवाणिअ ३०५-१
अंकघाई ३३८-३
अंकुस १००-३
अंगणविट्ठ ३०६-१

अंगवाहिर ३०६-२
अंगरात ८८-६
अंजण ५७-२
अंजणपुलग ५७-२
अंतर ३३३-११
अंतेउर २७६-६, ३३२-५
अंदोलग १९५-३
+अवसालवण ७-२
+अंवसालवण-चेइअ ४७-२
आइक्खग ४-४
आओग २५-३
आगर २७२-१
आगासत्थिकाय ३२४-७
आढत ३२५-९
आणपाणपज्जत्ति ३३५-८
आभरणविहि ३४०-६
आभरणारुहण २६०-१

आभिनिबोहियनाण ३०५-७
आभियोगदेव ५२-२
+आमलङ्गणा-नयरी ३-१
आमलग ३२४-६
आमलय ३२३-८
आयरिय ३२९-१
आयंस १७३-२
आयंसघरग १९७-३
आरवी ३३८-५
आराहत ११८-२
आलियघरग १९७-१
आलिंगपुक्खर ८१-४
आवत्तणपिट्ठिया १५८-१
आवास २८१-३
आविकम्म ३४३-१
आस ३०१-३, ३०१-१२,
३०२-९

गासम २७२-१
आसरह २७९-९
आसव २९०-६
आसवोयोग १९३-२
आहारपज्जति ३३५-८
+इक्खाग २८५-१
इक्खुवाह ३३०-११, ३३१-८
इडुरग ३२५-८
इडुरय ३२५-७
इत्थिलक्खण ३४०-६
इत्तिपरिप्पा ३२१-१४
इत्तु ३१७-१
इम्म ४०-३, २८५-१, २८५-२
इम्मपुत्त २८५-१
इंदकील ६-१, १५७-४
इदकुंभ १६२-१
इदमह २८४-४

इंदियपज्जति ३३५-८
ईस्तथ ३४०-९.
ईसर २८५-२
ईसिणिग ३३८-५
ईहा ३०५-९
उक्कोडिय ४-२
+उग्गा ४०-१, २८५-१
+उग्गपुत्त ४०-१, २८५-१
उग्गाह ३८-१, ३०५-९
उच्चारपासवणभूमि ३३४-४
उच्छु ४-१
उज्जाण २७४-२, २९५-८,
३०२-८, ३०२-९
उज्जाणपालग २९७-६
उज्जाणपालय २९५-८
उज्जाणभूमि ३०६-९
उज्जुमई ३०६-३

उण्णयासण १९६-३
उत्तप्पसरीर ३०३-६
उत्तरंग १५७-४
उत्पत्तिया २७७-३
उत्पल २०६-३
उत्पायपव्वयग १९५-२
उयगरस १९४-२
उल्लोय ९७-३, १५९-२
उवएस ३०७-१
उवगाइज्जमाण २८१-६
उवगारियालयण २०२-३
उवट्टाणसाला २८०-८
उवनच्चिज्जमाण २८१-६
उवणपयाण २७७-३
उवरिपुंछणी १६०-१, २०४-३
उवलेचण ३२९-४
उववाइम २८६-३

उववातिअ २२-१
उववाय ३४२-११
उसहु १९५-३
उसभासण १९६-३
उंवरपुप्फ ३०८-२
ऊसियफजिह २९१-२
पगाहुच्च ३०९-५
परवय २४३-२, २४३-८
पलग २६-१
पला १८०-१
पल्लुय १५७-४
ओमत्त ३१८-९
ओरोह ५-२
ओसह २९२-२
ओहाडणी १६०-१
ओहि ४७-१
कट्ट ३२०-१

कडगच्छेज्ज ३४०-१०
कडिसुत्त ४१-३, २५२-१
कक्षवेहेण ३३८-१
कच्चड २७१-८
कम्मया २७७-३
कयवलिकम्म ४१-२, २८०-१,
२८६-१, ३०९-२, ३११-
१०, ३३७-३
कयलिघरग १९७-१
कयंब १२-३
करण ३४०-३
करभरवित्ति २७६-१
कलस ७-४, १९-५
कलहंस १५-५
कलेवर २०४-२
कलेवरसंघाडग २०४-२
कवाड १५८-२

कविल १५-४
कविसीसय ५-३, १५६-१
कविसीसग १५६-२
कहग ४-४
कागणिलक्खण ३४०-८
कारंडव १५-५
कालागुरु ८-२
किण्हसुत्त १६३-२
किन्नर ३२४-२
किमिकुंभी ३१५-१३
किरिया २९०-७
किलावणघाई ३३८-३
कुक्कुड ४-१
कुक्कुडलक्खण ३४०-७
कुट्टागार ३३२-४
+कुणाल-जणवय १७८-३, २८०-
६, २९५-७,

कुसुअ २०६-३
कुलनिस्सिय ३२६-८
कुलव ३२६-१
कुलसंपण २८१-८
कुसुमघरग १९७-३
कुहंडिया ८९-१
कूड १५९-१
कूडागारसाला १५०-५, ३१४-
१०, ३३२-५
कूडाहच्च ३०९-५
+कैश्यअद्ध-जणवय २७४-१,
२९५-८
केउ १७-३
+कैयइअद्ध-जणवय २७३-१,
२९७-३
केवलनाण ३०५-८
केवलपरियाग ३४३-३

केवलि ३०-५, ३२४-९
केसरिइह २४४-७
+केसिकुमारसमण २८१-८,
२८७-६, २८८-२, २९४-
१३, ३१४-१०, ३१५-८
३३४-६
कोट्टिमतल १५७-३
+कोट्टयचेइअ २७८-५, २८३-३,
२८८-१, २९७-३
कोट्टागार २७६-६
कोडुंविय ४-३, ४०-२, २८५-२
कोडुंवियपुरिस २७९-८
कोइल १५-४
कोभव १५-४
+कोरव्व २८५-१
कोरिल्लिअ ३१७-२
कोरुग १५-४

कोस २७६-६
कंचुह ३३१-२
कंचुहज्जपुरिस २८७-२
कंवल २९२-२
कंविआ २३७-१
कंवीअ ३०१-२, ३०१-१२
किंपुरिस ३२४-२
कुंजर ६-३
कुंडियालंछण ३२२-५
कुंदलया १८-३
कुंदुरक ८-२
कुंथु ३२४-११
कौचासण १९६-२
कौडलग १५-४
खइअ ३४२-११
खओवसमिय ३०६-२
खग २२८-४

खत्तियं ४०-१
खत्तियपरिसा ३२१-१४
खयरिगल १०४-३
खलवाड ३३०-११, ३३१-१०
खात ५-२
खीरघाई ३३८-३
खीरोदयसमुह २४२-७
खीरोयग १९४-१
खेड २७१-८
खोदोदग १९४-१
खंडरक्ख ४-२
खंदमह २८४-४
खंधवार ३४०-८
खंभ ७८-३, १५७-३, २०६-२
खंभपुंडंतर २०६-२
खंभवाहा २०६-२
खंभसीस २०६-२

खिखिणीजाल २०४-४
गणग ३१४-१
गणिय ३४०-४
गणियप्पहाण ३४०-२
गति ३४२-११
गत्त १८-४
गत्तग २२६-३
गम्भघरग १९७-२
गम्भाहाण ३३८-२
गयलक्खण ३४०-७
गया ५-२, २२८-४
गरुलवृह ३४०-८
गरुलासण १९६-२
गवक्खजाल २०४-४
गाम २७१-७
गामकंटग ३४४-१
गामसहस्स ३३२-३

गाह ३४०-६
गायगंठिमेय ४-२
गाहावइपरिसा ३२१-१४
गिरिमह २८४-६
गिल्लि १७-३
गिहिधम्म (डुवालसविह)
२९०-२, ३२८-१४
गीइय ३४०-६
गीय ४६-२, ३४०-४
गीयरई ३४१-६
गो ४-१
गोकलिंजर १७५-३
गोकलिंज ३२५-९
गोपुच्छसंठाण १५५-३
गोपुर ५-३
गोमाणसिया १५८-२
गोयम ३४४-३

भोयमाइय १२९-४
भोयमातिय १२०-३
भोयमादिय १३०-२, १४५-५
गोसीस ९६-१
भंगगा २४३-४
गंठी २३७-१
गंडमणिया ३२५-९
गंडोवहाणय २२६-४
गंथ ३४०-३
गंध २४३-६, ३२४-८
गंधकासाई २५१-२
गंधपज्जव २०७-४
गंधव्व २८१-६, ३२४-३
गंधव्वघरग १९७-३
गंधावह २४४-५
गुंजालिया १९१-१
घोयोयग १९४-१

घटा ७-३, १६७-२
घंटाजाल २०४-४
घंटापास १६७-३
चउक ६-२
चउतीसबुद्धवयणातिसेस
३४-५
चउहसयुन्वि २८३-२
चउहससमणसाहस्सी ३७-१
चउनाणोवगय २८३-२,
३०४-४
चक ५-२
चकल ९८-३
चकलक्खण ३४०-७
चकवट्ठिविजय २४५-१
चकवाल, १५-५
चकवूह ३४०-८
चच्चर ६-२

चरित्तसंपण्ण २८१-९
चमर ९५-१
चम्मेट्टग ६२-२
चरिय ५-३
चवण ३४२-११
चाउज्जाम २८८-६
चाउम्भाइय ३२६-१
चामर २०-२
चित्तघरग १९७-३
चित्त-सारहि २७७-२,
२७९-११, २८७-९
चिलाइया ३३८-४
चुल्लहिमंवत २४३-५
चूयलया १८-२
चूलोवणय ३३८-१
चेइअ ४-२, ७-२, ८-५, ३९-५,
५९-१, ७३-३,
३२९-६

चेइयखंभ २२५-१, २२५-३,
२२५-६
चेइयमह २८४-५
चेड ३१४-१
चेडा १५७-४
चेतित ६९-१
चेतिय ५२-१
चोण्णाल २२८-३
चोर ३१४-२
चंगेरी १७८-१
चंवण १२-३
चंदसुरदंसणिगा ३३७-१
चंदसरियदरिसण ३३७-१०
चंपछल्ली ८८-५
छत्त ७-३, ३००-२
छत्तलक्खण ३४०-७
छत्तीस अज्जियासाहस्सी
३७-१

छत्तोवग १२-२
छरुपवाय ३४०-९
छविच्छेय ३१८-८
छायण १६०-१
छिवाडी ९०-४
छेयायरिय ६-१
छंवण २३७-२
जक्खमह २८४-५
जगईपव्वय १९५-२
जट्ट ३०३-३
जणवय ३२८-१, ३४०-४
जल्ल ४-४
जव ४-१
जाग ८-६
जागरिया ३३७-१
जाण ६-३
जाणविमाण ७७-२

जातिमंडवग १९८-२
जातिसंपण २८१-८
जायरूव ५७-२
जार ८३-१
जालकडग १६७-१
जालघरा १९७-२
जिण ३२४-८
जिणिदाभिगमणजोग १०६-२
+जियसत्तु २७९-१
जीव ३०७-१, ३१७-१, ३२४-७
जीवियारिह २९८-१०
जीवजीवक १५-४
जुवइसन्निविट्ट ४-२
जुद्ध ३४०-८
जुद्धजुद्ध ३४०-९
जुद्धसज्ज २७९-१०
जुवराय २७६-५

जूव ३४०-४
जूहियामंडवग १९८-२
जोह ३१९-१२
जोहभायण ३१९-१३, ३१९-१४
जोईरस ५७-२
जोग ६-३
जोण्हिया ३३८-४
जोह ४०-१
जंत २६-१, १५७-१
+जंबुहीव (जंबूदीव) ४७-१,
१५२-१, २७३-१, ३०७-६
जंबूफल ८४-२
झय ७-३
ठित्तिवडिय ३३६-९, ३३७-९
डंड ३०९-४
णगरगुत्तिय ३१४-१
णगरमाण ३४०-८

णगभांव ३४३-४
णत्तुअ ३०८-१, ३१२-२
णल्लिण २०६-३
णवमालियामंडवग १९८-३
णाग ३२४-२
णागलियामंडवग १९८-४
णाडग २८१-६
णाणोदेसी ३३८-६
+णाय २८५-१
णालियाखेड्डु ३४०-१०
+णिगंगंथ १४५-५
णिह्राइय ३४०-५
णिम्मा १५७-३
णिसह २४४-६
णीलवंत २४४-६
णीली ८६-२
णंदणवण २४५-४

तउअ ३१४-३, ३२७-६
तउअगर ३२७-६
तउयभारअ ३२७-८
तउयभारग ३१७-८
तउयभंड ३२७-७
तक्क ३४२-११
तगर १८०-१
तज्जीव ३२६-७
तडवडा ८९-२
तणवणस्सइकाय ३२३-९
तमाल १२-३
तरुणीपडिकम्म ३४०-६
तल ४६-२
तलवर ४०-२, २८५-२
ताल १२-३, ४६-२
तालावर ५-१
तिगिच्छिह २४४-६

तिच्छडिय १७४-३
तिय-६-२
तिलय १२-२
तिसर ४१-३
तिसोमाण १०७-१
तिसोवाण ७८-१
तुडिय ४६-२
तुरग ६-२
तुरुक्क ८-२
तुला ३०७-१
तुणइल्ल ५-१
तुर २४३-६
तूली २२६-४
तेल्ल १८०-१
तोरण ५-३, ७९-२, १७१-२
तती ४६-२
तंवागर ३२८-१

तंसरीरं ३२६-७
तंयोलिमंडवग १९८-३
तुंववीणिय ५-१
थिह्लि १७-३
थूममह २८४-५
थूमिया १५६-५
थेर ३४२-५
दगथालग ६५-२
दगपासायग १९५-२
दगमट्टिय ३४०-५
दगमंचग १९५-२
दगमंडव १९५-२
दढपहण ३३७-८
दधिवण १२-२
दप्पण १९-५
दम्भसंथारग ३३४-४
दमणापुड ९१-५

दमिली ३३८-५
दरिमह २८४-६
दवड्डया २०७-४
दहिवासुयमंडवग १९८-३
दाडिम १२-३
दार ५-३, १५६-४
दारचेडी २५९-५, २६०-५
दारइज्जपव्वयग १९५-२
दाहवक्कंतिया ३३४-२
+दिट्ठिवाय ३०६-२
दिट्ठी ३०६-११
दिसासोवत्थिअ १९६-४
दीव १५२-१, ३०७-६, ३२५-४
दीवचंपअ } ३२६-२
दीवचंपग }
दीहासण १९६-३
दीहिया ५-१, १९१-१

दुगुल १९-३
दुघण ६२-२
दूय ३१४-१
देव ३२४-२
देवदूतसुयल २५१-४
देवसयणिज्ज २२६-२
देवाइ ५९-२
दोणमुह २७२-१
दोर २३७-१
दोवारिय ३१४-१
दंड २७७-३
दंडणायग ३१३-६
दंडलक्खण ३४०-७
दंडसंपुच्छणी ६३-२
घणु २२८-४, ३१७-१
घणुवेय ३४०-९
घमावियपुव ३१६-५

धम्म २८८-६
धम्मकहा ३२८-१३
धम्मजागरिय ३३७-१०
धम्मज्झय ३७-१
धम्मतिथिकाय ३२४-७
धम्मायरिअ ३२९-२, ३२९-५
धम्मिअ २३७-३, २५३-६
धव १२-३
धाउपाग ३४०-१०
धारणा ३०५-९
+धारिणी २७-३
धूव २६०-२
धूवघडी १६४-३
धेतपुव ३१६-४, ३१८-१३
नईमह २८४-६
नगर २७१-८, ३१४-१
नट्ट ४-४, ४६-१, ३४०-४

नड ४-३
नयणपहाण २८३-१
नयरपाल ३१०-५
नागदन्त १६२-२
नागमह २८४-५
नागलया १८-२
नाडय २९६-११, ३२८-४
नाणत्त ३१८-९
नाणसंपण २८१-९
नामगोअ ५३-२
नामधिज्जकरण ३३७-१०
नारिकंत २४४-५
निगम २७१-८, ३१४-१
निगंथ १२०-३
निगंथपावयण २८९-१
निज्जरा २९०-६
नियइपव्वयग १९५-२

नियुद्ध ३४०-८
निव्विण्णण ३०३-५
निव्विसय ३२२-५
निस्सीहिया १६१-३
नीव १२-३
नेज्जाय ११०-४
नंदणवण २७३-२
नंदा २२१-४
नंदि(सूत्र) ३०५-९, ३०६-२
नदियावत्त १९-४
नंदिरक्ख १२-४
नंदीमुख १५-४
नंदीसरवर ११२-३
पइट्ठाण १५७-३
पइण्ण ३०६-११
पईव ३२५-६
पउम २०६-३

रायपसेण-
इय सुत्तं

॥३५५॥

पउमपुंडरीयवृह २४३-७
पउमलया १८-२
पउमासण १९६-४
+पयसी २७४-४, २७७-२,
२९४-११
पओग २५-३
पक्कणी ३३८-६
पक्ख १५९-२, २०६-२
पक्खपुडंत २०६-३
पक्खपेरंत २०६-३
पक्खवाह १५९-२, २०६-३
पक्खासण १९६-३
पक्खंदोलग १९५-३
पंगठग १६८-६, १७४-१
पच्छाणुताविअ ३२६-९
पच्छिपिडय ३१८-३, ३२५-९
पंचंक्रमणग ३३८-१

पच्छियपिडय ३१७-१४
पजेमणग ३३८-१
पज्जुवासणिज्ज २२५-१
पट्टण २७१-८
पट्ठिआ १६०-१
पडलग १७८-४
पडागा ७-३
पडिगह २९२-२
पडिचार ३४०-८
पडिपाय २२६-३
पडिवद्धावणग ३३८-१
पणविआ ३३८-५
पणतीससब्बवयणात्तिसेस
३४-५
पणयासण १९६-३
पणिय ६-२
पतिट्ठाण ७८-३

पत्तग २३७-२
पत्तच्छेज्ज ३४०-१०
पत्थय ३२५-९
पमास २४३-३, २४५-१
पमाण ३०७-१
पयरग १६३-४
परघरपवेस ३४३-५
परपुट्ट ८४-२
परमाणुपोगल ३२४-८
परियाय २४४-५
परिसदोवसग ३४४-१
परिसा ४२-८
पवग ४-४
पसत्थार ४०-२
पसाहणघरग १९७-२
पहरणकोस २२८-३
पहेलिअ ३४०-५

पाई १७५-१
पागार ५-३
पाडिहारिअ २९७-८
पाणविहि ३४०-५
पाय ९८-४, २२६-३
पायचार २९३-३
पायच्छिण ३२२-२
पायच्छिन्नग ३०९-५
पायत्ताणियाहिवइ ६८-२
पायपुंछण २९२-२
पायरास २८०-५
पायसीसग ९८-४, २२६-३
पारसी ३३८-६
पारिणामिया २७७-४
पारेकच्च ३४०-५
पालियाय ८७-४
पालंव ४१-३

पावसउण २९४-८
पासग ३४०-४
पासावच्चिज्ज २८१-८, २८७-६
पाहुड २७९-३
पिउ ३२६-७
पिच्छणघरग १९७-२
पिच्छाघर ९४-२
पित्तजर ३३४-२
पियाल १२-३
पियंगु १२-३
पीइदाण २९८-१०, ३२९-५
पीढ २९२-२
पीढमह ३१४-१
पुक्खरगय ३४०-४
पुक्खरिणी १९१-१, २२१-४
पुक्खरोदय २४३-१
पुढवी ३१५-६

पुढवीसिलापट्टग १९९-१
पुप्फारुहण २६०-१
पुर २७६-६
पुरिसलक्खण ३४०-६
पुरोहिअ २५-१
पुलग ५७-१
पुलिदी ३३८-५
पोत्थयरयण २३६-५, २५३-६,
२६७-१
पोसह २९२-१
पोसहसाला ३३४-४
पंचकंडग ३१६-१०
पंचविहनाण ३०५-७
पंचाणुवइअ ४१-१, २९०-१
पंडगवण २४५-६
पंथियपहिअ ३३२-६

पिंगलक्खग १५-४
पुंडरीय २०६-४
फणस १२-३
फरसु ३२०-५
फलग ७८-३, १७६-२, २९२-२
फलय २०४-२
फलहसेज्जा ३४३-५
फलिह ६-१, ५७-२
फलिहरयण २२८-४
फलिह्वा ५-२
फासपज्जव २०८-१
वउसिया ३३८-४
वत्तीसिया ३२६-१
वव्वरा ३३८-४
वरहिण १५-४
वल २७६-६
वलवाहण ३३२-४

बलिपीढ २६७-३
बलिविसज्जण २६७-४
बहली ३३८-६
बावत्तारिकलापडिय ३४१-५
बाहिरपरिसा १०३-४
बाहिरियपरिसा २६९-९
बाहुजुद्ध ३४०-९
बिब्बोयण २२६-४
बिलपंति १९१-१
बूर ९३-३
बंघ २९०-७
भइयदारअ ६१-५
भड ४०-१
भत्त ३४३-३
भत्तपाण २५-३
भहसालवण २४५-३
भद्दासण १९-५, १०२-४,
१९६-३, २६९-५

रायपसेण-
इय सुतं

॥३५७॥

भरह २४३-२
भवपचइय २०६-२
भवसिद्धित ११८-१
भाउयवयस २७७-२
+भारहवास ४७-२, २७३-१
भासमणपज्जति ३३५-८
भिक्षुअ २९९-४, ३३२-६
भित्ति १५८-२
भित्तिगुलिता १५८-२
भिलुग २९४-८
भुयग ८-४
भूमिसेज्जा ३४३-५
भूयमह २८४-५
भेय २७७-३
भेसज्ज २९२-२
भोग २८५-१
भंड' १७५-३

भिगारग १५-४
भंडमह २८४-४
भगरासण १९६-३
भगरंडग ८३-१
भच्छ १९५
भज्जणघरग १९७-२
भज्जणघाई ३३८-३
भज्जिमपरिसा १०३-३,
२६९-८
भट्टिय २४३-५
भडंव २७१-८
भणपज्जवनाण ३०५-८,
३०६-३
भणिपाग ३४०-९
भणिपेडिया ९८-१, २१६-१
भणिलक्खण ३४०-७
भणोगुलिया १७६-१

भणोमाणसिय ३४२-११
भणोसिला १८०-२
भम्म ३३३-१०
भयणसलागा १५-४
भरीति ९६-१
भरुआपुड ९१-५
भल्ल ४-४, २४३-६
भल्लह ४०-२
भल्लियामंडवग १९८-२
भसारगल्ल ५७-१
भसी २३७-२
भसूरग ९९-२
भहयर ३३९-२
भहाणई २४४-१, २४४-५
भहाणदी २४४-७
भहानई २४३-४
भहापउमह २४४-४

महापुंडरीय २०६-४
महापुंडरीयदह ३४४-४
महामति ३१३-६
महाविदेह २४४-७, ३३६-१
+महावीर ५९-२, ११२-६, १२९-३, १३६-४, १३७-४,
१४३-४, १४५-६
महाहिमवंत २४४-३
महिस ४-२
महिदज्जाय २२१-१
महोरग ३२४-२
मागह ८-४, २४३-२, २४५-१
मागहिय ३४०-५
मांडविअ ४०-२, २८५-२
माण ३०७-१
माणउम्माणपमाण २८-१
माणवग २२५-१, २२५-३,
२२५-५

माणवार ३४०-८
मार ८३-१
मालवन्त २४४-५
मालागारदारअ ६६-२
मालियघरग १९७-१
मालुयामडवग १९८-४
माहण ४३-४, २७२-२, २९९
-४, ३३२-६
माहणपरिसा ३२१-१४
मिगवण २७४-२
मियवण २९५-८, ३०२-८,
३०२-९
मुंशंग ४६-२
मुइगपुवखर ८२-१
मुइगमतयय २९६-११, ३२८-३
मुट्टिजुद्ध ३४०-९
मुट्टिय ४-४

मुत्तादाम १००-४
मुट्टियामंडवग १९८-३
मुरवि २५२-१
मुरंडी ३३८-६
मुसंडी ५-२
मुहमंडव २१५-१
मूढ ३०३-४
मेढी २७८-१
मोक्ख २९०-७
मोहणघरग १९७-२
मंख ४-४
मंडणघाई ३३८-३
मंडल १७४-१
मंतपओग ३३३-३
मंति ३१३-६
मंदरपव्वत्त २४५-३
मंदरपव्वय १५२-१

मुंड ४०-६, ३०३-४
रज्ज २७६-६
रज्जु १६७-४
रह २६६-६
रतिकरपव्वत्त ११२-३
रत्तवई २४३-४
रत्ता २४३-४
रमणिज्ज ३३०-१०
रम्मगवास २४४-४
रयण ५७-१
रयणकरंडग १७७-१
रयणप्पमा पुढवी १५२-१
रयणागर ३२८-१
रयय ५७-२
रसपज्जव २०७-४
रह ६-३
रहवाअ ३०२-७

रहस्समेय ३३३-१०
रहोकम्म ३४३-१
+राइण्ण ४०-१
राइत्त २८५-१
रायकुल २३-४
रायनीति २७९-४
रायमग ६-१
रायखख १२-४
रायववद्दार २७९-५
रायद्दाणी २७१-८
रिट्ठ ५७-२
रइ ३०७-१
रुक्खमह २८४-६
रुहमह २८४-४
रुप्पकुलअ २४४-१
रुप्पागार ३२८-१
रुप्पि २४४-३

रुह ९५-१
रुत २३-१
रुव २०४-३, ३४०-४
रुवसंपण्ण २८१-९
रोहिअ २४३-९
रोहिंस २४४-१
लउय १२-२
लफखण २८-१
लद्धावलद्ध ३४३-५
लयाघरग १९७-२
लयाजुद्ध ३४०-९
लाउसिया ३३८-५
लाला १६७-३
लासग ४-४
लासिया ३३८-५
लेक्ख २३७-३
लेच्छइ ४०-२

लेणभोग ३४२-१
लेह ३४०-४
लेहणी २३७-२
लेह्वाइया ३४०-२
लोह १२-३
लोमहृत्य ७-४
लोहिक्ख ५७-१
लंख ४-४
लंबूसग १०१-१
वइरागर ३२८-१
वक्खारपव्वय २४५-२
वग्घारिय ९६-२
वच्चघर ३११-११
वट्ठखेह ३४०-१०
वट्ठवेयहपव्वय २४४-२,
२४४-६
वडभिया ३३८-४

वणत्थि ३१९-१२
वणिच्छित्त ६-१
वणोवजीवा ३१९-१२
वत्थ २९२-२, ३००-२
वत्थविहि ३४०-५
वत्थी ३१८-१३
वत्थुविज्जा ३४०-८
वद्धमाणग १९-५
वनलया १८-३
वन्नपज्जव २०७-४
वप्पिण ५-१
वयर ५७-१
वयरविक्रणय ३२८-२
वरदाम २४३-२, २४५-१
वरिसघर ३३९-२
ववसाय २५३-६
ववसायसभा २३६-४

ववहारग ३२३-१
ववहारी ३२३-३, ३२३-६
वाइअ ४६-२, ३४०-४
वाउयाय ३२३-९
वामणिया ३३८-४
वाय ३२४-८
वायकरग १७६-५
वारुणिया ३३८-५
वारुणोयग १९३-२
वालरूवय २५९-५, २६०-६
वालुया १६१-१
वाविया १९१-१
वासवदल्लग १५१-२
वासघरपव्वय २४४-६
वासहरपव्वय २४३-५, २४४-३
वासंतिमंडवग १९८-३
वासंतियलया १८-३

वासिक्कत्त २०७-१
चाहण २७६-६
विच्च २२६-४
विजयदूस १००-१
वियडावति २४४-२
वियालयारी ३४१-८
विलेवणविहि ३४०-५
विवणि ६-१
विसप्पओग ३३३-३
विसप्पजोग ३३३-१३
विससंजुत्त ३३३-१४
विहंगिया ३१७-१४
वूह ३४०-८
वेइयपुडतर २०६-१
वेइयफलत्त २०६-१
वेइया २०६-१
वेइयाचाहा २०६-१

वेउव्वियसमुग्घाय ५६-४
वेच्च ९८-५
वेणत्तिया २७७-३
वेणुसलागिगा ६३-२
वेयप्पहाण २८३-१
वेसलिय ५७-१
वेलंग ४-४
वेसमणमह २८४-५
वंजण २८-१
वंस १५९-३
वंसकवेळ्ळुया १५९-३
सउणखय ३४०-१०
सउणखयपज्जवसाणा ३४०-३
सगड १७-३
सगडवूह ३४०-८
सच्चित्त ३२६-४
सज्जीविज्जीव ३४०-१०

सण्णा ३०६-१०
सत्तवण्ण १२-२
सत्तसिक्खावहअ ४१-१, २९०-२
सत्तहत्थुस्सेह ३१-१
सत्थपओग ३३३-३
सत्थवाह ४०-३, २८५-२
सद्द ३२४-८
सद्दावति २४४-२
सन्निवेस २७२-१
सवरी ३३८-६
समण ४३-३, १३६-४, १३७-४, १४३-४, १४५-६, २७२-२, २९९-४, ३३२-६
समणगविदपरिअट्टय ३४-५
समणोवासय ३३२-१३
समणोवासिया ३११-१
समताल ३४०-४

समयवेत्त २४३-२
समुग्घाय १५८-१
समोसरण ३०७-१
सयग्घी ५-२
सयणविहि ३४०-५
सयवत्त २०६-४
सरग्घय ३४०-४
सरपंत्तिया १९१-१
सरभ ९५-१
सरमह २८४-६
सरसरपंत्तिया १९१-१
सरीर ३०७-२
सरीरपज्जत्तो ३३५-८
सलागाहत्थग ६३-२
सव्वोसहि २४३-६
सहस्सवत्त २०६-४
सागरमह २८४-६

रायपसेण-
इय सुत्तं

॥३६१॥

साम २७७-३	सिक्का १६४-२	सीतोवा २४४-७	सुसरा(घटा) ६८-४
सामलया १८-३	सिक्कय १६४-३, ३१७-१४, ३१८-२	सीय ६-३	सुई ७८-३, १५८-१, २०६-२
सामाय ८६-३	सितघगमण ७७-२	सीसगभारग ३१७-८	सुईपुडंतर २०६-२
सामी ३०-१	सिद्धथय २४३-७	सीसच्छिण ३२२-२	सुईफल्य २०६-२
सायिसंपभोग २७५-१	सिन्पायरिय ३२९-२	सीहचम्म ८२-२	सुईमुख २०६-२
सारस १५-५	सिन्पी ६-१	सीहासण १९६-३	सुणगलंछण ३२२-५
सारहि २७७-२, २७९-११, २८७-९	सिमंकर २४-१	सुक १५-४	+सूरियकंत-कुमार २७६-४, ३३३-३
सालघरग १९७-२	सिखिच्छ १९-४	सुक्किलसुत्त १६३-३	+सूरियकंता-देवी २७६-२, ३०९-१
सालमंजिया १५९-१, १६४-६, २५९-५, २६०-६	सिरीस १२-२	सुत्त ३४०-३	+सूरियाभदेव ४४-१
सालि ४-१	सिरीसिव २९४-१०	सुत्तखेडु ३४०-१०	सूरियाभविमाण १५४-३
सालितंदुल १७४-३	सिल ३१५-६	सुपइट्ट १७५-३	सूरियाभाइ ११४-६
सालिपिट्ट ९०-३	सिलोग ३४०-६	सुभग २०६-३	सूरिल्लियमंडवग १९८-३
सालिगणवट्टिय २२६-५	सिवमह २८४-५	सुयनाण ३०५-८	सूलभिन्नग ३०९-५
+सावत्थी-नयरी २७८-४, २८०-६, २८३-३, २९७-२	सिविया १७-३	सुवणकुल २४४-१	सूलाइग ३०९-५
	सिहरी २४३-५	सुवणजुत्ति ३४०-६	+सेमराया ४२-७
	सीता-२४४-७	सुवणपाग ३४०-९	
		सुवणपांगार ३२८-१	

सेउ १७-३
सेज्जा २९२-२
सेट्टि ४०-३, २८५-२
सेणावह ४०-३, २८५-२
सेय २३-३
+सेयविया-नयरी २७४-१,
२७४-२, २७४-४, २८०-
५, २९३-७, २९४-११,
२९५-८, २९७-४, ३०७-
६, ३१०-१२, ३२८-१४
सोगंधिअ ५७-१, २०६-३
सोत्थिय १९-४
सोमणसवण २४५-५
सोलसिअ ३२६-१
सोहम्मकण १५२-४
संकण ३०७-१
संकला २३७-२

संखला १६७-४
संखवाणिअ ३०५-१
संखेज्जफालिअ ३१९-७
संडेय ४-१
संदमाणिआ १७-३
संदमाणी ६-३
संथार २९२-२, २९७-८
संधि ७८-४, ९८-४, १५८-१,
२२६-३
संधिवाल ३१४-१
संपलियंक ३८-१
संपलियंकनिसन्न ३३४-५
संवाह २७२-१
संमज्जण ३२९-४
संवच्छरपडिलेहणग ३३८-१
संवट्टयवाय ६१-५
संवर २९०-६

सिंघाडग ६-१
सिंघु २४३-४
सिंहली ३३८-५
सुंक ३०५-२
हत्य ३००-२
हत्यच्छिणअ ३२२-२
हत्यच्छिणग ३०९-५
हत्यि ३२४-११
हयकठ १७७-५
हयजाही ३४१-७
हयलक्खण ३४०-७
हयसंघाड १७२-१
हरय २३४-४
हरिकंत २४४-५
हरियाल १८०-२
हरियालिया ८८-५
हरिवास २४४-४

हल ४-१
हलयर २२-२
हलिहा ८८-५
हिरणजुत्ति ३४०-६
हिरणयाग ३४०-९
हेल ३०७-१
हेमजाल २०४-४
हेमवय २४३-८
हंसगम्भ ५७-१
हंसगम्भतुलिया ९३-४
हंसासण १९६-२
हिगुलय १८०-२

परिशिष्ट १ ना टीकामांना शब्दो

अक्रियावादिन् २-४	क्रियावादिन् २-३	ताल २२०-८
अक्षपाटक २१५-१३	कीडारथ १८-७	तिलक २२०-७
अक्षर २३७-८	गोमनसी १५८-११	त्रिच्छटित १७४-१०
अङ्कटक १६२-९	+गोछिविषय १८-७	दधिपर्ण २२०-७
अज्ञानिक २-४	+गौतम २-११, १४७-१०	द्वारक २३७-४
अर्गला १५८-६	+गौतमादि १३५-१३, १३६-११	वेदली १५७-८
अर्गलाप्रासाद १५८-६	ग्रन्थ २३७-५	द्वारशास्त्र १५७-९
अर्चनीय २२५-७	चउदसपुष्पी १४७-१	धम्मिय २३७-८
अवघाटिनी १६०-५, १६०-६	चन्दन २२०-८	धवल २२०-८
अहासिर १४७-२	चैत्यस्तम्भ २२५-१३	धार्मिक २३७-८, २३७-८
आकाशथिगल ८४-१०	छत्रौपग २२०-७	धूपघटिका १६४-११
आच्छादनहेतुकम्बा १६०-५	छादन २३७-७	+नन्दिअध्ययन २-५
आवर्तनपीठिका १५८-७	जम्पान १८-८	नन्दिवृक्ष २२०-८
+इन्द्रभूति १४७-८	झाणकोट्ट १४७-२	नवसरिका १६३-१२
उकुरटक २६-३	तमाल २२०-८	नागदन्त १६२-९

निघस १४६-१२
नीप २२०-८
नेमा १५७-५
पट्टिका १६०-५
पत्र २३७-६
पनस २२०-८
पर्युपासनीय २२५-८
पाखण्डिक २-५
पारापत २२०-८
पुस्तकरत्न २३६-१३,
२३६-१३
पूजनीय २२५-७
पृष्ठक २३७-४
पृष्ठवंश १६०-४
प्रकण्ठक १६८-११
प्रतिवंश १५९-८
प्रतिष्ठान १५७-६
+प्रदेशी १-३

प्रियङ्गु २२०-८
प्रियाल २२०-८
भित्तिगुलिका १५८-११
मभी २३७-७
मभीभाजन २३७-६
+महावीर १३५-१३, १३६-११,
१४३-११
माडभाग १५९-५
माणवक २२५-१२
माननीय २२५-८
मूलपाद १५७-६
रक्तसूत्र १६१-१३
+राजप्रश्नीय १-३
राजवृक्ष २२०-८
लवक २२०-७
लिप्यासन २३७-६
लुब्धक २२०-८
लेखनी २३७-७

लेख्य २३७-८
वंश १५९-८
वज्ररिसह १४६-१२
वन्दनीय २२५-७
+वर्धमानस्वामिन् १-६
वातकरक १७६-१०
वालुका १६१-८
+वीरजिनेश्वर १-१
वैनयिक २-४
शालभक्षिका १५९-४, १६५-४
शालितन्दुल १७४-१०
शास्त्र २३७-८
शिरीष २२०-७
शृंगला २३७-६
श्रमण १६५-१३, १३६-११,
१४३-११
आवक १४७-८
षट्स्थानपतित १४८-१३

सकलसङ्गाधिपति १४७-८
सङ्ग्रामरथ १८-७
सङ्घाट १७२-४
सत्करणीय २२५-८
सत्तुस्सेह १४६-१२
सन्ध १३७-८
सप्तपर्ण २२०-७
सप्तोत्सेध १४७-१०
समचउरस १४६-१२
सव्वक्खरसन्निवाइ १४७-२
सिक्क १६४-१०
सिरिद्ध १०५-५
सुवर्णपत्रक १६३-११
सुवर्णप्रतर १६३-१०
सूचि १५८-४
सूचिकागृह १५८-५
+सुत्रकताङ्ग २-३
स्तम्भ १५७-६
स्पन्दमानिका १८-८

परिशिष्ट २-संगीतने लगता शब्दो-मूल

रायपसेण-
इय सुचं

॥३६५॥

अच्छिज्जंती १३४-३
अट्टगुण १८९-९
अत्यमणरयमण १३९-३
अप्फालिज्जमाण १३३-३
अभिणय (अउविह) १४५-३,
२४८-७
अभिसेयचरिय १४३-५
असोयपल्लव १४२-१
अंविअ १४२-४, १४५-१,
२४८-५
अंचियरिभिअ १४२-५
अंतोमज्जावसाणिय १४५-४
अंबपल्लव १४२-१
आगमणागमण १३९-१

आताडिज्जंत १३४-५
आमोडिज्जंत १३४-३
आमोत १३४-३
आरभड १४३-१, १४५-२,
२४८-५
आरभडभसोल १४३-१, २४८-६
आलवंत १३३-३
आलिग १३३-४
आवड १३६-४
आवरणावरण १३९-२
आहम्मंत १३३-२
ईहामिअ १३७-५
उक्खित १४४-४, १८९-८
उक्खिताय २४८-३

उगमणुगमण १३८-४
उत्तालिज्जंत १३३-४
उद्धुमंत १३३-२
उण्ययनिवयपवत्त १४३-१
उण्णायनिवायपवत्त २४८-६
उण्णिज्जलभूत १३५-२
उसभ १३७-५
उसभमंडल १४०-१
पक्कारसालंकार १८९-९
पगभोचक्कवाल १३८-१
पगभोवंक १३८-१
पगावली १३८-२
पगुणपणआउल्लविहण १२८-१
ककारपविमत्ति १४१-२

कच्छभी १३४-१
कणगावली १३८-३
कडव १३४-४
कत्थ १८९-८
करडा १३४-४
करणसुद्ध १३१-२
कलस १३६-१
कलसिया १३४-५
कहकहभूअ १३५-२
कामभोगचरिय १४३-६
किणिअ १३४-४
किन्नर १३७-५
कुट्टिज्जंत १३४-१
कुतुंब १३४-४

कोसंवपल्लव १४२-१
कंसताल १३४-५
कुंजर १३७-५
कुंतुव १३४-१
स्वकारपविमत्ति १४१-२
स्वरमुद्दी १२६-१, १३३-२
स्वरमुद्दीवाय १२६-१
गकारपविमत्ति १४१-२
गज्ज १८९-८
गयविलसिअ १४०-१
गयविलंबिअ १४०-१
गह १३२-१
गीअ १३५-१
गेय १३३-१, १८९-८
गेय (चउविह) १४४-४, २४८-३
गोमुद्दी १३४-१
गंधवणहुकुसल ३४१-६

गंधवमंडल १३९-५
गुंजाज्वंककुहरोवगूढ १३१-१
घकारपविमत्ति १४१-२
घट्टिज्जंत १३४-५
घण १४४-३, २४८-२
ङकारपविमत्ति १४१-२
चकारवग १४१-३
चक्कच्चक्कवाल १३८-१
चमर १३७-५
चरिमच्चरिअ १४४-१
चवणच्चरिअ १४३-५
चंदणसार १८९-२
चंदमंडल १३९-४
चंदागमण १३९-१
चंदावलपविमत्ति १३८-२
चंदावरण १३९-२

चंदुगमण १३८-४
चंदत्थमण १३९-३
चित्तवीणा १३४-१
छद्दीस १८९-१
छब्भामरी १३४-२
छिण्णन्ती १३४-३
जक्खमंडल १३९-४
जम्मणच्चरिअ १४३-५
जार १३७-१
जारपविमत्ति १४०-५
जोव्वणच्चरिअ १४३-६
जंबूपल्लव १४२-१
झल्लरी १३३-३
झुसिर १४४-३
झंझा १३४-३
टकारवग १४१-३
डिड्ढिम १३४-४

णट्टविह १३८-३
णट्टविहि २४८-५, २४८-७
णट्टविहि (चउविह) १४५-१
णट्टसाला ३३०-११, ३३१-६
णिगंगंथ १४५-५
तकारवग १४१-४
तत १४४-३, २४८-२
तल १३२-१, १३४-५
तवचरणच्चरिअ १४३-७
ताडिज्जंत १३४-४
तार १३१-१
तारावलि १३८-३
ताल १३२-१, १३४-५
तालिज्जंत १३३-३
तिट्ठाणकरणसुद्ध १९०-१
तिट्ठाण १३१-२
तित्थपवत्तणच्चरिअ १४४-१

तुरग १३७-५
तुस्तिणीय १२१-३
तूण १३४-३
तंती १३२-१
तुंववीणा १३४-३
थिमियामेव उन्नमंति १३०-५
थिमियामेव आनमंति १३०-५
द्वरग १३४-४
द्वहरिका १३४-४
द्वप्पण १३६-१
विट्ठतिअ १४५-३, २४८-७
दिग्घ १३५-१
दुत्तविलंविअ २४८-५
दुय २४८-४
दुयणाम १४२-४
दुयविलंविअ १४०-२, १४२-४
दुहओचक्कवाल १३८-१

दुंडुभी १३३-३
नउल १३४-३
नट्ट १३५-१
नट्टविधि १३६-१
नट्टविहि २४८-४
नट्टसज्ज-देवकुमार १२४-२
नट्टसज्जा-देवकुमारिआ १२५-४
नर १३७-५
नागमंडल १३९-४
नागरपविमत्ति १४०-३
नाडय १४५-६
नाणुणायचरिय १४४-१
निक्खमणचरिअ १४३-६
नंदापविमत्ति १४०-४
नंदिघोसा १३४-२
नंदियावत्त १३६-१
नंदीमुंग १३३-४

पउमपत्त १३७-२
पउमलया १३७-२, १३७-६
पउमलयापविमत्ति १४२-३
पकारवग्ग १४१-४
पगाइंसु १३०-६
पक्खावड १३६-४
पज्ज १८९-८
पडह १३३-३
पणच्चिसु १३०-६
पणव १३३-३
पयवद्ध १८९-८
पयसंचार १३३-१
परिनिव्वाणचरिअ १४४-१
परिल्ली १३४-६
परिवायणी १३४-२
पल्लवपविमत्ति १४२-१
पवापंसु १३०-६

पविमत्ति १३८-२
पसारिअ १४३-१
पसेढो १३७-१
पाडंतिअ २४८-७
पाडिंतिअ १४५-४
पायवद्ध १८९-८
पायत्ताण २४८-३
पायत्त १४४-४, १८९-८
पिरिपिरिया १३३-२
पिरीपिरीया १२६-२
पिरीपिरीयावायग १२६-२
पुन्वभवचरिअ १४३-५
पूस १३७-१
पेया १२६-२, १३३-२
पेयावायग १२६-२
फुट्टिज्जंती १३४-२
फुल्लावलि १३७-१

फूमिजंत १३४-६
बत्तीसहवद्धनद्विविह १२९-४
बत्तीसहवद्धनाडय १४५-६,
२९६-११, ३२८-३
बत्तीसहवद्धनद्विविह १२१-१
बखग १३४-६
बद्धीस १३४-२
बालभावचरिअ १४३-६
भद्दासण १३६-१
भसोल १४३-१, १४५-२,
२४८-६
भामरी १३४-२
भूतमंडल १३९-४
मेरी १३३-३
भंत १४३-१
भंतसंभंतणाम २४८-६
भंभा १३३-३

मगर १३७-५
मगरिया १३४-६
मगरंड १३७-१
मच्छ १३६-१
मच्छंड १३७-१
मच्छंडापविभत्ति १४०-५
मडुया १३४-५
मत्तगजविलसिअ १४०-२
मत्तगयविलंबिअ १४०-२
मत्तद्वयविलसिअ १४०-१
मत्तद्वयविलंबिय १४०-२
मद्वल १३४-१
मयरंडापविभत्ति १४०-५
महुर १३२-१
महोरग १३९-४
महंती १३४-१
माणवय १३७-१

मार १३७-१
मारपविभत्ति १४०-५
मिउरिभिय १३२-१
मुइंग १३३-४
मुगुंद १३४-३
मुच्छीजंत १३४-१
मुत्तावली १३८-३
मुरय १३३-४
मंगलभत्तिचित्त १३६-१
मंडलमंडल १३९-५
मंद १३१-१
मंदाय १४४-५, १८९-८,
२४८-३
रक्खस १३९-४
रत्त १९०-१
रयणावली १३८-३
रयारइअ १४३-१

रिभिय १४२-५, १४५-२
रियारिय २४८-६
रुह १३७-६
रेयंग १३१-१
रोइतावसाण २४८-३
रोइयावसाण १४४-५, १८९-८
रिंगिरिसिया १३४-५
लत्तिया १३४-५
लय १३२-१
लया १४२-३
लोगअतोमज्जावसाणिअ
२४८-८
वणलया १३७-५
वद्धमाणग १३६-१, १३७-१
वलियावल्लिपविभत्ति १३८-२
वल्लुकी १३४-१
वसंतलया १३७-२

वाह्य १३५-१
वाह्यजंत १३४-४
वाह्य (चउविह) १४४-३,
२४८-२
वातिअ १३५-२
वालगा १३७-५
बाली १३४-६
विचिकी १३४-४
वितत १४४-३, २४८-२
वितार १३१-१
विपंची १३४-१
विलंबिय १४२-४
विलंबियनद्विहि २४८-४
विहगा १३७-५
वीणा १३४-१
वेयालियवीणा १८९-१
वेळु १३४-६

वंस १३२-१, १३४-६
सत्तसर १८९-८
सम १३२-१,
समामेव अवणमंति १३०-३
समामेव आउज्जविहणा १३०-६
समामेव उन्नमंति १३०-४
समामेव पसरंति १३०-६
समामेव समोसरण १३०-३
सरभ १३७-५
सल्लिअ १३२-१
सद्धितामेव उन्नमंति १३०-४
सद्धितामेव ओन्नमंति १३०-४
सागरतरंग १३७-२
सागरपविभत्ति १४०-३
सामन्नोविणिवाइय १४५-४
सामलयापविभत्ति १४२-३
सामंतोवणिवाइय २४८-७

सारिज्जंत १३४-२
सिरिवच्छ १३५-३
सीहमडल १४०-१
सुयोसा १३४-२
सुणइ १३३-१
सुरइ १३३-१
सुरत्थमण १३९-३
सुरमंडल १३९-४
सुरागमण १३९-१
सुरावरण १३९-२
सुरावलपविभत्ति १३८-२
सुरियाभ १४५-७
सुरगमण १३८-४
सेढी १३६-४
सोत्थिय १३५-३, १३७-१
सोवत्थिय १३७-१
संकुचिय १४३-१

संकुचियपसारिय २४८-६
संख १२५-५, १३३-२
संखवाय १२५-५
संस्त्रियवाय १२६-१
संस्त्रिया १२६-१, १३३-२
संगयामेव उन्नमंति १३०-५
संगयामेव ओन्नमंति १३०-५
संभंत १४३-२
संहरणचरिअ १४३-५
सिग १२५-५, १३३-२
सिगवाय १२६-१
सिगार १३५-१
सुसुमारिया १३४-६
द्वयविलसिय १४०-१
द्वयविलंबिय १४०-१
डुडुकी १३४-३
द्वोरंभ १३३-३
द्वंसावलपविभत्ति १३८-२

परिशिष्ट २ ना टीकासांना शब्दो

अङ्गुलिकौशिक १३२-८
अञ्चित १४२-१३, १४५-१०
अञ्चितरिभित १४२-१३
अतिमुक्तलताप्रविभक्ति
१४२-१०
अभिनयविधि १४५-१२
अभिषेक १४३-१२
अलङ्कृत १९०-६
अविद्युष्ट १९०-७
अशोकपल्लवप्रविभक्ति १४२-७
अशोकलताप्रविभक्ति १४२-९
अष्टगुणोपेत १९०-४
अस्तमयनप्रविभक्ति १३९-१०
आकाराभिधान १३६-५

आगमनप्रविभक्ति १३९-६
आताडन १४४-१०
आतोद्य १२८-७
आतोद्यविधान १३०-१२
आमोट १३४-८
आमोटन १३३-१०, १३४-९
आमोद १२७-५
आम्रपल्लवप्रविभक्ति १४२-७
आरभट १४३-८
आरभटभसोल १४३-८
आलपन १३३-११
आलिङ्ग १२६-११, १३३-११
आलेखन १३६-५
आवरणावरणप्रविभक्ति १३९-८

आवर्त १३६-११
आवलिप्रविभक्ति १३८-९
आस्फालन १३३-११
ईद्वामुग १३७-१२
उत्क्षिप्त १४४-१०
उत्क्षेपकाल १३१-५
उत्ताडन १३४-७, १३४-१०,
उत्ताल १८९-११
उत्पातनिपातप्रसक्त १४३-९
उत्पिञ्जल १३५-८
उद्गमनोद्गमनप्रविभक्ति
१३८-१०
उद्धमान १३३-१०

उष्पित्य १८९-१०
उरसि मन्द १३१-३
उरोविद्युद्ध १३२-२
उरःशुद्ध १३१-११
ऋषभ १३७-१२
ऋषभमण्डल १४०-६
एकावलि १३८-८
एकतो वक्र १३८-५
एकतः चक्रवाल १३८-५
कंसताल १३४-१०
कंसिकादि १४४-९
ककारप्रविभक्ति १४१-६
कच्छपी १३४-८
कच्छभी १२७-४

कडम्ब १३४-९
कडव १२७-९
कण्ठशुद्ध १३२-२
कण्ठेवितार १३१-४
कनकावलि १३८-८
करटा १३४-९
करटी १२७-८
कलश १३६-५
कलशिका १२७-१०
कलसिका १३४-१०
कहकहभूत १३५-१०
कांस्यताल १२७-११
काकस्वर १८९-११
किणिक १३४-९
किणित १२७-९
किन्नर १३७-१२
कुञ्जर १३७-१२

कुट्टन १३४-८
कुन्दलताप्रविभक्ति १४२-१०
कुस्तुम्ब १२६-११, १३४-७
कुस्तुम्बर १२७-१०
कुस्तुम्बर १३४-१०
कोकिलावत १३२-१०, १२०-७
कोशम्बपल्लवप्रविभक्ति १४२-७
क्रीडन १३५-१२
खकारप्रविभक्ति १४१-६
खरमुखी १२६-४
खरमुखीवादक १२६-४
गकारप्रविभक्ति १४१-६
गजविलम्बित १४०-६
गजविलसित १४०-७
गेयलयसुसम्प्रयुक्त १३२-९
गोमुखी १२६-१२, १३४-७
ग्रहसुसम्प्रयुक्त १३२-१०

घकारप्रविभक्ति १४१-७
घट्टन १३४-११
घन १४४-९
घोलनात्मक १४४-११
ङकारप्रविभक्ति १४१-७
ञकार-छकार-जकार-झकार-
ञकारप्रविभक्ति १४१-८
चक्रार्धचक्रवाल १३८-६
चतुर्विध अभिनय १४५-११
चतुर्विधगीत १४४-१०
चतुर्विधनतनविधि १४५-१२
चतुर्विधवादित्र १४४-८
चन्द्रमण्डल १३९-१२
चन्द्रागमन १३९-६
चन्द्रावरण १३९-८
चन्द्रावलि १३८-७
चन्द्रास्तमयन १३९-१०

चन्द्रोद्गम १३८-१०
चमर १३७-१२
चम्पकलताप्रविभक्ति १४२-९
चम्पाप्रविभक्ति १४०-१०
चरमकामभोग १४३-१२
चरमगर्भसंहरण १४३-११
चरमच्यवन १४३-११
चरमज्ञानोत्पाद १४४-६
चरमतपश्चरण १४३-१२
चरमतीर्थप्रवर्तन १४४-६
चरमनिबद्ध १४४-६
चरमनिर्वाणनिबद्ध १४४-६
चरमनिष्क्रमण १४३-१२
चरमपूर्वमनुष्यभव १४३-११
चरमबालभाव १४३-१२
चरमभरतक्षेत्रावसर्पिणीतीर्थ-
करजन्म १४३-११

चरमयौवन १४३-१२
चित्रवीणा १२७-४, १३४-८
चूतलताप्रविभक्ति १४२-९
जम्बूपल्लवप्रविभक्ति १४२-७
जार १३७-८, १४०-११
झञ्झा १२७-५, १३४-८
झल्लरी १२६-८, १३३-११
ठकार-ठकार-ढकार-ढकार-
णकारप्रविभक्ति १४१-९
डिण्डिम १२७-८, १३४-९
तकार-थकार-दकार-घकार-
नकारप्रविभक्ति १४१-९
तत १४४-९
तम्बी १३२-९
तल १३४-१०
तलसम्प्रयुक्त १३२-७

ताडन १३३-११
तारावलि १३८-८
ताल १२७-११, १३४-१०
तालवंशस्वर १९०-७
तालसुसम्प्रयुक्त १३२-८
तुम्बवीणा १२७-६, १३४-९
तुरग १३७-१२
तूण १२७-५, १३४-९
त्रिस्थानकरणशुद्ध १३१-११
दन्तमय १३२-८
दर्दर १३४-१०
दर्दरक १२७-९
दर्दरिका १२७-१०, १३४-१०
दर्पण १३६-५
दाक्षमय १३२-८
दाष्टान्तिक १४५-११
कुन्दुभि १२६-८, १३३-११

वेवरमण १३५-११
द्रुत १४२-१२
द्रुतविलम्बित १४०-७,
१४२-१२
द्वित्रिंशद्विघनाटकविधि
१२९-१०
द्विधातः चक्रवाल १३८-५
नकुल १२७-५, १३४-८
नन्दाप्रविभक्ति १४०-१०
नन्दीघोषा १२७-३, १३४-८
नन्दीमुदङ्ग १२६-१०, १३३-११
नन्दावर्त १३६-५
नर १३७-१२
नर्तनविधि १४५-१२
नागमण्डल १३९-१२
नागरप्रविभक्ति १४०-९
नागलताप्रविभक्ति १४२-९

नाट्यकुशल १४५-१२
नाट्यविधि १९०-१०
नाट्योपाध्याय १३०-११
नुत्तसज्ज १३३-८
पकार-फकार-बकार-भकार-
मकारप्रविभक्ति १४१-१०
पटह १२६-६, १३३-१०
पणव १२६-६, १३३-१०
पदसञ्चार १३३-५
पद्मपत्र १३७-८
पद्मलता १३७-८, १३७-१२
पद्मलताप्रविभक्ति १४२-९
परवादनी १२७-२
परिली १२८-६
परिवादिनी १३४-७
पल्लवप्रविभक्तिनामक १४२-८
पादान्त १४४-१०

रत्नावली १३८-८
रिङ्गलिका १२७-११, १३४-११
रिभित १३३-५, १४२-१३
रुच १३७-१२
रेवका ? रचित, १४३-९
रोचितावसान १४४-११
लताप्रविभक्ति १४२-१०
लत्तिका १३४-११
ललन १३२-११
लोकमध्यावसानिक १४५-१२
वंश १२८-५, १३४-११
वन्धीसा १३४-८
वनलताप्रविभक्ति १४२-१०
वर्धमानक १३६-६, १३७-७
वलयवलि १३८-७
वल्लीकी १२७-१, १३४-७

मन्द १४४-११
मर्दल १२६-१२, १३४-७
महती १२७-४, १३४-८
माणवक १३७-७
मार १३७-८, १४०-११
मुकुन्द १२७-६, १३४-२
मुक्तावलि १३८-८
मुरज १२६-९, १३३-११
मूर्च्छन १३४-७, १३४-९
मूर्च्छनादिगुण १४४-११
मृदङ्ग १२६-९, १३३-११
मृदङ्गपट्टहादि १४४-९
मृदु १३२-१२
मृदुरिभितपदसञ्चार १३३-६
यक्षमण्डल १३२-१२
रक्त १९०-६

भूतमण्डल १३९-१२
सेरी १२६-७, १३३-११
आमरी १२७-२, १३४-७
आन्तसम्भ्रान्त १४३-९
मकर १३७-१२
मकराण्डक १३७-७, १४०-११
मकारिका १३४-११
मगरिका १२८-५
मडुक १३४-१०
मण्डलप्रविभक्ति १३२-१३
मत्तगजविलम्बित १४०-७
मत्तगजविलसित १४०-७
मत्तहयविलम्बित १४०-७
मत्तहयविलसित १४०-७
मत्स्य १३६-५
मत्स्याण्डक १३७-७, १४०-११
मधुर १९०-७

पिरली १२८-९, १३४-११
पिरिपिरिका १२६-५, १३३-१०
पुष्पावलि १३७-८
पुल्य १३७-७
पूर्ण १९०-६
पेया १२६-४
पेयावादक १२६-५
प्रत्यावर्त १३६-११
प्रथ्रेणि १३७-७
प्रात्यन्तिक १४५-११
फुङ्गन १३४-११
यद्धक १२८-७
वद्धग १२८-९, १३४-११
वन्धीसा १२७-३
भद्रासन १३६-५
भम्भा १२६-६, १३३-११
भसोल १४३-८

घावन १३३-१०, १३४-१०
घाली १२८-५, १३४-११
वासन्तीलता १३७-८
वासन्तीलताप्रविभक्ति १४२-१०
विचिकी १२७-७, १३४-९
घितत १४४-९
विपञ्ची १२७-१, १३४-७
विलम्बित १४२-१२
विलम्बिताभिनय १४०-७
विहग १३७-१२
घीणा १३४-७
घीणादि १४४-९
वेणु १२८-६, १३४-११
व्यक्त १९०-७
व्याल १३७-१२
शङ्ख १२५-१०, १३३-१०

शङ्ख-काहलादि १४४-९
शङ्खवादक १२५-१०
शङ्खिका १२६-३, १३३-१०
शङ्खिकावादक १२६-३
शिरसि-तार १३१-४
शिरोविशुद्ध १३२-४
शिथुमारिका १२८-५,
१३४-११
शुपिर १४४-९
शङ्ख १२५-१०, १३३-१०
शङ्खमय १३२-८
शङ्खवादक १२६-३
श्यामलताप्रविभक्ति १४२-१०
श्रीवत्स १३६-५
श्रेणि १३६-११
षड्भ्रामरी १२७-२, १३४-७

सङ्कुचितप्रसारित १४३-९
सम १३२-१०, १९०-८
सरभ १३७-१२
सललित १३२-१२, १९०-८
सागरतरङ्ग १३७-८
सागरप्रविभक्ति १४०-९
सानुनासिक १८९-११
सामान्यतो विनिपात १४५-११
सारण १३४-८
सिंहमण्डल १४०-६
सुघोषा १२७-३, १३४-८
सुनति १३३-७
सुरति १३३-६
सूर्यमण्डल १३९-१२
सूर्यागमन १३९-६
सूर्यावरण १३९-८

सूर्यावलि १३८-७
सूर्यास्तमन १३९-१०
सूर्योद्गम १३८-१०
सौवस्तिक १३७-७
स्पन्दन १३४-७
स्पर्शन १३४-९
स्वर १३१-७
स्वरघोलना १३२-११
स्वरप्रकार १३२-९
स्वस्तिक १३५-१३, १३७-७
हंसावली १३८-७
हयविलम्बित १४०-६
हयविलसित १४०-६
हुडुक १२७-७, १३४-९
होरम्भा १२६-७, १३३-११

परिशिष्ट ३-प्रतिमाने लगता शब्दो-मूल

अकस्य २५८-३	आभरणारुहण २५५-२	गोसीसचंदण २५४-१४	२६३-२, २६४-१
अच्छरसांतुल २५५-४	आयण २६६-३	२५९-३	चंदणकलस २३२-५
अच्छि २३१-१	आयंस २३२-५	गंधारुहण २५५-२	चंदण २१८-२
अच्छिपत्त २३१-१	उववायसभा २३४-२	गंधोदय २५४-१४	छत्तधारणपडिमा २३१-४,
अट्टसय २३०-१	उसभ २१८-२	घंटा २३२-५	२३१-४
अट्टसयविसुद्धगंथजुत्त २५५-७	उसभकंठ २३३-२	चामरधारपडिमा २३२-१,	जक्खपडिमा २३२-४
अणंत २५८-३	ऊरू २३०-३	२३२-१	जाणु २५६-१, २५६-२
अथजुत्त २५५-७	ओट्ट २३०-५	चित्तगर २३३-१	जाणू २३०-३
अपुणराविसि २५८-३	कडुच्छुय २५५-७	खुत्तुभ २३०-४	जिणपडिमा २१८-१, २३०-१,
अपुणरुत्त २५५-७	कवोल २३१-२	चुणारुहण २५५-२	२३०-२, २३१-४, २३१-६,
अयल २५८-२	केसंतकेसभूमि २३१-३	चेइयखंभ २२३-७, २२४-२,	२३२-३, २३२-४, २५४-१२
अरिहंत २५६-३	कुंडधारपडिमा २३२-४	२४०-१, २६४-३, २६४-६	२५४-१२, २५४-१३,
अरुअ २५८-३	गायलट्टी २३०-४	चेइयथुभ २६१-८, २६३-२	२५४-१३, २५५-१, २५५-४
अव्यावाह २५८-३	गोलवट्टसमुग्ग २६४-३	चेइयसक्ख २१८-५, २१९-१,	२६२-१, २६२-२, २६२-२,
अंजणसमुग्ग २३३-३	गोलवट्टसमुग्गय २२४-५	२२०-२, २२०-२, २६२-३,	२६२-३, २६३-३, २६४-१

जिणवर २५५-७
जिणसकहा २२४-६, २४०-१,
२६४-५, २६४-६
जिणुस्सेहपमाणमित्त २१८-१,
२३०-१, २३९-७
जीहा २३०-५
जंघा २३०-३
झय २३३-३
जिडालपट्टिया २३१-२
तालु २३०-५
तेल्लसमुग २३३-२
थाल २३३-१
थुभ २१७-१, २१७-१, २६४-१
धूभाभिसुही २१८-१
दगधारा २५९-२
दप्पण २५५-५
दसद्धयल २५५-३
दाहिण २५६-१
देवच्छंदय २२९-३, २५४-१२

वेवटुसलुयल २५५-१
वंत २३०-५
धूव २५५-७
धूवकडुच्छुय २३४-१
धूववट्टि २५५-६
नक्ख २३०-३
नागपडिमा २३२-३
नाभी २३०-४
नासिगा २३०-६
पाई २३३-१
पायतल २३०-२
पुप्फचंगेरी २३३-२
पुप्फपडलग २३३-२
पुप्फारुहण २५५-१
पुरिसवरगंधहत्थी २५६-४
पुरिसवरपुंडरीम २५६-४
पुरिससीह २५६-४
फलम २२४-३
भगवंत २५६-३

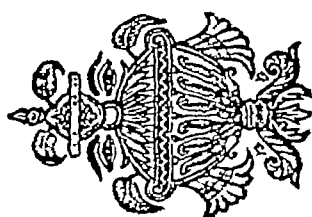
भमुहा २३१-१
भूयपडिमा २३२-४
भिंगार २३२-५
मणिपेट्टिया २१७-४, २२०-२
मणोगुलिया २३३-१
मल्लारुहण २५५-१
माणवय २२३-७, २४०-१,
२६४-३, २६४-६
मुद्धय २३१-३
मंगल २५५-५
रयणकरंडक २३३-१
रोमराई २३०-४
लोमहत्थ २५९-४
लोमहत्थग २५४-१३, २५९-२,
२५९-४
लोमहत्थचंगेरी २३३-२
वत्थारुहण २५५-२
वद्धमाण २१८-२
वज्जारुहण २५५-२
वाम २५६-१

वायकरग २३३-१
वारिसेण २१८-२
स्वण २३१-२
सिक्कग २२४-५
सिक्कायतण २२८-७, २२९-२,
२३४-२, २३९-७, २५४-३,
२५४-११, २५४-११,
२५९-१, २५९-२, २५९-४,
२६३-१, २६३-६ २६३-६
सिद्धिगइनामधेय-ठाण २५८-३
सिरिवच्छ २३०-४
सिव २५८-२
सीसघडि २३१-२
सुपद्धाण २३३-१
सुरभीगंधकासाइय २५४-१४
सोत्थिय २५५-५
संपलियंकनिसन्ना २१८-१
हत्थतल २३०-२
इयकंठ २३३-१

परिशिष्ट ३ ना टीकामांना शब्दो

अक्षपत्र २३१-७	चन्दनकलश २३२-११	जिह्वा २३०-१३	माणवकनामा चैत्यस्तम्भ २२३-१३
अक्षि २३१-७	चन्द्रानन २१८-९	तालुक २३०-१३	यक्षप्रतिमा २३२-९
अष्टशत २३०-७	चामरघर २३२-६	दन्त २३०-१२	रोमराजि २३०-११
आदर्श २३२-११	चुलुक २३०-११	देवच्छन्दक २२९-१२	ललाटपट्टिका २३१-८
ऊरु २३०-११	चैत्यवृक्ष २१८-१२, २१९-६	नख २३०-१०	वर्द्धमान २१८-९
ऋषभ २१८-९	चैत्यस्तूप २१७-६, २१७-६	नागप्रतिमा २३२-९	वारिसेण २१८-९
ओष्ठ २३०-१२	छत्रघरप्रतिमा २३१-१०	नाभि २३०-११	शीर्षघटिका २३१-८
कपोल २३१-८	जालु २३०-१०	नासिका २३०-१३	श्रवण २३१-८
कुण्डघरप्रतिमा २३२-१०	जिनप्रतिमा २१८-७, २३०-८, २३०-८, २३१-१०, २३१-१०	पर्यङ्कासनसन्निषण्ण २१८-८	श्रीवृक्ष २३०-१२
केश २३१-९	१०, २३२-९, २३२-१०	पावतल २३०-९	सिद्धायतन २२८-१४, २२९-१०
केशान्तकेशभूमि २३१-९	जिनोत्सेधप्रमाणमात्र	भूतप्रतिमा २३२-१०	२३४-६, २३४-८
मात्रयष्टि २३०-११	२१८-७, २३०-८	भृङ्गार २३२-११	स्तूपाभिमुखी २१८-८
घण्टा २३२-११			

अहम्
श्रीरायपसेणइय सुत्तनो सार

[१] ते काले ते समये आमलकप्या' नामे नगरी होती.

१ भगवान महावीर 'जे नगरीओमां चोमासां कय्यो' छे तेमा आ नगरीनुं नाम नथी, तेम सूत्रोमां जणावेली-आर्यदेशनी-राजधानीओमां आ नगरीनीं गणना नथी. भगवाने पोतानी साधनाना काळमां ज्यां ज्यां विहार कय्यो छे तेमां पण 'आमलकप्पा' नो उल्लेख नथी, तेथी 'आमलकप्पा' नगरी विशे कांइ विशेष जाणवा जेवी नोंधो नथी मळती. स्थितप्रज्ञ थया पछी भगवाने जे विहार कय्यो छे तेमां आ नगरीनीं गणना थइ शके एम छे ए, आ 'रायपसेणइय' ना उल्लेखथी सूचित थाय छे. आ नगरी हालमां क्यां छे ? तेनुं वर्तमान नाम शुं छे ? ए, मगधदेशमां छे के बीजा कोइ देशमा छे ? ए बधी बान्तो अद्यावधि अधारामां ज छे.

टीकाकार मलयगिरि 'आमलकप्पा'નો સંસ્કૃત પર્યાય 'આમલકલ્પા' જણાવે છે. આ સૂત્રમાં જે જે વિશેષ નામો આવે છે તે જેમનાં તેમ-પ્રાકૃત-રાહીને અનુવાદમાં પ્રયોજ્યાં છે. કોઈ પણ પ્રામાણિક આધાર વિના મૂળ પ્રાકૃત નામોનું સંસ્કૃત રૂપાંતર કરવા જતાં અર્થાંતર થવાનો ભય રહે છે.

૫ આમલકળ્પા નગરીમાં ધન અને ધાન્ય વગેરેની વિભૂતિ પરિપૂર્ણ હતી, મૂલથી વસવાટ કરીને રહેનારા અને વહારથી અવીને વસેલા પવા વંશે જાતના લોકો ત્યાં પ્રમોદથી રહેતા હતા, નગરીની ચારે બાજુ દૂર દૂર સુધીની સીમાડાની ભોંય^૨ પ્રાણલોકોપ સંસ્કારેલી-કેલેવેલી હતી, ૫ ભોંય ઉપર સેંકડો અને હજારો હલ્લો ફરતાં રહેતાં હતાં, શેરડી, જવ અને શાલનું વાવેતર થતું હતું તથા ૫ ભોંયને પાળીની નીકો દ્વારા પાળી પાવામાં આવતું હતું

હ્યાંના કૂકડા^૩ અને સાંઢો એક ગામથી વીજે ગામ જઈ શકે પવાં પાસેપાસેનાં ઘણાં ગામો ૫ નગરીનો આસપાસ હતાં, અનેક

‘રાયપસેનઇય’ નું સંસ્કૃત રૂપ શ્રીમલયગિરિ ‘રાજપ્રશ્નીય’ જણાવે છે ત્યારે તેમનાથી પ્રાચીન આચાર્ય સિદ્ધસેને^૧ (તત્ત્વાર્થ-ટીકાકાર) આ સૂત્રનું સસ્થૂત નામ ‘રાજપ્રસેનકીય’ નોંધેલું છે અને વાદિદેવસૂરિના ગુરુ શ્રીમુનિચન્દ્રસૂરિએ દેવેન્દ્રનરકેન્દ્રપ્રકરણમાં ‘રાજપ્રસેનજિત્’ જણાવેલું છે.

આ વધામા કોણ કઈ રીતે खरું છે ૫ એક શોધનો વિષય છે, પરંતુ આવો વ્યર્થ વિવાદ ન ડાઠે માટે જ મૂલ નામોની પ્રયા સાચવી રાખવી જરૂરી છે.

૨ આપણો દેશ ચેતીપ્રધાન છે, ચેતી અને પશુઓ જ આપણી અહિંસક સંસ્કૃતિનું પ્રધાન ધન છે. પ્રાચીન સમયમાં જેમ વીજા વીજા વિષયોનાં શાસ્ત્રો હતા તેમ કૃષિવિદ્યાને લગતાં પણ હતાં. એમાં ચેતીનો સાથે સીધો સમ્બન્ધ ધરાવનારા-ભૂમિપરીક્ષા, ભૂમિને કેલ્લવવાની પદ્ધતિ, પાળી-કલ્લાની વિદ્યા, વીજરક્ષણવિધિ, વૃક્ષોના રોગો અને તેનાં ઔષધો વગેરે-અનેકવિષયોની સુદૃઢ ચર્ચા રહેતી. માટે જ મૂલ સૂત્રકાર જણાવે છે કે ‘પ્રાણલોકો ભૂમિને સસ્કારતા-કેલ્લવતા’ આજનો ચેલ્લૂત મૂલ નહિ પણ ‘પ્રાણ’ લેલાતો, ૫ જ, મૂલ સૂત્રનો ઉક્ત ઉલ્લેખ સૂચવે છે.

૩ વ્યાકરણમહાભાષ્યમા ગામડાંઓની પરસ્પરની નિકટતાને સૂચવવા પ્રામોના વિશેષણરૂપે ‘કુન્કુટસંપાત્યાઃ ગ્રામાઃ’ ઉદાહરણ મૂકેલું છે. ઉપર્યુક્ત વર્ણન ઉપરથી ચોક્કસ જણાય છે કે તે વલ્લતાનાં ગામો ચેરેચર કુન્કુટસંપાત્ય જ હતાં. ‘કુન્કુટસંપાત્ય’ પૃથલે ‘કૂકડો પહોંચી શકે તેવું ગામ;’

થઢ્ઢો, પાડાઓ, ગાયો અને ઘેટાંઓ, ૫ નગરીનું પશુધન હતું, જ્યાંનાં કલ્લામય આકારવાળાં અનેક ચૈત્યો અને પંવા જે સુંદર-પણ્યત-રુપીનાં-અનેક સંનિવેશો પ્રેક્ષકોનાં મનને આકર્ષતાં હતાં.

આલીય નગરીમાં કોઈ નહિ લાંચિયો,^૪ કોઈ નહિ ચૂની, કોઈ નહિ ગાંઠિયો, કોઈ નહિ ચોર અને કોઈ નહિ દંડપાશિક-સોનેરી ટોલીવાળો; ૫થી ૫ નગરી સર્વ પ્રકારના ઉપદ્રવોથી રહિત હતી, નગરીમાં રહેનારા ભિક્ષુઓ મિશ્નને સારી રીતે મેલવી શકતા હતા, ત્યાં રહેનારા પ્રત્યેક મનુષ્યના જાનમાલને લેશ પણ હાણ થવાનો સંભવ ન હતો તેથી તે વિશ્વાસપૂર્વક સુખથી ત્યાં રહી શકતો, અનેક કોટિનાં^૫ કૌટુંબિક-કળવી લોકો ત્યાં સુખે રહેતા હતા.

અર્થાત્ એક ગામનો કૂકડો ચાલતો ચાલતો બીજે ગામ પહેાંચી શકે તેટલું નજીકનું ગામ. મીલોના પ્રદેશમાં અને મગધમાં કુમ્ભકુટસંપાત્ય પ્રામો નજરે જોણાં છે.

૪ સૂત્રનો ‘પણ્યતરુણી’ શબ્દ વાંચીને કોઈ મહત્તી ન જાય. પણ્યતરુણીની ૫ સમયની સંસ્થા સમાજમાં આદરપાત્ર હતી. શ્રીવાત્સ્યાયન પોતાના કામસૂત્રમાં જણાવે છે કે-“શીલ અને રૂપના ગુણોથી યુક્ત ઈવી વેશ્યા જનસમાજમાં આસન મેલવે છે, રાજા તેને પૂજે છે અને ગુણવત્ત જનો પ્રશસે છે, કલ્પના વિદ્યાર્થીઓ કલ્પા મેલવવા તેને પ્રાર્થે છે અને તેનો આદર કરે છે.” આજકાલ આ સંસ્થા વિશેષ વિકૃત થઈ દેખાય છે પણ તે વલ્લતે પ્રાયઃ તેવું નહિ હોય ૫મ આ વર્ણનથી માની શકાય.

૫ આ તો માત્ર વર્ણના છે. કોઈ સજીવ કે નિર્જીવનું વર્ણન કરતાં માત્ર તેની ઉજલી વાજુનું જ વર્ણન કરવાનો પ્રઘાત, કવિઓમાં આદિ-કવિ વાલ્મીકિથી ચાલ્યો આવે છે અને તેને લીધે તેઓ કેટલેક સ્થલે કેવલ ઉજલું જ વધું વર્ણવે છે. માનવસ્વભાવ જોતાં પણ આવું વનવું અસંભવિત જેવું જણાય છે. છતાં નગરીના આ વર્ણન ઉપરથી ‘૫માં રહેનારા ૫કંદર સારા હતા’ ૫મ તો કલ્પી શકાય.

૬ મૂલ્માં આ માટે ‘અણેગકોડિ’-શબ્દ છે. ટીકાકાર મલ્યગિરિ, તેનો અર્થ કરતાં લખે છે કે “અનેકકોટિમિઃ અનેકકોટિસંલ્યાકૈઃ.”

अनेक नटो, नाचनाराओ, राजानां गुणगान गानाराओ, महो, मुष्टिजुद्ध करनाराओ, कथा करनाराओ, कुंद-
नाराओ के तरनाराओ, रास लेनाराओ के भांड लोको, शुभ अशुभ कही वतावनारा ज्योतिषिको, 'लंखो-वांसडानी टोच उपर खेल
करनाराओ, चित्रनां पट्टियां हाथमां राखी जनमनंजन करनाराओ, तूण वगाडनाराओ अने तुंवनी वीणा वगाडनाराओ, प वधा लोको
नगरीमां सारो आश्रय मेळवता हता.

दंपतीओने क्रीडा करवाना रमणीय आरामो, मोटा मोटा उत्सवो अने मोटी मोटी उजाणीओ ऊजवी शक्राय एवां सुंदर उद्यानो,
सरस कूनाओ, आंखने डारे एवां तळावो, दीर्घिकाओ-लांबी मनोहर चावडीओ अने क्याराओ नगरीनी शोभामां वधारी करतां हतां.

नगरीनी रक्षा करतुं नगरीनी फरतुं उंछं, उपर पहोळुं नीचे सांकडुं एवुं खात' हतुं तथा नगरी फरती उंडी अने उपर नीचे
सरखी खोदेळी विशाल खाइ हती, नगरीमां कोई उपद्रवकारी न पेसी शके माटे मोटां मोटां तीक्ष्ण चक्रो, गदाओ, मुसंडीओ, सो
जणाने कचरी नाखे पवी मोटी मोटी शिलाओ वगेरे शस्त्रो' दरवाजे दरवाजे सांगेलां हतां, नगरीनी फरतो घनुष जेवो वांकडो कोट

अर्थात् अनेककोटि एटले अनेक क्रोड संख्या. पण आ अर्थ करता 'अनेक कोटि' नो 'अनेक प्रकार' एवो अर्थ अहीं विशेष उचित लागे छे-
'कोटि' शब्दनी 'प्रकार' अर्थ, जैन आगमोमा सुप्रतीत छे.

७ आ अर्थ माटे मूलमा 'लख' शब्द छे. जे लोको चोघडिया वगाडे छे तेने 'लंघा' कहेवामां आवे छे. मूळनो 'लंख' अन आ 'लङ्घा'
वन्ने समान शब्दो छे एटले 'लङ्घ' नो मूल अर्थ 'चोघडिया वगाडनारो' कदाच होइ शके.

८ शहेरनी फरती खाइ होय छे तेम खाइनी फरतुं वहाराना भागमा एक 'खात' पण होय छे, एमां अंगारा के चीणो भरवामां आवतो.
चीणो एटले वधो लीसो होय छे के तेना उपर पग मूकता ज माणस तळिये उतरी जाय छे. एरीते 'खात' शहेरनोरक्षानुं एक साधन हतुं.

९ केटलांक प्राचीन शस्त्रोनां नाम, आचार्य हेमचन्द्र आ प्रमाणे जणावे छे: "चन्द्रहास छुरी पत्रपाल दंड ईली भिदिपाल कुन्त द्रुघण

ગોલ ગોલ કાંગરાઓથી શોખતો હતો, ચોકીદારોને બેસવાની અટારીઓ કોટમાં ખૂબ ઊંચી ઊંચી કરવામાં આવી હતી, કોટ તથા નગરીની વચ્ચેનો માર્ગ^૧ આઠ હાથ પહોલો રાખેલો હતો, કોટની પોલોના વરવાજાઓમાં નાના નાના ગઢો રચેલા હતા અને પાંચ નગરી વાજાઓ મજબૂત રીતે જડેલા હતા.

नगरीना राजमार्गों सारा सारा विभागवाळा हता, त्या व्यवहाराआधाना मांडा वसता हता जग प्रस्थापनात सु

मोहं मथक हटं, कुंमार, सुता, लुहार वगैरे शिल्पकार लाकाना त्या छुल्ल मजदूर वगैरे हटा. ज्यांच्या मार्गां अने
 नगरीना केटलाक मार्गें सिंगोडा^{११} जेवा विक्रीण हता, ज्यां व्रण के चार शेरीओ मेगी थाय पवा केटलाक त्रिक मार्गो अने
 चतुष्क-चोक मार्गो हता अने ज्यां अनेक शेरीओ मेगी थाय पवाय केटलाय चाचर-चत्वर मार्गो हता, राजमार्ग उपर राजानी अवर-
 जवर खूब रहेती, नगरीना मार्गोमां उत्तम घोडाओ, झूलता हाथीओ, शिखरवाळी घुम्मटदार पोलखीओ, झूलती

અધીઓ અને વીજા અનેક વાહનોના દરફર ઠાક રહતા
જલાશયો સ્ત્રીલેલોં કમઝોથી ચમકર્તા હતાં અને ધોઝાં ધોઝાં મોટાં મહાલયો જાણે આમના ટેકારૂપ હોય એવાં અડગ જણાતાં

कुठार परिघ तोमर शंकु त्रिशूली शक्ति पद्मिनी दुःस्फोट चक्र शतघ्नी महाशिला मुषुढी चिरिका वराहकर्णक आराफल कणय वगेरे” आ
वर्धनो वधारे वीगत माटे जुओ-अभिधानचिंतामणि काड ३ खो ४४६-४५१
१० आ मार्गनु खास नाम मूळ्मां ‘चरिका’ छे. भाषामा एने ज मळतो ‘चर’ शब्द जाणीतो छे. टीकाकार कहे छे के “चरिका अष्ट-

હસ્તપ્રમાણો માર્ગ.”

૧૧ નગરીના વિવિધ માર્ગોને સૂચવવા મૂલમાં ‘સિંધાહગ’ ‘તિય’ ‘ચઝક’ અને ‘ચચ્ચર’ શબ્દો આવેલા છે. તે તે માર્ગોના આકારો ઉપરથી તેમનાં એવા જુદાં જુદાં નામો થયાં છે. જે માર્ગનો આકાર શિંગોડા જેવો તે ‘સિંધાહગ’. વાકીના શબ્દો પ્રતીત છે. ‘ચોક’ અને ‘ચાચ્ચર’ શબ્દો તો ભાષામા પણ પ્રચલિત છે.

હતાં. પૃથ્વી ૫ આમલકા નગરી દર્શનીય, મનોહર, પ્રાસાદિક અને અસાધારણ સૌંદર્યવાળી^{૧૨} હતી^{૧૩}

[૨] પૃથ્વી ૫ આમલકા નગરીથી વહાર ઈશાન ધ્રુવમાં અંશલવણ નામનું એક ચૈત્ય હતું
૫ ચૈત્ય ઘણા લાંબા કાળનું પુરાણું, પૂર્વ પુરુષોદ ગાણું-ચણાણું હતું, છત્ર, ધજા, ઘંટ, પતાકા, લોમહસ્ત^{૧૪} -મોરપીંછી અને
વેદિકા વગેરેથી શોભિત હતું, ચૈત્યનું મોંતલ છાણ વગેરેથી લીંપીને ચોમણું કરેલું અને મીંતો વગેરે ચઢીથી ધોળીને ચકચકતી
કરેલી, ઉત્તમ રક્ત ચંદનના થાપાવાળું, ચંદનના સુંદર કઠકોથી મંડિત હતું, પતા દરેક દરવાજા ઉપર ચંદનના ઘડાવાળાં તોરણો
વાંધેલાં હતાં,

પમાં ઉપર નીચે સુગંધી પાણીનો છટકાવ કરીને મોટી મોટી માલ્ખાઓ લટકાવેલી હતી, પાંચ વર્ણનાં સુગંધી ફુલો, કાઠો અગર,
ઉત્તમ કુંદુરૂ, તુરુકનો^{૧૫} હંચા પ્રકારનો ધૂપ વગેરે અનેક સુગંધી ધૂપોથી ૫ મંદકી રહેલું હતું-જાણે કે સુગંધોનો મરેલો ઓરડો

૧૨ ઔપપાતિક-ઉવવાઇય-સૂત્રમા 'ચમ્પા' નગરીનું વર્ણન છે. મૂલ સૂત્રોમા સાવથી, કાકન્દી, રાજગૃહ વગેરે જે જે નગરોના વર્ણનની હકી-
ક્ત કહેવાની હોય છે ત્યાં સૂત્રકાર કહે છે કે ઔપપાતિકમાં વર્ણવેલી 'ચપા' પ્રમાણે તે તે નગરનું વર્ણન સમજી લેવું. અહીં પણ મૂલકારે
પૃથ્વી જ મલામણ કરેલી છે. ટીકાકારે તે મલામણ પ્રમાણે ટીકામાં નગરીનો વર્ણક કાવ્યમય ભાષામા નોંધેલો છે.

૧૩ 'હતી' માટે મૂલમા 'હોલ્યા' ક્રિયા વતાવેલી છે. 'હતી' અને 'હોલ્યા' વચ્ચે ઘણું જ મલતાપણું છે અને 'હોલ્યા, પદ, 'અમવિષ્ટ'
ક્રિયાપદનું સગા માર્ગ જેવું છે.

૧૪ અહીં જણાવેલો 'ચૈત્યનો વર્ણક, ઔપપાતિક સૂત્રથી લીધેલો છે. તેમાં 'લોમહસ્ત' નો અર્થ 'લોમમય પ્રમાર્જન'-રુવાટાની પુછાળી'-આપેલો
છે; ૫ અર્થમા 'મોરપીંછી' નો પણ ભાવ સમાજાઈ જાય છે.

૧૫ સૂત્રોમા જ્યાં ત્યાં ધૂપના નામ તરીકે 'કાલો અગર' 'કુંચો કિનરુ' (કેંદુ) અને 'તુરુક'-'તુરુષ્ક'નાં નામ આપેલાં છે. 'તુરુક'

જ ન હોય ?

૫૬ ચૈત્યમાં નટો,^{૧૬} નાચનારાઓ જહો, મહો, મૌષ્ટિકો, વિદુષકો, કુદનારાઓ, તરનારાઓ, જ્યોતિષિકો, રાસ લેનારાઓ, માંડો, કથા કરનારાઓ, ચિત્રપટને વતાવનારાઓ, તૂળ અને તુંવવીણાને વગાડનારાઓ, ભુજંગો-ભોળી-શોલી-જનો અને મગધો-ભાટો વગેરે રહેતા હતા.

૫૭ ચૈત્ય ઘણા લોકોમાં અને અનેક દેશોમાં પ્રચલિત હતું, ઘણા આહોતા લોકો ત્યાં આહુતિ દેવા, પૂજા કરવા,^{૧૭} વંદન કરવા અને નમન કરવા આવતા, ઘણા લોકોનું ૫ સત્કારનું, સન્માનનું અને ઉપાસનાનું સ્થાન હતું, કલ્યાણ અને મંગલરૂપ પવા દેવતા સંવધી

શબ્દ ‘તુર્કસ્તાન’ સૂચક છે. પૃથ્વી જ તુર્કસ્તાનમાં નીપજતા ધૂપ માટે પણ ૫ જ શબ્દનો ઉપયોગ મૂલ્કાર કરે છે. આ રીતે આપણો તુર્કસ્તાન સાથેનો સમ્બન્ધ કેટલો પ્રાચીન છે તે સમજી શકાય એમ છે. તુરુક્-તુરુક્-તરક. “તુરુકો યવનદેશજઃ”-૩ કાડ, શ્લોક ૩૧૨. “તુરુક્કાસ્તુ સાખયઃ સ્યુઃ” ૪ કાડ, શ્લોક ૨૫-અધિધાનચિતામણિ-હેમચંદ્ર.

મુસલમાન વાદશાહો ‘શાહિ’-‘શાહ’ તરીકે વહુ પ્રસિદ્ધ છે. આચાર્ય હેમચંદ્રે ૫ ‘શાહ’ શબ્દનું સંસ્કૃત ‘સાહિ’ બનાવ્યું છે અને તેની સંસ્કૃત વ્યુત્પત્તિ પણ આપેલી છે. પારસી શબ્દોને વિના સકોચે સસ્કૃતમાં ઉતારવાની પ્રથા શિષ્ટ લોકોમાં આજથી કેટલાંય વર્ષો પૂર્વે પણ પ્રચલિત હતી એમ આ ઉપરથી સમજી શકાય એવું છે.

૧૬ ચૈત્યનું આ વર્ણન જોતાં, તે ભારે ગમ્મતનું સ્થાન પણ હોય એમ લાગે છે. કેટલીક કથાઓમાં ચૈત્યને ‘જુગારીઓનો અલાહો’ ‘યુવાન યુવતીઓનાં મીલનનું સ્થાન’ ‘અભિસારિકાઓનું સકેતસ્થાન’ ૫ રીતે વર્ણવેલું છે, તે ઉપર્યુક્ત વર્ણન જોતાં વધ વેસે એવું છે.

૧૭ ચૈત્ય, ઉક્ત રીતે મોજશોખનું સ્થાન હતું છતાં ત્યાં પૂજાઆહુતિ વગેરે માટે ઘણા લોકો આવતા એમ આ વર્ણન સૂચવે છે. ચૈત્યમાં મુજગ લોકો રહે અને ધર્મવિધિઓ પણ ચાલે ૫ પરિસ્થિતિથી, તે સમયના આપણા લોકોની મનોદશા ઠીક ઠીક વ્યક્ત થઈ શકે એમ છે.

ચૈત્યની પેઠે, વિનયપૂર્વક પરિયાસવાને યોગ્ય હતું.

દેવતાઈ શક્તિવાળું, સાચવાળું, સાચા ઉપાયોવાળું અને હજારો યાગોના ભાગો ય્યાં નૈવેદ્યરૂપે ધરવામાં આવે છે. એવા ૫ ચૈત્યને ઘણા લોકો આવી આવીને પૂજતા-અર્ચતા.

વઢી, ૫ ચૈત્ય, ચારે વાજુ એક મોટા વનખંડથી ઘેરાપણું હતું, ૫ વનખંડ લીલોછમ, ઠण्डો હિમ, ક્યાંય હરી કાંતિવાળો, ક્યાંય નીલી કાંતિવાળો, સઘન છાયાવાળો અત્યંત રમણીય હતો-૫ વનખંડ જોતાં જાણે કે મેઘનો સમૂહ જ ન હોય એવો માસ જોનારને થતો હતો.

(૩) ચૈત્યની ચારેવાજુ પથરાપલા ૫ પહોળા વનખંડમાં વચ્ચેવચ્ચ એક મોટું ડુંબું અશોકનું વૃક્ષ હતું, ૫ ૫ણ આંખને ઠારે પડું, પ્રસન્નતા પમાડનારું ઘણું સુશોભિત હતું

૫ અશોકવૃક્ષની આસપાસ કેટલાંય વીજાં તિલકનાં, લકુચનાં-લવકનાં, છત્રગોપનાં, શિરીષનાં, સાદડનાં, દધિપર્ણનાં, લોદરનાં, ઘવનાં, ચન્દનનાં, અર્જુનનાં, નીપનાં, કુહજનાં, કદમ્બનાં, ફનસનાં, દાડિમનાં, શાલનાં, તાડનાં, પ્રિયકનાં, પ્રિયગુનાં, પુરોવક-કુરવકનાં, રાજવૃક્ષનાં અને નન્દિવૃક્ષનાં ઉત્તમ વૃક્ષો^{૧૮} આવેલાં છે

૫ વઘાંય વૃક્ષો મૂઝ, કન્દ, સ્કન્ધ-થડ, છાલ, શાલા, પ્રવાલ, પત્ર, પુષ્પ, ફાલ અને વીજોથી યુક્ત છે; ૫ વૃક્ષોનાં મૂઝો ભોંયમાં ઘડુ ડંઢે પહોંચેલાં, સીધા અને એકસરખી રીતે ગોઠ ૫ વઘાં ડગેલાં, પહેલું મૂઝ, પછી કન્દ, પછી થડ, પછી શાલા પ્રશાલા ૫ જાતની એકસરખી ડગળી ૫ વૃક્ષાવળીમાં સચવાણી, એમની શાલા પ્રશાલાઓ ચારે કોર ફેલાવણી, એમનાં મોટાં મોટાં ગોઠ થડો વામ વામ જેટલાં ઘેરાવવાળાં, ૫ વૃક્ષોનાં પત્રો વાયુના દોપથી વા અન્ય પ્રકારની રીતિ-ઉપદ્રવ-થી નહિ ખરેલાં અર્થાત્ એમનાં પાંદડાં

૧૮ અહીં જે વૃક્ષો ગણાવેલાં છે તેમાંનાં કેટલાકનો અર્થ જ અવગત થતો નથી. ટીકાકાર અને ટીકાકાર બન્ને ૫ વાબત મૌન રાખે છે. કોશકારો 'વૃક્ષવિશેષ' સિવાય બીજો અર્થ આપી શકતા નથી, માટે જ જેમના તેમ મૂઝ નામો કાયમ રાખેલા છે.

પવાં ઘાટાં દતાં કે તેમાં ક્યાંય છિદ્ર જ ન જણાય, એ વૃક્ષોનાં પાકાં ઘરડાં પાંદડાં તો સ્ત્રી પહેલાં અને તાજાં નવાં ફૂળાં પાંદડાંની લીલા કાચ જેવા ઓપતા, વૃક્ષોની ટોચે આવેલા નવા કોમલ કિસલયો શિશ્વરની જેમ હલ્યા કરતા, હ્રુપ ઋતુઓમાં લીધે એ લીલા લીલા કાચ જેવા ઓપતા, વૃક્ષોની ટોચે આવેલા નવા કોમલ કિસલયો શિશ્વરની જેમ હલ્યા કરતા, હ્રુપ ઋતુઓમાં એ ઘડાં કોલેલાં-કલીઓવાળાં, ફુલેલાં-ફુલોવાળાં, ફલેલાં-ફલોવાળાં, પલ્લવવાળાં, ગુચ્છાવાળાં અને ફલોના ભારથી નમેલાં રહેતાં.
એ એવાં એવાં તરુઓ ઉપર દમ્પતીરૂપ સુડા, મોર, મેના, કોયલ, કોરક, કોમ્બ, ભિંગાર, કોંડલક, જીવજીવક, નન્દીસુખ, કપિલ, કપિલાશ્વ, કારંડ, ચક્રવા, કલહંસ અને સારસ વગેરે પક્ષીઓ આમતેમ ઉડતાં, કૂજતાં-મધુર કલકલ કર્યાં કરતાં, ભમરા-ભમરીઓનું કુણ્ડ (પમની ઉપર) ગુંજારવામાં મસ્ત રહેતું.

રોગ વિનાના, કાંટા વગરના અને મધુર રસમય એ તરુઓની^{૧૯} આસપાસ રિંગણી વગેરેના નાના છોડો તથા નવમાલિકા વગેરેના મળ્ડપો શોભતા; એ ઘડાં વિશેષ ઉન્નત તરુવો પર ધ્વજો ફરક્યા કરતા

અશોક વૃક્ષનો ચારે બાજુ શોભાયમાન એ વૃક્ષકુંજમાં ક્યાંય જાળિયાંવાળી ચોરસ વાવડીઓ, ક્યાંય ગોલ વાવો, ક્યાંય કમઠોવાળાં નાનાં નાનાં પોલ્લોરો અને ક્યાંય પાણીથી ભરેલી લાંબી સીધી નીકો, વગેરે અનેક જઝાશયો એ વૃક્ષઘટાની શોભામાં વચ્ચી વિશેષ નાનાં નાનાં પોલ્લોરો અને ક્યાંય પાણીથી ભરેલી લાંબી સીધી નીકો તેને લોકો ‘ગન્ધધ્રાણિ’^{૨૦} કહેતા.

વધારો કરતાં, જેટલી જાતની સુગન્ધો હોય છે તેટલી વધી એ ઘટામાંથી મહેકતી તેથી તેને લોકો ‘ગન્ધધ્રાણિ’^{૨૦} કહેતા. અનેક પન્નવેલ, નાગવેલ, અશોકવેલ, વમ્પકવેલ, આંબવેલ, વનવેલ, વાસંતીવેલ, માધવીવેલ, કુદવેલ અને શ્યામવેલ વગેરે વીજી અનેક વેલડીઓથી એ વૃક્ષરાજિ વીંટલાપલી રહેતી, વનરાઈના પ્રત્યેક વૃક્ષના મૂઠમાં કે આસપાસ એવાં ડામ વગેરે ઘાતકટુણો નીંદી નાલેલાં

૧૯ વૃક્ષોને લગતુ આ વધું વર્ણન વાંચતાં તે સમયના વૃક્ષ-પ્રેમીઓનો વૃક્ષો પ્રતિ પોતાના સત્તાન જેવો પ્રેમ સહેજે જાણી શકાય એમ છે. જે લોકોમાં વૃક્ષની સાચવણી, વૃક્ષોને ઉગાડવાની પદ્ધતિનું જ્ઞાન અને વૃક્ષો પ્રતિ કાઢ્ઢી ન હોય તેઓ આવાં વૃક્ષો ન ઉગાડી શકે. આજ-કાલ આવા વૃક્ષપ્રેમીઓના અભાવને લીધે જ એ સૂકો ધવા લાગ્યો છે એ સ્ત્રી વાત નથી.

૨૦ ‘ગન્ધધ્રાણિ’ શબ્દ ગંધની તુલિનો સૂચક છે. અશોકવૃક્ષની આસપાસનો વૃક્ષકુંજ એટલી વધો મહેકતો એટલે કે જે જે જાતના સુગંધો

હતાં અને ઉક્ત ઘઘી વેલડીઓ ફળફુલોથી નિત્ય લચકતી રહેતી.

૫ વનરાઈમાં કેટલાય ક્રીડારથો, સંગ્રામરથો, ગાડાંઓ, ગોઠ હુમમટવાઢી પાલખીઓ, ઢૂલતી પાલખીઓ વગેરે અનેક પ્રકારનાં ઘાહનો છૂટેલાં રહેતાં, અને સુલે જવા આવવા માટે ઢેકઢેકાણે વિવિત્ર પ્રકારના સેતુઓ-પૂલો-ગરનાઢાઓ બાંધેલાં હતાં તથા ફરવાહરવા માટે અનેક પાકા સુંદર માર્ગો^{૨૨} કરેલા હતા.

ઉક્ત વનરાજિથી વિરાજિત ૫ ઉત્તમોત્તમ અશોકવૃક્ષ ઉપર રત્નોથી બનેલ, નિર્મલ, વેદીન્દ્યમાન, વેલાવડાં સ્વસ્તિક, શ્રીવત્સ, નન્દાવર્ત, વર્ધમાનક, ભદ્રાસન, કલશ, મત્સ્ય અને દર્પણ-૫ આઠ મઙ્ગલો^{૨૩} લટકાવેલાં હતાં

સમવી શકે છે તે વધાય તેમાથી ફોરતા અને તે વડે લોકોની નાસા વૃત્ત વૃત્ત અને તર થઈ જતી માટે ૫ વૃક્ષકુજ ‘ગધધ્રાણિ’ કહેવાતો. સંસ્કૃતમાં ‘ઘ્રે’ ધાતુ વૃત્તિ અર્થને વતાવે છે. ‘ગધધ્રાણિ’નો ‘ધ્રાણિ’ શબ્દ, ૫ ‘ઘ્રે’ ધાતુથી બનેલો છે અને ભાષામાં બોલાતું ‘ધરાવું’ ક્રિયાપદ ૫ ‘ઘ્રે’-માથી નીકળ્યું છે. ૫થી મુદ્રિત વિવરણમાંના ‘ગધધ્રાણિ’ શબ્દ કાર્તાં ‘ગધધ્રાણિ’ શબ્દ યુક્તિયુક્ત છે.

૨૧ આ માટે મૂઢમાં ‘ચૂલ્યા’ શબ્દ છે. ન્યાયના પ્રથોમાં કેટલેક સ્થલે ઉદાહરણ માટે ‘ચૂતલતા’ કે ‘આમ્મલતા’ શબ્દનો ઉપયોગ થયેલો છે તેનો અર્થ ‘આવાવેલ’ છે. ઉગેલા ઘટાદાર વૃક્ષો જેવા મોટા મોટા આવા તો સૌની જાણમાં છે ૫ ‘આવાવેલ’ને કેટલાક નહિ જાણતા હોય: લેનીવાડીના પ્રદર્શનમાં ઘણા પ્રકારના આવા આવેલા, તેમા ૫ક ‘ધેલિયો આબો’ ૫ળ નજરે જોણેલો. ૫ આંબો પાતઢો સોઢી જેવો હોય અને જેમ બીજી વેલો વડે છે તેમ તેની વેલ વડે અને કેરીઓ ૫ળ થાય.

૨૨ વનરાઈના ઉક્ત વર્ણનથી ૫મ સમજી શકાય છે કે આપણે ત્યાંની નગરરવનાની વિદ્યા ઘણા ઉચા પ્રકારની હતી. ઘણા પ્રાચીન સમયમાં ૫ળ પૂલો અને પાકા માર્ગો વગેરે સુલસાધનો લોકોના ધ્યાન વઢાર ન હતાં.

૨૩ સ્વસ્તિક શ્રીવત્સ નંધાવર્ત વર્ધમાનક ભદ્રાસન કલશ મત્સ્યયુગલ અને દર્પણ ૫ આઠ મંગલરૂપ છે. આ સૂત્રમાં ઘણે સ્થલે આ આઠ

ઘઠી, વજ્રના હાંડાવાળાં રૂપેરી પટ્ટાવાળાં કમઠ જેવાં સુગન્ધી, કાઠાં, નીલાં, લાલ, પીઠાં અને ઘોઠાં ચામરો ટાંગેલાં હતાં, ૫
ઉપરાન્ત ૫ અશોક તરુ ઉપર વીજાં ઘણાં ઉપરાઉપર લટકતાં છત્રો, ઉપરાઉપર લટકતી ધજાઓ, ઘંટ અને ચામરની જોડી, સર્વેરત્નમય
પદ્મ, કુમુદ, નલિન, સુભગ, સૌગન્ધિક, પુંડરીક, મહાપુંડરીક શતપદ્મ અને સહસ્રપદ્મના દ્વાથો ખોડેલાં^{૨૪} હતા.

[૪] પવા પૂજાપાત્ર ૫ અશોકવૃક્ષની નીચે ૫૦ મોટી કાઠી શિલાપાટ હતી.

અશોક વૃક્ષના થંડની લગોલગ આવેલી ૫ શિલાપાટ ચંચાઈ, લમ્બાઈ અને પહોળાઈમાં પ્રમાણસર હતી.

જાંબુઢાં, નીલાં કમઠનો ઢગલો, મરકતમણિ, વીયાંતું વૃક્ષ, આંખની કીકી અને તરવારના વર્ણ જેવી તે કાઠી શિલાપાટ, આંજનાં વૃક્ષો,
મેઘનો સમૂહ, નીલાં કમઠ અને ચલદેવના વચ્ચની માફક ચમકતી હતી તથા મરમાઓનું કુંડ, આંખનો સુરમો, ગઢીની ગોઢીઓ,

મગલોને મગલ તરીકે સૂચવેલાં છે. સ્વર્ગમાં દેવોની સવારીમાં પણ આ જ આઠ મગલ સર્વ પ્રથમ ચાલે છે જે નિગઠ લોકો દ્રવ્ય મંગલ ઉપર
ઓછો માર આપે છે તેઓ જ આ આઠ પદાર્થોને મગલ તરીકે જણાવે છે તેનું કારણ સમજાતું નથી મદિરમાં જ્યાં જિનમૂર્તિ હોય છે ત્યાં
પણ આ આઠ મગલની પાટલી પૂજાય છે તે મહદાશ્ચર્યનો વિષય છે. વીંતું તો ઠીક પણ 'મત્સ્યના યુગલ' ને મગલ કહેવાનું શું કારણ હશે?
અથવા ૫ આઠ મગલોની પાછલ કોઈ પ્રકારનો વિશેષ ઇતિહાસ છુપાણો હશે?

૨૪ જૂના સમયમાં લોકો 'અશોકવૃક્ષ' ને પૂજતા હશે, ૫, અશોકના આ જાતના વર્ણન ઉપરથી જણાય છે. હાલમાં પણ સીજડા વગેરેનાં
વૃક્ષો ઉપર લોકો કપડાં લટકાવે છે, નાનાં નાનાં ઘોડિયાં કે ડોંગલા વાંધે છે અને ધજા કે ત્રિશૂલ વગેરે ખોડે છે. વૈદિક લોકો પીપ-
લાને અને તુલસીને પૂજે છે. બૌદ્ધ લોકો ગયાના વોધિવૃક્ષને અને જૈન લોકોનો ૫૦ ભાગ રાચના કાઠને પૂજે છે. ક્ષત્રિયોનું શર્માપૂજન તો
સુગ્રસિદ્ધ છે જ. વૃક્ષપૂજાની આ પરંપરા બહુ વચ્ચતથી ચાલતી જણાય છે ૫૦ પાછલ વૃક્ષોની ઉપયોગિતા, કોઈ ૫૦ પુણ્ય પુરુષની સ્તુતિ કે વહે-
મનાં પટલ છે ૫, શાસ શોધનો વિષય છે.

પાડાનું ધિંગડું-૫ વધાં કરતાંય વધારે કાઢી તે શિલાપાટ, જોનારને કેમ જાણે પથરાઈને બેઠેલા ભમરાઓનું ઇંડ ન હોય એવો ભાસ કરાવતી હતી.

એનો કાઢો રંગ ઘન-ઘેરો હતો, ૫ ક્યાંય કોઠલાની જેમ પોલી ન હતી, રૂપમાત્રનાં પ્રતિબિંબો તેમાં આરિસાની પેઠે પડતાં, ઘાટે સિંદાસન જેવી આઠઢૂળી ૫ પાટની વધી વાજુની કોરોમાં મોતીઓ જડેલાં હતાં, ચામડાનું વસ્ત્ર, રૂ, માલખા અને આકડાનું રૂ ૫ વધાની જેમ પત્તી સુંવાળપ હતી; એવી રત્નમય^{૨૫} રમ્ય શિલાપાટ ૫ અશોકવૃક્ષની નીચે આવેલી હતી.

[૫] આ તરફ—

૫ નગરીમાં રાજા સેય^{૨૬} અને રાણી ધારિણીનું રાજ્ય હતું.

૨૫ રત્નમય શિલાપાટ અને વઢી એની કોરોમા મોતીઓનું જડતર; આ અને આવા બીજા રત્નમય, વજ્રમય, મણિમય, વૈદ્યમય કે સુવર્ણમય પદાર્થના વર્ણન ઉપરથી તે સમયની સંપત્તિની વહુલતા જ કલ્પી શકાય પણ ૫ નર્મ્ય ઐતિહાસિક સત્ય છે એમ તો કેમ કહેવાય ? 'લંકામાં સોનું પાકે છે', 'જે જાય જાવે તે, પરિયાના પરિયા ચાવે એટલું ધન લાવે' इत्यादि वाक्योंનો જે આશય છે તે જ આશય આ 'રત્નમય શિલાપાટ' નો છે. આ પ્રકારના વર્ણનો એક પ્રકારની અતિશયવાહી ભાષા છે, લોકમાનસને લક્ષ્યમા રાખીને આવા વર્ણનો કરવા પડે છે. કથાપ્રયોમા આવા વર્ણનો હોય તોજ કથાકાર સફળ થયો ગણાય.

૨૬ રાજા 'સેય'નો વિશેષ વૃત્તાંત જાણવામા નથી. સ્થાનાંગ સૂત્રના આઠમા ઠાળામાં શ્રમણ ભગવાન મહાગીરે પ્રવ્રજિત કરેલા આઠ રાજાઓનાં નામો ગણાવતા સૂત્રકારે તેમાં એક નામ 'સેય' પણ મૂકેલું છે. ૫ 'સેય' આ કે બીજો કોઈ તે વિશે નક્કી કહી શકાતું નથી. ટીકાકાર અમ્બાદેવ તો તે 'સેય' આ જ 'સેય' છે એમ જણાવે છે. તેઓ લખે છે કે "તથા સેયે આમલકલ્પાનગર્યાઃ સ્વામી, યસ્યા હિ સૂર્યકામો દેવઃ સૌધર્માદ્ ભગવતો મહાવીરસ્ય વન્દનાર્થમવતતાર નાટ્યવિધિં ચોપદર્શયામાસ, યત્ર ચ પ્રદેશિરાજચરિતં ભગવતા પ્રત્યપાદિ ઇતિ" અર્થાત્ જે આમલકલ્પા

રાજા સેય મહાન્ દિમાલય, મહાન્ મલયગિરિ, મન્દરાચલ અને મહેન્દ્ર જેવો અડગ-અળનમ હતો. અત્યન્ત વિશુદ્ધ-સ્નાનવાન-રાજ-કુલ-^{૨૭}રાવલ-વંશનો એ રાજા ઘઘાં રાજલક્ષણોથી વિભૂષિત હતો, પને ઘઘુજનો ઘઘુમાન આપતા-પૂજતા. સર્વગુણસંપન્ન ક્ષત્રિય લોદીનો એ રાજા યોનિશુદ્ધ હતો, પનો મૂર્ધાભિષેક થપ્પલો હતો, પનાં માતાપિતા વિશુદ્ધ વંશનાં હતાં.
એ, મનુષ્યોનો હન્દ્ર સેય રાજા સીમંકર સીમંધર ક્ષેમંકર ક્ષેમંધર હતો એ માટે જ જનપદનો પિતા જેવો હતો; જનપદનો પાલક અને પુરોહિત, જનપદમાં સેતુઓ^{૨૮} અને કેતુઓ કરનાર એ રાજા, નરવર, પુરુષપ્રવર, પુરુષસિદ્ધ, પુરુષાશીવિષ, પુરુષવરપુ-ષ્ઠરીક અને પુરુષવરગંધહસ્તી હતો.

નગરીમાં સૂર્યાભિદેવ ભગવાને વાદવા આવ્યો અને તેણે તેમની પાસે નૃત્ય કરી વતાવ્યુ તથા જે નગરીમાં ભગવાને પ્રદેશીરાજાની કથા કહેલી તે આમલકપા નગરીનો સ્વામી આ 'સેય' છે. ટીકાકાર મલયગિરિ 'સેય'નું સંસ્કૃત રૂપાંતર 'શ્વેત' કહે છે પણ 'શ્વેત' છે કે 'શ્રેય' છે એ કોણ કહી શકે ?

૨૭ મૂલ્મા 'અર્ચંતવિસુદ્ધરાયકુલવંસપ્સૂ' એવું રાજાનું વિશેષણ છે એમાં 'કુલ' અને 'વંશ' એ બે એક સાથે મૂકેલા પર્યાયાચક શબ્દોનો સ્વાસ ઉપયોગ જણાતો નથી. 'અત્યત વિશુદ્ધ એવા જે રાજકુલ-રાવલ-વંશ તેમાં જન્મેલો' એવો અર્થ લઈએ તો 'રાયકુલ' અને 'વંશ' બન્ને શબ્દોની ચરિતાર્થતા છે. જણાવેલો અર્થ બરાબર હોય તો એ વિશેષણનો 'રાયકુલ' શબ્દ બાપ્પા રાવલના 'રાવલ' વંશનો સૂચક કહેવાય. રાજ-કુલ-રાજકુલ-રાવલ-રાવલ બાપ્પાનો એ વંશ સુપ્રસિદ્ધ છે પણ તે વંશનો ઉત્પાદક મૂલ પુરુષ કોણ અને ક્યારે થયો ? એ નિશ્ચિત રીતે શોધી શકાય તો આગમોના ઇતિહાસ અને સમય વિશે વિશેષ અજવાળું પડે.

૨૮ સેતુઓ એટલે માર્ગો અર્થાત્ એ રાજા માર્ગોનો દેશક છે, કેતુઓ એટલે આશ્ચર્ય ઉપજાવે તેવા બનાવો-એ રાજા આશ્ચર્યકારક બનાવોનો ઉત્પાદક-છે. રાજાનો આ બધો વર્ણક કવિસમયની ભાષામાં લખેલો છે. યથી તેને તે રીતે સમજવો જોઈએ.

समुद्धिवालो काँतिप दीपतो' प सेय नृप प्रसिद्ध हतो. भवनो, शयनो, आसनो, यानो अने वाहनो पनी पाले विपुल-विस्तीर्ण हतां, पना भंडारमां घणुं घन, सुवर्ण अने रजत-रूपुं भरेलुं हतुं, अर्थलाभना^{२४} उपायोने करी जाणनार पना राज्यमां पठवाडमां, पण घणां भातपाणी फँकी देवामां आवतां अर्थात् लोको खाधेपीधे सुखी हता

૨૯ 'આજના રાજાની પેઠે પ્રાચીન સમયના રાજાઓ, અર્થલાભના ઉપાયોને કરી જાણતા' એ હકીકત ધ્યાનમાં લેવામાં આવે છે. એથી 'રાજા' તરીકે જમીનની આવકરૂપે તેમને જે યોગ્ય મળ્યું હોય તે તે મળ્યું જ હશે અને તે ઉપરાંત અર્થલાભના ઉપાયોને તેઓ યોજતા હશે' એવો આ વિશેષણનો ધ્વનિ નીકળી શકે. પણ આજના રાજાઓ, અર્થલાભના ઉપાયો કરતા પ્રજાને મોરે રંજાડે છે તેમ એ પ્રાચીન રાજાઓ કરતા હશે કે કેમ ? એ એક પ્રશ્ન છે. ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના સત્યાવીશમા અધ્યયનની ગાથા તેરમીમાં 'રાયવેદિ' શબ્દ 'રાજાની વેઠ' અર્થમાં વપરાયો છે તેથી જૂના વલતમાં 'વેઠ' હતી એમ તો કહી શકાય અને અર્થલાભ સાથે 'વેઠ' નો ગાઢ સંબંધ છે એ તો જાણીતું છે.

સંવત્ ૭૯૯ તા. જાગ્યા હું.
 ઇઠવાડમાં ઘણું સ્વાવાનું ચાલ્યુ જાય એને સંપત્તિની નિશાની રૂપે વર્ણવેલું છે, પણ ૯ સંપત્તિની નિશાની કરતાં વેદરકારીનું વધુ નિશાન છે એમ લાગ્યા વિના રહેતુ નથી. ચારસે વર્ષ પૂર્વે લખેલી એક પ્રાચીન પ્રતિમાં “તથા વિચ્છર્દિતમ્-તથાવિધવિશિષ્ટોપકારકારિતયા વિસ્પૃષ્ટમ્ ઝકુરિકકાદિષુ પ્રચુર ભક્તપાનમ્ ” ઇત્યાદિ પાઠ છે. તેનો અર્થ એમ થાય છે કે-“ જે રાજાના રાજ્યમાં વિશિષ્ટ ઉપકાર કરવાને કારણે પ્રચુર સ્વાનપાન ઝક-રડા વગેરેમાં પેંકાય છે.” આ ઝપરચી “જેના ઇઠવાડમાં અધિક સ્વાવાનુ પેંકાય તે વિશેષ ઝપકારી છે” ઇસુ ટીકાકારનું કથન નીકળે છે. પંતુ અહિંસાની દષ્ટિએ વિચારીએ તો આ પદ્ધતિ પ્રશંસનીય ન જ ગણાય. કદાચ સરેસર ઇસુ વનતું જ હોય તોપણ રાજાની વર્ણનામા તેનુ આ જાંતનું વર્ણન અહિંસાની દષ્ટિએ ન શોભે. ઇઠવાડદ્વારા ઝપકાર કરવા કરતાં ઝોકસા ભોજનદ્વારા ઝપકાર કરવાની પદ્ધતિને જ જૈન દષ્ટિ સ્વીકારે છે અને વિવેકીને તો એમ જ શોભે. ઇઠવાડથી તો ઝપકારને વડલે ઝપકાર જ થાય અને માનવંધુઓ તથા અન્ય પ્રાણીઓ પ્રતિનો આપણો

ઘણા વાસો, વાસીઓ, બંઢદો, પાડાઓ, ગાયો અને ઘેટાંઓનો ૫ પ્રમુ^{૩૦} હતો, પનો યંત્રકોશ, અન્નકોશ, ધનકોશ અને આયુધકોશ મરેલો રહેતો, બહુ દુબળાઓનો ૫ મિત્ર હતો-પવો ૫ સેય રાજા આમલકળ્પા નગરીમાં અકંટક રાજ્ય ચલાવતો હતો-પના રાજ્યમાં ક્યાંય દુકાળ, મરકી વગેરે ઉપદ્રવો ન હતા, સદા સુખિય રહેતો પથી. ૫નું રાજ્યશાસન શિવરૂપ અને ક્ષેમરૂપ લેખાતું.

[૬] રાણી ધારિણી હાથેપગે સુકુમાળ હતી, તેની પાંચે હંદિયોમાં કે અંગમાં કોઈ પ્રકારની ખોડ ન હતી, તેનાં અંગપ્રત્યક્ષો સાસુ-દિક લક્ષ્ણો,^{૩૧} વ્યંજનો અને ગુણોથી યુક્ત હતાં, વજનમાં અને ઉચાઈમાં તે ચરાચર માપસર^{૩૨} હતી, દેખાવમાં ચંદ્ર જેવી, પ્રિયકર જણાતી તે રાણીની કહ^{૩૩} મુઠીમાં આવી જાય પવી પાતલ્લી, મજબૂત અને ત્રિવલીવાળી હતી.

પ્રેમ-સમમાવ પળ ન જલ્લાય અને ગંદવાડ થઈ રોગચાળો વધે ૫ તો જુહું જ.

૩૦ રાજાની પાસે અનેક બઢ્ઢો ઘેટાંઓ વગેરે હોવાનું જણાવીને તેની સપત્તિ વર્ણવી છે. દેશની દૃષ્ટિ જોતાં રાજાની સ્ત્રી સંપત્તિ પળ તે જ છે. જ્યારથી રાજાઓ ૫ સપત્તિ તરફ દુર્લ્લસ્ય કર્યું ત્યારથી તેમની પોતાની અને દેશની અધોગતિ શરૂ થઈ.

૩૧ હાથ-પગમાં સાથિયો ચક્ર વગેરેના જેવી રેખાઓ હોવી તે સુલક્ષણો કહેવાય. શરીર ઉપર શુભસૂચક મસા કે તલ વગેરે હોવાં તે વ્યંજનો અને સૌમાય લાવળ્ય વગેરેને ગુણો સમજવા.

૩૨ પાણીથી છલકાતા મરેલ કુંડમાં પુરુષ કે સ્ત્રીનાં પડવાથી જે પાણી છલકાઈને બહાર નીકળે તેનું વજન દ્રોણ જેટલું હોય તો તે પડનાર સ્ત્રી કે પુરુષ માપસર કહેવાય.

પોતાના આંગઠ્ઠી એકસો ને આઠ આંગઠ્ઠાં જંચાઈ હોય તો તે યોગ્ય જંચાઈ કહેવાય.

૩૩ સ્ત્રીઓની કહ મૂઠીમાં આવી જાય પવી પાતલ્લી હોય તો તે અધિક પ્રશસ્ત ગણાય છે. જન્મતાં તો પુરુષની જેમ સ્ત્રીની કહમાં પાત-લાપણું ઓછું હોય છે પણ પંછીથી ચુરોપની સ્ત્રીઓ પોતાની કહને પાતલ્લી કરવાના ઉપચારો કરે છે તેમ જૂના વખતમાં કહને પાતલ્લી કરવાના

પૂર્વચંદ્રસુલ્લી ૫ રાણી કાનોમાં કુંડલ પહેરતી, કપોલો ઉપર કસ્તૂરી લગાડતી, પની આકૃતિ, શુક્લાર અને વેશ બધું ત્રાહ-સાહે હતું, બોલે, ચાલે અને હસે ૫ કુશલ હતી, વિવિધ વેષાઓ, વિવિધ વેલાઓ, લલિત સંભારો અને શુભ ઉપચારો કરવામાં તે વિશેષ નિષ્ણાત હતી.

પત્ની ૫ અંગે અને અનુપમ લાવણ્ય ધરતી ધારિણી રાણી સેય રાજા સાથે અનુરક્ત હતી અને તેની સાથે મનુષ્યના શબ્દ, સ્પર્શ, રસ, રૂપ, ગંધ ૫ પાંચ પ્રકારના કામભોગોને^{૩૪} અનુભવતી રહેતી હતી.

[૭] આ તરફ—
૫ રાજા-રાણીના રાજ્યકાલમાં ગામેગામ ફરતા અને સુખે સુખે વિહરતા શ્રમણ ભગવાન મહાવીર^{૩૫} આમલકપ્પા નગરી તરફ પધાર્યા,

એવા ઉપચારો ચાલતા હશે સરા.

૩૪ જૈન પરિમાણ પ્રમાણે શબ્દ અને રૂપ ૫ બે કામમાં ગણાય છે; ગંધ, રસ, અને સ્પર્શ મોગમાં ગણાય છે. મોગો સ્થૂલ જણાય છે, ત્યારે કામો મોગો કરતા વિશેષ સૂક્ષ્મ લાગે છે. ૫ દૃષ્ટિ આ વિમાગ થયો જણાય છે.

૩૫ જૈન ધર્મના ચોવીશ તીર્થંકરોમાંના છેછા તીર્થંકર. તેમના પિતાનું નામ ઇસિદ્ધાર્થ, માતાનું નામ = ત્રિશલા, જ્યેષ્ઠ ભાઈનું નામ નદિવર્ધન, પત્નીનું નામ = યશોદા, પુત્રીનું નામ અણોજ્ઞા (“જ્યેષ્ઠા-સુદર્શના-અનવદ્યાઙ્ગી” —વિશેષાવશ્યક ટીકા ગા. ૨૩૦૭) અને જમાઈનું નામ જમાલી હતું. જમાલી મહાવીરની વેન સુદર્શનાનો પુત્ર હતો. મહાવીરની પુત્રીનું નામ —જસવતી હતું. મહાવીરના માતાપિતા પાર્શ્વનાથના શ્રમણો-પાસક હતાં, તેમના પિતા જ્ઞાત કુલ્લના ક્ષત્રિય હતા. (આવશ્યકચૂર્ણીમા ઋષભદેવના જ પોતાના લોકોને ‘જ્ઞાતો’ તરીકે જણાવેલા છે.

૭ “સિદ્ધત્થ, સેજ્જસ, જસસ (પિતાના વ્રણ નામ) ગોત્ર કાશ્યપ. = તિસલા, વિદેહદિણ્ણા, પિયકારિણી (માતાના વ્રણ નામ) ગોત્ર વસિષ્ઠ. * ગોત્ર કૌલિન્ય
x અણોજ્ઞા, પિયદસણા (પુત્રીનાં બે નામ) + મહાવીરના પિતિયણ (કાકા) સુપાથ. — સેસવર્દ, જસવર્દ (પૌત્રીના બે નામ) ગોત્ર કૌલિક” —આચારાગ ધમ્મચયન ૨૪

અને નગરીયો બહાર ફેશાનલુણા તરફના અંબસાલવળા ચૈત્યમાં પૂર્વેવર્ણિત વનલંડથી વિરાજિત અશોક શુશની નીચે આવીને ઉતર્યા, ત્યાં તેઓ યથોચિત અવગ્રહ^{૩૭} ધારણ કરી પૂર્વાભિમુખ^{૩૮} થઈ ૫ કાઢી શિલાપાટ ઉપર પર્યકાસને રહી સંયમ અને તપથી આત્માને

તેઓનું કુલ તે જ્ઞાત કુલ અને તેઓનો વંશ તે જ્ઞાત વંશ.) મહાવીરનો જન્મ વૈશાલીમાં (પટનાથી ૨૭ માઈલ ઉત્તરે અત્યારનું બસાર) ક્ષત્રિયકુલમાં થયો હતો. તેમના માતાપિતા તેમનું નામ વર્ધમાન રાહ્યું હતું. તે ત્રીશ વર્ષના થતાં તેમનાં માતાપિતા મૃત્યુ પામ્યાં. ત્યારવાદ મોટા ભાઈનો રજા લઈ તેમણે વ્રત્રવ્યા લીધી, અને બાર વર્ષ તપશ્ચર્યા અને ધ્યાનમાં ગાઢ્યા બાદ સ્થિતપ્રજ્ઞપણુ પ્રાપ્ત કર્યું. ત્યારપછી તેઓ ત્રીશ વર્ષ સુધી ઉપદેશ આપતાં જીવ્યા, અને બહોતેર વર્ષની ઉમરે ઇ. સ. પૂર્વે ચારસો એસીની આસપાસમાં તેઓ વર્તમાન બિહાર પાસે પાવાપુરીમાં નિર્વાણ પામ્યા. શ્રેતાંવરો તેમજ દિગમ્બરો બન્નેને મહાવીર સ્વામી તીર્થંકર તરીકે સરલા જ માન્ય હોવા છતાં તેમના જન્મની અને વિવાહની હકીકત તથા સમયાદિ વિષે બન્નેમાં મતભેદ છે.

તેમનાં વીજાં નામ આ પ્રમાણે છે:—૧. ચરમતીર્થકૃત, દેવાર્ય, જ્ઞાતનદન, વૈશાલિક, સન્મતિ, મહતીવીર, અંત્યકાશ્યપ, નાયાન્ય (જ્ઞાતાન્ય); બૌદ્ધ ગ્રન્થોમાં તેઓ દીર્ઘતપસ્વી નિગંઠ નાતપુત્ર તરીકે પ્રસિદ્ધ છે.

૩૬ આ શબ્દ નિવાસસ્થાનના પ્રહણની મર્યાદા સૂચવે છે. જૈન પરિભાષામાં આનો વીજો અર્થ ‘સામાન્ય જ્ઞાન’ એવો પણ પ્રસિદ્ધ છે, પરંતુ અહીં તો આનો અર્થ ‘પ્રહણની મર્યાદા’ ઘટે એમ છે. ઘરધણીની સમતિ મેઢવીને રહેવા માટે ઘરને પ્રહણ કરાડું, સમતિ મલ્યે ઘરમાં ઉતરવું ‘ઘર’ શબ્દ ઉધાન વાડી વગીચો ચેતર પહાડ જાડ વગેરેનો સૂચક સમજવાનો છે) એ ભાવને અવગ્રહ શબ્દ સૂચવે છે. શાબ્દકાર અવગ્રહના પાંચ પ્રકાર વતાવે છે: દ્વાવગ્રહ, રાજાવગ્રહ, ગૃહપતિઅવગ્રહ ગૃહસ્વામિઅવગ્રહ અને સાર્થમિકાવગ્રહ. અર્થાત્ કોઈ નિવાસસ્થાનમાં રહેવું હોય ત્યારે ઇન્દ્ર, રાજા, ગૃહપતિ—માંડલિક, ગૃહસ્વામી અને પોતાનો સાર્થમિક એમની સમતિ મેઢવીને એમના નિવાસમાં રહેવું ઉચિત છે. એઓની સમતિ મલ્યા વિના એમના નિવાસમાં રહેવું દોષજનક છે.

૩૭ ત્યાં ત્યાં તીર્થંકરોની રહેવાની વાત આવે છે ત્યાં કવે તેઓ પૂર્વાભિમુખ થઈને બેસે છે એવું લખેલું હોય છે. પૂર્વ દિશામાં સૂર્ય હોય

ભાવિત કરતા રહેવા લાગ્યા

૫ શ્રમણ ભગવાન મહાવીર આદિકર, તીર્થંકર, સ્વયંસંબુદ્ધ, પુરુષોત્તમ, પુરુષસિંહ, પુરુષવરપુણ્ડરીક, પુરુષવરગંધર્હસ્તી, અભયદાતા, નેત્રદાતા, માર્ગદર્શક, શરણદાતા, જીવિતદાતા, ^{૩૮}દ્વીપસમાન, ત્રાણરૂપ, શરણરૂપ, ગતિ-આશ્રય-રૂપ, આધારરૂપ, ધર્મચક્રને પ્રવર્તવિનાર, વિશુદ્ધ જ્ઞાન અને દર્શનથી યુક્ત, હચ્ચરહિત, જિન-જય મેલવનાર, જિતાવનાર, ^{૩૯}તરનાર, તારનાર, મુક્ત, મુકાવનાર, બુદ્ધ, બોધ આપ-

છે. ઈથી ૧ દિશા ઘણા જૂના સમયથી લૌકિક દૃષ્ટિએ પવિત્ર મનાતી આવી છે. ઘણા જૂના કાળમાં કેટલાક લોકો સૂર્યના પૂજક હતા. પૂર્વી-ભિમુખ વેસવામા સૂર્ય તરફના જૂના સદ્ભાવની નિશાની રહેલી માલ્હમ પડે છે. આ પરંપરાને અનુસરીને બીજા બધા સામાન્ય લોકો પણ પૂર્વ દિશાને મહત્ત્વ આપે છે. જૈન દૃષ્ટિએ તો કોઈ દિશાને ખાસ કશું મહત્ત્વ હોય એવું જણાતું નથી. ભગવાન મહાવીરના સમયમા એક એવો સપ્રદાય હતો કે જે દિશાઓની પૂજાઓમા માનતો. જૈન સૂત્રોમા ૧ સપ્રદાયનું નામ ‘દિસાપોક્ત્વી’ જણાવેલું છે. ભગવાને દિશાઓની આં જડપૂજાના પ્રચારને રોકવા માટે અને દિશાના માહાત્મ્યની નિષ્પ્રયોજનતા બતાવવા માટે ભગવતી સૂત્રમા દિશાઓને જીવાંજીવાત્મક કહીને વર્ણ-વેલી છે. દિશાઓ માત્ર આકાશરૂપ હોઈ જીવાંજીવરૂપ સમસ્ત પદાર્થના આધારરૂપ છે એવાત સ્વીકૃત છે, પણ એટલા માત્રથી તેની જડપૂજા કરવી જરાય ઉપયોગી નથી.

૩૮ ભગવાનનો પરિચય આપતા સ્તુતિરૂપ વર્ણકમા ભગવાનને દ્વીપસમાન, ત્રાણરૂપ, શરણરૂપ, આશ્રયરૂપ અને આધારરૂપ, જણાવેલા છે. તેને લગતો મૂલ પાઠ “દીવો, તાણં, સરણં, ગઈ, પઢ્ઢા” આ પ્રકારનો છે. મૂર્તિપૂજક સપ્રદાયના લોકોમાં આ પાઠનો પ્રચાર નથી પણ સ્થાન-કવાસી સપ્રદાયના લોકોમાં આનો પ્રચાર છે. ‘દીવો’ વગેરે શબ્દો પ્રથમાવિભક્તિવાળા છે પણ તેમને બધાને છઠ્ઠી વિભક્તિવાળા કરીને પ્રસ્તુત સ્તુતિમાં યોજવાના છે.

૩૯ શક્તસ્તવમાં વા ભગવાનનો પરિચય આપતા વર્ણકમાં ઘણા પાઠમેદો માલ્હમ પડે છે. કેટલેક સ્થાને ‘જિણ’ પછી ‘જાવય’ શબ્દ આવે

નાર, સર્વશ્ર, સર્વદર્શી અને અપુનરાવર્તનની શિવરૂપ, અચલ, અરોગ, અક્ષય અવ્યાયાધ સિદ્ધિને મેલવવાના અભિલાષી પવા હતા.
[૮] પમના શરીરની ડંચાઈ^{૪૦} સાત દ્વાથ, સંસ્થાન સમચોરસ અને સંહનન-શરીરનો ઘાંધો-વજ્ર જેવો મજબૂત હતો. શરીરનો અદ-
રના વાયુઓ અનુકૂળ રહેતા, મલાશય કંક પક્ષીના મલાશય જેવો નીરોગ, જઠર પારેવાના જઠર જેવું તીવ્ર, મલવિસર્જનનાં સ્થાન
પક્ષીનાં મલવિસર્જનનાં સ્થાન જેવાં નિર્લેપ અને પીઠ, બન્ને તરફનાં પાંસઝાં તથા ડરુ સુજાત હતાં.

પમનો શ્વાસ સુગંધી,^{૪૧} નીરોગી ઉત્તમ માંસ, હૃદી ઉદાત્ત અને પ્રશસ્ત, શરીર નિર્મેલ અને અંગેઅંગમાંથી ફરતું લાવણ્ય અસાધા-
રણ હતું.

છે ત્યારે ક્યાંય ક્યાંય ‘જાવય’ ને બદલે ‘જાણય’ પદ દેખાય છે. વિશેષ વિચાર કરતાં ‘જાણય’ ને બદલે ‘જાવય’ પાઠ વધારે સુસંગત છે.

‘તિન્નાણં તારાણ’ વગેરે વિશેષણો જોતા ‘જાવયાણં’ પાઠ જ બરાબર છે. આ ઉપરાંત ૯ શકસ્તવમાં બીજા અનેક પાઠભેદો છે.

૪૦ ભગવાનના શરીરનું વર્ણન જોતાં ૯મ માલ્હમ પહે છે કે તેઓ ગૃહસ્થાશ્રમમાં વિશેષે કરીને વ્યાયામપ્રિય હશે. શરીરની મજબૂતાઈ અને
સુહોલ્લપણું લાવવામા વ્યાયામ ૯ મુલ્ય કારણ છે. જૈન સૂત્રોમા ઠેકઠેકાણે વ્યાયામની પદ્ધતિના વર્ણનો તો આવે જ છે. કલ્પસૂત્રમાં ભગવાન
મહાવીરના પિતા રાજા સિદ્ધાર્થનો અઘાડો પ્રસિદ્ધ છે. ભગવાનના મલાશય અને જઠરનું જે વર્ણન કરેલું છે, તે તેમની મિતાહારિતા અને પથ્ય-
ચારિતાને સૂચવે છે. શાનપાનના આચારો વર્ણવતાં જૈન સૂત્રોમા શાનપાનના પ્રમાણ વિષે યુવ ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે.

૪૧ યોગી જ્યારે યોગની સાધના પૂરી કરે છે, શરીર, મન અને વચન ઉપર પૂરેપૂરો કાબૂ મેલે છે ત્યારે તેના શરીરમાં લાવણ્ય, સ્ફૂર્તિ,
અને તેજ વધુ ને વધુ પ્રમાણમા પ્રકટે છે. ઉપરાંત કેટલીક બીજી શક્તિઓનો પણ તેમા આવિર્ભાવ થાય છે. પાતંજલ્યોગસૂત્રના વિભૂતિપાદમાં
જે વિભૂતિઓ વર્ણવેલી છે, તે વધી યોગીને સુલભ હોય છે. ભગવાન મહાવીરના શરીરનું વર્ણન તેમની યોગલબ્ધિને અનુરૂપ છે.

લોઢાના ઘળની જેવી સુવદ્ધ સ્નાયુવાળી અને શિખર જેવી ઉન્નત સોપરી ઉપર શિરોભાગ, માથાના વાલ ઘનનિવિત-લગોલગ ડગોલા-
ધાંકડિયા ઝમળા વાંકવાળા સુંવાળા અને ભમરા જેવા કાઠા, વાલ ડગવાની ચામડી-કેશાંતભૂમિ-સોના જેવી ચમકતી અને ઢાઢિમના
ફુલ જેવી સ્નિગ્ધ, છત્ર જેવું ડુંગું ઉત્તમ ઉચ્ચમાંગ-મસ્તક, ઘળવિનાનો એકસરસો અર્ધચન્દ્ર જેવો લલાટપટ્ટ અને પૂર્ણચંદ્ર સમાન સોમા-
કાર મુલ,

સાંમલવામાં સરવા પ્રમાણયુક્ત વસ્ત્રે કાન, માંસથી ભરેલા પુષ્ટ વસ્ત્રે કપોલ, ઘનુષ જેવી વાંકડી કાઠી આછી ભમરો, ચીલેલો
કમલ જેવાં એકાદ ધોળા વાલવાળી^{૪૨} પાંપળવાળાં વસ્ત્રે નયનો, ગરુડની નાસિકા જેવી ડુંગ લાંબી સરલ નાસિકા, પરવાળા જેવા
વસ્ત્રે હોઠ,

વંપાની કઠ્ઠી જેવા નિર્મલ^{૪૩} એક શ્રેણીવદ્ધ યદ્યા દાંત, અગ્નિથી ઘમેલા સોનાના જેવું રાતું તાલતું અને જીભ, અવસ્થિત-અવસ્થા-
સૂચક અને સુવિભક્ત સ્મશુ-દાઢી મૂંછ, શાર્દૂલની હડપચી જેવી માંસલ પ્રશસ્ત હડપચી,

પ્રમાણસર ચાર આંગળ ડુંગી ઉત્તમ શલ જેવી રૂપાળી હોક, ઉત્તમ પાડો વરાહ સિંહ શાર્દૂલ વલદ અને હાથીના સ્થા જેવા

૪૨ પાંપળમાં એકાદ ધોળો વાલ વર્ણવવાનું કારણ સમજાતું નથી. કદાજ એ વિશેષ ગાંભીર્ય, સ્થિરતા અને શુદ્ધત્વસૂચક હોય.

૪૩ ભગવાનના દાંતનું વર્ણન વાંચતા આપણે તેમના દાંતોની શુદ્ધિનો લ્યાલ મેલવી શકીએ છીએ. કેવળી થયા પછી ભગવાન નિયત
આહારી રહ્યા છે. આહારને જે નિયત લેતો હોય તેના દાંતો આવા શુદ્ધ અને નિર્મલ ત્યારે જ રહી શકે જ્યારે તે દાંતો તરફ બેદરકાર ન
રહે. કોઈ દૂમતર કે અતિશય માત્ર કહેવાથી દાંતોની શુદ્ધિ થઈ જતી નથી. એ તો; સંયમસાધન, શરીરની વિશેષસમર્પક કાઠજી, આહારનું
પ્રમાણ, સ્વાદેન્દ્રિયનો જય, ઝર્જીર્ણનો અભાવ અને શરીરગત રક્તકળોની વિદ્યુચ્છલિત ઉપર નિર્ભર છે.

ભગવાનના અનુયાયી આપણે, વધારે તો નહિ પણ તેમની દંતશુદ્ધિ જેટલુંય તેમનું અનુકરણ કરીએ તોય વસ છે.

ભરાવદાર મજબૂત સ્થા, સુબદ્ધ સાંઘાવાળી સુશ્રિષ્ટ સ્થિતિ પુષ્ટ પૌંચામાં સુસંસ્થિત નગરના દરવાજા પાછલ રહેલા ભોગલ જેવી ગોલ અને ઘોંસરા જેવી લાંબી ઝુજાઓ,

શેષનાનો વિસ્તારેલી ફળા જેવા વિપુલ અને ડંચા કરેલા ભોગલ જેવા દૃઢ બાહુઓ, રાત્રી કોમલ માંસલ અને શુભ ચિહ્નોવાળીઃ હથેલી, પાંચે આંગળીઓ સિધી કરતાં જેમાં જેમાં પદ્મ પળ કાણું ન દેખાય તેવો નિશ્ચિદ્ર પ્રશસ્ત પંજો, લોહીથી મરેલી કોમલ પાંચ પાંચ આંગળીઓ, તાંબા જેવા રાતા સ્નિગ્ધ ચમકતા નલ્લો,

હથેલીમાં ચન્દ્ર, શંખ, ચક્ર, સ્વસ્તિક અને સૂર્યનો જેવી રેલાઓ, પહોળી વિશાળ સોનાની પાટ જેવી ડજ્જલ સમતલ-પદ્મ સરસી અને શ્રીયત્સના^{૪૪} ચિહ્નથી શોભતી છાતી, હાડકાં ન દેખાય તેવો માંસલ ઘરડો, કનકની કાન્તિ જેવી કાન્તિવાલું રોગરહિત નિર્મલ સુજાત શરીર,

સંગત સંનત સુદર અને સુજાત પડલાંઓ, કાલની નીચેના યજ્ઞે યાજુના ભાગો ઘરાબર પ્રમાણસર અને પુષ્ટ, આછી ઋજુ ક્ષિગ્ધ અને રમણીય રંવાટી-રોમરાઈ, માછલી અને પક્ષીની કુક્ષિ જેવી સુજાત પુષ્ટ કુક્ષિ, માછલીના ડર જેવું ચમકતું ડર, ઇંદ્રિયો ઘધી નિર્મલ,

૪૪ શ્રીયત્સનો અર્થ આપતાં આચાર્ય હેમચન્દ્ર કહે છે કે “શ્રિયા યુક્તો વત્સો વક્ષોડનેન શ્રીવત્સઃ રોમાવર્તેવિશેષઃ.” કાંઠ ૨, શ્લોક ૧૩૬ અભિધાનર્ચિતામણિ. રંવાટાનો એક સ્વાસ પ્રકારનો વળાંકો તે શ્રીવત્સ. જેની છાતીમાં એ વિશિષ્ટ પ્રકારનો રંવાટાનો વળાંકો હોય તે સુલક્ષણો કહેવાય એવો લોકવાદ છે. શ્રીવત્સવાળી છાતી હોવાને લીધે કૃષ્ણનું એક નામ શ્રીવત્સ પણ છે. ‘વત્સ’નો અર્થ ‘વક્ષ-છાતી’ થાય છે. જેને લીધે છાતી શોભાવાળી થાય તે શ્રીવત્સ. જે-જે જિનર્વિભો વર્તમાનમાં દેખાય છે તે વધાની છાતીના ઘરાબર મધ્ય ભાગમાં લંબચોરસ જેવું એક ઉપસેલું નિશાન દેખાય છે અને એને ‘શ્રીવત્સ’ કહેવામાં આવે છે. એ નિશાન કોઈ ઉપસેલા હાડકાની સ્મૃતિ કરાવે છે, ત્યારે ‘શ્રીવત્સ’ તો રંવાટાનો સ્વાસ પ્રકારનો વળાંકો છે એ ધ્યાન દેવા જેવી વાત છે.

પદ્મ જેવી વિશાળ નાભિ, મુસલ ઢપણ અને વજ્રના મધ્ય જેવો મધ્યભાગ, ^{૪૫}ઉત્તમ ઘોડો અને સિંહની કટી જેવો કટીભાગ, શ્રેષ્ઠ ઘોડાના ગુપ્ત ગુહ્ય ભાગ જેવો ગુપ્ત સુજાત અને નિરુપલેપ ગુહ્ય ભાગ,

ઉત્તમ દ્વાથી જેવી મલપતી લલિત અને વિક્રમવાળી ગતિ, દ્વાથીની સુંદ જેવા શોભન ઉરુઓ, ઢાંકણીમાં બરાબર બેઠેલા માંસલ વંદે શુદ્ધનો, હરણી જેવી રુડી વૃત્ત જંવાઓ, સુશ્લિષ્ટ સુસંસ્થિત અને બહાર ન કળાય તેવી શુદ્ધીઓ,

કાચવાના ચરણ જેવા સુપ્રતિષ્ઠિત ઉન્નત ચારુ ચરણો, નાની મોટી છતાં પગની આંગળીઓ સુસંહત અને કોમલ, પગના નલો રાતા અને ચમકતા, તલ્લિયાં રાતાં કમલના પત્ર જેવાં સુકોમલ અને મૃદુ, પગમાં પર્વત નગર મગર સાગર ચક્ર વગેરેની જેવી ઉત્તમ રેલાઓ,

વિશિષ્ટ રૂપ જાલ્વલ્યમાન અગ્નિ, ચમકતી વીજળી, અને તરુણ સૂર્યની જેવું ઉગ્ર તેજ તથા અંગમાં, ઉત્તમ પુરુષનાં અંગમાં હોય પંચા

એક હજાર આઠ સુલક્ષણો: ^{૪૬}શ્રમણ ભગવાન મદ્વાવીર શરીરે પવા પ્રકારના હતા

૪૫ ભગવાનના શરીરના મધ્ય ભાગને મુસલ જેવો વર્ણવેલો છે. મુસલ-સાંબેલુ-નો મધ્ય ભાગ-જેને પકડીને ધડાય છે તે ભાગ પાતલો હોય છે. મધ્ય ભાગ પછી તરતજ કટીભાગનું વર્ણન છે, તેથી મધ્ય ભાગ અને કટી વચ્ચેનું જુદા છે એ ન વીસરાય.

૪૬ ઉત્તમ પુરુષના શરીરમાં એક હજાર ને આઠ શુભતમ લક્ષણો હોય છે એ હકીકત જૈન ગ્રંથોમાં વારંવાર આવે છે. પણ તે લક્ષણો કયાં કયા છે એ સવધી વીગતવાર હકીકત ક્યાય નજરે ચડતી નથી. હાથમાં ચંદ્ર, સૂર્ય, શલ્ક, ચક્ર, સ્વતિક વગેરેની જેવી રેલાઓ હોય અને પગમાં પર્વત નગર મગર સાગર ચક્ર વગેરેની જેવી રેલાઓ હોય-એ વધાં શારીરિક સુલક્ષણો છે. ૧૦૦૮ અને ૧૦૮ ની સંખ્યા ઘણા સંપ્રદાયવાળાને તેમ જૈન લોકોને વિશેષ પ્રિય છે એનું કારણ શોધવા જેવું છે.

[૧] સ્વભાવે શ્રમણ ભગવાન મહાવીર અનાસ્ત્રવ-આસ્ત્રવ વિનાના-સામાજિક વા આધ્યાત્મિક દૂષણ જેથી ઉત્પન્ન થાય તેવી પ્રવૃત્તિ વિનાના, મમતારહિત, અર્કિચન^{૧૭}-ઐચ્છિક ગરીબીને વરેલા-અપરિગ્રહી, સંસારના સ્રોતે-પ્રવાહે-નહિ વહેનારા, આસક્તિ વિષયાનુરાગ-દ્વેષ અને અજ્ઞાનથી પર રહેલા, નિર્ગ્રંથ પ્રવચનના ઉપદેશક, શ્રમણ શાસ્તાઓના નાયક-તેમના વ્યવસ્થાપક, શ્રમણોના અધિપતિ, શ્રમણ-

૪૭ જેમની પાસે કિંચન-કાંઈ-નથી તે અર્કિચન. આવા અર્કિચનો બે પ્રકારના હોય છે. એક તો ઐચ્છિક અર્કિચન અને બીજા ઓઘ અર્કિચન. ઓઘ અર્કિચનો પોતાની વૃત્તિને શોધ્યા વિના માત્ર આવેગ કે દેશાદેશીથી અર્કિચનપણુ માળે છે, ઈથી તેઓ અર્કિચનો દેશાવા છતાં પોતાની અને પરની સમાધિમા વિવેક બને છે, તેમનામાં તૃણા કામ લોભ ઈર્ષ્યા અહંકાર વગેરે વૃત્તિઓ પડેલી હોય છે, તેમાંની એક વૃત્તિને પણ તે ઓઘ અર્કિચનો વિવેક ન હોવાને કારણે દાવી શક્તા નથી, ઉછડુ તે વૃત્તિઓના તેઓ દાસ બનેલા હોય છે. ઈથી ઓઘ અર્કિચનોનો મોટો ભાગ સમાજ, રાષ્ટ્ર, વિશ્વ કે વ્યક્તિની શાંતિને હાનિ પહોંચાડનારો થાય છે. જેઓ પોતાની વૃત્તિને તપાસી તારીને અને પોતાનાં બલ સામર્થ્ય અને મર્યાદા વગેરેન બરાબર સમજીને ઇચ્છાપૂર્વક અર્કિચનપણુ સ્વીકારે છે, તેઓ ઐચ્છિક અર્કિચનો છે. આવા જ અર્કિચનો પોતાને વિકાસ સાધી શકે છે અને વ્યક્તિ સમાજ રાષ્ટ્ર કે વિશ્વની શાંતિમા પોતાનો ફાલો નોંધાવી શકે છે. ભગવાન મહાવીર આ જાતના અર્કિચન હતા, પણ ઓઘ અર્કિચન ન હતા. સંસારનો પ્રત્યેક પ્રાણી પોતાની અજ્ઞાનતાને લીધે દુઃખના પંકમા ફસાઈ છે. સંસારમા અજ્ઞાન અને દુઃખની માત્રા ઇટલી બધી વધારે છે કે તેનો ઇટલે સમસ્ત સંસારના સમગ્ર અજ્ઞાન અને સમગ્ર દુઃખનો સમૂલ નાશ કોઈથી કોઈ પ્રકારે થઈ શક્યો નથી, થઈ શકતો નથી અને હવે પછી થઈ શકશે કે કેમ એ પ્રશ્ન છે આમ છતાં જો મહાન આત્માઓનું હૃદય એ દુઃખ પરપરાને જોતાં જ કંકલી ડાકે છે, તેઓ તે દુઃખના સાધનરૂપે કંદી પણ બનતા નથી અને એવા સાધનભૂત ન થવા માટે જ તેઓ ઐચ્છિક ગરીબીને સ્વીકારે છે. ઐચ્છિક ગરીબીને વરેલા જ મહાનુભાવો સારા અર્કિચન છે.

વુંદમાં પરિવર્તન કરનાર^{૨૮}-ક્રાન્તિ કરનાર, બુદ્ધોને છાજે પવા ચોત્રીશ અતિશયોથી^{૨૯} સંપન્ન હતા.

૪૮ આ અર્થ માટે મૂલ સૂત્રમાં 'સમળગવિદપરિહટ્ટ' શબ્દ આવેલો છે. ટીકાકાર [શ્રમણા એવ શ્રમણકાઃ તેષા વૃન્દસ્ય પરિવર્તકઃ-ઔઃ વૃઃ ૫૦ ૨૧ પં. ૨] 'પરિવટ્ટ'નું સંસ્કૃત રૂપાંતર 'પરિવર્તક' આપે છે. શ્રમણસંસ્કૃતિમાં ભગવાને જે ક્રાંતિ કરેલી છે તેને આ વિશેષણ બરાબર વધેવેસતુ છે. પાર્શ્વનાથ ભગવાનની પરંપરામાં જે શૈથિલ્ય પેટેછ, તેને દૂર કરવા અને શ્રમણસંસ્કૃતિનું તેજ વધારવા ભગવંતે^{૩૦} ચાર યમના પાંચ યમ કરેલા, પોતાની જીવનચર્યામાં અચેલકત્વ ઉપર વધારે માર મૂકેલો અને કેટલીક સામાજિક હિંસાઓને દૂર કરવા તેમને જાતિવાદને દૂર કરી ગુણવાદને અપ્રસ્થાને સ્થાપેલો, તેમજ સ્ત્રીઓ અને પછાત ગણાતા લોકોને ઊંચે ચંડાવવા તેમને પોતાના તીર્થમાં સારુ સ્થાન આપેલું. ભગવંતનું 'પરિવર્તક' વિશેષણ આ વધા માવને બરાબર સૂચિત કરે છે, ટીકાકાર તો 'પરિવર્તક'નો અર્થ 'વૃદ્ધિકારી' બતાવે છે પણ એ અર્થ વ્યુત્પત્તિની દૃષ્ટિએ સંગત છે કે કેમ એ વિચારવા જેવું છે.

૪૯ સમવાયાંગ સૂત્રમાં ચોત્રીશ બુદ્ધાતિશેષો આ પ્રમાણે જણાવેલા છે: ૧ કેશ દાઢીમંછ રુવાડા અને નલ એ વધા ન વધે. ૨ કાયા નિરોગી અને પવિત્ર રહે. ૩ માંસ અને લોહી મોક્ષીર જેવું થોડું હોય. ૪ શ્વાસોચ્છવાસ પવનગંધી. ૫ પક્ત ચર્મચંદ્રુવાળા ન જોઈ શકે તે રીતે આહાર અને નિહાર પ્રચ્છન્ન રહે. ૬ પ્રકાશવાલું ચક્ર. ૭ પ્રકાશવાળું હૃદય. ૮ પ્રકાશવાળું ઘોળા ચામરો ૯ આકાશજેવું સ્વચ્છ સ્ફટિકમય અને પાદપીઠ સહિત સિંહાસન. ૧૦ ઘણો ઊંચો દ્વદ્વજ (આ ચક્ર વગેરે બધું ભગવાનની આગળ આગળ ચાલે). ૧૧ જ્યાં જ્યાં અરિહત ભગવંતો ઝગા રહે કે વેસે ત્યાં યક્ષદેવો અશોકવૃક્ષને તત્કાલ નીપજાવે. ૧૨ મસ્તકના પાછળના ભાગમાં તેજોમંડલ-ભામંડલ. ૧૩ ભગવાન જ્યાં ચાલે તે ભૂભાગ સરસો સપાટ બની જાય. ૧૪ રસ્તામાં આવતા કાંઠા ઝંવા વળી જાય. ૧૫ ઋતુઓ વધી નિયમિત અધિપરીત-રહે. ૧૬ સુગંધી શીતલ અને ઠંડા વાયુ વહે યોજનપરિમિત ભૂભાગ સાફ થઈ જાય. ૧૭ તે ભૂભાગની ધૂળ વેસી જાય તે પ્રકારે તેના ઉપર મેઘનો છટકાવ થાય. ૧૮ પાંચે રંગના સુગંધી ફૂલોની ઢીંચણ ઢીંચણ જેટલી ભરચક વૃષ્ટિ થાય. ૧૯ નહિ ગમતા શબ્દો સ્પર્શો અને રસો રૂપો અને

વચનના પાંત્રીશ ગુણોથી^{૫૦} સંયુક્ત પવા શ્રમણ ભગવાન મહાવીર જે વચ્ચે આમલકળ્પા નગરીમાં આવ્યા તે વચ્ચે તેમની સાથે આકા-
ર્ષી ભાષાથી કોઈ વિવેકી જન ભગવાનના સ્વરૂપ સંબંધી મુલાવામા ન પડે, માટે જ આચાર્ય સંતમદ્ર જણાવે છે કે—

“દેવાગમ-નમોયાનવામરાદિવિભૂતયઃ । માયાવિષ્વપિ દૃશ્યન્તે નાતસ્ત્વમસિ નો મહાન્” ॥

અર્થાત્-ઈંદ્રજાલ કરી વતાવનારા, પોતાની પાસે દેવો આવે છે એવું બતાવી શકે છે અને ચામર વગેરેને અદ્ધર રાહી બતાવે છે. હે
ભગવન્ ! અમારે મન તું, તારી પાસે દેવો આવે છે તેથી મોટો નથી પણ તારુ વીતરાગપણુ જ તારી મહત્તાનું સ્વરૂપ છે એમ હું માનું છું.

^{૫૦} “સત્યવચનના પાંત્રીશ અતિશયો જણાવેલા છે” એમ સમવાયાગસૂત્રમાં મૂલ્મા લખેલું છે. એ માટે મૂલ્માં “પણતીસં સચ્ચવયણાદિસેસા
પણ્ણત્તા” એવું વચન છે પણ એ પાંત્રીશ અતિશયો કયા કયા છે ? એ બાબત મૂલ્માં કહ્યું જણાવેલું નથી. મૂલ્મા એ વચનની ટીકા કરતા
આચાર્ય શ્રીઅમર્યેદેવ જણાવે છે કે—“સત્યવચનના અતિશયો આગમમાં દોઠામાં આવ્યા નથી પણ પ્રયાંતરમાં નોંધેલા છે.” [“સત્યવચના-
તિશયા આગમે ન દૃષ્ટાઃ એતે તુ પ્રન્યાન્તરદૃષ્ટાઃ સંભાવિતાઃ”-સમવાયાંગ ટીકા પૃ. ૬૩] ટીકાકારના આ ઉલ્લેખ ઉપરથી ‘આ અતિશયો
આગમિક છે કે નહિ ?’ એવો પ્રશ્ન જરૂર ઊઠી શકે છે. એના સમાધાનનું આ સ્થાન નથી પણ એ વસ્તુ વિચારણીય તો સરી જ. ટીકાકારે
એ પાંત્રીશ અતિશયો આ પ્રમાણે બતાવેલા છેઃ ૧ સંસ્કારિતા, ૨ ઉદાત્તતા, ૩ ઉપચારોપેતતા, ૪ ગાંભીર્ય, ૫ પહલંદો પહલો, ૬ સરલતા,
૭ સંગીતયુક્તા, ૮ મહાર્થતા, ૯ પૂર્વાપર અવિરોધ, ૧૦ શિષ્ટતા, ૧૧ અસંદિગ્ધતા, ૧૨ અસંહનીયતા, ૧૩ હૃદયંગમતા, ૧૪ દેશ અને કાલનું
અનુસરણ, ૧૫ તત્વાનુરૂપતા, ૧૬ અતિવિસ્તર અને અસંબદ્ધ અધિકાર રહિતતા, ૧૭ પદોની પરસ્પર સાપેક્ષતા, ૧૮ અભિજાતતા, ૧૯ અતિ-
સ્મિધ મધુરતા, ૨૦ પરમર્મનો અપ્રકાશ, ૨૧ અર્થ અને ધર્મ સાથેનો સંબંધ, ૨૨ ઔદાર્ય, ૨૩ પરનિદા અને સ્વપ્રશંસાનો અભાવ, ૨૪ પ્રશ-
સ્યતા, ૨૫ વ્યાકરણનો અવિરોધ, ૨૬ સતત કુતુહલ જનકતા, ૨૭ અદ્ભુતતા, ૨૮ અતિધિલંબરહિતતા, ૨૯ વિક્ષેપ વહેમ વગેરે દુષ્ણનું ન
હોવું, ૩૦ હૃદયીકતોની નવીનતા, ૩૧ શાસ પ્રકારની વિશેષતા, ૩૨ વર્ણ પદ અને વાક્યોની ઘટના, ૩૩ સાહસયુક્તતા, ૩૪ અલેદ અને

શગત ”ધર્મચક્ર આકાશગત છત્ર આકાશગત પ્રવેત ચામરો, પાદપીઠ સહિત આકાશસ્ફટિકમય સ્વચ્છ-સિંહાસન અને આગલ સેવા-તો ધર્મચ્વજ ૯ બંધું હતું; તથા ચૌદ હજાર શ્રમણો^{૫૨}—સાધુઓ અને છત્રીશ હજાર શ્રમણીઓ સાથે સંપરિવરેલા શ્રમણ ભગવાન મહા-ધીર ફરતા ફરતા ત્યાં આવ્યા હતા.
[૧૦] જે વચ્ચે શ્રમણ ભગવાન મહાધીર ત્યાં આવ્યા તે વચ્ચે આમલકપ્પા નગરીમાં ઠેરઠેર—તરમેટામાં ત્રિકમાં ચોકમાં ચાચરમાં

૩૫ વિવક્ષિત યર્થની સિદ્ધિ.

૫૧ સમવાયાંગના મૂલમાં ‘આકાશગત’ અર્થનો સૂચક ‘આગાસગ’ શબ્દ આપેલો છે. તેનો અર્થ કરતાં ટીકાકાર લખે છે કે—“તથા ‘આગાસગ’તિ આકાશગતં વ્યોમવર્તિ આકાશક વા પ્રકાશકમ્ इत्यर्थः X X X एवम् आकाशग छत्रत्रयम् X X X आकाशके प्रकाशके श्वेतवरचामरे X ‘आगासफलिहमय’ति आकाशमिव यद् अत्यन्तम् अच्छम् स्फटिकम् तन्मयं सिंहासनम् X ‘आगासगओ’ति आकाशगतोऽत्यर्थं तुङ्ग इत्यर्थः”-(પૃ ૬૧). ટીકાકારના કહેવા પ્રમાણે ‘આગાસગ’ શબ્દના ત્રણ અર્થો યથા: એક તો વ્યોમમાં રહેતું-અદ્ધર રહેતું, બીજો પ્રકાશક-પ્રકાશ આપતું-ચમકતું, અને ત્રીજો ઘણું ઊંચું.

૫૨ ભગવાનના વિહારનો આ બધો વર્ણક વિવરણકારની ભલામણ પ્રમાણે ઉવવાદ્ય સૂત્રમાંથી લીધેલો છે. ઉવવાદ્ય સૂત્રના મૂલમાં ‘ચુદસહિ સમણસાહસ્સીહિ છત્તીસાએ અજિઆસાહસ્સીહિ” એ પાઠ તો છે, પરંતુ ટીકાકારે ત્યાં એ સંબંધે કશી હકીકત લખી નથી એ જણ વિચારવા જેવું તો સ્પષ્ટ જ. અને એમ છે માટે ઉવવાદ્ય સૂત્રના સપાદકે મૂલના એ પાઠને ( ) આવા નિશાનમાં મૂકેલો છે અને તે ઉપર “એ વચન વ્યાખ્યાનુગામી નથી” [ઑ. ૦. પૃ. ૨૧ સૂ. ૧૦ પં. ૧૧ તથા ૧૪] એવું ટિપ્પણ કરેલું છે. ટીકાકાર અને ટિપ્પણકારનું વલણ એ મૂલ પાઠ સંબંધે સંદેહ ઉપજાવે એવું જણાય છે અર્થાત્ ભગવાન વિહાર કરતા હશે ત્યારે દરેક ઠેકાણે તેમની સાથે ચૌદ હજાર સાધુઓ અને છત્રીશ હજાર સાધ્વીઓ હમેશાં રહેતાં જ હશે એ નક્કી ન કરી શકાય પણ એ વચન ઉપરથી તેમના શ્રમણશ્રમણીના પરિવારનું માપ તો જાણી શકાય.

ચતુર્લોમાં-ચોરઠામાં-રાજમર્ગમાં અને ઘેરીઓમાં-ડયાં સાંભળો ત્યાં ઘણા લોકો^{૫૩} પરસ્પર પમ કહેતા હતા કે હે દેવાનુપ્રિયો ! આકાશગત છત્ર વગેરે સાથે સંયમ અને તપથી આત્માને ભાવિત કરતા શ્રમણ ભગવાન મહાવીર અહીં આવ્યા છે તો તેવા પ્રકારના અરહંત ભગવંતોનાં માત્ર નામગોત્ર પણ કાને પડે તોય મોટો લાભ છે, તો પછી તેમની સામે જવાનો તેમને વાંદવાનો નમવાનો તેમનો પાસે જદ કૈટલાક ખુલાસા પૂછવાનો અને તેમની પર્યુપાસના-સેવા કરવાનો પ્રસંગ મળે તો જે લાભ થાય તે માટે કહેવું જ શું ?

આર્ય પુરુષનું પક પણ ધાર્મિક સુવચન કાને પડે તોપણ તે શ્રેયરૂપ છે તો પછી તેમની પાસે જદ વિપુલ અર્થ-ઘણી હકીકતો જાણવાનો પ્રસંગ સાંપડે તો તેથી લે શ્રેય થાય તે માટે કહેવું જ શું ?

તો હે દેવાનુપ્રિયો ! આપણે જર્ણપ અને શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને વાંદીપ નમીપ સત્કારીપ સન્માનીપ અને કલ્યાણરૂપ મંગલમય દિવ્ય ચૈત્યની પેઠે તેમની પર્યુપાસના કરીપ તો ૫, આપણે માટે આ ભવ પરમવ અને જન્મ જન્માંતરમાં હિતરૂપ થશે, સુખરૂપ અને નિઃશ્રેયસરૂપ નીવડશે.

આમ વિચારીને ઘણા ઉગ્રો^{૫૪} ઉગ્રપુત્રો મોગો મોગપુત્રો રાજન્યો ક્ષત્રિયો બ્રાહ્મણો ભટ્ટો યોધો પ્રશસ્તાઓ મહ્લકિઓ લિચ્છવિઓ લિચ્છવિપુત્રો અને વીજા ઘણા માંડલિક રાજાઓ યુવરાજો રાજમાન્ય પુરુષો મંડવાધિપો કૌટુંબિકો-કણવીઓ કમ્પો શ્રેષ્ઠિઓ સેનાપતિઓ સાર્થવાહો વગેરે અનેક લોકો^{૫૫} જ્યાં ભગવાન હત્યા ત્યાં જવા નીકળ્યા.

૫૩ કોઈ પરિવર્તનકારી કે સંશોધક વક્તા આવે ત્યારે સપ્રદાયના મેદમાવ વિના દરેક પ્રજા તેને સામઘ્વા ઇચ્છે છે એવું લોકમાનસ આજે પણ છે, તો પહેલાં પણ એવું જ હશે એમ આ ઉપરથી જણાય છે.

૫૪ ઉગ્ર મોગ રાજન્ય ક્ષત્રિય ભટ યોધ મહ્લકિ લિચ્છવિ વગેરે, તે સમયના પ્રસિદ્ધ પ્રસિદ્ધ રાજવંશોના ખાસ વિશેષ નામો છે ૫ ધ્યાનમા રાખવાનું છે, અર્થાત્ ભટો પટલે સુમટો, યોધો પટલે યુદ્ધ કરનારાઓ, એવો તે નામોનો અર્થ વરાવર નથી.

પમાંના કેટલાક^{૫૫} શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને વાંદવાની નમવાની વૃત્તિવાળા હતા, કેટલાક માત્ર ભગવાનને જોવાના ઇચ્છુક હતા, કેટલાક તો 'ભગવાન કેવા હોય' એ જાતના કુતૂહલથી જવા પ્રેરાયા હતા, કેટલાકને અર્થવિનિશ્ચય-ખુલાસા મેળવવા હતા, કેટલાકને પમ હતું કે ત્યાં જઈશું તો અશ્રુતપૂર્વે સાંભળ્યું અને સાંભળ્યું છે તે સંવંધી શંકાઓ દૂર કરશું, કેટલાકે પમ ધારેલું કે આપણે તો ભગવાનની પાસે સર્વ પ્રકારે મુંડભાવ ધારણ કરી અગાર-ઘર છોડી અનગાર થશું, કેટલાકે પવો સંકલ્પ કરેલો કે આપણે પાંચ અણુ-વ્રતવાળો અને સાત શિક્ષાવ્રતવાળો પમ બાર પ્રકારનો ગૃહધર્મ સ્વીકારશું, કેટલાક તો માત્ર જિનમક્તિના રાગથી પ્રેરાયા હતા અને કેટલાક ગતાનુગતિક હતા અર્થાત તેઓ પમ સમજેલા કે આ વધા જાય છે ત્યારે આપણે પળ જીવું એ શિષ્ટતા છે-યોગ્ય છે: પમ જુદી જુદી વૃત્તિવાળા તેઓ વધા ભગવાનની પાસે જવા નીકળ્યાં.

શ્રમણ ભગવાન મહાવીરની પાસે જનારા એ વધા ન્હાપલા, તેમણે વલિકર્મ^{૫૬} કરેલું, તિલક વગેરે લગાડેલાં, માથે ઢોકે માલાઓ નાંખેલી, દાર અર્ધદાર ત્રણસરો દાર લટકતાં ઝૂમણાં કટિસૂત્ર-કળદોરો વગેરે આભરણો પહેરેલાં અને સુંદર વસ્ત્રો સજેલાં તથા શરીરે ચંદન લગાડેલું,

એઓ કેટલાક ઘોડે ચડેલા, કેટલાક હાથી ઉપર બેઠેલા, રથ ઉપર ચડેલા, ઘુમ્મટવાળી પાલખીમાં બેઠેલા, અને ઝૂલતી પાલ-

૫૫ સમા-સમિતિઓમા જનારાના માનસનું આવેદૂત્ર ચિત્રણ આ કાલિકામા છે.

૫૬ કોઈ ગૃહસ્થ જ્ઞાની પાસે ધર્મ સાંભળવા જાય કે રાજદરવારમાં જાય ત્યારે 'વલિકર્મ' કરીને જાય-એવા અનેક ઉલ્લેખો જૈન આગમોમા વિદ્યમાન છે. પણ એ 'વલિકર્મ' શું છે ? તે સવંધી સ્પષ્ટ માહિતી મળતી નથી 'પોતપોતાના ગૃહદેવો પાસે બલિ ચઢાવવી-નિવેદ ધરવું-મેટ ધરવી'. એવો વલિકર્મનો અર્થ ટીકાકારે આપેલો છે. ("કૃત વલિકર્મ સ્વગૃહદેવતાનાં યૈ: તે તથા"-ઉવવાહ્ય પૃ. ૫૯) આમા 'ગૃહદેવતા' કોણ અને તેનું શું સ્વરૂપ-એ પ્રશ્ન ઝમો રહે છે.

છીમાં આવેલા હતાઃ વહી મોટા જનસમુદાયથી ઘિંટાપલા કેટલાક માત્ર પનો ચાલીને જતા હતા. ૫ વધા જનારાઓનો અવાજ પટલો બધો થતો હતો કે જાણે કોઈ સ્થલમલેલો મદાસમુદ્ર ગાજતો ન હોય

આમલકપ્પા નગરીથી વહાર ફેશાન રૂપામાં આવેલા અંબસાલવળ ચૈત્યમાં ૫ઓ વધા જઈ પહોંચ્યા. ત્યાં છત્ર વગેરે તીર્થકરના અતિથેષો જોતાં તેઓ પોતપોતાનાં યાન વાહન ઝમાં રાહી પહોંચ્યા-યાનો છોડી નાહ્યાં, વાહનો ચરવા છૂટાં મૂકી દોઢાં અને ૫ઓ ભગવાનની પાસે આવી પહોંચ્યા, તેમને ત્રણ પ્રવક્ષિણા દીધી, વંદના કરી નમસ્કાર કર્યો અને ભગવાનની શુશ્રૂષા કરતા તેઓ વહુ દૂર નહિ તેમ વહુ નજીક નહિ ૫ રીતે હાથ જોડીને તેમની સામે વિનયપૂર્વક બેઠા.

આમલકપ્પાનો રાજા સેય, રાણી ધારિણી પણ વધાની સાથે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરની સેવામાં જોડાયાં હતાં

આમલકપ્પાના રાજા સેય, રાણી ધારિણી અને ત્યાંના જનસમુદાયને ઉદ્દેશીને શ્રમણગણમાં પરિવર્તન કરનાર શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે પોતાની ધર્મસંશોધક વાણી સંમળાવી. તેમણે ^{૫૭}કહ્યું કે:—

(૧) “જે મનુષ્યો દુર્બુદ્ધિથી પ્રેરાઈને પાપકર્મો કરી તે દ્વારા ધન પેદા કરે છે તેઓ આ વિરાટ વિશ્વને દુઃખના ઝંડા સ્વાડામાં ધક્કેલે છે અને પોતે પણ સતત તરફડિયાં મારતાં મારતાં છુરી છુરીને ઉપડી જાય છે-છેવટે લેશ પણ શાંતિ પામતા નથી આ સંસારમાં શાંતિ પણ છે અને અશાંતિ પણ છે. શાંતિ કે અશાંતિ મેઝવવી માનવીના પોતાના હાથની જ વાત છે. મનુષ્યમાં તૃણાવૃત્તિ વિશેષ વલ્લવાન છે તેને લીધે ૫ સુસુદુઃખનું સ્વરૂપ સમજી શકતો નથી, ઉલટું દુઃખને સુખ સમજે છે અને સુખને દુઃખ સમજે છે. ૫ તૃણાવૃત્તિને પ્રચલ વલ્લવત્તાને જ લીધે ક્રોધ વધે છે, મૂઢતા વ્યાપે છે અને મનુષ્ય પોતાનું-પોતાના સ્વરૂપનું-પોતાના કર્તવ્યનું

૫૭ ભગવાનની ધર્મસંશોધક દેશના જે અહીં જળાવેલી છે તેનું મૂલ ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રનાં નીચેનાં પદ્યોમાં છે:

(૧) જે પાવકર્મમેહિ ધણ મણુસા સમાયંયંતિ અર્મંતિ ગહાય । પહાય તે પાસ પયહિં નરે વેરાણુબદ્ધા નરયં ઉવેંતિ ॥૨॥

भान भूली जाय छे पटले आखर ते मानव मटी दानवी वृत्ति उपर आवी जाय छे. आम थवाथी मनुष्योनी परस्पर हितकारिणी बंधुतानी वृत्ति शिथिल थाय छे, तेथी अन्योन्य वैरवृत्ति पेदा थइ सर्वत्र अशांति ऊपजे छे. शुं मनुष्य, पशु के पक्षीओ वा आ स्थावर जगत प बंधुं प धखधखती अशांतिमां होमाय छे, माटे ज धन पेदा करनार लोकोप परस्पर बंधुतानी वृत्तिनो नाश न थाय से तरफ विशेष लक्ष्य राखी पोतपोतानो व्यवहार करवो घटे. अन्यथा कोईनुं श्रेय थवानुं नथी. मात्र धन पेदा करनारो आ विचार भाग्ये ज करे छे के तेनी धनतृणानी आगमां आजसुधीमां केटलां मानवी होमायां, केटलां पशुओ अने पक्षी बळीने खाख थइ गयां, केटलां कोटि वृक्षो कपायां, केटलां बघां स्वच्छ पाणीनो होम थई गयो, केटली वधी स्वच्छ हवाने बगाडी नाखी तेनो विनाश कर्यो अने विनाश पामती केटली आगे केटकेटलाने वालो नाख्यां. धन पेदा करवानी आ रीतनुं ज नाम दुर्बुद्धि छे-घोर हिंसा छे-परस्पर बंधुतानी वृत्ति शिथिल थवी प दानवी वृत्तिनुं मुख्य लक्षण छे. प धर्मनी, पुण्यनी, सुखनी अने प्राणीमात्रनी नाशक छे प भूलनुं न जोइप, क्रियाकांडनुं हाडपिंजर प विशुद्ध धर्म नथी पण ते हाडपिंजरमां परस्पर बंधुतरूप अहिंसावृत्तिनो प्राण संचारवो प ज शुद्ध धर्मनो पायो छे, माटे ज आर्य पुरुषोप एक अहिंसाने परम धर्म कहेलो छे.

(२) “विलासी मनुष्य एम मानतो होय के मांहं शरण तो घन छे, मारे परस्पर बंधुतानी वृत्ति केळववानी शी जरूर छे ? तो एम मानतो प मूढ खांड खाय छे. मात्र धन होवाने लीधे आजसुधीमां कोईनुं त्राण थयुं नथी अने हवे पछी थशे पण नहि. आ लोक के परलोकमां ते ज सुखी थशे के जेनामां व्यापक भ्रातृभावनी ज्योति प्रकटी होय अने जेनो वधो व्यवहार प व्यापक भ्रातृभाव उपर ज चालतो होय

(३) “तृणानुं चक्र पटलुं बंधुं प्रबल छे के मनुष्य तेनाथी शीघ्र छूटो थइ शक्तो नथी-इच्छा छतां पोताना व्यवहारोमां विवेक-

(२) वित्तेण ताणं न लमे पमत्ते इमम्मि लोए अदुवा परत्थ ॥५॥

(३) क्षिप्प न सक्केइ विवेगमेउं तम्हा समुद्वाय पहाय कामे ॥१०॥

पूर्वक रह्यो शकवामां शिथिलता आव्या करे छे; आम छतां सुसुधु जन्नेप गभरावांनुं नथी ज, तेओप तो वारंवार प्रवळ प्रयत्न कर्या करवानो छे अने तृणानी प्रवृत्तिओना पाशमां न फसातां आत्मसंशोधनोना प्रयत्नोमां मच्या रहवानुं ज छे.

(४) "जुओ—जे आ श्रमणो अहीं वेठेला छे तेओ तृणाना चक्रथी छूटवा मोटे ज श्रम करी रह्या छे. तमे पम न समजता के श्रमणनो मात्र वेश पहेरवाथी श्रमण थइ जवाय छे. आ तो एक प्रकारनी शाळा छे. जेम तमे निशाळमां जइने अंकशान शिखो छो तेम आ मारी शाळाना श्रमण विद्यार्थिओ तृणाना चक्रने छेदवानी विद्याओ शिखी रह्या छे, तेओ प मोटे सबळ प्रयत्न करे छे, छतांय तृणानां नवां नवां रुपे तेमने वारंवार सतावे छे जेथी तेओमां पण भारे असमंजसता फेलाइ रहे छे, आमछतांय तेमने कहुं छुं के तेओप सुसुधावृत्तिनो एक छांटो वाकी होय त्यांसुधी जराय गभरावांनुं नथी, पण आरंभेला प्रयत्नमां ज दिनप्रतिदिन शिथिलता छोडी सविशेष उग्र बनवांनुं छे. कोई तमे कहेशो के श्रमण थया पछी वळी तृणा शानी ? तो मारे जणावडुं जोइप के तृणा कांइ धननी, स्त्रीनी के पुत्रनी ज होय छे पम नथी, प तो अनेक स्वांगो करीने प्राणीमात्रने सताव्या करे छे. श्रमणोप धन मुक्युं, स्त्री अने वहालां मातापिता छोड्यां छतां तेओमां वेशनी, उपकरणनी, खावापीवानी, चेलाचाटीनी, गुरुनी, उपासकनी, वाचनानी, वेशमां पण अमुक ज प्रकारना वेशनी अने सौथी मोटामां मोटी हानिकारक तृणा मोटा शवानी-मोटा कहेवराववानी छे. तृणानां आ राक्षसी स्वरूपो आ श्रमणोने पण घडीप पळे नड्या ज करे छे-वेश अने उपकरणोनी तृणामाथी वचवा नशभाव धारण करवा जतां तेनी ज एक तृणा बंधाई गई, खावापीवानी जालमाथी वचवा अनशनव्रतो आदरतां तेमां ज फसाई जवा जेडुं थयुं, मनने ठेकाणे लाववा भयंकर उग्र तपो, घोर देहदंडनो अने केशलुंचन वगैरे घोरतिघोर बाह्य कष्टो करवा जतां तेमां ज देवाइ रसलीन थवा जेडुं थयुं: आम अनेक उग्र उपचारो चालु छतांय हजु आ श्रमणो ठेकाणे आवता नथी, तेम छतांय मारी श्रद्धा छे-मारो अचळ विश्वास छे के प्रवळ प्रयत्ननी सामे तृणा एक क्षण पण टकी शकवानी नथी. मारा पोताना जाति अनुभवथी कहुं छुं के तमे पण तृणानी सामे मोरवा मांडशो

(४) मुहुं मुहु मोहगुणे जयंतं अणेगरूवा समण चरंतं। फासा फुसति असमजसं च ण तेसु भिक्खू मणसा पउस्से ॥१॥-अध्ययन ४।

તો જરૂર તેને છેલ્લીને વિજય વરવાના જ.

(૫) “ધેર સોના રૂપાના કૈલાસ પર્યંત જેઘડા અસંખ્ય પહાડો હોય તોપણ ૫ હુલ્લદ તુળા શમતી નથી-૫ તો આકાશ જેવી અમાપ છે. પશું શમન તો વિવેકપૂર્વક રહેવામાં છે અને તે પ્રમાણે પોતપોતાના સર્વ વ્યવહારો ચલાવવામાં છે.”

સર્વ સુખકર આટુભાવને ફરીવાર યાદ દેવાવી ભગવાને પોતાનો દેશના પૂરી કરી

[૧૧] આમલકાપ્પાનો ૫ જનસમુદાય ભગવાનની ઉક્ત દેશના સાંભળીને વિશેષ પ્રસુદિત થયો અને ‘ભગવાને નિર્ગ્રંથ પ્રવચન ઠીક કહી બતાવ્યું છે’ ‘પવો કોઈ શ્રમણ કે બ્રાહ્મણ નથી જે આ પ્રકારની ધર્મદેશના કરી શકે’ ૫ સમુદાય પોતપોતાના સ્થાનકે જઈ પહોંચ્યો.

રાજા સેય અને રાણી ધારિણી પણ ભગવાનની અપૂર્વ દેશના સાંભળીને પ્રસન્ન થઈ ગયાં, તેમણે ભગવાનને વંદન-નમન કરી કેટલાક પ્રશ્નોનાં જુલાસા પૂછી લીધા અને પછી તેઓ નિર્ગ્રંથ પ્રવચનની તેમજ ભગવાનની યશોગાથા ગાતાં ગાતાં પોતાને મહાહલ્યે આવી પહોંચ્યાં.

[૧૨] જે સમયે શ્રમણ ભગવાન મહાવીર આમલકાપ્પા નગરીની બહાર આવેલા અંધસાલવણ ચૈત્યના “સમવસરણમાં વિરાજતા દ્વતા તે

(૫) સુવર્ણરુપ્પસ્સ ય પઞ્ચયા ભવે સિયા હુ કેલાસસમા અસંખયા । નરસ્સ હુદ્દસ્સ ન તેહિ કિંચિદ્દચ્છા હુ આગાસસમા અણંતયા ॥૪૮॥

—અધ્યયન ૯

૫૮ ‘સમ્’ અને ‘અવ’ ઉપસર્ગપૂર્વક ‘સુ-સરકહું-જહું’ ધાતુમાંથી ‘સમવસરણ’ શબ્દ નીપજેલો છે. ભગવાનના કે તેમના શિષ્યોના આગમ-નને સુચવવા સૂત્રોમા અનેક ઠેકાણે ‘સમોસરહ’ ક્રિયાપદ વપરાયેલ છે. આજની ભાષામાં ‘પધારહું’ ક્રિયાપદ જે ભાવને સૂચવે છે તે ભાવ ૫ ‘સમોસરહ’ ક્રિયાપદનો જણાય છે. આ ઉપરથી ‘સમવસરણ’નો પ્રથમ અર્થ ‘પધારહું’ થાય. બીજો અર્થ ‘જુદા જુદા મતવાળાઓનો મેલો’ થાય.

કાલે તે સમયે ^{૧૧}સૌધર્મકલ્પમાં સૂર્યાંશ વિમાનમાં સુધર્મા નામની સમામાં સૂર્યાંશ સિદ્ધાસન ઉપર બેઠેલો સૂર્યાંશદેવ પોતાના વિપુલ અવધિવહે સમગ્ર જંબૂદ્વીપ તરફ નજર નાંખી તેને વરાબર નિરંખી રહ્યો હતો.

પ સૂર્યાંશદેવના પરિવારમાં ચાર હજાર સામાનિક દેવો, પોતપોતાના પરિવારથી વિંટળાપણી તેની ચાર પટ્ટરાણીઓ, ત્રણ સમાઓ, સાત સેનાઓ, સાત સેનાધિપતિઓ, સોઠ હજાર આત્મરક્ષક દેવો અને સૂર્યાંશવિમાનમાં રહેનારા બોજા પળ ઘણા દેવો અને દેવીઓ હતાં

સૂર્યાંશ સિદ્ધાસન ઉપર બેઠેલો તે સપરિવાર સૂર્યાંશદેવ-નાટ્ય, ગીત, વાદ્ય, તંત્રી, તલ, તાલ, બીજાં વિવિધ વાજાંઓ અને વાદન-ફલામાં દક્ષ પુરુષ જેને વગાડે છે પવો મેઘની પેઠે ગાજતો મૃદંગ-પ વધાંમાંથી નીકળતા મધુર સ્વરો સાંઘલતો સાંઘલતો દિવ્ય ભોગોને ભોગવતો રહેતો હતો

સૂર્યાંશ દેવે સમગ્ર જંબૂદ્વીપને નિરંખતાં નિરંખતાં ભારતવર્ષમાં આમલકળ્પા નગરીની ચહાર અંબસાલવળ ચૈત્યમાં આવી રહેલા અને યોગ્ય અવગ્રહપૂર્વક સંયમ અને તપથી આત્માને ભાવિત કરતા શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને જોયા.

જેમકે:-‘વાદિઓનું સમોસરણ’ [‘ચત્તારિ વાદ્સમોસરણ’]—‘વાદિનઃ તીર્થિકાઃ સમવસરન્તિ અવતરન્તિ ષ્ણુ ઇતિ સમવસરણાનિ-ત્રિગ્વિધમતમીલકાઃ’—(સ્થાનાંગ પૃ. ૨૬૪-૨૬૮) ‘સમવસરણ’નો ગ્રીજો અર્થ રહેઠાણ-રહેવાનું સ્થાન-થાય છે. (‘સમોસરણાઈ’તિ-સમવસરણાનિ વસતયઃ x ક્વ ભગવાન્ અવસ્થિતઃ ઇતિ જાનીત-ભગવાન કયાં-કયા મકાનમા-જતર્યાં છે તે જાણો-ઉવવાહ્ય પૃ. ૬૧) અને ચોથો અર્થ ત્રિગું-સમવસરણની રચના-યાય છે. ઉક્ત વ્રણે અર્થો તદ્દન સાદા સ્વાભાવિક છે ત્યારે આ ચોથો અર્થ વિશેષ અલંકારવાળો છે. અહીં તો ગ્રીજો ‘રહેઠાણ’ અર્થ વધ વેસે ઇમ છે.

૫૧ સૌધર્મ સ્વર્ગ અને સુધર્મા સમાના નામનો નિર્દેશ બૌદ્ધગ્રંથોમાં પણ આવે છે. જુઓ ભગવતીસૂત્રનો મારો અનુવાદ ભાગ ૨, પૃ. ૧૨૯-૧૩૦ ટિપ્પણ.

[૧૩] ભગવાનનું વર્ણન કરીને તે સૂર્યાભદેવ ^{૬૦} હર્ષવાલો, તોષવાલો અને આનંદિત ચિત્તવાલો થયો તથા ભગવાન તરફ પના મનમાં પ્રીતિ થઈ-પરમ સૌમનસ્ય થયું. હર્ષના આવેગથી તેનું હૃદય ધબકવા લાગ્યું, પનાં કમલ જેવાં ઉત્તમ નેત્રો છીલી ઉઠ્યાં, આનંદના વેગથી પનાં ઉત્તમ કડાં બેરેખાં કેયૂર મુગટ વન્ને કુંડલો અને સુંદર દ્વારથી સુશોભિત છાતી-પ વંથું ચલાયમાન-હલુહલું-થઈ ગયું. નીચે સુધી લટકતા પ્રલંબને અને કંપાયમાન થપલાં વીજાં આભૂષણોને ધારણ કરતો તે સૂર્યાભ દેવ ભગવાન મહાવીરને જોતાં જ સંત્રમ સાથે ત્વરા અને ચપલતાપૂર્વક સિંહાસનથી ડૂબો થઈ ગયો, પછી તેણે પાદપીઠ ઉપર ચડી પાટુકાઓ-મોઝડીઓ-કાઢી નાંખી અને તીર્થંકરની સામે સાત આઠ પગલાં જઈ ડાબો ઘુંટણ ઉંચો કરી જમણો ઘુંટણ ઉપર ઢાઢી મસ્તકને ત્રણ વાર ધરણી ઉપર નમાવ્યું. પછી જરાક માથાને ડુંચું કરી કડાં અને બેરેખાંથી સ્તબ્ધ થપલી મુજાઓને મેળી કરી, દશે નલ્લ પક્ક વીજાને અડે પ રીતે વન્ને હથેલીઓ સાથે રાક્ષી શિરસાવર્તપૂર્વક મસ્તકે અંજલિ જોડી તે આ પ્રમાણે બોલ્યો:

[૧૪] આદિકર, તીર્થંકર [કં. ૭ પૃ. ૧૮ પં. ૨-] યાવત્ અજર અમર ^{૬૧} સ્થાનને પ્રાપ્ત થપલા અરિહંત ભગવંતોને નમસ્કાર થાઓ,

[૧૫] અજરઅમર સ્થાનને મેલવવાની વૃત્તિવાળા શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને નમસ્કાર થાઓ, અહીં રહેલો હું ત્યાં રહેલા શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને વાંડું હું, ત્યાં રહેલા શ્રમણ ભગવાન મહાવીર અહીં રહેલા મને જુપ છે: ણમ કરીને તે સૂર્યાભ દેવ ભગવાનને વાંદી નમી પાછો પૂર્વાભિમુખ થઈ સિંહાસન ઉપર બેસી ગયો.

[૧૬] ત્યાર પછી તે સૂર્યાભ દેવના આત્મામાં ^{૬૨} ચિંતનરૂપ, અભિલાષરૂપ આ-આ પ્રકારનો મનોગત સંકલ્પ-વિચાર-ઉત્પન્ન થયા:

૬૦ ચિંતમા ચેરેલો હર્ષનો ઉદ્રેક થતા શરીર ઉપર તે ઉદ્રેકની જે અસર થાય છે તે, આ કલિકામા પ્રત્યક્ષવત્ વર્ણવેલી છે.

૬૧ આ સ્થલે સૂર્યાભ દેવના મુલમાં શક્તસ્તવનો આલોચ પાઠ મૂક્તવામા આવ્યો છે પણ તે સુપ્રસિદ્ધ હોવાને લીધે અહીં આપેલો નથી.

૬૨ એક જ ભાવને બતાવવા પર્યાયરૂપ અનેક શબ્દો મૂક્તવાની પદ્ધતિ સૂત્રોમાં પ્રચલિત છે, પ્રાચીન વૈદિક વા વૌદ્ધગ્રંથોમાય તેવી વાક્યપદ્ધતિ

[૧૭] “યોગ્ય અવગ્રહપૂર્વક સંયમ અને તપથી આત્માને ભાવિત કરતા શ્રમણ ભગવાન મહાવીર જંબૂદ્વીપના ભારતવર્ષમાં આમલકાળના નગરીની યદ્વાર અંબસાલવળ ચૈત્યમાં આવીને વિહરે છે તે મારે માટે શ્રેયરૂપ છે.

“તેવા પ્રકારના અરહંત ભગવંતનાં માત્ર નામ ગોત્ર કાને પહે તોપણ તે મહાફલરૂપ છે, તો પછી તેમની સામે જવાનો, તેમને વાંદ-યાનો, નમસ્કાર કરવાનો, તેમની પાસેથી કેટલાક ખુલાસા પૂછવાનો અને તેમની ઉપાસના કરવાનો પ્રસંગ મળે તો તો કહેવું જ શું ?

“આર્ય પુરુષનું માત્ર એક ધાર્મિક સુવચન કાને પહે તોપણ તે મહાફલરૂપ છે, તો પછી નેમની પાસેથી વિપુલ અર્થ-ઉપદેશ-મેલવવાનો પ્રસંગ સાંપડે તો તો કહેવું જ શું ?

“તો હું શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને વાંદવા, નમવા, તેમનો સત્કાર કરવા, સન્માન કરવા તથા કલ્યાણરૂપ મંગલરૂપ, ચૈત્યરૂપ અને દેવરૂપ શ્રમણ ભગવાન મહાવીરની પર્યુપાસના કરવા જાઉં.

“શ્રમણ ભગવાન મહાવીરની ૫ પર્યુપાસના મારે માટે-જન્મ-જન્માંતરમાં દ્વિતકર, સુખકર, ક્ષમકર,^{૬૩} કલ્યાણકર નીવડવાની છે અને નીવડશે”: એમ તે સૂર્યામ દેવ વિચાર કરે છે. ૫ પ્રમાણે ગંભીરપણે વિચારીને તેણે પોતાના આભિયોગિક દેવોને વોલાવી તેમને આ પ્રમાણે કહ્યું:

[૧૮] “હે દેવાનુપ્રિયો ! એમ છે કે, યોગ્ય અવગ્રહને ગ્રહણ કરી સંયમ અને તપથી આત્માને ભાવિત કરતા શ્રમણ ભગવાન મહા-વીર જંબૂદ્વીપના ભારતવર્ષમાં આમલકાળના નગરીની યદ્વાર અંબસાલવળ ચૈત્યમાં આવીને વિહરે છે. તો હે દેવાનુપ્રિયો ! તમે ત્યાં જાઓ યોજાણી છે. વિવક્ષિત ભાવ ઉપર વિશેષ ભાર વતાવવા એક જ વાચ્ય માટે પણ અનેક શબ્દો મુકાતા હશે, પરંતુ ભાષામાં એવું ટીક ન જણાયાથી આ અનુવાદમાં ૫ પદ્ધતિ સ્વીકારી નથી.

૬૩ ટીકાકાર ‘ક્ષમ’નો અર્થ ‘સગતિ’ વતાવે છે: (ક્ષમાયઃસંગતવાય-રાયપસેન૬૫ પૃ. ૧૦૨ સમિતિ)

૧૮ ભગવાન
મહાવીરના
ઉત્તારાવાળી
જગ્યાને
સ્વચ્છ અને
સુન્નિધિત
કરવા
સૂર્યામદેવે
આભિયો-
ગિક દેવોને
કરેલી
આજ્ઞા

ક્ષના સુગંધી ધૂપથી મધ્યમધિત કરો અને એ રીતે એ ભૂમિને સર્વ પ્રકારે દિવ્ય કરો-ત્યાં ઉત્તમ દેવ આવી શકે પવી સુંદરમાં સુંદર સુગંધીમાં સુગંધી અને પવિત્રમાં પવિત્ર વનાવો-આમ કરી કારવીને પછી મને શોધ્ય સમાચાર પળ આપો.”

[૧૯] આભિયોગિક દેવોએ ‘શ્રીમાન દેવ જે કહે છે તે બરાબર છે’ એમ કહી સૂર્યામ્ભદેવની એ આજ્ઞાને સહર્ષ વિનયપૂર્વક હાથ જોડીને સ્વીકારી અને પછી તેઓ ઈશાનકોણ તરફ જવા નીકળ્યા. ઈશાનકોણ તરફ જઈ વૈક્રિયસસુદ્યાત^{૬૫} વહે તેમણે સંલ્થેય યો-

ત્યા સજીવ પુણ્યોની વૃદ્ધિ નથી થતી પણ નિર્જીવની થાય છે. પ્રસ્તુત ટીકાકારની નજરમાં તેમનો આ ઉત્તર પણ બરાબર નથી. ટીકાકાર કહે છે કે સમવસરણભૂમિમા વેસવા આવતા સાધુઓ કાફ લાકડાની પેઠે હાલ્યા ચાલ્યા વિના વેસી જ રહે છે એમ નથી, તેઓ તો ત્યા જાવઆવ પણ કરે છે, એટલે રસ્તામાં આવતાં સજીવ પુણ્યો કચરાવાનાં અને દુઃખી થવાનાં તેનું શું ? આ વધી હકીકત ધ્યાનમા લઈ પ્રવચનસારોદ્ધારના ટીકાકાર એક તદ્દન વિલ્લક્ષણ જવાબ ઘડી કાઢે છે અને તે આ છે: સમવસરણ ભૂમિમાં વરસેલાં પુણ્યો સજીવ હોય છે, એ વાત खरी किंतु परमकारुणिक तीर्थंकर भगवानનો एवो प्रभाव છે કે જેને લીધે તે પુણ્યો કચરાતાં છતાંય લેશ માત્ર ત્રાસ અનુભવતા નથી, ઉલટું જાણે તે પુણ્યો અમૃતરસથી સીંચાતાં હોય એવો આનંદ અનુભવે છે અંતમાં ટીકાકાર કહે છે કે અમારો આ ઉત્તર વધાય ગીતાર્થ પુરુષોને સંમત છે.”

આ વિશે અનુવાદકનો વિશેષ કહેવાનો અધિકાર નથી.

૬૫ આ ક્રિયાનુ વાસ્તવિક સ્વરૂપ સમજાતું નથી. જૈન સૂત્રોમા આ વિશે માહિતી તો ઘણી મળે છે પણ આ ક્રિયા અનુભવ બહારની થઈ જવાથી એ માહિતી શબ્દસ્પર્શ ઉપરાત બીજું કશું બતાવી શકતી નથી. યોગીઓ પોતાના શરીરમા ધારે એવો ફેરફાર કરી શકે છે એમ સંભળાય છે, તેમ દેવો પણ તેમને જ્યાં જ્યાં જવું હોય તે તે સ્થાનને યોગ્ય પોતાનાં શરીરો બનાવવામા આ ક્રિયાનો ઉપયોગ કરે છે એમ આગમવચન કહે છે. પાતંજલ યોગશાસ્ત્ર પ્રસિદ્ધ ‘નિર્માણકાય’ની ક્રિયા જેવી આ સમુદ્યાતની ક્રિયા લાગે છે અને તે એક પ્રકારની શક્તિરૂપ છે. આગમ તો કહે છે કે તે ક્રિયા માનવોમા પણ સંભવી શકે છે પણ તેને કેમ મેલવવી-સિદ્ધ કરવી એ બાબત વિશેષ જણાવેલું નથી.

જન લાંબો વંડ ફાઢ્યો અર્થાત્ પ દ્વારા તે દેવોપ રત્ન, વસ્ત્ર, વૈદ્ય, લોહિતાશ્વ, મસારાગલ્લ, ઠંસગર્ભ, પુદ્ગલ, સૌમંધિક, જ્યોતિરસ, અંજનપુલક, અંજન, રજત, જાતરૂપ, અંક, સ્ફટિક અને રિપ્તનાં મોટાં-જાડાં પુદ્ગલો દુર કરી સૂક્ષ્મ પુદ્ગલો લીધાં. પછી ફરી પળ વૈક્રિયસમુદ્ઘાત કરી તેમણે પોતાનાં ઉત્તર વૈક્રિયરૂપો વનાવ્યાં. આ રીતે તેઓ-આભિયોગિક દેવો-પોતાનાં રૂપોને વનાવી ઘણી જ ત્વરાવાળી, વિશેષ વેગવાળી અતિશય શોષતાવાળી, ઘડુમાં ઘડુ ચપલતાવાળી, પ્રવંડ દિવ્ય ગતિથી તીરછી દિશામાં જવા ઉપડ્યા. અસંખ્ય દ્વીપ અને સમુદ્રોની વચ્ચોવચ્ચ થતા તેઓ જંબૂદ્વીપના ભારતવર્ષમાં આવી પહોંચ્યા પછી ત્યાં આમલકપ્પા નગરીની ચહાર જે તરફ અંચસાલવળ ચૈત્યમાં શ્રમણ ભગવાન મહાવીર ચિરાવ્યા હતા તે તરફ જઈ તે આભિયોગિક દેવોપ ભગવાન મહાવીરનો ફરતી બ્રણ પ્રવૃક્ષિણા કરી, તેમને વાંઘા, નમસ્કાર કર્યો અને પછી તેઓ આ પ્રમાણે બોલ્યા:

“હે ભગવાન ! અમે સૂર્યાભિદેવના આભિયોગિક દેવો છીએ, આપ દેવાનુપ્રિયને વાંદીએ છીએ, નમોએ છીએ, સત્કારીએ છીએ, સન્માનીએ છીએ અને કલ્યાણરૂપ, મંગલરૂપ, દેવરૂપ અને ચૈત્યરૂપ પવા આપ દેવાનુપ્રિયનો પર્યુપાસના કરીએ છીએ.”

[૨૦] ‘હે દેવો’ પમ કહીને શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે તે દેવોને આ પ્રમાણે કહ્યું:

“હે દેવો ! પ પુરાતન છે, હે દેવો ! પ કૃત્યરૂપ છે, હે દેવો ! પ આચીર્ણ છે, હે દેવો ! પ આચીર્ણ છે, અને હે દેવો ! પ સંમત મનાવેલું છે કે ભવનપતિ, વાનવ્યંતર, જ્યોતિષિક અને વૈમાનિક દેવો અરહંત ભગવંતોને વંદે છે, નમે છે અને તેમ કરી પોતપોતાનાં નામગોત્રો કહી સંભળાવે છે. હે દેવો ! પ પુરાતન પદ્ધતિ છે અને તે સમ્મત થપ્પલી છે.”

ગરમ પ્રદેશનો માનવ ઠંડા પ્રદેશમાં જાય ત્યારે તે પોતાના શરીર ઉપર ગરમ કપડાં પહેરે છે, ઓઢે છે, તેમ દેવસૃષ્ટિમાં રહેનારા લોકો જ્યારે માનવસૃષ્ટિમાં આવે છે ત્યારે તેમને પોતાનાં શરીરની રચના વદલ્લી પડતી હશે એમ આગમવચન ઉપરથી લાગે છે. આ વિશે વિશેષ તર્ક જહ શક્તો નથી, તેમજ તેમ કરવાના અર્થાત્ શરીરપરિવર્તનના કારણ સંત્રવે પણ કશું કહી શકાતું નથી.

[२१] त्यारपछी, श्रमण भगवान महावीरे जेमने उक्त रीते कहैलुं छे पवा ते आभियोगिक देवो हर्षित थया अने यावत् प्रफुल्ल हृद-
यवाळा थया तेमणे श्रमण भगवानने वांदी नमी उत्तरपूर्वेना खूणा तरफ जई वैक्रियसमुद्घात कर्यो, ते द्वारा संब्येय योजन लांवो
दड काळ्यो अर्थात् ए समुद्घातद्वारा ते देवोप मोटां-जाडां-पुद्गलोने दूर करी सूक्ष्म पुद्गलो लोधां. पछी फरी पण वैक्रियसमुद्घात
करी ^६ ते देवोप संवर्तक वायुनी रचना करी अने ते वायुद्वारा श्रमण भगवान महावीरनो जे स्थळे ऊतारो हुतो ते स्थळनी आस-
पास चारे वाजु एक योजन सुधीमां जे कांइ अपवित्र-सडेलों, दुर्गंधी तणखलों, लाकडां, पांदडां के कचरो वगेरे पडयुं हुतुं ते वधुं
त्यांथी उठावी दूर करी योजनप्रमाण भूमंडलने स्वच्छ कर्युं.

[२२] वळी, फरीवार वैक्रियसमुद्घात करी ते द्वारा ते देवोप पाणीभरेलां वादळनी^७ रचना करी. जेम कोइ कुशळ छंटारो पाणी-

६६ मूळमां आ स्थळे वाळीझडीने साफ करवा वाबत नीचेतुं उदाहरण मूकेल छे.

जेम एक कोइ झाडुवाळानो छोकरो होय-ते जुवान वळवान निरोगी स्थिर बांधानो साफसूफीनी कळामा सिद्धहस्त लांवा अने सीधा
हायवाळो होय, कूदतु टपी जवुं वगेरे क्रियामा कुशळ होय, अने वळी मेघावी दक्ष तथा वाग्मी होय, एवो ते छोकरो पोताना हाथमा एक
मोटी दंडसपुच्छनी शलाकाहस्तका के वेणुशलाकामयी अर्थात् एक मोटी सावरणी लइ कोइ राजाना आगणाने के अतःपुरने धीरे धीरे साफ
करे वा देवळने सभाने परबने आरामने के उद्यानने वाळवा मंडे तेम ए आभियोगिक देवोए ते सर्वतक वायुद्वारा ए भूमिभागने वाळी झडीने
साफ कर्यो. (मोटा दाडवाळी सावरणी ते दंडसंपुच्छनी. जेना हाथमा सळीओ जुंढेली छे ते शलाकाहस्तका अने वासंडानी सळीओथी वनेली
सावरणी ते वेणुशलाकामयी-आ बधां जुदी जुदी सावरणीना नामो छे).

६७ आ उपरथी एम लागे छे के पाणी वरसाववा माटे कृत्रिम वादळांनी रचना प्राचीन समयमां थती हरो. आ युगना वैज्ञानिको पण
एवी कोइ चोक्कस फळवती शोध पाछळ मंडया छे खरा. अने तेमा तेओ थोडे घणे अंशे फाव्या पण छे.

મરેલા મોટા ઘડાદ્વારા કોઈ વગીચાને છાંટે અને તેને શાંતરજ-શીતલ કરે તેમ તે દેવોપ પ પાણીમરેલાં વાદલદ્વારા પ સ્વચ્છ કરેલ ભૂમંડલ ઉપર સુગંધી પાણી વરસાવી-છાંટી ત્યાં ઉડતી ધૂળને બેસારી દીધી-તેને શાંતરજ-શીતલ બનાવી દીધું. પાણીને વરસાવતો મેઘ જેમ ગણે છે અને વીજળીથી ફલકે છે તેમ તે દેવોપ રચેલું પ પાણીમરેલું વાદલ પણ પાણીને વરસાવતુ ગાજતું હતું અને વીજળીથી ચમકતું હતું.

[૨૩] વઢી, ત્રીજીવાર વૈક્રિયસસુદ્ધાત કરી તે દ્વારા તે દેવોપ ફૂલમરેલાં વાદળની રચના કરી જેમ કોઈ માલીનો કુશલ યુવાન પુત્ર ફૂલમરેલી ચંગેરીઓદ્વારા રાજસભાને પુષ્પોથી મઘમઘિત કરી દે તેમ તે દેવોપ મેઘની પેઠે ગાજતા અને વીજળીથી ફલકતા પ ફૂલમરેલાં વાદલદ્વારા પાણીથી સુગંધિત કરેલી પ ભૂમિ ઉપર પાંચ પ્રકારનાં પુષ્પોને વરસાવો તેને ચારે વાજુથી મ્હેક મ્હેક કરી મૂકી અને જમીનથી ઉંચે ફફફક જાનુ-હાથ સુધી ઉપરાઉપર પુષ્પોથી ચીંચોચીચ મરી દીધી. તે પુષ્પો પણ તેમણે પવી રીતે વરસાવ્યાં કે દરેક પુષ્પનું ડિટિયું નીચું રહે અને કઢીઓવાળો ભાગ ઉપર રહે.

ત્યારપછી, પુષ્પોથી મઘમઘતા પ ભૂમંડલને કેમ જાણે સુગંધનો મહાસાગર ન વનાવવો હોય તેમ પ દેવોપ ત્યાં ચારે વાજુ ઉત્તમ કાઠો અગર, ઉત્તમ કિનરુ અને તુરુકનો સુગંધી ધૂપ મૂકી તેને ઘણું જ સુગંધિત કરી મૂક્યું અને પવી રીતે કરી તે સ્થળે દેવો પણ આવી શકે પણ તેને આકર્ષક બનાવી દીધું

[૨૪] હવે આ વધું ભૂમિશુદ્ધિને લગતું કામ પતાવી તે દેવો શ્રમણ ભગવાન મહાવીર તરફ આવ્યા, ત્યાં આવી તેમને વાંદી-નમી ત્યાંથી પોતાના સ્થાન મળી જવા નીકળ્યા જે જાતની વેગવતી પ્રચંડ ગતિથી તેઓ આવ્યા હતા તે જ ગતિદ્વારા જતા તેઓ સૌધર્મ-કલ્પને સત્ત્વર પહોંચી ગયા. ત્યાં જે તરફ સૂર્યભિનામનુ વિમાન હતું અને સુધર્મી સભામાં જે તરફ સૂર્યભિદેવ ચિરાંજીવો હતો ત્યાં જઈ તેમણે સૂર્યભિદેવ તરફ વિનયપૂર્વક હાથ જોડી માથું નમાવી 'સૂર્યભિદેવનો જય થાઓ-વિજય થાઓ' પવો પ્રદોષ કર્યો અને તેમણે તેને જળવિયું કે "હે મહારાજ! આપે અમને ભગવાન મહાવીરના ઉતારાનો આસંપાસના ભૂમંડલને શુદ્ધ અને સુગંધિત કરવાની

જે આજ્ઞા આપી હતી તે પમાણે અમે બંધુ કરી આવ્યા છોપ અર્થાત્ આપે આપેલી આજ્ઞા અમે હવે આપને પાછી સોંપીપ છોપ”
[૨૫] ત્યારપછી તે સૂર્યામ્ભદેવ, ૫ આભિયોગિક દેવો પાસેથી તેમણે કહેલી ઉક્ત હકીકતને સાંભળીને-અવધારીને હર્ષિત થયો, તુષ્ઠ થયો યાવત્ પ્રફુલ્લ હૃદયવાળો થયો

ત્યારનાદ તેણે પોતાના સેનાપતિ દેવને બોલાવીને આ પ્રમાણે કથ્ય “હે દેવાનુપ્રિય ! સૂર્યામ્ભિમાનમાં આવેલી સુધર્માં સભામાં પક મોટી સારા રણકારાવાળી ઘંટા ટંગેલી છે, જેનો ઘેરાવો યોજનપ્રમાણ છે અને જે મેઘની પેઠે ગંભીર અને મધુર રણકો કરે છે તે ઘંટાને તું શીઘ્ર ઉલાલતો ઉલાલતો-ઉંચા ઉંચા ઘોષથી ઉદ્ઘોષણ કરતો કરતો આ હકીકતને જાહેર કરઃ હે દેવો ! સૂર્યામ્ભિમાનમાં રહેનારા પ્રત્યેક દેવદેવીઓને સૂર્યામ્ભદેવ આજ્ઞા કરે છે કે હે દેવો ! જંવૂદ્ધીપના ભારતવર્ષમાં આવેલી આમલકપ્પા નગરીના અંબસાલવળ ચૈત્યમાં શ્રમણ ભગવાન મહાવીર સમોસર્યા છે, તેને વાંદવા માટે સૂર્યામ્ભદેવ જનાર છે તો હે દેવાનુપ્રિયો ! તમે પણ તમારી સર્વ શોભા-ઋદ્ધિ-સમૃદ્ધિ સાથે અને પોતપોતાના પરિવાર સાથે સંપરિવૃત્ત થઈ પોતપોતાનાં યાત્રિમાન ઉપર ચઢી તેની સાથે જવા તૈયાર થાઓ આ માટે વિલવ ન કરતાં વચતસર તમે વર્ધા સૂર્યામ્ભદેવનો સમક્ષ હાજર થઈ જાઓ”

[૨૬] ૫ પ્રકારની આજ્ઞા કરવાની સૂર્યામ્ભદેવની સૂચના સાંભળીને તે સેનાપતિદેવ હર્ષિત થયો અને તે-આજ્ઞા કરવાની સૂચનાને તેણે વિનયપૂર્વક સ્વીકારી પછી તે સેનાપતિદેવ સૂર્યામ્ભિમાનમાં આવેલી સુધર્માં સભામાં આવ્યો અને જ્યાં તે મોટી સારા રણકારાવાળી અને વગાડતાં જ મેઘની પેઠે ગાજતી પવી યોજનપ્રમાણ ઘેરાવાવાળી ઘંટા ટંગેલી છે ત્યાં જઈ તેણે તેને ત્રણ વાર ઉલાલ્લી. ૫ ઘંટાને ત્રણ વાર ઉલાલ્લાં જ સૂર્યામ્ભિમાનમાં પક મોટો જવરદસ્ત અવાજ થયો, તે અવાજ થતાં જ તે વિમાનમાં રહેલા વધા મહેલો અવાજના પહંચદાથી ગાંજી ઉઠ્યા.^{૬૮}

૬૮ વધારેમાં વધારે દુર બાર યોજનથી આવનારો શબ્દ આપોઆપ શ્રોત્રપ્રાહ્ય થઈ શકે છે પણ તેથી વધારે દૂરથી આવતો શબ્દ કોઈ બીજા સાધન વિના એની મેળે-આપોઆપ-શ્રોત્રપ્રાહ્ય થઈ શકતો નથી. એવો શ્રોત્રેન્દ્રિયના વિષયને લગતો સાધારણ નિયમ જૈનશાસ્ત્રમાં છે. અહીં

સૂર્યામ્ભદેવ
તરફથી
પોતાના
તાવાના
દેવોને પો-
તાની સાથે
મગવંતને
વાંદવા
આવવાની
આજ્ઞા

૫ મહેલોમાં રહેનારા દેવો અને દેવીઓ પરસ્પર ક્રીડામાં મશગુલ હતાં, રતિમાં આસક્ત હતાં અને અનેક પ્રકારના વિલાસોમાં તल्लीન હતાં, તે વધાં ૫ ઘંટાનો અવાજ સાંભળી પક્કાન થઈ ગયાં, ઘંટાનો અવાજ સાંભળી તે વધાંને કુતૂહલ થયું ઘંટાનો અવાજ શાંત થયા પછી તે દેવો અને દેવીઓ ૫ 'સૌં ૫ ભગવાન મહાવીરને વાંદવા માટે જનારા સૂર્યાભિદેવ સાથે જવા તૈયાર થયું અને વરાવર વચ્ચતસર પોતપોતાનાં વાહન-યાનો સાથે સૂર્યાભિદેવની સમક્ષ હાજર થયું' ૫વી ૫ સેનાપતિદેવે સૂચવેલી સૂર્યાભિદેવની આજ્ઞાને 'ધ્યાન-પૂર્વક સાંભળી.

[૨૭] સેનાપતિદેવે સંભળાવેલી સૂર્યાભિદેવની આજ્ઞાને સાંભળીને ૫ વધાં દેવો અને દેવીઓ હર્ષિત થયાં. ૫માંનાં કેટલાંકને તો ભગવાન મહાવીરને વાંદવાની ઘૃત્તિ થઈ આવી, કેટલાંક તો ભગવાન મહાવીરને પૂજવા માટે ઉત્સુક થઈ ગયાં, કેટલાંકને ભગવાન તરફ સત્કારનો ભાવ ઉપજ્યો, કેટલાંક ભગવંત તરફ સન્માનઘૃત્તિવાળાં થયાં, કેટલાંક માત્ર કુતૂહલઘૃત્તિથી જ ભગવાનની પાસે જવાને તૈયાર થવા લાગ્યાં, કેટલાંકને ૫મ થયું કે ભગવાન પાસે જશું તો જેવું આજસુધી નથી સાંભળ્યું તેવું નહું સાંભળ્યું; કેટલાંક ૫નું વિચારવા લાગ્યાં કે ભગવાન પાસે જશું તો અર્થોને, પ્રશ્નોને, કારણોને અને વ્યાકરણોને પૂછવાનો પ્રસંગ મળશે. વીજાં કેટલાંક માત્ર સૂર્યાભિદેવની આજ્ઞાની યાતર જ તૈયાર થવા માંડ્યાં. કેટલાંક વળી પરસ્પરના અનુરાગથી ભગવાન પાસે જવાની તૈયારી

સૂર્યાભિદેવનું વિમાન લાલ યોજનનું બતાવેલું છે, તેમાંની સુધોષા ઘંટા યોજનના ઘેરાવાવાળી છે, તે ઘંટા વગાડ્યા પછી તેના શબ્દનો રણકો લાલ યોજનના ૫ આશાય વિમાનમા પહેાંચી ગયાનું જણાવેલું છે, ૫ળ ૫નું વને શી રીતે ? ઉપર્યુક્ત સાધારણ નિયમ પ્રમાણે તો વાર યોજન કરતા વધારે છેટેથી આવતો શબ્દ કોઈ ૫ળ બીજા સાધનના ઉપયોગ વિના ૫નીમેલે શ્રોત્રગ્રાહ્ય થઈ શકતો નથી, તો પછી ૫ ઘંટાનો રણકો લાલ યોજન પ્રમાણવાળા વિમાનમાં વધે શી રીતે પહેાંચી શક્યો હશે ? ટીકાકાર પોતે આવી શકા ઉઠાવે છે અને તેનું સમાધાન આપતા તે પોતે જ કહે છે કે ૫ તો બધું દેવના પ્રમાવથી બની શકે છે, માટે ૫ વિશે કોઈ તર્ક કે શંકાને અવકાશ નથી. [ત્રિવરણ ૫૦ ૭૧ પં૦૧૦]

કરવા લાગ્યાં, કેટલાંક જિનભક્તિના^{૬૧} રાગને લીધે અને કેટલાંક ભગવાન પાસે જવોનો પોતાનો ધર્મ છે, આચાર છે, એમ સમજીને સજ્જ થવા લાગ્યાં આ પ્રમાણે અનેક પ્રકારની વૃત્તિથી ઉત્સાહિત થપલાં તે દેવો અને દેવીઓ પોતપોતાની ક્રોધિ સમૃદ્ધિ અને પરિવાર સાથે તૈયાર થઈ પોતપોતાના યાન વિમાન સજ્જ કરી વરાવર વચતસર સૂર્યાભિદેવની સમક્ષ હાજર થયાં.

[૨૮] પોતે કરેલો સૂચના પ્રમાણે વરાવર વચતસર હાજર થપલાં તે દેવો અને દેવીઓને જોઈને સૂર્યાભિદેવ ખુશખુશ થઈ ગયો પછી તેણે પોતાના આભિયોગિક દેવોને બોલાવીને આ પ્રમાણે કહ્યું: ‘હે દેવાનુપ્રિયો! લાખ યોજનના વિસ્તારવાળું એક મોટું યાન વિમાન તમે જલદી તૈયાર કરી, એ મોટા વિસ્તારવાળા યાનમાં સેંકડો સ્તંભો ગોઠવવાના છે, એમાં જાત જાતના હાવમાવવાળી અનેક પૃત્તલીઓ જડવાની છે, જ્યાં ત્યાં શોભે એ રીતે વરુ, વૃષભ-બલ્લદ, ઘોડા, મનુષ્ય, મગર, પક્ષી સર્પ કે વાઘ, કિન્નર, શરભ ચમરી ગાય, હાથી, વનવેલો અને કમલ્લવેલો, એ વધું ચીતરવાનું છે, થાંભલાઓ ઉપર વજ્રની વેદિકાઓ વનાવવાની છે, વિદ્યાધર અને વિદ્યાધરીનું જોડણું જેમાં ફરતું દેખાય પર્વાં અનેક યંત્રો તે વિમાનમાં ગોઠવવાનાં છે, હજારો કિરણોથી સૂર્યની પેઠે ઝગરા મારે પંખું હજારો રૂપકોથી શુક્ત પંખું તે વિમાન રચવાનું છે, અને જોનારની આંખને શીતલ કરે પંખું, ઘડકનારના હાથને સુખ ઉપજાવનારું, દેદીપ્યમાન, સુંદર, દેખાવડું, ટાંગેલી અનેક ઘંટડીઓના મધુર રણકારાવાળું, દિવ્ય પ્રભાવવાળું અને વેગવાળી ગતિવાળું પંખું એ યાન વિમાન શીઘ્ર તૈયાર કરવાનું છે હે દેવો! તેવા તે યાન વિમાનને તૈયાર કરીને તમે મને જલદી સમાચાર આપો.’

[૨૯] આભિયોગિક દેવોને સૂર્યાભિદેવે પૂર્વોક્ત પ્રકારનું યાન વિમાન વનાવવાની આજ્ઞા કરી તેઓ ખુશ થયા અને એ આજ્ઞાને નેમણે વિનયપૂર્વક માથે ઘડાવી. પછી તેઓ ઉત્તરપૂર્વના ખૂણા તરફ ગયા, ત્યાં જઈને તેમણે વૈક્રિયસમુદ્ઘાત કર્યો અને તે દ્વારા સંસ્થેય યોજન લાંબો ઘંડ કાઢ્યો, જાડાં પુદ્ગલોને મૂકી સૂક્ષ્મ પુદ્ગલોને લીધાં, વઢી ફરીવાર પળ વૈક્રિયસમુદ્ઘાત કર્યો અને પછી તે આભિયોગિક દેવો દિવ્ય પર્વા તે વિમાન વનાવવાની પ્રવૃત્તિમાં લાગી પડ્યા

૬૯ જુઓ ટિપ્પણ ૫૫ મુ. પૃથ્વીપરના લોકો અને પૃથ્વીથી વિશેષ ऊचे રહેતા દેવો એ વન્નેના માનસમા જ્ઞાજ્ઞો પેર જળાતો નથી.

[૩૦] તે દેવોપ પ દિવ્ય યાન-વિમાનની ઝળ બાજુપ ઝળ મોટાં સુંદર સોપાન ગોઠવ્યાં, પદ સોપાન પૂર્વમાં, થીજું વક્ષિણમાં અને થીજું ઉત્તરમાં તે સોપાનોની ઝોળ વજ્રમય વનાવી તેનાં પ્રતિષ્ઠાનો રિષ્ટરત્નોનાં વનાવ્યાં, ટેકા માટે મૂકેલા સ્તંભો વૈદુર્યરત્નમાંથી ઘડ્યા, સોપાનોનાં પાટિયાં સોનારૂપામય રહ્યાં, કઠેડામાં આવેલી સુદૃઢો (સલ્લિયાઓ) લોહિતાક્ષરત્નોમાંથી નીપજાવી સાંધાના ભાગો વજ્રથી જડ્યા, અવલંબનોને અનેક પ્રકારનાં મણિઓમાંથી વનાવ્યાં, અવલંબન યાહુઓને-સોપાનોની ધન્ને યાજુની કઠેડાવાળી ઝીંતોને પણ મણિ-ઓમાંથી જ રહ્યાં. આ પ્રકારે તે દેવોપ યાન-વિમાનની ઝળ બાજુપ મૂકેલાં સોપાનો અતિ આકર્ષક, જોનારના ચિત્તને પ્રસાદ ઉપજાવે પદાં અને ઘણાં મનોહર વનાવ્યાં

[૩૧] તે ઝળે સુંદર સોપાનોની આગળ સુંદર તોરણો વાંધ્યાં તે તોરણો પણ ચંદ્રકાંત અને સૂર્યકાંત વગેરે અનેક મણિઓથી ભરેલાં હતાં, મણિમય સ્તંભો ઉપર ગોઠવેલાં દ્વોવાથી નિશ્ચલ હતાં, તેમાં વિવિધ પ્રકારનાં, મોતીઓ મૂકીને અનેક પ્રકારની ભાતો પાડેલી હતી, હાથી, ઘોડા, મગર, પક્ષી, વનવેલો અને કમલવેલો વગેરે અનેક પ્રકારનાં ચિત્રો પ તોરણોમાં કોરેલાં હતાં, ફરતી પૂતલ્લી જેવાં યંત્રો પણ પમાં ભરેલાં હતાં અથવા ગોઠવેલાં હતાં, પ વધારાં તોરણો સૂવ પ્રકાશમાન હતાં, જોનારની આંખને, અડકનારના હાથને સુખ ઉપજાવે પદાં પ્રાસાદિક હતાં.

[૩૨] વલ્લી, તે તોરણોની ઉપર તે આભિયોગિક દેવોપ સાથીઓ, શ્રીવત્સ, નદાવર્ત, વર્ધમાનક, ભદ્રાસન, કલશ, મત્સ્ય-માછલી અને દર્પણ પ આઠ આઠ મગલો ગોઠવ્યાં, ઉપરાંત વજ્રમાંથી વનાવેલી ડાંડીવાળાં કાળાં ચામર, ધોળાં ચામર વગેરે અનેક રંગનાં ચામરોની ઘજાઓ પણ તે તોરણો ઉપર લટકાવેલી હતી. વલ્લી, તે તોરણો ઉપર, છત્ર ઉપર છત્ર હોય તે ઘાટે, અનેક છત્રો, પ પ્રમાણે અનેક ઘંટડીઓ, પતાકાઓ, સર્વ રત્નમય ઉત્પલના, કુમુદના, નલિનના, સો પાંચડીવાળા કમલના અને હજાર પાંચડીવાળા કમલના અનેક ગુચ્છાઓ ગોઠવેલા હતા.

[૩૩] હવે તે આભિયોગિક દેવો, પ સોપાનો અને તેને લગતી બીજી વધી સુંદર રચના પૂરી કરી તે દિવ્ય યાન-વિમાનની અંદરના

ભૂમિભાગને સુંદરમાં સુંદર રીતે સજાવવાની પ્રવૃત્તિમાં લાગી ગયા.

તે દિવ્ય યાત્ર-વિમાનની અંદરનો ભૂમિભાગ, તે દેવોપ સર્વ પ્રકારે સમ બનાવ્યો હતો જેમ મુરજનો ઉપરનો ભાગ, મૃદંગનો ઉપરનો ભાગ, સરોવરનો ઉપરતલનો ભાગ, હાથની હથેલીનો ભાગ, ચંદ્રના મંડલનો ભાગ, સૂર્યના મંડલનો ભાગ, આરીસાનો ઉપરનો ભાગ જેવો સર્વ પ્રકારે સરસો હોય છે-ક્યાંય ડુંચો નીચો નથી હોતો, ૫ પ્રકારે તે વિમાનની અંદરનો ભૂભાગ સર્વ પ્રકારે સમ કરેલો હતો. વઢી, જેમ ઘેટાંનું, વઢદંડું, વરાહનું, સિંહનું, વાઘનું, વકરાનું, અને દીપડાનું ચામડું સર્વ વાજુઓથી શંકુ શંકુ જેવડા સ્ત્રીલાઓ ભરાવી સેવતાં જેનું પકસરંજું થઈ જાય છે તેવો તે વિમાનનો અંદરનો ભૂભાગ સમ બનાવેલો હતો તે ભૂભાગમાં, કાઢા, નીલા, રાતા, પીઢા અને ધોઢા પવા અનેક મણિઓ જહેલા હતા. તેમાંના કેટલાક આવર્તવાઢા, પ્રત્યાવર્તવાઢા, શ્રેણિ અને પ્રશ્રેણિવાઢા હતા, કેટલાક વઢી સ્વસ્તિક જેવા, પુથ્યમાળવ જેવા, શરાવસંપુટ જેવા હતા તે મણિઓમાં વીજા કેટલાક માછલાનાં ઇંડાં જેવા અને મગરનાં ઇંડાં જેવા જણાતા હતા. કેટલાક મણિઓમાં ફૂલવેલ, કમલપત્ર, સમુદ્રતરંગ, વાસંતીલતા, કમલવેલ વગેરે જેવાં ઘણાં વીજાં સુદર ચિત્રો કોરેલાં હોય ૫મ દેખાતું હતું તે ભૂભાગમાં જહેલા વધા મણિઓ ભારે ચકચકાટવાઢા, અનેક કિરણોવાઢા, ઉત્કટ પ્રમાવાઢા અને તેજના અંવારથી ભરેલા હતા.

[૩૪] ૫ મણિઓમાં જે કાઢા મણિ હતા તે મેઘ જેવા, આંજણ જેવા, દીવાની મેશ જેવા, કાજલ જેવા, પાડાના શિંગડા જેવા, પાડાના શિંગડામાંથી વનાવેલી ગોઢી જેવા, ભમરા જેવા, ભમરાની દાર જેવા, ભમરાની પાંસના સારભાગ જેવા, જાંબૂડા જેવા, કાગ-ડાના નાના વઢવા જેવા, કોયલ જેવા, હાથીના વઢવા જેવા, કાઢા સાપ જેવા, કાઢા વકુલ જેવા, શરદ ઋતુના વાદઢા જેવા, કાઢા અશોક જેવા, કાઢી કળેર જેવા અને કાઢા ચપોરીયા જેવા કાઢા હતા.

પ્ર૦—શું તે કાઢા મણિઓ, ૫ આપેલી ઉપમાઓ જેવા જ સ્વરેસર કાઢા હતા?

ઉ૦—૫ અર્થ સમર્થ નથી અર્થાત્ હે આયુષ્મન્ શ્રમણ ! ૫ તો માત્ર ઉપમાઓ છે; પણ તે કાઢા મણિઓ તો તે વધી ઉપમાઓ

કરતાં ક્યાંય વધારે ઇષ્ટતર, સરસ, મનોહર, અને મનોજ્ઞ કાલા વર્ણવાળા હતા

[૩૫] ૫ મણિઓમાં જે નીલા મણિ હતા તે મૃદ્ધ જેવા, મૃદ્ધની પાંચ જેવાં, પોપટ જેવા, પોપટની પાંચ જેવાં, ચાપ પક્ષી જેવા, ચાપના પીંછા જેવા, ગઢી જેવા, ગઢીના અંદરના ભાગ જેવા, ગઢીની ગોઠી જેવા, સાવા જેવા. ^{૭૦} ઉચ્ચંતક દંતરાગ જેવા, વનરાઈ જેવા, થલદેવે પહેરેલા લીલા કપડા જેવા, મોરની ઢોક જેવા, અલસીના ફૂલ જેવા, વાળના ફૂલ જેવા, અંજનકેશીના ફૂલ જેવા, લીલા કમલ જેવા, લીલા અશોક જેવા, લીલા વપોરીયા જેવા, અને લીલી કળેર જેવા લીલા હતા.

૫૦—શું તે મણિઓ, ૫ આપેલી ઉપમાઓ જેવા જ ચરેચર લીલા હતા ?

૭૦—૫ અર્થ સમર્થ નથી અર્થાત્ હે આયુષ્મન્ શ્રમણ ! ૫ તો માત્ર ઉપમાઓ છે, પણ તે લીલા મણિઓ તો તે થથી ઉપમાઓ કરતાં ક્યાંય વધારે ઇષ્ટતર, સરસ, મનોહર અને મનોજ્ઞ લીલા વર્ણવાળા હતા.

[૩૬] ૫ મણિઓમાં જે રાતા મણિ હતા તે ઘેટાના લોહી જેવા, સસલાનાં લોહી જેવા, માળસના લોહી જેવા, વરાહના લોહી જેવા, પાડાના લોહી જેવા, નાના ઇંદ્રગોપ જેવા, ઊગતા સૂર્ય જેવા, સંધ્યાના લાલ રંગ જેવા, ચળોટીના અડધા-લાલ ભાગ જેવા, જાસૂદના ફૂલ જેવા, કેસુડાના ફૂલ જેવા, પારિજાતકના ફૂલ જેવા, ડંચા દિંગલોક જેવા, પરવાળા જેવા, પરવાળાના અંકુર જેવા, લોહિતાશ્વ-મણિ જેવા, લાલના રસ જેવા, કૃમિના રંગથી રંગેલા કામઠા જેવા, ચીળાના લોટના ઢગલા જેવા, રાતા કમલ જેવા, રાતા અશોક જેવા, રાતી કળેર જેવા અને રાતા વપોરીયા જેવા રાતા હતા

૫૦—શું તે રાતા મણિઓ, ૫ આપેલી ઉપમાઓ જેવા જ ચરેચર રાતા હતા ?

૭૦—૫ અર્થ સમર્થ નથી અર્થાત્ હે આયુષ્મન્ શ્રમણ ! ૫ તો માત્ર ઉપમાઓ છે, પણ ને રાતા મણિઓ તો તે થથી ઉપમાઓ

૭૦ આનો અર્થ સમજાતો નથી, પણ ગઢી જેવા રંગનો તે કોઈ પદાર્થ હોવો જોઈએ ૫મ ૫ના પ્રસંગ ઉપરથી જણાય છે. આજકાલ પણ ઘણા લોકો દાંતને કાલા રંગે છે, સંભવ છે કે, ૫ કાલા રંગ માટે આ ‘ઉચ્ચંતક’ શબ્દ વપરાયો હોય ?

કરતાં ક્યાંય વધારે ઇષ્ટતર, સરસ, મનોહર અને મનોહ્ર રાતા વર્ણવાલા હતા

[૩૭] ૫ મણિઓમાં જે પીઝા મણિ હતા તે સોનાચંપા જેવા, સોનાચંપાની છાલ જેવા, સોનાચંપાના અંદરના ભાગ જેવા, હલ્દર જેવા, હલ્દરની અંદરના ભાગ જેવા, હલ્દરની ગોઠી જેવા, હરતાલ જેવા, હરતાલની અંદરના ભાગ જેવા, હરતાલની ગોઠી જેવા, ચિકુર જેવા, ચિકુરના રંગ જેવા, ઉત્તમ સોના જેવા, ઉત્તમ સોનાની રેખા જેવા, વાસુદેવે પહેરેલા પીઝા કપડા જેવા, અલ્હકીના ફૂલ જેવા, ચંપાના ફૂલ જેવા, કોઝાના ફૂલ જેવા, આવઝના ફૂલ જેવા, ઘોંસોડીના ફૂલ જેવા, સોનેરી જૂંના ફૂલ જેવા, સુહિરણના ફૂલ જેવા, કોરંટક ફૂલની ઉત્તમ માઝા જેવા, વીયાના ફૂલ જેવા, પીઝા અશોક જેવા, પીઝી કળેર જેવા, અને પીઝા ચપોરીયા જેવા પીઝા હતા

પ્ર૦—શું તે પીઝા મણિઓ, ૫ આપેલી ઉપમાઓ જેવા જ સ્વરેસર પીઝા હતા ?

ઉ૦—૫ અર્થ સમર્થ નથી અર્થાત્ હે આયુષ્મન્ શ્રમણ ! ૫ તો માત્ર ઉપમાઓ છે પણ તે પીઝા મણિઓ તો તે વધી ઉપમાઓ કરતાં ક્યાંય વધારે ઇષ્ટતર, સરસ, મનોહર અને મનોહ્ર પીઝા વર્ણવાલા હતા.

૧૦

[૩૮] ૫ મણિઓમાં જે ધોઝા મણિ હતા તે અંક રત્ન જેવા, શંખ જેવા, ચંદ્ર જેવા, કુંદના ફૂલ જેવા, શુદ્ધ દાંત જેવા, કમલ ઉપરના પાણીના મોતીયા જેવા, શુદ્ધ પાણીના ચિંદુ જેવા, વહીં જેવા, કપૂર જેવા, ગાયના દૂધ જેવા, હંસોની શ્રેણિ જેવા, કૌંચોની શ્રેણિ જેવા, હારોની શ્રેણિ જેવા, ચંદ્રોની શ્રેણિ જેવા, ઘરદ્વરુના મેયુ જેવા, ધમેલા અને ચોખ્ખા કરેલા રૂપાના પતરા જેવા, ચોખાના લોટના ઢગલા જેવા, કુંદના ફૂલના ઢગલા જેવા, કુમુદના ઢગલા જેવા, વાલની સૂકી શિંગો જેવા, મોરપીંછની વચ્ચે આવેલા ચંદ્રક જેવા, ચિસતંતુ જેવા, મૃણાલિકા જેવા, હાથીદાંત જેવા, લવંગના ફૂલ જેવા, પુંડરીક કમલ જેવા, ધોઝા અશોક જેવા, ધોઝી કળેર જેવા અને ધોઝા ચપોરીયા જેવા ઝજઝા હતા.

૧૫

પ્ર૦—શું તે ધોઝા મણિઓ, ૫ આપેલી ઉપમાઓ જેવા જ સ્વરેસર ઝજઝા હતા ?

उ०—ए अर्थ समर्थ नथी अर्थात् हे श्रमणायुष्मन् ! ए तो मात्र उपमाओ छे, पण ते धोळा मणिओ तो ते बधी उपमाओ करतां क्यांय वधारे इष्टतर, सरस, मनोहर अने मनोञ्ज घोळा वर्णवाळा हता.

[३९] ए दिव्य यान-विमाननी अंदरना भूभागमां अनेक रंगवाळा चकचकित जे मणिओ जड़ेला हता ते मात्र देखावमां सुंदर हता पटलें जे नदि पण सुगंधी^{७९} पण हता ए मणिओमांथी पधी सरस सुगंध फैलाती के जाणे ए भूभागमां कोष्ठोनां, तगरनां, पलानां, सुगंधी चूआनां, चंपानां, दमणानां, कुंकुमनां, चंदननां, जाइनां, जूइनां, मल्लिकानां, स्नानमल्लिकानां, केतकीनां, पाटलनां, नवमालिकानां, अगरनां, लवंगनां, कपूरनां, वासकपूरनां पुटो-पडियाओ-अनुकुळ हवामां चारे बाजुगंध फैलाय ए रीते खुल्लो पड़ेलां न होय, अथवा त्यां ए सुगंधी द्रव्योमांनां खांडवा जेवां द्रव्यो खंडातां न होय, वेरातां न होय, एक वासनमांथी काढी बीजा वासनमां भरतां न होय, ए जातनी उदार, मनोञ्ज, मनहर अने घ्राणने तथा मनने शान्ति आपनारी सुगंध ए भूभागमांथी चारे बाजु महेक्या करे छे-मघमध्या करे छे.

प्र०—शुं ते सुगंधी मणिओ, ए आपेली उपमाओ जेवा ज खरेखर सुगंधी हता ?

उ०—ए अर्थ समर्थ नथी अर्थात् हे आयुष्मन् श्रमण ! ए तो मात्र उपमाओ छे; पण ते सुगंधी मणिओ तो ते बधी उपमाओ करतां क्यांय वधारे इष्टतर, सरस, मनोहर अने मनोञ्ज सुगंधवाळा हता.

७१ हीरा पन्ना मोती के मणि वगैरे श्वेरातना ऊचामां ऊचा पदार्थो सौ कोइने प्रत्यक्ष छे, तेमां प्रकाश तेज चळकाट के अमुक खास प्रकारनो रंग वगैरे तो देखाय छे, परंतु तेमाना कोईमां कोई प्रकारनो उत्कट गंध होवानु जाण्यु नथी. त्यारे देवसृष्टिना ए मणिओ वधुमां वधु सुगंधी होय छे ए एक नहुं जाणवा जेहुं खरु. पृथ्वी गंधवती छे ए खरी वात, पण मणिओनो जेवो गंध अहीं वर्णवेलो छे तेवो उत्कटतम गंध, मानवीसृष्टिना कोइ पण स्थळमां नीपजेला के नीपजता मणिओमां जणातो नथी, ए ध्यानमां राखवा जेहुं छे.

[૪૦] તે મણિઓનો રંગ અને ગંધ જેવો ઉત્તમ હતો તેવો જ તેમનો સ્પર્શ પણ ઉત્તમોત્તમ હતો. કેમ જાણે ત્યાં જમીન ઉપર કોમલ ચામડું જ ન પાથર્યું હોય, રૂ જ ન ભરેલું હોય, માલખ જ ન લગાડેલું હોય, હંસગર્ભના રુથી ભરેલી પવી તલાહઓ જ ન પાથરેલી હોય, સરસડાંનાં ફૂલોના જાણે ઢગલા જ ન કર્યા હોય અને કોમલ કમલોનાં પાંદડાં ન ઘેરેલાં હોય, પવો તે મણિઓનો કોમલ કોમલતર^{૭૨} સ્પર્શ હતો.

પ્ર૦—શું કોમલ સ્પર્શવાળા તે મણિઓ એ આપેલી ઉપમાઓ જેવા જ સરેસર કોમલ હતા ?
ઉ૦—એ અર્થ સમર્થ નથી અર્થાત્ હે આયુષ્મન્ શ્રમણ ! એ તો માત્ર ઉપમાઓ છે; પણ તે કોમલ મણિઓ તો તે વધી ઉપમાઓ કરતાં કયાંય વધારે રૂપતર, સરસ, મનોહર અને મનોહ કોમલ સ્પર્શવાળા હતા.

[૪૧] ત્યારપછી તે આમિયોગિક દેવોએ પૂર્વવર્ણિત દિવ્ય યાન-વિમાનની અંદર બરાબર વચ્ચેના ભાગમાં એક મોટા પ્રેક્ષાગૃહમંડપની રચના કરી એ દેવોએ એ મંડપને અનેક સ્તંભો ઉપર ઊભો કર્યો, ઊંચી વેદિકાઓ, તોરણો અને સુંદર પૂતળીઓથી સુશોભિત વનાવ્યો, એમાં રમણીય ઘાંટવાળાં વિમલ અને પ્રશસ્ત વૈદ્યરત્નો જડ્યાં, તે મંડપના ઊંચા ભાગોમાં વીજા પણ અનેક પ્રકારના મણિઓ જડી તેને વિશેષ ચઢકતો વનાવ્યો, તેમાં પૂર્વોક્ત ચઢક, ઘોડો, હાથી, મગર, નર, વનવેલ વગેરેનાં ચિત્રો કોઈયે વા ચીતર્યાં, સુવર્ણમય અને રત્નમય અનેક સ્તૂપો ઊભા કર્યા, અનેક પ્રકારની પંચરંગી ઘાંટડીઓ તથા પતાકાઓથી તેના શિખરને શણગાર્યું, એ મંડપ પટલો વધો ચક્રચકતો હતો કે જોનારને તે જાણે હલતો હોય તેવો ચપલ જણાતો, પ્રમાણે કિરણોની ધારા છૂટતો હોય એમ લાગતું, તેના-મંડપના-વધા ભાગે લીંપીગુંપીને ચક્રચકતા અને સુંવાળા કરેલા હતા, મંડપમાં વહાર અને અંદર રક્તચંદન વગેરે અનેક સુગંધી દ્રવ્યોના થાપા મારેલા હતા, ય્યાં ત્યાં ચંદનના કલશો મોઠવેલા હતા, ચારણાના ટોડલાઓ ચંદનના કલશોથી શોભાયમાન પર્વાં તોર-
જેવો નરમ

૭૨ મણિઓ જેવો પાષાણમય પદાર્થ સુંવાળામા સુંવાળો-અતિશય હીસો હોઈ શકે સરો, પણ તે, રૂ માલખ કે શિરીષ જેવો નરમ હોવાનું કહેવામાં એ દિવ્ય મણિઓની અતિશય સુંવાળપ બતાવવા મૂલ્કારે ઉપરની કંડિકામા એ વર્ણન આપેલું હશે.

નોથી સુશોભિત કરેલા હતા, જ્યાં ત્યાં લાંબી લાંબી સુગંધી માલાઓ લટકાવેલી હતી, પંચરંગી પુષ્પોના તો ઢગે ઢગ ભરેલા હતા, અગર વગેરેના પૂર્વોક્ત સુગંધી ધૂપોથી પ મળ્ડપ મધમધી રહ્યો હતો. જાણે કે સુગંધનો કોઈ શ્વાસ ઓરડો ન હોય? મળ્ડપમાં ચારે તરફ વાજાંઓ વાગી રહ્યાં હતાં અને અપ્સરાઓનાં ઢોલે ઢોલાં આમથી તેમ ફરતાં જળતાં હતાં.

પ આભિયોગિક દેવોપ પ પ્રેક્ષાગૃહમળ્ડપને હમણાં કહ્યો પવો સુન્દર, પ્રસન્નતાવર્ધક, દર્શનીય-દેશાવડો અને અનુપમ યનાબ્યો હતો. તે મળ્ડપની અન્દરની ખોં યાન-વિમાનની ખોં જેવી તદ્દન લીસી-સરસી યનાવી હતી અને તેમાં સુગંધી, સરસ સ્પર્શવાળા અને રંગબેરંગી મણિઓ પણ તેવા જ જડેલા હતા, જેમાં પચ્ચલતાઓ ભરેલી છે પવો એક મોટો સારામાં સારો ચન્દરવો તે મળ્ડપમાં બાંધેલો હતો.

[૪૨] તે મળ્ડપના પ લીસા ભૂભાગની વચ્ચોવચ્ચ તે દેવોપ એક મોટો વજ્રમય અશ્વાડો યનાબ્યો, પ અશ્વાડાની વચ્ચોવચ્ચ, આઠ યોજન લાંબી પહોળી અને ચાર યોજન જાડી પવી એક મોટી સ્વચ્છ, સુંવાળી, મણિમય મણિપીઠિકા યનાવી તે મણિપીઠિકા ઉપર એક મોટું સિંદ્ધાસન સ્થાપન કર્યું. સિંદ્ધાસન ઉપરના ચાકળા (?) સુવર્ણમય તાર શ્રીક અને સતારાથી શ્વગશ્વગતા હતા; સિંદ્ધો રત્નના, પાયા સોનાના, પાયાના કાંગરા અનેક પ્રકારના મણિઓના, ગાત્રો જાંવૂનદનાં, સાંધાઓ વજ્રના અને સિંદ્ધાસનનું યાળ અનેક મણિઓથી ભરેલું હતું. વહ્લી તે સિંદ્ધાસનમાં ઘોડો, હાથી, મગર વગેરે પૂર્વોક્ત અનેક ચિત્રો કોરેલાં હતાં સિંદ્ધાસન આગળનું પાદપીઠ મણિમય અને રત્નમય હતું, તે પાદપીઠ ઉપરનું પગ રાસ્રવાનું મસૂરિયું સુંવાળા અસ્તરથી ઢાંકેલું હતું અને તે મસૂરિયાની લટકતી શાલર કોમળ કેસરતંતુ જેવી જળાતી હતી. સિંદ્ધાસન ઉપર રાજ ન પડે માટે તેને સારા શીવેલા રાજભાણથી ઢાંકેલું હતું, ચોક્કસા કપાસમાંથી યનેલું ચોક્કસું સૂતરાડ કપડું તે રાજભાણ ઉપર ગોઠવેલું હતું અને તે આશ્વા સિંદ્ધાસન ઉપર એક રાતું વલ્લ ઢાંકેલું હતું, પ રીતે પ સિંદ્ધાસનને રમ્ય, સુંવાળું અને સર્વ પ્રકારે પ્રાસાદિક વનાવવામાં આવ્યું હતું.

[૪૩] પ સુન્દર સિંદ્ધાસનના ઉપરના ભાગમાં શક્ક, કુન્દ, જલવિન્દુ અને સમુદ્રના પીળા જેવું ઘોળું, તેમાં ભરેલાં રત્નોથી શ્વગમગતું, શ્રીળું અને સુન્દર એક મોટું વિજયદૃષ્ય બાંધેલું હતું. પ વિજયદૃષ્યની વચ્ચોવચ્ચ એક મોટો વજ્રમય અંકુશ-વાંકો સહીયો

टांगेलो हत्तो. प सळीयामां घडा जेवहुं एक मोटुं मुक्तादाम-मोतीनुं झुमखुं-लटकवेळुं हतुं अने ते मोतीना झुमखांनी चारे बाजु अघ-
घडा जेवडां बीजां चार मोतीदाम परेवेलां हतां. आ रीते प सिंहासनना उपरना भागमां बांधेला विजयद्रुप्यमां एक मोटुं मोतीनुं झुम्मर
शोभतु हतुं. प झुम्मरनां मोतीओ सोनानी पांढडीवाळां बीजा अनेक लम्बूसगोथी शोभतां हतां तेमज अनेकविध मणिओ, जातजातना
हारो, अघहारो अने रत्नोथी चमकतां हतां. हवे ज्यारे पूर्वो, पश्चिमनो, दक्षिणनो के उत्तरनो बाजु चालतो त्यारे प मोतीओ धीरे
धीरे हलतां हतां. हलतां हलतां तेओ ज्यारे एक बीजा साथे अफळातां त्यारे तेमांथी कानने मधुर लागे तेबु अने मनने परम शांति
पमाडे तेबु उदार-मनोहर गुंजन नीकळतुं हतुं. प सुन्दर दिव्य गुञ्जनथी सिंहासननी चारे बाजु गुंजायमान थद रहेती हत्ती

[४४] ते सिंहासननी आसपास वायव्य खूणामां, उत्तरमां अने ईशान खूणामां सूर्याभदेवना चार हजार सामानिक देवोने बेसवा
माटे एक एक हजार-कुल चार हजार बीजां सुन्दर भद्रासनो प आभियोगिक देवोप मांडो दीधां. सूर्याभदेवनी चार पट्टराणीओ अने
तेना परिवारने बेसवा माटे पूर्वना भागमां चार हजार भद्रासनो गोठवाई गयां सूर्याभदेवनी अन्तरंग सभाना आठ हजार सभ्योने
बेसवा माटे अग्निखूणामां आठ हजार भद्रासनो नंखाई गयां. एज प्रमाणे वचली सभाना दस हजार सभ्योने बेसवा साह दस हजार
भद्रासनो दक्षिणना भागमां, बाह्य सभाना वार हजार सभ्योने माटे वार हजार भद्रासनो नैर्ऋत्य खूणामां अने सात सेनापतिओने
साह सात भद्रासनो पश्चिमना भागमां हारवन्ध नाखवामां आब्यां.

आ उपरान्त सूर्याभदेवनी चोकी करनारा अङ्गरक्षक देवो माटे प सिंहासननी चारे बाजु अर्थात् पूर्वमां चार हजार, दक्षिणमां
चार हजार, पश्चिममां चार हजार अने उत्तरमां चार हजार एम कुल बीजां सोळ बीजां भद्रासनो गोठववामां आब्यां.

[४५] हवे आ रीते ते यान-विमान पूर्णपणे तैयार थई गयुं. जेम ताजो उगेलो हेमन्त ऋतुनो वाळसूर्य, अन्धारी राते सळगावेला
खेरला अङ्गारा, जपाकुसुमनुं वन, केंसुडांनुं वन वा पारिजातकुं वन, रातुं चोळ जेबुं लागे तेम ते दिव्य यान-विमान रातुं चोळ
चकचकतुं हतुं.

પ્ર૦—શું તે યાન-વિમાન, પને વાલસૂર્ય વગેરેની આપેલી ઉપમાઓ જેવું જ ચરેચર લાલચોલ હવું?
 ૩૦—પ અર્થ સમર્થ નથી અર્થાત્ત્વ હે આયુષ્મન્ શ્રમણ ! પ તો માત્ર ઉપમાઓ છે, પળ તે યાન-વિમાન તો પ વધી ઉપમાઓ કરતાં ક્યાંય વધારે દ્રુતર, સરસ, મનોહર અને મનોહ લાલ વર્ણવાલું હવું. તેનો ગન્ધ અને સ્પર્શ પણ પૂર્વોક્ત મણિઓની પેઠે ઘણો સુગન્ધી અને અતિશય સુંવાળો હતો.

પ આભિયોગિક દેવોપ પોતાના સ્વામી સૂર્યાભિદેવની આજ્ઞા પ્રમાણે પૂર્વે વર્ણવેલું પલું સુન્દર દિવ્ય યાન-વિમાન સજયજ કર્યું અને પત્ની પૂર્ણહુતિના સમાચાર તેમણે વિનયપૂર્વક સૂર્યાભિદેવને જણાવી તેની આજ્ઞા તેને પાછી સોંપી.

[૪૬] પોતાની ધારણા પ્રમાણે પ દિવ્ય યાન વિમાનની તૈયારીના સમાચાર જાણી સૂર્યાભિદેવને આનન્દ થયો, હવે તેણે પોતાના રૂપને જિનેન્દ્ર પાસે જવા જેવું શ્રેય્ય કર્યું મોટા પરિવારવાળી પોતાની ચાર પટ્ટરાણી અને ગાન્ધર્વોનું તથા નાટકકારો-નાટકીયાઓનું મોટું લક્ષ્મર પ વધા સાથે પ સૂર્યાભિદેવે તે દિવ્ય યાન-વિમાનનો પ્રદક્ષિણા કરી અને પછી પૂર્વે વિજ્ઞાના સોપાનદ્વારા તે, પ યાન-વિમાન ઉપર ચડી તેમાં ગોઠવેલા મુખ્ય સિંહાસન ઉપર પૂર્વાભિમુખ થઈને બેઠો. પછી તેના ચાર હજાર સામાનિક દેવો, પ યાનવિમાનની પ્રદક્ષિણા કરી ઉત્તર દિશાના સોપાનદ્વારા પના ઉપર ચડ્યા અને પૂર્વે ગોઠવેલાં પોતપોતાનાં આસનો ઉપર બેઠા. તથા વીજા દેવો અને દેવીઓ પણ યાન-વિમાનની પ્રદક્ષિણાપૂર્વક દક્ષિણ દિશાના સોપાનદ્વારા વિમાન ઉપર ચડી પોતપોતાનાં જુદાં જુદાં આસનો ઉપર ગોઠવાઈ ગયાં

[૪૭] પ યાનવિમાનની સવારીમાં સૌથી પ્રથમ આગલ અપ્સંગલ-આઠ મગલ-અનુક્રમે ગોઠવાપલાં હતાં. તેમાં પહેલો સ્વસ્તિક, બીજો શ્રીવત્સ, ત્રીજો નન્દાવર્ત, ચોથું વર્ધમાનક, પાંચમું ભદ્રાસન, છઠ્ઠો કલશ, સાતમું મત્સ્યશુગલ અને આઠમું દર્પણ-પવી ગોઠવળી હતી ત્યાર પછી પૂર્ણ કલશ, મુક્તાર, દિવ્ય છત્ર અને ચામરો ચાલતાં હતાં. આ સાથે ગગનતલનો સ્પર્શ કરતી, અતિશય સુન્દર અને વાયુથી ફરફરતી એક મોટી ઝંચી વિજયવૈજયંતી નામની પતાકા ચાલતી હતી. ત્યારપછી વૈદ્યના ઘકચકતા ઢાંઢાવાલું, માલ્લાઓથી

૪૬-૪૮
 યાનવિમાન
 ઉપર ચડેલા
 સપરિવાર
 સૂર્યાભિદેવ-
 ની ભગવાન
 પાસે જતી
 સ્વારીનું
 સર્વિસ્તર
 વર્ણન
 ॥૫૩॥

सुशोभित, चंद्र जेवुं उज्ज्वल-धोलुं ऊंचुं छत्र चालतुं हट्टे. पछी जेना उपर पावडीओनी सुंदर जोडी अने पादपीठ मूकेलां छे, पडुं मणि अने रत्ननी कारीगरीथी आश्चर्य पमाडनारुं उत्तम सिंहासन अनेक दास देवोना खभा उपर चालतुं हट्टुं त्याखाद वज्रमांथी वनवेले, चकचकतो, घसीने खुंवाळो करेलो, गोल आकारवाळो, पचरांगी नानी नानी हजारो धजाओथी शोभतो, छात्राकारे गोठ वापली विजयवैजयंती पताकाथी युक्त, अतिशय ऊंचो-हजार योजन ऊंचो मोटे ज आकाशने अडकतो मोटामां मोटो इन्द्रध्वज चालतो हतो. पनी पछवाडे सुंदर वेपभूषावाळा, सजधज थण्ला, सर्व प्रकारना अलंकारीथी विशेष देखावडा लागता पांच सेनाधिपतिओ तेमना मोटा सुभटसमुदाय साथे वेठेला हता, पमनी पाछळ पोतपोतानां टोळां साथे, पोतपोताना नेजा (?) साथे, पोतपोतानी विशिष्ट वेपभूषा साथे ए अभियोगिक देवो अने तेमनी देवीओ गोठवापली हती. त्याखाद-छेक छेले-ते सूर्याभविमानमां रहेनारां बीजा देवो अने देवीओ पोतपोतानी सर्व प्रकारनी ऋद्धि सिद्धि, द्युति, बळ, वेपभूषा अने परिवार साथे ए यान-विमाननी सवारीमां जोडापलां हतां: आ रीते विमानना स्वामी सूर्याभिवेवनी आगळ पाछळ अने बने वाजुप अनेक देव देवीओ गोठवापलां हतां अने ए यानविमान ए बधाने उपाडी वेगबंध गाजतुं गति करतुं हट्टुं.

१०

[४८] ए रीते सजधज थण्लो सूर्याभिवेव, पोताना ए दिव्य ठाठमाठने वतावतो वतावतो सौधर्मकल्पनी वच्चे थइने नीकळयो, अने सौधर्मकल्पथी उत्तरमां आवेला नीचे आववाना-निर्याणमार्ग तरफ तेणे पोताना ए यान-विमानने हंकार्युं. ते, ए निर्याणमार्गने पहुँचतां लाख योजननी वेगवाळी गतिथी क्षपाटाबंध भारतवर्ष तरफ आववा लाग्यो, आ तरफ आवतां आवतां तेने असंख्य द्वीपो अने समुद्रो उल्लेखवा पड्या ए रीते वेगबंध गति करतो ए सूर्याभिवेव नंदीश्वर द्वीप सुधी आवी पहुँच्यो अने त्यां अशिकोणमां आवेला रतिकर पर्वत पासे आवी लाग्यो. आ रतिकर पर्वत पासे आवीने ए सूर्याभिवेव पूर्वे वर्णवेली पोतानी देवमाया संकेली लीघी अने जंबूद्वीपना भारतवर्षमां पहुँचवा जेवी साधारण व्यवस्था करी लीघो हवे ते, रतिकर पर्वतथी जंबूद्वीप भणी आववाना मार्गे पोताना यान-विमानने हंकारवा लाग्यो अने तुरतमां ज भारतवर्षमां पहुँच्यो. त्यां पहुँची तेणे आमलकपानो रस्तो लीघो अने क्षपा-

१५

દામાં જ આમલકપ્પાના અન્નસાલવણૈત્યમાં જ્યાં શ્રમણ મગવાન મહાવીર ક્રૂતયાં છે ત્યાં આવી લાગ્યો. ત્યાં આવતાં જ તેણે પ દિવ્ય-યાન-વિમાન સાથે શ્રમણ મગવાન મહાવીરની ત્રણ પ્રદક્ષિણા કરી અને મગવાનથી ઉત્તર પૂર્વના ભાગમાં-ઈશાન સ્થળમાં તેણે પ યાન-વિમાનને ધરતીથી ચાર આંગઠ અદ્ધર રાખી ઝડું રાખ્યું.

[૪૯] મોટા પરિવારવાળી પોતાની ચાર પટ્ટરાણીઓ, ગાંધર્વોનું અને નાટકીયાઓનું ટોળું પ વધા સાથે પ સૂર્યામદેવ પ યાન-વિમાન ઉપરથી ઊતરો નીચે આવ્યો ત્યારવાદ સૂર્યામદેવના ચાર હજાર સામાનિક દેવો અને પ યાન વિમાનમાં આવેલા વીજા વધા દેવો અને દેવીઓ ક્રમશઃ નીચે આવ્યાં પવા મોટા પરિવારથી વીંટાપલો સૂર્યામદેવ, પોતાની સર્વ પ્રકારની દિવ્ય ક્રદ્ધિ સાથે, દેવવાદ્યોના મધુર ઘોષ સાથે ચાલતો ચાલતો શ્રમણ મગવાન મહાવીર તરફ આવ્યો, ત્રણ પ્રદક્ષિણા કરી, વાંદી, નમી તેમને વિનય-નમ્ર રીતે કહેવા લાગ્યો:

“હે મગવન્ ! હું સૂર્યામદેવ મારા સકલ પરિવાર સમેત, આપ દેવાનુમિયને વંદન કરું છું, નમન કરું છું અને આપની પર્યુપાસના કરું છું.”

[૫૦] “હે સૂર્યામ !” પમ કહી શ્રમણ મગવાન મહાવીરે સૂર્યામદેવને આ પ્રમાણે કહ્યું: “હે સૂર્યામ ! પ પુરાતન છે, હે સૂર્યામ ! પ જીત છે, હે સૂર્યામ ! પ કૃત્ય છે, હે સૂર્યામ ! પ કરણીય છે, હે સૂર્યામ ! પ આચરાપલું છે અને હે સૂર્યામ ! પ સંમત થપલું છે કે ‘મવનપતિના, વાનવ્યતરના, જ્યોતિષિકના અને વૈમાનિક વર્ગના દેવો અરહંત મગવન્તોને વાંદે છે, નમે છે, અને પછી પોતપોતાનાં નામ મોત્રો કહે છે.’ તો હે સૂર્યામદેવ ! તું એ કરે છે તે પુરાતન છે અને સંમત થપલું છે.”

શ્રમણ મગવાન મહાવીરનું કથન સાંભળી સૂર્યામદેવ વહુ હર્ષિત થયો, પ્રફુલ્લ થયો અને ઘણો જ સંતુષ્ટ થયો, પછી તેમને વાંદી સમી તેમનાથી વહુ નજીક નહિ, તેમ વહુ દુર નહિ, પવી રીતે બેસી તે સૂર્યામદેવ તેમની શુશ્રૂષા કરતો સામો રહી વિનયપૂર્વક હાથ જોડી શ્રમણ મગવાન મહાવીરની પર્યુપાસના કરવા લાગ્યો.

[૫૧] તે વખતે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે પોતાના દર્શનાર્થે આવેલા સૂર્યાભદેવને, આમલકળ્પાના રાજા-રાણીને તથા આમલકળ્પામાંથી આવેલી મોટી જનસભાને ધર્મદેશના સંભળાવી. દેશના સાંભળી જનતા તો પોતપોતાને ઠેકાણે ચાલી ગઈ

[૫૨] દેશના સાંભળીને પ્રસાદ પામેલા અને આલ્હાદિત હૃદયવાળા સૂર્યાભદેવે ઝાપ્પા થઈને પ્રણામપૂર્વક શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને આ પ્રમાણે પૂછ્યું:

પ્ર૦—હે ભગવન્ ! શું સૂર્યાભદેવ ભવસિદ્ધિક-ભવ્ય છે કે અભવસિદ્ધિક-અભવ્ય છે? સમ્યગ્દષ્ટિવાળો છે કે મિથ્યાદષ્ટિવાળો છે? સંસારમાં પરિમિતપણે ભમનારો છે કે અનંતકાલ સુધી ભમનારો છે? બોધિની પ્રાપ્તિ થવી તેને સારુ સુલભ છે કે દુર્લભ છે? શું તે આરાધક છે કે વિરાધક છે? તે ચરમ શરીરી છે કે અચરમ શરીરી છે?

[૫૩] ‘હે સૂર્યાભ !’ પમ કહીને શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે તેને નીચે પ્રમાણે ઉત્તર આપ્યો

ઉ૦—હે સૂર્યાભ ! તું ભવ્ય છો, સમ્યગ્દષ્ટિવાળો છો, સંસારમાં પરિમિતપણે ભમનારો છો, તને બોધિની પ્રાપ્તિ થવી સુલભ છે, તું આરાધક છો અને તું ચરમશરીરી છો.

[૫૪] ભગવાને આપેલો ઉત્તર સાંભળીને સૂર્યાભદેવનું ચિત્ત આનંદિત થયું અને પરમ સૌમનસ્ય યુક્ત થયું, ભગવાનનો ઉત્તર સાંભળ્યા પછી ૫ સૂર્યાભદેવે ભગવાનને બાંદી તમી આ પ્રમાણે વિનંતી કરી: “હે ભગવન્ ! તમે વધું જાણો છો અને જુઓ છો, જ્યાં જ્યાં એ છે તે વધુ તમે જાણો છો અને જુઓ છો, સર્વ કાઢના વનાવોને જાણો છો અને જુઓ છો, સર્વ ભાવોને તમે જાણો છો અને જુઓ છો; મારી દિવ્ય ઋદ્ધિસિદ્ધિને, મં પ્રાપ્ત કરેલી દિવ્ય દેવદ્યુતિને અને દિવ્ય દેવાનુભાવને પણ પહેલાં અને પછી તમે જાણો છો અને જુઓ છો, તો હે ભગવન્ ! આપ દેવાનુપ્રિય તરફની મારી ભક્તિને લીધે હું પવી ફચ્છા કરુ છું કે મારી દિવ્ય ઋદ્ધિસિદ્ધિ, દિવ્ય દેવદ્યુતિ અને દિવ્ય દેવપ્રભાવ તથા વત્રીશ પ્રકારની દિવ્ય નાટ્યકલા આ ગૌતમ વગેરે શ્રમણનિગ્રંથોને દેખાડું.”

૫૨ સૂર્યાભે
ભગવંતને
પૂછ્યું
૫૩ ભગવંત
નો ઉત્તર
૫૪ ભગવંત
પાસે નાચ
કરી વતા-
વવાની
સૂર્યાભની
વીનંતી

[५५] श्रमण भगवान महावीरे सूर्याभदेवनी उपर्युक्त चिन्तनीने आदर^{७३} न आप्यो, अनुमति न आपी अने ते तरफ मौन राख्युं.
[५६] तयारपछी वीजीवार, वीजीवार पण सूर्याभदेवे एवी ज चिन्तनी करी असे तेना उत्तरमां भगवान महावीरे तेनो आदर न करतां मात्र मौन ज धरी राख्युं. छेवटे ते सूर्याभदेव, श्रमण भगवान महावीरने त्रण प्रदक्षिणा दई, वांदी नमी उत्तर-पूर्वनी दिशा तरफ गयो. ईशान खूणामां जई तेणे वैक्रियसमुद्घात कर्यो, ते द्वारा तेणे संख्येय योजन सुधीना लांबा दंडने चहार काढ्यो, जाडां मोटां पुद्गलो तजी दीधां अने जोइण तेवां यथासूक्ष्म पुद्गलोने संचय कर्यो, वळी, वीजीवार वैक्रियसमुद्घात करी तेणे नरघाना उपरना

७३ आत्मज्ञानी भगवाननी स्थितप्रज्ञ दशा जीतां तेओ सूर्याभदेवना संकल्पने आदर न आपे ते ज स्वाभाविक छे पण आ तरफ सूर्याभदेवनी मनोभूमिका जीतां ते, तेमनी पासे नाटक करी देखाडवा सिवाय बीजुं करी पण शु शके ? भवतोनी वे कोटि छे. एक तो मनसा वचसा कायेन पोताना भजनीयने अनुसरनारा वा अनुसरवा माटे अतुल प्रयत्नशील रहेनारा अने बीजा तेमना मात्र प्रशंसको. प्रथम कोटिना भक्तो आवा बाह्य उपचारमां पडता नथी, एओ तो भजनीयना शुद्ध अनुसरणने ज पोतानी भक्ति समजे छे; त्यारे जेओ भजनीयने अनुसरवा जेटला प्रबल पुरुषार्थशाळी नथी होता तेओ तेमना प्रशंसको रहोने तोष माने छे अने आवा प्रशंसको ज बाह्य उपचार सिवाय बीजी भक्ति सुधीं पहेंची शक्ता नथी. ए प्रशंसको, पोताना भजनीयनो बाह्य उपचार सामे सल्ल अणगमो जाणवा छतांय तेमनी पोतानी जातनी प्रसन्नता माटे तेओ बाह्य उपचार सिवाय बीजुं कशु करी शके तेवा नथी होता. आ परिस्थितिमांथी औपचारिक भक्तितो आविर्भाव थयो लागे छे. आमांथी विवेकनु तत्त्व नीकळी जाय तो ते औपचारिक भक्ति राष्ट्रीय, सामाजिक अने वैयक्तिक हानिने नीपजावे छे. वळी बीजु-“यद् यदाचरति शिष्टः तत् तदेवेतरो जनः” ए उक्तिनुं तत्त्व पण भगवानना अणगमामां रहेलुं छे ए ध्यानमा राखवानुं छे. टीकाकार, सूर्याभदेवना ए नाट्यविधिने स्वाध्याय वगेरे कर्तव्यनो विघातक वतावे छे (“गौतमादीनां च नाट्यविधेः स्वाध्यायादिविघातकारित्वात्”-विवरण पृ० १२१ प०-१०).

ભાગ જેવો સર્વ પ્રકારે સર્વ વાજુથી પકસરલો પવો પદ્મ ભૂભાગ સર્વો, તેમાં રૂપ, રસ, ગંધ અને સ્પર્શથી સુશોભિત પૂર્વ વર્ણવેલા પવા અનેક મણિઓ જડી દીધા, સર્વ વાજુથી પકસરલા ભૂમંડલમાં વચ્ચોવજ્ઞ તેણે પદ્મ પ્રેક્ષાગૃહ રચ્યું-નાટકશાળા સ્થાપી કરી. ૫ નાટકશાળા, તેમાં વાંધેલો ઉદ્ધોચ-ચંદ્રવો, અઘાડો અને મણિની પેઢી ૫ વધાનું વર્ણન આગલ કહેવાઈ ગયું છે, તથા મણિની ૫ પેઢી ઉપર સિંહાસન, છત્ર વગેરે જે આગલ વર્ણવાઈ ગયું છે તે વધુ વરાવર ગોઠવી દીધું.

[૫૭] ત્યારપછી ૫ સૂર્યામ્નિદેવ શ્રમણ ભગવાન મહાવીરના દેખતાં તેમને પ્રણામ કરે છે અને 'ભગવાન મને અનુક્રા આપો' ૫મ કહી પોતે વાંધેલી નાટકશાળામાં તેમની-તીર્થકરની-સામે ઉત્તમ સિંહાસનમાં બેસે છે.

ત્યારવાદ બેસતાં વેત તેણે અનેક પ્રકારનાં મણિમય કનકમય રત્નમય વિમલ અને વક્રચક્રતાં કઢાં પોંચી બેરલાં વગેરે આમૂ-પણોથી દીપતો ઝળલો પુષ્ટ અને લાંબો પવો પોતાનો જમણો હાથ પસાર્યો.

પના ૫ જમણા હાથમાંથી સરલાં વય લાવણ્ય રૂપ અને ગૌવનવંતા, સરલાં નાટકીય ઉપકરણો અને વસ્ત્રામૂષણોથી સજેલા, સ્થાપની વન્ને વાજુમાં ઉત્તરીય વસ્ત્રથી યુક્ત, લોકમાં કોટિયું અને શરીરે કંચુક પહેરેલા, ટીલાં અને છોગાં લગાવેલા, ચિત્ર વિચિત્ર પદ્મવાળાં અને ફુદડી ફરતાં જેના છેડા ફેળ જેવા ઉંચા થાય પવી છેડે-કોરે-મૂકેલી જાલરવાળાં રંગબેરંગી નાટકીય પરિધાન પહેરેલા, છાતી અને કંઠમાં પહેલા પદ્માવલ દ્વારેથી શોભાયમાન અને નાચ કરવાની પૂરી તૈયારીવાળા પદ્મો ને આઠ દેવકુમારો નીકળ્યા.

[૫૮] પદ્મ પ્રમાણે સૂર્યામ્નિદેવે પસારેલા ઢાબા હાથમાંથી ચંદ્રમુખી, ચંદ્રાર્ધસમાન લલાટપદ્મવાળી, સરતા તારાની સ્ત્રેમ ચમકતી આકૃતિ વેશ અને ચાર શૃંગારથી શોભતી, હસતે બોલતે ચાલતે વિવિધવિલાસે લલિત સંભાષણ અને યોગ્ય ઉપચારે કુશલ, હાથમાં વાજાંવાળી, નાચકરવાની પૂરી તૈયારીવાળી અને વરાવર ૫ દેવકુમારોની જોડીરૂપ પવી પદ્મો ને આઠ દેવકુમારોની નીકળી.

[૫૯] પછી ૫ સૂર્યામ્નિદેવે ૭^મ શંખો, રણશિંગાર, સરમુખીઓ, પેયાઓ, પીરપીરિકાઓ, પળવો-નાની પડઘમો, ૧૫

૭૪ વાદ્યોનાં જે જે નામો અહીં આપેલા છે તેમાંના કેટલાક સ્પષ્ટ સમજાતા નથી. લોકાગમ્ય કહોને ટીકાકારે તેમની વ્યાખ્યા જતી

પટહો-મોટી પડધમોટ, ઢક્કાઓ-ઢાકલીઓ, મોટી ઢક્કાઓ-ઢાકો ૧૦, મેરીઓ ૧૧, ફાલરો ૧૨, ઢુંડુભીઓ ૧૩, સાંકડમુલ્લીઓ ૧૪, મોટા માવલો ૧૫, મુદંગો ૧૬, નંદીમુદંગો ૧૭, આલિંગો ૧૮, કુસ્તુવો ૧૯, ગોમુલ્લીઓ ૨૦, નાના માવલો ૨૧, ત્રણ તારની વીણાઓ ૨૨, વીણાઓ ૨૩, ભમરીવાલ્લી વીણાઓ ૨૪, છ ભમરીવાલ્લી વીણાઓ ૨૫, સાત તારની વીણાઓ ૨૬, વલ્લીસો ૨૭, સુઘોપા ઘટાઓ ૨૮, નંદીઘોપા ઘટાઓ ૨૯, સો તારની મોટી વીણાઓ ૩૦, કાચવી વીણાઓ ૩૧, ચિત્રવીણાઓ ૩૨, આમોદો ૩૩, ફાંજો ૩૪, નકુલો ૩૫, તૂળો ૩૬, તુંવડાવાલ્લી વીણાઓ ૩૭, મુંકુવો ૩૮, હુલ્લકો ૩૯, વિચિયકીઓ ૪૦, કરડોઓ ૪૧, ઢિંહિમો ૪૨, કિણિતો ૪૩, કડવાંઓ ૪૪, દર્દરો ૪૫, દર્દરિકાઓ ૪૬, કુસ્તુવુરુઓ ૪૭, કલશીઓ ૪૮, કલશો ૪૯, તાલો ૫૦, ફાંસાના તાલો ૫૧, રિંગિરિસિકો ૫૨, અંગરિકાઓ ૫૩, શિથુમારિકાઓ ૫૪, વાંસના પાવાઓ ૫૫, વાલીઓ ૫૬, વેણુઓ-વાંસલ્લીઓ ૫૭, પરિલ્લીઓ ૫૮, અને વલ્લકો ૫૯, પમ^{૭૫} ઓગળપચાસે જાતનાં પકસો ને આઠ આઠ વાજાંઓ વનાવ્યાં અને પકસો ને આઠ આઠ તે દરેક વાજાંને વગાડનારા વનાવ્યા.

[૬૦] પછી પ સૂર્યામ્હેવે પોતાના હાથમાંથી સરજેલા તે દેવકુમારો અને દેવકુમારીઓને બોલાવ્યા, નેઓપ 'આવીને શી આજ્ઞા છે?' પમ વિનયપૂર્વક જણાવ્યું

[૬૧] તેમને સૂર્યામ્હેવે કહ્યું કે-“હે દેવાનુપ્રિયો ! તમે શ્રમણ ભગવાન મહાવીર પાસે જાઓ અને તેમને ત્રણ પ્રદક્ષિણા દર્શ કરી છે. જિજ્ઞાસુઓ પ તે તે વાદ્યોની માહિતી ઉસ્તાદ વગાડનારાઓ પાસેથી જાણી લેવી ઘટે.

૭૫ મૂલ પાઠમાં વાજાઓના મેદની સંખ્યા ઓગળપચાસ જણાવેલી છે પણ મૂલ પાઠ પ્રમાણે વાજાંઓની સંખ્યા ઓગળસાઠ થાય છે. આ વિસવાદનુ સમાધાન કરવા ટીકાકાર કહે છે કે પ ઓગળપચાસ તો મૂલમેદો સમજવાના છે અને વધારાના તેના પેટા મેદો છે. (“એવ-માદ્યાઈં” પૂગળપણં આઝજિવિહાણાઈં વિઠવ્વઈ [કં ૫૯] મૂલમેદાપેક્ષ્યા આતોથમેદા ઇકોનપચ્ચાશત્ શેષાસ્તુ ઇતેષુ એવ અન્તર્ભવન્તિ યયા વશાતોથવિધાને વાલી-વેણુ-પરિલી-વલ્લ (દ્વ ૧) ગા:”-ઈતિ-વિવરણ પૃ ૧૨૮ પં ૮)

વંદન-નમન કરી પ ગૌતમ વગેરે શ્રમણનિર્ગથોને તે દિવ્ય દેવક્રોદ્ધિ દિવ્ય દેવદ્યુતિ દિવ્ય દેવાનુભવાલું વત્રીસ પ્રકારનું નાટક ભજવી વતાવો.”

[૬૨] સૂર્યભદેવની આજ્ઞા થતાં જ તેને માથે ચઢાવી હટ્ટુટ્ટ થપલાં પ દેવકુમારો અને દેવકુમારીઓ શ્રમણ ભગવાન મહાવીર તરફ જઈ તેમને વાંદી-નમી જે તરફ ગૌતમોદિક શ્રમણનિર્ગથો હતા તે તરફ વલ્લ્યાં અને એક સાથે જ એક દ્વારમાં એક કતાર ઊભા રહ્યાં, સાથે જ નીચે નમ્યાં, વલ્લી પાહું સાથે જ તેઓ પોતાનાં માથાં ઊંચાં કરી દટ્ટાર ઊભાં રહ્યાં પણ પ્રમાણે સહિતપણે અને સંગત-પણે નીચે નમ્યાં અને પાછાં દટ્ટાર ઊભા રહ્યાં, પછી સાથે જ દટ્ટાર ઊભા રહી ફેલાઈ ગયાં અને પોતપોતાનાં નાચગાનનાં ઉપકરણો દ્વાથપગમાં વરાવર ગોઠવી રાહી એક સાથે જ વગાડવા લાગ્યાં, નાચવા લાગ્યાં અને ગાવા લાગ્યાં.

[૬૩] તેમનું સંગીત ડરથી શરૂ થતાં ડઠાવમાં ધીરું-મંદ, મૂર્ધામાં આવતાં તારસ્વરવાલું અને પછી કંઠમાં આવતાં વિશેષ તારસ્વરવાલું, પમ ત્રિવિધ હતું, જ્યારે પ વધાં ગાતાં હતાં ત્યારે તેનો મધુર પડછંદો નાટકશાળામાં આભાય પ્રેક્ષાગૃહવાળા મંડપમાં પડતો હતો. જે જાતના રાગનું ગાણું હતું તેને જ અનુકૂલ પમનું સંગીત હતું. ગાનારાઓનાં ડર મૂર્ધા અને કંઠ પ વ્રણે સ્થાનો અને પ સ્થાનોનાં કરણો વિશુદ્ધ હતાં, વલ્લી, ગુંજતો વાંસનો પાવો અને વીણના સ્વર સાથે ભલતું, એક વીજાની વાગતી હથેલીના અવાજને અનુસરતું, મુરજ અને કાંસીઓના ઢળણનાટના તથા નાચનારાઓના પગના ઠમકાના તાલને વરાવર મલતું, વીણના લયને વરાવર વંધવેસતું અને શરૂઆતથી જે તાનમાં પાવો વગેરે વાગતાં હતાં તેને અનુરૂપ પંથુ પમનું સંગીત કોયલના ટહુકાજેતું મધુરું હતું વલ્લી, પ સર્વ પ્રકારે સમ, સલલિત-કાનને કોમલ, મનોહર, મૃદુપદસંચારી, શ્રોતાઓને રતિકર, છેવટમાં પળ સુરસ પંથુ તે નાચનારાઓનું નાચસજ્જ વિશિષ્ટ પ્રકારનું ઉત્તમોત્તમ સંગીત હતું

[૬૪] જ્યારે પ મધુરું સંગીત ચાલતું હતું ત્યારે શંખ રણશિંગું શંખલો ચામુખી પેયા અને પીરીપીરિકાને વગાડનારા તે દેવો તેમને ધમતા, પળવ પટ્ટહ ઉપર આઘાત કરતા, ભંભા મોટી ડાકોને અફલાવંતા, મેરી દ્વાલર ટુંદુમીઓ ઉપર તાડત કરતા, મુરજ

મુદંગ નંદીમુદંગોનો આલાપ લેતા, આલિંગ કુસ્તુંબ ગોમુલ્લી માદલ ઉપર ઉત્તાડન કરતા, ઘીના વિપંચી વણ્ણકીઓને મૂછાંવિતા, સો તારની મોટી ઘીના કાચવી ઘીના ચિત્ર ઘીણને કૂટતા, વદ્ધીસ સુધોષા નંદિયોષાનું સાસળ કરતા, આમરી પડ્ડામરી પરિવાદનીનું સ્ફોટન કરતા, તૂળ તુંબવીણને છયછયતા, આમોદ દ્વાંદ્વ કુંભ નકુલોનું આમોટન કરતા-પરસ્પર અફલાવતા, મુદ્દલ્લ હુલ્લકી વિચિ-ક્કીઓને છેડતા, કરટી હિંદિમ ક્ષિપિત કડવાને યજાવતા, વર્દરક વર્દરિકાઓ કુસ્તુંબુર કલશીઓ મહુઓ ઉપર અતિશય તાડન કરતા, તલ તાલ કાંસાના તાલો ઉપર થોડું થોડું તાડન કરતા-પરસ્પર ઘસતા, ટિંગિરિસિકા લત્તિકા મકરિકા શિશુમારિકાનું ઘટ્ટન કરતા અને ઘંસી વેણુ વાલી પરિછી તથા વદ્ધકોને પ્રૂંકતા હતા.

[૬૫] ૫ રીતે ૫ ગીત નૃત્ય અને વાદ્ય દિવ્ય મનોહર અને ણંગારસથી તરવોલ વન્યાં હતાં, અદ્ભુત થયાં હતાં, વધાનાં ચિત્તનાં આક્ષેપક નીવડ્યાં હતાં. ૫ સંગીતને સાંભળનારા અને નૃત્યને જોનારાના મુખમાંથી ઉછળતા વાહવાહના કોલાહલથી ૫ નાટક-શાળા ગાજી રહી હતી. ૫મ ૫ દેવોની દિવ્ય રમત પ્રવૃત્ત થપલી હતી.

[૬૬] ૫ રમતમાં મસ્ત બનેલા તે દેવકુમારો અને દેવકુમારીઓ ૫ શ્રમણ ભગવાન મહાવીરની સામે સ્વસ્તિક શ્રીવત્સ નદાવર્તે વર્ધમાનક ભદ્રાસન કલશ મત્સ્ય અને દર્પણના દિવ્ય અભિનયો^{૬૬} કરી ૫ મંગલરૂપ પ્રથમ નાટક ભજવી દેશાડયું હતું

૭૬ ભરતનું નાટ્યશાસ્ત્ર, નાટ્ય સંગીત વગેરેને લગતી અનેકવિધ માહિતીઓથી ભર્યું પડ્યું છે. અહીં નાટ્યના જે વગ્રીશ પ્રકાર કરી દેશાડ્યા છે તેમાંના કેટલાક તો ૫ નાટ્યશાસ્ત્રમાં વતાવેલા છે. જેવા કે-સંકુચિત. પ્રસારિત, દુત, વિલમ્બિત, અંચિત વગેરે. ૫૭મી કણ્ડિકાથી ૮૯મી કણ્ડિકા સુધીમાં સંગીત અને વાદ્યોના વર્ણન સાથે ૫ વધા અભિનયોનો ચિતાર આપેલો છે. ઘણાક અભિનયોનો ભાવ સમજાય ઈવો છે. ૫માંના કેટલાક પશુપક્ષીને લગતા, વનસ્પતિને લગતા, જગતના અન્ય પદાર્થોને લગતા, પ્રાકૃતિક પ્રસંગોને લગતા અને ઉત્પાતોને લગતા છે. વઢી કેટલાક લિપિને લગતા છે-જે અભિનયો 'ક' વગેરે અક્ષરોની આકૃતિને લગતા છે તે વધા લિપિસમ્બન્ધી અભિનયો છે. ગ્રાહી લિપિમાં + આવી આકૃતિ

૬૬-૮૪
નાટકના
વગ્રીશ પ્ર-
કારનાં જે
જે અભિ-
નયો કરી
વતાવ્યા
તેમનાં નામ

૥૬૧॥

૧૦

૧૫

[૭૩] આઠમા નાટકમાં તેઓપ આવરણના-ચંદ્રના અને સૂર્યના આવરણના દેખાવો કરી દેખાડ્યા અર્થાત્ જ્યારે ચંદ્રગ્રહણ અને સૂર્યગ્રહણ થાય ત્યારે જગતમાં અને ગગનમાં જે જાતનું વાતાવરણ પ્રસરે છે તે પ નાટકમાં પ્રત્યક્ષ કરી વતાવવામાં આવ્યું.

[૭૪] નવમા નાટકમાં અસ્તમનના દેખાવો આવ્યા પટલે જ્યારે ચંદ્ર અને સૂર્ય આથમી જાય છે ત્યારે જગતમાં અને આકાશમાં જે જે ઘટનાઓ વને છે તે વધી નજરોનજર खडी કરવામાં આવી.

[૭૫] દસમું નાટક ચંદ્રમંડલ સૂર્યમંડલ નાગમંડલ યક્ષમંડલ ભૂતમંડલ રાક્ષસમંડલ અને ગાંધર્વમંડલના અભિનયોમાં પૂરું થયું પમાં ચંદ્ર સૂર્ય નાગ યક્ષ ભૂત રાક્ષસ અને ગાંધર્વ સંવંધી મંડલોના ભાવો ભજવી વતાવ્યા

[૭૬] અગ્યારમું નાટક દ્રુતવિલંબિત અભિનયને લગતું હતું, તેમાં દ્રુપભની અને સિંહની લલિત ગતિ, ઘોડાની અને ગજની વિલંબિત ગતિ, મત્ત ઘોડો અને મત્ત દ્વાથીની વિલસિત ગતિ કરી વતાવવામાં આવી.

[૭૭] વારમા નાટકમાં સાગર અને નાગરના આકારોને અભિનયમાં કરી વતાવ્યા.

[૭૮] તેરમું દિવ્ય નાટક નંદા અને ચંપાના અભિનયને લગતું હતું.

[૭૯] ચૌદમા નાટકમાં મત્યાંડ મકરાંડ જાર મારની આકૃતિઓના અભિનયો હતા

[૮૦] પંચરમા નાટકમાં ^{૭૭}ક સ્થ ગ ઘ અને હના ઘાટના અભિનયો કરી વતાવ્યા.

૭૭ અહીં લિપિના અભિનયોના ઉલ્લેખમા પાચ વર્ગના પચ્ચીશ અક્ષરોના જ અભિનયોની નોંધ છે, તેમા રવરના અને ય ર લ વ શ ષ સ હ ળ ક્ષ કે ફ ના અભિનયોનો ઉલ્લેખ નથી પ ધ્યાનમા રાખવા જેવુ છે. ગ્રાહી લિપિમા 'ક' વગેરેની જે મૂળ આકૃતિઓ વતાવી છે તે આકૃતિના ઘાટના અભિનયો અહીં સમજવા જોઈએ. અશોકના શિલાલેખો ગ્રાહીલિપિમા લખાણ છે પ લિપિના અક્ષરોની આકૃતિ માટે સુપ્રસિદ્ધ લિપિશાસ્ત્રી હીરાચન્દ ગૌરીશંકર ઓજાની પ્રાચીન લિપિમાળા જોઈ જવી ઘટે.

પછીનાં ચાર નાટકો અનુક્રમે ૧૬ ચ છ જ ઈ જ ના, ૧૭ ટ ઠ ડ ણ ના, ૧૮ ત થ દ ધ ન ના, અને ૧૯ પ ફ વ મ મ ના ઘટના અભિનયોને લગતાં હતાં.

[૮૧] વીસમું નાટક અશોક આંવો જાંબુડો અને કોસંબના પહ્લવ સંવંધી અભિનયોને લગતું હતું.

[૮૨] ૨૧ મું નાટક લતાના દેખાવો કરવાને માટે હતું. તેમાં પદ્મ નાગ અશોક ચંપો આદ્ર વન વાસંતી કુંદ અતિસુતક અને દયામની વેલડીઓના અભિનયો હતા.

[૮૩] પછી અનુક્રમે ૨૨ દ્રુત^{૨૨} ૨૩ વિલંબિત ૨૪ દ્રુતવિલંબિત ૨૫ અંચિત ૨૬ રિમિત ૨૭ અંચિતરિમિત ૨૮ આરમટ ૨૯ મસોલ અને ૩૦ આરમટ મસોલના અભિનયોને લગતાં નવ નાટકો કરી વતાવ્યાં.

૩૧ મા નાટકમાં ઉત્પાત નિપાત સંકુચિત પ્રસારિત રચારદ્ય (?) શ્રાંત અને સંશ્રાંતની ક્રિયાઓને લગતા અભિનયો દેખાડવામાં આવ્યા. [૮૪] ૩૨ મા નાટકમાં તે પદ્મ સાથે પદ્મ દ્વારમાં મેઘાં થપલાં દેવરમણમાં તહેલિન વનેલાં દેવકુમારો અને દેવકુમારીઓપ શ્રમણ ભગવાન મહાવીરના પૂર્વભવ સંવંધી ચરિત્રને લગતા વનાવોના અભિનયો મજબી વતાવ્યા અને પછી તેમના જ વર્તમાન જીવનસંવંધી પણ જે જે મોટા મોટા વનાવો વન્યા હતા તે વેરકને અભિનયોમાં કરી દેખાડ્યા-તેમાં તેમનું વ્યવન, ગર્ભસંહરણ, જન્મસમયના વનાવો, અભિષેકનો પ્રસંગ, ચાલક્રીડા, યૌવનવદશા, કામભોગની લીલા, નિષ્ક્રમણનો પ્રસંગ, તપશ્ચરણની અવસ્થા, જ્ઞાની થયાની પરિસ્થિતિ, તીર્થપ્રવર્તનની ઘટનાને લગતા અભિનયો હતા અને પછી છેલ્લા અભિનયમાં ભગવાન મહાવીરના નિર્વાણનું ચિત્ર પણ ઉતારવામાં આવ્યું હતું. આમ ૫ ચરમ-છેલ્લું-ત્રીશમું નાટક પૂરું થયું.

[૮૫] ૫ નાટકોમાં તે દેવકુમારો અને દેવકુમારીઓપ ઢોલ વગેરે તત-પહોલાં, વોળા વગેરે વિતત-તાંતવાલાં, ઝાંઝા વગેરે ઘન-નક્કર અને શંસ વગેરે શુષિર-પોલાં ૫મ ચાર જાતનાં વાજાં વગાડેલાં.

૭૮ જુઓ ભગવતીસૂત્રનો મારો અનુવાદ-લંક ૨, પૃ ૪૪ નું ટિપ્પણ.

૮૪ ભગવાન
મહાવીરના
જીવનની
ઘટનાઓના
અભિનયો
૮૫ નાટક-
નો ઉપસંહાર

૧૦

૧૫

[૮૬] હક્ષિત પાદવૃદ્ધ^{૧૧} મંદ અને રોચિત પમ ચાર પ્રકારનું સંગીત ગાપલું.

[૮૭] અંચિત, રિમિત, આરમ્ભ અને મસોલ પમ ચાર પ્રકારે નૃત્ય કરેલું.

[૮૮] વાર્ષ્ટિક પ્રાત્યંતિક સામાન્યતોપનિપતનિક અને લોકમધ્યાવસાનિક પમ ચાર જાતના અભિનયો^{૧૨} મજવી વતાવેલા.

[૮૯] હવે તે દેવકુમાર અને દેવકુમારીઓ ગૌતમાદિક શ્રમણ નિર્ગોત્રે પ યત્રીશે પ્રકારનું દિવ્ય નાટક દેખાડી તથા શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને ત્રણ પ્રદક્ષિણા દઈ તેમને વાંદી નમી જે તરફ પોતાનો અધિપતિ સૂર્યાભિદેવ હતો તે તરફ ગયાં અને હાથ જોડી પોતાના પ અધિપતિને જય વિજયથી વધાવી તેઓ પ જણાવ્યું કે આપે કરેલી આજ્ઞા પ્રમાણે અમે શ્રમણ ભગવાન મહાવીર પાસે જઈ વત્રીશે પ્રકારનુ પ દિવ્ય નાટક દેખાડી આવ્યાં.

ત્યારબાદ પ સૂર્યાભિદેવ પોતાની તે દિવ્ય દેવમાયાને સંકેલી લઈ પક ક્ષણમાં પકલો-હતો તેવો પકાકી થની ગયો પછી તે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને ત્રણ પ્રદક્ષિણા દઈ વાંદી નમી પોતાના પૂર્વોક્ત પરિવાર સાથે પ દિવ્ય યાત વિમાન ઉપર ચડી જ્યાંથી આવ્યો હતો

૭૯ પ્રસુત ‘ઉલ્ક્ષિત’ વગેરે શબ્દ ઉપરથી સંગોતના આ ચાર ભેદો સમજાય એવા છે પળ તેની વિશેષ માહિતી તો કોઈ સંગીતવિશારદ પાસેથી જ જાણી લેવી જોઈએ.

૮૦ મૂલ્યકારે અભિનયના આ ચાર પ્રકાર વતાવેલા છે, દ્રાષ્ટાન્તિક અભિનય તે કોઈ પ્રકારના દૃષ્ટાંતનો અભિનય. ૨ ‘પ્રત્યત’ નો અર્થ ‘મ્લેચ્છદેશ’ છે (‘પ્રત્યન્તો મ્લેચ્છમણ્ડલઃ.’ અભિધાન ચિં ૦ ૪ શ્લો ૦ ૧૮). મોટ વગેરે દેશોને મ્લેચ્છદેશ ગણેલા છે. ૧ દેશના લોકોનો તેમના આચારનો કે ૧ દેશના કોઈ પ્રસંગ વગેરેનો અભિનય તે પ્રાત્યંતિક અભિનય. ૩ સામાન્ય પ્રકારનો અભિનય તે સામાન્યોપનિપાતિક અને લોકના મધ્ય કે અત સવધી અભિનય તે લોકમધ્યાવસાનિક અભિનય. અભિનયના પ્રકારસૂચક તે તે શબ્દનો આ તો શબ્દાર્થ-માત્ર છે. પરંતુ તે વિશે વિશેષ સમજવા માટે અભિનયવિશારદો અને નાટ્યશાસ્ત્રદ્વારા જાણી લેવું જોઈએ.

ત્યાં જ પાછો ચાલ્યો ગયો.

[૧૦] પના ગયા પછી 'ભગવન્' પમ કહીને ચૌદ પૂર્વેને જાણનારા, ચાર જ્ઞાનથી શુક્ત, સર્વાક્ષરસંનિપાતી, મહાતપસ્વી, સૂર્યામ્ની
૫ દેવમાયાને જોઈને શંકાશીલ થયેલા અને કુતૂહલવાળા બનેલા ભગવાન ગૌતમ શ્રમણ, ભગવાન મહાવીરને ચાંદી નમીને નમ્રપણે
આ પ્રમાણે વોલ્યા.

[૧૧] પ્ર૦—હે ભગવન્ ! તે સૂર્યામ્નિદેવની ૫ દિવ્ય દેવમાયા, ૫ દિવ્ય દેવહૃતિ, ૫ દિવ્ય દેવાનુભાવ ક્યાં જતો રહ્યો ? ક્યાં
સમાઈ ગયો ?

[૧૨] ૩૦—હે ગૌતમ ! સૂર્યામ્નિદેવે સંજેલી ૫ દેવમાયા તેના શરીરમાં જતી રહી, તેના શરીરમાં સમાઈ ગઈ.

[૧૩] પ્ર૦—હે ભગવન્ ! તે ક્યા કારણથી પમ વન્યું ?

[૧૪] ૩૦—હે ગૌતમ ! બહાર અને અન્દર છાણ વગેરેથી લીપેલી ગુપેલી ફરતી વંડીવાળી વન્ધ વારણવાળી ડંડી અને પવન ન
ભરાય પવી જેમ કોઈ એક મોટી શિખરવંધો શાળા હોય, ૫ શાળાની પાસે માણસોનું એક મોટું ટોલું ઝમું હોય અને ૫ વચ્ચે ૫
ટોલુ આકાશમાં એક મોટું પાણીભર્યું વાદલું જૂપ તથા ૫ વાદલું હમણાંજ વરસશે પમ જો ટોલાને લાને તો જેમ ૫ ટોલું પાસેની ૫
શાળામાં પેસી જાય, તેમ ૫ દેવમાયા સૂર્યામ્ના શરીરમાં સમાઈ ગઈ અથવા ૫ શાળા વહાર ડમેલું ટોલું પોતાની સામે વંડી આવતા
વંટોલિયાને જુપ તો પળ જેમ ૫ પાસેની શાળામાં પેસી જાય, તેમ ૫ દેવમાયા સૂર્યામ્ના શરીરમાં સમાઈ ગઈ પમ મેં કહ્યું છે.

[૧૫] વઢી, ગૌતમે પૂછ્યું કે—

પ્ર૦—હે ભગવન્ ! સૂર્યામ્નિદેવનું સૂર્યામ્નિમાન ક્યાં જળાવેલું છે ?

[૧૬] ૩૦—હે ગૌતમ ! જમ્બૂદ્વીપ નામના દ્વીપમાં મન્દર પર્વતથી દક્ષિણે આ રત્નપ્રભા નામની પૃથ્વી છે, તેના રમણીય સમતલ
મુખાગથી ડેંચે ચન્દ્ર સૂર્ય ગ્રહગણ નક્ષત્ર અને તારકાઓ આવેલાં છે, ત્યાંથી આગલ ઘળાં યોજનો સેંકડો યોજનો હજારો યોજનો

૧૦ શંકા-
શીલ શ્રી-
ગૌતમનો
પ્રશ્ન અને
ભગવાનનું
પ્રતિવચન
૧૫-૧૬
સૂર્યામ્નિદેવનું
વિમાન ક્યાં
છે ? એવા
શ્રીગૌતમના
પ્રશ્નનો
આપેલો
ઉત્તર

૧૦
૧૫

લાલ્હો યોજનો કરોહો યોજનો અને લાલ્હોકરોહો યોજનો ઉંચે ઉંચે દુર જઈપ ત્યારે ત્યાં સૌધર્મકલ્પ નામનો કલ્પ જળાવેલો છે, પ કલ્પ પૂર્વે પશ્ચિમ લાંવો, ઉત્તર દશિણ પહોલો, આકારે અર્ધચન્દ્રસમાન સંસ્થિત છે, કિરણોના પ્રકાશથી ઢગઢગતો છે, તેની લમ્વાઈ પહોલાઈ અસંખ્ય કોટાનુકોટિ યોજન છે અને તેનો ઘેરાવો પળ તેટલો જ છે,

પ સૌધર્મકલ્પમાં સૌધર્મદેવોનાં વત્રીશ લાખ વિમાનાવાસો હોય છે. પમ કહ્યું છે. પ બધા વિમાનાવાસો સર્થરત્નમય દર્શનીય અને અસાધારણ સુન્દરતાવાળા છે.

તે વિમાનોની વચ્ચેવચ્ચ પાંચ અવતંસકો જળાવેલા છે. અશોક અવતંસક, સપ્તર્ણ અવતંસક, ચમ્પક અવતંસક, ચૂતક અવતંસક અને વરુચે સૌધર્માવતંસક. ૫ પાંચે અવતંસકો પણ સર્વેશ્વરભય સુન્દરતમ છે.

પર્માના તે સૌધર્માવંતસક મહાવિમાનથી પૂર્વે તીરછું અસંખ્ય લાક્ષ યોજન આગલ્લ વધીય ત્યારે ત્યાં સૂર્યાભેદવતું સૂર્યામ્ભ નામનું વિમાન જણાવેલું છે. ૫ વિમાનની લમ્બાઈ પહોળાઈ સાડાઘાર લાક્ષ યોજન છે અને ઘેરાવો ઓગણચાલીશ લાક્ષ ઘાવન હજાર આઠસો અડતાલીશ યોજન છે.

[૧૭] સૂર્યભિદેવના ૫ વિમાનની ફરતો ચારે બાજુ ૫૬ મોટો પ્રાકાર-ગઢ છે. ૫ ગઢ ત્રણસે યોજનની ઉંચાઈ છે. મૂઠમાં તેની પહોળાઈ સો યોજન, વચ્ચે પચાસ યોજન અને છેક ઉપર પર્વીસ યોજન છે અર્થાત્ ૫ ગઢ મૂઠમાં પગતો-પહોળો વચ્ચે સાંકડો અને છેક ઉપર વધારે પાતળો છે. ગઢનો આકાર ગાયના પૂંછડા જેવો છે અને તે આશ્વેય ગઢ સર્વેકનકમય અચ્છો મનોહર છે.

પ ગઢના કાગરા અનેક પ્રકારના કાળા ત્રાણા લાલ પીઢા અને રંગોથી શોભતાં છે. તે પક પક કાંગરું, લમ્બા-ઈમાં પક યોજન, પહોળાઈમાં અરધું યોજન, અને થોડું માઠરું યોજન ંચાઈમાં છે. તે વધાં કાંગરાં સર્વે પ્રકારનાં રત્નોમાંથી ઘનાવેલાં છે-વહુ રમણીય છે.

[९८] सूर्याभेदेवना ते विमाननी एक एक बाजुप हजार हजार बाणां होय छे एम कहेलुं छे अर्थात् ते विमानने पूर्व पश्चिम

ઉત્તર દક્ષિણ યમ ચારે બાજુનાં મઠીને ચાલુ હજાર વારણાં હોય છે.

તે એક એક વારણું ઉંચાઈપ પાંચસો યોજન છે, પહોળાઈપ અને પ્રવેશે અડીસો યોજન છે.

તે વધાં વારણાં ધોળાં છે, તેમની ઉપરનાં શિખરો સોનાનાં છે, ૫ શિખરોમાં વૃષભ મગર વિહગ માનવ કુંજર કિત્તર પદ્મલતા વગેરેનાં ચિત્રો કોરેલાં, ૫મના સ્તમ્ભ-થાંભલા ઉપરની વેદિકાઓ વજ્રમય-૫ વધાં હજારો કિરણોથી ફાલદહલે છે, ૫વાં ૫ આંખને ઠારે ૫વાં સુલસપર્શવાળાં છે

તે દરેક વારણાની નેમો વજ્રમય, મૂળ પાયા સ્પિરલના, થાંભલીઓ વૈદ્યની અને તેનું તલ પંચરક્તો ઉત્તમ મણિઓમાંથી બનેલું છે. ડેલીઓ હંસગર્ભરત્તની, હન્દ્રકીલો ગોમેદના, ચારસાચો લોહિતાક્ષરત્તની, ઓતરંગો જ્યોતિરસરત્તના, સૂઈઓ-ચીલીઓ-લોહિતાક્ષરત્તની, સાંધાઓ વજ્રના, ચીલીઓની ટોપીઓ વિવિધ મણિમય, આગલિયો અને તેનું અટકળ વજ્રનું, આવર્તનપીઠ-ઉલાઝાનું ટેકળ રત્નતનું, વારણાનાં ઉત્તર પડલાં અકરત્તનાં, ૫વી ૫ વારણાંઓની શોભાવાળી રચના છે. તેનાં કમાડ લગાર પણ આંતરા ધિનાનાં ચપોચપ મીડાય તેવાં મજબૂત છે. વારણાંની મીંતોમાં યજ્ઞે પડલે પક્ષો અડસઠ અડસઠ મીંતગોળીઓ છે અને તેટલીજ ગોમાણસીઓ પડલે વેઠકો છે. વિવિધ મણિરત્નોથી રમતી પૂતળીઓ વારણાંઓમાં લોહેલી છે. તેનો માઢ-માઢભાગ-વજ્રનો અને માઢભાગનું શિખર રૂપાનું છે.

વારણાના ઉપલા ભાગો સુવર્ણમય, તેમાં મણિમય જાલીવાળા ગોલવાળા, પડલાં અને પડલાંની વાજુઓ અંકરત્તનમય અને વાંસડાઓ લપાટો તથા નલિયાં જ્યોતિરસરત્તનમય છે તેની પાટીઓ રૂપાની, નલિયાંનાં ઢાંકળ સુવર્ણમય અને ટાટીઓ વજ્રમય છે. ૫ જાતનાં તે વારણાં શંખના ઉપલા ભાગ જેવાં અને રૂપાના ઢગલા જેવાં ધોળાં લાગે છે. તે વારણાંઓ ઉપર અનેક પ્રકારનાં તિલકો-ટીલાં અને અર્ધચંદ્રો કોરેલાં છે, મણિની માળાંઓ ટાંગેલી છે, વારણાં યદ્યાર અને અંદર સુંવાળાં છે, તેના ઉપરની રંગની મૂકી સોનાની વેલુમય છે: ૫વાં ૫ વારણાં સુંદર, સારા સ્પર્શવાળાં, રુઢી શોભાવાળાં, પ્રસન્નતા પમાડે તેવાં દર્શનીય અને અસાધારણ રમણીય છે.

[૧૬] પ ચારણાંની વન્ને વાજુની બેઠકોમાં કમઠ ઉપર કોરેલા પવા ચંદનના સોઠ સોઠ કલશોની દારો, તેઓમાં સુગંધી પાણી ભરેલાં, તેમના કાંઠાઓમાં રાતાં સૂતર નાંચેલાં અને તેનાં ઢાંકણાં પશ્ચોત્પલનાં-પવા પ સર્વરત્નમય ઘડાઓ, હે દીર્ઘજીવી શ્રમણ ! મોટામાં મોટા ઇન્દ્રકુંભની જેવા વિશેષ રમણીય જણાવેલા છે

[૧૭] વઢી, તે ચારણાંઓની વન્ને વાજુની બેઠકોમાં સોઠ સોઠ નાગદન્તોની-અર્કાહિયાઓની દારો આવેલી છે. તે દરેક નાગદન્તો ઉપર નાની નાની ફળદ્રુપથી ઘન્ટડીઓ લટકેલી, પઓ ભીંતમાં વરાવર બેઠેલા, પમનો આગકો ભાગ ભીંતથી સારી રીતે વદાર પડતો -પવા પ સાપના અડધા ભાગ જેવા દેસાતા વજ્રમય સીધા લાંબા નાગદન્તો, હે આયુષ્મન્ શ્રમણ ! મોટા મોટા ગજદન્તના આકાર જેવા સુંવાળા અને શોભાજનક છે

વઢી, પ નાગદંતોમાં કાઠા, નીલા, રાતા, પોઠા અને ઘોઠા સૂતરથી પરોવેલી લાંબી માળાઓ લટકાવેલી, પ માળાઓના લંબૂસકો-ઉપરનાં ફુમકાં-સોનાનાં, પ ફુમકાંની અડચેપડચે જઠેલી સોનાના પતરાની પાંદડીઓ છે. ત્યારે દક્ષિણનો ઉત્તરનો પૂર્વનો અને પશ્ચિમનો મંદ મંદ પવન વાય ત્યારે તે ધીરે ધીરે હલતી હલતી પાંદડીઓમાંથી કાન અને મનને શાંતિ આપે પલું મધુરું સંગીત નીકળે છે

વઢી, હે આયુષ્મન્ શ્રમણ ! પ નાગદંતોની ઉપર વીજા સોઠ સોઠ નાગદંતોની દારો આવેલી છે; તેઓ પળ ગજદંતના આકાર જેવા સુંવાળા અતિરમણીય છે. ઉપરના આ નાગદંતોમાં રજતમય શિકાં ટાંગેલાં છે, પ દરેક શિકામાં વૈદૂર્યની ધૂપઘડોઓ મૂકેલી છે, પ ધૂપઘડીઓમાં ઉત્તમ કાઠો અગર કિનરુ અને તુરુકનો સુગંધી ધૂપ મધમધી રહ્યો છે, પવી પ સુગંધી-વાટ જેવી મધમધતી ધૂપ-ઘડીઓમાંથી નીકળતી મનોહારી સુગંધ વ્રાણ અને મનને શાંતિ આપતી તે પ્રદેશમાં ચારે કોર ફેલાતી રહે છે

[૧૮] વઢી, પ ચારણાંઓની યન્ને પડચેની બેઠકોમાં સોઠ સોઠ પૂતલીઓની દારો જણાવેલી છે. તે પૂતલીઓ વિવિધ પ્રકારની લીલાઓવાળી, સુપ્રતિષ્ઠિત, સારી રીતે શણગારેલી, રંગબેરંગી વલ્લો પહેરેલી અને અનેક જાતની માળાઓવદે શોભાયમાન છે. પમનો

કાટિભાગ મૂઠીમાં આવી જાય પવો પાતલો, અંબોડો ઉંચો અને કઠળ પીવર-ભરાવદાર-છાતી, આંખના સ્વળા રાતા, ચાલ કાઠી, કોમઠ અને શોભનિક છે. અશોક વૃક્ષ ઉપર તેની ડાઢને હાથે પકડીને પ પૂતલીઓ ઉમેલી છે. આંખમીંચામણી કરતી પ, જાણે દેવોનાં મનને દુરી ન લેતી હોય, એક બીજા સાસું જોતી પ, જાણે પરસ્પર સ્ત્રીજતી ન હોય, પવી જણાય છે. પ વધી વનેલી છે તો પૃથ્વીમાંથી-માટીમાંથી-પણ નિત્ય રહેનારી છે. પમનુ મુલ ચંદ્ર જેવું, લલાટ ચંદ્રાર્ધ જેવું અને દેલાવ ચંદ્ર જેવો સૌમ્ય છે. સરતા તારાની જેમ પ વધી જ્ઞાનમય્યા કરે છે, મેઘની વીજળીનો જ્ઞાવકારો અને પ્રજ્ઞર સૂર્યનો ચમકાટ પ કરતાંય તેઓ વધુ જ્ઞવકે છે-ચમકે છે પવી પ પૂતલીઓ ઝંગારે આકારે અને વેશે પ્રસાદ ઉપજાવે પવી દેલાવડી અને મનોહર છે

[૧૦૨] વઢી, પ વારણાંઓની વન્ને વાજુની વેઠકોમાં સર્વેરત્નમય સુંદર જાઢીવાઢાં સોઢ સોઢ રમણીય સ્થાનો છે,

[૧૦૩] વન્ને પડલેની પ વેઠકોમાં સોઢ સોઢ ઘંટાની દારો ટાંગેલી જણાવેલી છે. પ ઘંટાઓ સુવર્ણમય, તેમના લોલકો વજ્રમય, ઘંટાનાં વન્ને પડલાં વિવિધ મણિમય, ઘટાની સાંકઢો સોનાની અને દોરીઓ રૂપાની છે તેમનો રણકો મેઘના ગડગડાટ જેવો, સિંહની ત્રાઢ જેવો, ડુંડુભિના નાદ જેવો, હંસના સ્વર જેવો મંજુ છે. પવા-પ કાન અને મનને ઠારે-સુલ આપે-તેવા રણકાવડે તે ઘંટાઓની આસપાસનો પ્રદેશ પણ ગાજતો રહે છે.

[૧૦૪] વઢી, પ વારણાંઓની વન્ને વાજુની વેઠકોમાં સોઢ સોઢ વનરાઈઓ જણવેલી છે. પ વનરાઈઓમાં વૃક્ષો વેલો ફળગા અને પાંદડાં મણિમય છે, પમના ઉપર ભમરાઓ ગુંજતા રહે છે પવી પ વનરાઈઓ ટાઢી હિમ જેવી શીતલ અને પ્રાસાદિક છે

[૧૦૫] વઢી, તે વન્ને પડલેની વેઠકોમાં વજ્રમય સોઢ સોઢ પ્રકંઠકો-ઓટલાઓ જણાવેલા છે તે દરેકની લવાઈ પહોઢાઈ અઢીસો યોજન અને જાઢાઈ સવાસો યોજન છે તે તે એક એક પ્રકંઠક ઉપર એક એક મોટો ઉંચો મહેલ આવેલો જણાવેલો છે, તે દરેક મહેલ અઢીસો યોજન ઉંચો અને સવાસો યોજન પહોઢો છે જાણે પ્રમાના પુંજ ન હોય પવા પ મહેલો વિવિધ મણિઓ અને રત્નોથી સ્ત્રીચોરીચ જડેલા છે. ઉપરાઉપર છત્રોથી શોભાયમાન વિજય વૈજયંતી પતાકાઓ પ મહેલો ઉપર પવનથી ફરફરતી રહે છે.

एनां मणिकनकमय शिखरो उचां आभने अडतां छे. महेलोनी भीतोमां वच्चे वच्चे रत्नोवाळां जालियांओ मूकेलां छे. वारणांमां पेस- तां ज विकासमान पुण्डरीक कमळो अने भीतोमां विधविध तिलको तथा अर्घचंद्रको कोरेला छे. महेलो अंदर अने वद्दार लीसा सोनेरी वेळथी लीपिला सुंदरतम छे जे प्रकंडको उपर ते महेलो छे ते प्रकंडको पण छत्रोथी शोभती घजावोथी रमणीय छे.

[૧૦૬] પ મહેલોનાં વારણાંની વન્ને વાજુ સોઠ સોઠ તોરણો જણાવેલાં છે પ મણિમય તોરણો મણિમય થાંમલાઓ ઉપર બેસા-
હેલાં છે, તેમના ઉપર પદ્મ વગેરેના ગુચ્છાઓ ઢાંગેલા છે તે પદ્મ પદ્મ તોરણની આગળ પૂર્વે વર્ણવેલા પવા નાગદત્તો તથા પવો જ
વચ્ચે પૂતલીઓ ડામેલી છે. તે જ રીતે દરેક તોરણની આગળ પદ્મ વાજુ સર્વસ્ત્રમય ઘોડા હાથી માનવ કિનર કિંપુરુષ મહોરગ
ગાંધર્વ અને વૃષભનાં વચ્ચે જોડકાં તથા તેમની શ્રેણીઓ વગેરે આવેલાં છે, તે જ પ્રકારે નિત્ય પુણવાળી સર્વસ્ત્રમય પદ્મલતા વગેરેની
શ્રેણીઓ આવેલી છે પ રીતે, હે આયુષ્મન્ શ્રમણ ! વિદ્યાસ્વસ્તિક ચંદનકલશ અને મત્તગજના મુખની જેવા મૃદ્ધારની બે દ્વારો
ગોઠવેલી છે

વઢી, તે તોરણની આગલ વબ્બે વબ્બે આરિસા હોવાનું જણાવેલું છે. પ આરિસાનાં ચોકઠાં સુવર્ણમય, મંડલો અંકરત્નમય અને પમાં પડતાં પ્રતિવિમ્બો નિર્મલાતિનિર્મલ છે. હે દીર્ઘજીવી શ્રમણ ! ચન્દ્રમંડલ જેવા પ નિર્મલ આરિસા અર્ધકાયપ્રમાણ જણાવેલા છે.

વઠ્ઠી, ૫ તોરણોની આગલ વઘ્રના વઘ્વે થાલો જાણવેલા છે. ૫ રથના પૈડા જેવા મોટા થાલો જાણે કે ત્રણવાર છહેલા આવા ચોલાથી ભરેલા જ હોય પ્વા માસે છે.

વહી, પં તોરણોની આગલ સ્વચ્છ પાણી અને તાજાં લીલાં ફળોથી ભરેલી બે બે પાત્રીઓ મૂકેલી જણાવેલી છે
હે ચિરંજીવ શ્રમણ ! પં બે બે પાત્રીઓ ગાયને ધાણ આપવાના મોટા મોટા સુંડલા જેવડી મોટી સર્વરત્નમય અને શોભનાતિ-
શોભન છે.

વઢી, ૫ તોરણોની આગલ નાનાવિધ માંડોથી ભરેલા સર્વેરત્નમય બે બે સુપ્રતિષ્ઠકો છે-શરાવો છે બે બે મનોગુલિકાઓ-પેઢલીઓ છે. ૫ પેઢલીઓમાં સોનાનાં અને રૂપાનાં અનેક પાટિયાંઓ જળાવેલાં છે. તે સોનારૂપાનાં પાટિયાંઓમાં વજ્રમય નાગદંતો જડેલા છે, ૫ નાગદંતો ઉપર વજ્રમય શિકાં છે, ૫ શિકાં ઉપર કાલા નીલા રાતા પીઝા અને ઘોઝા સુતરના પડદાવાળા પવનથી ભરેલા ઘડાઓ છે, ૫ વધા પવનપૂર્ણ ઘટો વૈદૂર્યમય સુંદર છે.

વઢી, ૫ તોરણોની આગલ રતનથી ભરેલા વઘ્વે કરંડિયાઓ છે, ચક્રવર્તીના રત્નપૂર્ણ કરંડિયાની જેમ ૫ કરંડિયાઓ પોતાના પ્રકાશથી ૫ જગ્યાને ચારે વાજુથી ચક્રચકતી કરી મૂકે છે.

વઢી, ૫ તોરણોની આગલ વજ્રમય વઘ્વે હ્યકંઠા ગજકંઠા નરકંઠા કિન્નરકંઠા મહોરગકંઠા ગાંધર્વકંઠા અને વૃષભકંઠા છે. તેઓમાં સર્વેરત્નમય વઘ્વે ચંગેરીઓ છે. તેમાં સર્વેરત્નમય પુષ્પ માળા ચૂર્ણ વજ્ર આભરણ સરસવ અને પીંછીઓ મૂકેલી છે

વઢી, ૫ તોરણોની આગલ વઘ્વે સિંહાસનો અને વઘ્વે છત્રો હોવાનું જળાવેલું છે. ૫ છત્રોના ઢાંડા વૈદૂર્યના, કાની-ફૂલ-સોનાની, સાંઘા વજ્રના, મોતીથી પરોવેલી સોનાની આઠ હજાર સઢીઓ અને ચંદન જેવી શીતલ સુગંધી છાયા છે. મંગલરૂપ ચિત્રોથી આલે-
૧૦
ખેલાં ચંદ્રના ઘાટ જેવાં ૫ સર્વે છત્રો અતિશોભનિક છે.

વઢી, ૫ તોરણોની આગલ બે બે ચામરોની હયાતી જળાવેલી છે. ૫ ચામરોના હાથા વૈદૂર્યના અને ૫માં વિવિધ મણિરતનની કોરણી કોરેલી છે. ક્ષીરસાગરના ફીણ જેવાં પાતળા વાઢવાળાં સર્વેરત્નમય ૫ ચામરો વહુ સુશોભિત વૈશ્વાય છે.

૫ જ પ્રમાણે તે તોરણોની આગલ તૈલ, કુટ-ઉપલેટ, પત્ર-તમાલપત્ર, ચૂઆ, તગર, પલ્લવી, હરતાલ, હિંગલોક, મણસિલ અને અંજનના થઘ્વે કુડલાઓની અસ્તિ જળાવેલી છે. ૫ કુડલાઓ સર્વેરત્નમય અને અનુપમ શોભાવાળા છે

[૧૦૭] વઢી, ૫ સૂર્યાભિમાનના ૫૬૬ વારણા ઉપર ચક્રની નીશાનીવાળા ૫૬૬ ને આઠ ધ્વજો છે, ૫ જ પ્રમાણે મૃગ, ગચડ, છત્ર, પીંછું, પક્ષી, સિંહ, વૃષભ, ચારદંતો હાથી અને ઉત્તમ નાગની નીશાનીવાળા ૫૬૬ ને આઠ ધ્વજો છે, અર્થાત્ ૫
૧૫

પ્રત્યેક વારણા ઉપર એક હજાર અને એંશી ધ્વજો લહેરો રહ્યા છે એમ જણાવેલું છે.

૫ સૂર્યાભિમાનમાં ચંદરવાથી સુશોભિત પાંસઠ પાંસઠ ભૌમો-ભૂમિનાં સ્થાનો જણાવેલાં છે. ૫ ભૌમોની વરાવર વચ્ચે એક એક સિંહાસન મંડેલું છે, વાકીના ભૌમો ઉપર એક એક ભદ્રાસન મંડેલું છે

વિમાનમાં વારણાઓનાં ઓતરફો સોઠ પ્રકારનાં રત્નોથી ઘડેલાં છે. વારણાંઓ ઉપર ધજા અને છત્રોથી શોભતાં આઠ આઠ મંગલો આવેલાં છે: ૫ રીતે વિમાનની ચારે વાજુનાં તે વધાં વારણાંઓ પવી ઉત્તમોત્તમ શોભાવાલાં છે

[૧૦૮] ૫ સૂર્યાભિમાનની આસપાસ પાંચસેં પાંચસેં યોજન મૂકીને ચાર દિશામાં ચાર વનખંડો આવેલા છે. પૂર્વમાં અશોકવન, દક્ષિણમાં સાદહ્વન, પશ્ચિમમાં ચંપકવન અને ઉત્તરમાં ચૂતકવન. ૫ વનખંડોની લંબાઈ સાડાવાર લાખ યોજનથી કાંઈક વધારે અને પહોળાઈ પાંચસો યોજન છે. તે દરેકની ફરતો એક એક કોટ છે એમ ૫ ચારે વનખંડો લીલાછમ જેવા, ટાઢા હિમ જેવા, જોનારની આંખને ડારે પવા શીતલ છે.

[૧૦૯] તે વનખંડોનું મોંતલ તદ્દન સમ-સપાટ છે, તે ઉપર અનેક પ્રકારના મણિઓ અને તુળો શોભી રહ્યાં છે, તેમનો સ્પર્શ અને ગંધ મનગમતો આકર્ષક છે.

[૧૧૦] હે ભગવન્ ! પૂર્વે પશ્ચિમ દક્ષિણ અને ઉત્તરના વાયરા વાય છે ત્યારે મંદ મંદ હલતા પરસ્પર અથડાતા પવા તે તુળોનો અને માંણઓનો કેવો અવાજ થાય છે ?

હે ગૌતમ ! એમનો અવાજ શ્રમહર શ્રુતિમધુર અને શ્રુતિને અત્યંત તૃપ્તિ આપનારો થાય છે

છત્ર, ધજા, ઘંટ, પતાકા અને ઉત્તમ તોરણોથી સુશોભિત એક સુંદર રથ હોય, જેની ચારે વાજુ નાની નાની ટોકરીઓ જડેલી હોય, હિમાલયમાં ઊગેલા તિનિશના લાકડામાંથી વનાવેલો હોય, આરા અને ઘોંસરું વરાવર વેસાડેલાં હોય, પૈડાં ઉપરનો લોઢાનો પાટો

મજવૃત્ત હોય, કુલીન ઘોડાની જોડ જોડેલી હોય, હાંકનારો સારથિ અતિકુશલ હોય અને અનેક પ્રકારનાં હથોથારો કવચો ભાથાંઓ વગેરે ગુદ્ધોપકરણોથી જે ભરેલો હોય, પવો પ રથ, મણિઓથી વાંધેલા રાજાના મધ્ય આંગણમાં વારંવાર ચાલતો હોય, વારંવાર આવતો જતો હોય, ત્યારે તેનો જે મધુરધ્વનિ સંભળાય છે, તેના જેવો તે તુળોનો અને મણિઓનો ધ્વનિ છે ?

ગૌતમ ! ના, પના જેવો પમનો ધ્વનિ નથી પણ તે કરતાંય વિશેષ મધુર છે.

વાદનકુશલ નર વા નારીદ્વારા રાત્રીના છેલ્લે પહોરે વાગતી ચડતી મૂર્છનાવાળી પવી વૈકાલિક વીણાનો જે મધુર અવાજ સંભળાય છે તેવો અવાજ, તે તુળોનો અને મણિઓનો છે ?

ગૌતમ ! ના, પવો પણ નથી-પ કરતાં સવિશેષ મધુર છે

ભદ્રશાલ નંદન સોમનસ કે પાંડકવનમાં અથવા હિમાલય મલય કે મંદર ગિરિની ગુફાઓમાં રહેતા, ગાનતાનની સહેલ કરવા સાથે મહેલા કિન્નરો કિપુરવો મહોરગો અને ગાંધર્વોનો જેવો વિશુદ્ધ મધુર ગીતધ્વનિ ગુંજે છે, તેવો ધ્વનિ પરસ્પર અથડાતા પ મણિ-ઓનો અને તુળોનો છે ?

ગૌતમ ! હા, તે મણિઓનો અને તુળોનો પવો મધુરાતિમધુર ધ્વનિ નીકળે છે.

[૧૧૧] વઢી, પ વનચંડોમાં ઠેકઠેકાણે નાની મોટી નાનામાં નાની અને મોટામાં મોટી પવી અનેક ચોરસ વાવો, ગોઠ પુષ્કરિ-ળીઓ, સીધી વહેતી નદીઓ, વાંકી ચુંકી વહેતી નદીઓ અને ફૂલોથી ઢાંકેલાં પદ્માં હારવંધ આવેલાં અનેક સરોવરો તથા હારવંધ શોભતા અનેક કુવાઓ આવેલા છે. પ વધાંના કાંઠા રજતમય, કાંઠાના ભાગે લાડાચાંડિયા વિનાના પક્કસરચા છે પમની અંદરના પાળાઓ વપ્ત્રમય અને વેલુ સુવર્ણ-રજતમય છે

વાવો વગેરે પ વધાં જલાશયો સુંવાળા સોનાના તલ્લિયાવાળાં છે, પમાં કુતરવાનાં અને નીકલવાનાં સાધનો સારી રીતે ગોઠવા-પ્તાં છે, પમના ઘાટો અનેક પ્રકારના મણિઓથી જડેલા છે ચાર ચૂળાવાળાં પ જલાશયોમાં પાળી અગાધ અને અતિશીતલ છે

જેમની ઉપર ભમરા-ભમરીઓ ગુંજી રહ્યાં છે. પર્વાં ઉત્પલ, કુમુદ, નલિન, સુભગ, સૌમંધિક, પૌંડરીક, સો અને હજાર પાંચડીવાળાં સ્ત્રીલેલાં કમલોથી અને વિસપત્ર તથા મૃગાલના દંડોથી ૫ વર્ષાં જલાશયો ઢંકાપલાં છે. જેમની અંદર ભમતા મત્સ્યો અને કાચવાઓ કહ્લોલ કરી રહ્યા છે અને જેમને કાંઠે અનેક પ્રકારનાં પક્ષીઓ વિચરી રહ્યાં છે. પર્વાં ૫ સ્વચ્છાતિસ્વચ્છ જલથી છલકતાં જલાશયો તે વનસંહોમાં શોભી રહ્યાં છે.

૫ જલાશયોમાં કેટલાંકમાં આસવ જેવાં પાણી છે, કેટલાંકમાં શેરડીના રસ જેવાં, કેટલાંકમાં ઘી જેવાં, કેટલાંકમાં દુધ જેવાં, કેટલાંકમાં સ્વારા ઊસ જેવાં અને કેટલાંકમાં સામાન્ય પાણી જેવાં પાણી ભરેલાં છે.

તે વાવો અને કૂવા વગેરે પ્રત્યેક જલાશયોની ફરતાં ચારે દિશામાં ત્રણ ત્રણ સોપાનો છે, તે સોપાનો ઉપર તોરણો ધજાઓ અને છત્રો વગેરે શોભી રહ્યાં છે.

[૧૧૨] તેમાં નાની વાવો વગેરેની અને કૂવાની હારોમાં વચ્ચે વચ્ચે ઘણા ઉત્પાતપર્વતો નિયતિપર્વતો જગતીપર્વતો દારુપર્વતો આવેલા છે તથા કોઈ ઝંચા કે નીચા ૫વા દક્ષમંડપો દક્ષમલકો અને દક્ષમંચો ઊમા કરેલા છે.

વઢી ત્યાં મનુષ્યોને હિંચવાલાયક હિંચકા જેવા કેટલાક હિંચકાઓ ગોઠવાપલા છે, તેમ પક્ષીઓને ઝૂલવાલાયક ઝૂલા જેવા કેટલાયે ઝૂલાઓ ફૂલી રહ્યા છે. ૫ વધા હિંચકાઓ અને ઝૂલાઓ સર્વેરત્નમય હોવાથી અધિકાધિક પ્રકાશમાન અને મનોહર છે.

[૧૧૩] વચ્ચે વચ્ચે આવેલા તે ઉત્પાતપર્વતો વગેરે પર્વતો ઉપર અને હિંચકાઓ ઉપર સર્વેરત્નમય પર્વાં અનેક હંસાસનો, કૌંચાસનો, ગરુડાસનો, ઉન્નત ઢલતાં અને લાંબાં આસનો, પક્ષ્યાસનો, ભદ્રાસનો, સિંહાસનો, પદ્માસનો અને સ્વસ્તિકાસનો સજાપલાં છે.

[૧૧૪] વઢી, તે વનસંહોમાં સર્વેરત્નમય ઝલહલાયમાન પર્વાં આલિગૃહો, માલિગૃહો, કદલીગૃહો, લતાગૃહો, આસનગૃહો, પ્રેક્ષણગૃહો,

મોટું લયન આશુંય સુવર્ણમય છે અને અત્યન્ત મનોહરમાં મનોહર છે

[૧૧૯] ૫ લયનની ચારે વાજુ અડધું યોજન ઝંચી અને પાંચસે ઘટુષ પહોળી ૫વી ૫ક મોટી ૫ઘ્નવરવેદિકા છે અને ૫ટલાજ માપનો ૫ક મોટો વનઘડ તે લયનને ઘેરી રહેલો છે.

તે વેદિકાના થાંભલા, પાટિયાં, ળીલીઓ, ળીલીઓની ટોપીઓ, વાંસઢા, વાંસઢા ઉપરનાં નળિયાં, પાટીઓ, મોખીયાં, ઢાંકણાં અને તેનાં જાળિયાં, ગોંળલા વગેરે ૫ વધું વિવિધ રત્નમય મણિમય વજ્રમય અને સુવર્ણરજતમય છે. ૫નાં કેટલાંક જાળિયાં નાની નાની ટોકરીઓવાળાં, મોતીના પઢવાવાળાં અને મોટી મોટી લટકતી માળાવાળાં છે.

૫ વેદિકામાં જ્યાં ત્યાં સર્ધરત્નમય ઘોઢાનો ઘુપમની અને સિંહ વગેરેની જોઢો શોખી રહી છે. હે મંતે ! ૫ વેદિકાને ૫ઘ્નવરવેદિકા કહેવાતું શુ કારણ ?

ગૌતમ ! ૫ વેદિકાના થાંભલા, પાટીયાં, ળીલીઓ, ળીલીઓની ટોપીઓ, મોખ અને જાળિયાં વગેરે દરેક ભાગમાં, વોમાસાના પઢતા પાળીને રોકી શકે ૫વાં છત્રાકાર અનેક પ્રકારનાં સર્ધરત્નમય સુંદર ઉતપલો, કુમુદો, નળિનો, પુંડરીકો વગેરે નાના પ્રકારનાં ળીલેલાં ૫મ્મો શોખી રહ્યાં છે, માટે હે ચિરંજીવ ંમણ ! ૫ વેદિકાને ૫ઘ્નવરવેદિકા કહેલી છે.

હે ભગવન્ ! ઉપર વર્ણવેલી ૫ ૫ઘ્નવરવેદિકા શું શાશ્વત છે કે અશાશ્વત છે ?

ગૌતમ ! દ્રવ્યાથિક નયની દષ્ટિ ૫ તો ૫ વેદિકા શાશ્વત છે, ૫ણ હે ગૌતમ ! તે વેદિકાના વર્ણો ગંધો, રસો અને સ્પર્શોની દષ્ટિ ૫ જોતાં અર્થાત્ વર્ણોદિ ૫ર્યાયોની અપેક્ષા ૫ તો તે વેદિકા અશાશ્વત છે, માટે તેને શાશ્વત ૫ણ કહી છે અને અશાશ્વત ૫ણ કહી છે. હે ભગવન્ ! ઉપર વર્ણવેલી વેદિકા, શું ત્યાં કાયમ રહેવાની છે ?

હે ગૌતમ ! ૫ વેદિકા, ત્યાં કોઈ દિવસ ન હતી, નથી કે નહિ હશે ૫મ તો ન કહેવાય, ૫ણ ૫, ત્યાં હમેશાંને માટે હતી, છે અને હશે ૫મ કહેવાય, માટે તે ત્યાં ધ્રુવ, શાશ્વત, અવ્યય, નિત્ય અને સદા અઘસ્થિત છે ૫મ માનવું જોઈ ૫.

[૧૨૦] ઉપકારિકાલયનની ફરતો જે વનખંડ વર્ણવેલો છે તેનો ચક્રવાલવિષ્કંભ વે યોજનથી કાંઈક ઓછો છે અને તેનો ધેરાવો તો તે લયનના જેટલો જ છે. ૫ વનખંડમાં ૫૫ અનેક દેવો અને દેવીઓ ફરે છે, હસે છે, સૂર છે અને રતિક્રીડા કરતાં વિહરે છે. [૧૨૧] ૫ લયનની ફરતાં ચારે દિશામાં ચાર ચાર સોપાનો ગોઠવેલાં છે ૫ સોપાનો ઉપર તોરણો ધ્વજો અને છત્રો વગેરે ઘણા મનહર પદાર્થો ફૂલી રહ્યા છે.

લયનનું મૌયતલ, મણિ રત્ન અને વજ્ર વગેરે વહુમૂલ્ય ધાતુઓથી વંધિલું છે અને વઢી તે તદ્દન સપાટ અને ચારે બાજુ જાગરા મારું શોભી રહ્યું છે.

[૧૨૨] લયનના તે સમતલ ભૂભાગની વચ્ચોવચ્ચ પાંચેય યોજન ડુંચો અને અઢીસો યોજન પહોલો પવો એક મોટો મુલ્ય પ્રાસાદ આવેલો છે.

તે મુલ્ય પ્રાસાદની ફરતા અને તેના કરતાં ડુંચાઈ અને પહોલોઈમાં અડધા પવા વીજા ચાર પ્રાસાદો આવી રહેલા છે. ૧૦ વઢી, ૫ આજુબાજુ આવેલા ચાર પ્રાસાદોની આસપાસ તેમને વીંટલાઈને તેમના કરતાં ડુંચાઈ અને પહોલોઈ અડધા પવા વીજા ચાર મહાલયો સોદામણા આવેલા છે.

વઢી, સોદામણા ૫ ચાર મહાલયોને ઘેરીને ઝમેલા ૫૫ માપમાં તેના કરતાં અડધા પવા વીજા ચાર મહાલયો ત્યાં વીધી રહેલા છે. આ છેલ્લા ચાર મહાલયોની ડુંચાઈ ૬૨૥ યોજન અને પહોલોઈ ૩૧ યોજન ઉપર એક એક કોશ છે

૫ વધાય પ્રાસાદોની અંદર ચંદ્રવા સિંહાસન વગેરે શોભનિક ઉપકરણો ગોઠવાયેલાં છે અને ઉપર ઘજાઓ તોરણો અને આઠઘાટ મંગલો ફૂલી રહ્યાં છે. ૧૫

[૧૨૩] ૫મ અનેક પ્રાસાદોથી વીંટાપલા તે મૂલ પ્રાસાદથી ઉત્તરપૂર્વમાં અર્થાત્ ઈશાનખૂણામાં એક મોટી સુધર્મા સભા આવેલી છે પની લંવાઈ સો યોજન, પહોલોઈ પચાસ યોજન અને ડુંચાઈ વહોતેર યોજન છે. જેમની ઉપર અનેક પ્રકારનાં તોરણો પૂતલોઓ અને

અપ્સરાનાં મુંડો કોરેલાં છે પવા અનેક મનહર સ્તંભો ઉપર ૫ સભા રચાપલી છે. ૫ સભાને પૂર્વમાં દક્ષિણમાં અને ઉત્તરમાં ૫મ ત્રણ દ્વારો મૂકેલા છે. તે ૫૬૬ દ્વાર દ્વાર સોલ સોલ યોજન હંચું અને આઠ યોજન પહોલું છે, તેમ તે દરેકનો પ્રવેશમાર્ગ ૫૬૬ તેટલા જ માપનો છે ૫ ત્રણે દ્વારો ધોળાં દુધ જેવાં, સુવર્ણમય સ્તૂપવાળાં અને ઉપર આઠ આઠ મંગલોથી વિરાજિત છે.

તે પ્રત્યેક દ્વારનો સામે ૫૬૬ મુખ્ય મંડપ છે ૫ મંડપની લંબાઈ સો યોજન, પહોલો ૫૬૬ પચાસ યોજન અને ઊંચાઈ સોલ યોજન કરતાં વધારે છે.

૫ મંડપને ૫૬૬ પૂર્વમાં દક્ષિણમાં અને ઉત્તરમાં ૫૬૬ ત્રણ ત્રણ વારસાલ પાડેલાં છે તે પ્રત્યેક વારસાલ ઊંચાઈમાં સોલ યોજન અને પહોલો ૫૬૬ આઠ યોજન છે અને તે દરેકનો પ્રવેશમાર્ગ ૫૬૬ તેટલા જ માપનો છે તે વધાં વારણાંઓ ચંદરવા વગેરેથી સુશોભિત છે અને તેમની ઉપર ધજાઓ અને આઠ આઠ મંગલો ફરફરી રહ્યાં છે.

વઢી, તે પ્રત્યેક મુખમંડપની સામે તેમની જેવા જ સુંદર પ્રેક્ષાગૃહમંડપો આવેલા છે

[૧૨૪] તે ૫૬૬ ૫૬૬ પ્રેક્ષાગૃહમંડપના સમતલ ભૂભાગની વચ્ચે ૫૬૬ મોટો વજ્રમય અઘાડો શોભી રહ્યો છે.

તે ૫૬૬ ૫૬૬ અઘાડાની વચ્ચોવચ્ચ આઠ યોજન લાંબી પહોલો, ચાર યોજન જાડી અને નાના પ્રકારનાં મણિરત્નોથી વાંધેલી ૫૬૬ ૫૬૬ મોટી મણિપીઠિકા શોભી રહી છે, ૫ મણિપીઠિકા ઉપર સિંહાસન વગેરે આરામની સામગ્રી ગોઠવી રાખેલી છે.

વઢી, જ્યાં પ્રેક્ષાગૃહમંડપો વર્ણવેલા છે ત્યાં તે પ્રત્યેક મંડપની સામે ૫૬૬ સોલ યોજન લાંબી પહોલો અને આઠ યોજન જાડી ૫૬૬ સુંદર મણિપીઠિકાઓ ઢાળેલી છે.

તે દરેક પીઠિકાની ઉપર સોલ યોજન લાંબા પહોલો અને તે કરતાં ઊંચાઈમાં કાંઈક વધારે ઊંચા તથા સર્વ પ્રકારનાં રત્નોથી વર્ણવેલા ધોળા શંખ જેવા ઝૂજલા પવા અનેક સ્તૂપો વાથેલા છે. ૫ દરેક સ્તૂપો ઉપર ધજાઓ તોરણો અને આઠ આઠ મંગલો છાંજી રહ્યાં છે.

તથા, ૫ એક એક સ્તૂપની ફરતી ચારે દિશામાં વઢી વીજી મળિપીઠિકાઓ આવેલી છે. તે પીઠિકાઓની લંબાઈ પહોળાઈ આઠ યોજન અને જાડાઈ ચાર યોજન છે. ૫ પીઠિકાઓ અનેક પ્રકારના મળિઓથી નિર્મેલી અતિશય રમણીય છે, ધર્મની ઉપર અને ૫ સ્તૂપોની વચ્ચે સામે ચાર જિનપ્રતિમાઓ વિરાજેલી છે, ૫ પ્રતિમાઓ જિનનો ઝંચાઈપ ઝંચી અને પર્યાકાસને વેટેલી છે. તેમાંની એક ક્રસમ્બની, વીજી વર્ધમાનની, શ્રીજી ચંદ્રાનનની અને ચોથી વારિષેળની પ્રતિમા છે.

[૧૨૫] વઢી, તે સ્તૂપોની સામે લોલ યોજન લાંબી પહોળી અને આઠ યોજન જાડી ૫વી સર્વેમળિમય વીજી મળિપીઠિકાઓ નિર્મેલી છે. તે દરેક પીઠિકા ઉપર એક એક ચૈત્યવૃક્ષ આવેલું છે.

૫ વધાં ચૈત્યવૃક્ષો આઠ યોજન ઝંચાં અને ૫ અડધું યોજન ઝંડાં છે તે યોજનનું થડ અડધું યોજન પહોળું છે. થડથી નીકળી ઝંચી ગણી વચલી શાખા છ યોજન ઝંચી છે. ૫મ ૫ ચૈત્યવૃક્ષોનો સર્વાંગ લંબાઈ પહોળાઈ પકંદર આઠ યોજન જાડોરી છે.

૫ વૃક્ષોનાં મૂળ વજ્રમય, શાખા રૂપેરી, કંદો રિષ્ટરત્નમય, સ્કંધો વૈદૂર્યના, નાની નાની શાખાઓ મળિમય રત્નમય પાંદડાં વૈદૂ-

૮૧ આગમોદયસમિતિવાળા પુસ્તકમા (૫૦ ૮૭) “તે ણં ચૈયરુક્ષા અહુ જોયણાં ઉદ્ધં ઉચ્ચત્તેણં, અહુ જોયણાં ઉન્વેહેણ” આવો પાઠ છે. તે પાઠ પ્રમાણે “તે ચૈત્યવૃક્ષો ઝંચાઈમાં આઠ યોજન છે અને ઝંડાઈમા આઠ યોજન છે” આવો અર્થ થાય. ત્યારે આ મૂળ પાઠની ટીકામાં તદ્દન જુદો જ અર્થ છે. (“પ્રત્યેક ચૈત્યવૃક્ષા અઘો યોજનાનિ ઝઘર્થમ્-ઉન્વૈસ્ત્વેન, અર્ધયોજનમ્ ઉદ્ધેધેન-ઉણ્ઘત્તેન” સમિતિ આદૃત્તિ ૫૦૯૦) આ વિવરણમા “ઝંડાઈ અડધુ યોજન” બતાવી છે.

મને લાગે છે કે પ્રસ્તુત વિવરણનુ પ્રમાણ્ય જોતાં સમિતિવાળી આવૃત્તિમા ‘અદ્ધજોયણં’ પાઠ હોવો જોઈ ૫ળ સંશોધકની અસાનધાનીથી ‘અહુ જોયણાં’ થઈ ગયું છે, આ પાઠમા ‘અહુ’ ને બદલે ‘અદ્ધ’ વાંચવાથી કામ સરી જશે એમ કોઈ ન ધારે, કારણ કે ‘જોયણાં’ ૫ બહુ-વચનની સંગતિ થઈ શકે એમ નથી. ‘અઘા યોજન’ માટે ‘જોયણ’ એમ એકવચન જ ઘટમાન થઈ શકે.

ધર્મનાં, હીંદિયાં સુવર્ણમય, અંકુરાઓ જાંબૂનદમય અને ફૂલફલભર વિચિત્ર મણિરત્નમય સુરભિ છે એ ફલોનો રસ અમૃતસમ મધુરો છે. એ રીતે સરસ છાયા, પ્રભા, શોભા અને પ્રકાશવાળાં એ ચૈત્યવૃક્ષો વિશેષમાં વિશેષ પ્રાસાદિક છે.

એ વૃક્ષો ઉપર આઠ આઠ મંગલો ધ્વજો અને હજારો શોભી રહેલાં છે અને એમની-એ વૃક્ષોની-ફરતા શિરીષ વગેરે વીજાં પણ અનેક વૃક્ષો આવેલાં છે.

એ ચૈત્યવૃક્ષોની આગલ આઠ યોજન લાંબી પહોળી અને ચાર યોજન જાડી એવી સર્વમણિમય વીજી અનેક મણિપીઠિકાઓ આવેલી છે.

એ દરેક પીઠિકાઓ ઉપર સાઠ યોજન ઝૂંચા અર્ધ ક્રોશ ડુંડા અને અર્ધ ક્રોશ પહોળા^૨ એવા વિશિષ્ટ પ્રકારના વજ્રમય અનેક મહેન્દ્રધ્વજો લહેલા છે, તેમની ઉપર પવનથી ધાલતી નાની નાની અનેક પતાકાઓ, આઠ આઠ મંગલો, ધ્વજો અને હજારો વગેરે વાંચું લહેરી રહેલું છે.

૮૨ અહીં પણ સમિતિવાળી આવૃત્તિમાં મૂલ પાઠ અને ટીકાનો પાઠ બન્ને પરસ્પર અસંગત છુપાણ છે જ્યારે મૂલમાં ‘જોયણ’ છે ત્યારે ટીકામાં ‘અર્ધક્રોશમ્’ છે.

મારી પાસેની ભાવનગરવાળી પ્રતિ સિવાય બાકીની બધીય પ્રતિઓમાં પણ સમિતિની આવૃત્તિ જેવો જ પાઠ છે. માત્ર એક ભાવનગરવાળી પ્રતિમાં જ ‘જોયણ’ને બદલે ‘અદ્વકોસ’ પાઠ છે અને એ ‘અદ્વકોસ’ પાઠ પણ ભાવનગરવાળી પ્રતિમાં પહેલેથી ન હતો પરંતુ કોઈએ સુધારોને બનાવેલો છે અર્થાત્ ભાવનગરવાળી પ્રતિમાં પહેલાં ‘જોયણ’ પાઠ જ હતો પણ પછી તેને બદલે કોઈએ વિવરણનુ પ્રામાણ્ય ધ્યાનમાં રાખી ‘અદ્વકોસ’ કરેલો છે અને અહીં મેં તો એ સુધારેલા પાઠને જ માન્ય રાખ્યો છે.

તે દરેક મહેન્દ્રધ્વજોની આગલ સો યોજન લાંબી પચાસ યોજન પહોલી અને દસ યોજન ઇંડી^{૮૩} પવો નન્દા નામની પુષ્કરિણીઓ આવેલી છે. એનાં પાણી સામાન્ય પાણી જેવાં મીઠા રસવાળાં છે.

પ્રત્યેક પુષ્કરિણીઓની ચારે કોર પૂર્વે વર્ણવેલાં પદ્મવરવેદિકાઓ અને વનસંહો આવેલાં છે અને પુષ્કરિણીઓમાં ત્રણ વાજુ સરસ સોપાનો ગોઠવેલાં છે તથા ઉપર બેસાડેલાં તોરણો, ધ્વજો, આઠ આઠ મંગલો અને છત્રો વગેરે ત્યાં ટેકેઠેકાળે દીપી રહેલાં છે.

પ્રથમર્ધસામામાં પૂર્વ અને પશ્ચિમમાં સોઠ સોઠ હજાર તથા દક્ષિણ અને ઉત્તરમાં આઠ આઠ હજાર પેઢલીઓ વાંધેલી છે. પ પેઢલીઓ ઉપરનાં પાટીયાં સુવર્ણ રજતમય અને તે ઉપર જડેલા નાગદન્તો વજ્રમય છે તે નાગદન્તોમાં કાઠા સૂતરની માઠાઓ લટકે છે. વઢી, પ સુધર્માસિમામાં પ પેઢલીઓની જેવી જ અને જે ઉપર સુલે સર્હ શકાય પવી સુકોમલ સુંદર શય્યાઓ ધીછાપલી છે, પવી અડતાઢીશ હજાર ગોમાનસીઓ આવેલી છે. તે ગોમાનસીઓની પાસે જ જડેલા નાગદન્તોમાં ટાંગેલાં રજતમય શિંકાં ઉપર વૈદ્યમય ધૂપઘડીઓ મૂકેલી છે અને પ ધૂપઘડીઓમાંથી નીકળતો સુગન્ધમય કાઠા અગરનો ધૂપ ચારે કોર મહેકી રહ્યો છે.

[૧૨૬] સમાની અન્દરના ભાગનું ભોંતલ તદ્દન સપાટ અને વિવિધ મણિઓથી વાંધેલું છે અને તે ઉપર સિંહાસન ચન્દરવા વગેરે સામગ્રી સરસ રીતે સજેલી છે.

વઢી, પ ભોંતલની વચ્ચોવચ્ચ સોઠ યોજન લાંબી પહોલી અને આઠ યોજન જાડી પવી સર્વેમણિમય એક મોટી મણિપીઠિકા

૮૩ અહીં પણ મૂલ પાઠ અને વિવરણમાં મોટો ભેદ છે. મૂલ પાઠ ‘દસ જોયણાઈ’ છે ત્યારે વિવરણનો પાઠ ‘દ્વાસસતિયોજનાનિ’ છે અર્થાત્ મૂલમાં ‘દસ યોજન’ લખેલાં છે ત્યારે વિવરણમાં ‘બહોંતેર યોજન’ લખેલાં છે. આ સ્થાને પણ માત્ર એક ભાવનગરની પ્રતિમાં વિવરણમાં ‘દશ યોજનાનિ’ પાઠ આવે છે અને તેને જ અહીં રાખ્યો છે, આમ કારવાથી જ મૂલ અને વિવરણનો વિસવાદ મટે છે. સમિતિવાઢી આવૃત્તિમાં તો ૯ વિસંવાદ કાયમ રહેલો છે. વઢી વિવરણમાં જે ‘બહોંતેર યોજન’ લખેલ છે તે પણ વિચારણીય તો સરુજ ને ?

બાંધેલી છે. તેની ઉપર સાઠ યોજન ઊંચો, યોજન ઊંચો અને યોજન પહોલો તથા અડતાલીશ ચૂનાવાલો, અડતાલીશ ધારવાલો- અડતાલીશ પાસાવાલો પવો મહેન્દ્રધ્વજની જેવો એક મોટો માળવક ચૈત્યસ્તંભ આવેલો છે. પની ઉપર આઠ મગલો ધજાઓ અને છત્રો વગેરે છોડી રાખેલાં છે.

૫ ચૈત્યસ્તંભની વચ્ચેના છત્રીશ યોજન^{૯૦} જેટલા ભાગમાં સોના રૂપાનાં પાટિયાં જડેલાં છે તે પાટિયાં ઉપર બેસાડેલા વજ્રમય નાગદંતોમાં રુપેરી શિકાં ટાંગી રાખ્યાં છે તે શિકાં ઉપર વજ્રમય ગોલ ગોલ દાયઢીઓ ગોઠવી રાખેલી છે અને તે દાયઢીઓમાં જિનના સર્વિથઓ-સાથલનાં ઢાડકાંઓ મૂકી રાખેલાં છે.

સૂર્યામ્બેદવને અને ધીજાં પળ અનેક દેવ દેવીઓને જિનના તે સર્વિથઓ અર્ચનીય છે વન્દનીય છે અને પર્યુપાસનીય છે.

[૧૨૭] આઠ મંગલ અને ચામર વગેરેથી સુશોભિત તે માળવક ચૈત્યસ્તંભની પૂર્વે આઠ યોજન લાંબી પહોલો અને ચાર યોજન જાડી પઘી સર્વમણિમય એક મોટી મણિપીઠિકા આવેલી છે અને તેના ઉપર એક મોટું સિંહાસન ઢાલેલું છે વઢી, તે ચૈત્યસ્તંભની પશ્ચિમે, પૂર્વે આવેલી પઘી અને પવઢી જ વીજી એક મણિપીઠિકા આવેલી છે, તેના ઉપર એક મોટું અતિશય રમણીય દેવશયનીય ગોઠવેલું છે.

૫ દેવશયનીયના પહવાયો સોનાના, પાયા મણિના અને પાયાના કાંગરાં સોનાનાં છે. પની ઇંસો અને ઉપલાં વજ્રનાં, વાળ વિવિધ- મણિમય, તલાઈ રુપેરો અને ઓશીકાં સુવર્ણમય છે.

તે દેવશયનીય વન્ને વાજુથી ઊંચું અને વચ્ચેથી ઢલતું પ્લુ ગમ્મીર છે, ૫ મેલું ન થાય પટલા માટે પના ઉપર રાતું વસ્ત્ર ઢાંકેલું

૮૪ અહીં આગમોદયસમિતિવાલી આવૃત્તિમાં મૂલમા ‘વત્તીસાએ જોયણેસુ’-છપાણ છે પણ તે પાઠ, વિવરણ જોતાં ચોટો જણાય છે. વિવ-
રણમાં ‘ષટ્ત્રિંશતિ યોજનેષુ’ (૫૦ ૯૨) પાઠ છે માટે મૂલમાં ‘છત્તીસાએ જોયણેસુ’ જ પાઠ હોવો યોગ્ય છે.

ચૈત્યસ્તંભ-
ની વચ્ચેના
શિકામાં
શ્રી જિનના
સાથલનાં
ઢાડકાં

॥૮૩॥

૫

૧૦

૧૫

હે અને ૫ માલખ જેવું સુંવાળું, કોમલ, અતિસુવાસિત, મનોહર છે.

[૧૨૮] પત્ની ઉત્તરપૂર્વે પડેલે ઈશાન खूणામાં આઠ યોજન લાંબી પહોળી અને ચાર યોજન જાડી પત્ની સર્વમણિમય પદ્મ મણિપીઠિકા છે. તેની ઉપર સાઠ યોજન ડુંચો પદ્મ યોજન પહોળો પદ્મો એક કુલુક-નાનો મહેન્દ્રધ્વજ રોપેલો છે, પદ્મ ઉપર આઠ આઠ મંગલો અને ધ્વજો વગેરે શોભી રહ્યાં છે.

૫ નાના મહેન્દ્રધ્વજથી પશ્ચિમે ચોળાલ નામનો પદ્મ મોટો દુધિયારોનો વજ્રમય મળ્ડાર છે, પદ્માં ઉત્તમ પ્રહરણો-પરિધો તરવારો મદાઓ અને ધનુષ વગેરે અલ્પશસ્ત્રો સંઘરી રાખ્યાં છે. ૫ મળ્ડારમાં સાચવી રાખેલાં સૂર્યામદેવનાં ૫ વધાં અલ્પશસ્ત્રો ડુંચાં પાળી-વાળાં અળીદાર અને વિશેષમાં વિશેષ તેજવાળાં છે.

[૧૨૯] સુધર્મા સમાની ઉપર આઠ આઠ મંગલો હોયો અને ધજાઓ વગેરે શોભાનક પદાર્થો દીપી રહ્યાં છે. ૫ સમાની ઉત્તરપૂર્વે પડેલે ઈશાન खूणામાં સો યોજન લાંબું પચાસ યોજન પહોળું અને વઢોતર યોજન ડુંચું પદ્મ મોટું સિદ્ધાચતન આવેલું છે. ૫ સિદ્ધાચતનની વધી શોભા સુધર્માસમાની જેવી સમજવાની છે.

૫ સિદ્ધાચતનની વચ્ચોવચ્ચ સોઠ યોજન લાંબી પહોળી આઠ યોજન જાડી પત્ની એક મોટી મણિપીઠિકા આવેલી છે. ૫ પીઠિકાનો ઉપર સોઠ યોજન લાંબો પહોળો અને તે કરતાં થોડો વધારે ડુંચો પદ્મો સર્વરત્નમય એક મોટો દેવચંદ્રક ગોઠવેલો છે. તેના ઉપર જિનની ડુંચાઈ ૫ ડુંચી પત્ની એકસો ને આઠ જિનપ્રતિમાઓ વિરાજેલી છે.

૫ પ્રતિમાઓના દ્વાયપગનાં તલિયાં તપનીયમય, નલો વચ્ચે લોહિતાક્ષરત્ન જડેલ અંકરત્નના, જાંઘો, જાનુઓ, કુરુઓ અને દેહલતા કનકમય, નાભી તપનીયમય, રોમરાઈ રિપ્પરત્નમય, ચુરુકો અને શ્રીવૃક્ષ તપનીયમય, વંદો પ્રવાલમય, વંતો સ્ફટિકમય, જીમ અને તાલડું તપનીયમય, નાસિકા વચ્ચે લોહિતાક્ષરત્ને જડેલ કનકમય, આંખો વચ્ચે લોહિતાક્ષરત્ને જડેલ અંકરત્નમય, કીકીઓ આંખની પાંપળો અને ભવાંઓ રિપ્પરત્નમય, બન્ને કપોલો કાન અને માલપટ્ટ કનકમય, માથાની ઘડીઓ વજ્રમય, માથાના વાલ ડગવાની

ચામડી તપનીયમય અને માથા ઉપરના વાલ રિપ્તલ્તમય છે.

[૧૩૦] તે દરેક જિનપ્રતિમાઓની પાછલ, માલાવાલાં ધોળાં છત્રો ધરી રાસનારી છત્રધારક પ્રતિમાઓ છે, વન્ને વાજુપ મણિક્કનકમય ચામરને ઘીંસીતી ચામરધારક પ્રતિમાઓ છે.

વઢી તે દરેક જિનપ્રતિમાઓની આગલ સર્વેરલ્તમય પવી બે બે નાગપ્રતિમાઓ, ભૂતપ્રતિમાઓ અને કુંડધારક પ્રતિમાઓ આવેલી છે.

પ ઉપરાન્ત એકસો આઠ એકસો આઠ ઘંટો, કલ્લશો, મુદ્ગારો, આરિસાઓ, થાલો, પાત્રીઓ, સુપ્રતિષ્ઠો, મનોગુલિકાઓ, રત્નકરંડીયાઓ, હયકંઠાઓ ગણકંઠાઓ અને દુષ્પ્રકંઠાઓ વગેરે અનેક પદાર્થો ત્યાં પ પ્રત્યેક જિનપ્રતિમાની આગલ ગોઠવેલા છે.

વઢી ફૂલ, માલા, ચૂર્ણ, ગન્ધ, વસ્ત્ર, આમરણ, સરસવ અને મોરપીંછ વગેરે ઉપકરણોની એકસો આઠ એકસો આઠ ઘંઠેરીઓ, ત્યાં પ્રતિમાઓ આગલ મૂકી રાખેલી છે.

૮૫ સૂર્યમિદેવના વિમાનમાં તો વધા વૈમાનિક દેવો રહે છે, ત્યા નાગો અને ભૂતોનો નિવાસ નથી તેમ સંવધ પળ નથી, હતાં એ વિમાનમાં નાગો અને ભૂતોની પ્રતિમાઓ શા માટે સ્થાપેલી હશે ? સ્થાપેલી તો ઠીક પણ એમને જિનપ્રતિમાઓની આગલ શા માટે મૂકવામા આવી હશે ? નાગોની અને ભૂતોની પ્રાચીન પૂજાપદ્ધતિની આમા અસર તો નહિ હોય ? લોકો નાગોથી અને ભૂતોથી મય પામતા અને તેમાથી પોતાનું રક્ષણ મેળવવા તેઓએ નાગો અને ભૂતોની પૂજા પ્રવર્તવિલી એ વાત પ્રસિદ્ધ છે; ત્યારે શું સૂર્યમિદેવ પણ નાગોની અને ભૂતોની પૂજા કરતો હશે સ્વરો ? એને પણ એમનાથી મય હશે કે, કેમ ? નાગ અને ભૂત એ બન્ને નામો એક વલ્લવાન અને સુપ્રસિદ્ધ વંશને પણ સૂચવે છે, તો શું અહીં વપરાણા તે બન્ને શબ્દો એ વંશના સૂચક છે કે નાગદેવતા વા ભૂત પ્રેત વ્યંતરના સૂચક છે, એ વાવત પણ વિચારવા જેવી તો સ્વરીજ.

વલી, ફૂલ, માછા, ગન્ધ અને મોરપીંછ વગેરેનાં તેટલાં જ પટલકો ત્યાં સ્થાપી રાખેલાં છે. ૫ ઉપરાન્ત ૫૬સો આઠ સિદ્ધાસનો, છત્રો, ચામરો, તેલના હવાઓ, કુઠના હવાઓ, સુગન્ધી પત્ર, સુગન્ધી ચૂવા, તગર, ૫લચી, હરતાલ, દ્વિગલોક, મળસિલ અને આજળના હવાઓ, ૫ વધું ત્યાં યથાક્રમે ગોઠવી રાખેલું છે ૫ હવાઓમાં તેલ વગેરે જે પદાર્થો ભરેલા છે તે અત્યન્ત નિર્મલ સુગન્ધી અને ઉત્તમ જાતના છે

વલી, ૫ સિદ્ધાયતનમાં સુગંધી ધૂપથી મધમઘતાં ૫૬સો ને આઠ ધૂપધાણાં રાખેલાં છે અને ૫ આયતનોનો ઉપર જડેલા આઠ આઠ મંગલો ધજાઓ અને છત્રો વગેરે ૫મની શોભામાં વધારો કરી રહ્યાં છે.

[૧૩૧] તે સિદ્ધાયતનની ઉત્તરપૂર્વે પટલે ઈશાન ચૂળામાં સુધર્માસમા જેવી ૫૬ મોટી ઉપપાતસમા આવેલી છે ૫ સમાની ઉત્તરપૂર્વે સો યોજન લાંબો પચાસ યોજન પહોલો અને ૬૬ યોજન ઝંડો ૫વો ૫૬ મોટો સ્વચ્છ પાણીનો ધરો ભરેલો છે. તે ધરાની ઉત્તરપૂર્વે સૂર્યાભિદેવની ૫૬ મોટી અભિષેકસમા આવેલી છે ૫ સમામાં અભિષેક કરવાની વધો સામગ્રી ભરેલી છે તે અભિષેકસમાની ઉત્તરપૂર્વે સૂર્યાભિદેવના અલંકારોથી ભરેલી ૫વી ૫૬ મોટી અલંકારસમા આવેલી છે. ૫ સમાની ઉત્તરપૂર્વે ૫૬ મોટી વ્યવસાયસમાનું સ્થાન આવેલું છે, તેમાં સિદ્ધાસન વગેરે વધાં ઉપકરણો વ્યવસ્થિત રીતે ગોઠવેલાં છે.

૫ વ્યવસાયસમામાં સૂર્યાભિદેવનું ૫૬ મોટું પુસ્તકરત્ન મૂકેલું છે. તે પુસ્તકનાં ^{૬૬}પાનાં રત્નનાં, પાનાં ઉપર રાખવાની કાંવીઓ રિદ્ધ-

૮૬ સ્વર્ગીય વધા પદાર્થો રત્ન અને મણિ વગેરેના વર્ણવેલા છે તેમ ત્યાંનું પુસ્તક ૫૬ રત્નમય છે ૫૬ મૂલકાર કહે છે. પુસ્તકની રત્નમયતા પાષાણ ઉપર લખવાના યુગની યાદી આપે છે. લખવા માટે પાંદડાં કે કાગલો જ્યાં સુધી નહિ શોધાયાં હતાં તે પહેલાં પુસ્તકો પત્થર કે માટીની ઇંટો ઉપર લખાતા ૫ હકીકત ઇતિહાસપ્રસિદ્ધ છે. આ સ્વર્ગીય પુસ્તક ૫૬ પાષાણમય (રત્નમય-રત્ન ૫૬ ૫૬ જાતનો પાષાણ છે) હોઈને પત્થર ઉપર લખાણ હોય તે સ્વાભાવિક છે. મૂલકાર, પુસ્તક તેનો શાહી લેખણ લખીયો અક્ષરો અને લખિયાના ઢાકણ સુદ્ધાનું અદ્ભુત

રત્નની, પાનામાં પરોવેલો ઘોરો તપનીયનો, દોરાની ગાંઠો વિવિધમણિમય, સ્ફિયો વૈદ્યનો, સ્ફિયાનું ઢાંકણું રિપ્પરત્તનું, તેની સાંકળ તપનીયની, મપી-શાહી રિપ્પરત્તની, લેહણ વજ્રની અને અક્ષરો રિપ્પરત્તમય છે. પવા રત્નમય પુસ્તકમાંનું વધું લેખાણ ધર્મસંવંધી છે અથવા બીજી રીતે કહીએ તો એ પુસ્તક એક ધાર્મિક શાસ્ત્ર છે.

તે વ્યવસાયસભાની ઉત્તરપૂર્વે આગળ વર્ણવેલા ઘરા જેવડી લાંબી પહોળી અને ઊંડી એવી એક મોટી નંદા પુસ્કરિણી આવેલી છે. તેની ઉત્તરપૂર્વે આઠ યોજન લાંબુ પહોળું અને ચાર યોજન જાડું પંચું સર્વે રત્નમય અતિશય મનોહર એક મોટું ચલિપીઠ આવેલું છે.

એ રીતે વર્ણવેલું સૂર્યાભિદેવનું વસતિસ્થાન વધારેમાં વધારે મનોહર અને સર્વે પ્રકારે અતિશય આકર્ષક છે.

[૧૩૨] તે કાલે તે સમયે તાજા અવતરેલા સૂર્યાભિદેવે આદ્ય શરીર દ્વિય શ્વાસોચ્છવાસ અને માયા મનની પર્યાપ્તિદ્વારા શરીરની

॥૮૭॥

વર્ણન કરે છે, પણ તેઓ પુસ્તકના નામ બાબત કશો ઉલ્લેખ કરતા નથી, તેમ તેના મૂલ્યકર્તા, ટીકાકાર, તેમાં આવેલા વિષયોની ચર્ચા વગેરે પુસ્તક સંબંધી મહત્વની બાબત માટે એક આંકડો પણ પાડતા નથી. જે અંગો ઉપાંગો કે પૂર્વો વગેરે જૈનશાસ્ત્રો પ્રસિદ્ધ છે તેના કરતા એ પુસ્તક શું કોઈ જુદા પ્રકારનું હશે? મૂલ્યમાં ફક્ત એટલું લેખેલું છે કે એ પુસ્તકમાં ધર્મ સંબંધી લેખાણ છે, પણ તે લેખાણ કયા ધર્મને લગતું છે, કોણે લેખેલું છે અને શા ઉદ્દેશથી લેખેલું છે એવી કોઈ માહિતી મૂલ્યકારે આપી નથી બીજી વાચનામા આ પુસ્તકને ‘ધર્મિણ સત્યે’ અર્થાત્ ‘ધાર્મિક શાસ્ત્ર’ તરીકે જણાવેલું છે. આ સ્થળે સમિતિવાળા પુસ્તકમા મૂલ્ય અને ટીકામાં પાઠમેદ છે જે પાઠ ટીકામા બીજી વાચનાનો કહેલો છે તેને સંપાદકે અહીં મૂલ્યમાં છાપેલો છે અને જે પાઠને ટીકાકારે પ્રસ્તુત મૂલ્યનો મૂલ્યપાઠ જણાવેલો છે તે પાઠ મૂલ્યમાં દેખાતો નથી. આવા પ્રકારના મૂલ્યપાઠ અને ટીકાપાઠ પાઠમેદો આ સૂત્રમા તેમ જ અન્ય સૂત્રોમાં અનેક સ્થળે રહેલા છે તેથી વિચારક અભ્યાસી શુદ્ધ અને પ્રાચીન પાઠને તારવી કાઢી અર્થ મેળવવા પ્રયત્ન કરે તો જ મૂલ્યના ભાવને પામી શકે, નહિ તો મૂલ્યવામા પડે તેવું છે.

સર્વાંગપૂર્ણતા મેઠવી લીધી પછી એ દેવ ઇવા વિચારમાં પડ્યો કે-અહીં આવીને મારું પ્રથમ કર્તવ્ય શું છે? હવે પછી નિરંતર શું કરવાનું છે? તત્કાલ અને ભવિષ્યમાં સદાને માટે શ્રેયસ્કરું પંડું શું કામ કરવાનું છે? ^{૧૦૭}

[૧૩૩] સૂર્યાભિદેવ ઇવો વિચાર કરે છે ત્યાં તરત જ તેની સામાનિક સભાના દેવો હાથ જોડીને સેવામાં હાજર થયા અને 'જય થાઓ વિજય થાઓ' એમ વોલી સ્વામીને વધાવતા તેની પાસે આવીને કહેવા લાગ્યા:

હે દેવાનુપ્રિય! આપના આ વિમાનમાં એક મોટું સિદ્ધાયતન છે. તેમાં જિનની ડુંગરો પ્ત્વી એકસો ને આઠ જિનપ્રતિમાઓ વિરાજેલી છે આપની સુધર્માસભામાં એક મોટો માળવક ચૈત્યસ્તંભ ડુંગરો પ્ત્વી રાખેલા વજ્રમય ગોલ ડવામાં જિનનાં સચ્ચિઓ સ્થાપી રાખેલાં છે. એ, આપને અને અમને વધાને અર્ચનીય વંદનીય ઉપાસનીય છે.

તો હે દેવાનુપ્રિય! એ પ્રતિમાઓની અને એ સચ્ચિઓની અર્ચા વંદના અને પર્ણુપાસના એ આપનું પ્રથમ કર્તવ્ય છે અને વહી વર્તમાન અને ભવિષ્યમાં સદાને માટે શ્રેયસ્કરું પંડું પણ એ જ કામ છે.

[૧૩૪] સૂર્યાભિદેવ ઉક્ત સૂચન સાંભળી દેવશ્યામાંથી તરત જ બેઠો થયો, ત્યાંથી ઉપપાતસભાના પૂર્વદ્વારે નીકળી પેલા સ્વચ્છ પાણીથી મરેલા મોટા ઘરા તરફ ગયો. ધરાને અનુપ્રદક્ષિણા કરતો તે તેમાં પૂર્વ દ્વારે પેઠો અને ત્યાં ગોઠવેલ સોપાનદ્વારા તેમાં ઉતર્યો,

૮૭ ટીકાકાર લખે છે કે “આ સ્થળે પુસ્તકોમાં ઘણોય વાચનામેદ-પાઠમેદ છે અને તેમાનો કેટલોક તો પ્રાયઃ અર્પૂં છે, તેથી શિષ્યોને સંમોહ તો થવાનો પણ એ ન થાય તે માટે અહીં એક સુગમ પાઠ અને આપેલો છે.” (“इह प्राक्तनो ग्रन्थः प्रायः अर्पूः भूयान् अपि च पुस्तकेषु वाचनामेदः ततो मा भूत् शिष्याणा सम्मोह इति क्वापि सुगमोऽपि यथावस्थितवाचनाक्रमप्रदर्शनार्थं लिखित.-पृ० १०२) મારી સમજમાં ફેર ન હોય તો જે હકીકતને આશ્રીને જૈન સમાજમાં મોટો મતમેદ પ્રવર્તે છે તે હકીકતને લગતો આ પાઠમેદ લાગે છે. આ પાઠમેદ બાબતે સૂત્ર વિચારીને તત્ત્વશોધ થાય તો જ જૈન સમાજમાં શાંતિ પ્રવર્તે એ ધ્યાનમાં રાખવાનું છે.

ત્યાં તેણે જલક્રીડા અને જલનિમજ્જન સારી રીતે કર્યાં, પછી તે ચોષલો અને પરમશુચિભૂત થઈ ધરામાંથી ઘટ્ટાર આલ્યો અને ત્યાં અભિષેકસભા હતી ત્યાં ગયો.

અભિષેકસભાને પ્રદક્ષિણા કરતો તે પૂર્વદ્વારે તેમાં પેટો અને ત્યાં ગોઠવેલા મુખ્ય સિંહાસન ઉપર જઈ ચઢી બેઠો.

[૧૩૬] પછી તેની સામાનિક સભાના દેવસભ્યોપ ત્યાંના કર્મકરરૂપ આશ્રિયોગિક દેવોને બોલાવ્યા અને હુકમ આપ્યો કે:

હે દેવાનુપ્રિયો ! આપણા સ્વામી આ સૂર્યાભિદેવના મહાવિપુલ ઇંદ્રાભિષેકની તૈયારી કરો.
ઉક્ત આજ્ઞા સાંભળતાં જ તે આશ્રિયોગિક દેવોપ ત્યાંથી ઈશાન સ્વૂળામાં જઈ એક બે વાર વૈક્રિયસમુદ્ધાત કરી લીધો અને તે દ્વારા અભિષેકની સામગ્રી માટે એક હજાર આઠ એક હજાર આઠ એવા ઘણા પદાર્થો બનાવી લીધા, જેવા કે—

સોનાના, રૂપાના, મણિના, સોનામણિના, રૂપામણિના અને સોનારૂપામણિના કલશો વનાવ્યા, ભૌમિય કલશો ઘડી કાઢ્યા; તે જ પ્રકારે અને તેટલી જ સંખ્યામાં મૃદ્ધારો, આરિસા, થાલો, પાત્રીઓ, હત્રો, ચામરો, ફૂલની અને મોરપીંછ વગેરેની ચંગેરીઓ, તેલના, હિંગલોકના અને આંજળ વગેરેના ડવાઓ અને ધૂપધાણાંઓ ૫ ૫ થું એક હજાર આઠ એક હજાર આઠની સંખ્યામાં રચી નાણું.

૫ યધી સ્વાભાવિક અને વનાવટી સામગ્રી લઈ તે આશ્રિયોગિક દેવો તિરછા લોક તરફ જવા વેગવાલી ગતિથી ઇપાટાવંધ ઉપડ્યા.
૫ વાણુ અસંખ્ય યોજન જતાં જતાં તેઓ ક્ષીરસમુદ્ર પાસે આવી પહોંચ્યા, તેમાંથી ક્ષીરોદક અને ત્યાંના પ્રશસ્ત ઉત્પલ વગેરે કમલો લઈ ત્યાંથી તેઓ પુષ્કરોદક સમુદ્રે જઈ પહોંચ્યા. ત્યાંનાં પવિત્ર પાણી અને પુષ્પાદિક લઈ તે આશ્રિયોગિક દેવો ભરત ષેરવતમાં આવેલાં માગધ, વરદાસ અને પ્રભાસ તીર્થો તરફ ઉડ્યા. ત્યાં પહોંચી તીર્થજલ અને તીર્થધૂલ લઈ તેઓ ગંગા સિંધુ રક્તા અને રક્તવતી નદી-ઓને ઓવારે ઋતર્યા. ત્યાંનાં શુચિ પાણી અને માટી લેતાક તેઓ હુલ્હિમવંત વગેરે પર્યતો તરફ જઈ ચડ્યા. ત્યાંથી પાણી પુણ્ય અને સર્વ પ્રકારની ઔષધિ સરસવ વગેરે લીધું. ત્યાંથી તેઓ પદ્મપુંડરીકના ધરા તરફ ગયા. ત્યાંનું ચોષલું પાણી વગેરે ભરી ત્યાંથી હિમ-

વંત, ઐરવત. રોહિતા, રોહિતાંશા, સુવર્ણકૂલા અને રૂપ્યકૂલા નદીઓ મળી તેઓ ઉપડયા, પછી સદ્વાવતિ વિચિત્રાવતિ અને વૃત્તવૈતાલ્ય તરફ ગયા. પછી ત્યાંથી મહાદિમવંત રુક્મિ વગેરે પર્વતો મળી ઉડયા અને ત્યાંથી મહાપદ્મદ્રહ મહાપુંડરીકદ્રહ તરફ જઈ પછી તેઓ હરિવર્ષ અને રમ્યકક્ષેત્રની હરિકાંતા અને નારીકાંતા નદીઓ મળી વલ્ક્યા ત્યાંથી ગંધાવતી માલવંત અને વૃત્તવૈતાલ્ય તથા નિષધ નીલ-વંત તિગિચ્છ કેસરિદ્રહ અને મહાવિદેહની સીતા સીતોદા નદીઓ મળી તેઓ ગયા. પછી ત્યાંથી ચક્રવર્તીના વધા વિજયોપ જઈ અને પ રીતે તે તે વધાં સ્થલોનાં પાણી માટી પુણ્પાદિક લઈ છેક છેલ્લે તેઓ મંદર પર્વતે જઈ પર્વોચ્યા મંદર પર્વતના મદ્રશાલ નંદન અને સોમનસ વનમાંથી સુંદર ગોદીર્પચંદન વગેરે સામગ્રી લઈ તેઓ જ્ઞાપાટાવંધ પાછા ફર્યા અને ત્વરાવાળી ચાલથી પાછા સૂર્યાભિવિમાનમાં-જ્યાં સિંહાસન ઉપર પોતાનો સ્વામી સૂર્યાભિદેવ બેઠેલો છે ત્યાં-જઈ પર્વોચ્યા અને પેલા સામાનિક સમાના સમ્યો સમક્ષ ઇંદ્રાભિષેકની સર્વ સામગ્રી જે તેમણે વિવિધ સ્થલેથી આણી હતી તે હાજર કરી દીધી.

અભિષેકની સર્વ સામગ્રી આવી પર્વોચ્યા પછી સૂર્યાભિદેવની સામાનિક સમાના ચાર હજાર દેવસમ્યો, તેની ચાર પટ્ટરાણીઓ, વીજી ત્રણ સભાઓના પોતપોતાના પરિવારવાળા દેવો, સાત સેનાધિપતિઓ, સોઠ હજાર આત્મરક્ષક દેવો અને વીજા પળ ઘણા દેવદેવોઓ-પ વધાંપ ત્યાં અભિષેકસભામાં આવી તે તે સામગ્રીદ્વારા મોટી ધામધૂમથી સૂર્યાભિદેવનો ઇંદ્રાભિષેક કર્યો.

[૧૩૬] પ મહાવિપુલ ઇંદ્રાભિષેક ચાલતો હતો ત્યારે કેટલાક દેવોપ સૂર્યાભિવિમાનમાં સુગંધી પાણીનો છંટકાવ કર્યો, કેટલાકોપ ને વિમાનની વધી ધૂલ ઝાડી કાઢી, વીજા કેટલાકોપ પ વિમાન અને તેનાં ફેરી બજાર વગેરે ભાગોને લિપીગુપીને સાફ કર્યા, માંચા ઉપર માંચા ઢાલીને વિમાનને શણગાર્યું, ઠેકઠેકાણે દારવંધ ધણાપતાકાઓ રોપી, ચંદરવા વાંચ્યા, સુગંધી છાંટણાં છાંટ્યાં, ચંદનના થાપા માર્યા, ચારણેવારણે ચંદનના પૂર્ણ કલ્લશો અને તોરણો ટાંચ્યાં, લાંબી લાંબી સુગંધી માલાઓ લટકાવી, સુવાસિત પુષ્પો વેર્યાં, સુગંધમય ધૂપો ઉઘેલ્યા, સોનું રૂપું વજ્ર રત્ન મણિ ફૂલ ફાળ મળિ રત્ન મળિ ફૂલ માલા ચૂર્ણ ગંધ આમરણ અને વસ્ત્ર વગેરેનો વરસાદ વરસાવ્યો, મંગલ વાર્તા વાગ્યાં, હોલ ધડુક્યા, વીણાઓ રણજ્ઞની, ઘવલ મંગલ ગવાયાં, વિવિધ પ્રકારનાં અભિનયોવાળાં નૃત્યો થયાં, નાટકો મજવાયાં,

સોના રૂપાં રત્નો વગેરે વેંચાયાં, પમ તે તે દેવોપ પોતાના સ્વામીના અભિષેકની ખુશાલીમાં તે વિમાનને અનેક પ્રકારે સુશોભિત કર્યું. વઢી, તે પ્રસંગે દર્શમાં આવી જઈ કોઈ કોઈ દેવો બુચકારા કરવા લાગ્યા, કોઈ ફૂલ્યા સમાતા નથી, કેટલાકો નાચવા માંડ્યા, તાંડવ કરવા લાગ્યા, હોકારા કરવા લાગ્યા, બાહુઓ અપઝાવવા લાગ્યા, દુળદુળવા માંડ્યા, દ્વાથીનો પેટે ચીસો પાડવા લાગ્યા; કેટલાકો ઝૂલે છે, સિંહનાદ કરે છે, ઝંચે ઝૂંડે છે, નીચે પડે છે, પગ પછાડે છે, ગાંજે છે, ઘચકે છે, વરસે છે, પોતપોતાનાં નામો કહી સંભળાવે છે, તેજથી તપે છે; કેટલાકો મોટેથી ધૂધૂ કરે છે અને કેટલાકો પોતાના હાથમાં ધૂપધાણાં, ફલશો અને કમઝો વગેરે રાક્ષી આમતેમ ઢોડાઢોડી કરે છે; પ રીતે તે દરેક દેવો પોતાના સ્વામીના અભિષેકની ખુશાલી માણે છે.

અભિષેક થઈ રહ્યા બાદ તે દરેક દેવો દ્વાથ જોડીને બોલ્યા કે:

હે નંદ ! તારો જય થાઓ, હે ભદ્ર ! તારો જય થાઓ, જે અજિત છે તેને તુ જિત અને જે જિત છે તેની તું રક્ષા કર. દેવોમાં જેમ ઇંદ્ર તારાઓમાં ચંદ્ર, અસુરોમાં અમર, નાગોમાં ઘરણ અને મનુષ્યોમાં ભરતની પેઠે તું અમારી વંશ રહે.

વઢી, ઘણાં પલ્લોપમો, ઘણાં સાગરોપમો અને સાગરોપમો સુધી અમારા ઉપર અને આ આજ્ઞા સૂર્યામિમાન ઉપર આધિપત્ય ભોગવ અને અમને યદાને સુરક્ષિત રાખતો તું અહીં આનંદથી વિહર.

આમ વોલીને તે વધાં દેવદેવીઓપ જય જય નાદ કર્યો અને પ રીતે સૂર્યામિદેવનો ઇંદ્રાભિષેક પૂરો થયો.

[૧૩૭] અભિષેક પૂરો થતાં તે સૂર્યામિદેવ, ત્યાંથી પૂર્વેને બારણે નીકળી અલંકાર સભાને પ્રદક્ષિણા કરતો તેમાં તે જ બારણે પેઠો અને ત્યાંના મુખ્ય સિંહાસને બેઠો.

પછી તેના સામાનિક સમ્યદેવોપ તેની સમક્ષ ત્યાં બધી અલંકારસામગ્રી ઉપસ્થિત કરી. પહેલાં તો ન્હાપલો હોવાથી તેણે સુકોમળ અંગતૂછણા દ્વારા પોતાનાં અંગો તૂછ્યાં, તેના ઉપર સરસ ગોશીર્ષવંદનનો લેપ કર્યો અને ત્યારબાદ પકજ પૂંકે ઝડી શકે તેવું

घोडानी लाळ जेवुं नरम, सुंदर वर्ण अने स्पर्शवाळुं अने जेने छेडे सोनुं जडेलुं छे तेवुं स्फटिक जेवुं ऊजळु घोलुं देवदूष्य “युगल तेणे पहेयुं. पछी हार, अघहार, एकावळ, मोतीनी माळा, रत्नावळ, अंगद, केयूर, कडां, बेरखां, कणदोरो, दसे आंगळीए वेढ वींटीओ, छाती उपर दोरो, मादळिणुं, कंठी, झूमणु, काने कुंडळ अने माथे चूडामणि सुगट वगेरे आभरणो पहेरी पोताना देहने ए सूर्याभिवदेवे ठीक ठीक सजाव्यो.

वळी, गुंयेली वींटेली भरेली अने एक बीजाना नाळथी जोडेली पची चारे प्रकारनी माळाओथी पोतानी जातने कल्पवृक्षनी पेठे ५

सुशोभित करतां तेणे दिव्य पुष्पमाळ पण पहेरी

[१३८] ए रीते अलंकृत थपलो ते सूर्याभिवदेव व्यवसायसमाने प्रदक्षिणा करतो तेमां आव्यो अने त्यां सिंहासनारूढ थयो. पछी तो तेना सामानिक सभ्योप तेनी समक्ष त्यांना पुस्तकरत्नने मूखुं, तेणे तेने उघाडी वांची तेमांथी धार्मिक व्यवसायने लगती समजुती मेळवी लीधी.

१०

ए क्रम पुरो थया बाद ते, त्यांथी पूर्वद्वारे नीकळी नंदा पुष्करिणीए गयो. त्यां गोठवेला सोपानद्वारा पुष्करिणीमां उतरी तेणे पोताना हाथपग पखाळ्या, पछी चोक्खा परमशुचिभूत थई हाथीनी मुखाकृतिनी जेवी पाणीथी भरेली एक मोटी घोळी रजतमय झारी अने पुष्करिणीनां कमळो वगेरे लई त्यांथी ते सिंहायतन तरफ जवा नीकळ्यो.

८८ भगवान महावीरना समसमयी लोको वे वळो पहेरता ए हकीकत, ते समयनी वखपरिधानपद्धतिनी उल्लेख अने बीजां केटलांक प्राचीन चित्रो उपरथी समजी शकाय एम छे. ए रीते स्वर्गीय देवो पण भारतवर्षनी ए वखपरिधानपद्धतिने अनुसरता होय एम आ वर्णन सूचित करे छे. वखनी वनावटनु वर्णन जोता ते समयनी वखरचनानी कळा परमप्रकर्षने पामेळीं छे ए तो चोक्खु जणाय छे. सूत्रकारे वर्णवेलुं वख आजनां वखयत्रो पण नथी वनावी शकतां, त्यारे ए वख ते समयना हाथवणाटनी वनावट छे ए, वखरचनानी कळानो परमप्रकर्ष नहि तो बीजुं शुं?

१५

સિદ્ધાચતનમાં જ્યાં દેવચંદ્ર છે અને જે વાજુપ જિનપ્રતિમાઓ છે તે તરફ જઈ ૫ સૂર્યાભદેવે અને તેના સઠ્ઠ પરિવારે તેમને પ્રણામ કર્યાં. પછી તેમને મોરપોંછથી પૂજી, સુગંધી પાણીથી પલાળી, સરસ ગોશીર્ષચંદનનો લેપ કર્યો, સુવાસિત અંગલૂછણાથી તેમને લૂંછી અને પછી તે પ્રતિમાઓને અક્ષત પવાં દેવદૂધ્ય યુગલ પહેરાવ્યાં. ત્યારવાદ તે સવલ પ્રતિમાઓ ઉપર ફૂલ, માલા, ગંધ, જૂળો, વર્ણ, વલ્લ, આભરણ વગેરે ચઢાવી તેમને લાંબીલાંબી માલાઓ પહેરાવી અને પાંચે પ્રકારનાં પુણોના પગર ભર્યાં. પછી તે જિનપ્રતિમાઓની સન્મુખ રૂપેરી અંકુડ ચોખાના સ્વસ્તિક દર્પણ વગેરે આઠઆઠ મંગલો આલેખ્યાં, વૈદ્યમય ધૂપધાણામાં સુગંધી ધૂપ સઠ્ઠગાવી તે પ્રત્યેક પ્રતિમાઓ આગઠ ધૂપ કર્યો અને પછી ગંમીર અર્થવાલા મોટા પક્કસો ને આઠ હંદો બોલી તેમની સ્તુતિ કરી.^{૨૦}

૮૯ ટીકાકારે લખેલું છે કે-“સૂર્યાભદેવ વાંદે છે એટલે તે જિનપ્રતિમાઓને ચૈત્યવંદનવિધિપૂર્વક વાંદે છે અને પછી નમે છે એટલે પ્રણિધાનાદિકના યોગપૂર્વક નમે છે” એવો કેટલાકનો મત છે. ત્યારે વલી વીજા કેટલાક તો કહે કે “ચૈત્યવંદનનો જે પ્રસિદ્ધ વિધિ છે તે તો વિરિતિવાલાઓને જ વધવેસે એવો છે. તેમા ઈર્ષાપંથિકીપૂર્વકનો કાઠસ્સગ આવતો હોવાથી વિરિતિવાલા સિવાયના વીજાઓને ૫ વિધિ કરવો ઉચિત નથી, માટે ‘વાંદે છે’ એટલે ચૈત્યવંદનપૂર્વક વાંદે છે એમ નહિ પણ સામાન્યપણે વાંદે છે અને ‘નમે છે’ એટલે આશય-ભાવ-વૃદ્ધિને કારણે આદરપૂર્વક નમે છે” એવો અર્થ સમજવો. સૂર્યાભદેવે કરેલી ચૈત્યવંદનરૂપ સ્તુતિના પ્રસંગમાં આ પ્રકારે મોટો મતભેદ છે.” અહીં જે તથ્યરૂપ હોય તે તો પરમ ઋષિ કેવલી ભગવંતો જાણે” આમ કહીને ૫ મતભેદોથી ગુંચવાઈને ટીકાકાર છૂટી જતા જણાય છે, પણ ૫ વાકત કોઈ પ્રકારની સ્પષ્ટતા કરતા નથી. વલી “આ પછી જે હકીક્ત આવે છે તે સંબંધે પણ મોટો પાઠભેદ છે” એમ ટીકાકાર જણાવે છે. આ વધો વાચનાભેદ અને ઉક્ત મતમતાંતરો ધ્યાનમા રાખીને આ પ્રકરણને સમજવું જોઈએ. “મોટા હંદવાલા ૧૦૮ શ્લોક દ્વારા સૂર્યાભદેવે સ્તુતિ કરેલી” એમ મૂલમા કહેલું છે પણ ૫ હંદો કયા પ્રકારના હતા ૫ વિશે કશું જણાવેલું નથી. સ્તુતિ કરતાં સૂર્યાભદેવે શક્તસ્તવ પણ કહેલું છે પરંતુ તે અતિપ્રસિદ્ધ હોવાથી અહીં પૂરું આપેલું નથી. (“વંદતે તાઃ પ્રતિમાઃ ચૈત્યવંદનવિધિના પ્રસિદ્ધેન, નમસ્કરોતિ પશ્ચાત્ પ્રણિધાનાદિયોગેન” इति एकः अन्ये

સૂર્યાભદેવે
વિમાનની
પૂતળીઓ
વગેરેની
અર્ચના કરી
અને દેવો
દ્વારા કરાવી

ત્યારવાદ તે સૂર્યાભદેવ સાતઠા પગલાં પાછો ફર્યો, પછી બેસી, હાથો પગ ડુંચો રાખી, જમણો પગ જમીન ઉપર મૂકી, માથું ત્રણ વાર નીચું નમાવી, હાથ જોડીને આ પ્રમાણે બોલ્યો:

અરિહંત ભગવતોને નમસ્કાર, યાવત્ અચળ સિદ્ધિને વરેલાઓ પ્રતિ નમસ્કાર. [પૃ૦ ૧૮ પં. ૨-]

પછી તો એ સિદ્ધાચતનનો વચ્ચો ભાગ, તેની ચારે વાજુનો દ્વારપ્રદેશ, મુખમંડપો, પ્રેક્ષાગૃહમંડપો, વજ્રમય અસ્ત્રાહો, વધા ચૈત્ય-સ્તંભો, મણિપીઠિકાઓ ઉપરની જિનપ્રતિમાઓ, વધાં ચૈત્યવૃક્ષો, મહેન્દ્રધ્વજો, નંદાપુસ્કરિણીઓ, માળવક ચૈત્યસ્તંભોમાં સચવાઈ રહેલાં જિનનાં સચ્ચિઓ, દેવશય્યાઓ, નાના મહેન્દ્રધ્વજો, સુધર્માસભા, ઉપપાતસભા, અભિષેકસભા, અલંકારસભા અને એ વધી સમાઓનો ચારે વાજુનો પ્રદેશ, એ વધાંને તથા એ વધે સ્થળે આવેલી પૂતળીઓ શાલમંજિકાઓ, દ્વારચેટીઓ અને બીજાં વધાં ભવ્ય ઉપકરણો વગેરેને તે સૂર્યાભદેવે મોરપીંછીથી પૂંજ્યાં, દિવ્ય પાણીની ધારાઓથી પોંચ્યાં, તેમના ઉપર ગોશીર્ષ ચંદનો લેખ્યાં-તે વતી થાપા માર્યા અને તેમની સન્મુખ ફૂલના પગર ભર્યા, ધૂપ લીધો અને તે શોભાવર્ધક વધી સામગ્રી ઉપર ફૂલ ચઢાવ્યાં, તેમજ માઝાઓ, ઘરેણાં અને વસ્ત્રો વગેરે પહેરાવ્યાં અને પોતાની ઋદ્ધિને સૂચવતા તે પ્રત્યેક પદાર્થ તરફ એ રીતે તે સૂર્યાભદેવે પોતાનો સદ્ભાવ વતાવ્યો.

એમ કરતો કરતો તે, હેક છેલ્લે વ્યવસાયસભામાં આવી પહોંચ્યો. ત્યાં તેણે ત્યાંના પુસ્તકરત્નને મોરપીંછીથી પૂંજ્યું, દિવ્ય જઙ્ગની ધારાથી પોંચ્યું અને ઉત્તમ ગંધ તેમજ માઝા વગેરે વડે પૂર્વવત્ તેની અર્ચા કરી તથા ત્યાંની પૂતળીઓ વગેરે તરફ પગ તેણે તે જ રીતે પોતાનો સદ્ભાવ સૂચિત કર્યો.

આ વંધુ કરીને ય્યારે તે વલિપીઠ પાસે આવી બલિનું વિસર્જન કરે છે ત્યારે તેણે પોતાના આભિયોગિક દેવોને બોલાવી નીચેનો

તુ અભિદધતિ-વિરતિમતામેવ પ્રસિદ્ધઃ ચૈત્યવન્દનવિધિઃ અન્યેષા તથાઽમ્યુપગમપુરસ્સરકાયવ્યુત્સર્ગસિદ્ધેઃ ઇતિ વન્દતે સામાન્યેન, નમસ્કરોતિ આશય-વૃદ્ધેઃ અમ્યુત્યાનનમસ્કારેણેતિ । તત્ત્વમત્ર ભગવન્તઃ પરમર્થયઃ કેવલિનો વિદન્તિ । અતઃ કુર્ધ્વં સૂત્રં સુગમમ્, કેવલ મૂયાન્ વિધિવિષયો વાચનામેદ ઇતિ”-પૃ૦ ૧૧૦)

રાયપસેળ-
ઇય સુત્તનો
સાર

॥૧૪॥

હુકમ કહી સંભળાવ્યો.

હે દેવાનુપ્રિયો ! તમે શીઘ્ર જાઓ અને આ સૂર્યામ્બવિમાનમાં આવેલા સિંગોડાના ઘાટના માર્ગોમાં ત્રિકોમાં ચતુષ્કોમાં ચત્વરોમાં ચતુર્સુલ્લોમાં અને મહાપથોમાં તથા પ્રાકાર અટારીઓ દ્વારો ગોપુરો તોરણો આરામો ઉદ્યાનો વનો વનરાજિઓ કાનનો અને વનચંડોમાં અર્થાત્ મારા આ વિમાનમાં વસતાં દેવો અને દેવીઓ ઉક્ત રીતે નાને મોટે વધે સ્થલે અર્ચનિકા કરે પહું તેમને જાહેર કરો.

આમિયોગિક દેવોદ્વારા પોતાના સ્વામી સૂર્યામ્બદેવની ઉપર પ્રમાણેની ઘોષણા સાંભળી ત્યાં વસતાં પ્રત્યેક દેવો અને દેવીઓપ ઉક્ત ઘોષણામાં જણાવ્યા પ્રમાણેનાં તે તે પ્રત્યેક સ્થલની અર્ચનિકા કરી.

આ વધું પતી ગયા પછી તે સૂર્યામ્બદેવ નવા પુષ્કરિણીપ ગયો, ત્યાં તેણે હાથ પગ પલાલ્યા અને ત્યાંથી તે, ચાર હજાર સામાનિક દેવસમ્મ્યો, ચાર પટ્ટરાણીઓ અને સોઠ હજાર આત્મરક્ષક દેવો વગેરે અનેક દેવ દેવીઓ સાથે, મોટા ઠાઠમાઠથી વાજતે ગાજતે વરઘોડો ફરે તેમ ફરતો ફરતો સીધો પોતાની સુધર્માસિમા તરફ આવ્યો, ત્યાં પૂર્વેદ્વારે પેસી ત્યાંના મુલ્ય સિંહાસન ઉપર પૂર્વામ્બિ-મુખ થઈને બેઠો.

[૧૪૦] ૫ સમામાં તે સૂર્યામ્બદેવની પશ્ચિમોત્તરે અને ઉત્તરપૂર્વે ઢાલેલાં ચાર હજાર ભદ્રાસનોમાં સૂર્યામ્બદેવની સામાનિક સમાના સમ્યદેવો બેઠા, પૂર્વમાં તેની ચાર પટ્ટરાણીઓ, દક્ષિણપૂર્વમાં આંતરસમાના આઠ હજાર દેવો, દક્ષિણમાં મધ્યસમાના દસ હજાર દેવો, દક્ષિણપશ્ચિમમાં વાઘ્ય સમાના ચાર હજાર દેવો અને પશ્ચિમે સાત સાત સેનાધિપતિઓ બેઠા.

વલ્લી, તે સૂર્યામ્બદેવની ફરતા ચારે દિશામાં ચાર ચાર હજાર આત્મરક્ષક દેવો બેઠા. ૫ આત્મરક્ષક દેવોપ ચારબર સસેલાં કવચો પહેરેલાં, ચેંચેલી કામઠીવાળાં ધનુષો હાથમાં ધરી રાખેલાં, પોતપોતાના પહેરવેશો ઉપર ઉત્તમ ચિહ્નપટ્ટો ભરાવેલા, તેમાંના કેટલાકના હાથમાં નીલાં પીઢાં અને રાતાં ફળાં હતાં, કેટલાકના હાથમાં ચાપ, ચારુ, ચર્મ, દડ, સ્વઙ્ગ અને પાશ વગેરે અલ્પશસ્ત્રો જીવકી રહેલાં હતાં, પોતાના સ્વામી સૂર્યામ્બદેવ તરફ ખૂબ ભક્તિભાવભરી દૃષ્ટિપ જોતા તથા વિનીત ભાવે ફિક્કરભૂત થઈને રહેલા અને સમયે

સમયે પ સૂર્યામ્બેદવની રક્ષા માટે સાવધાન રહેતા તે આત્મરક્ષક દેવો ત્યાં તેની ફરતા ચારે દિશામાં ચોકી પહેરો ભરતા ઝમા છે. તે સૂર્યામ્બેદવની પ વધી દિવ્ય ક્ષત્રિ છે, દિવ્ય શોભા છે અને દિવ્ય દેવશક્તિ છે

પ૦—હે ભગવન્ ! પ સૂર્યામ્બેદવની સ્થિતિ-આવરદા કેટલી લાંબી જણાવેલી છે ?
૩૦—હે ગૌતમ ! પની આવરદા ચાર પલ્યોપમની જણાવેલી છે.

પ૦—હે ભગવન્ ! સૂર્યામ્બેદવની સામાનિક સભામાં બેસનારા દેવોની સ્થિતિ કેટલી લાંબી જણાવેલી છે ?
૩૦—હે ગૌતમ ! તેઓની આવરદા પણ ચાર પલ્યોપમની જણાવેલી છે.

હે ગૌતમ ! તે સૂર્યામ્બેદવ પ પ્રકારની મહાક્ષત્રિ, મહાદ્યુતિ, મહાવલ્, વિશાળ યશ, અતુલ સુખ અને મહાપ્રભાવવાળો છે.

[૧૬૧] પ૦—હે ભગવન્ ! તે પ્રકારની દિવ્ય દેવક્ષત્રિ દેવદ્યુતિ અને દેવપ્રભાવ પ વધું પ સૂર્યામ્બેદવને કેવી રીતે મળ્યું ? તેને પ વધું કેવી રીતે પ્રાપ્ત કર્યું ? અને કેવી રીતે પ વધાનો તે સ્વામી થયો ? પ સૂર્યામ્બેદવ પના પૂર્વજન્મમાં કોણ હતો ? પછું નામ ગોત્ર શું હતું ? પ કયા ગામ નગર કે સંનિવેશનો નિવાસી હતો ? પછે પછું તે શું વીધું શું લાધું શું કર્યું ને શું આવધું કે જેથી તે પવો મહાપ્રભાવશાળી દેવ થયો ? અથવા તથાપ્રકારના આર્ય શ્રમણ કે બ્રાહ્મણની પાસેથી તેને પછું તે ધાર્મિક આર્ય સુવચન શું સાંભળ્યું કે જેથી તે પવો અતુલ વૈભવવાળો ઉત્તમ દેવ થયો ?

૩૦—‘હે ગૌતમ વગેરે શ્રમણો !’ પમ કહીને શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે ભગવાન ગૌતમને આમંત્રીને આ પ્રમાણે કહ્યું :

સૂરિયામ્બનું વર્ણન સમાપ્ત ।

રાજા પર્ણસીની કથા

[૧૪૨] હે ગૌતમ ! એમ છે કે આ જવૂદ્રીપ નામના દ્વીપમાં ભારતવર્ષમાં 'કેકયિઋધ્' નામે જાતપદ, ધન અને ધાન્ય વગેરેની વિમુક્તિથી પરિપૂર્ણ હતો. તે દેશમાં સર્વ પ્રકારનાં સુખનું ધામ પદ્મી 'સેયવિયા' નામની નગરી હતી. તે નગરીથી વહાર ઉત્તરપૂર્વેના

૨૦ જૈન શોભોમા ૨૫॥ આર્ય દેશોનાં તથા તે દરેક દેશની એક એક રાજધાનીનાં નામ પ્રસિદ્ધ છે. ૨૫ દેશો તો આલેઆલા આર્ય હતા અને 'કેકયિ' દેશ અડધો આર્ય હતો એમ એ શાલ સૂચવે છે. વૌદ્ધગ્રંથોમાં ય 'કેકય' દેશનો ઉલ્લેખ છે. તે દેશનું વર્તમાન સ્થાન ઉત્તરમા પેશાવર તરફ કહી શકાય. પણ તેની ચોક્કસ સીમા કહી શકાતી નથી. મૂળ પાઠમા 'કેકયઋધ્' પૃષ્ઠ છપાઈ છે અને ટીકા-કારે ('કેકયી નામ અર્ધમ્' -પૃ૦ ૧૧૪) લખીને તે મૂળ શબ્દની વ્યાખ્યા આપી છે. ટીકાનો ઉલ્લેખ જોતાં મૂળ પાઠ 'કેકય'ને વદલે 'કેકય' કે 'કેયઈ' હોય તો શુદ્ધ પાઠ કહેવાય. રાજા દશરથની એક રાણીનું 'કેકયી' નામ તે, આ કેકય દેશની હતી માટે 'કેકયી' પડ્યું જણાય છે.

૨૧ આ નગરીને 'કેકય' દેશની રાજધાની તરીકે સૂત્રોમાં વર્ણવેલી છે. 'સેયવિયા' નો સંસ્કૃત પર્યાય ટીકાકારે 'શ્વેતસ્વી' સૂચવેલો છે. આ વચ્ચે સૂત્ર (પૃ૦ ૧૯૭ વિભાગ ૧) માં જણાવેલું છે કે "દુશ્મસ્ય ભગવાન મહાવીર વિહાર કરતા કરતાં ઉત્તરચાવલ કે ઉત્તરચાવલ પ્રદેશમાં ગયા, ત્યાંથી 'સેયવિયા' ગયા, ત્યાં તે નગરીના શ્રમણોપાસક રાજા પરદેશીએ ભગવાનનો મહિમા કર્યો અને પછી ત્યાંથી ભગવાન સુરભિપુર પહોંચ્યા. આ નગરી વર્તમાનમાં કયાં છે તેની હકીકત મહત્તી નથી. દીર્ઘનિકાય નામના વૌદ્ધ ગ્રંથમાં આવેલા પાયાસિસુતંતમાં આ નગરોને 'સેતવ્યા' નામથી

દિગ્ભાગમાં-ઈશાન ખૂણામાં વધી ઋતુઓમાં ફલ્ગોથી લચ્ચું રહેતુ સુન્દર સુગન્ધી શીતલ છાયાવાળું અને સર્વે પ્રકારે રમ્ય નન્દનવન જેવુ મિયવળ નામે ઉદ્યાન હતું. તે નગરીનો રાજા મહાદ્દિમવન્ત જેવો પ્રભાવશાળી પર્ણેસી^{૧૨} રાજા હતો. ૫ રાજા અધાર્મિક, અધર્મિષ્ઠ, ધર્મને નહિ અનુસરનારો, અધર્મને જ જોનારો, અધર્મને ફેલાવનારો હતો. પના શીલ તથા આચારમાં કયાંય ધર્મને નામનું પળ સ્થાન

સૂચવેલી છે અને કોશલ દેશમાં (જૈનદ્દષ્ટિ અયોધ્યા અને તેની આસપાસનો પ્રદેશ) વિહાર કરતા કરતા કુમાર કાદ્યપ આ નગરીમા આવ્યા ૫મ સૂચવી ૫ને કોશલોના નગર તરીકે જળાવેલી છે. (“યેન સેતવ્યા નામ કોસલાન નગરં તદ્ અવસરિ”-દીઘનિકાય ભાગ ૨ પૃ. ૩૧૬)

૯૨ મૂઝ્મા આ માટે ‘પર્ણી’ શબ્દ વપરાયેલો છે, ટીકાકાર આ માટે ‘પ્રદેશી’ શબ્દ વાપરે છે અને આવડ્યકર્મા ‘પર્ણેસી, શબ્દ સૂચવે લો છે. આ રાજા સંવધી જે હકીકત હવે પછી આ, રાયપસેનઇય સૂત્રમાં આવનારી છે તેને લગભગ મઝ્ઝી હકીકત ‘દીઘનિકાય’ ના પાયાસિસુ- ‘તંત’ નામના લાઘા પ્રકરણમાં આવેલી છે. (‘પાયાસિ’ શબ્દમાં ‘ય’ની પહેલા જે કાના જેવું નિશાન છે તે, ખરેખર કાનો નથી પણ પડિમાત્રાની લિપિમાં ૫ કાના જેવું નિશાન ‘ય’ ઉપરની માત્રા છે ૫ટલે ૫નું ધરું વાંચન ‘પર્ણેસિ’ થાય પણ માત્રા વાંચવાની ભૂલના પરિણામે અને ‘ય’ પછી ૫ક કાનો વધી જવાને કારણે ‘પર્ણેસિ’ ને બદલે ‘પાયાસિ’ થયું હોય ૫મ ન બને ?) ૫ સુતંતમાં મુલ્ય પ્રશ્નકાર રાજા ‘પાયાસિ’ છે, તેમાં તેને રાજન્ય વશનો જળાવેલો છે અને તેનો સંબંધ કોશલ વંશના રાજા ‘પર્ણેસિ’ સાથે વતાવેલો છે. રાયપસેનઇયમાં જેમ રાજા પર્ણેસિ ને અત્યંત પાર્મિષ્ઠ તરીકે વર્ણવેલો છે તેમ દીઘનિકાદમાં નથી. પરંતુ ૫માં ૫મ તો કહેલું છે કે- ૫ રાજાને પાપમય વિચારો થયેલા; પરલોક નથી, ઔપપાતિક સત્તા નથી અને સુકૃત તથા દુષ્કૃતનો કોઈ પ્રકારનો ફલવિપાક -પરિણામ-નથી. આ રાજા વિશે વીજી કોઈ ઐતિહાસિક માહિતી મઝ્ઝી નથી. (તેન યો પન સમયેન પાયાસિ રાજજ્ઞો સેતવ્યં અઙ્ઙાવસતિ x x x પર્ણેસિકોસલેન દિન્નં રાજદેય્ય x x x પાયાસિરાજજ્ઞસસ ૫વરૂપ પાપકં દિદ્દિગતં ઉપ્પન્નં હોતિ ઇતિ પિ નહિય પરલોકો, નહિય સત્તા ઔપપાતિકા, નહિય સુકતદુકતતાન કમ્માનં ફલવિપાકો તિ-દીઘનિ કાય ભાગ ૨ પૃ ૩૧૬-૩૧૭)

ન હતું. વઢી, ઇ રાજા પોતાની આજીવિકા અઘર્મથી જ ચલાવતો. પના મોઢામાંથી 'હળો' 'હેવો મેદો' પવો જ ભાપા નીકળતો. ઇ પ્રકૃતિપ્રવચન ક્રોધી ભયાનક અને અઘમ હતો. પના હાથ હમેશાં લોહીભર્યા-લોહીથી સ્પર્ધાપલા જ રહેતા. ઇ વિનાવિચાર્યે પ્રવૃત્તિ કરતારો, હલકાઓને ઉત્તેજન આપનારો, લાંચિયો, ડગારો, કપટી, યગમગત અને અનેક પ્રકારના પાંસલાઓ રચી સર્વે કોઈને હુલ્લ દેનારો હતો. પનામાં કોઈ પ્રકારનાં વ્રત શીલ ગુણ કે મર્યાદા ન હતાં, કદી પળ ઇ પ્રત્યાઘ્યાન ઉપોસથ કે ઉપવાસ ન કરતો, અનેક મનુષ્યો મૃગ પશુ પક્ષી અને સર્પ વગેરેનો ઘાતક હતો. ઢુંકામાં ઇ રાજા અઘર્મનો કેતુ હતો. કદી તે ગુરુજનોનો આદર ન કરતો, વિનય ન કરતો, તેમ કોઈ શ્રમણ યા બ્રાહ્મણમાં તેને લેશ પળ વિશ્વાસ ન હતો. આવો તે ક્રૂર રાજા પોતાના આઘા દેશની કરમ-વૃત્તિ વરાવર ચલાવી ન શકતો.

[૧૪૩] ઇ રાજાને વોલવે ચાલવે હસવે કુશલ અને હાથેપગે સુંવાળી સૂરિયકન્તા નામે રાણી હતી. પયેસી રાજામાં અનુરુક ઇ રાણી તેની સાથે અનેક પ્રકારનાં માનવી ભોગોને ભોગવતી રહેતી હતી.

[૧૪૪] પપેસી રાજાનો મોટો દોકરો સૂરિયકન્તા રાણીને પેટે અવતરેલો સૂરિયકન્ત નામે શુવરાજ કુમાર હતો ઇ શુવરાજ, રાજા પયેસીનાં રાજ્ય રાષ્ટ્ર વલ વાહન કોશ કોઠાર અન્તઃપુર અને સમગ્ર દેશની પોતાની મેલે સંભાળ કરતો રહેતો હતો.

[૧૪૫] તે પયેસી રાજાને તેનાથી મોટો, માર્ફ અને કલ્યાણમિત્ર જેવો, ચિત્ત^૩ નામે ઇકલ્યાણમિત્ર હતો સંયત્તિવાળો ઇ કોઈથી ન

૯૩ આ માટે ટીકાકાર 'ચિત્ર' શબ્દ વાપરે છે. દીઘનિકાયમાં આ માટે 'સ્વતે' શબ્દ છે. આ સૂત્રમા જેમ રાજા પપેસી અને ચિત્ત વચ્ચે ગાઢ સંબંધ વતાવેલો છે તથા તે વેની વચ્ચે વિશેષ વાતચીત થયાની હકીકત લખેલી છે, તેમ દીઘનિકાયના પાયાસિસુતંત પ્રકરણ-મા રાજા પાયાસિ અને સ્વતે વચ્ચેનો સંબંધ જણાવેલો છે અને તે વેની વચ્ચે વિશેષ વાતચીત થયાની નોંધ કરેલી છે. 'સ્વતે' નો સસ્કૃત પર્યાય ક્ષત્ર-ક્ષત્તા છે અને તેનો અર્થ સારથિ-રથ હાંકનાર-છે. ["સૂતઃ ક્ષત્તા ચ સારથિઃ"-અમરકોશ કા. ૨ ક્ષત્રિયવર્ગ શ્લો. ૫૯.] હુ ન

સૂરિયકંતા
રાણી, સૂરિ-
યકંત
શુવરાજ
કલ્યાણ-
મિત્ર ચિત્ત
સારથિ

ચિત્ત સારથિ પ મેટણું લઈ પોતાને ઘેર આવ્યો અને તેણે પોતાના કૌટુંબિક પુરુષોને વોલાવીને કહ્યું કે-હે દેવાનુપ્રિયો ! મારે માટે છુદ્ધીવાલો ચાર ઘડાવાલો પવો ઘોડા જડેલો રથ જલદી તૈયાર કરો. કૌટુંબિક પુરુષો પ રથની તૈયારીમાં લાગ્યા પડલા સમયમાં ચિત્ત સારથિ નાહ્યો, વલિકર્મ કર્યું, વસ્ત્ર ધોઈ, માથું બાંધ્યું, ગઢામાં દ્વાર સાથે રાજચિહ્નવાલો પટ્ટો પહેર્યો અને જોડતાં દ્વીઆર-પડીઓ પળ વાંધી લીધાં.

પછી પેલું રાજાપ આપેલું મેટણું લઈ, તૈયાર થઈને આવેલા રથ ઉપર ચિત્ત સારથિ બેઠો, તેને માથે પક જણે કોરંટનના ફૂલની માઝાવાલું છત્ર ધર્યું અને રથની પાછલ દ્વીઆરવન્ધ વીજા અનેક માણસોને પળ તેણે સાથે લીધા પ રીતે તે સેયવિયા નગરીથી નીકળી કેક્રપિઅર્ધ દેશની વચ્ચે થતો કુળાલ દેશની સાવત્થી નગરી તરફ જવા લાગ્યો.

વચ્ચે વચ્ચે વહુ લાંબા નદિ પવા સુલરૂપ શિરામણીવાળા પડાવ કરતો કરતો તે સાવત્થી નગરીપ જઈ પહોંચ્યો.

ત્યાં જિતશત્રુ રાજાના ઘરની જે યાજુ વહારની ઉપસ્થાનશાળા હતી ત્યાં જઈ તેણે ઘોડા ઉભા રાખ્યા, રથને સ્થિર કર્યો, પછી રથથી ઉતરી પોતાના રાજાપ આપેલું મેટણું લઈ જિતશત્રુ રાજાના ઘરમાં અંદરનો ઉપસ્થાનશાળામાં ગયો, ત્યાં પહોંચી રાજા જિતશત્રુને પ્રણામ કર્યા, તેને 'જય હો વિજય હો' પમ કહીને વધાવ્યો અને પછી રાજા પયેસીપ મોકલેલું મેટણું નજર કર્યું.

પ મેટ સ્વીકારી જિતશત્રુ રાજાપ ચિત્ત સારથિનો સત્કાર કર્યો, સન્માન કર્યું અને કુતરવા માટે રાજમર્ગ ઉપરનો પક મોટો આવાસ કાઢી આપ્યો. ચિત્ત સારથિ સાવત્થી નગરીની વચ્ચેવચ્ચ થતો તે આપેલે ઉતારે જઈ પહોંચ્યો, નાહ્યો, વલિકર્મ કર્યું, માંગલિક શુદ્ધ વલ્લો પહેર્યો, નાના પળ મહામૂલ્ય ઘરેણાંથી શરીરને શણગાર્યું.

પછી જમી કરીને ચોક્ષ્યો થઈ સુન્દર રીતે ગોઠવેલા સિંહાસન ઉપર આવીને બેઠો પટલે વધોરતે વચ્ચે નમતે છાંયે પત્ની સામે માન્ધર્વો મધુર ગીતો ગાવા લાગ્યા અને કુશલ નાચનારાઓ સુંદર નૃત્ય કરવા લાગ્યા. આ રીતે માનવભોગ્ય યોગ્ય ઉત્તમ સુલોને ભોગવતો તે ત્યાં સાવત્થી નગરોમાં રહેવા લાગ્યો.

[૧૪૭] તે વચ્ચે ત્યાં-સાવત્થી નગરીમાં-પાર્શ્વપત્ય કેશી નામે કુમારશ્રમણ પળ આવેલા હતા. ૫ કેશી કુમારશ્રમણ જાતવાન કુલીન થલિષ્ઠ ચિનયી જ્ઞાની સમ્યક્દર્શની ચારિત્રશીલ લાજવાન નિરભિમાની ઓજસ્વી તેજસ્વી વર્ચસ્વી અને યશસ્વી હતા. ૫મને ક્રોધ માન માયા અને લોભ ઉપર જીત મેલેલેલી હતી, નિદ્રા દ્વિયો અને પરીપક્ષો ઉપર કાઢુ કરેલો હતો. ૫મને જીવનની તૃણા કે મરણનો ભય નહોતાં. ૫મના જીવનમાં તપ, ચરણ, કરણ, નિગ્રહ, સરલતા, કોમલતા, ક્ષમા, નિર્લોભતા ૫ વધા ગુણો મુખ્યરૂપે હતા વઢી, તે શ્રમણ, વિદ્યાવાન માંત્રિક બ્રહ્મચારી અને વેદ તથા નયના જ્ઞાતા હતા તેમને સત્ય શૌચ વગેરે સદાચારોના નિયમો પ્રિય હતા, તથા તેઓ ચૌદપૂર્વો અને ચાર જ્ઞાનવાળા હતા: ૫વા તે કેશી^{૧૬} કુમારશ્રમણ પોતાના પાંચસેં ભિક્ષુશિષ્યો સાથે ક્રમે ક્રમે ગામે ગામે ફરતા ફરતા સુલે સુલે વિહરતા શ્રાવસ્તી નગરીની વહાર ફેશાન રૂણામાં આવેલા કોટ્ટય ચૈત્યમાં આવીને જ્ઞતર્યા અને ત્યાં યોગ્ય અભિગ્રહ ધારણ કરીને સંયમ તથા તપથી આત્માને ભાવિત કરતા રહેવા લાગ્યા.

જે વચ્ચે કેશી કુમારશ્રમણ સાવત્થી નગરીપ આવ્યા તે વચ્ચે તે નગરીમાં ઠેર ઠેર-તરમેટામાં ત્રિકમાં ચોકમાં ચાચરમાં ચોક-ઠામા રાજમાર્ગમાં અને ફેરીપ ફેરીપ ય્યાં સાંભળો ત્યાં ઘણા લોકો પરસ્પર ૫મ કહેતા હતા કે અજે તો પાર્શ્વપત્ય કેશી કુમારશ્ર-મણ અહીં આવ્યા છે, તો હે દેવાનુપ્રિયો! આપણે તેમની પાસે જઈપ, તેમને વાંદીપ, નમીપ, સત્કારીપ અને સન્માનીપ.

૧૬ દીર્ઘનિકાંયમાં આમને સ્થાને કુમાર કાદ્યપ (પાલો-કુમાર કસ્સપ)નું નામ છે. કાદ્યપનો ભિક્ષુ સમુદાય પાંચસેની સંખ્યામા વતાવેલો છે. કુમાર કાદ્યપને શ્રમણ ગૌતમના (ગૌતમ બુદ્ધના) શ્રાવક તરીકે વર્ણવેલા છે. (બૌદ્ધશાસનમાં ત્યાગી હોય તે શ્રાવક અને ગૃહસ્થ હોય તે ઉપાસક) આ કુમારકાદ્યપ સીધા જ સેયવિયા નગરીમાં આવે છે ત્યારે કેશીકુમાર-શ્રમણ સાવત્થીપ આવ્યા પછી સેયવિયા મળી જાય છે. આજન્મ બ્રહ્મચારી હોય તે કુમારશ્રમણ કહેવાય. મૂલ તો કુમારશ્રમણ શબ્દ યૌગિક છે પણ પછી તે બ્રાહ્મણ મુનિ વગેરે શબ્દનો પેઠે રૂઢ થયો જાગે છે. પાણિનીયના મૂલ અષ્ટાધ્યાય [૨-૧-૭૦]મા પણ ૫ શબ્દનો ઉલ્લેખ છે પટલો ૫ શબ્દ પ્રાચીન છે.

आम विचारीने प नगरीनो जनसमुदाय-महाजन कोट्टय चैत्यमां ज्यां केशी कुमारश्रमण ऊतर्यां हता त्यां तेमना दर्शनार्थे पहुँच्युं.
केशी कुमारश्रमणे पोतानी पासे आवेला लोकोने तेमने योग्य हितशिक्षाओ कही संभळावी.

[१४८] ते वखते त्यां जता के त्यांथी पाछा फरता लोकोनो घोंघाट सांभळीने चित्त सारथिना मनमां एम थयुं के-‘शुं आजे आ नगरीमां इंद्र स्कंद रुद्र मुकुंद नाग भूत यक्ष स्तूप चैत्य वृक्ष गिरि गुफा कुत्रो नदी सरोवर के सरद्र संबंधी कोइ उत्सव छे के जेने लईने आ घणा उग्रो भोगो राजन्यो क्षत्रियो इक्ष्वाकुओ क्षातो कौरव्यो ब्राह्मणो भटो योधो लिच्छवियो मल्लकिओ प्रशास्ताओ इश्यो इश्यपुत्रो अने सेनापतिओ वगेरे नाही धोईने आवजा करी रखा छे, केटलाक घोडे बढेला छे, केटलाक हाथीप नेठेला छे अने केटलाक ठोळे वळीने पगे चालता आवजा करे छे’ ?

लोकोनी प दोडधामवाळी आवजानु कारण जाणवा चित्त सारथिप पोताना कंचुकी पुरपने तपास करवा मोकल्यो, तेने वरावर तपास करी खरा समाचार मळतां ज आवीने चित्त सारथिने विनयपूर्वक जणाव्युं के-‘हे देवानुप्रिय ! आजे आ नगरीमां कोइ इंद्र के सागर वगेरेनो उत्सव नथी पण पार्श्वोपत्य केशी कुमारश्रमण आ नगरीना कोट्टय नामना चैत्यमां आवीने ऊतरेला छे अने तेमना दर्शनार्थे जवा मोटे आ वधी दोडधाम घोंघाट थई रखां छे

[१४९] पोताना संदेशवाहके कहेली प हकीकत सांभळीने चित्त सारथि खुश थयो अने तेने पण केशी श्रमण पासे जवांजु मन थयुं, पथी तेने कौंडुविक पुरुषोने चोलावीने अश्वरथ जलदी तैयार करी लाववानो आदेश कर्यो.

रथ आवी पहुँचतां तो ते सारथि नाह्यो, बलिकर्म कर्नु, मगलमय शुद्ध वस्त्रो पहेंयां, एक जणे एता उपर छत्र धर्युं अने प रीते ते, रथमां बेसी मोटा समुदाय साथे केशी कुमारश्रमणना ऊतारा भणी जवा नोकल्यो. तेमनी पासे पहुँचतां ज घोडाओ ऊभाराख्या, रथने थंभावी दीधो अने पोते रथथी ऊतरी केशी कुमारश्रमणनी त्रण प्रदक्षिणा करी, तेमने वांदी नमी हाथ जोडी विनयपूर्वक सेवा करतो तेमनी सामे वेठो.

કેશી કુમારશ્રમણે ચિત્ત સારથિને અને તેની સાથેની મોટી જનતાને ચતુર્થામ ધર્મનો ઉપદેશ કર્યો પટલે કે સર્વે પ્રકારની હિંસાથી વિરામ કરવો, સર્વ પ્રકારના અસત્યથી વિરામ કરવો, સર્વ પ્રકારની ચોરીથી વિરામ કરવો અને સર્વ પ્રકારના બહિદ્વાદાનથી^{૧૭} વિરામ કરવો

[૧૫૦] કેશી કુમારશ્રમણે કહેલી આ હિતશિક્ષાઓ સર્મિલીને ચિત્ત સારથિ પ્રસુદિત થયો અને શ્રમણને ત્રણ પ્રવક્ષિણા દર્શે હાથ જોડી આ પ્રમાણે બોલ્યો

હે ભગવન્ ! તમે કહેલા નિર્ગ્રંથ પ્રવચનમાં શ્રદ્ધા કરું છું, વિશ્વાસ ધરું છું, હે ભગવન્ ! તમોપ જણાવેલું નિર્ગ્રંથ પ્રવચન મને રુચે છે, તે પ્રમાણેના પાલન માટે ઝજમાલ થવું છું અને હે ભગવન્ ! જેવું તમે કહેલું છે તેવું તે, મને સાચું લાગે છે

તમારી પાસે આ ઘણા ઉત્ત્રો મોગો અને શ્રમ્યો વગેરેપ પોતાનું પુષ્કલ સોનું રૂપું ધન ધાન્ય બલવાહન મંડાર કોઠાર અને વિશાલ અંતઃપુર પ વર્ધાનો પરિત્યાગ કરીને અને પ વધું ધન જનતામાં વહેંચી દર્શને મુંડ થઈ ગૃહવાસ છોડી અણગારપણું સ્વીકાર્યું છે પણ હું તેમ કરવા સમર્થ નથી હું તો આપ દેવાનુપ્રિયની પાસે પાંચ અણુવ્રતવાલો અને સાત શિક્ષાવ્રતવાલો એમ વાર પ્રકારનો ગૃહિધર્મ સ્વીકારવા શક્તિમાન છું

કેશી કુમારશ્રમણ બોલ્યાઃ હે દેવાનુપ્રિય ! તને સુખ થાય તેમ કર, તેમાં વિઘ્ન ન આવવા દે પછી કેશી કુમારશ્રમણ પાસે ચિત્ત સારથિ પૂર્વે જણાવેલો ગૃહિધર્મ સ્વીકાર્યો અને તેમને વાંદી નમીને પાછો પ સારથિ પોતાને ડતારે આવી પહોંચ્યો

૧૭ સ્થાનાંગસૂત્રનો ટીકામા (પૃ ૨૦૨) બહિદ્વા પટલે મૈથુન અને આદાન પટલે પરિગ્રહ એમ જણાવેલું છે અથવા લ્પીપરિગ્રહ વા બીજો કોઈ પણ પ્રકારનો પરિગ્રહ ‘બહિદ્વાદાન’માં સમાઈ જાય છે. કેશી કુમારશ્રમણ મગધાન પાર્શ્વનાથના અનુયાયી હતા માટે તેમણે ચાર મહાવ્રતોને ઉપદેશેલાં છે.

[१५१] हवे ते चित्त साराथि श्रमणोपासक थयो. जीव अजीव पुण्य पाप आस्रव संवर निर्जरा क्रिया अधिकरण वंध अने मोक्षना स्वरूपने ते वरावर समजवा लाग्यो. निर्ग्रथ प्रवचनमां तेने हवे पची दृढ श्रद्धा थीई के ते प्रवचनथी कोई देव असुर नाग सुवर्ण यक्ष राक्षस किन्नर किंपुरुष गरुड गांधर्व के महोरग वगेरे देवगणो तेने चळावी शके नहि निर्ग्रथ प्रवचन तरफनी तेनी वधी शंकाओ टल्ली गई, वधी कांक्षाओ शमी गई अने वधी विचिकित्साओ ओसरी गई. ते ए प्रवचनना मर्मने बराबर समज्यो अने जेम अस्थिमज्जा परस्पर ओतप्रोत थीई रहेलां छे तेवी ज ओतप्रोतता ए प्रवचनमां तेने जामी गई हवे ते एम मानवा लाग्यो के आ निर्ग्रथ प्रवचन परमार्थरूप छे अने वाकी वंधु अनर्थरूप छे प्रवचननी आवी आस्थाने लीधे हवे ते^{५८} अतिशय दानशाली थयो पटले हवे तेणे पोताना घरना आगळिया उचा करी लीधा अर्थात् सर्व कोइने माटे दरवाजाओ खुल्ला करी नाह्या तेनुं शील पटलुं वंधु पवित्र वन्धु के हवे ते कोइना घरमां के अतःपुरमां प्रवेशतो तोपण लेशमात्र अप्रीतिकर नहोतो लागतो. चौदश आठम अमावास्या^{५९} अने पूर्णिमाना दिवसोमां ते पूरेपूरे उपोसथ पाळतो, निर्ग्रथ श्रमणोने निर्दोष खानपान खादिम स्वादिम पीठ पाटीयां शय्या संथारो वस्त्र पात्र कामळ पगपूंछणुं अने ओसडवेसड आपतो हुतो तथा शीलव्रत गुण विरमण प्रत्याख्यान अने उपोसथोपवास द्वारा पोताना आत्माने भावित करतो अने सावथी नगरीमां जे जे राजकार्यो अने राजव्यवहारो हुता ते वधाने जितशत्रु राजाने साथे राखीने ते पोते ज संभाळतो रहेवा लाग्यो

९८ जेणे धर्मवचनने सांभलीने समजमां लीधेलु होय अने जीवनशुद्धि, समाजशुद्धि, राष्ट्रशांति अने विश्वशांतिना कारणे ए धर्मवचनने जीवनमां उतारवा प्रयत्न कर्यो होय तेवा एक मानवनु खरेखरं शब्द चित्र आ कडिकामां दोरिल्ले छे.

९९ वैदिक संप्रदाय अने बौद्ध संप्रदायमां पण आ तिथिओने धर्मकरणी माटे बतावेली छे. आ माटे जुओ 'भगवान महावीरनी धर्म-कथाओ'मानु ते विशेनु टिप्पण.

[१५२] आम केटलाक दिवसो वीत्या पछी कोई एक दिवसे राजा जितशत्रुप एक महामूल्य भेटणुं तैयार कराव्यु. पछी चित्त सारथिने वोलावीने राजाप कह्युं के-हे चित्त ! तुं सेयविया नगरीप जा अने हुं आ जे नजराणुं आपुं छुं ने राजा पयेसीने नजर कर तथा मारी वती एमने विनंती करजे के तेमणे जे मारा योग्य संदेशो कह्यो मोकलाव्यो छे ते मारे मन साबो अने असंदिग्ध छे. आम सूचना आपीने राजाप विशेष आदरपूर्वक चित्त सारथिने विदाय आपी.

[१५३] चित्त सारथि पण प भेटणुं लई पोतने ऊतारे आवी, जवानी तैयारी करवा लाग्यो. जतां पहेलां ते नाही धोई शुद्ध वल्लो पहेरी केशी कुमारश्रमण पास गयो.

श्रमणे सारथिने धर्मोपदेश कय्यो. धर्मोपदेश सांभली सारथि प्रसन्न थयो ऊततां तेणे श्रमणने विनंती करी के-हे भगवन् ! तमे कोई वार सेयविया नगरी जरूर राजा जितशत्रुनी विदाय लई आजे हु सेयविया नगरी भणी रवाना थावुं छुं, तो हे भगवन् ! तमे कोई वार सेयविया नगरी जरूर पधारजो. सेयविया नगरी प्रासादिक छे, दर्शनीय छे अने वधी रीते रमणीय छे, माटे जरूर तसे त्यां पधारवा कृपा करशो.

चित्त सारथिना आ कथननो केशी श्रमणे आदर न कय्यो, ते तरफ कांई ध्यान न आव्यु, पण मात्र मौन ज धरी राख्यु. छतां चित्त सारथिप तो वीजीवार अने वीजीवार पण सेयविया नगरी आववानो आग्रह कय्यो कय्यो.

ज्यारे बे-त्रणवार सारथिप आग्रहभरी विनंती करी त्यारे केशी कुमारश्रमण सारथि प्रति वोल्या-के हे चित्त ! जेम कोई एक लीलोछम ठडी छायावाळो मोटो वनखंड होय, तो हे चित्त ! ते वनखंड, मनुष्य पशु पक्षी अने सर्पो वगैरेने रहेवालायक खरो ? चित्त वोल्थो-हा जरूर-प रहेवालायक खरो

श्रमण वोल्या-पण हे चित्त ! प वनखंडमां अनेक प्राणीओहुं लोही पीनारा भीलुंगा नामना पापशकुनो रहेता होय तो प वनखंड शुं रहेवालायक खरो ? चित्त वोल्थो-एम होय तो प सारो वनखंड पण उपसर्ग देनारो होवाथी रहेवालायक न गणाय. श्रमण वोल्या-प ज प्रमाणे, हे चित्त ! तारी सेयविया नगरी पण भले घणी सारी होय, छतां तेनो आर्थमिक राजा पयेसी

सेयविया
तरफ आ-
ववा माटे
चित्ते केशि-
श्रमणने
करेली
विनंती
पएसिन्प
अर्थमिक
होवाथी ए
विनंतीनो
अस्वीकार

५

१०

१५
॥१०७॥

प्रजानो कारभार सारी रीते न चलावनारो होवाथी हुं त्यां केवी रीते आवी शकुं ?

[१५४] पछी चित्त सारथिप केशी कुमारश्रमणे पम कहुं के-हे भगवन ! तमारे राजा पयेसी साथे शुं करुं छे ? सेयविया नगरीमां सार्थवाह वगेरे बीजा घणा लोक़ो छे, जेओ आप देवानुप्रियने वांदशे नमशे अने आपनी सेवामां रहेशे तेम ज प लोको आपने खानपान खादिम स्वादिम प्रतिलाभशे तथा पीठ फलक शय्या संस्तरक वगेरे द्वारा पण आपने उपनिमन्वित करशे.

सारथिनुं आ कथन सांभळी केशी कुमार बोल्या-चित्त ! त्यारे वळी कोइ वखते तारी सेयविया नगरीप पण आवीशुं.

[१५५] पछी सारथि केशी श्रमणने वांदी नमी त्यांथी पोताना ऊतारा तरफ जवा माटे पाछो फर्यो. ऊतारे आवी घोडे जोडेला चार घंटावाळा रथमां बेसी सेयविया नगरीथी जे रीते आव्यो हतो ते रीते कुणालदेशनी वचमां थतोक पाछो त्यां जवा नीकळ्यो केकयिअर्ध देशनी सेयविया नगरीमां आवतां ज चित्त सारथिप त्यांना मियवण उद्यानना रखेवाळोने बोलावी सूचना करी के-हे

देवानुप्रियो ! पार्श्वोपत्य केशी कुमारश्रमण क्रमे क्रमे गामेगाम फरता फरता अर्हो आववाना छे, तो तेओ अर्हो आवे त्यारे, देवानुप्रियो ! तमे तेमने वांदजो, नमजो, तेमने रहेवा योग्य स्थळमां रहेवानी अनुज्ञा आपजो अने पीठ फलक शय्या संस्तरक लई जवा निमंत्रण करजो.

ते रखेवाळोप चित्त सारथिनुं उक्त कथन माथे चढावुं अने तेओ केशी कुमारना आगमननी राह जोवा लाग्या.

[१५६] मियवणना रखेवाळोने पूर्वोक्त भलामण करी चित्त सारथि सेयविया नगरीप आवी पहेंच्यो नगरीनी वच्चोवच्च थतोक ते, पयेसी राजाना घरमां वहारनी उपस्थानशाळा तरफ गयो त्यां पहेंची तेणे घोडाओने थंभावी रथ ऊमो राब्यो, रथथी ऊतरी राजा जितशत्रुप आपेळुं महामूल्य भेटणुं लई ते सारथि, राजा पयेसी पासे गयो, हाथ जोडी राजा पयेसीने वधावी ते भेटणुं तेने नजर कर्नुं.

राजा पयेसीप जितशत्रुनी भेट स्वीकारतां चित्त सारथिनुं सन्मान कर्नुं, सत्कार कर्नुं अने तेने पोताने घेर जवानी अनुज्ञा आपी. राजा पासेथी नीकळी रथमां बेसो सारथि पोताने घेर आव्यो, नाह्यो, नाह्यो, वलिकर्म कर्नुं, खाह पीने शुद्ध थयो अने पछी पोताना

उत्तम प्रासादमा सुशोभित सिंहासने बेठो. त्यां तेनी सामे मृदंगो वागवा लाग्या, वत्रीश प्रकारनां नाटको थवा लाग्यां अने उत्तम तरुणीओ नाचवा लागीः प रीते ते, गानतानमां पोतानो समय वितावतो उत्तम सुखोने भोगवतो रहेवा लाग्यो

[१५७] हवे अन्य कोइ दिवसे केशी कुमारश्रमणे मागी आपेलां पीठ पाटीयां शय्या अने संथारो १०० पाछां आपी दीधां अने पोते पोताना पांचसें अनगारो साथे बहार विहार अर्थे नीकली पड्या

सावत्थी नगरीथी विहार करी फरतां फरतां तेओ केकयिअर्थ देशनी सेयविया नगरीना मियवण उद्यानमां आवी पहेंच्या अने त्यां यथोचित अवग्रह स्वीकारी संथम अने तपथी आत्माने भावित करता रहेवा लाग्या.

ज्यारे केशी कुमारश्रमण ते उद्यानमां आवी पहेंच्या त्यारे तेमनुं आगमन थयुं जाणी ते उद्यानपालको बहु खुश थया. तेमनी पासे आवीने तेओप केशी श्रमणने वांछा, तेमने योग्य रहेवाना स्थळोमां रहेवानी अनुमति आपी, अने तेमने उपयोगमां लेवा माटे पीठ पाटीयां संथारो वगेरे लई जवाने निमंत्रण आप्युं.

ते रखेवाळोप केशी कुमारश्रमणनां नाम अने गोत्र पृछीने याद पण करी लीधां. पछी तेओ पकांतमां भेगा थई परस्पर वातचीत्ति करवा लाग्या के, हे देवानुप्रियो ! आपणो चित्तसारथि जेमनी वाट जोतो रहे छे, जेमनुं दर्शन इच्छे छे अने जेमनां नाम गोत्र सांभळतां पण प खूब प्रसन्न थाय छे, ते ज आ केशी कुमारश्रमण गामेगाम फरतां फरतां अहीं सेयविया नगरीमां आवी चड्या छे,

१०० आजकाल जेम उपाश्रयमां पीठ पाट पाटला वगेरे तैयार रहे छे अने साधुओ संथाराने साथे ज फेरवे छे तेम पहेलां न हतुं पहेलां तो चोमासु करनारा श्रमणो पोते जाते पीठ वगेरे उपयुक्त पदार्थने गृहस्थने त्याथी निर्दोष रीते मागी लावता अने संथारो पण साथे न फेरवता ज्यारे अने ज्यासुधी जरूर पडे त्या सुधीनी मुदत माटे संथारो पण गृहस्थने त्याथी मागी लाववामां आवतो. संथारामा घास-पराळ पाथरवामां आवतु.

तो हे देवानुप्रियो ! आपणे जईए अने चित्तसारथिने तेने अतिप्रिय लागे तेवी केशी कुमारना आगमननी हकीकत जणावीए.
पवो विचार करी ते उद्यानपालको चित्तसारथिने घेर गया, तेने प्रणामपूर्वक जयविजयथी वधावी कहेवा लाग्या के, हे देवानु-
प्रिय ! तमे जेमनी वाट जोइ रह्या छे ते केशी कुमारश्रमण ओपणी सेयविया नगरीना मियवण उद्यानमां आवी संयम अने तपथी
आत्माने भावित करता रहेवा लाग्या छे.

[१५८] उक्त हकीकत सांभली चित्तसारथि वहु खुश थयो. पछी ते, आसनथी उठी-ऊभो थई पादपीठथी नीचे उतरी पगमांथी
मोजडीओ काढी नांखी खमे खेस राखी हाथ जोडी जे दिशामां केशी कुमारश्रमण उतर्या हुता ते दिशा तरफ सात आठ पगलां गयो
अने प्रणामपूर्वक तेमनी स्तुति करवा लाग्यो:

नमोऽस्त्यु णं अरिद्धंताणं भगवंताणं वगेरे [पृ० १८ पं० २]

आम शक्रस्तव पूरुं करतां छेवटे ते बोल्यो के-अहींना मियवण उद्यानमां पधारेला ए मारा धर्माचार्य अने धर्मोपदेशक केशी कुमा-
रश्रमण भगवानने हुं वांटुं छुं.

ए रीते पोताना धर्माचार्यने नमस्कार करी तेमनो आगमन संदेशो कहेवा आवतार ते उद्यानपालकोनो सारथिए सत्कार कर्यो
अने जीवतांसुधी पहेंचे तेटलुं विशाल प्रीतिदान आपी तेमने विदाय कर्या.

पछी तेणे कौटुंबिक पुरुषोने बोलावीने अश्वरथ जलदी तैयार करी लाववानो आदेश कर्यो रथ आवतां आवतां तो ते नाही,
बलिकर्म करी, शुद्ध वस्त्रो पहेंरी अने शरीरने शोभावी तैयार थई गयो.

पछी ते, रथमां वेसी मोटा जनसमुदाय साथे केशी कुमारश्रमणना दर्शनार्थ गयो.

[१५९] केशी श्रमणनी धर्मदेशना सांभली हरखाएलो अने तोप पामेलो सारथि बोल्यो के-हे भगवन् ! अमारो राजा पएसी
अधार्मिक छे अने पोताना देशनो य कारभार वरावर चलावतो नथी, तेम कोई श्रमण ब्राह्मण के भिक्षुओनो आदर करतो नथी

अने सर्व कोईने हेरान हेरान करे छे. माटे हे देवानुप्रिय ! तेमे प राजाने धर्मोपदेश आपो, तो तेनुं घणुं भलुं थाय, साथे श्रमण ब्राह्मण भिक्षुओ, मनुष्यो, पशुओ अने पक्षीओनुं पण घणुं भलुं थाय अने तेम थतां तेना आखाय देशनु पण घणुं सारं थाय.

चित्तसारथिनुं आ कथन सांभलो कैशी कुमारश्रमण बोल्या के-हे चित्त ! जे मनुष्यो आराम के उद्यानमां आवेला श्रमण ब्राह्मणनी सामे जता नथी, तेमने बांदाता नमता के सत्कारता नथी, तेमज तेमनी पर्युपासना करता नथी अने तेमनी पासे जई पोताना प्रश्नोना खुलासा पूछता नथी, तेओ केवटीप कहेला धर्मने सांभलवानो लाभ मेळवो शकता नथी

जे मनुष्यो उपाश्रयमां आवेला श्रमण ब्राह्मणनो आदर करता नथी, तेमनी पासे जई कशो खुलासो पूछता नथी, तेओ धर्म सांभलवानो ल्हावो लई शकता नथी.

जे मनुष्यो गोचरीप नीकळेला श्रमण ब्राह्मणनी भक्ति करता नथी, तेमज तेमने विपुल अशन पान खादिम अने स्वादिम वडे प्रतिलाभता नथी तथा तेमने कोई प्रकारनो खुलासो पूछना नथी, तेओ धर्मने सांभलवा अधिकारी थई शकता नथी.

तेमज जे मनुष्यो श्रमण ब्राह्मणनी पासे जवा छतां पोतानी जातने हाथ कपडुं के छत्री वडे ढांकी राखे छे-छुपाची राखे छे अर्थात् एक खूणामां जई चुपचाप बेसी रहे छे पण कशो खुलासो पूछवा आगळ आवता नथी, तेओ य धर्मने सांभलवानो लाभ खोई बेसे छे.

पण हे चित्त ! जे मनुष्यो आराम उद्यान के उपाश्रयमां आवेला श्रमण ब्राह्मणनो आदर करे छे, गोचरीप आवेला तेमने विपुल दान आपे छे अने तेमनी पासे जतां पोतानी जातने न छुपावतां ज्यां ज्यां प्रसंग मळे त्यां त्यां सर्व खुलासा पूछी ले छे, तेओ ज धर्मने सांभलवानो समजवानो के मेळववानो लाभ मेळवो शके छे.

तो हे चित्त ! तारा राजा पप्सीने असे धर्म केची रीते कही शक्तीप, केमके ते अमारी पासे आवतो नथी तेमज अमारी सामुं पण जोतो नथी.

[१६०] पछी सारथि बोल्थो:

हे भगवन् ! कोई एक वखते मारी पासे कंचोज देशमांथी चार घोडाओनी भेट आवेली, ए में न राखतां परवारी राजाने त्यां मोकली आपी, तो हे भगवन् ! ए घोडाओना ज्ञानाथी राजा पपसीने हुं आप देवानुप्रियनी पासे लावी शकीश, माटे हे देवानु-प्रिय ! ते समये तमे राजा पपसीने धर्मकथा कहेतां लेश पण ग्लान थशो नहि. तमे तमारे राजा पपसीने खूब छुटथी धर्म कहेजो-लेश पण अचकाशो नहि.

पछी केशी कुमारथमण बोल्या: हे चित्त ! ते प्रसंगे वात

त्यारवाद चित्तसारथि पोताना धर्माचार्य केशी कुमारथमणने वांदी नमी रथमां वेसो पोताने आवासे जई पहुँच्यो.

[१६१] हवे एक दिवसे प्रभातना पहोरे नियम धारी अने आवश्यक करी सूर्य उगतां ज चित्तसारथि पोताने घेरथी राजा पपसीने घेर गयो. राजाने नमस्कार करी जयविजयथी वधावी ते बोल्यो:

हे देवानुप्रिय ! आपने में कैलवेला चार घोडानी भेट मोकलेली छे, तो हे स्वामी ! चालो अने आज ए घोडाओनी चेष्टा जुओ, १० अर्थात् एमनां चाल स्वभाव वगेरेनी परख करो.

राजाए सारथिने कहुं चित्त ! तुं जा अने परखवाना ते चारे घोडाओ जोडेलो अश्वरथ जलदी तैयार करी अहीं हंकारी लाव.

अश्वरथ आवी पहुँचतां शरीरने सजधज करीने राजा रथमां बेसी सेयविया नगरीनी वच्चोवच्च थतोक घोडाने खेलवतो खेल-वतो वहार नीकल्यो.

एम जतां जतां चित्तसारथि ते रथने अनेक योजनो^{१०१} सुधी खँची गयो राजा पपसी, गरमी, तरस, रथनो वायरो-ऊनी लू के १५ उडती धूलथी कंटाळी थाकी गयो अने बोल्यो:

१०१ अहीनो आ 'अनेक योजन' शब्द, परवानी मर्यादाना अतिरेकने सूचवे छे तेथी तेनो 'सो पचास योजन' एवो अर्थ कोइ न समजे.

घोडानी
परखने
बाने चित्त,
पपसीने
५ अमण पासे
लई गयो

ચિત્ત ! માંડ શરીર થાકી ગયું છે માટે હવે રથને તું પાછો વાલ.

સારથિ રથને પાછો વાળી મિયવળ ઉદ્યાન તરફ હંકારી ગયો ઉદ્યાન પાસે પહોંચતાં તેણે રાજાને કહ્યું:
સ્વામી ! આ મિયવળ ઉદ્યાન છે અહીં ઘોડાઓને સારી રીતે થાક લવડાવીપ અને તેમનો વધો શ્રમ આપને દૂર કરી નાંખીપ

[૧૬૨] રાજાએ 'હા' પાડતાં તે ઉદ્યાનમાં કેશી કુમારશ્રમણના ઉત્તારાની પાસે હાઈ ચિત્તે ઘોડાઓને રોકી રાખ્યા રથને સ્થિર કર્યો અને ઘોડાઓને છોડી નાંખી તેમનો શ્રમ દૂર થાય તેવી પ્રવૃત્તિ શરૂ કરી.

રાજા પણ રથથી નીચે ઉતરી સારથિની પ પ્રવૃત્તિમાં જોડાયો અને ઘોડાઓને ધીમે ધીમે ફેરવવા લાગ્યો.
પ્રમ કરતાં કરતાં, મિયવળમાં મઠેલી મોટી સભામાં વચ્ચે બેસી મોટા અવાજે કહેતા કેશી કુમારશ્રમણને રાજાએ જોયા.

જોતાં જ તેને વિચાર આવ્યો કે 'જડ લોકો જ જડની ઉપાસના કરે છે, મુંડ લોકો જ મુંડની પૂજા કરે છે, મૂઢ લોકો જ મૂઢનો આશ્રય લે છે, અપંડિત લોકો જ અપંડિતનો આદર કરે છે અને અજ્ઞાની લોકો જ અજ્ઞાનીનું વહુ માન કરે છે' તો આ વઢી કોણ જડ, મૂઢ મુંડ અપંડિત અને અજ્ઞાની પુરુષ છે જે શરમાલ અને શરીરે દુષ્ટપુષ્ટ દેખાવડો લાગે છે? પ શું ક્ષાય છે? શું પીયે છે? પશું તે શું ક્ષાધા પીધાથી પશું શરીર આવું તગમગી રહ્યું છે? અને વઢી પ શું દે છે એને લીધે આવડી મોટી માનવમેદનીની વચ્ચે બેઠો બેઠો તે મોટા વરાડા પાડે છે?

આમ વિચાર આવતાં જ રાજાએ સારથિને કહ્યું ચિત્ત ! જોતો સ્વરો, આ લોકો કેવા જડ છે જે પેલા મોટા જડની સેવા કરે છે અને પ મોટો જાડો જડ તેઓની સામે કેવા મોટા વરાડા પાડીને કોણ જાણે શુંય સમજાવે છે ! ગમમત તો પ છે કે આવા નફકરા અને જામી ગપ્પલા જડ લોકોને લીધે આપણે આપણી પોતાનો પણ ઉદ્યાનભૂમિમાં સારી રીતે ફરી શકતા નથી. માત્ર વિસામો અને શાંતિ મેલવવા માટે તો અહીં આવ્યા અને અહીં તો માથાના વાલ ડૂંચા થઈ જાય પણ વરાડા કાને અથડાયા કરે છે.

[૧૬૩] ચિત્તે રાજાને કહ્યું.

હે સ્વામી ! ૫ કેશી નામે કુમારશ્રમણ પાર્શ્વપત્ય છે, જાતિવંત છે, ધાર જ્ઞાતના ધારક છે, પમને આધોડ્વધિજ્ઞાન થપ્પું છે અને તેઓ અન્નજીવો^{૧૨} છે.

રાજા વોલ્યો:

ચિત્ત ! તું શું કહે છે ? શું ૫ પુરુષને આધોડ્વધિજ્ઞાન છે ? શું ૫ અન્નજીવો છે ?

સારથિ વોલ્યો:

હા, સ્વામી ! ૫મ જ છે

રાજા: ચિત્ત ! ત્યારે શું ૫ પુરુષ અભિગમનીય છે ?

ચિત્ત: હા, સ્વામી ! ૫ શ્રમણ અભિગમનીય છે

રાજા: ત્યારે તો ચિત્ત ! આપણે તેની સામે જઈપ.

[૧૬૪] આમ વાતચીત કરી ૫ યજ્ઞે જણા સાથે, કેશી કુમારની સામે જઈને તેમની પાસે બેઠા.

રાજા: હે મંતે ! શું તમે આધોડ્વધિજ્ઞાન ધરાવો છો ? શું તમે અન્નજીવો છો ?

શ્રમણે રાજાને કહ્યું:

હે ૫પસી ! નામે ગામ ફરતા કોઈ અંકવાણિયા શંખવાણિયા કે દંતવાણિયા દાળમાંથી છટકી જવા માટે કોઈને સ્વરો રસ્તો પૂછતા

૧૦૨ કેશી કુમારશ્રમણનું હૃદય અને કાંતિવાલું મોટું તાજું શરીર જોઈને રાજાને મન આ પ્રશ્ન ઉદ્ભવેલો છે. જેઓ તપસ્વી હોય અને ભિક્ષામાં આવેલ અતપ્રાત અન્ન સ્વાતા હોય તેઓનું શરીર આવું મોટું તાજું અને કાંતિવાલું હોઈ શકે સ્વર ? ૫ જાતની રાજાને મન શંકા છે. ટીકાકાર પણ આ જ સુલાસો આપે છે. (“૫ષ કિમ્ આહારયતિ ? X ન સ્વલ્લ કદન્નમધ્યમે પર્વરૂપાયાઃ શરીરકાન્તેઃ ઉપપત્તિઃ કયાદિ-૩૦ ૧૩૦).

નથી પણ આડે અવલે માર્ગે ચાલે છે, તેમ વિનયના માર્ગથી છુટકી જવાને લીધે તને પણ સારી રીતે પૂછતાં આવડતું નથી.
પપ્પસી ! મને જોઈને તને પવો વિચાર થયેલો खरो કે આ જહ લોકો પેલા મોટા જહની ઉપાસના કરે છે અને આ મારા ઉદ્યાનમાં
પણ વરાહા પાડી મને ય સુલે રહેવા દેતા નથી ?

રાજા: હા, પ ભાત खरी.
[૧૬૫] પણ હે મંતે ! પ તમે જાણું શાથી ? તમને પંડુ તે કેવુંક જ્ઞાન કે દર્શન થપ્લું છે જેથી મારા મનનો સંકલ્પ પણ તમે
જાણો લીધો ?

કેશી શ્રમણ વોલ્યા.
અમારા શ્રમણ નિર્ગ્રંથોના શાસ્ત્રોમાં કહેલું છે કે જ્ઞાનના પાંચ^{૧,૨,૩} પ્રકાર છે: ૧ આભિનિવોધિકજ્ઞાન ૨ શ્રુતજ્ઞાન ૩ અવધિજ્ઞાન ૪
મન:પર્યવજ્ઞાન અને ૫ કેવલજ્ઞાન. તેમાં અવગ્રહ ર્દેહા અવાય અને ધારણા પમ ચાર પ્રકારું પહેલું જ્ઞાન છે અંગપ્રવિષ્ટ અને અંગવાહ્ય
પવા વે પ્રકાર વીજા જ્ઞાનના છે ત્રીજું જ્ઞાન, ભવપ્રત્યય અને ક્ષાયોપશમિક પમ વે મેદવાલું છે અને ચોથા જ્ઞાનના ઋજુમતિ તથા ચિપુ
લમતિ પવા વે મેદ છે.

હે પપ્પસી ! જણવેલાં પાંચ જ્ઞાનોમાં પહેલાંનાં ચારે જ્ઞાન તો મને થપ્લાં જે, ફક્ત એક પાંચમું કેવલજ્ઞાન છે તે મને થપ્લું નથી.
પ પાંચમું જ્ઞાન તો અરિહંત ભગવંતોને હોય છે.
હે પપ્પસી ! હું હ્રસ્વસ્થ છું અને પ ચાર જ્ઞાનોદ્વારા તારા મનના સંકલ્પને પણ જાણી શકું છું-જોઈ શકું છું.
[૧૬૬] પછી રાજાપ કેશી શ્રમણને કહ્યું.
હે મંતે ! અહીં હું આપની પાસે વેસું ?
કેશી કુમારશ્રમણ વોલ્યા:

૧૦૩ જ્ઞાનના નાના મોટા અનેક પ્રકારો અને તેની વિશેષ સમજૂતી માટે જુઓ નન્દીસૂત્ર અથવા ભગવતીમૂત્ર.

પપ્પસીના
અવિનય
વાચત
શ્રમણની
ટકોર
શ્રમણના
જ્ઞાન વાચત
પપ્પસીની
પૃચ્છા
૥૥૧૫॥

૫
૧૦
૧૫

આ ઉદ્યાનભૂમિ તારી પોતાની છે તેથી અહીં બેસવું કે ન બેસવું એ તારી હૃત્તિની વાત છે.

પછી તો ચિત્તસારથિ અને રાજા પપ્પસી એ વચ્ચે જણા સાથે કેશો કુમારશ્રમણની પાસે બેઠા. રાજાએ શ્રમણને પૂછ્યું:

હે ભંતે ! તમારા શ્રમણ નિર્ગ્રંથોમાં પૃથ્વી સમજ છે, પૃથ્વી પ્રતિજ્ઞા છે, પૃથ્વી હૃદય છે, પૃથ્વી રુચિ છે, પૃથ્વી હેતુ છે, પૃથ્વી ઉપદેશ છે, પૃથ્વી સંકલ્પ છે, પૃથ્વી તુલા છે, પૃથ્વી માન છે, પૃથ્વી પ્રમાણ છે અને પૃથ્વી^{૧૦૪} સમોસરણ છે કે-જીવ જુદો છે અને શરીર જુદું છે, પણ જે જીવ છે તે જ શરીર છે પૃથ્વી સમજ નથી.

કુમારશ્રમણ બોલ્યા:

હા, પપ્પસી ! અમારી સમજમાં જીવ જુદો છે અને શરીર જુદું છે એમ છે પણ જે જીવ છે તે જ શરીર છે પૃથ્વી અમારી સમજ નથી.

[૧૬૭] રાજા બોલ્યો.

જીવ અને શરીર વચ્ચે જુદાં જુદાં જ હોય અને જે જીવ છે તે જ શરીર છે એમ ન હોય તો, હે ભંતે ! તમે સાંભળો કે-

એક મારો^{૧૦૫} દાદો હતો, જે આ જ નગરીમાં મોટો અધાર્મિક રાજા હતો, તે પોતાના દેશની પણ ઠીક સાર સંભાળ ન કરતો અને ૧૦

૧૦૪ સમોસરણ એટલે એક મતમા “ઘણાઓનુ મોલન”-[“એતવ્ સમવસરણમ્-વહૂનામેકત્ર મોલનમ્”-પૃ૦ ૧૩૩ ટીકાકાર]

૧૦૫ દીર્ઘનિકાયમા આ વાત નીચેની હકીકત છે. રાજા પાયાસિ અને કુમાર કાશ્યપ એ બે વચ્ચે મુલાકાત થતા પાયાસિ પોતાની શક્તાઓ કાશ્યપ પાસે રાખી દેતો હતો. પછી કાશ્યપ, રાજાને સમજાવવા કહે છે કે-હે રાજન્ય ! આ ચન્દ્ર શું છે ? સૂર્ય શું છે ? તેઓ આ લોકમાં છે કે પરલોકમાં છે ? દેવો છે કે માનવો છે ? અર્થાત્-આ ઉદાહરણ આપીને કાશ્યપ, રાજા પાસે પરલોકનો સાત્તી આપે છે પણ રાજાને ગળે આ વાત ઉતરતી નથી. પછી રાજા કહે છે કે, મારા કેટલાક જાતભાઈઓ અને મિત્રો પ્રાણાતિપાતાદિકમા મસ્ત રહેતા, તેઓને ૧૫ મેં કહી રાખેલું કે પ્રાણાતિપાતાદિકથી તમે નરકે જાઓ તો મને એ વાતની સૂચના કરવા અહીં આવજો પણ તેઓ અહીં આવ્યા નહીં તેમ

જીવ અને
શરીર ભિન્ન
ભિન્ન છે
પૃથ્વી શ્રમ-
ણની સમજ

ઘણાંય પાપકર્મોમાં જ રાચ્યો રહેતો તમારા કહેવા પ્રમાણે તો ૫ પાપી મારો દાદો કાઠા આવતાં મરણ પામી કોઈ એક નરકમાં નૈરયિક થયો હોવો જોઈએ. હે મંતે ! કેમ સ્વં ને ?

વઢી, ૫ મારા દાદાનો હુ વહાલો પૌત્ર છું, તેને મારા પર ઘણું હેત હતું, હું તેનો વિશેષ લાડીલો-માનીતો હતો, તેનું હૃદય મને જોઈને વિશેષ આનંદ પામતું. વધારે શું, પણ મારું નામ સાંભળીને પણ તેઓ પોતાનું અહોમાગ્ય માનતા.

હવે, હે મંતે ! તમારા કહેવા પ્રમાણે જીવ અને શરીર જુદાં જુદાં હોય તો મારા દાદા નરકમાં ગયા હોવા જોઈએ. વઢી, મારા દાદાને મારા ઉપર ઘણું હેત હતું તેથી તેમણે અહીં મારી પાસે આવીને ૫મ જળાવડુ જોઈએ કે “હે પૌત્ર ! હું તારો દાદો હતો અને અધાર્મિક હોવાને કારણે મેં ઘણાં પાપો આચરેલાં, તેથી હુ નરકમાં પહોંચ્યો છું. માટે, હે પૌત્ર ! તું લેશ પણ પાપ ન આચરજે અને પ્રમાણિકપણે દેશનો કારભાર કરજે પાપકર્મમાં પડીશ તો મારી પેટે નરકમાં જઈશ-નરકની શાંતનાઓ યહુ મયંકર છે, માટે મૂલ્યે-ચૂક્યે જરા પણ પાપાચરણ ન સેવીશ”

હે મંતે ! મારો દાદો મારી પાસે આવીને ઉક્ત રીતે કહે, તો જીવ અને શરીર જુદાં જુદાં છે પવી મારી શ્રદ્ધા થાય, પણ અત્યાર-સુધીમાં મારે દાદે અહીં મારી પાસે આવીને પહું કશુંય કહેલું નથી, તેથી હું ૫મ સમજું છું કે તેમનો જીવ અને શરીર ૫ વસ્ત્રે સાથે જ નાશ પામી ગયાં છે અર્થાત્ મારા દાદાના દેહને દેન દેતાંની સાથે તેમનો જીવ પણ અહીં વઢી ગયો છે તો પરલોકમાં જાય જ કોણ ? અને ૫મ છે માટે તે અહીં આવી પણ ક્યાંથી શકે ? અને આમ છે માટે જીવ અને શરીર વસ્ત્રે એક જ છે-જે જીવ છે તે જ શરીર છે-૫ મારી પ્રતિજ્ઞા સુપ્રતિષ્ઠિત છે.

કોઈ દૂતને પણ તેમણે મોકલ્યો નહીં, માટે પરલોક નથી પવી મારી શ્રદ્ધા છે. રાયપરેણઇય સૂત્રમા રાજા ૫૯સીએ પોતાના દાદાનું દૃષ્ટાન્ત આપીને જે હકીકત કહેલી છે તે જ હકીકત દીર્ઘનિકાયમા રાજા પાયાસિએ પોતાના મિત્રોનું ઉદાહરણ આપીને કહેલી છે. વઢી, નરકમાધી ન સ્વાર્થી શક્યાનુ જે કારણ રાયપરેણઇયમૂત્રમાં વતાવેલું છે તે જ કારણ દીર્ઘનિકાયમા પણ કહેલું છે. જુઓ દીર્ઘનિકાય ભાગ ૨ પાયાસિસુતંત ૫૦ ૩૨૦.

જીવ અને શરીર ભિન્ન ભિન્ન હોય તો મારો દાદો પાપી હોઈને નરકે ગયો, તે મને હજુ સુધી કેમ કાંઈ સ્વર્ આપવા ન આવ્યો ? આમ કહી જીવ અને શરીરની અભિન્નતા કહે છે. ॥૧૧૭॥

૧૫

૧૦

૧૫

મનુષ્યલોકમાં જઈને પાપકર્મનાં માઠાં ફલોની સૂચના કરી આવવાનો પની તો ઘણીય ઇચ્છા હોય, પણ તે પેલા અપરાધી પુરુષની પેઠે ત્યાંથી છૂટો જ થઈ શકતો નથી.

નરકમાં તાજો જ આવેલો અપરાધી-નારકી, મનુષ્યલોકમાં આવવાને તો ઇચ્છે છે, પણ નીચેનાં ચાર કારણોને લીધે તે અહીં આવી શકતો નથી

ત્યાંની-નરકની ભયંકર વેદનાનો અનુભવ તેને અત્યંત વિદ્વલ કરી નાખે છે અને તેથી તે કિંકર્તવ્યમૂઢ વની જાય છે, ૫ પ્રથમ કારણ છે.

નરકના કઠોર સંત્રીઓ ૫ નારકીને ઘડીભર પણ છૂટો રાખતા નથી અને તેને ચારંચાર સતાવ્યા કરે છે, ૫ બીજું કારણ છે. તાજા નારકીનું નારક વેદનીય કર્મ પૂરું ભોગવાઈ રહેલું નથી હોતું, ૫ ત્રીજું કારણ છે, અને ચોથું કારણ તેનું નરકનું આવકું પૂરું થપ્તું નથી હોતું, ૫ છે, અર્થાત્ મનુષ્યલોકમાં આવવાને ઇચ્છતો પણ નારકી ૫ વધા પ્રતિવંધોને લીધે અહીં આવી શકતો નથી માટે, હે પપસી ! 'શરીર સાથે જ જીવ અહીં વહી જાય છે અને બેથી મરેલો માણસ ફરી અહીં ક્યાંથી આવી શકે ?' ૫મ જે તું કહે છે ૫ વરાવર નથી.

મરીને નરકમાં પડેલો પ્રાણી અહીં નથી આવી શકતો તેનું કારણ તેની પરતંત્રતા જ છે, નહીં કે તે નથી માટે, હે પપસી ! તું ૫મ સમજ કે-જીવ જુદો છે અને શરીર જુદું છે-કેહ કાલે તે વન્ને પક છે પડું નથી.

[૧૬૯] પપસી બોલ્યો.

હે ભંતે ! મારી માન્યતાને દૃઢીભૂત કરનારો આ પક બીજો દાખલો સાંભળો—

અહીં-આજ નગરીમાં મારી પક દાદી^{૧૦૦} રહેતી હતી, જે મોટી ધાર્મિક શ્રમણોપાસિકા હતી, વહી ૫ જીવ અજીવ પુણ્ય પાપ

૧૦૭ આ સૂત્રમાં રાજા પપ્પીય પોતાની ધર્મિષ્ઠ દાદીનું ઉદાહરણ આપીને જે હકીકત જણાવી છે તે જ હકીકત દીઘનિકાયમાં રાજા

આશ્રવ સંવર વગેરે તત્ત્વોની જાળકાર હતી અને તપ તથા સંયમવડે પોતાના આત્માને વાસિત કરતી વધુ પુણ્ય ઉપાર્જન કરતી હતી તમારા કહેવા પ્રમાણે તો, કાઠ આવતાં મરણ પામી, ૫ કોઈ ૫૬૬ સ્વર્ગમાં કેવ થપલી દોવી જોઈએ. હે મંતે ! કેમ સ્વર્ગ ને ? વઢી, ૫ મારી દાદીનો હું વહાલો પૌત્ર છું હવે ૫ મારી દાદી, તમારા કહેવા પ્રમાણે દેવ થઈ દોય તો તેણી ૫ અહીં મારી પાસે આવીને પંડું કહેવું જોઈએ કે-હું તારી દાદી હતી અને ધાર્મિક દોવાને લીધે વધુ પુણ્યોપાર્જન કરી સ્વર્ગમાં દેવ થઈ છું, માટે હે પૌત્ર ! તું ૫ ધાર્મિક થજે અને દેશનો કારભાર પ્રામાણિકપણે કરજે. દાનાદિક વડે પુણ્ય ઉપાર્જન કરીશ તો મારી પેટે સ્વર્ગનો સુલ્હો અનુભવીશ.

હે મંતે ! મારી દાદી મારી પાસે આવીને ૫ પ્રમાણે કહે તો જીવ અને શરીર બંને જીવે છે પવો મારી સંસ્કૃતિ થાય. ૫ યાનિ લાંબો વચ્ચત થયો છતાં અત્યારસુધીમાં મારી દાદી ૫ અહીં મારી પાસે આવીને પંડું કહું ૫ સૂચવેલું નથી, તેથી જીવ અને શરીર ૫ વન્ને ૫૬૬ જ છે ૫ પળ જીવે છે તથી ૫ મારી સ્વામી પાકી થાય છે.

[૧૭૦] કેશી કુમારશ્રમણ વોલ્યા:

હે પપ્પી ! તુ ૫મ સમજ કે, ૧૦૦ દેવમંદિરમાં જવા માટે તું નાહેલો છે, મીનાં કપડાં પહેરેલાં છે, તારા હાથમાં કઠશ અને ધૂપની

પાયાસિં પોતાના ધર્મપરાયણ મિત્રોનું ઉદાહરણ આપીને સૂચવેલી છે. તેમાં કહ્યું છે કે-“રાજા પાયાસિં પોતાના ધાર્મિક મિત્રોને કહ્યું કે તમો તમારી ધર્મવૃત્તિને લીધે સ્વર્ગે જવાના અને ૫મ મને તમો ૫ સમાચાર આપવા જશ્ર આવજો” ઇત્યાદિ-જુઓ દીર્ઘનિકાય ૫૦ ૩૨૭.

૧૦૮ દીર્ઘનિકાયમા આને વડલે કુમાર કાશ્યપે વીજુ ઉદાહરણ આપેલું છે અને તે આ છે. “જેમ કોઈ મનુષ્ય મૂર્ધ્નકૃપમા-ગથાતી ગટરમાં-પડેલો હોય અને તેનું આંહું શરીર મલ્લથી સરહાયેલું હોય તે માણસને ત્યાંથી બહાર કાઢી નવરાવી-ઘોઘરાવી-ચોક્કો કરી, સુગંધી તેલથી તેના ઉપર વિલેપન કરી, માઝા વગેરે પહેરાવી તેને સુશોભિત કરી પછી તેને પાછા ફરીવાર ૫ ગન્ધાતી ગટરમાં જવાનું કહેવામાં આવે તો જાણ

પપ્પી:
ધર્મિષ્ઠ
હોઈને સ્વર્ગે
ગઈલી મારી
દાદી મને
સ્વર્ગ વિશે
સમાચાર
આપવા ન
આવી માટે
જીવ અને
શરીર અ-
ભિન્ન છે.

કહાઈ રહી ગઈ છે અને દેવમંદિરમાં પેસવાને તું પગલાં જ ઉપાડે છે, પવામાં પાયલામાં બેઠેલો કોઈ પુરુષ તને પમ કહે છે સ્વામી ! તમે અહીં પાયલામાં આવો, બેસો, ઊભા રહો અને થોડીવાર લાંબું ઢીલ કરો, તો હે પપસી ! તું પ વાતને કાને ધર સરો ?

પપસી બોલ્યો

હે મંતે ! હુ પંહું કશું કાને ન ઘર અર્થાત્ત્વ એક ક્ષણ માટે પળ પાયલામાં ન જડું. હે મંતે ! પાયલાં તો મારે ગંદું છે, પવી મંદી જગ્યામાં હુ શી રીતે જઈ શકું ?

કેશી કુમારશ્રમણ બોલ્યા :

પ જ પ્રમાણે, હે પપસી ! સ્વર્ગમાં દેવ થપલી તારી દાદી અહીં આવી તને પોતાનાં સુખો કહેવાને ફરે, તોપણ આવી શકે નહિ. સ્વર્ગમાં તાજો ઉત્પન્ન થપલો દેવ, મનુષ્યલોકમાં આવવાને તો ફરે છે, પળ નીચેનાં ચાર કારણોને લીધે તે અહીં આવી શકતો નથી :

પ દેવ, સ્વર્ગના દિવ્ય કામભોગોમાં ખૂબ મશગુલ બની જાય છે અને માનવીસુખોમાં તેની રુચિ રહેતી નથી, પ પહેલું કારણ છે.
પ દેવનો મનુષ્ય સાથેનો પ્રેમસંબંધ તૂટી ગયેલો હોય છે અને સ્વર્ગનાં દેવદેવીઓ સાથેનો નવો પ્રેમસંબંધ તેમાં સંક્રમેલો હોય છે, પ બીજું કારણ છે.

દિવ્ય કામસુખો ભોગવવાની લાલચમાં પડેલો પ દેવ, ^{૧૦૦}અવ ઘડીય જડ અવ ઘડીય જડ, પમ વિચારે તો છે, પળ તેના આવતાં સરો ? રાજા કહે છે-ન જાય તેમ આ ગન્ધાતા માનવલોકમાંથી સ્વર્ગે પહોંચેલા દેવો પરીવાર ગન્ધાતા માનવલોકમાં આવે સરા ?”

દીધનિકાય ૫૦ ૩૨૪.

૧૦૯ દીધનિકાયમા કહેલું છે કે-“માનવલોકના પૂરાં સો વરસ પડેલા પ્રાયશ્ચિશ દેવોનો એક દિવસ-રાત; એવાં આપણાં સો વરસ જેટલાં

સ્વર્ગમાં
ગયેલો
પ્રાણી સ્વ-
ર્ગીય ભો-
ગોની આ-
સક્તિને
લીધે અહિં
ન આવી
શકે માટે
જીવ નથી
એમ ન
કહેવાય

॥૧૨૧॥

આવતાં તો મનુષ્યલોકનાં તેનાં અલ્પાયુધી સંવધીઓ મરી ગયેલાં હોય છે, કારણ કે દેવની ઘડી પટલે આપણાં હજારો વર્ષ અર્થાત્ પત્ની એક ઘડીમાં તો આપણી કેટલીય પેઢીઓ વદલાઈ જાય છે, પટલે ઘડી પછીય દેવનું આવલું કલ્પી લઈય તોપણ ૫ પના સ્વરા સંવધીઓને મઠી શકતો નથી, ૫ ત્રીજું કારણ છે.

ચોથું કારણ મનુષ્ય લોકની માથું ફાડી નાંખે પવી ખંચકર ગંદકી છે. ^{૧૧૦} ૫ ગંદકી ડંચે પળ ^{૧૧૧} ત્રાસો પાંચસો યોજન સુધી ફેલાય છે અને ૫ પવી તીવ્ર હોય છે કે દેવ પને સહી શકતો નથી.

હાવા ત્રીશ રાતદિવસ થાય ત્યારે દેવોનો એક માસ અને એવા વાર માસ વીતે ત્યારે દેવોનું એક વરસ થાય. ૫ ત્રાયલ્લિશ દેવોનું ૫વાં દિવ્ય હજાર વર્ષ જેટલું દીર્ઘ આયુષ્ય હોય છે. ૫ દેવો ૫મ ધારે છે કે આપણે વે કે ત્રણ રાત આ દિવ્ય કામગુણોને ભોગવી પછી આપણા માનવી સમ્બંધીઓને સમાચાર આપવા જઈશું” ઇત્યાદિ ૫૦ ૩૨૭.

૧૧૦ દીર્ઘનિકાયમાં જણાવેલું છે કે-“દેવોની દૃષ્ટિમાં મનુષ્યો અશુચિ છે, દુર્ગંધી છે, જુગુપ્સિત છે. મનુષ્યલોકની દુર્ગંધ સો યોજન ડુંચો જઈને દેવોને વાધા ડપજાવે છે.” “યોજનસતં ચો રાજજ્ઞ! મનુસ્સગધો દેવે ઉત્વાહતિ”-૫૦ ૩૨૫.

૧૧૧ નવ યોજન કરતાં વધારે દૂરથી આવતા સંગંધ પુદ્ગલો આપોઆપ દ્રાણેન્દ્રિયનો વિષય થઈ શકતાં નથી એવો દ્રાણેન્દ્રિયના વિષયને લગતો જૈનશાસ્ત્રનો નિયમ છે. નવ યોજન કરતા વધારે દૂરથી જે પુદ્ગલો આવે છે તેમનો ગંધ અત્યંત મન્દ થઈ જાય છે અર્થાત્ દ્રાણેન્દ્રિય તેને લઈ શકતો નથી. આવો નિયમ છતાં અહીં જે ચારસે પાંચસે યોજન સુધી દુર્ગંધ જવાની વાત કહી છે તેની સગતિ કેમ થાય? આવો પ્રશ્ન ટીકાકારને પોતાને થાય છે. અને તેનું સમાધાન પણ તેઓ પોતે જ પોતાનો રીતે શોધી કાઢે છે: “જો કે નિયમ તો એવો જ છે તોપણ જે પુદ્ગલો અતિઠકટ ગન્ધવાળાં હોય છે તે નવ યોજન સુધી પહોંચતાં ત્યાં તેમને જે વીજા પુદ્ગલો મળે છે તેમા તેઓ પોતાના દુર્ગંધનો પાસ વેસાડે છે અને ૫ પાસ વેઠેલાં પુદ્ગલો વઢી આગળ જઈ વીજાં પુદ્ગલોમા પાસ વેસાડે છે, ૫ રીતે ઉપર પાસ વેસાડેલા પુદ્ગલો

દેવ ઇની પોતાની ઇચ્છા હોવા છતાં ઉપરનાં ચાર કારણોને લીધે અહીં આવી શકતો નથી. માટે, હે પપ્પસી ! ‘શરીર સાચ્યે જ જીવ અહીં બઢી જાય છે, ઇથી મરેલો માણસ ફરી અહીં ક્યાંથી આવી શકે ?’ ઇવી તારી સમજ ઘરાવર નથી.

ચારસે પાચસે યોજન સુધી પહોંચી ઘટે છે. પળ આ વાત લક્ષ્યમાં રાખવાની છે કે ઉપર ઉપર જતાં ગન્ધ મન્દ થઈ જાય છે. મનુષ્યલોકમાં જે ચારસે તે સાધારણ રીતે ચારસે યોજન સુધી જાય છે પળ મનુષ્યલોકમાં જ્યારે દુર્ગન્ધ ધ્રુવે છે ત્યારે તે પાંચસે યોજન સુધી પળ દુર્ગન્ધ છે તે મુલ્કારે ‘ચારસો’ અને ‘પાંચસો’ એમ બે સંખ્યા બતાવી છે.” (“ઇહ યદપિ નવમ્યો યોજનેમ્યઃ પરતો ગન્ધપુદ્ગલા ન ધ્રાણેન્દ્રિ-પહેાંચે છે, માટે મુલ્કારે ‘ચારસો’ અને ‘પાંચસો’ એમ બે સંખ્યા બતાવી છે.” (“ઇહ યદપિ નવમ્યો યોજનેમ્યઃ પરતો ગન્ધપુદ્ગલા ન ધ્રાણેન્દ્રિ-યગ્રહણયોગ્યા ભવન્તિ, પુદ્ગલાનાં મન્દપરિણામભાવાત્ ધ્રાણેન્દ્રિયસ્ય ચ તથાવિધશક્ત્યભાવાત્ તથાપિ તે અત્યુલ્કટગન્ધપરિણામા ઇતિ નવસુ યોજનેપુ મધ્યે અન્યાન્ પુદ્ગલાન્ ઉલ્કટગન્ધપરિણામેન પરિણમયન્તિ, તેડપિ ઊર્ધ્વ ગચ્છન્તઃ પરતોડન્યાન્ તેડપિ અન્યાન્ ઇતિ ચત્વારિ પઞ્ચ વા યોજન-શતાનિ યાવત્ ગન્ધઃ કેવલમ્ ઊર્ધ્વમ્ મન્દપરિણામો વેદિતવ્યઃ । તત્ર યદા મનુષ્યલોકે બહૂનિ ગોમૃતક્રલેવરાદીનિ તદા પઞ્ચ યોજનશતાનિ યાવદ્ ગન્ધઃ શેષકાલ ચત્વારિ તત ઉક્તમ્-ચત્વારિ પઞ્ચ ઇતિ”-પૃ૦ ૧૩૪). આ સમાધાન તદ્દન સાધારણ છે, ટીકાકાર પોતે જ કહે છે કે ઉપર ઉપર ગન્ધ મન્દ થતો જાય છે તો પછી ચારસે કે પાચસે યોજન સુધીમાં મન્દતમ થયેલી દુર્ગન્ધ, દેવોને કેમ વાધા પહોંચાડી શકે ? આ તો એક સગતિ માત્ર કહેવાય. આ વાતમાં સ્થાનાંગના ટીકાકાર અમયદેવસૂરિ વઢી નવો પ્રકાશ પાડે છે. તેઓ કહે છે કે-“મનુષ્ય-ક્ષેત્રનુ કેતું ગન્દુ સ્વરૂપ છે એમ આ ઉપરથી સૂચિત થાય છે. વસ્તુતઃ તો દેવ વા વીજો કોઈ નવ યોજન કરતા વધારે દૂરથી આવેલાં પુદ્ગલોનો ગન્ધ જાણતો નથી-જાણી શકતો નથી અથવા શાસ્ત્રમાં ઇન્દ્રિયોના વિષયનુ જે પ્રમાણ બતાવેલુ છે તે સમ્ભવ છે કે ઔદારિક શરીર સમ્બન્ધી ઇન્દ્રિયોની અપેક્ષા હોય.” (“ઇદ ચ મનુષ્યક્ષેત્રસ્ય અશુભસ્વરૂપભવમેવોક્તમ ન ચ દેવઃ અન્યો વા નવમ્યો યોજનેમ્યઃ પરતઃ આગતં ગન્ધ જાના-તિ-ઇતિ અથવા અત એવ વચનાદ્ યદ્ ઇન્દ્રિયવિષયપ્રમાણમુક્તં તદ્ ઔદારિકશરીરેન્દ્રિયાપેક્ષયેવ સમ્ભવ્યતે”-પૃ૦ ૨૪૪ સ્થાનાગટીકા.)

ભરતાદિક ક્ષેત્રમાં જ્યારે એકાંત સુલમા કાલ હોય ત્યારે તેની દુર્ગન્ધ ચારસો યોજન જાય છે અને જ્યારે તેવો કાલ ન હોય ત્યારે

મરીને સ્વર્ગમાં ગળ્લો પ્રાણી અહીં નથી આવી શકતો, તેનું કારણ સ્વર્ગના મોજશોખો તરફ તેની વિશેષતમ અભિચ્ચિ છે, નહિ કે તે નયો જ, તેથી હે પપસી ! તું એમ સમજ કે જીવ જુદો છે અને શરીર જુદું છે, પણ તે બન્ને એક નથી.

[૧૭૧] વઢી ફરીને પપસી બોલ્યો-

હે મંતે ! જીવ અને શરીર જુદાં જુદાં નથી તે માટે આ એક વીજો પુરાવો ધ્યાનપૂર્વક સાંભળો:

હે મંતે ! તમે એમ સમજો કે કોઈ એક દિવસે મારી વહારની ઉપસ્થાનશાળામાં મારા મંત્રી વગેરે પરિવારથી ઘેરાપલો હું રાજસિ-
હાસનમાં બેઠો હોઉં, તે વખતે મારા કોટવાલો કોઈ એક ચોરને પકડી લાવે, હું તે ચોરને જીવતો ને જીવતો લોઢાનો કુંભીમાં પૂરી
દઉં, તેના ઉપર લોઢાનું ઢાકણું સજ્જડ ઢાંકી દઉં, તેને લોઢા તથા સીસાના રસથી સેવરાવી દઉં અને તેના ઉપર મારા વિશ્વાસુ સૈનિ-
કોની ચોકી મૂકી તે લોઢકુંભીની સાચવણ કરાવું

પછી વખત જતાં હું પોતે જાતે તે કુંભીને સોલાવું તો તેમાં પેલા પૂરેલા પુરુષને મરેલો જોઉં છું. જીવ અને શરીર જુદાં જુદાં હોય
તો એ પુરુષનો જીવ કુંભીમાંથી વહાર શી રીતે જાય ? કુંભીને ક્યાંય રાઈ એટલું પણ કાણું નથી, જેથી જીવને વહાર જવાનો માર્ગ ૧૦
મળી શકે કુંભી ક્યાંય જરા પણ કાણી હોત તો એમ માની પણ શકાત કે જીવ વહાર નીકળી ગયો છે અને તેથી એમ પણ ઠરત
કે શરીર અને જીવ જુદાં જુદાં છે, પણ આ કુંભી તો ક્યાંય કાણી જ નથી પટલે જીવ જુદો હોય તો એમાંથી નીકળી શી રીતે શકે ?
માટે જીવ અને શરીર વન્ને એક છે અને શરીર અક્રિય થતાં જીવ પણ અક્રિય થાય છે, એ મારું ધારવું વરાવર છે

[૧૭૨] કેશી કુમારશ્રમણ બોલ્યા:-

પાચસો યોજન જાય છે માટે બે સહ્યા વતાવી છે એમ શ્રીઅભયદેવસૂરિ કહે છે. (“કદાચિત્ ભરતાદિષ્ટુ એકાન્તસુખમાદૌ ચત્વારિ, અન્યદા તુ ૧૫
પઞ્ચાપિ”-પૃ૦ ૨૪૪ સ્થા૦ ટી૦)

લોઢાની
કુંભીમાં
નાસેલા
ચોરના ઉ-
દાહરણથી
અજીવવાદ

હે પપ્પસી ! તું ઇમ સમજ કે શિશ્વરના ઘાટની શુમ્મટવાળી ઇક મોટી ઓરડી હોય, જે ચારે કોર લીપેલી હોય, જેનાં ચારણાં સજ્જડ વાસેલાં હોય અને જેમાં જરાય હવા પળ ન પેસી શકે પવી તે ડંડી હોય, તેમાં કોઈ પુરુષ મેરી અને ઇને વગાડવાનો ડંડો લઈને પેસે, પેસીને ઇનાં ચારણાં સજ્જડ રીતે વંધ કરે, પછી તે, ઓરડીની વચ્ચોવચ્ચ વેસીને મોટા મોટા અવાજથી ઇ મેરીને વગાડે, તો હે પપ્પસી ! મેરીનો ઇ અવાજ બહાર નીકળે ચરો ?

હા, મંતે ! નીકળે.

હે પપ્પસી ! ઇ ઓરડીમાં ક્યાંય ઇક પળ કાણું છે ચરં ?

ના, મંતે, ઇ ઓરડીમાં ક્યાય પળ કાણું નથી

હે પપ્પસી ! ઇજ પ્રમાણે, ચગર કાણાની ઓરડીમાંથી પળ અવાજ બહાર નીકળી શકે છે, તેમ ચગર કાણાની કુંમીમાંથી જીવ પળ બહાર નીકળી શકે છે, અર્થાત્ પૃથ્વીને શિલાને કે પર્વતને મેરીને સૌંચરં જવાનું સામર્થ્ય જીવમાં છે, માટે તેને ગમે ત્યાં પૂરવામાં આવે તોપણ તે બહાર નીકળી જ જવાનો. પથી તું ઇમ સમજ કે જીવ અને શરીર જુદાં જુદાં છે પળ ઇ વંચે ઇક નથી

[૧૭૩] વલી, પપ્પસી ચોલ્યો:-

હે મંતે ! જીવ અને શરીર જુદાં જુદાં નથી પળ ઇક જ છે પવી મારી ધારણાને ટેકો આપતો આ વલી ઇક ટાચલો સાંમઝોઃ મારા કોટવાલો ઇ પકડી આળેલા ચોરને હું જીવથી મારી નાહું, પછી તે મારી નાચેલા ચોરને લોઢાનો કુંમીમાં પૂરી ડડં, તેના ઉપર મજબૂત ઢાંકણું વેસારી, તેને રેચરાવી અને પાકી ચોકી વેસાડી ડડં, પછી વચત જતાં તે લોઢાની કુંમી ઉઘાડી જોડ હું તો તેને કીઢાઓથી ચદવદતી કુંમી જેવી માલું છું.

પ કુંમીમાં ક્યાંય રાઈ જેટલુંય કાણું નથી, છતાં ઇમાં પટલા વધા કીઢા ક્યાંથી પેસો ગયા ?

હું તો ઇમ સમજું છું કે શરીર અને જીવ ઇકજ છે, માટે શરીરમાંથી જ ઇ વધા નીપડ્યા હોવા જોઈ ઇ. શરીર અને જીવ જુદાં જુદાં

સજ્જડ વંધ કરેલા ઘર-માંથી જેમ શબ્દ બહાર આવે છે તેમ સજ્જડ વંધ કરેલી કુંમીમાંથી જીવ નીકળી શકે છે મરેલો ચોર કુંમીમાં કૃમિરૂપ થયો છે માટે અજીવવાદ ॥૧૨૫॥

હોય તો પ કુંભીમાં મેં જોયલાં પ જીવો વહારથી શી રીતે આવી શકે ?

[૧૭૪] કેશી કુમાર બોલ્યા:-

હે પપ્પસી ! તેં પહેલાં કોઈવાર ધમેલું લોહું જોણું છે શું ? વા તેં જાતે કોઈવાર લોહું ધમાવેલું શું ?
મંતે ! હા, ધમેલું લોહું મેં જોણું છે અને તેને ધમાવેલું પણ છે.

પપ્પસી ! એવું જ લોહું અગ્નિમય લાલચોળ થઈ ગયલું હોય છે, પ વાત સ્ત્રીને ?

હા, મંતે ! પ વાત સ્ત્રી છે

તો હે પપ્પસી ! પ નક્કર લોહામાં તે અગ્નિ શી રીતે પેઠો ? રાહ જેટલુંય કાણું લોહાને નથી, છતાં તેમાં અગ્નિ પેસી શકે છે, તેમ જીવ પણ સર્વેત્ર અનિરુદ્ધ ગતિ શક્તિવાળો છે. તે પૃથ્વીને અને શિલા વગેરેને મેદીને પણ ગમે ત્યાં પેસી શકે છે.

હે પપ્પસી ! વરાબર સજ્જડ વધ કરેલો પ કુંભીમાં પણ તેં જે જીવો જોયા છે તે વધાય તેમાં ^{૧૧૨}વહારથી પેટેલા છે, માટે તું પમ માન કે શરીર અને જીવ જુદાં જુદાં છે પણ એક નથી.

[૧૭૫] રાજા પપ્પસી બોલ્યો:-

હે મંતે ! કોઈ એક વાણવલી તરુણ પુરુષ તરુણ હોય ત્યારે એક સાથે પાંચ વાણોને પેંકી શકવા જેટલો કુશળ હોય, પણ તે જ પુરુષ ત્યારે મંદ જ્ઞાનવાળો વાળક હતો ત્યારે એવો કુશળતા ધરાવી શકતો હોત તો હું પમ માનત કે જીવ જુદો છે અને શરીર જુદું છે પરંતુ મંદ જ્ઞાનવાળો પ વાળક ^{૧૧૩} એવી કુશળતા વતાવી શકતો નથી, માટે જીવ અને શરીર એક છે પ મારો કલ્પના સુસંગત છે.

૧૧૨ મુહુદામાં જે કીડા દેખાય છે તેમના જીવો, કોઈ બીજો ગતિથી વ્યવહાર મુહુદાના શરીરમાં પેટેલા છે-અપજેલા છે એવો આ વાક્યનો આશય છે.

૧૧૩ રાજા પપ્પસીના આ તર્કનો અભિપ્રાય નીચે પ્રમાણે જણાય છે: આત્મવાદી પરસ્પરાંઓ આત્માને નિત્ય માને છે, ઇટેલે જેવો આત્મા

તપેલા લો-
ઢામાં જેમ
અગ્નિ પેસે છે
તેમ કાળા
વગરની
કુંભીમાં
જીવો પેસે
છે. બાલ
અને શુભક-
ના ઉદાહ-
રણથી
અજીવવાદ

हे भंते ! जेम कोइ तरुण पुरुष, लोढाना सीसाना के जसतना मोटा भारने उपाडवा समर्थ छे, तेम ते ज तरुण पुरुष उयारे डोसो थाय अर्थात् चामडी बधी लवडी गपली, गात्र तमाम ढीलां, दांतो बधा खरी गपला अने चालतां लाकडीनो टेको लीधेलो एवो घरडो थाय, तयारे एवा मोटा भारने उपाडी शक्तो देखतो नथी.

हे भंते ! तरुण मटी एवो ए डोसो थएलो पुरुष, एवा मोटा भारने पण उपाडो शक्तो देखाय, तो हुं एम मानुं के जीव जुदो छे अने शरीर जुहुं छे, अन्यथा मारी मान्यता ज बराबर छे

[१७८] केशी कुमार बोल्या:-

हे पयसी ! एवडो मोटो भार तो कोई हड्डोकटो पुरुष ज उपाडी शके. वली, एवा हड्डाकट्टा तरुण पुरुषनी पासे भार उपाडवानां साधनो बराबर न होय तो ए पण एवा भारने न उपाडी शके. धार के, कोई हड्डोकटो तरुण पुरुष तो छे, पण तेनी पासे भार उंचकवानी जे कावड छे, ते पातली अने छुणे खाधेली छे, कावडनां शिकां दोरडां अने बांसनी सलीओ ए चधुंय एहुं सडेलुं छे, आम होवाथी एवो बलवान पुरुष पण ए भारने न उठावी शके अर्थात् भार उपाडवामां सुदृढ शरीर उपरान्त बीजी पण कळवकळ होवी जोइए अने उपकरणो पण पूरतां होवां जोइए. तरुण मटी पेला डोसा थयेला पुरुष पासे ए वधुं होत, तो ए पण एवो भार जरूर उपाडी शक्त, माटे तारे एम मानहुं जोइए के शरीर अने जीव जुदां जुदां छे पण ते वन्ने एक नथी.

[१७९] पयसी बोल्या:-

हे भंते ! में एक जीवतो चोर तोळ्यो, पछी तेने जीवथी मारी नाखी फरीवार तोळ्यो. जीवतां तेनुं जे वजन हतुं तेज वजन तेना मडातुं हतुं-ए वन्ने वजनमां लेशपण फरक न हतो. जीव अने शरीर जुदां जुदां होय अने जीव शरीरमांथी नीकली जतो होय, तो मडातुं वजन घटवुं जोइए. हे भंते ! ए वन्ने स्थितिमां वजननो जराय फरक जणातो नथी, माटे हुं एम मानुं हुं के जीव अने शरीर एक ज छे पण जुदां जुदां नथी

[૧૮૦] કેશી કુમાર વીલ્યા —

હે પપસી ! પહેલાં કોઈવાર તેં ચામડાની મસકમાં^{૧૧૪} પવન ભરેલો છે સરો ? વા ભરાવેલો છે સરો ? ચામડાની ખાલી મસક અને પવનભરેલી મસક એ બન્નેના વજનમાં કાંઈ ફેર પડે છે સરો ?

ના, મંતે ! ફેર નથી પડતો પપસી ! ખાલી અને પવનભરેલી મસકના વજનમાં ફેર ન પડતો હોય તો જીવતાનું અને મુડદાનું વજન ફરક વિનાનું જ હોય ને ? જીવ મારે નથી તેમ હલવો ય નથી, તેથી જીવ નીકળી જતાં મુડદાનું વજન ઘટે એમ ન બને, પડલે એક સરખા વજનને લીધે તું એમ માનતો હો કે જીવ અને શરીર બન્ને એક જ છે, તે જરા ય સંગત નથી.

[૧૮૧] પપસી બોલ્યો —

હે મંતે ! કોઈ વાર એક ચોરને મારી પાસે લાવવામાં આવ્યો, 'તેમાં જીવ છે કે નહિ' એ જાણવા મેં તેને ચારે વાજુ તપાસ્યો, પણ જીવ તો ક્યાંય દીઠામાં ન આવ્યો.

પછી મેં તેના બે ઝુમા ચીરા કરી તેને ફરીવાર જોયો, છતાંય જીવ તો ન જ દેખાયો. પછી તો થઈ શકે તેટલા તેના નાના નાના કટકા કરી તેને વારંવાર તપાસી જોયો, છતાંય તેમાં ક્યાંય જીવનું નિશાન પણ ન જણાતું માટે હું કહું છું કે જીવ અને શરીર એક છે પણ જુદાં જુદાં નથી.

૧૧૪ આ મસકનું ઉદાહરણ બરાબર છે સર ? પવનથી ભરેલી મસકનું વજન અવશ્ય વધે જ અને ખાલી મસકનું વજન પવનથી ભરેલી મસક કરતાં જરૂર ઓછું થાય એ તો આજે પણ પ્રત્યક્ષ છે. જે પવન પોતાના જબરદસ્ત આંચકાથી મોટાં મોટાં તોતિંગ વૃક્ષોને સમૂલ ઉખેડી નાખે છે, જે પવનથી ભરેલા ડબા વા તુબડાં દ્વારા આપણે તરી શક્તીએ છીએ તે પવનનું વજન ન હોય એ બંને જ કેમ ? છતાં 'પવનનું વજન નથી' એમ જે અહીં કહેલું છે તે કદં દૃષ્ટિએ સમજવું એ કઠણ નથી અથવા સ્થૂલદૃષ્ટિએ આમ કહેલું હોય.

પવનથી
ભરેલી
કોથલીમાં
અને ખાલી
કોથલીમાં
વજનનો
ફરક નથી
માટે પવન
નથી ? શ-
રીરને ચીરી
ચીરીને
જોયાં છતાં
જીવ ન
મળાયો માટે
જીવ નથી
॥૧૨૯॥

[૧૮૨] કેશી કુમાર મુનિ બોલ્યા:

હે પપ્પસી ! પેલા કઠીયારા^{૧૧૫} કરતાંય તું વિશેષ મૂઠ જણાય છે.

હે મંતે ! પ કઠીયારો વળી કોણ હતો ?

પપ્પસી ! અગ્નિ અને અગ્નિ રાખવાનું ઠામ સાથે લઈ કેટલાક વનજીવી લોકો વનની શોધ માટે નીકળી પડ્યા. ચાલતાં ચાલતાં તેઓ જેમાં ઘણાં લાકડાં છે પવી એક મોટી પાસે આવી પહોંચ્યા પવામાં તેમાંના કોઈપ પોતાના સાથના માણસને કહ્યું કે, હે દેવાનુપ્રિય ! અમે લાકડાઓની ભરેલી આ અટવીમાં જઈએ છીએ. તુ આ અગ્નિ અને અગ્નિનું ઠામ લઈ જા અને અમારા માટે રાખવાનું રાંધી રાખજે કદાચ કોઈ કારણથી અગ્નિ ઓલવાઈ જાય તો તું લાકડામાંથી અગ્નિ લઈને અમારું રાખવાનું રાંધી રાખજે.

તેમના ગયા બાદ થોડી વારે રાંધવાની શરૂઆત કરવા જતાં પેલા સાથીએ અગ્નિને ઓલવાઈ ગયેલો દીઠો. પછી તેણે પોતાના સાથીની ભલામણ પ્રમાણે લાકડામાંથી અગ્નિ મેળવવા લાકડું હાથમાં લઈ ચારે વાજુ તપાસી જોયું પણ તેમાં તેને તે ક્યાંય ન કળાયો પછી તો તેણે હાથમાં કુહાડો લઈ લાકડું ચીરી નાખ્યું છતાં તેમાંય અગ્નિ ન દીઠો. છેવટે તેણે થઈ શકે તેટલા તેના નાના નાના કટકા કરી તે વરેકને તપાસી જોયા, છતાંય તેમાં પેકેમાં અગ્નિનું નિશાન પણ ન મળ્યું. આખરે થાકી કંટાળી તે વિચારો વિચારો થઈ લમણે હાથ દઈને બેઠો અને 'હજુ સુધી હું રાંધી ન શક્યો' પ વાવત અફસોસ કાઢવા લાગ્યો.

પટલામાં જે સાથીઓ લાકડાના ભારા લેવા ગપલા હતા તે વધા પાછા ફર્યા અને આ વિચારને ચિંતાતુર થપ્પેલો દીઠો. તેઓએ પૂછ્યું: હે દેવાનુપ્રિય ! તું હજુ સુધી તો અમારા સાથ રાખવાનું નથી રાંધ્યું ? તેણે જણાવ્યું કે, હે ભાઈઓ ! તમારા ગયા બાદ થોડીવારમાં જ તમોએ આપેલો પ અગ્નિ તો ઓલવાઈ ગયો. પછી હું તમારા

૧૧૫ દીર્ઘનિકાયમાં આવુજ એક મોટું હતાહરણ આપેલું છે. તેમાં માત્ર એક નાનો છોકરો અને એક જટિલ પ વેને આશ્રીને હક્કીકત કહેલી છે. જુઓ પૃ ૩૪૧.

અરણીના
લાકડાને
ચીરીને
અગ્નિ જોના-
રની પેટે
પપ્પસી
રાજાની
મૂઠતા

૫

૧૦

૧૫

કહેવા પ્રમાણે લાકડામાંથી અગ્નિ મેળવવા લાકડાને તપાસવા લાગ્યો લાકડાને ચીરી, તેના નાના નાના કટકાં કરી તપાસી જોયું તો તેમાં અગ્નિ તો ક્યાંય ન જોવામાં આવ્યો. તેથી અગ્નિ વિના હું રાંધું શી રીતે ? પ મોટે જ આમ અપ્સોસમાં પડ્યો છું.

પછી તેઓમાંના જ કોઈ દક્ષ પુરુષે સાથેના બીજા વધા ભાઈઓને કહ્યું કે, તમે વધા નાહી ધોઈને વલિકર્મ કરી તૈયાર થઈને આવો, હું હમણાં જ રસોઈ વનાવી નાંખું છું

પછી પ દક્ષ પુરુષે કુદાડો લઈ લાકડામાંથી ઘસણિયું શર વનાવ્યું અને પ શરને અરળી સાથે ઘસી અગ્નિ ઉપજાવી અગ્નિને સંયુક્તીને તે વધાઓની રસોઈ કરી નાંખી પટલામાં નદાવા ઘોવા ગપલા વધા સાથીઓ આવી પહોંચ્યા. સૌ સાથે જમી કરીને ચોક્લા થઈ મેળા મળીને વાતો કરવા બેઠા રસોઈની વાત નીકળતાં પેલા દક્ષ પુરુષે પેલા ઉદાસ થયેલા સાથીને કહ્યું કે, હે દેવાનુપ્રિય ! અગ્નિને શોધવા મોટે તૈં લાકડાં ફાડી ફાડીને જોવાનો પ્રયાસ કર્યો તેથી મ્મ જણાય છે કે, તું જડ છે, મૂઢ છે અને તહન અજ્ઞાન છે હે પપ્પસી ! પ અગ્નિશોધક કઠીયારાની પેઠે તૈં પણ જીવને શોધવા-જોવા-મોટે શરીરને ચીરી ચીરીને જોવાનું પાળી વલોવ્યું, તેથી તું પણ પના કરતાં કાંઈ ઓછો મૂઢ નથી.

[૧૮૩] પપ્પસી વોલ્યો—
હે ભત્તે ! તમારા જેવા જ્ઞાની બુદ્ધ મહામતિ વિજ્ઞાની અને વિનીત પુરુષ આવી મોટી સભા વચ્ચે મારા પર આક્રોશ કરે, સ્વીજાઈ જાય અને મારી નિર્ભત્સના કરે પ શું ઠીક કહેવાય ?

[૧૮૪] કેશી શ્રમણ વોલ્યો—
પપ્પસી ! તને સ્વર છે કે ક્ષત્રિયપર્વદા ગૃહપતિપર્વદા બ્રાહ્મણપર્વદા અને ક્રૌંપિપર્વદા પમ ચાર પ્રકારનો પર્વદાઓ છે પ ચારે પર્વદાઓની દંડનીતિને પણ તું ક્યાં નથી જાણતો ?
ક્ષત્રિયપર્વદાનો અપરાધ કરનાર કાંતો પોતાના હાથ પગ ગુમાવે, માથું ગુમાવે અને કાંતો જીવથી જાય.

પપ્પસી—
તમે દક્ષ
થઈને ભર
સભા વચ્ચે
મારું આમ
અપમાન
કરો છો ?
કેશી—
સમજાઓ
અને તેના
નિયમોને
જાણો છે ?

॥૧૩૩॥

૫. ૧૦ ૧૫

ગૃહ્યતિર્થદાતા અપરાધીને વંધાઈને આગમાં સળગી જંતું પડે.

બ્રાહ્મણપર્પદાનો અપરાધી અનિષ્ઠ ઉપાલંભપૂર્વક કુંડીના વા શુનકના નિશાનથી અંકિત થાય કે નિર્વોસિત થાય-હૃદયાર જાય.

ઋપિપર્પદાનો અપરાધ કરનાર, અતિઅનિષ્ઠ નહિ ઇવી વાળીવહે ઉપાલંભ પામે.

હે પપ્પસી ! ઉક્ત વંદનીતિથી તું પરિચિત છે, છતાંય તું મારી પ્રતિકૂલ વર્ત્યો કરે છે, વિપરીત રહ્યા કરે છે, માટે જ તારે 'તું મૂઢતર છે' ઇવી હલ્લી પળ મારી આક્રોશવાળી વાળી સાંભલવી પડે છે.

પપ્પસી બોલ્યો:—

હે મંતે ! મને ઇમ થપ્પલું કે હું જેમ જેમ આપની પ્રતિકૂલ વર્તીશ-વિપરીત વર્તીશ, તેમ તેમ તત્ત્વને વિશેષ જાણીશ, જ્ઞાનને પામીશ, કરણ અને દર્શનને અધિક સમજી શકીશ, તેથીજ હું અત્યારસુધી આપની પ્રતિકૂલ વર્ત્યો છું અને વિપરીત બોલ્યો છું.

[૧૮૫]—કેશી સુનિ બોલ્યા:—

હે પપ્પસી ! તું જાણેજ છે કે વ્યવહારકોના ચાર પ્રકાર કહેલા છે.

કેટલાકો દે તો છે પણ મીઠી વાળી નથી બોલી શકતા. કેટલાકો વાળીને તો મીઠી રાખે છે પણ કશુંય દેતા નથી. કેટલાકો કશુંય દેતા નથી તેમ વાળી પણ મીઠી નથી રાખતા. અને કેટલાકો દે છે અને સાથે વાળી પણ મધુરો બોલે છે હે પપ્પસી ! આ ચાર વ્યવહારકોમાં જે દેતો નથી અને વાળી યે મીઠી નથી બોલતો, તે તદ્દન અવ્યવહારી છે અને વાકીના ત્રણે વ્યવહારના જાણકાર છે.

હે પપ્પસી ! ઇ રીતે તું પણ વ્યવહારી ^{૧૧૬} છે, કાંઈ અવ્યવહારી નથી.

૧૧૬ આ પદની વ્યાખ્યા કરતા ટીકાકાર લખે છે કે—“કેશી કુમારશ્રમણે રાજા પપ્પસીને 'તું મૂઢ નર છે' ઇમ પહેલા કહેલું અને તેથી રાજાના મનમા કલુષતા પણ નીપજેલી, હવે તે કલુષતા દૂર કરવા અને તેને સંતુષ્ટ-પ્રસન્ન કરવા કેશી કુમારજીએ તેને અહીં 'વ્યવહારી'

પપ્પસી-
જ્ઞાન મેઝ-
વવાની
વૃત્તિથી મેં
તમને ઉ-
ન્નકેર્યા
કેશી-તું
વ્યવહારી છે

[૧૮૬]—પપ્પસી બોલ્યો:-

હે મંતે ! તમે દક્ષ છો, બુદ્ધ છો, વિદ્વાની છો, તો જેમ કોઈ આમઝાને હથેલીમાં વતાવે, તેમ તમે મને જીવને ન વતાવી શકો ? રાજા પપ્પસીએ એ પ્રશ્ન કર્યો તેટલામાં તેની પાસેજ જોરથી વાયુ વાવા લાગ્યો, તેથી તુળ અને વનસ્પતિઓ વધું હાલવા લાગ્યું, કંપવા લાગ્યું, પરસ્પર અથડાવા લાગ્યું અને નવા નવા આકારે ઝડવા લાગ્યું. તે વચ્ચે લાગ જોઈને કેશી મુનિએ રાજા પપ્પસીને કહ્યું કે-હે પપ્પસી ! જે આ તુળો અને વનસ્પતિઓ કંપે છે તે તો તું જુએ છે ને ? તો શું અને કોઈ દેવ હલાવે છે ? દાનવ, નાગ, કિન્નર, કિપુરુષ, મહોરગ કે ગાંધર્વે હલાવે છે ?

પપ્પસી બોલ્યો -

હે મંતે ! એ તુળ વગેરેને તો વાયુ જ હલાવે છે, પણ કોઈ દેવ દાનવ કે કિન્નર હલાવતો નથી.

કેશી—હે પપ્પસી ! કામ, રાગ, મોહ, વેદ, લેશ્યા અને શરીરને ધારણ કરનારા એ વાયુને તું જોઈ શકે છે ?

પપ્પસી—ના, મંતે ! હું તેને જોઈ શકતો નથી.

કેશી—રૂપધારી, વેદધારી, મોહી અને રાગી એવા વાયુને પણ તું જોઈ શકતો નથી, તો હિન્દ્રિયાતીત એવા જીવને હું તને શી રીતે

કહીને વચાળ્યો છે. ” આ પદનો આશય ચોલતા ટીકાકાર કેશી કુમારશ્રમણનું હાર્દે આ પ્રમાણે જણાવે છે—“ હે રાજા પપ્પસી ! જો કે તુ સારી રીતે બોલીને મને સતોષ નથી આપતો તોપણ મારા તરફ તારા ભવિત અને વહુ માન છે માટે તુ ‘ વ્યવહારી ’ છે. ” (એવામેવ પપ્પસિ ! તુમં પિ વ્યવહારી ઇતિ-ચદ્વપિ ત્વં ન સમ્યગ્ચાલોપેન મા સતોષયસિ તથાપિ મમ વિષયે ભક્તિવહુમાન ચ કુર્વન્ આદ્યપુરુષ ઇવ વ્યવહારી એવ ન અવ્યવહારી. એતાવતા ચ ‘ મૂઢતરાએ તુમ પપ્પસી ! તઓ કઢુહારયાઓ ’ ઇત્યનેન વચસા યત્ કાલુષ્યમાપાદિતં તદ્ અપનીતમ્, પરમં ચ સતોષં પ્રાપ્તિ ઇતિ । પૃ૦ ૧૪૦)

પપ્પસી-
તમે આવા
જ્ઞાની થઈને
હથેલીમાં
આત્મા ન
વતાવી
શકો ?
કેશી-રૂપી
વાયુ ન
જોઈ શકાય
તો અમૂર્ત
આત્મા કેમ
જોઈ
શકાય ?
॥૧૩૩॥

વતાવી શકું ?

પપસી ! સ્વરી વાત તો પમ છે કે, જે મનુષ્ય રાગદ્વેષથી પર છે, તે ધર્માસ્તિકાય અધર્માસ્તિકાય આકાશાસ્તિકાય અશરીરોજીવ પરમાણુપદ્મગલ શબ્દ ગન્ધ વાયુ પ આઠ પદાર્થોને સારી રીતે જાણી શકે છે-સમજી શકે છે અને 'આ જિન શશે કે નહિ' 'આ વધાં દુઃખોનો નાશ કરશે કે નહિ ?' પ બે હકીકતોને પળ તેજ જાણી શકે છે, અર્થાત્ વીતરાગ મનુષ્ય પ દસ વાવતોને સારી રીતે જાણી શકે છે, માટે હે પપસી ! તું પમ સમજ કે જીવ અને શરીર જુદાં જુદાં છે પળ એક તથી.

[૧૮૭] પપસી બોલ્યો:-

હે ભન્તે ! હાથીનો અને કંથવાનો જીવ એક સરખો છે ?

હે પપસી ! હા, તે વન્નેના જીવ એક સરખા છે.

હે ભંતે ! હાથી કરતાં તો કંથવો અલ્પ કર્મવાળો અલ્પ ક્રિયાવાળો અને અલ્પ આસ્રવવાળો છે તથા કંથવાના આહાર, નિદ્ધાર, શ્વાસોન્નિશ્વાસ, વલ, વીર્ય અને દ્રુતિ વગેરે પળ અલ્પ છે, અને પથી ઉલટું, પ વંધું કંથવા કરતાં હાથીમાં વધારે છે; આમ હાથીમાં અને કંથવામાં આસમાન જમીન જેટલો ચોક્કસો ભેદ જણાય છે, છતાંય હે ભંતે ! તમે પમ કહો છો કે હાથીનો અને કંથવાનો જીવ એક સરખો છે ?

કેશી કુમાર બોલ્યા:-

હે પપસી ! તું પમ ધાર કે ધુમ્મટદાર અને શિખરાકાર પમ મોટી ઓરડી હોય, તેમાં કોઈ પુરુષ વીવો લઇને પેસે અને પછી પ તે ઓરડીનાં વધાં વારી વારણાં વરાવર વન્ધ કરી દે અને પનાં વધાં છિદ્રો છાંદી દે, તો પ દીપકનો પ્રકાશ, પ આલીપ ઓરડીને અજવાળશે પળ વહારના ભાગને નહિ અજવાળે, કેમ સ્વંશે ? પ રીતે, પ દીપક ઉપર કોઈ મોટો થાટ ઢાંકે અથવા મોટું ઢાલું ઢાંકે, તો તે દીપકનો પ્રકાશ તે તે ઢાંકણના અન્દરના ભાગને પ્રકાશશે પળ વહાર નહિ પ્રકાશે, અર્થાત્ વધે દીપક તો પકજ છે પળ તે

મોટા હાથી
અને નાના-
માં નાના
કંથવાના
જીવની
સમાનતા
વગેરે વિશે
વર્ણ

૬

૧૦

૧૫

મોટા ઢાંકણ નીચે હોય તો વધારે ભાગમાં પ્રકાશે છે અને નાના ઢાંકણ નીચે હોય તો ઓછા ભાગને પ્રકાશે છે. તેજ ન્યાયે, હે પપ્પસી ! આ જીવ પણ જેવડા-મોટા કે નાના-શરીરને મેલે છે, તેવડા શરીરના વધા ભાગને પોતાના અસંખ્ય આત્મપ્રદેશો દ્વારા સચિત્ત કરી શકે છે, પછી મહેને શરીર મોટામાં મોટું હોય કે નાનામાં નાનું હોય; માટે હે પપ્પસી ! તું પણ સમજ કે દ્વાથીનો અને કંથવાનો જીવ એક સરસો છે અને તું પણ માન કે જીવ અને શરીર જુદાં જુદાં છે પણ એક નથી.

[૧૮૮] રાજા બોલ્યો:—
હે મંત્રે ! ‘જીવ અને શરીર એક છે’ પહું હું કાંઈ એકલોજ માનતો નથી, પણ મારા દાદા અને મારા પિતા પણ સમજતા આવ્યા છે, પડેલે મારી પણ સમજ કુલપરમ્પરાની સમજ છે, વહુપુરુષ પરમ્પરાથી ચાલી આવેલી છે, તો હે મંત્રે ! મારા કુલની પણ દૃષ્ટિને હું શી રીતે છોડી શકું ?

[૧૮૯] કેશી શ્રમણ બોલ્યા:—

હે પપ્પસી ! તારી પણ સમજને તું નહિ વદલાવીશ, તો પેલા લોઢાનો ભારો નહિ છોડનારા કદાગ્રહી પુરુષની પેઠે તારે પસ્તાહું પડશે રાજા બોલ્યો:—
મંત્રે ! લોઢાનો ભારો નહિ છોડનારો કદાગ્રહી પુરુષ વળી કોણ હતો અને તેને પસ્તાહું કેમ પડ્યું ?

કેશી કુમાર બોલ્યા:—

પપ્પસી ! કેટલાક ધનાર્થી લોકો વિપુલ કરીયાણાં ભરીને અને સાથે ઘણું વધું ભાતું લઈને, જ્યાં કોઈ આવેલું નહિ પવી એક મોટો લાંબી ઘટવીમાં જઈ ચડ્યા ત્યાં કોઈ એક સ્થળે પહોંચતા તેમણે જેમાં ઘણું લોહું દટાયેલું છે પવી એક મોટો લોઢાની લાણ જોઈ. સાળને જોતાં જાણીમાં આવી જઈ તેઓ પરસ્પર કહેવા લાગ્યા કે આ લોહું આપણને વિશેષ ઉપયોગી છે, માટે તેને ભારા વાંધી લઈ જવું સાહે છે.

પપ્પસી-
મારી પર-
પરાને કેમ
છોડું ?
સ્વોટી પર-
પરા તો
છોડવીજ
જોઈએ એવું
ઉદાહરણ
સાથે
સમર્થન

॥૧૩૫॥

૬

૧૦

૧૬

પમ વિચારી તેઓ લોઢાના મારા વાંધી તેમને ઉંચકી પણ અટવીમાં આગલ ચાલ્યા.

ચાલતાં ચાલતાં, જેમાં ઘણું સીસું ભરેલું છે પવી એક મોટી સીસાનો શાળ તેમના જોવામાં આવી. થોડાક પળ સીસાના બદલામાં લોટું ઘણું મળે છે, માટે લોઢા કરતાં સીસાને બહુમૂલ્ય સમજી તેઓપ લોઢાના મારાને પડતા મૂકી સીસાના મારા વાંધવાનો વિચાર કર્યો અને પના મારા વાંધ્યા પળ સરા પરત્વે તેઓમાંના એક સાથીએ સીસાને વહુમૂલ્ય સમજવા છતાં લોઢાના મારાને પડતો મૂકી સીસાનો મારો ન જ વાંધ્યો. એ વાત તેને વીજા સાથીઓપ ઘણું સમજાવ્યું તોય તે એકનો બે ન થયો. ઉલટું તેણે એમ કહ્યું કે, હે દેવાનુપ્રિયો ! લોઢાનો આ મારો હુ ઘણા દુરથી ઉપાડી લાવ્યો છું અને તેને ઘણો મજબૂત વાંધેલો છે, માટે એને મૂકીને સીસાનો મારો વાંધવાનું મારું મન નથી

પછી તો તેઓ વધા સીસાના મારાને ઉંચકી એ અટવીમાં વઢી આગલ વધ્યા. આગલ ચાલતાં ચાલતાં તેઓપ તાંબાની, રૂપાની, સોનાની, રત્નની અને વજ્રની મોટી મોટી શાળો જોઈ. એઓપ તો જેમ જેમ વહુમૂલ્ય વસ્તુઓ મળતી ગઈ, તેમ તેમ ઓછી કીંમતવાળી વસ્તુઓ છોડી વીધી અને આશ્ચર્યે તેઓપ વજ્રના મારા વાંધી તેમને ઉંચકી પોતાના દેશમાં પોતપોતાના નગર મળી જવાને પ્રયાણ કર્યું નગરમાં પહોંચી, મારે મારે આગેલાં વજ્રોને વેચી, તેઓ વધા ન્યાલ ન્યાલ થઈ ગયા. તેઓપ આઠ તઢવાળા મોટા મોટા મહા-લયો વંધાવ્યા, ઘણાં ઢાલ ઢાસીઓ ગાયો અને ઘેટાં વગેરેને આંગણે વસાવ્યાં અને એ મહાલયોમાં ચિરાજી તેઓ તરુણીઓથી મજવાતાં વગ્રીશ પ્રકારનાં નાટકો, તેમનાં ગાન નાચ જોતાં જોતાં આનન્દપૂર્વક રહેવા લાગ્યા. ત્યારે પેલો લોઢાના મારાને ઉંચકી લાવનાર સાથી લોહુ વેચી ઘણું ઓછું કમાયો અને તેમના એ સાથીઓનો વૈભવ જોઈ પોતાની જાતને નિંદવા લાગ્યો. હું કેવો હીનપુણ્ય છું, કેવાં માઠાં લક્ષણવાળો છું, મેં સાથીઓનું કહેલું છેવટસુધી કાને ન જ ધર્યું અને એક મારા દુરાગ્રહમાં જ તળાયો. તેમનું કહેલું માન્યું હોત તો આજે હુ પણ એમના જેવો જ વૈભવ માણત. હે પપસી ! તું પણ તારો દુરાગ્રહ ન છોડીશ, તો એ લોઢાના મારાવાળા દુરાગ્રહીનો પેટે તારેય પસ્તાવું પડશે અને તેની પેટે વીનહીન થવું પડશે

[૧૯૦] કેશીકુમારનું પ કથન સાંભળી આજે રાજા પપ્પસીને ખાન આહુ અને તેને કેશીકુમારને વન્દન કરીને કહ્યું કે, હે મંત્રે ! મારે જરાય પસ્તાવું પહે પહું તો હું નહિ કરું. મારો પૂર્વ ગ્રહ છોડીને આપની પાસે હું કેવલીભાષિત ધર્મને સાંભળવાની-સમજવાની ઇચ્છા રાહું છું, માટે હવે મારે પેલા લોઢાવાળાની પેઠે પસ્તાવાનું ક્યાં રહ્યું ?

કેશી શ્રમણ બોલ્યા:—

હે દેવાનુપ્રિય ! સુખ થાય તેમ કર, પણ સારા કામમાં પ્રતિબંધ ન આવવા દે.

રાજાની જિજ્ઞાસાવૃત્તિ જોઈ કેશી શ્રમણે હેમ ચિત્ત સારથિને ધર્મકથા કહી સંમળાવી ગૃહિધર્મ સમજાવ્યો હતો, તેમ રાજા પપ્પસીને પણ તેમણે ધર્મકથા કહી ગૃહિધર્મની સમજણ આપી અને રાજાએ ગૃહિધર્મ સ્વીકારી પોતાનો સેયવિયા નગરી મળી જવાનો મનસૂવો કર્યો.

[૧૯૧] રાજા ઉઠતો હતો ત્યાં કેશી શ્રમણ બોલ્યા:—

પપ્પસી ! કલાચાર્ય, શિલ્પાચાર્ય અને ત્રીજા ધર્માચાર્ય પ ત્રણ આચાર્યોના વિભાગને તું જાણે છે અને પ ત્રણેની વિનયપ્રતિપત્તિ કેવી કેવી કરવાની હોય છે, તેની પણ તને સ્ખર છે.

પપ્પસી બોલ્યો —

હે મંત્રે ! હા, પ વધું હું ચરાવર જાણું છું. કલાચાર્ય અને શિલ્પાચાર્યનું તૈલાલિકથી મર્દન કરું, તેમને ન્હવરાવવા, તેમની પાસે પુણ્યલિકની સુવાસ ફેલાવવી, વલ્લો અને ઘરેણાં ગાંઠાં આપી સારી રીતે શણગારવા, આદરપૂર્વક જમાડવા, મોડું પ્રતિદાન આપવું અને તેમને પવી વૃત્તિ વાંધી આપવી કે જે તેમના પુત્રોના પુત્રો સુધી પહોંચ્યા કરે.

અને ધર્માચાર્યને જોતાં તેમને વંદન કરવું, સત્કાર કરવો, દેવતાના ચૈત્યની પેઠે તે મંગલમય આચાર્યની ઉપાસના કરવી તથા તેમને સ્નાન પાત સ્નાદિમ સ્વાદિમ વગેરે નિર્દોષ પદાર્થોદ્વારા પ્રતિલામયા અને પીઠ પાદિશાં શય્યા સંચારો વગેરે લઈ જવા નિમંત્રિત કરવા

હે પપ્પસી ! તું એમ સમજે છે ત્યારે અત્યારસુધી મારી સાસે તેં જે પ્રતિકૂલ વર્તન ચલાવ્યું છે તેની માફો માગ્યા વિના નગરી ખળી જવાને આટલો વધો ઉતાવળો કેમ થયો છે ?

[૧૧૨] રાજા બોલ્યો :—

હે ખંતે ! અત્યારસુધી હું આપની પ્રતિકૂલ વત્યોં હું એ સ્વરૂં પળ એ વિષે મેં એવો વિચાર કર્યો છે કે આવતી કાલે પ્રભાતનો પહોર થતાંજ મારા વધા પરિવાર સાથે અહીં આવી આપને વંદન નમન કરી મેં કરેલા આ અવિનયની વિનયપૂર્વક વારંવાર માફો માગું આમ કહી રાજા પપ્પસી પોતાને સ્થાને પહોંચી ગયો અને સવાર થતાં જ એ રાજા રાજા કોણિકની પેટે મોટા આંડવર સાથે પાંચ અંધગમપૂર્વક કેશી શ્રમણ પાસે આવ્યો અને તેમને વાંદી નમી પોતાના અવિનય સંવધી વિશેષ નમ્રતાપૂર્વક ક્ષમા માગી

[૧૧૩] કેશી શ્રમણે એ રાજા પપ્પસીને તેની રાણી સૂર્યકાંતાને તથા તેની સાથેની મોટી સમાને ધર્મદેશના કહી સંમલાવી.

[૧૧૪] ધર્મદેશના સાંભલી પોતાને સ્થાને જવાની ત્વરાવાળા રાજાને કેશી કુમારે કહ્યું —
હે પપ્પસી ! વનચંડ, નૃત્યશાળા, શેરડીનો વાઢ અને ચોલનો વાડો પહેલાં તો રમણીય લાગે છે પણ પછો અરમણીય થઈ જાય છે, તેમ, તું પહેલાં રમણીય^{૧૧૮} થઈ પછો અરમણીય ન થતો.

૧૧૭ કોઈ સતપુરુષ પાસે જતાં જે અદ્વ-મર્યાદા સાચવવાની હોય છે તેનું નામ અભિગમ છે.

૧૧૮ આ વાક્યનો આશય સ્પષ્ટ કરવા ટીકાકાર આ પ્રમાણે જણાવે છે : “ કેશીકુમારજી રાજા પપ્પસીને કહે છે કે હે રાજન્ ! તું જૈન ધર્માનુગામી ન હતો ત્યારે વીજા લોકોને દાન આપતો હતો. દાનની તારી આ પ્રથા હવે પણ તારે ચાલુ રાખવી ઉચિત છે. અર્થાત્ જૈન ધર્માનુગામી થયા પછી પણ તું પહેલાં જેવો દાની હતો તેવોજ હવે પણ દાની રહે એ ઉચિત છે. તાત્પર્ય એ કે તું પહેલાં જેવો રમણીય હતો તેવોજ રમણીય હવે પછી પણ રહેજે, પણ અરમણીય ન થતો. અરમણીય થઈશ-તો જૈનધર્મની અપકીર્તિ થશે અને અમોને

પપ્પસી
પોતાના
અવિનયને
સવિનય
સ્વમાને છે
પહેલાં સારો
હતો હવે
જૈન થઈને
અરમણીય
ન થતો

[૧૯૫] પપ્પસી વોલ્યો—

હે મંતે ! વનંહંડ, નૃત્યશાલા, શેરડીનો વાઢ અને સોલનો વાઢો ૫ પહેલાં પહેલાં તો રમણીય લાગે છે અને પછી અરમણીય થઈ જાય છે, તે વઢી કેમ ?

[૧૯૬] કેશી વોલ્યા:—

પપ્પસી ! સાંમઢ. વનંહંડ જ્યાંસુધી પત્રવાલો ફૂલવાલો અને ઘટાદાર છાયાવાલો લીલોછમ હોય છે ત્યાં સુધી રમણીય લાગે છે અને જ્યારે તેનાં પાંદડાં સ્થરી પડે છે, ફૂલો કરમાઈ જાય છે, ફઢો નથી હોતાં, તેમ તે સૂકો સંભ થઈ જાય છે, ત્યારે વીદ્યામણો લાગે છે

[૧૯૭] નૃત્યશાલામાં જ્યારે નાચ ચાલતો હોય, ગાણાં ગવાતાં હોય, વાજાં વાગતાં હોય અને લોકો હસતા રમતા હોય ત્યારે તે રમણીય લાગે છે અને જ્યારે નાચ વંધ હોય, ગાણાં ન ચાલતાં હોય, વાજાં ન વાગતાં હોય અને તેમાં એક પળ માણસ ન ફરકતું હોય, ત્યારે તે સૂનકાર સ્થાન જેવી વીદ્યામણી જણાય છે.

[૧૯૮] શેરડીના વાઢમાં ચિંચોડા ચાલતા હોય, શેરડી પીલાતી હોય, લોકો તેનો રસ પીતા હોય, કોઈ તેને લેતા હોય વા દેતા હોય, ત્યારે તે વાઢ મર્યો-મર્યો-રમણીય લાગે છે, પણ જ્યારે તેમાં ચિંચોડા વંધ હોય, શેરડી ન પીલાતી હોય, એક ચકલુ ય ન ફરકતું હોય, ત્યારે તે સ્વાવા ધાય છે—ઘઢસામણો દીસે છે.

અંતરાયકર્મ લાગશે.” (મા ણ તુમે પુવં રમણિજ્ઞે મહિત્તા પછા અરમણિજ્ઞે મહિજ્ઞાસિ ॥ ઇત્યાદેપ્રન્યસ્ય અયં માર્થઃ—પૂર્વમન્યેષાં દાત્રા મૂલ્યા સમ્પ્રાતિ જૈનધર્મપ્રતિપત્ત્યા તેષામદાત્રા ન મહિતવ્યમ્ અસ્માકમન્તરાયસ્ય જિનધર્માપન્નાજનસ્ય ચ પ્રસક્તે:” પૃ૦ ૧૪૫)

રાજા પપ્પસીને આ સૂચના કરી કેશીકુમારજીએ વિશાલ માવની જે સમજ આપી છે તે અતિમહત્વની છે અને આજે આપણે એને અનુસરીએ તો જૈનધર્મની પ્રમાવના યવા ઉપરાત સમાજમાં પણ શાંતિ પેદા કરી શકીએ.

[१२९] सोळना वाडामां ज्यारे घाणीओ चालती होय, तल पीलाता होय, लोको भेग थइने सानी खाता होय, एक बीजा परस्पर सानीने लेता देता होय, त्यारे ते रमणीय जणाय छे, पण ज्यारे घाणीओ ज वंघ होय कोइनी अवरजवर न होय, त्यारे ते अरमणीय भासे छे तेम हे पपसी ! तुं पहेलां रमणीय थइने पछी पाछळथी अरमणीय न थतो.

[२००] राजा पपसी बोल्थोः—

हे भंते ! तमे जणावेलां उदाहरणोनी पेठे हुं पहेलां रमणीय थइ पछी अरमणीय नहि थउं में तो पवो विचार कर्यो छे के हाल मारा तावामां सेयविया प्रमुख जे सात हजार गामो छे तेना चार भाग पांडुः एक भाग राज्यनी व्यवस्था अने रक्षण माटे चलवाहनने सोंपुं, एक भाग कोठार माटे राखुं, एक भाग अंतःपुरनी रक्षा तथा निर्वाह माटे दउं अने एक भागनी पेदाशमांथी एक मोटी कूटागारशाळा वनावुं, तेमां अनेक पुरुषोने पगारदार, पेटवडिये के भाडे रोकी खानपान खादिम स्वादिम तैयार करावु कने ए वंधु अनेक श्रमण, ब्राह्मण, भिक्षु तथा प्रवासी वटेमार्गुओ वगैरेमां वहेंचावुं, तथा हुं शीलव्रत, गुणव्रत, विरमण, प्रत्याख्यान अने पोषधो-पवासद्वारा जीवनयापन करतो रहुं. हे भंते ! मारी आ धारणा छे.

एम कही ते राजा पोताना परिवार साथे केशी मुनीने वांदी नमी पोताने स्थानके चाल्यो गयो.

[२०१] नगरीमां आवी राजाण जे धारणा केशी मुनीने निवेदी हती, ते प्रमाणे वधी व्यवस्था करी दीधी अने पोते पण ते रीते आचरवा लाय्यो.

[२०२] हवे तो राजा पपसी श्रमणोपासक थयो, जीव अजीव वगैरे तत्त्वोनुं तेने भान थयुं, ए प्रवृत्ति सर्वनी जेप्र ओछी बने अने संवरमां जेम अधिक रहेवाय तेम ते वर्तवा लाग्यो एटले राज्य, राष्ट्र, वळ, वाहन, भंडार, कोठार, गाम नगर अने अंतःपुर तरफ तेनुं ध्यान आपो आप ओछुं रहेवा लाग्युं.

ज्यारथी राजा पएसीनुं ध्यान राज्यकारमार अने विषयोपभोगो तरफ ओछुं रहेवा लागुं-ओसरवा लागुं, तयारथी तेनी रसीली राणी सूर्यकांतने एवो विचार थयो के हवे कोइ शस्त्रप्रयोग, अग्निप्रयोग, मंत्रप्रयोग के विषयप्रयोगद्वारा राजा पएसीने ठेकाणे करवो जोइए, राजकुमार सूर्यकांतनो राज्याभियेक करवो जोइए अने मारे विविध विषयोपभोगोमां रस लेतां लेतां राज्यथीने संभाळता रहेवुं जोइए

तेणीए आ पोतानो संकल्प राजकुमार सूर्यकांतने सूचव्यो अने राजाने मारी नाखी तेने राज्य सिंहासन आपवांनुं जणाव्युं राज्यकुमार सूर्यकांत पोतानां माताना तेवा क्रूर विचारमां संमत न थयो ते बावत कशो उत्तर न आपतां मौन ज रह्यो. पोताना ए विचारमां राजकुमारनी असंमति जाणी तेणीने एम थयुं के रखेने राजकुमार तेना आ रहस्यनो भेद फोडी नाखे अने राजाने वंधु कही दे.

आम विचारी तेणी राजा पएसीने मारवानो लाग शोधवा लागी, तेनां छिद्रो जोवा लागो अने हवे तेने शीघ्र मारी नाखवानी वावतमां सावधान रहेवा लागी

[२०३] एकवार लाग मळतां ज तेणीए राजा पएसीना खानपानमां, तेने पहेरवानां वखोमां, सुंघवानी माळाओमां अने तेना शण-गारनां घरेणांओमां ^{११९}विष मेळव्यु.

नाही घोई वलिकर्म करी जेवो राजा रसवती शाळामां जमवा आव्यो, तेहुं ज तेने तेणीए ए विषमय भोजन पीरस्युं, विषमय वखो पहेराव्यां, विषमय माळाओ आपी अने विषमय शणगार सजाव्यो

११९ भोजनमा के पीणामा विष मेळववानी कळा तो प्रख्यात छे, पण वखोमां सुंघवानी माळाओमां अने शणगारना सामानमां, न कळी शकाय ते रीते विष मेळववानी कळा ते काळे पण लोकोमा जाणीती हती ए जाणवा जेवी हकीकत छे. आजे पण एवा विषमय पोषाक वने छे के जेने पहेरता ज मरण नीपजे.

પમ થતાં રાજા પપસીના શરીરમાં તીવ્ર વસમી વેદના ઝપ્પી અને વિષમ પિત્તજ્વરું જોર વ્યાપતાં, નહિ સહી શકાય તેવી ભારે વલતરા થવા લાગી.

[૨૦૪] રાજા તો સમજી ગયો કે પોતે રાણીના કાવત્રાથી ઠગાયો છે, છતાં તેણે રાણી ઉપર લેશ પણ રોષ ન આણતાં પાઘરો પોષ-ધશાહ્યા તરફ જવાનો મનસુવો કર્યો. ત્યાં જઈ તેને પૂજી પ્રમાર્જી તથા શૌચની અને લઘુશંકાની જગ્યાને તપાસી પછી તે પૂર્વાભિમુખ થઈ બ્રાહ્મના સંથારામાં પલ્લંકાસને સ્થિર બેઠો અને હાથ જોડી માંડું નમાવી આ પ્રમાણે વોલ્યો:

અરહંત ભગવંતોને નમસ્કાર.

મારા ધર્માર્ચ્ય અને ધર્મોપદેશક કેશી કુમારશ્રમણને નમસ્કાર. અહીં રહી તેમને વંદન કરતા મને ભગવંત કેશી કુમારજી જુઓ, હું તેમને વારંવાર વાંટું હું-નમું છે.

મેં પહેલાં ૫ મારા ધર્માર્ચ્ય પાસેથી સ્થૂલ પ્રાણાતિપાત વગેરેના ત્યાગથી પ્રતિજ્ઞાઓ લીધી હતી અને હમણાં પણ તેમની જ સાક્ષીમાં સર્વ પ્રકારના પ્રાણાતિપાત વગેરેના ત્યાગનો નિયમ લઉં છું, ક્રોધ માન માયા અને લોભ વગેરે કષાયો છોડી દઉં છું, નહિ કરવા જેવું વધું કાર્ય તજી દઉં છું અને જીવતાંસુધી ચારે પ્રકારના આદારનો પણ પરિત્યાગ કરું છું.

વઠી, આ શરીર જે મને અત્યંત વહાલું છે તેને પણ છેલ્લા શ્વાસોચ્છવાસ ચાલતાં સુધી વોસરાવી દઉં છું.

પમ કરીને તે રાજાપ પોતાના સારાં નરસાં વધાં કાર્યોની આલોચના કરી, પ્રતિક્રમણ કરી અને તેણે કાલમાસે મરણ આવતાં સમાધિપૂર્વક કાઠ કરી સૌધર્મકલ્પના સૂર્યાભિવિમાનમાં સૂર્યાભદેવરૂપે અવતાર મેઠવ્યો.

[૨૦૫] તે ત્યાં હમણાં તાજો ઉત્પન્ન થયેલો સૂર્યાભદેવ પાંચ પ્રકારની પર્યાપ્તિઓદ્વારા શરીરાદિકની પૂર્ણતા મેઠવે છે, તો હે ગૌતમ ! આ સૂર્યાભદેવે ૫ દિવ્ય દેવક્રદ્ધિ, દિવ્ય દેવશક્તિ અને દિવ્ય દેવપ્રભાવ ૫ રીતે મેઠવેલાં છે.

[૨૦૬] હે ભગવન્ ! સૂર્યાભદેવની જીવનસ્થિતિ આયુષ્યમર્યાદા કેટલા કાઠ સુધીની જણાવેલી છે ?

માર્યો ગઈ-
લો પપ્પસી
લોભ પામ-
તો નથી
પણ પોતાના
ધર્મને અને
ધર્માર્ચ્યને
સંભારે છે
પપ્પસી મરી-
ને સૂર્યામ
દેવ થયો

[૨૦૭] હે ગૌતમ ! તેની આયુષ્યમર્યાદા ચાર પલ્યોપમની કહેલી છે, હે ભગવન્ ! તે સુર્યાભિદેવ આયુષ્ય પૂરું થતાં ત્યાંથી ક્યાં જવાનો-ક્યાં જન્મ લેવાનો ?

હે ગૌતમ ! સુર્યાભિદેવ, તેનો દેવત્વકાળ પૂરો થતાં મહાવિદેહવર્ષમાં જન્મ લેવાનો. મહાવિદેહવર્ષમાં જે કુલો આહ્ય છે, દીપ્ત છે, લેવડેવડના વ્યાપારમાં કુશલ છે, જેમની પાસે ભવન, શયન, આસન, યાન, વાહન, ધન, સોનું અને રૂપું વિશેષ છે, જ્ઞાનપાનની સગવડ અધિકાધિક છે, વાસવાસીઓ ગાય અને ઘેટાં ઘણાં છે, પવા પ્રસિદ્ધ અને કોઈથી પરાભવ ન પામનારાં કુલોમાં તે સુર્યાભિદેવ પુત્ર પળે અવતરશે

[૨૦૮] ૫ પુત્રપળે ગર્ભમાં આવતાં જ તેનાં માતાપિતાની ધર્મમાં દૃઢતા થશે. પૂરા નવ માસ અને સાડા સાત દિવસ જતાં તે વાલકનો ત્યાં જન્મ થશે.

[૨૦૯] જન્મ થયા પછી પહેલે દિવસે તેનાં માતાપિતા વાલકના જન્મનો ઉત્સવ કરશે, ત્રીજે દિવસે ^{૩૨૦} સૂર્યચંદ્રનાં દર્શન કરાવશે, છઠ્ઠે દિવસે ધર્મજાગરણ ડાહ્યવશે, ૫મ અગ્ર્યાર દિવસ વીતી જતાં અને ચારમો દિવસ આવતાં વાલકના જન્મનું સૂતક કાઢી નાશશે અર્થાત્ તેનાં માતાપિતા ચોક્કસ થશે, પછી વધે લીંપણગુંપણ કરી ભોજનની વિપુલ સામગ્રી તૈયાર કરાવશે અને પોતાનાં સગાં સંવંધી મિત્ર જ્ઞાતિજન સ્વજન પરિજન વગેરેને આમંત્રી ન્દાઈ ધોઈ વલિકર્મ કરી વધાં સાથે બેસીને ભોજનમંડપમાં ભોજન કરશે.

પછી તે પુત્રનાં માતાપિતા, વસ્ત્ર ગંધ માલા અને અલંકારવડે આમંત્રિત જનોનો સત્કાર કરશે, સન્માન કરશે અને તેઓની સમક્ષ ૫મ કહેશે કે આ વાલક તેની માતાની કુશ્વિમાં આવ્યો ત્યારથી અમે ધર્મમાં દૃઢ પ્રતિજ્ઞાવાળાં થયાં છીએ, માટે અમે તેનું 'દૃઢપ્રતિજ્ઞ' પલું યથાર્થ નામ પાડીશું.

૧૨૦ આ સંસ્કારોને લગતી સવિસ્તર માહિતી માટે જુઓ સંસ્કારો ઉપરનું 'ભગવાન મહાશૌરની ધર્મકથાઓ' માંનું ટિપ્પણ.

સુર્યાભિદેવ
ચ્યવીને
મહાવિદેહ-
માં દૃઢ-
પ્રતિજ્ઞ નામે
થઈ નિર્વાણ
પામશે
દૃઢપ્રતિજ્ઞના
જન્માદિ-
સંસ્કારો
॥૧૪૩॥

પ્રકારે નામસંસ્કાર થયા વાદ સમય આવતાં વાલકનાં માતાપિતા તેના પ્રજેમનક પ્રતિવર્ધાપનક પ્રચંક્રમણ કર્ણવેધ સંવત્સરપ્ર-
તિલેખ અને ચૂલોપનયન વગેરે વધા સંસ્કારો કરશે.

[૧૧૦] તેઓ પોતાના પુત્રના લાલનપાલન માટે પાંચ ધાત્રીઓની યોજના કરશે: એક વાલકને ધવરાવનારી, બીજી શણગારનારી,
ત્રીજી ન્હવરાવનારી, ચોથી ચોલામાં લઈ ફરનારી અને પાંચમી રમાડનારી.

પરંપરાંત ત્યાં ઘરકામ માટે રોકવામાં આવેલી, પોતપોતાના દેશનો પોપાક પહેરનારી, ઇંગિત ચિંતિત અને પ્રાર્થિતને સમજનારી,
પવી દેશવિદેશની વીજી પણ અનેક કુશલ દાસીઓ^{૧૨૧} દ્વારા અને અંત:પુરના રક્ષણ માટે યોજાવેલા વર્ષધરો^{૧૨૨} કંચુકીઓ તથા મહત્તરો
દ્વારા એ વાલકનું ઘણી સારી રીતે લાલનપાલન થશે, કોઈ તે વાલકને હાથોહાથ ફેરવશે, કોઈ તેની પાસે નાચશે, કોઈ તેનાં ગીત
ગાશે, કોઈ તેને વચી લેશે, એ પ્રકારે અનેક રીતે લાલિત પાલિત થતો તે વાલક ચંપાના છોડનો જેમ સુખે સુખે દિનદિન વૃદ્ધિ પામશે.

૧૨૧ સૂત્રોમા જ્યા જ્યા દાસીઓનું વર્ણન આવે છે ત્યાં વધે લગભગ એક સરખો ઉલ્લેખ હોય છે. અનાયં દેશના જે નામો સૂત્રમા સૂચવેલા
છે તેજ નામો દાસીઓના વર્ણનમાં નોંધેલાં છે. જેમકે-ચિલાઈયા (કિરાત દેશનો) વચ્ચરિયા (બાત્ર દેશનો) સિહલી (સિહલ દેશની) આરત્રી
(અરવસ્તાનની) પારસી (પારસ-પર્શિયા-દેશની) ઇત્યાદિ. આ ઉપરથી એમ સમજી શકાય છે કે આયોંએ અનાયોં ઉપર જય મેળવી તેમને દાસ
તરીકે રાખવાની પ્રથા પાડેલી તે આજસુધી પણ મુંસાઈ નથી.

૧૨૨ રાજાના અંત:પુરની રક્ષા માટે ઉક્ત દાસીઓ ઉપરાત કેટલાક વર્ષધરો અને કંચુકીઓ પણ રાખવામા આવતા; જેઓ મૂઠથી
નપુંસક હતા વા જેઓને અંત:પુરની રક્ષા માટે સ્ત્રી કરવામા આવતા તેઓ વર્ષધર કહેવાતા અને જેઓ સ્ત્રીની પેઠે કાચઢી-કાપડું-પહેરીને
રહેતા તેઓ કંચુકી કહેવાતા. આચાર્ય હેમચન્દ્ર કહે છે કે—“ષળ્ડે વર્ષવર.” અભિધાન૦કાડ-૩ શ્લો૦ ૩૧૨. અર્થાત્ “ષળ્ડ ઇટલે વર્ષવર.”
કોશમા વર્ષવર શબ્દ છે અને સૂત્રોમા વર્ષધર શબ્દ છે, છતાં એ બન્ને શબ્દોનો ભાવ તો એક સરખો છે.

[૨૧૧] પુત્રને નવસું વરસ બેસતાં તેનાં માતાપિતા, ન્હવગ્ગવી બલિકર્મ કરાવો સારી રીતે શણગારી શુભ મુહૂર્તમાં મોટા ઉત્સવ સાથે કલાચાર્ય પાસે કલાઓ શીખવા મોકલશે.

[૨૧૨] કલાચાર્ય લિપિ અને ગણિતથી માંડીને પક્ષીઓની ભાષા સમજવા સુધીની વહોતેરે કळाઓને^{૧૨૩} પ્રયોગ સાથે શીખવાડી માતાપિતા પાસે તે પુત્રનું ઉપનયન કરશે.

દ્વદ્વપ્રતિજ્ઞનો કલાઓ સંવંધી અભ્યાસ જોઈ માતાપિતા કલાચાર્ય ઉપર યુગ્ય થશે અને વિશિષ્ટ જ્ઞાનપાન વદ્ધ ગદ્ય માલા અલંકારો વડે કલાચાર્યનો સત્કાર કરશે તથા જીવનવર્ધ્યત ચાલે તેનું વિપુલ પ્રીતિદાન દઈ તેમને વિસર્જિત કરશે.

[૨૧૩-૨૧૪] વહોતેર કલાનિપુણ, અઢાર^{૧૨૪} દેશીભાષાવિશારદ, ગીતનૃત્યરસિક નાટ્યકळाઓવિદ, પવો દ્વદ્વપ્રતિજ્ઞ યૌવનમાં આવતાં તેનાં માતાપિતા તેને ભોગસમર્થ જાણી એમ કહેશે કે, હે ચિરંજીવ ! તું યુવાન થયો છે માટે હવે તું કામભોગોની આ વિપુલ સામગ્રીને

ભોગવ

[૨૧૫] દ્વદ્વપ્રતિજ્ઞ પોતાનાં માતાપિતાને (ચિનયપૂર્વક) જણાવશે કે, હે માતાપિતા ! ભોગોની ય સામગ્રીમાં મને જરાય રસ નથી, અર્થાત્ તે ય ભોગસામગ્રીથી લલચાશે નહિ, સ્વેચ્છાશે નહિ, તેમ તેમાં લેશ પળ આસક્તિ રાખશે નહિ.

જેમ કમલ પંકમાં પેદા થાય છે અને પાળીથી વધે છે, છતાં પંક કે પાળીથી લેપાતું નથી, તેમ કામોમાં પેદા થળ્લો અને ભોગોમાં વધેલો ય દ્વદ્વપ્રતિજ્ઞ તે કામભોગથી જરા પળ લેપાશે નહિ

પળ તથારૂપ ઉત્તમ સ્થવિરો પાસેથી વોધિજ્ઞાનને મેલવશે અને અગારને ત્યજી મુંડ થઈ અનગાર ધર્મનો સ્વીકાર કરશે

પછી તો તે પૂર્ણ અર્હિસા સત્ય ત્યાગ તપ અને સદ્વર્તનના તેજથી ચમકશે અને જેવટે ઉત્તમોત્તમ જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર આર્જવ માર્દવ પછી તો તે પૂર્ણ અર્હિસા સત્ય ત્યાગ તપ અને સદ્વર્તનના તેજથી ચમકશે અને જેવટે ઉત્તમોત્તમ જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર આર્જવ માર્દવ-લઘુતા ક્ષમા નિર્લોભતા વગેરે ગુણોથી અધિકાધિક દીપતો તે, અનુત્તર અનંત નિરાવરણ નિર્વ્યાઘાત યવા કેવલજ્ઞાન અને કેવલદ-

૧૨૩ વહોતેર કळाની સવિસ્તર સમજ માટે જુઓ 'ભગવાન મહાવીરની ધર્મકથાઓ' માંનું કळाઓ ઉપરનું ટિપ્પણ.

૧૨૪ આ વિશેષણની સ્પષ્ટ સમજ માટે જુઓ ભગવાન મહાવીરની ધર્મકથાઓમાંનું દેશી ભાષા ઉપરનું ટિપ્પણ.

शनने पामशे

हवे तो ते दृढप्रतिष्ठा अर्हन् जिन भगवान् केवळी कहेवाशे अने जेमां देवो मनुष्यो तथा असुरो रहे छे एवा समस्त लोकना पर्यायने जाणशे, अर्थात् ते, प्राणीमात्रनां आगति, गति, स्थिति, च्यवन, उपपात, तर्क, क्रिया, मनोभाव वगैरेने जाणशे, तेमनुं प्रकट कर्म के गुप्त कर्म ए वधु कळी शकशे, तेमनुं खाभेलुं पोधेलुं अने भोगवेलुं समजी शकशे.

पवो ते दृढप्रतिष्ठा अर्हन् सर्व लोकना सर्व जीवोना सर्व भावोने जाणतो जोतो पृथ्वी तळ उपर विहरशे

ए प्रकारे बहु वर्ष विहरतो ते पोताना आयुष्यनो अन्त निकटवर्ती जाणी घणा दिवसोनुं अनशन लेशे अने जे साध्यनी सिद्धि माटे नग्नभाव, मुंडभाव, केशलोच, ब्रह्मचर्यधारण, अस्नान, अदन्तधावन, अणुवहाणग, भूमिशय्या, काष्ठासननो आश्रय, भिक्षा माटे परगृहप्रवेश, मानापमानसहन, लोकनिन्दा वगैरे घणुं आकर कष्ट सहनुं पडे छे तथा न खमी शकाय तेवा जात जातना बावीश परीपहो खमवा पडे छे, ते साध्यनी सिद्धि मेळवशे, अर्थात् ते सिद्ध थशे, बुद्ध थशे, मुक्त थशे अने सर्व दुःखोना अन्तने करशे-परिनिर्वाण पामशे.

[२१६] हे भगवन् ! ते ए प्रमाणे छे, हे भगवन् ! ते ए प्रमाणे छे, एम कही भगवान् गौतम, श्रमण भगवान् महावीरने वांदी, नमी, संयम, अने तपवडे आत्माने वासित करता विहरे छे.

[२१७] भयोने जितेला जिनेने नमस्कार श्रुतदेवता भगवतीने नमस्कार. प्रक्षप्ति भगवतीने नमस्कार. अरिहंत भगवान् पार्श्वनाथने नमस्कार. राजा पप्पसीना प्रन्नोने जणावनारा प्रस्तुत ग्रन्थने नमस्कार. मूलनुं ग्रन्थमान-२१२०

रायपसेणइयनो सार समाप्त ॥

